

ŠTUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

50

NITRA

STUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

50

Publikácia vznikla v rámci Centra excelentnosti SAV
Staré Slovensko: Dejiny Slovenska od praveku po vrcholný stredovek
Zmluva III/1/2009

Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV

50 - 2011

Recenzovaný časopis / Peer-reviewed journal

Hlavný redaktor / Editor-in-chief
Ivan Kuzma

Redakčná rada / Editorial board
Jozef Bujna, Jana Čižmářová, Eva Fottová, Joachim Henning, Ivan Cheben, Alexandrta Krenn-Leeb, Ján Rajtár,
Jozef Zábojník

Výkonná redaktorka / Executive editor
Daniela Fábiková

Počítačové spracovanie / Computer elaboration
Zuzana Turzová

Grafický návrh a počítačové spracovanie obálky / Graphic layout and computer elaboration of the cover
Ivan Kuzma

Recenzenti / Critics
PhDr. Vladimír Turčan, PhDr. Gabriel Fusek, CSc.

© Archeologický ústav SAV Nitra 2011
Vychádza dva razy do roka / Issued twice a year

Evidenčné číslo MK SR 3403/09 / Ministry of culture evidence No. 3403/09

Kontaktná adresa (príspevky, ďalšie informácie) / Contact address (Contributions, Further informations)
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra, Slovakia
Tel: +421 6410051, Fax: +421 37 7335618, e-mail: ivan.kuzma@savba.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma / Distributing, booking and subscription receives
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra
e-mail: gabriela.holkova@savba.sk

Za znenie a obsah príspevkov zodpovedajú autori.
The authors are responsible for their contributions.

Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť reprodukováaná alebo rozširovaná v žiadnej forme - elektronicky či mechanicky, vrátane fotokópií, nahrávania alebo iným použitím informačného systému vrátane webových stránok, bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form - electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

ISSN 0560-2793
ISBN 978-80-89315-40-6

Tlač / Printed by VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava

OBSAH – INHALT

Július Béreš – Martin Odler

Včasnostredoveké sídlisko Kubáňovo II	5
Early Mediaeval Settlement Kubáňovo II	44

Martin Odler – Titus Kolník

Včasnostredoveké sídlisko Cífer-Pác	47
Early Mediaeval Settlement Cífer-Pác	97

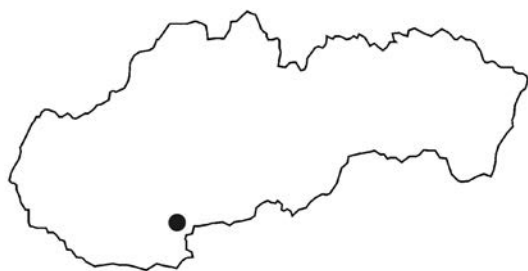
Martin Odler – Jozef Zábojník

Sídliská z 8. storočia na juhozápadnom Slovensku	
Šaľa III, Úľany nad Žitavou, Pavlová	101
Settlements from 8 th Century in South-Western Slovakia	
Šaľa III, Úľany nad Žitavou, Pavlová	214

Skratky	221
---------------	-----

VČASNOSTREDOVEKÉ SÍDLISKO KUBÁŇOVO II

Július Béreš–Martin Odler

Včasný stredovek, obdobie avarského kaganátu, včasnostredoveká keramika, sídlisková archeológia, Slovensko

Early Mediaeval Period, Avar Khaganate, Early Mediaeval pottery, settlement archaeology, Slovakia

Early Mediaeval Settlement Kubáňovo II

The paper publishes Early Mediaeval settlement in the cadastre of Kubáňovo (admin. district Levice), which was located in the north-western part of the Avar Khaganate. The features are published in a catalogue and it contains feature 2 with one of the largest corpuses of Early Mediaeval pottery found in a single feature datable to the 8th century (due to the presence of Avar yellow pottery and baking bells). The latter part of the study consists of evaluation and interpretation of the features and their analogies occurring in the Avar Khaganate as well as in the other areas of East Central Europe inhabited by Slavs. The whole corpus of the pottery is described and analysed and it widens the published amount of the pottery from the 8th century. From a diachronic point of view of settlement dynamics, the indifferenced approach to the location of settlements is observed in the river basin of Ipel during the Early Mediaeval period.

ÚVOD

Kubáňovo je obec v Levickom okrese (*Štatistický lexikón* 2003, 97). Situovaná je na pravom brehu Ipľa, ľavý breh ohraničuje jazykovitý výbežok patriaci ešte do katastra obce, ďalej na juhovýchod je štátna hranica s Maďarskou republikou. Chotár, nachádzajúci sa na východnom svahu Ipľskej pahorkatiny, má rovinatý až pahorkovitý charakter. Na treťohorných uloženinách sú pleistocénne spraše a sprašové hliny. Sú tu hnedozemné, nivné a lužné pôdy (*Vlastivedný slovník* 1977, 116), lokalita je na nivných pôdach. Klimaticky je súčasťou teplej oblasti, v okrsku teplom, suchom, s miernou zimou a dlhším slnečným dňom.¹

Lokalita je na ľavom brehu meandra Ipľa, vzdialená asi dvesto metrov od rieky (obr. 1). Objekty sa nachádzali na piesočnej dune vyvýšenej cca 1,4 m nad okolitý terén, ktorá počas dažďov a prítokových vôd nebýva zaplavovaná. Bola však každoročne poškodzovaná orbou. Podložie náleziska tvorí piesková duna, nad ňou sa nachádzala asi dvadsať centimetrov hrubá vrstva ornice zo zmesi hliny a čierneho piesku. Objekty boli badateľné až v podloží.

Priebeh a metóda výskumu

Výskum na polohe Dávid berke sa uskutočnil od 17. 10. do 25. 11. 1966. Na ploche bolo vytýčených desať sond, niektoré z nich boli rozšírené kvôli celistvému preskúmaniu objektov.

¹ Charakteristika prírodných pomerov Kubáňova je zostavená podľa publikácií *Vlastivedný slovník* 1977, 116; *Atlas* 1980, 18, 19, Mapa 1–Geológia; 64, Mapa 42–Klimatické oblasti; 70, 71, Mapa 1–Pôdne typy.

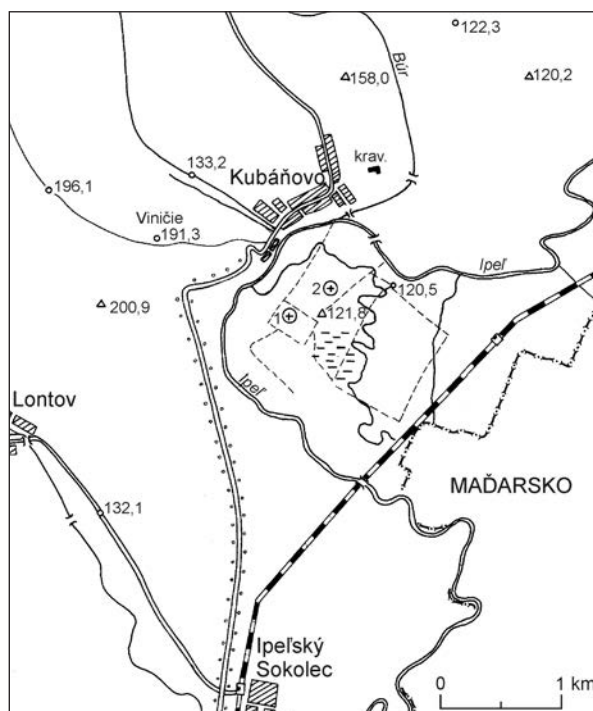
Dokumentácia–stav a problémy

Z výskumu bola vyhotovená nálezová správa vrátane odborného denníka s opismi objektov, náčrtmi keramických a iných nálezov. Kresbovo boli zdokumentované pôdorysy objektov pred začatím vyberania, už odkryté negatívy a rezy cez ich polovice (Béř 1966). Materiál je uložený v depozitároch Archeologického ústavu SAV v Nitre. Kompletaná mazanica z výskumu sa nezachovala.

Zmienky v literatúre

Prvotné informácie sa dotýkali hlavne objektu 2, v ktorom bola keramika datovaná predbežne do 8.–9. storočia. Kus železnej trosky a masťná čierna výplň objektu boli interpretované ako pravdepodobné svedectvo kováčskej činnosti. Predpokladom, že zo sídliska bola odkrytá iba malá časť, sú odpadové jamy, ktoré sa nachádzali vo väčšej vzdialenosti od objektu 2 (Béř 1978, 115).

Lokalitu zaradil J. Zábojník (2004, 97) do katastru lokalít z obdobia avarského kaganátu ako Kubáňovo II.² Autor monografie, podobne ako vedúci výskumu, publikuje objekt 2 ako obytnú časť kováčskej dielne. Okrem obtáčaných nádob spomína aj žltú keramiku. Šesť zlomkov zvona alebo zvonov na pečenie (tab. XVI: 2–7) publikoval už J. Zábojník (2006b, 136, tab. IV: 9–14), archeobotanické informácie o nich sprístupnila J. Mihályiová (2006, 69).

Obr. 1. Kubáňovo. Polohy preskúmané J. Béřom. 1–Litáš; 2–Dávid berke (sídlisko Kubáňovo II). Podľa nálezovej správy 3659/66 AÚ SAV (Béř 1966).

Prehľad včasnostredovekého osídlenia v okolí

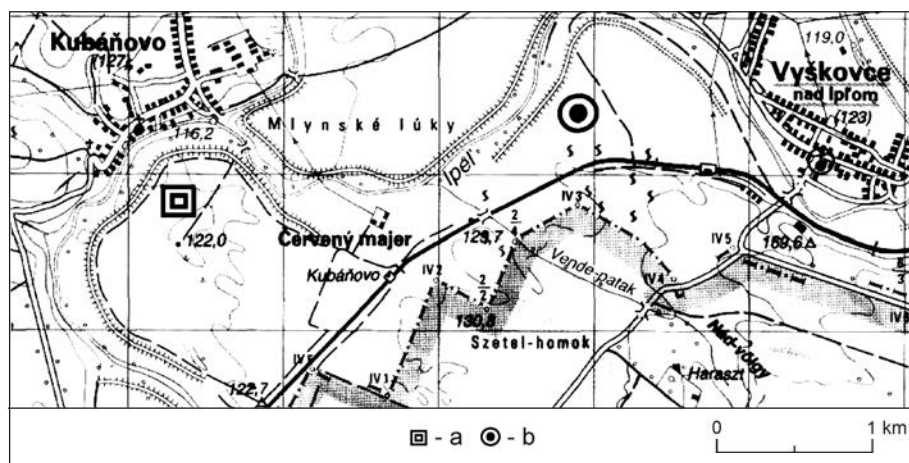
Z katastra obce sú v publikácii *Pramene* (1989) uvedené iba dve lokality–Dávid berke a Litáš (obr. 1), skúmané J. Béřom (Hrubec 1989, 152–153).

Polohu Litáš zalievala každoročne privalová voda, počas výskumu sa nachádzala vo vyvýšenej polohe 70–80 cm nad terénom. Prívaly tvoria výmole, vyrovnávané počas poľnohospodárskych prác (sejby). Hladina spodnej vody je asi v hĺbke 220 cm. V polohe Litáš bol preskúmaný avarský kostrový detský hrob, s nádobou a železným nožíkom (Béř 1977, 56–57; Zábojník 2004, 97). Podľa výpovede nálezcov kostra ležala vo vystretej polohe na chrbte, orientovaná v smere Z–V. Nádoba, vyrobená v ruke, má mierne odsadený, nerovný, šikmo zrezaný okraj, výraznú vydutinu a dovnútra prehnutú spodnú časť. Materiál, z ktorého bola vyrobená, je hrubozrnný, zmiešaný s pieskom. Výška nádoby je 12,5 cm, najväčší priemer má hodnotu 11,2 cm (Béř 1977, 56–57, obr. 15: 3; Zábojník 2004, tab. 13B). Líši sa od obtáčanej a zdobenej keramiky z kubáňovských objektov.

Juhozápadne od Kubáňova sa nachádzajú Bielovce, kde boli odkryté 3 hroby z 8.–9. storočia (Hanuliak 2004, 255; Nevizánsky 1978; Zábojník 2009, 79), obsahujúce keramiku. Na jednej z nádob sa objavuje ryhovanie vyhotovené jednohrotým nástrojom a vlnovka spolu s hrebeňovými obežnými líniami, na ďalšej je vlnovka a ryhovanie jednohrotým nástrojom spolu s hrebeňovými líniami a azda s nechtovými vrypami (Nevizánsky 1978, obr. 91: 1, 3).

Východne od Kubáňova II bolo situované menšie avarské pohrebisko v katastri Vyškoviec nad Ipľom, kde bolo odkrytých 83 hrobov, z toho dva jazdecké (Nevizánsky 1991). Autor výskumu sa domnieva, že

² Jednotlivé náleziská v rámci katastrov sú doplnené indexom v zmysle publikácie Zábojník 2009, 78–122. Názvy lokalít a ich miestnych častí sa uvádzajú v súlade s Pravidlami slovenského pravopisu (Bratislava 2000, 112), napr. Cífer-Pác, Bratislava-Jarovce, Hurbanovo-Bohatá, Štúrovo-Obid a ďalšie.

Obr. 2. Poloha sídliska Kubáňovo II a pohrebiska pri Vyškovciach nad Ipľom. Legenda: a – sídlisko; b – pohrebisko.

práve k tomuto pohrebisku by mohlo patriť sídlisko Kubáňovo II. Obe polohy sú na ľavom brehu Ipľa na pieskových dunách vo vzdialenosti 600 až 800 m od seba (obr. 2).

Na nekropole vo Vyškovciach nad Ipľom boli zomrelí uložení vo vystretej polohe na chrbte. Nepriaznivé pôdne podmienky však znemožnili dobré zachovanie kostier. Temer 63% hrobov bolo orientovaných v smere ZSZ–VJV. Jazdecké hroby sa nachádzali na najvyššom mieste pohrebiska, výbavou však boli rovnako chudobné ako ostatné. Dva hroby boli druhotne narušené. Keramika sa našla bezmála v štyroch päťtinách hrobov, z toho takmer 70% tvoria obtáčané nádoby. Sedem hrobov malo vo výbave po jednej nádobe, tá však bola intencionálne rozbitá. Dva hroby mali vo výbave po dve nádoby, z nich vždy jednu rozbitú. V niektorých hroboch sa nachádzali poškodené exempláre, niekedy mali na sebe stopy sadzí či hlineného povlaku. V jednom z hrobov bol džbánik patriaci k okruhu tzv. žltej keramiky. Značky na dňach nádob sa nevyskytovali, iba v štyroch prípadoch sa na nich zistili jamky kruhového tvaru.

Analógie v keramickej produkcii Kubáňova II a Vyškoviec nad Ipľom nachádzame predovšetkým v morfológii okrajov, v tvarovom spektre horných častí nádob a vo veľkej miere aj vo výzdobe. Na siedmich nádobách z pohrebiska sú z vnútornej strany ústia vlnovky. Zrezaná plocha okraja je zdobená hrebeňovými vpichmi a presekávaním. Z výzdobných motívov na telách nádob sa vyskytujú vlnovky a hrebeňové obežné línie s vpichmi, vlnovky a línie vyhotovené jednohrotým nástrojom. Na rozdiel od sídliskovej keramiky sa vyskytli aj ťahané zvislé hrebeňové pásy. Hoci keramiku z Kubáňova II a Vyškoviec nevyrábali tie isté ruky, hrnčiari museli používať na vyhotovenie nádob rovnakú technológiu i výzdobné prvky. Z nepočetných predmetov objavených na sídlisku sú podobné či takmer totožné niektoré praslény.

Kontinuitu pochovávaní v regióne ukazuje pohrebisko z Ipľského Sokolca, zaradené do horizontov A1–A2 (Hanuliak 2004, 263; Vendtová/Rejholec 1963).

Sídliskové objekty

Objekt 1

- *Tvar a rozmery:* odpadová jama takmer kruhového pôdorysu bola zistená v sonde IV v bežnom metri 0–5, v hĺbke 20 cm. Rozmery: priemer cca 100 cm; hĺbka 20 cm. Objekt pokračoval do kontrolného bloku sondy VI a v sonde VI (obr. 3).
- *Stratigrafické vzťahy:* objekt sa nachádzal v skupine s objektom 2 a jamou 1.

Nálež y:

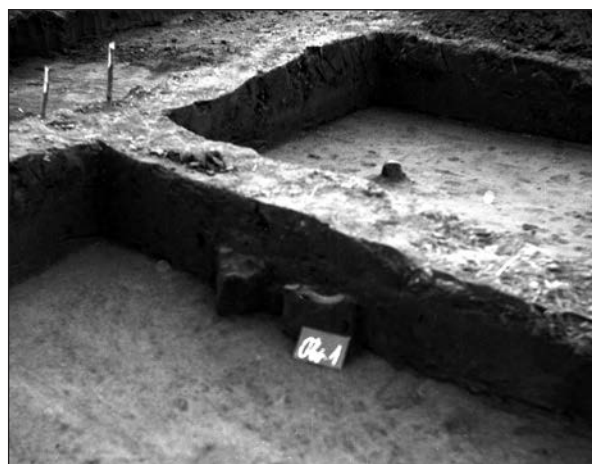
- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 164 fragmentov tvoriacich 161 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 2792 gramov. V objekte sme identifikovali črepy prinajmenšom šiestich nádob, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 113 zdobených a 48 bez výzdoby. Zaznamenali sme 11 okrajov, z toho päť so zmerateľným priemerom ústia, 6 hrdiel, 2 dňá, obe so zmerateľným priemerom podstavy (tab. I; V).
- *Intrúzie:* 12 pravekých zlomkov.
- *Ostatné nálezy:* kamene, zvieracie kosti a kúsky mazanice. Vo vreckách s keramikou boli štyri zlomky mazanice.

Objekt 2

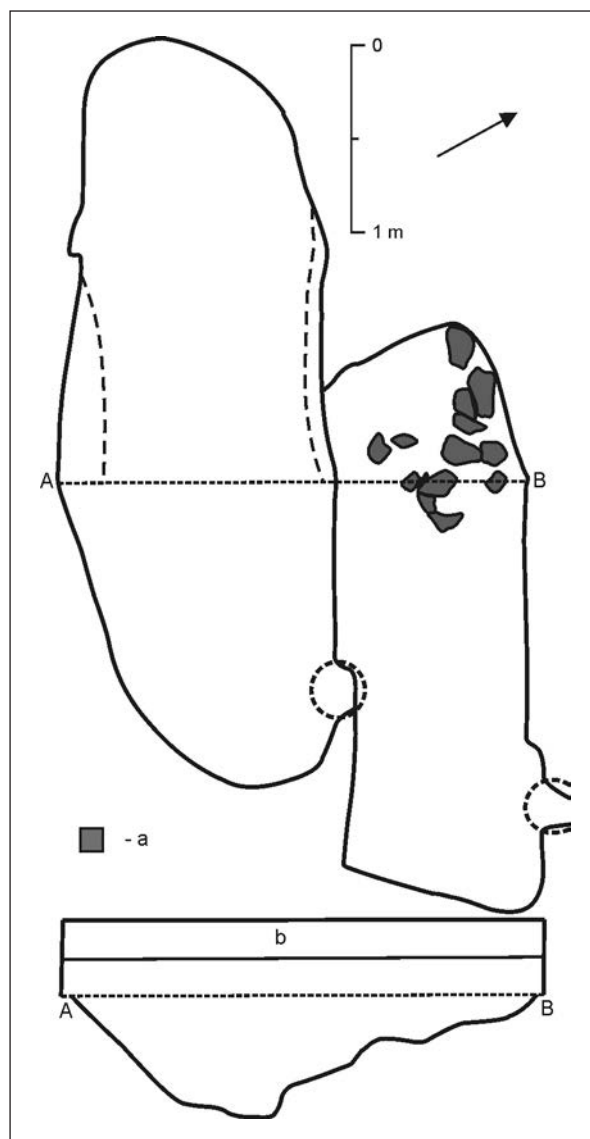
- *Tvar a rozmery*: objekt s pôdorysom v tvare dvoch spojených nepravidelných oválov, z ktorých väčší sa nepravidelne korytovito zahlboval, menší sa smerom od severu znižoval k vyhlbenine väčšieho oválu. Objekt bol zistený v hĺbke 40 cm. Rozmery: väčší ovál 3,86 x 1,48 m; menší ovál 2,37 x 1,27 m; celkové rozmery spojených jám 4,68 x 2,52 m; max. hĺbka 65 cm (obr. 4–7; tabela 1). Podrobnejší opis objektu publikoval J. Béreš (1978, 115).
- *Orientácia*: dlhšie osi boli orientované v smere V–Z.
- *Stratigrafické vzťahy*: nachádzal sa v skupine s objektom 1 a jamou 1.
- *Výplň*: čierna zemina.
- *Výkurovacie zariadenie*: v severnom rohu menšieho oválu sa zistilo nahromadenie kameňov na ploche 1,08 x 0,72 m (obr. 7; tabela 3).
- *Stavebné prvky*: pravdepodobne kolové jamky pri severovýchodnom oblúku oboch oválov.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 1874 fragmentov tvoriacich 1852 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 37 403 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom 37 nádob, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 1086 zdobených a 766 bez výzdoby. Zaznamenali sme 128 okrajov, z toho šesťdesiatšedem so zmerateľným priemerom ústia, 61 hrdiel, 92 dien, z toho päťdesiatšedem so zmerateľným priemerom podstavy (tab. II–XVII). Jeden zo zlomkov patrí do okruhu tzv. žltej keramiky (K2_1201). Našlo sa tu aj šesť zlomkov zvonu alebo zvonov na pečenie (tab. XVI: 2–7), ktoré už publikoval J. Zábojník (2006b, 136, tab. IV: 9–14). V ostávajúcich vreckách nálezov z objektu sa nachádzal ešte jeden zlomok zvonu (K2_1822).
- *Intrúzie*: celkom 21 intruzívnych zlomkov keramiky – jeden okraj, dve dna, sedemnášť atypických pravekých črepov, ďalší črep so žltým lomom a na povrchu z oboch strán so stopami po hnedej glazúre.
- *Ostatné nálezy*: zvieracie kosti, aj nedopálené. V prvotnom opise objektu sa spomína veľa prepálenej maza-nice (Béreš 1978, 115). Vo vreckách s keramikou sa však našlo len deväť malých zlomkov mazanice a jeden kúsok trosky.
 1. Dvojkónický keramický nezdobený praslen zachovaný v celku. Rozmery: výška 2 cm, priemer 2,4 cm, priemer otvoru 0,5–0,8 cm (tab. XVII: 3).
 2. Dvojkónický keramický zdobený praslen. Na kónických častiach sú obežné línie. Rozmery: výška 2,2 cm, priemer 2,3 cm, priemer otvoru 0,8 cm (tab. XVII: 4).
 3. Nepravidelný diskovitý keramický praslen zachovaný v celku. Rozmery: výška 1,3 cm, priemer 3,3–3,4 cm, priemer otvoru 1,3–1,2 cm (tab. XVII: 1).
 4. Časť keramického dvojkónického zdobeného prasle-nu. Na kónických častiach je pás s dvomi vlnkami, vymedzený dvomi ryhami. Rozmery: výška 2,2 cm, priemer 3,3 cm, priemer otvoru 1–0,9 cm (tab. XVII: 6).
 5. Časť keramického dvojkónického zdobeného prasle-nu. Na oboch kónických častiach sú po tri ryhy. Rozmery: výška 2,9 cm, priemer 5 cm, (tab. XVII: 5).
 6. Časť keramického dvojkónického prasle-nu bez výzdoby. Rozmery: výška 2,2 cm, priemer 2,8 cm, priemer otvoru 1,1–1 cm (tab. XVII: 9).

Obr. 3. Kubáňovo II. Objekt 1 pred odkrytím, pohľad od juhovýchodu.

Obr. 4. Kubáňovo II. Pôdorys a profil objektu 2. Legenda: a–kamene; b–ornica.

Obr. 5. Kubáňovo II. Celok objektu 2, pohľad od juhovýchodu.

Obr. 6. Kubáňovo II. Časť negatívu objektu 2, pohľad od severozápadu.

Obr. 7. Kubáňovo II. Ohnisko objektu 2, pohľad od východu.

7. Časť keramikého dvojkónického nezdobeného prasľenu. Rozmery: výška 2,8 cm, priemer 3,7 cm (tab. XVII: 8).
8. Časť keramikého dvojkónického nezdobeného prasľenu. Rozmery: výška 2,3 cm, priemer 2,9 cm (tab. XVII: 2).
9. Dva zlomky pravdepodobne kónického keramikého prasľenu zdobeného obežnou ryhou pri hornej časti a pod ňou vlnovkou. Rozmery: výška väčšieho zlomku 1 cm, priemer sa nedá zistiť, priemer otvoru 0,6 cm. Druhý zlomok je veľmi drobný, pochádza z časti pri lome rovnej a kónickej plochy prasľenu (tab. XVII: 7).
10. Drobný zlomok železa, pravdepodobne čepele noža s rozmermi 2,6 x 2 x 0,3 cm (tab. XVII: 10).
11. Hrot z jelenieho parohu.
12. Kostný ihelník v zlomkoch. Ostatné dva predmety neboli v dostupnom súbore.
13. Fragment kónického kamenného brúsika. Rozmery: výška 3,6 cm (tab. XVI: 1).
14. Osemnásť úštepov–trinášť z limnosilicitu (z toho jeden prepálený), jeden z jaspisu, dva z rádiolaritu pochádzajúceho z územia Maďarska (z toho jeden typu Szentgál), dva pravdepodobne z numulitového silicitu (z toho jeden prepálený) a jeden zvyšok jadra. Patria lengyelskej kultúre.
15. Veľký kus železnej trosky (Béres 1978, 115).

Kultúrna jama 1

- *Tvar a rozmery:* objekt nepravidelného, takmer kruhového pôdorysu, so šikmými až konvexnými stenami a konvexným prechodom k rovnému dnu, zistený v sonde V, v bežnom metri 0–5, v hĺbke 20 cm. Rozmery: šírka v profile 115 cm; hĺbka 60 cm (obr. 8; 9).
- *Stratigrafické vzťahy:* objekt sa nachádzal v skupine s objektmi 1 a 2.

Nález y:

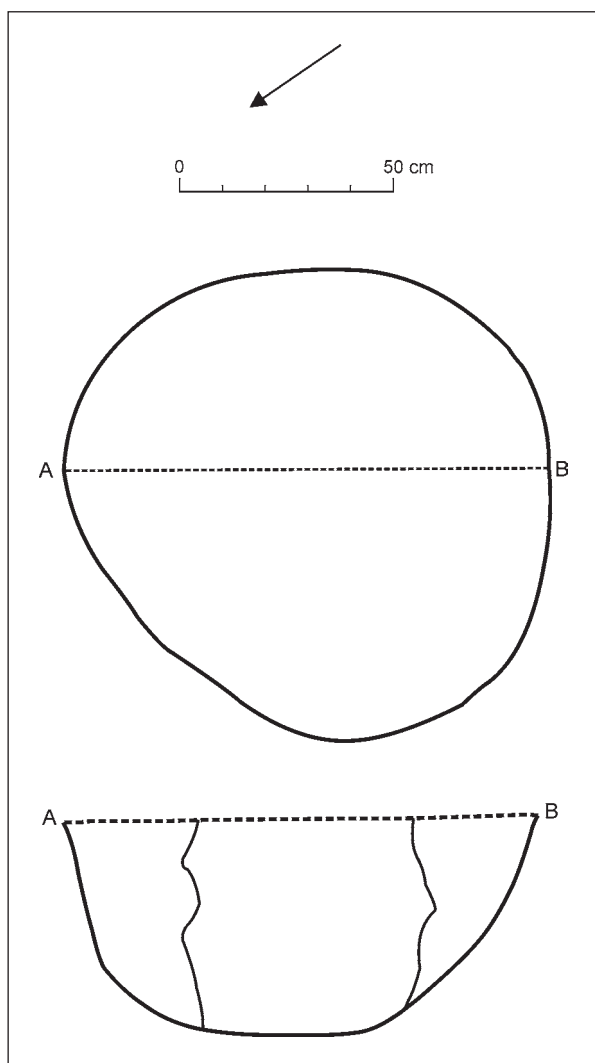
- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 37 fragmentov tvoriacich 37 keramikých jedincov, ktoré spolu vážia 358 gramov. Z celkového počtu keramikých jedincov bolo 19 zdobených a 18 bez výzdoby. Zaznamenali sme 2 okraje, z toho jeden so zmerateľným priemerom ústia, 1 fragment hrdla nádoby (tab. I).
- *Ostatné nálezy:* zvieracie kosti (aj nedohorené), tri úštepky patriace pravdepodobne lengyelskej kultúre a drobný zlomok troskovitej hmoty.

Kultúrna jama 3

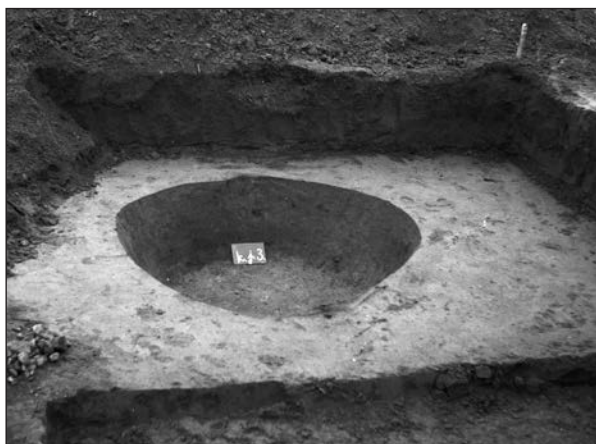
- *Tvar a rozmery:* objekt kruhového pôdorysu, so šikmými a mierne konkávne prehnutými stenami a rovným dnom, zistený v sonde II, v bežnom metri 15–20, v hĺbke 40 cm. Rozmery: šírka v profile 148 cm, hĺbka 45 cm (obr. 10; 11).
- *Stratigrafické vzťahy:* objekt sa nachádzal v skupine s objektom 5.
- *Výplň:* čierna zemina.

Nález y:

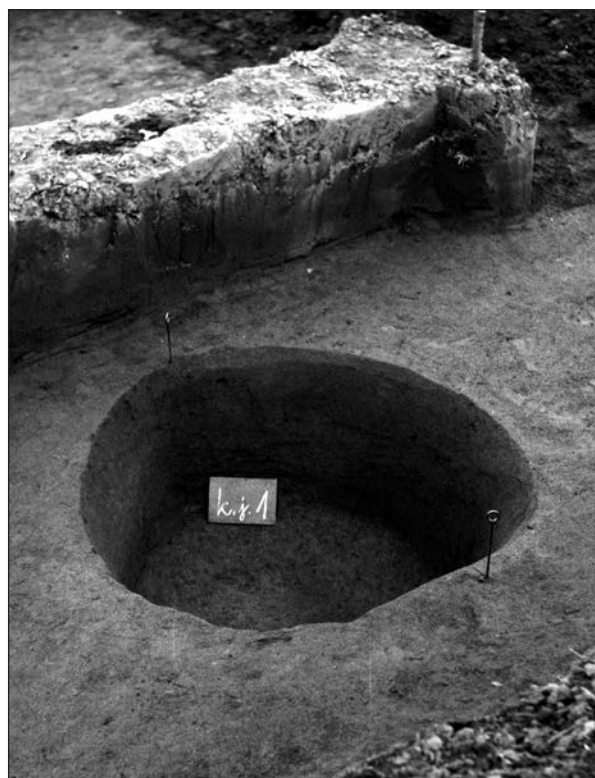
- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 29 fragmentov tvoriacich 28 keramikých jedincov, ktoré spolu vážia 254 gramov. Z celkového počtu keramikých jedincov bolo 7 zdobených a 21 bez výzdoby. Zaznamenali sme 1 okraj a 1 fragment hrdla nádoby (tab. I). Črepy z objektu sú výrazne erodované a drobné, dokonca fragmenty z vrstvy nad objektom sú väčšie.

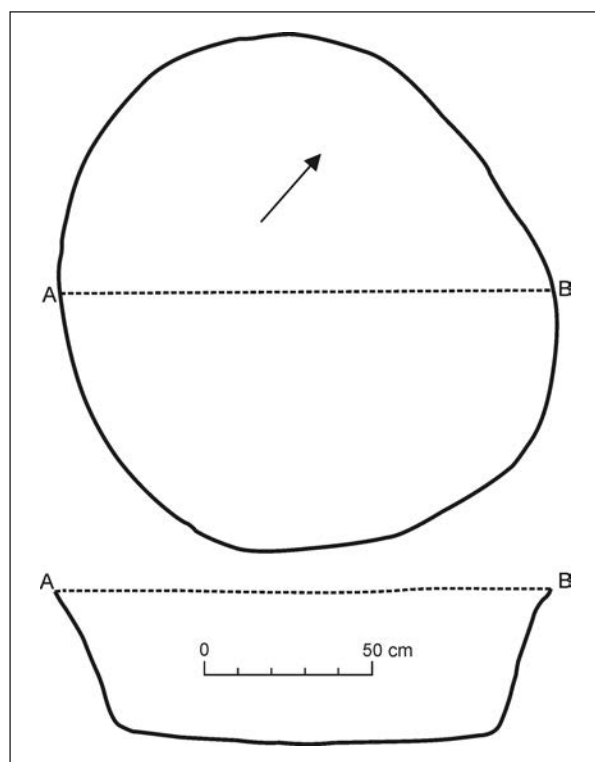
Obr. 8. Kubáňovo II. Pôdorys a profil jamy 1.

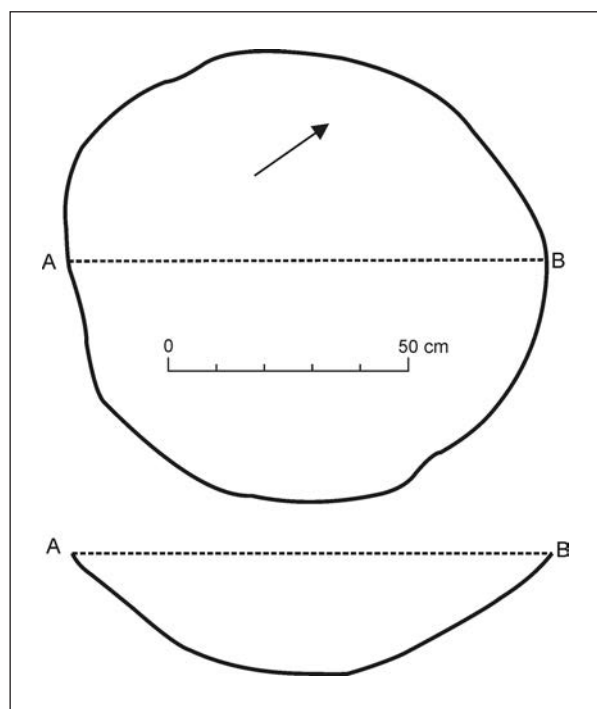
Obr. 11. Kubáňovo II. Negatív jamy 3, pohľad od severo-východu.

Obr. 9. Kubáňovo II. Negatív jamy 1, pohľad od východu.

Obr. 10. Kubáňovo II. Pôdorys a profil jamy 3.

Obr. 12. Kubáňovo II. Pôdorys a plán jamy 5.

- *Intrúzie*: 4 atypické praveké fragmenty.
- *Ostatné nálezy*:
 1. Zvieracie kosti.
 2. Malý železný nožík.
 3. Päť kusov štiepanej industrie–jedna čepielka a dva úštepky z limnosilicitu, jeden z numulitového silicitu a ďalší pravdepodobne zo silicitu alebo limnosilicitu. Datované sú do obdobia lengyelskej kultúry.

Kultúrna jama 3

- *Tvar a rozmery*: objekt s nepravidelným kruhovým pôdorysom, konvexné dno a steny s ním plynulo splývajú. Zistený bol v sonde VIII, v hĺbke 55 cm. Rozmery: max. šírka v profile 100 cm, hĺbka 25 cm (obr. 12).
- *Stratigrafické vzťahy*: objekt sa nachádzal v skupine s objektom 3.
- *Výplň*: čierna zemina.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 10 fragmentov tvoriacich 10 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 130 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom jednej nádoby, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov boli 3 zdobené a 7 bez výzdoby. Zaznamenali sme 1 okraj so zmerateľným priemerom ústia, 3 fragmenty hrdla (tab. I).
- *Intrúzie*: jeden praveký atypický zlomok.
- *Ostatné nálezy*: neznámy počet zvieracích kostí. Tri artefakty z limnosilicitu.

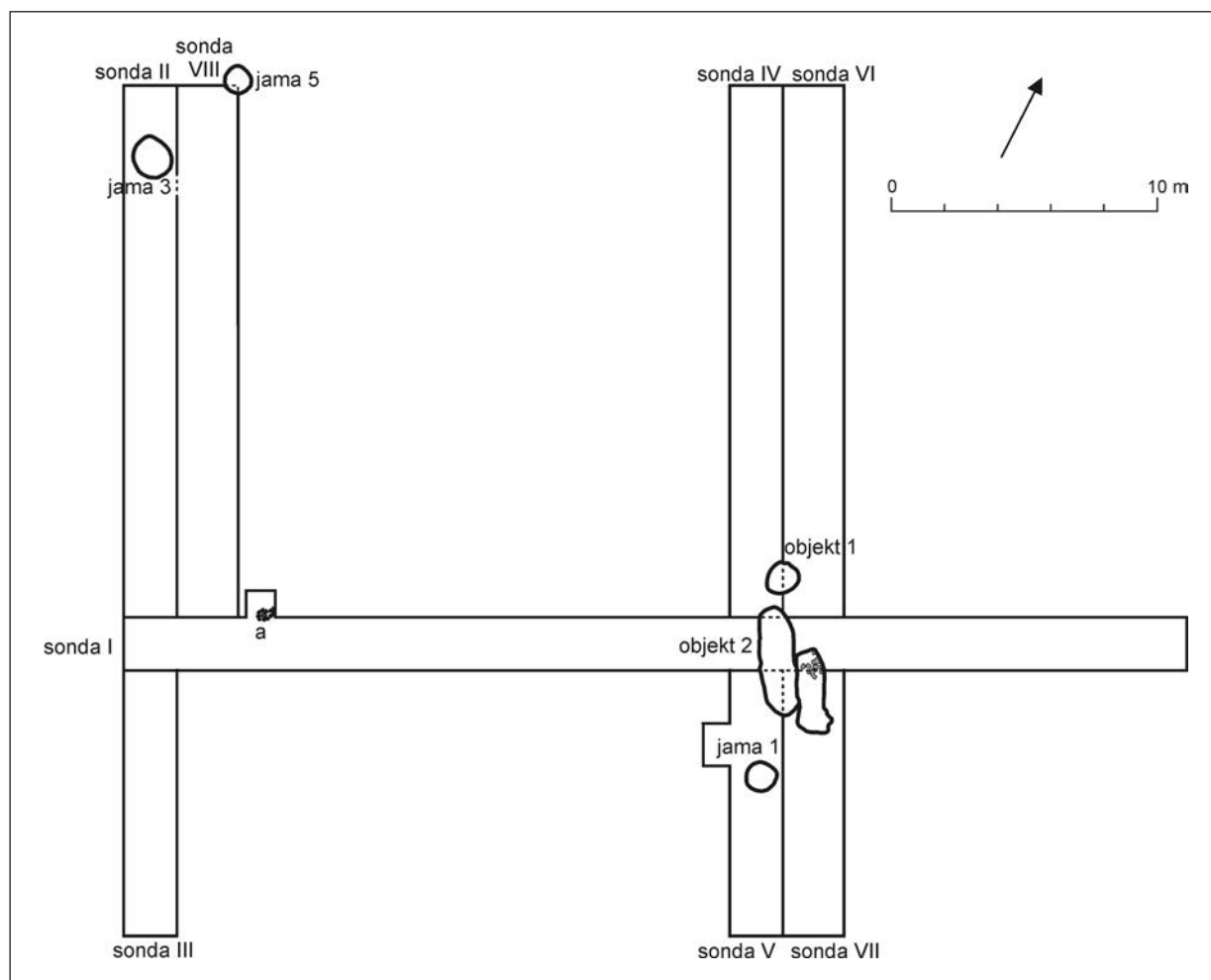
Zhrnutie–objekty a materiálna kultúra

Včasnostredoveké objekty z Kubáňova II tvoria dva zhľuky vzdialené od seba približne dvadsať metrov (obr. 13; tabely 1 a 2). Sondami odkrytá pomerne rozsiahla plocha poukázala na väčší rozstup medzi skupinami objektov. Nie je vylúčené, že sa tu nachádzajú aj ďalšie objekty, limitovala ich však rozloha meandra rieky Ipel'. Vo východnom zhľuku sú objekty 1 a 2 a jama 1. Objekty 1 a 2 sa od ostatných odlišujú veľkým množstvom zachovanej keramiky. Fragmenty misky K2_729 boli v oboch objektoch, takže sa dá predpokladať, že aj ďalšie zlomky keramiky z nich by bolo možné spojiť. Mali pravdepodobne spoločnú odpadovú vrstvu. Jediným objektom zisteným na sídlisku, u ktorého možno predpokladať obytný účel, je objekt 2. Pre pôvodné určenie ako kováčskej dielne nejestvujú žiadne podstatné argumenty. V objekte by sa muselo nachádzať vhodné vykurovacie zariadenie pre železiarske remeslo a oveľa viac zlomkov trosky, pokiaľ by kováčska činnosť bola pravidelná. Ohnisko vyložené kameňmi v objekte mohlo byť len rozobratou pieckou (Ruttkay 1990, 338).

Objekt 2 môžeme zaradiť k typu nepravidelných obdĺžnikových zemníc (Šalkovský 2001, 42–56), menší ovál mal klesajúci prierez, takže z profilu pripomína zahlbujúci sa vstup. Nadrozmerné nepravidelné objekty, i oveľa väčšie ako objekt 2 z Kubáňova II, sú doložené z viacerých sídlisk z obdobia avarskeho kaganátu, napríklad z Bratislavy-Jaroviec (Čurný 2006, obr. 34: 9), dva pravidelné oválne objekty zo sídliska Nagykanizsa-Miklósfa v župe Zala (Szóke 1992, 132–133, obr. 8) a z Nagykanizse-Práter-dombu (Szóke 1992, obr. 13).³ Možno spomenúť aj objekt I zo Skalice II, s rozmermi 6 x 7 m(!), už za hranicou kaganátu, na Záhorí (Kraskovská 1963). Uvedené objekty sú však morfológicky rozmanité, zjednocujúcim faktorom je predovšetkým ich nadrozmernosť.

V západnejšom zhľuku sa nachádzali jamy 3 a 5. Všetky kultúrne jamy (1, 3 a 5) majú kruhový pôdorys, podobné rozmery, nevelikú hĺbku a malý počet drobných fragmentov keramiky. V ich blízkosti sa pravdepodobne nenachádzala rozsiahlejšia odpadová vrstva keramiky. Väčšie fragmenty nad objektmi sú azda dôsledkom porušenia pri orbe v neskorších obdobiach. Zlomkovitosť a veľkosť fragmentov v kul-

³ Objekty zo sídliska v polohe Miklósfa mali rozmery 370 x 160 cm a 320 x 120–140 cm, objekt zo sídliska v polohe Práter-domby (údajne dielňa), 520 x 150 cm. Podobné, ale menšie objekty boli zistené aj na iných polohách v Nagykanizse (súhrnne Szóke 1992).

Obr. 13. Kubáňovo II. Celkový plán plochy výskumu v polohe Dávid berke. Spracovaná bola keramika zo všetkých zobrazených objektov. Legenda: a – koncentrácia fragmentov keramiky.

túrnych jamách 3 a 5 z Kubáňova II, pri zohľadnení faktorov tvorby výplne objektov (Neustupný 1996), umožňujú vysloviť predpoklad, že jamy boli vyhlbené iba jednorazovo, napríklad kvôli potrebe hliny. Zaplňali ich postupne prírodné transformácie. V ich bezprostrednom okolí sa totiž nekopila odpadová vrstva s keramikou (a väčšími fragmentmi z jedincov). Opačný prípad predstavujú objekty 1 a 2, s väčšími zlomkami a rozsiahlejším zastúpením keramických jedincov. Ako jeden z typov neobytných objektov by sme preto mohli vymedziť jamy približne s kruhovým tvarom, obsahujúce nevelké zlomky keramiky, súčasne s jestvovaním sídliska, ale aj staršie, s nálezmi malých predmetov (napr. úštepy). Analógie podobných objektov môžeme uviesť napríklad zo Skalice II,⁴ z Nových Zámkov III,⁵ z Hurbanova-Bohatej II,⁶ z Devínskej Novej Vsi VII,⁷ z Chľaby,⁸ z Komárna X.⁹

Kubáňovo II sa javí ako rozptýlený typ sídliska s viacerými zhlukmi objektov. Podľa definície P. Šalkovského (2002, 57–59) sa dá priradiť k zhlukovým osadám s nepravidelným rozmiestnením stavieb, no s určitými náznakmi dištančného rozdelenia. Podľa definície M. Ruttkaya (2002, 72–76) ide o disperzný typ (formovania) osady s určitými prvkami nukleácie.

⁴ Objekt III, priemer 230 cm, hĺbka 60 cm (Kraskovská 1963, 136, obr. 2). Na sídlisku sa našlo avarské šupinovité kovanie a v jednom z objektov bola hlinená okrúhla piecka.

⁵ Len informatívne však autori P. Bednár, J. Ďuriš a R. Masaryk (2006) uvádzajú tieto objekty ako „podstatnú časť jám“.

⁶ Objekt 2, priemer okolo 80 cm, hĺbka 40 cm (Bielich 2006).

⁷ Jamy 11 a 13 (Kraskovská 1961, 395).

⁸ Objekty 118 a 113 (Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987, 131–132, obr. 2: c, d).

⁹ Objekty 1, 3, 4, 5, 6 a 10 (Trugly 1996, obr. 11).

Keramika

Z Kubáňova II pochádza celkom 2114 fragmentov predstavujúcich 2088 jedincov včasnostredovekej keramiky s celkovou hmotnosťou 40 937 g (tabela 5). Našli sa v piatich objektoch, v jamách bolo skôr málo zlomkov. Objekt 1 mal nadpriemerný obsah 161 jedincov. Objekt 2 poskytol pravdepodobne najväčší súbor keramických fragmentov z 8. storočia v celej Karpatskej kotline (obsahoval 1874 fragmentov tvoriacich 1852 jedincov s celkovou hmotnosťou 37 403 g). Fragmentárnosť sa vo všetkých objektoch blíži alebo dosahuje 100%. Z veľkostného a hmotnostného zloženia fragmentov keramiky vyplýva, že z objektov boli vyberané všetky kategórie zlomkov vrátane veľmi drobných.

Špeciálnu keramiku (sedem fragmentov zvonov a jeden zlomok žltej keramiky) a tiež najviac intrúzií obsahoval objekt 2. Dostalo sa doň 21 intruzívnych fragmentov (tvoria 1% súboru). Pomerovo najviac (desatinu intrúzií) obsahovala jama 3. Intrúzie možno datovať jednak do praveku, jednak do obdobia vrcholného stredoveku. Hlina po vyhlbení jamy najskôr zostávala v bezprostrednej blízkosti objektu. Do jeho výplne sa spolu so včasnostredovekou keramikou dostávala zrejme až po zániku funkcie objektu. Objavovanie sa keramiky z vrcholného stredoveku či novoveku možno odôvodniť hnojením a orbou na mieste lokalít a premiestňovaním hlíny aj predmetov živočíchmi.

V Kubáňove II sa fragmentarizácia keramiky približuje 99%. Ovplyvňuje ju jeden z externých faktorov, konkrétne priestorové problémy pri porovnávaní súboru s 1852 jedincami z objektu 2, ktorý navyše môže mať príslušné fragmenty i v blízkom objekte 1 so 161 jedincami. Okraje tvoria takmer 7% súboru, hrdlá 3,45% a dná 4,5% (tabela 7). Fragmenty dnu sú priemerne najdlhšie, najhrubšie i najťažšie z vymedzených kategórií fragmentov.

Okrem prevládajúcich hrncovitých nádob sa výnimočne našli nádobky so subtlílnymi rozmermi (K2_833, K2_1202). Celkom špecifická je malá miska s priemerom ústia 8 cm, zdobená hrebeňovými obežnými líniami (K2_729). Jej dva zlomky sa nachádzali v objekte 2, ďalší fragment bol v objekte 1.

Okraje

Priemer okrajov sa v Kubáňove II delí na pravidelné intervaly po dvadsiatich mm (diagram 1). Hraničnými hodnotami sú priemery 100 a 320 mm. V typoch okrajov z Kubáňova II prevládajú šikmo zrezané okraje, zaoblené a žliabkované okraje majú zhruba vyrovnané zastúpenie a vyskytujú sa i okraje s vodorovnou hornou plochou (tabule 9 a 11).

Okraje sú rozdelené do typov a variantov podľa odhadovaného spôsobu modelovania okraja včasnostredovekým hrnciarom. Snažili sme sa vyčleniť toľko variantov, koľko umožňuje zachovaný materiál, aby sa dala sledovať morfológická rôznorodosť okrajov na spracúvaných lokalitách. V rámci spoločného vymedzenia, ktoré bolo vypracované na základe súborov z lokalít Cífer-Pác II (Odler/Kolník 2011, tabeľa 11) a Šaľa III (Odler/Zábojník 2011, tabeľa 27) sa v Kubáňove II našli štyri typy okrajov a ich varianty.

Typ A – zaoblená vonkajšia strana okraja:

- variant A1* – prostý zaoblený okraj (15 jedincov);
- variant A2* – zaoblený vytiahnutý okraj (3 jedince);
- variant A4* – zaoblený, vytiahnutá spodná hrana (1 jedinec);
- variant A6* – zaoblený, zdurený (1 jedinec);
- variant A9* – zaoblený, zvnútra vtlačené zúženie (4 jedince);
- variant A10* – zvonku zaoblený a s jemnými líniami, zvnútra fazetovaný (1 jedinec).

Typ B – zrezaná vonkajšia strana okraja:

- variant B1* – prosto šikmo zrezaný, kužeľovitý obvod okraja (26 jedincov);
- variant B2* – prosto šikmo zrezaný, so zvyškom hlíny po zrezaní pod spodnou hranou (8 jedincov);
- variant B3* – zrezaný, vytiahnutá spodná lišta (10 jedincov);
- variant B4* – kolmé zrezanie, valcovitý obvod okraja (1 jedinec);
- variant B5* – fazetovaný okraj, viacnásobné zrezanie (12 jedincov);
- variant B6* – šikmé zrezanie, zhora potom okraj zaoblený (6 jedincov);
- variant B7* – šikmo zrezaný, zdurené hrdlo, so zvyškom hlíny po zrezaní pod spodnou hranou (1 jedinec);

- variant B8*–šikmo zrezaný, zdurené hrdlo (2 jedince);
- variant B10*–fazetovaný, spodná lišta (1 jedinec);
- variant B12*–šikmo zrezaný, spodná hrana zaoblená (9 jedincov);
- variant B13*–šikmo zrezaný, pri hornej hrane nechťová ryha, dole ostávajúca hlina po zrezaní (7 jedincov);
- variant B14*–šikmo zrezaný, spodná hrana zaoblená, vnútorná strana okraja stlačená (2 jedince);
- variant B15*–šikmo zrezaný, spodná hrana lištovitá (2 jedince);
- variant B17*–fazetovaný, lišta na spodnom okraji (1 jedinec).

Typ C–vonkajšia strana okraja so žliabkom:

- variant C1*–prostý žliabok (4 jedince);
- variant C2*–žliabok a spodná lišta (1 jedinec);
- variant C3*–dva jemné žliabky (1 jedinec);
- variant C4*–žliabok a vytiahnutá horná hrana (1 jedinec);
- variant C5*–zaoblený, zhora žliabok (1 jedinec);
- variant C7*–široký žliabok, zaberá celý kužeľovito zrezaný okraj (6 jedincov);
- variant C8*–široký žliabok, nechťová ryha spredu a pod ňou zdurené (1 jedinec);
- variant C9*–zaoblený, spredu žliabok, zvnútra stlačený (1 jedinec);
- variant C10*–žliabok, zvnútra fazetovaný okraj (2 jedince);
- variant C11*–žliabok, horná hrana vytiahnutá, spodná zdurená (2 jedince);
- variant C12*–žliabok, pod spodnou hranou štyri jemné línie (1 jedinec).

Typ D–vodorovne zrezaná horná strana okraja

- variant D1*–vodorovne zrezaná horná strana okraja, zdurené zvonku (2 jedince);
- variant D2*–vodorovne zrezaná horná strana okraja (miska) (1 jedinec);
- variant D3*–vodorovne zrezaný, fazetovaný (4 jedince);
- variant D4*–vodorovne zrezaný, dve línie spredu, zdurený spredu (1 jedinec);
- variant D5*–vodorovne zrezaný, spredu žliabok (1 jedinec).

V Kubáňove II prevažuje niekoľko variantov, najmä so zaoblenou vonkajšou stranou (A1) a zrezanou vonkajšou stranou (B1, B2, B3, B5, B12) a potom sa vyskytujú varianty s veľmi malým zastúpením. Podrobnejšia morfológia, ktorá by sa zaoberala všetkými odlišnými tvarmi okrajov, mala za cieľ ukázať, že tvary okrajov v tomto horizonte sú variabilné a chýba im jednotný prístup hrnčiarov k tvarovaniu.

Vnútornú stranu ústia zdobila vlnovka (K2_728, K2_731, K2_831, K2_1238, K2_1239, K2_1274, K2_1275, K2_1281), hrebeňová obežná línia (K2_727, azda K2_1243, jemné línie na K2_1273), vpichy štvorzubým (K2_1282, K2_1855, K2_1857), trojzubým (K2_730, K2_1202) a dvojzubým hrebeňom (K2_1267), vodorovné hrebeňové zárezy (Ko1_133), šikmé krokvicové zárezy jednohrotým nástrojom (K2_1839).

Zrezaná strana okraja bola zdobená šikmými hrebeňovými vpichmi (K2_1202), šikmými zárezmi jednohrotým nástrojom (K2_1244) a vodorovnými ryhami (K2_1282, azda aj K2_137 a na K2_1800). Tesne pod zrezanou časťou okraja boli jemné línie na fragmente K2_1777 príliš jemné na to, aby pochádzali od bežného hrebeňa. Tento prvok nepatrí k častým na materiáli z čias kaganátu.

Dná a aspekty technológie výroby

Hranice priemerov podstav sa pohybujú od 80 po 160 mm, modulusom je 120 mm (diagram 2). Hodnoty sú pravidelnejšie rozložené po intervaloch 10 mm.

Dôvodom rozpracovania morfológie dien je fakt, že spôsob formovania plochy podstavy vypovedá o technológii výroby keramiky. Niektoré spoločné znaky dien nie sú vhodné ako základ ich delenia. Všetky pochádzajú z hrncovitých nádob, preto je uhol spojenia dna a stien nádoby vždy tupý. Dná väčšiny nádob sú hrubšie, menej precízne tvarované ako ich okraj a všeobecne horná časť. Formovali sa aj v prípade obtáčanej keramiky v ruke.

Typ Z–plochá podstava dna (22 jedincov).

Typ Y–klenutá podstava dna (49 jedincov):

- variant Y1*–klenutá podstava bez prstenca (13 jedincov);
variant Y2–klenutá podstava s krátkym prstencom (34 jedincov);
variant Y3–klenutá podstava so širokým prstencom (2 jedince).

Typ X–vyčlenili sme samostatnú kategóriu, do ktorej zaraďujeme nie príliš zachované dná, na priereze ktorých nebolo možné určiť celý tvar podstavy (23 jedincov).

Najviac dien patrí skupine s klenutými podstavami (typ Y). Vyskytujú sa všetky tri varianty, najviac Y2 s krátkym prstencom (tabela 9; 12). Viac ako o polovicu menej je plochých dien a zhruba rovnako jedincov s neurčiteľným profilom. Pozoruhodný je však rozdiel na pohrebisku vo Vyškovciach nad Ipľom, kde v keramike dominuje plochá podstava (*Nevizánsky 1991*).

Dva úzke prstence boli na podstave dna K2_810 a K2_1810. Na dne K2_804 sa nachádza odtlačok pravouhlého stredového prvku otočnej hrnčiarskej podložky. Excentrický odtlačok, azda osky kruhu, spolu s výraznejšími drážkami vidno na K2_771. Jemná ryha tesne nad dnom sa objavuje na K2_1811 a K2_1827, viacero rýh je na K2_1831.

Zvislé stopy po uhládzaní prstami sú výrazné na dne K2_1805. Odtlačky prstov sú napríklad na jedincoch SN_72, K2_1815. Zrejme nechty zanechali stopy na jedinci K2_1778.

Ako ostrivo v keramickej hmote prevažovali kamienky, používala sa i slúda. V prípade dvoch jedincov K2_1774 a K2_1775 sa zistili zrníčka tuhy. Vôbec sa nevyskytla prímes drvenej keramiky. V ostrive bola prevaha piesku, v neskoršej dobe avarskej sa na niektorých pohrebiskách objavila i slúda (*Vaday 1999*, 364).

Pre keramiku z tohto horizontu sa zaužíva skrátený termín–obtáčaná. Výstižnejšie by sa mala nazývať keramikou s obtáčanými hornými časťami nádob, pretože viacero prvkov svedčí o vyrábaní dien a spodných častí z hrudy hlíny v ruke, resp. nalepovaním valčekov hlíny na seba a ručnom tvarovaní. Sú však pravidelnejšie ako dná na ručne modelovaných nádobách staršieho horizontu. Vonkajší povrch bol upravený rôzne, podľa nárokov hrnčiara, s väčšími či menšími stopami formovania. V morfológii profilov sa objavuje často zhrubnutie črepu v blízkosti dna, niekedy aj v priemere hrdla, alebo i zdurenie profilu ústia. Stopy po formovaní nádob sa zachovali predovšetkým z vnútornej strany v spodnej časti nádoby, teda na najmenej viditeľnej časti vnútra. Na podstavách K2_810 a K2_1810 sú dva tenké obežné prstence. Úzky pravouhlý odtlačok úpravy kruhu je na jedinci K2_804. Vystupujúce krúžky sú na dnách S7_2, SII_3, K2_771. Reparačné otvory sa zachovali na fragmentoch SII_12, K2_1193, K2_1525.

Výzdoba keramiky

Jednotlivé výzdobné techniky vo včasnom stredoveku majú azda až triviálne rozdelenie. Napriek tomu nerozumieme účelu výzdoby a neosvedčilo sa ani jednoduché evolučné chápanie jej vývoja. Základné delenie výzdobných techník spočíva na rozlišovaní výzdoby tzv. hrebeňom a tzv. jednohrotým nástrojom. Nástroje sa používali na rytie, na vpichovanie, prípadne ich kombináciou vznikali i ťahaný vpich. Primárne prvky výzdoby sú na včasnostredovekej keramike konštantné (hrebeňové vlnovky a obežné línie). Pravdepodobné regionálne a chronologické indikátory by sme mohli hľadať v anomáliách výzdobných motívov.

Zdobené zlomky prevažujú pomerom takmer 60%. Sú v priemere dlhšie, o trochu tenšie a ťažšie ako nezdobené jedince (tabela 8; diagram 3). Vo výzdobných motívoch dominuje hrebeňová výzdoba a v nej zasa počet hrebeňových obežných línií nad vlnovkami (tabela 8; diagram 4). Zo skupiny hrebeňovej výzdoby sa vyčleňuje jemne rytá výzdoba s hustým usporiadaním drážok (napr. deväťzubý hrebeň na K2_811). Sporadicky sa objavila girlandová vlnovka (K2_775) spolu s hrebeňovými obežnými líniami (K2_776, K2_777 a K2_1752). Vyskytuje sa viacero zlomkov s hrebeňovými zárezmi a menej vpichov či vetvičkových ornamentov. Sporadicky sa objavujú motívy vyryté jednohrotým nástrojom a plastická výzdoba. Na 325 jedincoch sa vyskytuje kombinácia hrebeňových obežných línií a vlnoviek, na troch jedincoch spolu so zárezmi a raz s hrebeňovými vpichmi. V objekte 1 sa pravdepodobne nachádzali črepy celej rozbitej nádoby s výzdobným motívom rýh a vodorovných hrebeňových zárezov (jedinec Ko1_150 a ďalšie označené v databáze). Na dvoch jedincoch sa nachádza výzdoba hrebeňom i nástrojom s jedným hrotom (K2_1795, K2_1798). Azda odtlačok nechtovej je na zlomku K2_1778. Reparačný otvor sa zachoval na fragmentoch K2_1193, K2_1525. Na jedincoch K2_1774 a K2_1775 sa vyskytli čierna sa lesknúce zrníčka tuhy.

V Kubáňove II sa zistil najväčší počet menej frekventovaných motívov (porovnávajúc ich so súbormi z Cífera-Pácu II a Šale III): trinásťkrát hrebeňové vpichy (deväťkrát samostatne, dvakrát kombinované s vlnovkou, jedenkrát s obežnými líniami a jedenkrát s vlnovkami i obežnými líniami), päťkrát vetvičkový ornament (trikrát spolu s vlnovkou), tridsaťdvakrát hrebeňové zárezy (deväťkrát samostatne, päťkrát s hrebeňovou vlnovkou, pätnásťkrát s hrebeňovými obežnými líniami, trikrát s líniami i vlnovkami). Hrebeň, ktorým sa vpichovalo, nemal vždy rovnaký počet zubov. Pohyboval sa od dvoch (K2_1267) po sedem hrotov (K2_1202). V Kubáňove II sa na jedincoch objavili sedemkrát vlnovky, päťkrát jednoduché línie a jedenkrát zárezy. Zväčša sú na jedincoch samostatne, kombinuje sa iba línia s hrebeňovými zárezmi na K2_1795.

Zvony na pečenie, misky a žltá keramika

V objekte 2 sa našlo šesť zlomkov zvona alebo zvonov na pečenie, ktoré už boli publikované (tab. XV: 2–7; *Zábojník 2006b*, 136, tab. IV: 9–14). Na ich vonkajšej strane boli odtlačky nechťov, na vnútornej strane stopy rastlín, ktoré *J. Mihályiová* (2006, 69) určila ako odtlačky listov a stebiel tráv (*Poaceae*), na jednom zo zlomkov sa nachádzali odtlačky prstov. V ostávajúcich vreckách z objektu sa našiel ešte jeden zlomok zvona (K2_1822; tab. 10).

Z Kubáňova II pochádza aj subtilná miska K2_729 s rovnomerným profilom. Najbližšie nálezy sú z neďalekého pohrebiska vo Vyškovciach nad Ipľom, kde sa našli tri kónické misky či „pohárovité“ tvary (*Nevizánsky 1991*, 137). Miska z Kubáňova II mohla byť aj „pohárovitým“ tvarom, aký poznáme z hrobevej keramiky zo Štúrova-Obidu (*Zábojník 1983*, obr. 172: 12). Analogické misky pochádzajú z Örménykútu (*Herold 2004*, Taf. 18: 2). Misky sa len sporadicky vyskytujú medzi hrobovou keramikou (*Justová 1990*, 106).

Zlomok tzv. žltej keramiky pochádza z pliec nádoby (K2_1201), azda podobnej džbánu, aký sa našiel v Nových Zámkoch III (*Zábojník 2008*, obr. 9: 2). Nie je však vylúčené, že pochádza z iného typu nádoby v zmysle ich typologického členenia (*Bialeková 1967*). Zachovaný fragment však neumožňuje presnejšiu úvahu. Analogický zlomok žltej keramiky bez výzdoby, s obežnými líniami po vytáčaní z vnútornej strany, pochádza z objektu 9 v Komárne (*Trugly 1996*, obr. 18: 12). Podľa datovania žltej keramiky v slovenskej literatúre patria spolu so zlomkami zvonov do 8. storočia; maďarskí bádatelia pripúšťajú ešte začiatok, resp. prvú tretinu 9. storočia.

Ostatné nálezy

Prehľad nálezov zo všetkých objektov sa nachádza v tabele 4. Z objektu 2 pochádza súbor praslenov – tri kompletne a šesť ďalších vo fragmentoch (tab. XVII: 1–9). Okrem jednoduchého kotúčkovitého praslena z vypálenej hliny sú to štyri nezdobené bikónické prasleny a dva prasleny zdobené obežnými ryhami. Jeden praslen mal motív rýh a dvoch vlnoviek, zlomok drobného praslena ukazuje zložitejší reliéfny výzdobný motív s ryhami a trojuholníkovými plôškami. Súbor praslenov z Kubáňova II poukazuje na podobné techniky zdobenia keramických praslenov a nádob. Vyvodzujeme z toho, že prasleny i nádoby vyrábali rovnaké osoby a vypaľovali sa rovnakým spôsobom spolu s nádobami.

Mazanica sa našla v objektoch 1 a 2. V objekte 2 bola prepálená, pri spracovaní keramiky sme vo vreckách našli deväť fragmentov. Zvieracie kosti obsahovali všetky objekty. Objekt 2 a jama 1 obsahovali kosti (spálené i nedohorené). Z objektu 2 pochádza tiež hrot z jelenieho parohu a kostený ihelník v zlomkoch. V jame 3 bol železný nôž, v objekte 2 zlomok železa (azda noža; tab. XVII: 10) a kusy trosky (z toho jeden veľký). Ďalší kus trosky sa našiel v kultúrnej jame 1.

V štyroch objektoch sa našla kamenná štiepaná industria (väčšinou odpad z výroby nástrojov a preparačné úštepky), ďalej škrabadielko, čepieľka a zvyšok jadra.¹⁰ Patria do inventára lengyelskej kultúry a do objektov sa dostali z kultúrnej vrstvy, pokiaľ ich včasnostredovekí osadníci nevyužívali ako kresadlá. V objekte 2 ich bolo osemnásť, v jame 1 tri, v jame 3 sa našlo päť a v jame 5 boli tri. Z hľadiska materiálového zloženia sa objavili limnosilicity, ktorých primárnym ložiskom je Žiarska kotlina, sekundárnym kvartérne štrky Hrona. Úštep z jaspisu pochádza rovnako zo štrkov. Vyskytli sa dva rádiolarity z územia Maďarska, z toho jeden typu Szentgál (*Cheben/Cheben 2010*, Fig. 1). Numulitový silicit pochádza z Poipia.

¹⁰ Nálezy štiepanej industrie, ich materiál a kultúrne zaradenie určil pracovník Archeologického ústavu SAV v Nitre Mgr. Michal Cheben, za čo mu autori na tomto mieste ďakujú.

ZÁVERY A DATOVANIE

Opisná štatistika súborov ukázala, že v Kubáňove II je z hľadiska výsledku postdepozície histórie homogénny súbor (výsledky štatistiky sú publikované v štúdiu *Odler/Zábojník 2011*; najmä diagram 3). Keramiku z Kubáňova II môžeme podľa analógií zaradiť k horizontu včasnostredovekej keramiky, akú poznáme z početných lokalít. Vzhľadom na fakt, že ich je veľa, nepovažujeme za zmysluplné ich vymenovávať. Treba však zdôrazniť, že datovanie keramiky na základe metódy analógie je zradné predovšetkým pre spôsob jej ilustračného prezentovania v publikáciách.

V prípade súboru keramiky z Kubáňova II možno konštatovať nevýraznú profiláciu ústí či okrajov nádob a absenciu výzdoby radielkom. Často sa vyskytuje zdobenie ústia i okraja nádoby. Výzdoba jednohrotým nástrojom je ojedinelá.

Súvislosť sídliska Kubáňovo II s blízkym pohrebiskom vo Vyškovciach nad Ipľom je pravdepodobná, ale zatiaľ sa nedá dokázať. Lokality sú od seba vzdialené asi 600 až 800 metrov. Meandre Ipľa asi neumožňujú hustejšie osídlenie a podľa vrstevníc je pohrebisko položené vyššie ako sídlisko. Porovnanie keramiky z oboch súborov ukazuje na rovnaké javy v technológii i výzdobe, hoci v Kubáňove II nie je doložená v ruke robená keramika a na rozdiel od sídliska sú na pohrebisku najmä ploché podstavy nádob. Ak aj nepatrili obe lokality rovnakému spoločenstvu, mohli byť hrnčiarske výrobky výsledkom práce jedného hrnčiara, pracujúceho pre viac komunít v mikroregióne. Ojedinelý hrob z Kubáňova I (poloha Litáš) sa mohol nachádzať na sídlisku alebo pri ňom, analogické ojedinelé hroby na sídliskách sú v období kaganátu známe. Súvékové osídlenie v oblasti dokladajú hroby z 8.–9. storočia z Bieloviec a južne od Kubáňova veľkomoravské pohrebisko v Ipeľskom Sokolci.

V meandroch Ipľa je Kubáňovo II typickým príkladom osídlenia na ostrohoch, resp. na miernych vyvýšeninách nad inundáciou. Na juhozápadnom Slovensku zasa typickým príkladom osídlenia na pieskovej dune. Podobnými blízkymi sídliskami sú Bielovce (*Fusek 2000*) a Kosihy nad Ipľom (*Šalkovský/Nevizánsky 1983*). Bielovce sú datované do 10.–11. storočia, keramika z Kosihs sa datuje v rozmedzí od prelomu 9. a 10. storočia po 11. storočie. Bez ohľadu na predstavy o príslušnosti spomenutých lokalít k rôznym politickým a azda aj „etnokultúrnym“ celkom pozorujeme, že prax výberu sídliska bola v rovnakom prírodnom prostredí zhodná.

Exkurz: Porovnanie súborov z Kubáňova II a Bieloviec

V prípade Kubáňova II máme vzácnu príležitosť porovnať zemepisne blízke súbory sídliskovej keramiky z dvoch časových horizontov: Kubáňovo II, datované do 8. storočia, Bielovce, datované do 10.–11. storočia (*Fusek 2000*). Navyše sú obe lokality spracované veľmi podobnou metodikou vytvorenou G. Fusekom, sčasti upravenou pre potreby tejto štúdie. Komparácia umožňuje určiť všeobecné tendencie vývoja keramiky v periférnej oblasti osídlenia v povodí Ipľa.

V Bieloviach bolo zostavených 454 jedincov z 570 črepov. Súbor mal celkovú fragmentárnosť takmer 80%, zatiaľ čo Kubáňovo II takmer 99%. Problém kubáňovských fragmentov však spočíval aj v nedostatku priestorových možností na rozloženie viac ako dvetisíc jedincov a ich vzájomné porovnanie. Na okrajoch v Bielovciach boli vyčlenené tri typy a celkovo dvanásť variantov, v Kubáňove II štyri typy (navyše sú okraje s plochou hornou stranou) a celkovo tridsaťšesť variantov. Z porovnaní sa zdá, že kubáňovská morfológia si žiada ešte úpravy kvôli zníženiu počtu variantov. Aj potom by sa však prejavovala výraznejšia variabilita a „nekanonizovanosť“ kubáňovských okrajov. Zo starších prvkov sa na bielovských okrajoch vyskytuje aj zdobenie vnútornej strany ústia vlnovkami, ba dvakrát aj zdobenie prednej strany okraja vlnovkou, resp. presekávaním. S ohľadom na celkovú morfológiu nádob majú bielovské jedince rovnomernú hrúbku v celom profile nádoby. Na nádobách v Kubáňove II sú črepy hrubšie v oblasti hrdla a na spodnej časti nádoby nad dnom. Z hľadiska výzdobných prvkov sa v kubáňovskej keramike nevyskytovalo radielko (temer 5% v Bielovciach). V Bielovciach bolo bez výzdoby 29,2 % črepov, v Kubáňove II to bolo 41,31%. Hrebeňová výzdoba sa v Bielovciach nachádzala na 15,3% súboru, v Kubáňove II na 58,07%, výzdoba jednohrotým nástrojom činila v Bielovciach 50,3%, v Kubáňove II len 0,62%. V širšom časovom rozpätí teda môžeme pozorovať ubúdanie zdobení hrebeňom. Výrazne vzrástla výzdoba nástrojom s jedným hrotom, zistená ojedinele v Kubáňove II. Ustupuje aj výzdoba vnútornej strany ústia i prednej strany okraja.

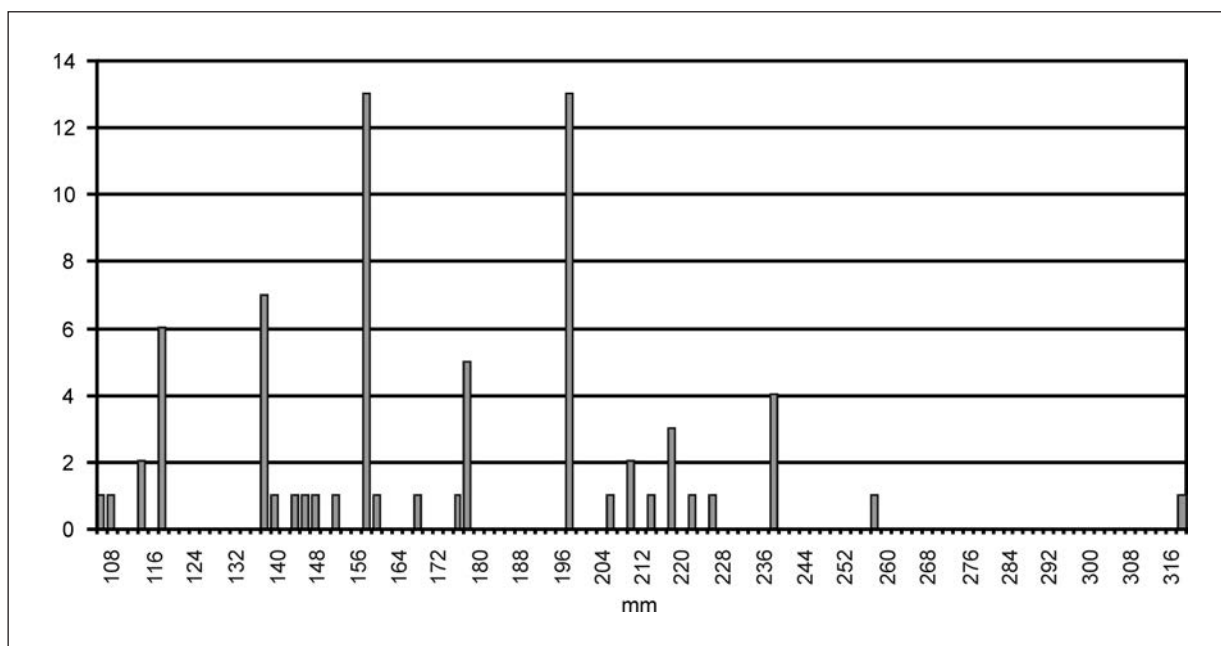

Diagram 1. Kubáňovo II. Priemer okrajov na nádobách. Vodorovná os zaznamenáva priemer okrajov v mm, zvislá os ukazuje počet jedincov.

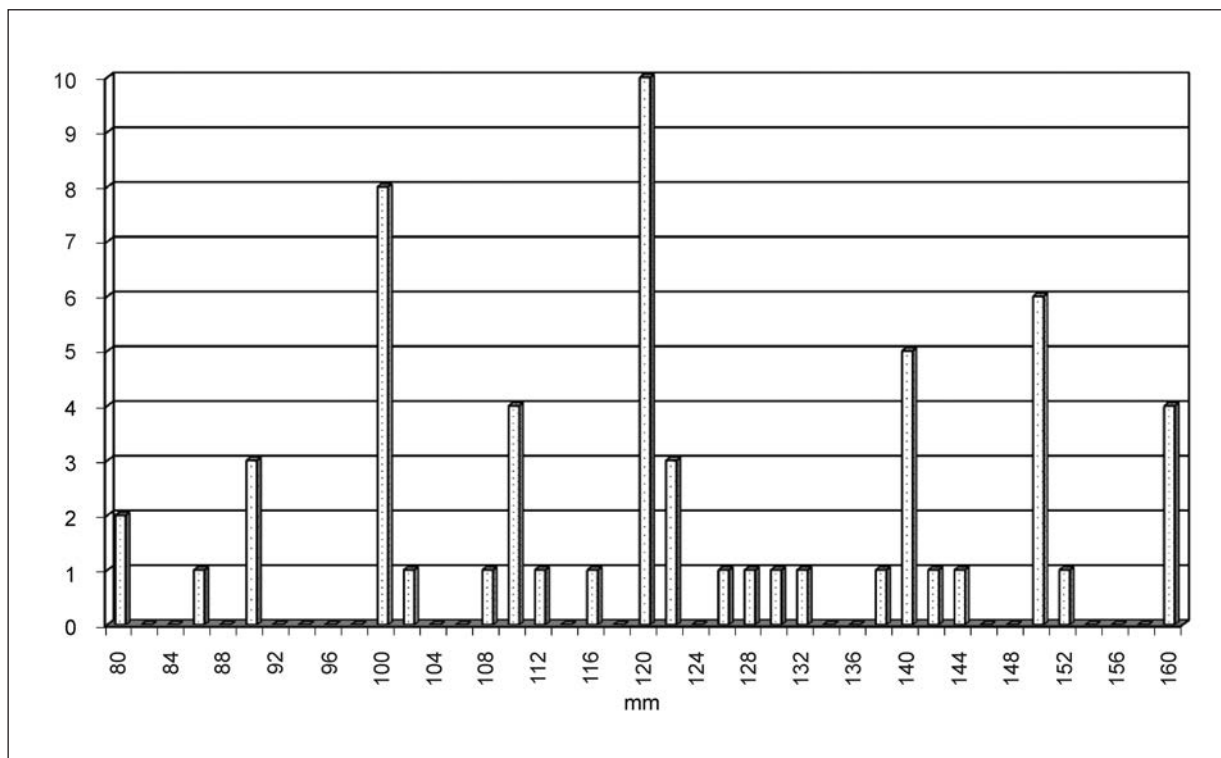

Diagram 2. Kubáňovo II. Priemer podstáv na nádobách. Vodorovná os zaznamenáva priemer podstáv v mm, zvislá os ukazuje počet jedincov.

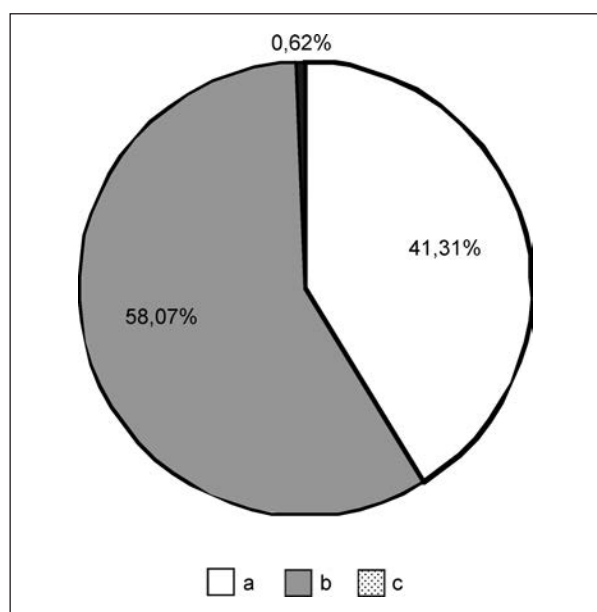

Diagram 3. Kubáňovo II. Pomer nezdobených a zdobených jedincov v súbore. Legenda: a–bez výzdoby; b–výzdoba hrebeňovým nástrojom; c–výzdoba jednohrotým nástrojom.

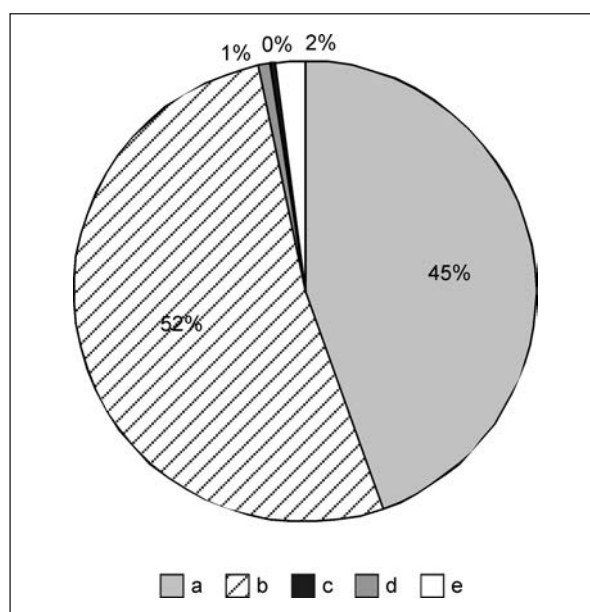

Diagram 4. Kubáňovo II. Pomer jednotlivých prvkov hrebeňovej výzdoby v súbore. Legenda: a–vlnovka; b–obežná línia; c–vpichy; d–vetvičkový ornament; e–zářezy.

Tabela 1. Kubáňovo II. Vlastnosti obytného objektu: a–objekt; b–typ; c–tvar pôdorysu; d–najväčšia dĺžka [m]; e–najväčšia šírka [m]; f–plocha [m²]; g–zistený v hĺbke od povrchu [m]; h–najväčšia hĺbka od vyberania [m]; i–vykurovacie zariadenie; j – číslo obrázku.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
2	zemnica	dva spojené ovály	4,68	2,52	11,7936	2,47	0,2	ohnisko vyložené kameňmi	7-10

Tabela 2. Kubáňovo II. Vlastnosti neobytných objektov: a–objekt; b–typ; c–tvar pôdorysu; d–najväčšia dĺžka [m]; e–najväčšia šírka [m]; f–zistený v hĺbke od povrchu [m]; g–najväčšia hĺbka od zistenia [m]; h–číslo obrázku.

a	b	c	d	e	f	g	h
kj 1	jama	nepravidelný kruh	1,15	1,15	0,4	0,6	5, 6
1	jama	kruh	1	1	0,2	0,2	4
kj 3	jama	kruh	1,48	1,48	0,4	0,45	11, 12
kj 5	jama	kruh	1	1	0,55	0,25	13

Tabela 3. Kubáňovo II. Vlastnosti pece v objekte 2: a–typ; b–tvar pôdorysu; c–najväčšia dĺžka [m]; d–najväčšia šírka [m]; e–v objekte; f–poloha v objekte; g–číslo obrázku.

a	b	c	d	e	f	g
kameňmi obložené ohnisko	nepravidelný	1,08	0,72	2	SZ časť menšieho oválu	7, 10

Tabela 4. Kubáňovo II. Nálezy z objektov v Kubáňove. Zostavené podľa nálezovej správy (Béř 1966) a pracovnej dokumentácie: a – keramické nádoby; b – stavebná keramika; c – iná keramika; d – kosti a kostené predmety; e – kamene; f – železné predmety a predmety súvisiace s výrobou železa; g – včasný stredovek; h – atypický pravek; i – vrcholný stredovek; j – mazanica; k – prasleny; l – hrot; m – ihelník; n – zvieracie kosti; o – úštep; p – nôž; r – zlomok železa; s – troska.

	a			b	c	d			e	f		
	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	r	s
1	x	x		x				x				
2	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x
kj 1	x							x	x			x
kj 3	x							x	x	x		
kj 5	x	x						x	x			

Tabela 5. Kubáňovo II. Základné vlastnosti súboru keramiky: a – objekt; b – hmotnosť keramických jedincov [g]; c – počet jedincov; d – počet fragmentov; e – priemerná hmotnosť jedinca v objekte [g]; f – priemerná hmotnosť fragmentu v objekte [g]; g – fragmentárnosť; h – zvony na pečenie; i – žltá keramika; j – počet intrúzií; k – celkový počet fragmentov keramiky v objekte; l – pomer intrúzií v objekte.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
1	2792	161	164	17,34	17,02	98,17%	–	–	12	176	6,82%
2	37403	1852	1874	20,2	19,96	98,83%	7	1	21	1903	1,10%
kj 1	358	37	37	9,68	9,68	100,00%	–	–	–	–	–
kj 3	254	28	29	9,07	8,76	96,55%	–	–	4	33	12,12%
kj 5	130	10	10	13	13	100,00%	–	–	1	11	9,09%
Celkový súbor	40937	2088	2114	19,61	19,36	98,77%	7	1	38	2123	1,79%

Tabela 6. Kubáňovo II. Výzdobné motívy na keramike: a – objekt; b – výzdoba hrebeňom; c – vlnovka; d – obežná línia; e – vpichy; f – vetvičkový ornament; g – zárezy; h – výzdoba jednohrotým nástrojom; i – vlnovka; j – jednoduché línie; k – zárezy; l – plastická výzdoba.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
1	112	61	57	2	–	19	1	–	1	–	–
2	1071	623	752	11	5	13	9	4	4	1	1
kj 1	16	9	8	–	–	–	3	3	–	–	–
kj 3	7	4	3	–	–	–	–	–	–	–	–
kj 5	3	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–
Celkový súbor	1209	699	821	13	5	32	13	7	5	1	1

Tabela 7. Kubáňovo II. Vlastnosti okrajov, hrdiel a dien: a – objekt; b – okraje; c – hrdlá; d – dná; e – pomer v celkovom súbore; f – priemerná dĺžka [mm]; g – priemerná hrúbka [mm]; h – priemerná hmotnosť [g].

a	b	c	d
1	11	6	2
2	128	61	92
kj 1	2	1	–
kj 3	1	1	–
kj 5	1	3	–
Celkový súbor	143	72	94
e	6,85%	3,45%	4,50%
f	58,33	46,14	69,72
g	9,59	9,32	15,47
h	28,99	18,5	62,25

Tabela 8. Kubáňovo II. Nezdobené a zdobené jedince: a – objekt; b – nezdobené jedince; c – zdobené jedince; d – pomer v súbore; e – priemerná dĺžka [mm]; f – priemerná hrúbka [mm]; g – priemerná hmotnosť [g].

a	b	c
1	48	113
2	766	1086
kj 1	18	19
kj 3	21	7
kj 5	7	3
Celkový súbor	860	1228
d	41,19%	58,81%
e	41,64	49,97
f	8,88	8,43
g	17,22	21,28

Tabela 9. Kubáňovo II. Typy okrajov, typ a varianty dien.

Objekt	Počet okrajov	Typ A	Typ B	Typ C	Typ D	Počet dien	Typ X	Typ Y	Variant Y1	Variant Y2	Variant Y3	Typ Z
1	11	1	10	–	–	2	–	2	1	1	–	–
2	128	24	76	19	9	92	23	47	12	33	2	22
kj 1	2	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–
kj 3	1	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
kj 5	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Celkový súbor	143	25	88	21	9	94	23	49	13	34	2	22

Tabela 10. Kubáňovo II. Vlastnosti fragmentu zvona: a – dĺžka [mm]; b – hrúbka [mm]; c – hmotnosť [g]; d – počet jedincov; e – počet zlomkov jedinca; f – okraj; g – nezdobený jedinec.

ID	a	b	c	d	e	f	g
K2_1822	41	20	16	1	1	1	1

Tabela 11. Kubáňovo II. Typy a varianty okrajov.

ID	Typ a variant	ID	Typ a variant	ID	Typ a variant
Ko1_128	B1	K2_1180	C7	K2_1773	B2
Ko1_129	B1	K2_1202	A1	K2_1776	B8
Ko1_130	B6	K2_1216	C7	K2_1777	C12
Ko1_131	B6	K2_1217	C10	K2_1781	D1
Ko1_132	A1	K2_1218	B5	K2_1782	B15
Ko1_133	B1	K2_1219	A1	K2_1783	B14
Ko1_134	B10	K2_1220	C2	K2_1784	B14
Ko1_135	B1	K2_1221	B12	K2_1785	B13
Ko1_139	B12	K2_1222	B1	K2_1790	C11
Ko1_140	B3	K2_1226	B5	K2_1792	B12
Ko1_155	B5	K2_1227	C7	K2_1793	B2
K2_720	B1	K2_1229	B5	K2_1794	A6
K2_721	D5	K2_1230	B5	K2_1795	C8
K2_722	B1	K2_1235	B1	K2_1796	D3
K2_723	A9	K2_1236	A1	K2_1797	B1
K2_724	D1	K2_1237	B6	K2_1798	B7
K2_725	B3	K2_1238	B5	K2_1799	B1
K2_727	B12	K2_1239	A1	K2_1800	A10
K2_728	A4	K2_1240	B1	K2_1801	B17
K2_729	D2	K2_1242	B1	K2_1833	B12
K2_730	A9	K2_1243	B2	K2_1834	C11
K2_731	B3	K2_1244	B2	K2_1835	C10
K2_792	D4	K2_1245	B1	K2_1836	C7
K2_794	B3	K2_1247	B1	K2_1756	B13
K2_801	B1	K2_1248	C1	K2_1757	A1
K2_802	A1	K2_1249	B6	K2_1758	B12
K2_805	B3	K2_1250	B12	K2_1759	B12
K2_811	B3	K2_1252	A1	K2_1761	A1
K2_820	A1	K2_1253	C5	K2_1763	D3
K2_821	B13	K2_1265	B1	K2_1773	B2
K2_822	B3	K2_1266	B1	K2_1776	B8
K2_823	C3	K2_1267	A2	K2_1837	B5
K2_824	A1	K2_1268	C7	K2_1838	B1
K2_825	B3	K2_1269	B6	K2_1839	A2
K2_826	A1	K2_1270	B3	K2_1840	B1
K2_827	C1	K2_1271	B1	K2_1841	B5
K2_828	B13	K2_1272	A1	K2_1847	B5

Tabela 11. Pokračovanie.

ID	Typ a variant	ID	Typ a variant	ID	Typ a variant
K2_829	B5	K2_1273	B6	K2_1848	B2
K2_830	B13	K2_1274	D3	K2_1849	B15
K2_831	A1	K2_1275	D3	K2_1850	A2
K2_832	B3	K2_1281	B2	K2_1852	B12
K2_833	B1	K2_1282	B2	K2_1853	C4
K2_1089	B1	K2_1753	A9	K2_1854	B2
K2_1090	B1	K2_1754	A9	K2_1855	A1
K2_1160	B4	K2_1755	B13	K2_1857	B8
K2_1173	C1	K2_1756	B13	Kj1_36	B5
K2_1174	B1	K2_1757	A1	Kj1_37	C7
K2_1175	B13	K2_1758	B12	K3_28	C1
K2_1177	B1	K2_1759	B12	K5_10	B1
K2_1178	B5	K2_1761	A1		
K2_1179	C9	K2_1763	D3		

Tabela 12. Kubáňovo II. Typy a varianty dien.

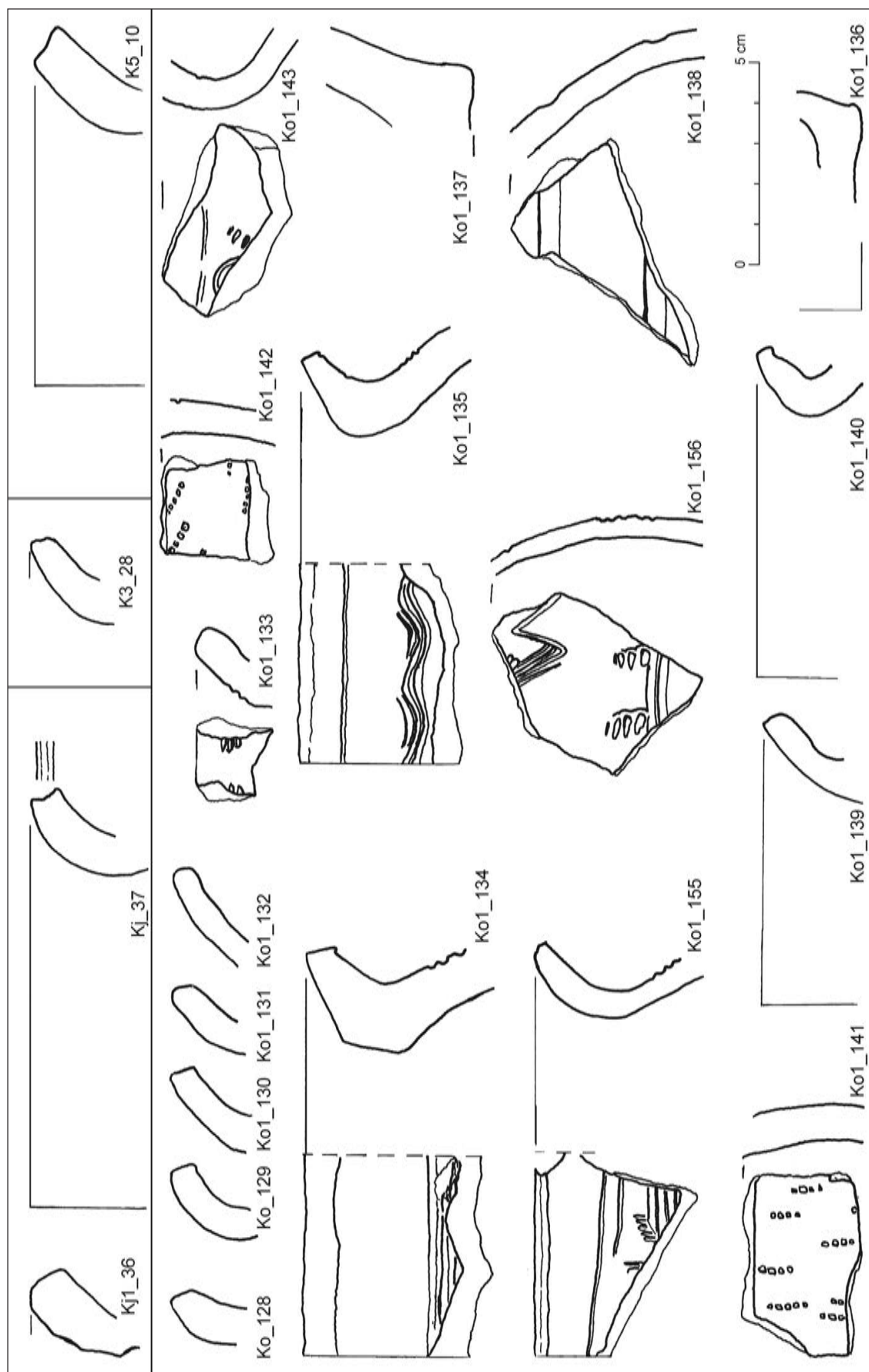
ID	Typ a variant	ID	Typ a variant	ID	Typ a variant
Ko1_136	Y2	K2_1232	Y1	K2_1826	Y2
Ko1_137	Y1	K2_1233	X	K2_1827	Y1
K2_717	Z	K2_1234	X	K2_1828	Y2
K2_718	Z	K2_1241	Y1	K2_1829	Y2
K2_719	Y2	K2_1246	X	K2_1830	X
K2_771	Y2	K2_1255	X	K2_1831	X
K2_803	Y1	K2_1256	Y2	K2_1832	X
K2_804	Y2	K2_1257	X	K2_1842	Y2
K2_808	Z	K2_1258	Y2	K2_1843	Y2
K2_809	Y2	K2_1259	Y2	K2_1844	X
K2_810	Y3	K2_1260	Z	K2_1845	Y3
K2_812	Y2	K2_1261	Y1	K2_1846	Y2
K2_813	Y1	K2_1262	Y2		
K2_814	X	K2_1263	Y2		
K2_815	Z	K2_1264	Y2		
K2_816	Y1	K2_1276	Z		
K2_817	Y2	K2_1277	Y2		
K2_818	Y2	K2_1278	Y2		
K2_819	Y1	K2_1760	X		

Tabela 12. Pokračovanie.

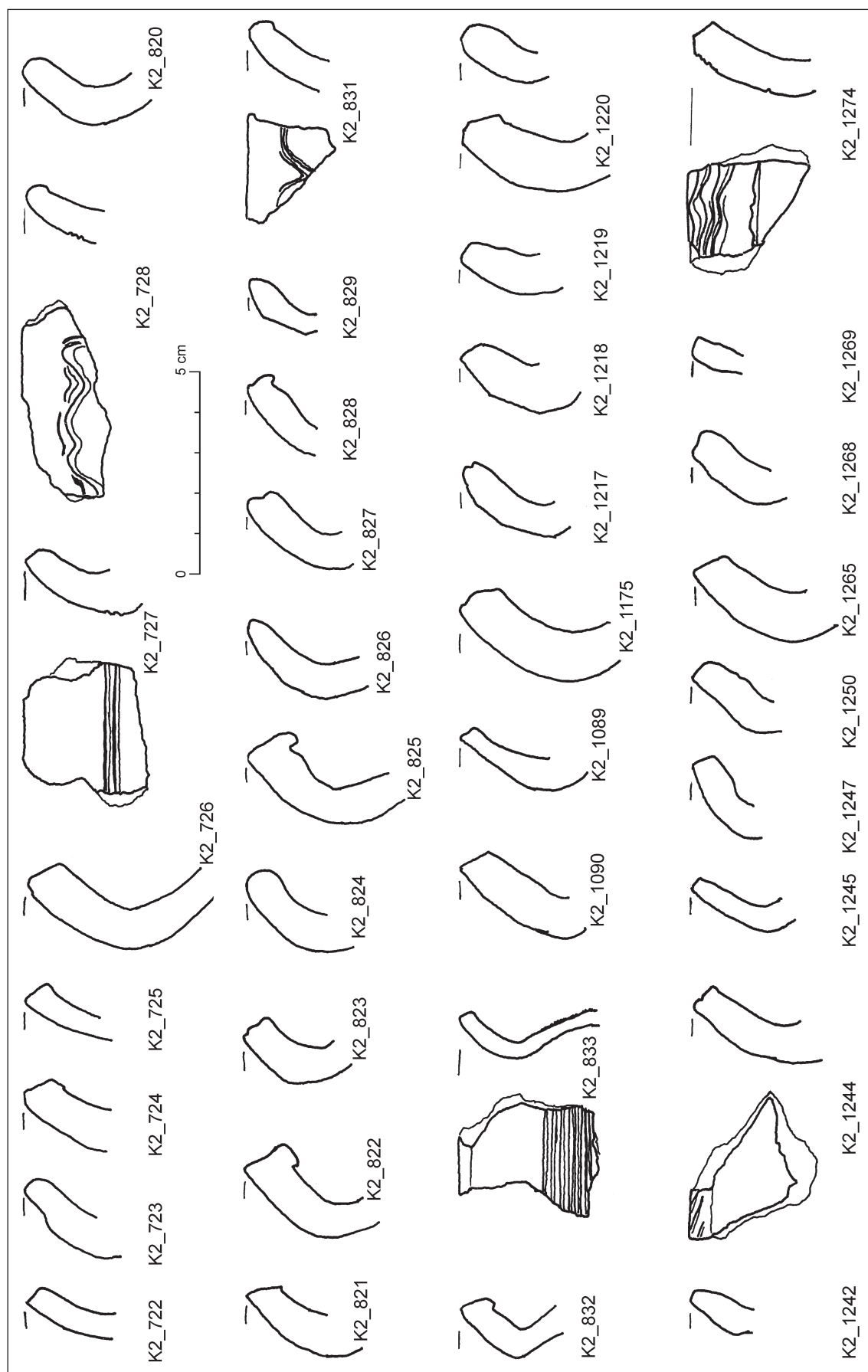
ID	Typ a variant	ID	Typ a variant	ID	Typ a variant
K2_1088	X	K2_1774	Y2		
K2_1172	Z	K2_1775	Y2		
K2_1181	Y2	K2_1779	Y2		
K2_1182	Y2	K2_1780	Y2		
K2_1183	Y1	K2_1786	X		
K2_1184	Y2	K2_1787	X		
K2_1185	Z	K2_1789	X		
K2_1186	Z	K2_1802	X		
K2_1187	Z	K2_1803	Z		
K2_1188	Z	K2_1805	Z		
K2_1189	X	K2_1806	Z		
K2_1190	Z	K2_1807	Z		
K2_1194	Y2	K2_1808	Z		
K2_1195	Y1	K2_1809	X		
K2_1196	Z	K2_1810	Y2		
K2_1197	X	K2_1811	X		
K2_1198	Z	K2_1812	Y2		
K2_1200	X	K2_1813	Z		
K2_1223	Z	K2_1817	Y2		
K2_1224	X	K2_1823	Y1		
K2_1228	Z	K2_1824	Y2		
K2_1231	X	K2_1825	Y1		

Tabela 13. Kubáňovo II. Konkordancia čísel keramických jedincov a obrázkov.

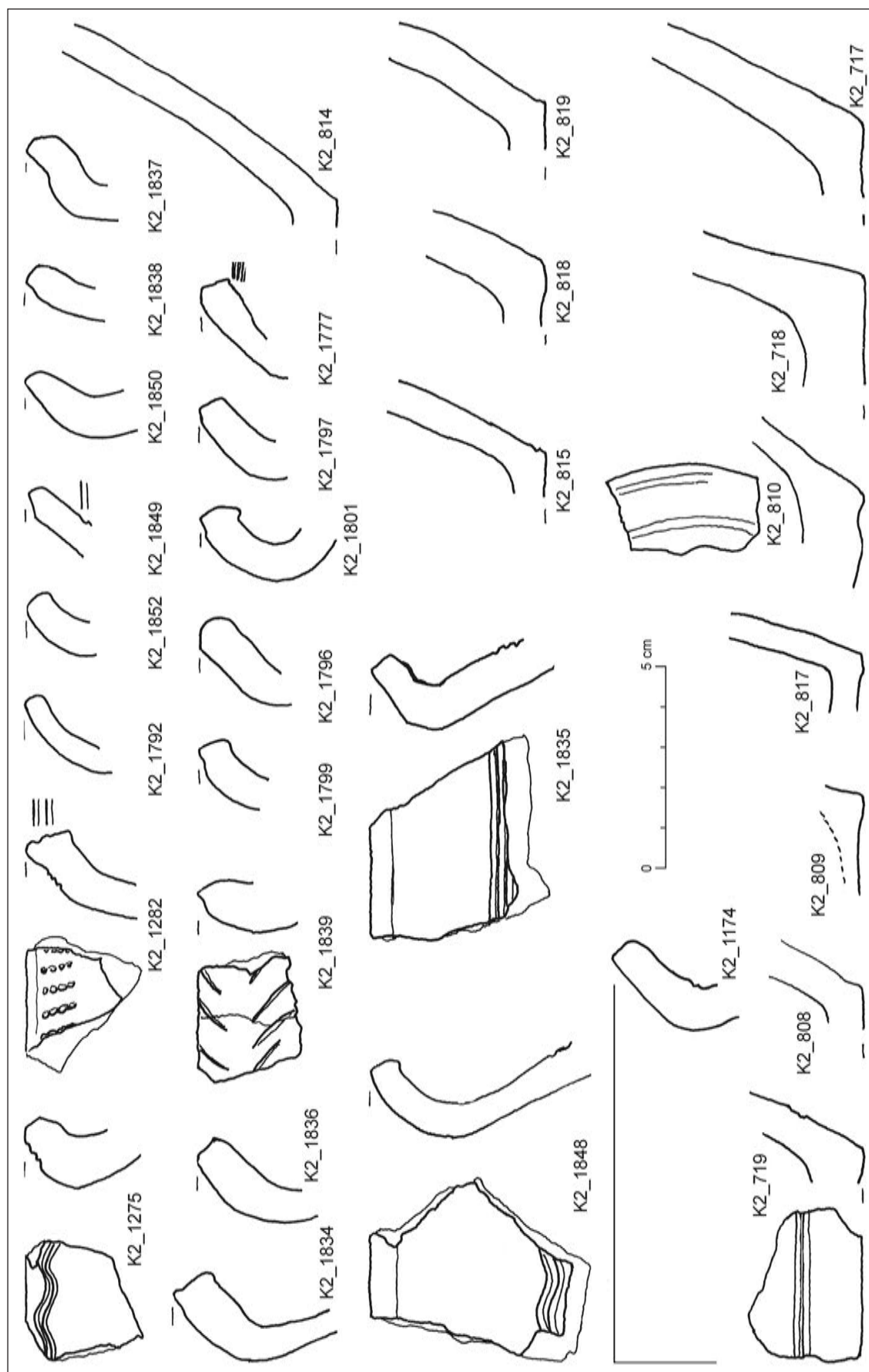
ID jedinca	Č. tab.	ID jedinca	Č. tab.	ID jedinca	Č. tab.	ID jedinca	Č. tab.	ID jedinca	Č. tab.	ID jedinca	Č. tab.	ID jedinca	Č. tab.	ID jedinca	Č. tab.	ID jedinca	Č. tab.
K2_717	III	K2_816	VIII	K2_1184	VII	K2_1231	VI	K2_1264	VIII	K2_1785	X	K2_1827	VIII	Ko1_130	I		
K2_718	III	K2_817	III	K2_1185	VIII	K2_1232	VIII	K2_1265	II	K2_1786	IV	K2_1829	XVII	Ko1_131	I		
K2_719	III	K2_818	III	K2_1186	VIII	K2_1233	VII	K2_1266	X	K2_1787	VIII	K2_1831	XIII	Ko1_132	I		
K2_720	V	K2_819	III	K2_1187	VI	K2_1234	X	K2_1267	XIV	K2_1789	IV	K2_1832	IV	Ko1_133	I		
K2_721	XIV	K2_820	II	K2_1188	XIII	K2_1235	IX	K2_1268	II	K2_1790	IX	K2_1833	XV	Ko1_134	I		
K2_722	II	K2_821	II	K2_1189	XIII	K2_1237	IX	K2_1269	II	K2_1792	III	K2_1834	III	Ko1_135	I		
K2_723	II	K2_822	II	K2_1190	VIII	K2_1238	XI	K2_1270	XV	K2_1793	IX	K2_1835	III	Ko1_136	I		
K2_724	II	K2_823	II	K2_1191	XVI	K2_1239	XI	K2_1271	XV	K2_1794	X	K2_1836	III	Ko1_137	I		
K2_725	II	K2_824	II	K2_1192	XVI	K2_1240	XIV	K2_1272	XV	K2_1795	X	K2_1837	III	Ko1_138	I		
K2_726	II	K2_825	II	K2_1193	V	K2_1241	X	K2_1273	X	K2_1796	III	K2_1838	III	Ko1_139	I		
K2_727	II	K2_826	II	K2_1194	VI	K2_1242	II	K2_1274	II	K2_1797	III	K2_1839	III	Ko1_140	I		
K2_728	II	K2_827	II	K2_1195	VI	K2_1243	XV	K2_1275	III	K2_1798	IX	K2_1840	IX	Ko1_141	I		
K2_729	XI	K2_828	II	K2_1196	VIII	K2_1244	II	K2_1276	VI	K2_1799	III	K2_1841	XV	Ko1_142	I		
K2_730	XIII	K2_829	II	K2_1197	VIII	K2_1245	II	K2_1277	XIII	K2_1800	XVI	K2_1842	VII	Ko1_143	I		
K2_731	XI	K2_830	XV	K2_1198	VI	K2_1246	X	K2_1278	VIII	K2_1801	III	K2_1844	IV	Ko1_150	V		
K2_771	V	K2_831	II	K2_1200	IV	K2_1247	II	K2_1281	XVI	K2_1802	XVII	K2_1845	IV	Ko1_155	I		
K2_792	IX	K2_832	II	K2_1202	IX	K2_1248	XV	K2_1282	III	K2_1803	VII	K2_1846	IV	Ko1_156	I		
K2_794	XIII	K2_833	II	K2_1211	XIV	K2_1249	XIII	K2_1283	IV	K2_1805	VII	K2_1847	X				
K2_801	XIII	K2_1089	II	K2_1216	XIII	K2_1250	II	K2_1284	XVI	K2_1806	XVII	K2_1848	III				
K2_802	XIII	K2_1090	II	K2_1217	II	K2_1251	IV	K2_1285	IV	K2_1807	VI	K2_1849	III				
K2_803	VII	K2_1160	XV	K2_1218	II	K2_1252	XV	K2_1273	XV	K2_1808	VII	K2_1850	III				
K2_804	XIII	K2_1173	XIV	K2_1219	II	K2_1253	IX	K2_1274	IV	K2_1810	VII	K2_1852	III				
K2_805	IX	K2_1174	III	K2_1220	II	K2_1254	IV	K2_1276	V	K2_1811	VIII	K2_1853	IX				
K2_807	IV	K2_1175	II	K2_1223	VI	K2_1255	VI	K2_1277	III	K2_1812	XVII	K2_1855	XIII				
K2_809	III	K2_1176	IV	K2_1224	IV	K2_1256	X	K2_1278	IV	K2_1813	IV	K2_1857	XIV				
K2_810	III	K2_1177	XIV	K2_1225	XV	K2_1257	X	K2_1279	VII	K2_1815	XIII	K3_28	I				
K2_811	XV	K2_1178	XV	K2_1226	X	K2_1258	VI	K2_1780	VII	K2_1816	XIV	K5_10	I				
K2_812	VII	K2_1179	XVI	K2_1227	XV	K2_1259	IV	K2_1781	XIII	K2_1817	XIII	Kj1_36	I				
K2_813	VII	K2_1180	IX	K2_1228	VI	K2_1260	VI	K2_1782	IX	K2_1824	VI	Kj1_37	I				
K2_814	III	K2_1181	VI	K2_1229	X	K2_1261	VII	K2_1783	XV	K2_1825	XIV	Ko1_128	I				
K2_815	III	K2_1183	VIII	K2_1230	IX	K2_1262	XVII	K2_1784	IX	K2_1826	VI	Ko1_129	I				

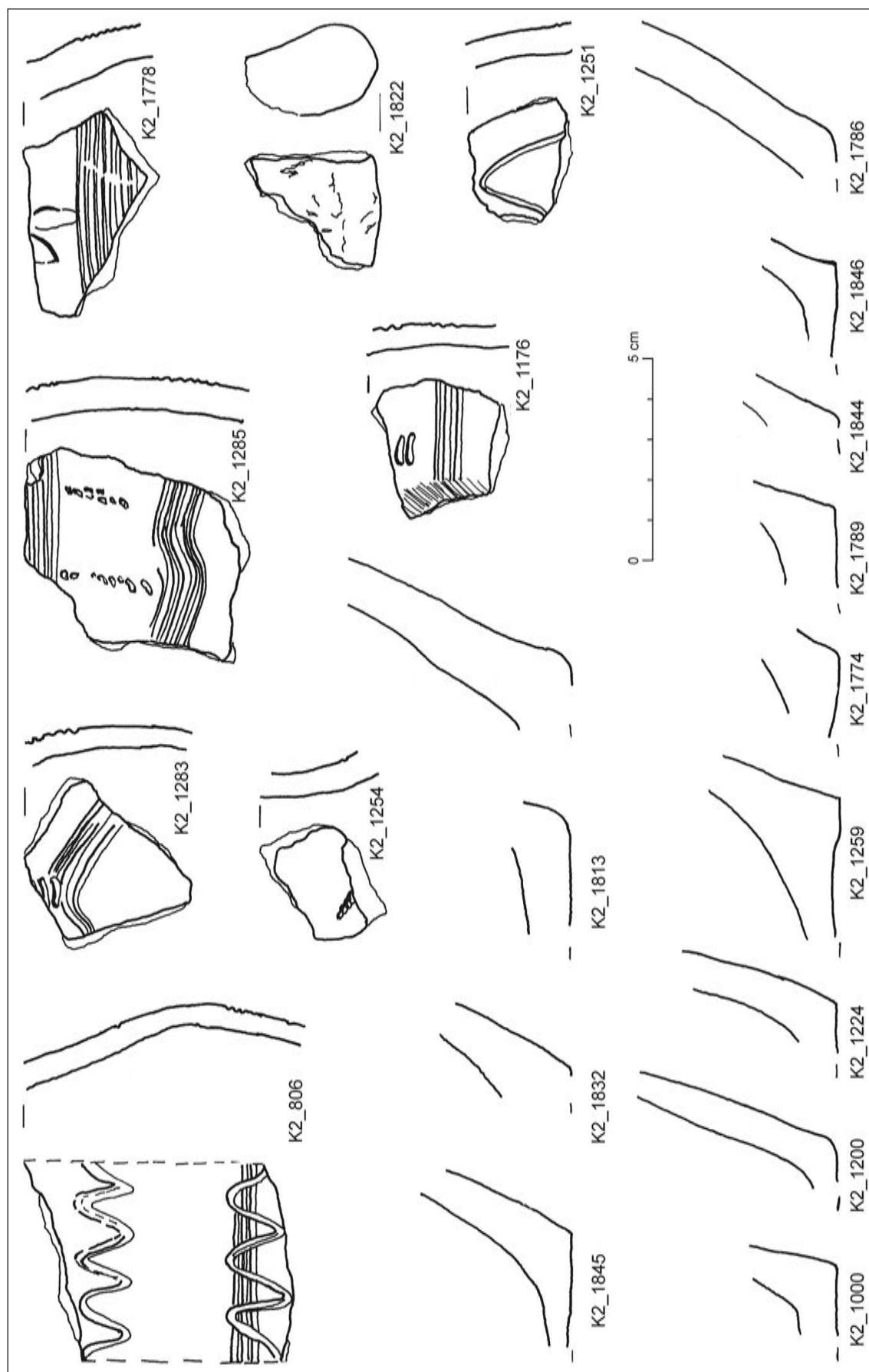
Tab. I. Kubaňovo II. Objekt 1 a kultúrne jamy 1, 3 a 5. Výber keramických jedincov.

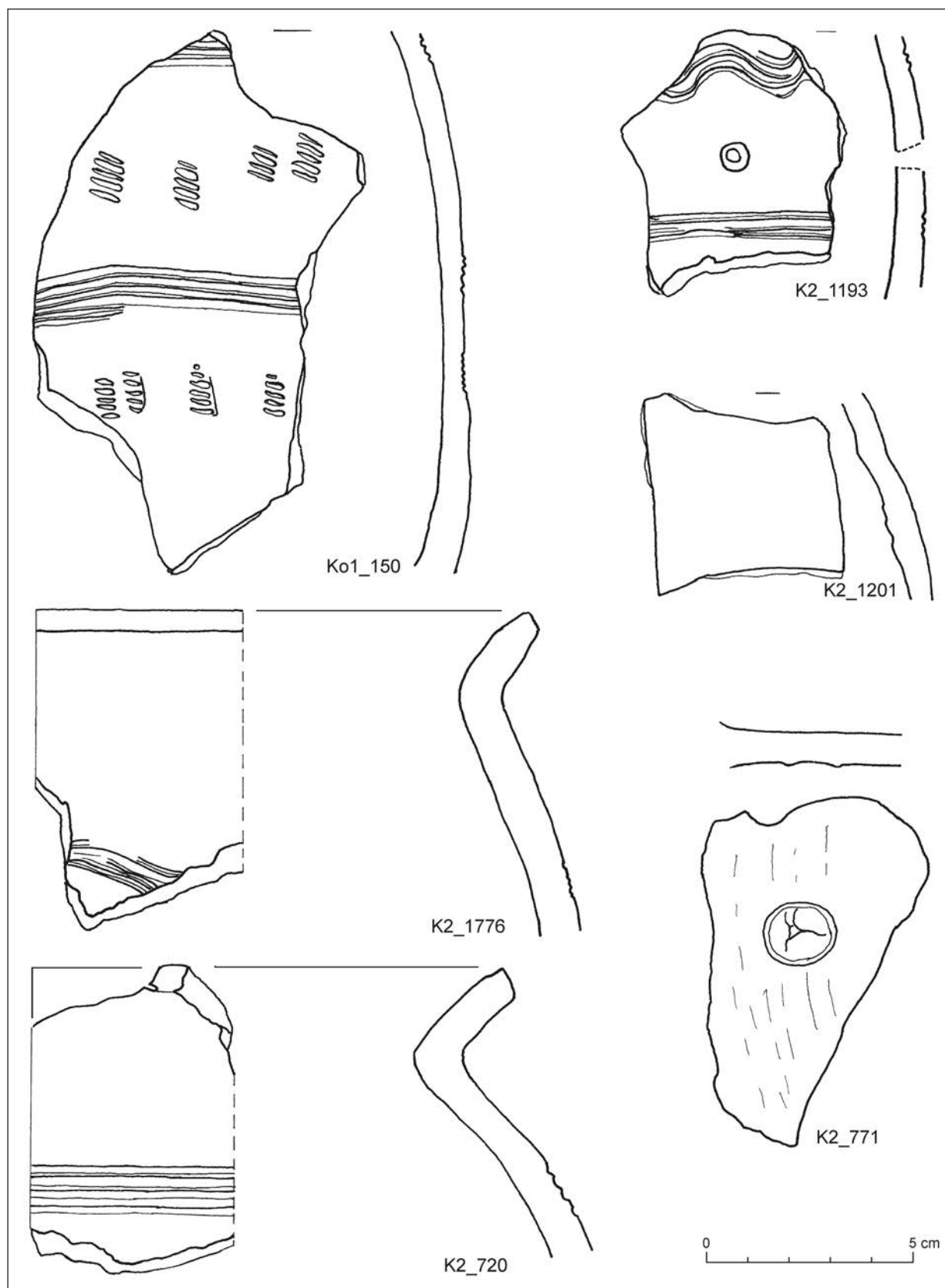
Tab. II. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

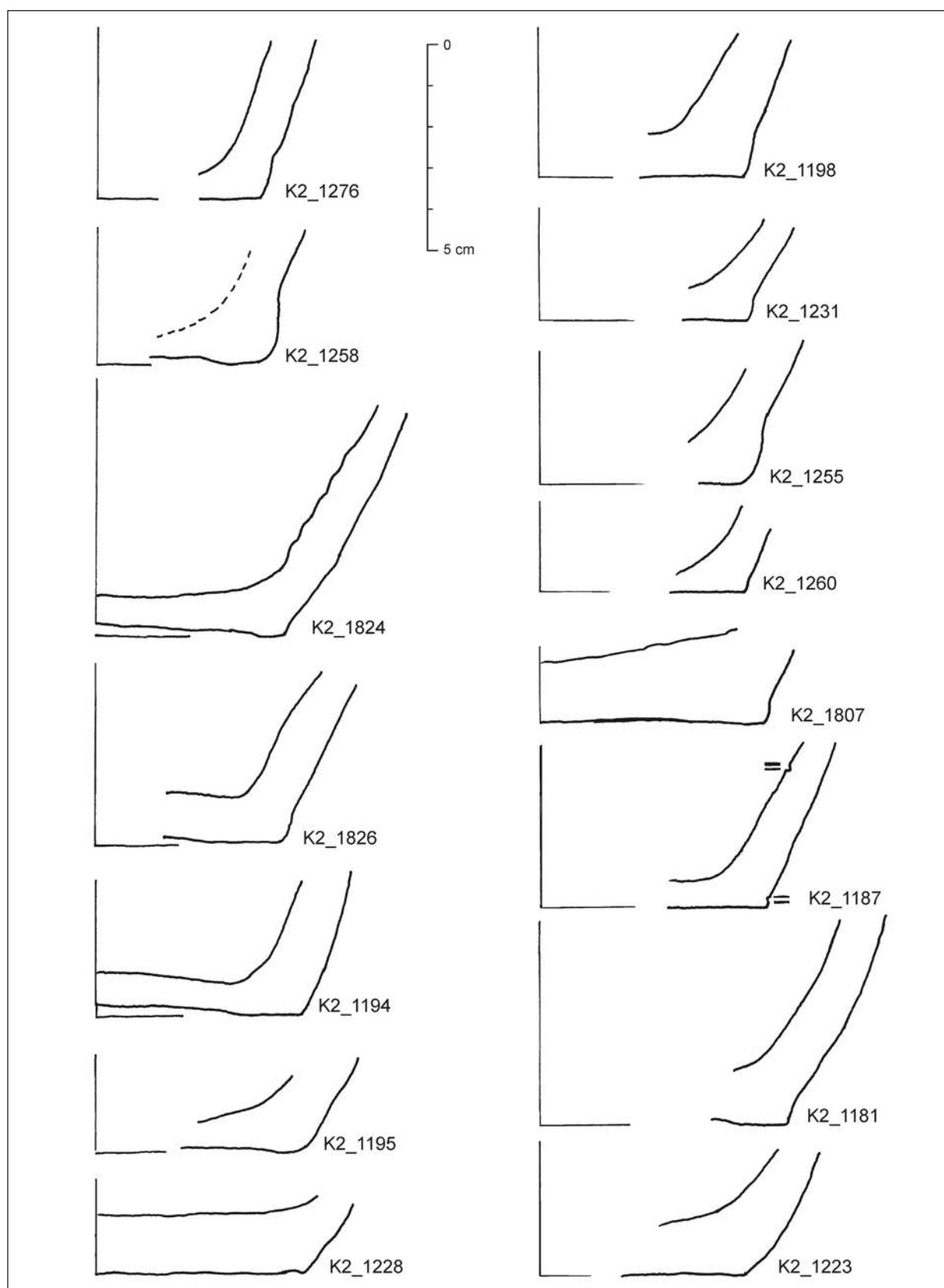
Tab. III. Kubaňovo II. Objekt 2. Výber keramických jednotcov.

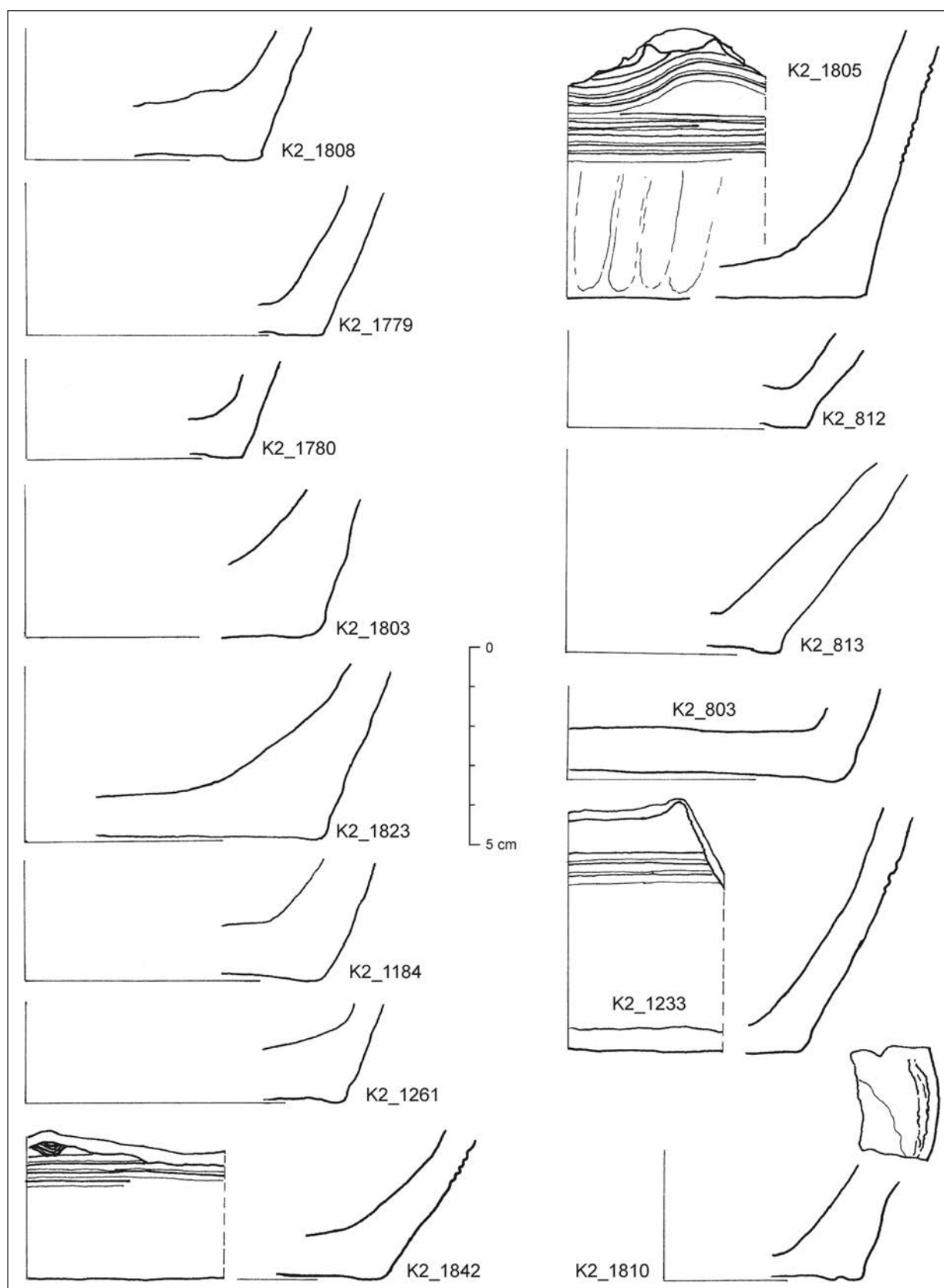
Tab. IV. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

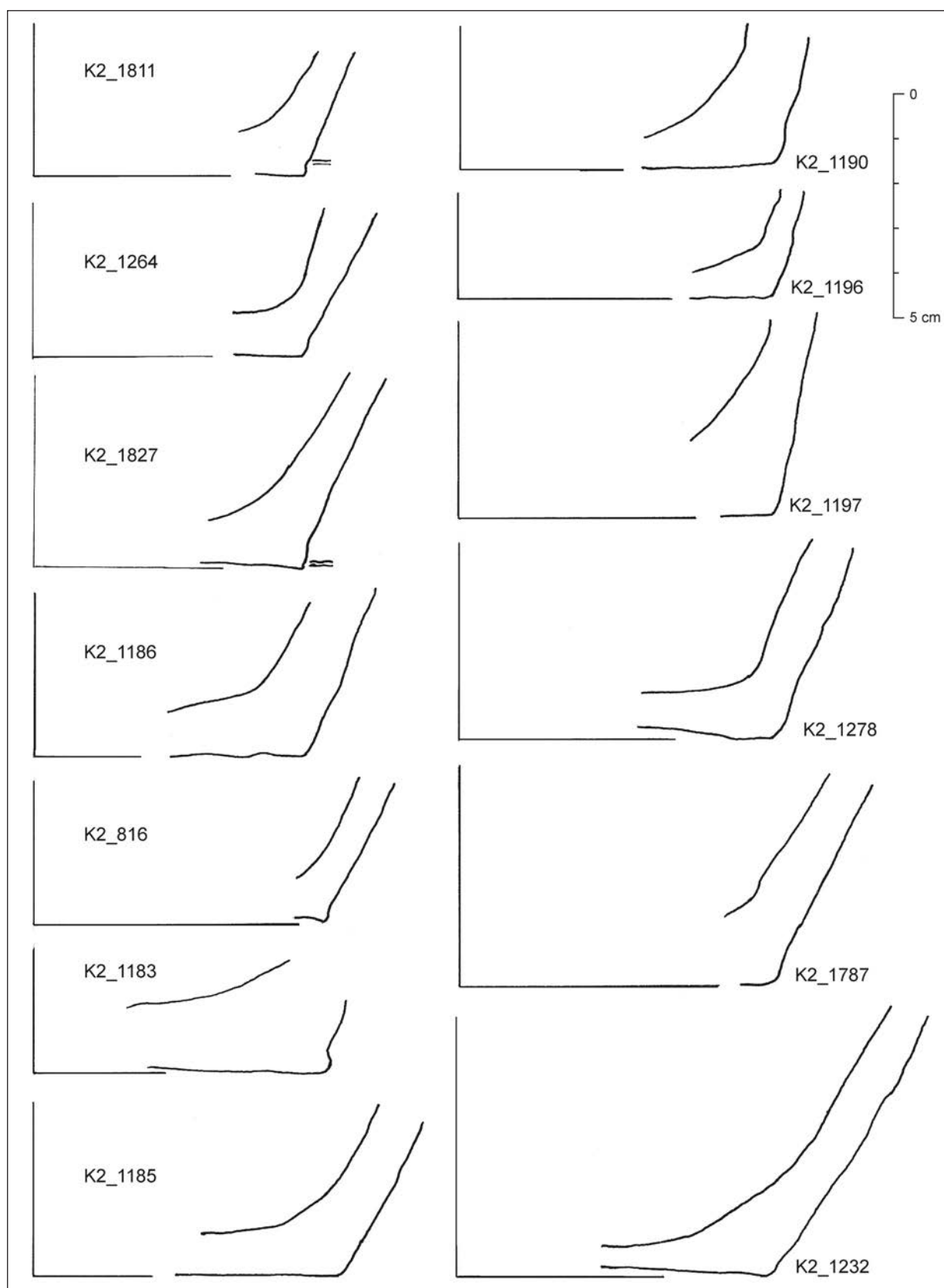
Tab. V. Kubáňovo II. Objekty 1, 2. Výber keramických jedincov.

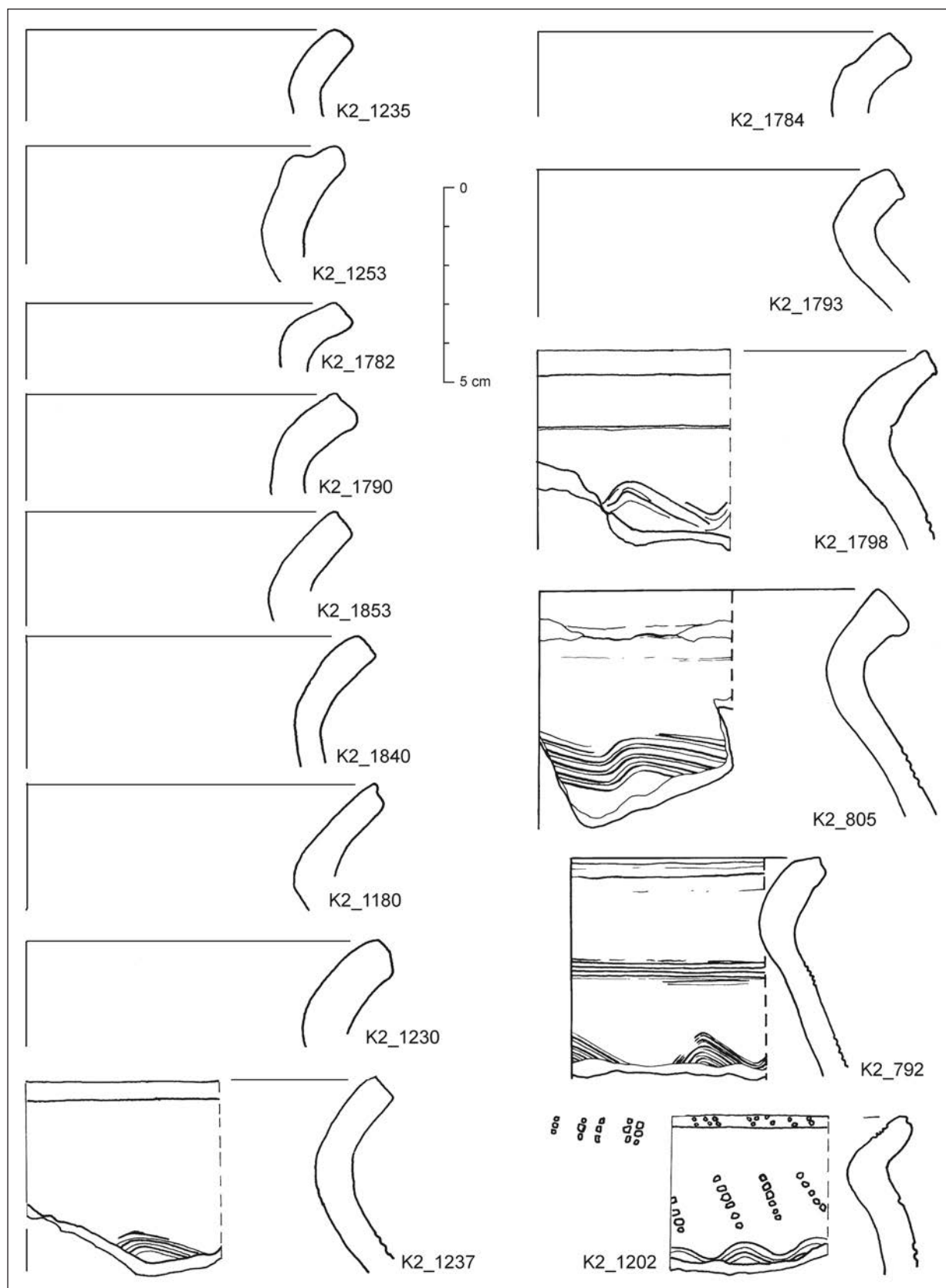
Tab. VI. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

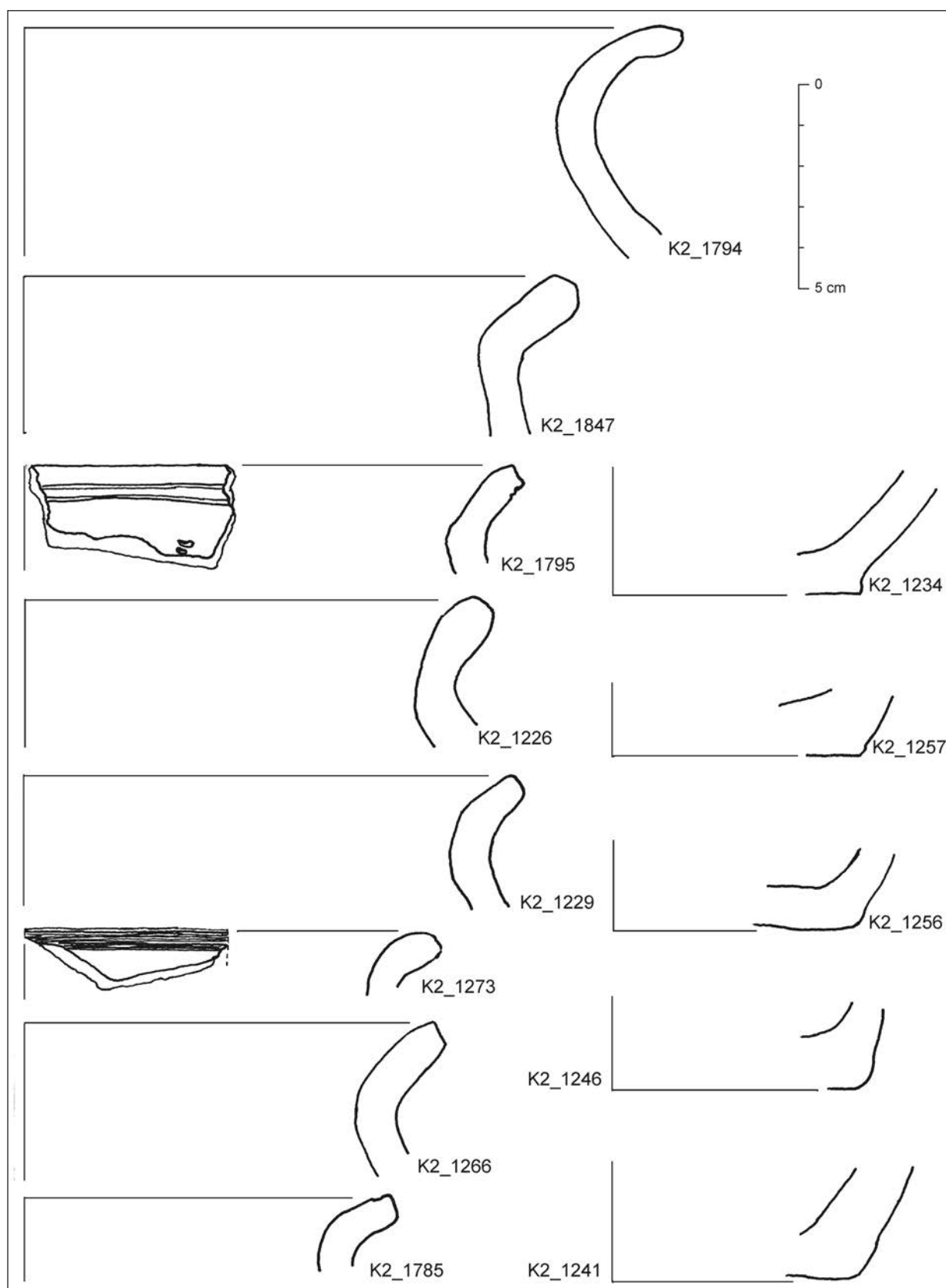
Tab. VII. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

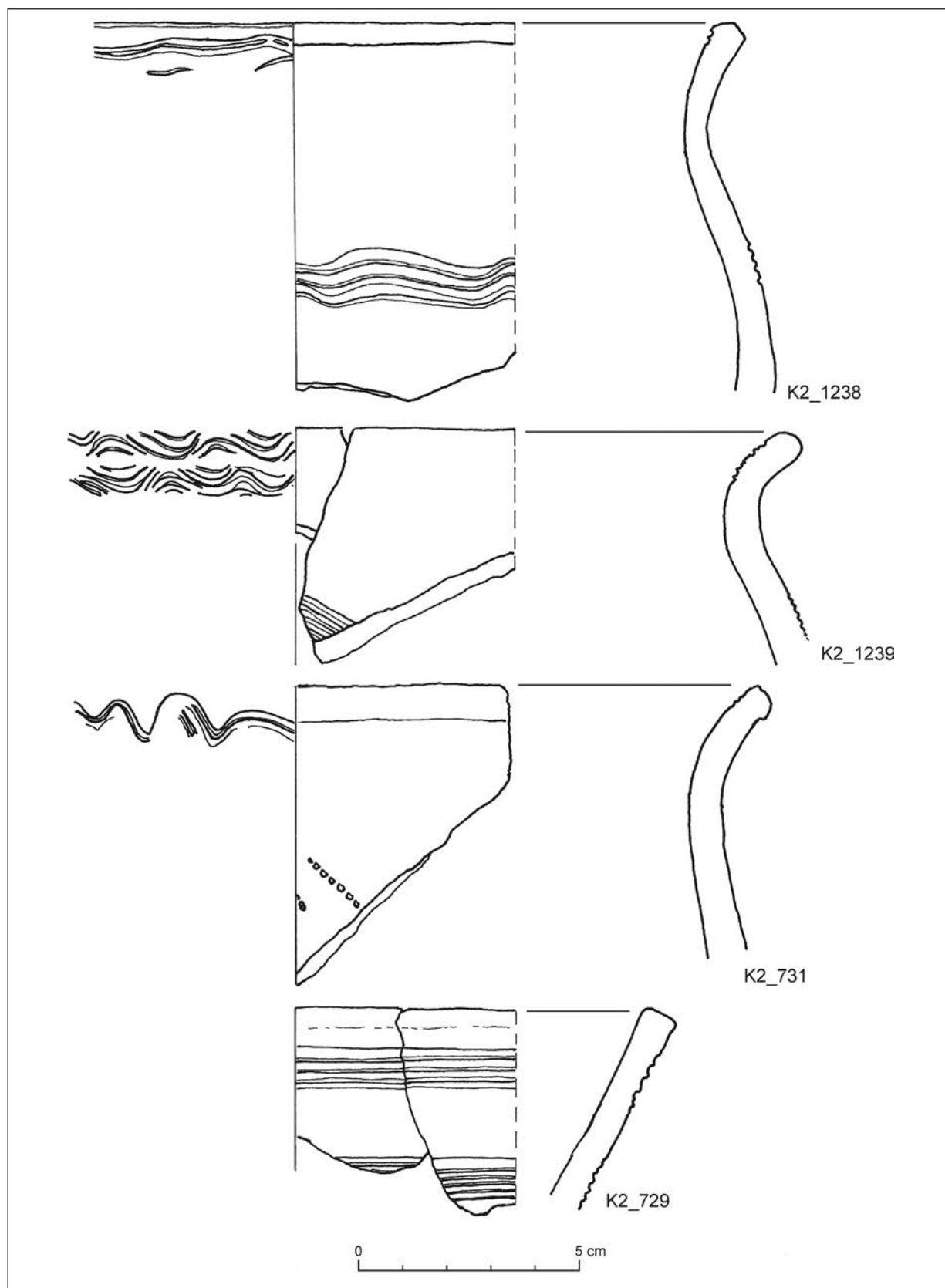
Tab. VIII. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

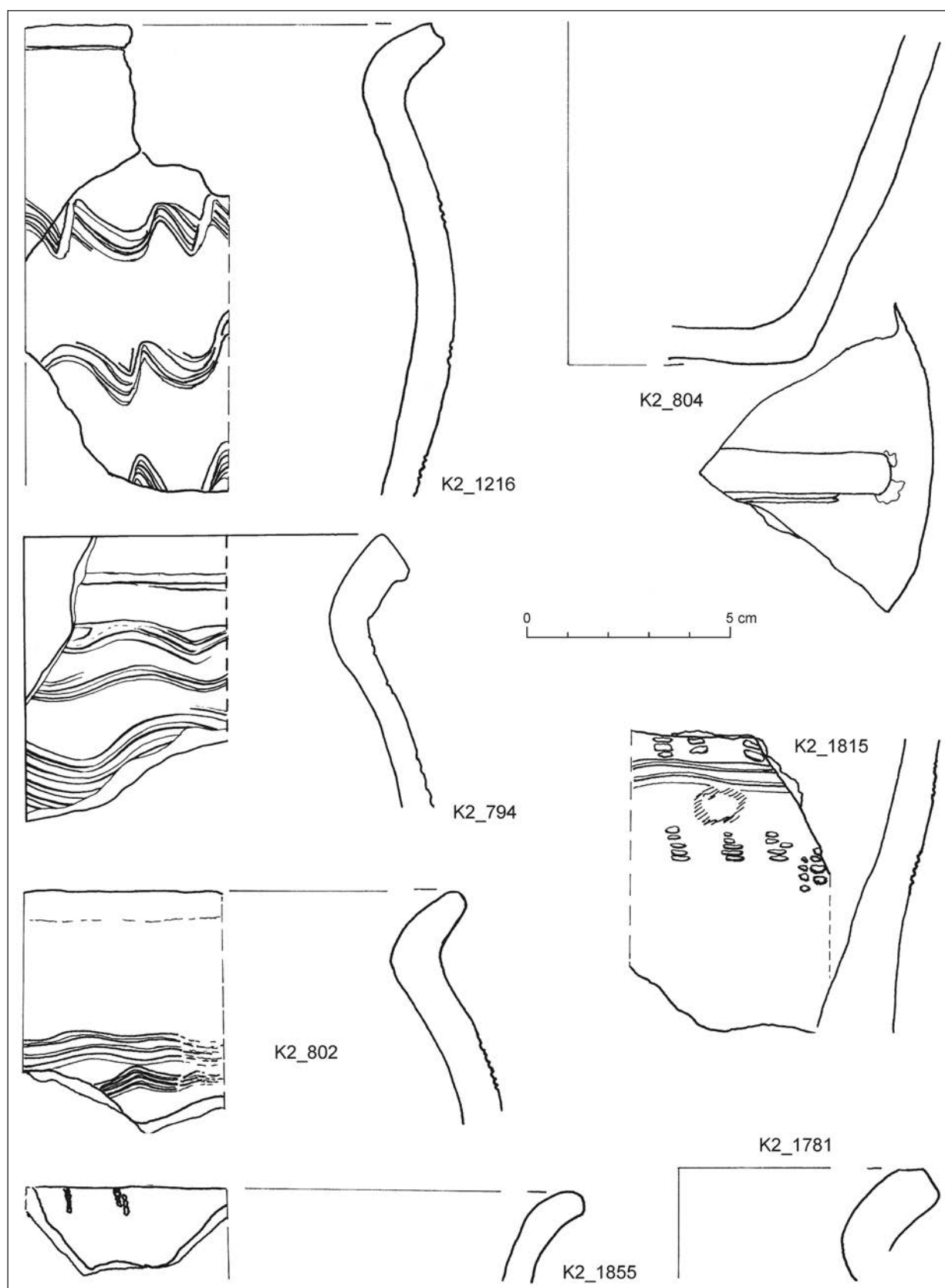
Tab. IX. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

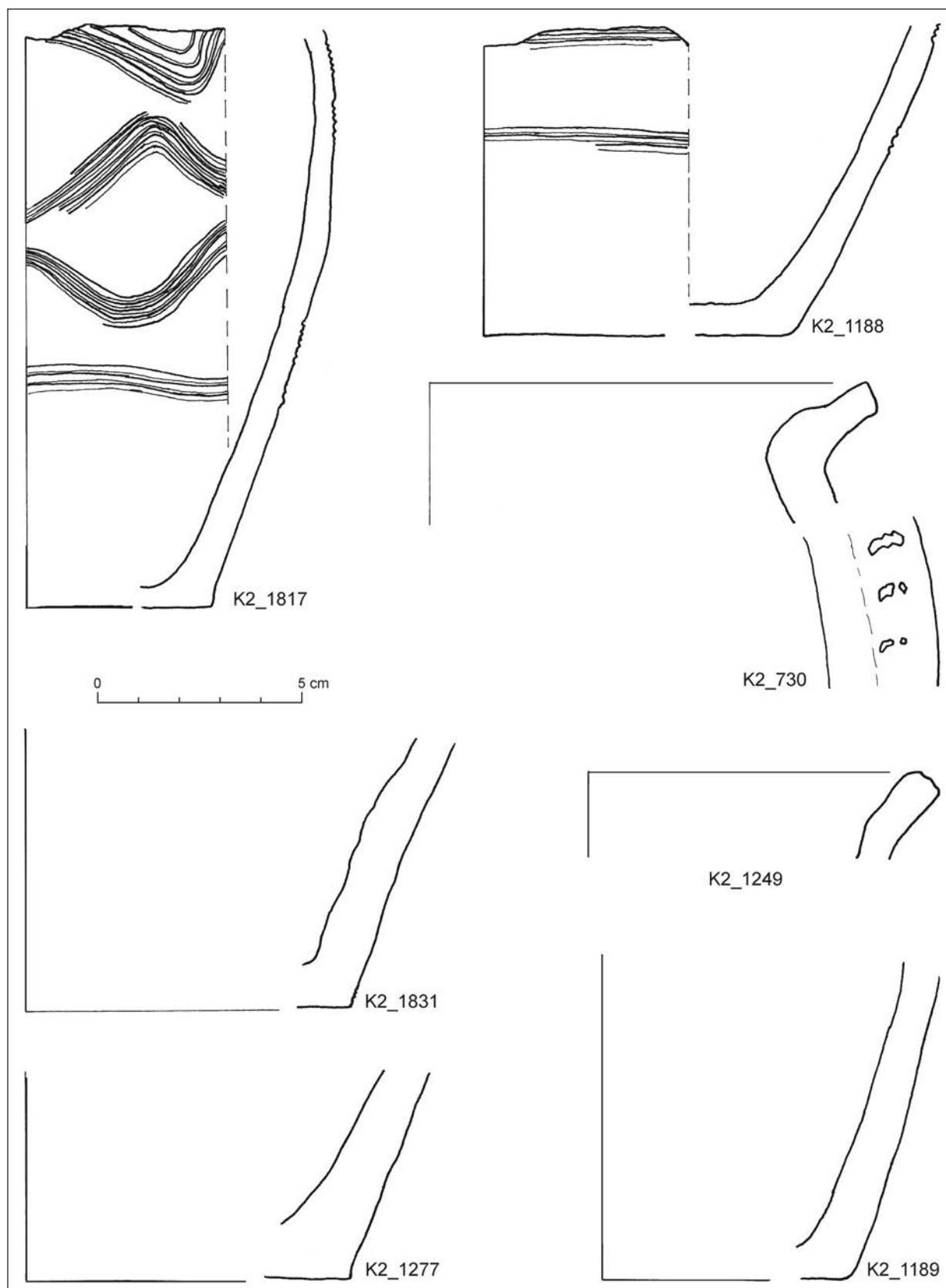
Tab. X. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

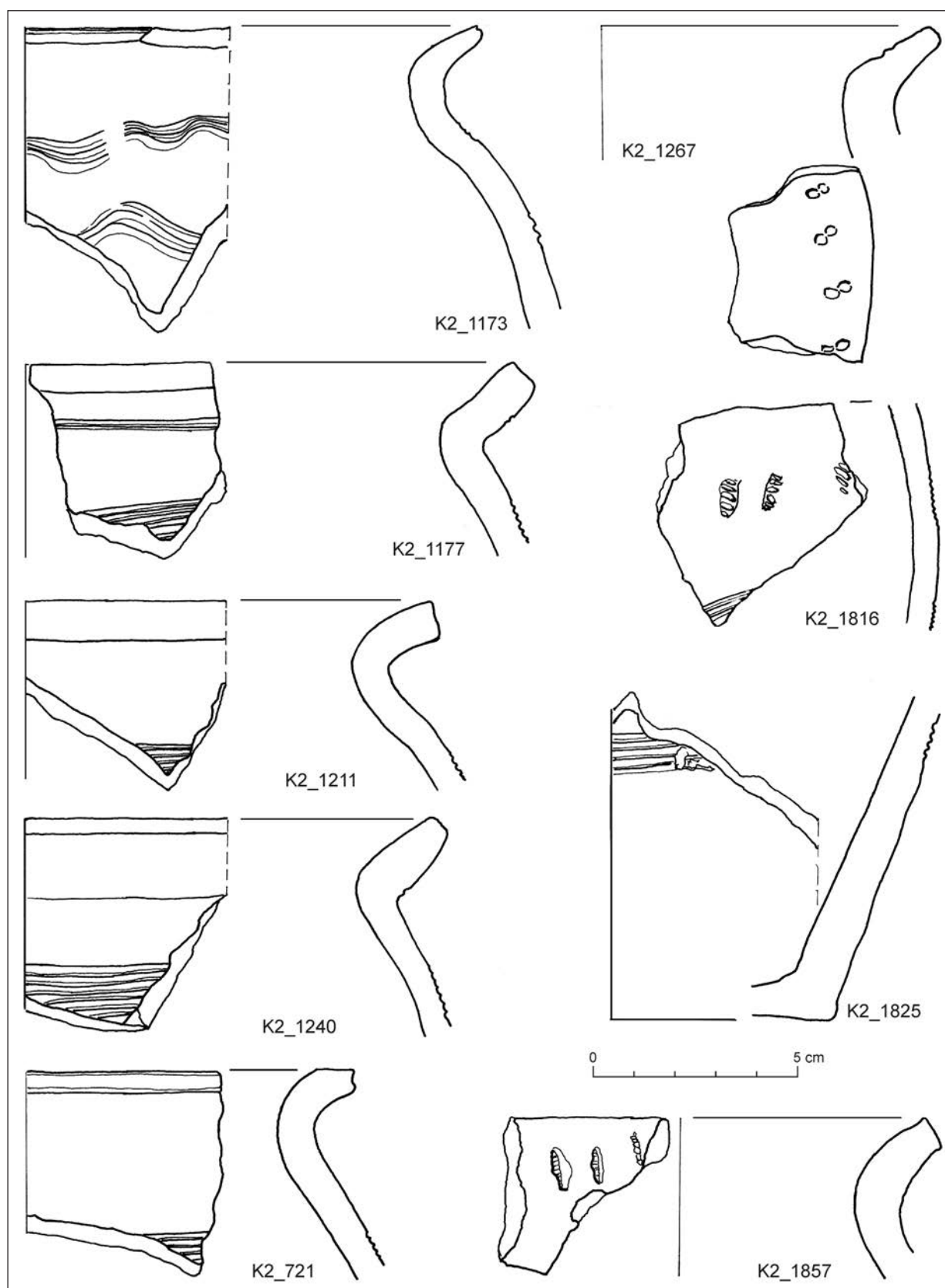
Tab. XI. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

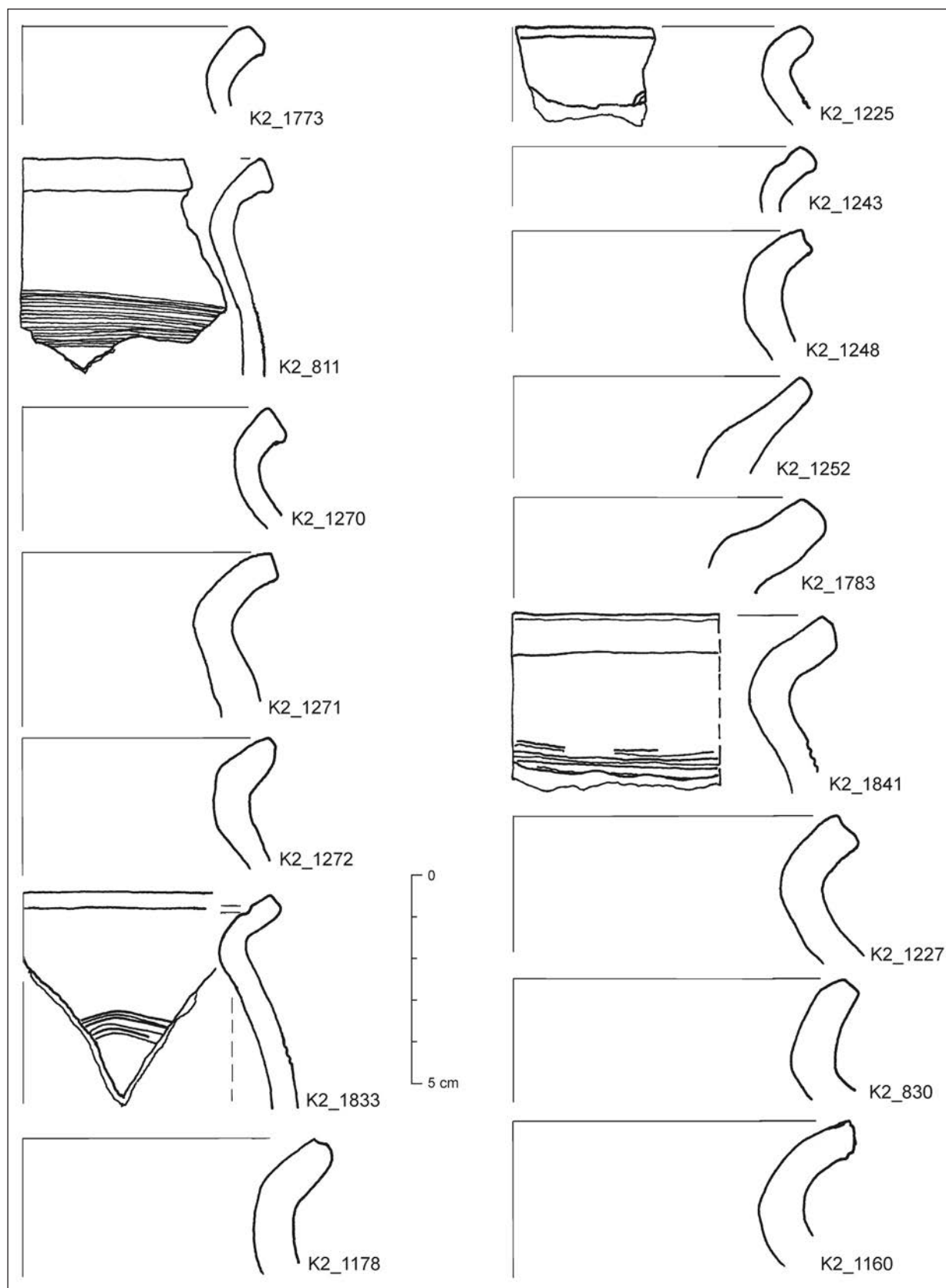
Tab. XII. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

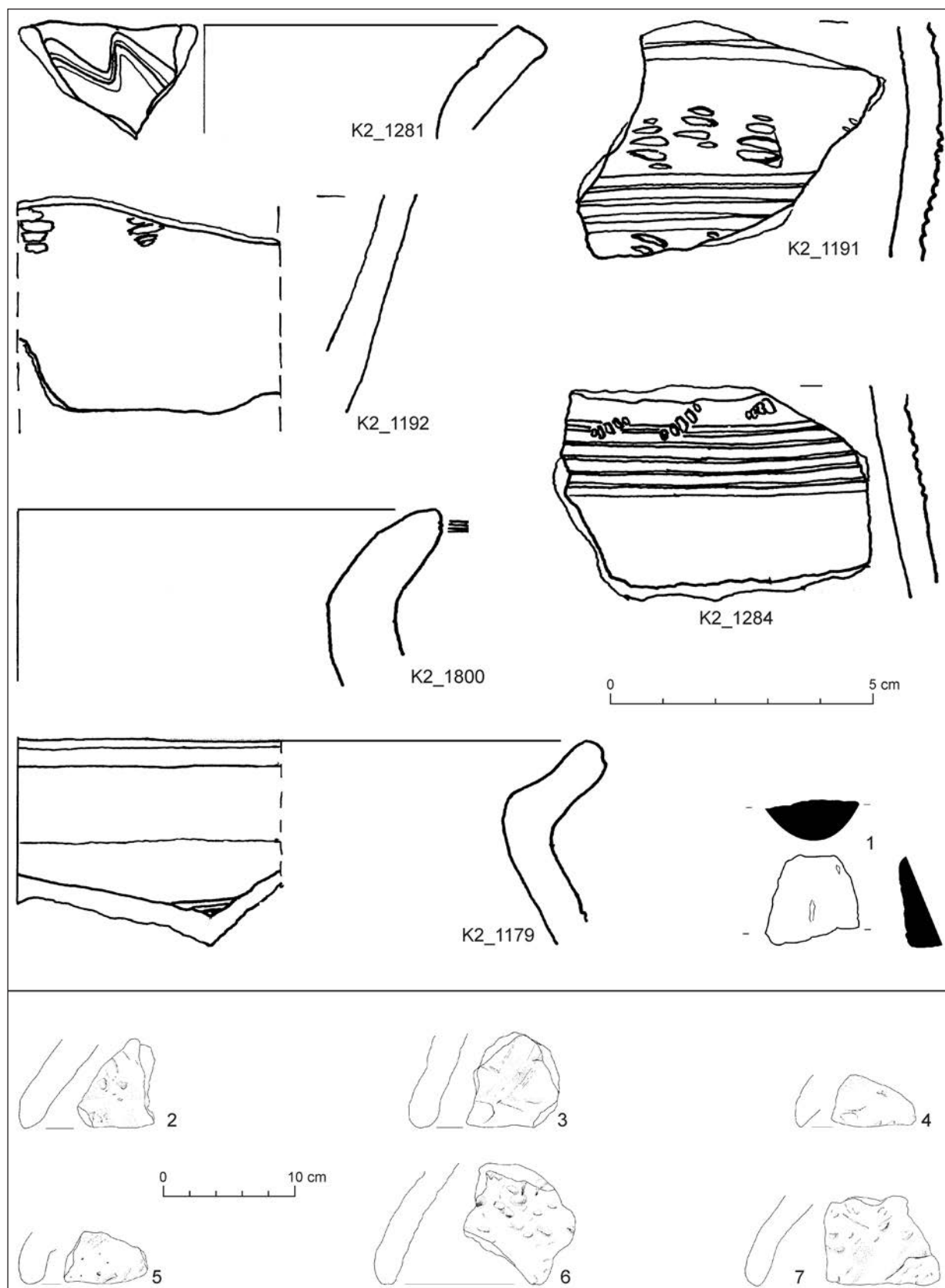
Tab. XIII. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

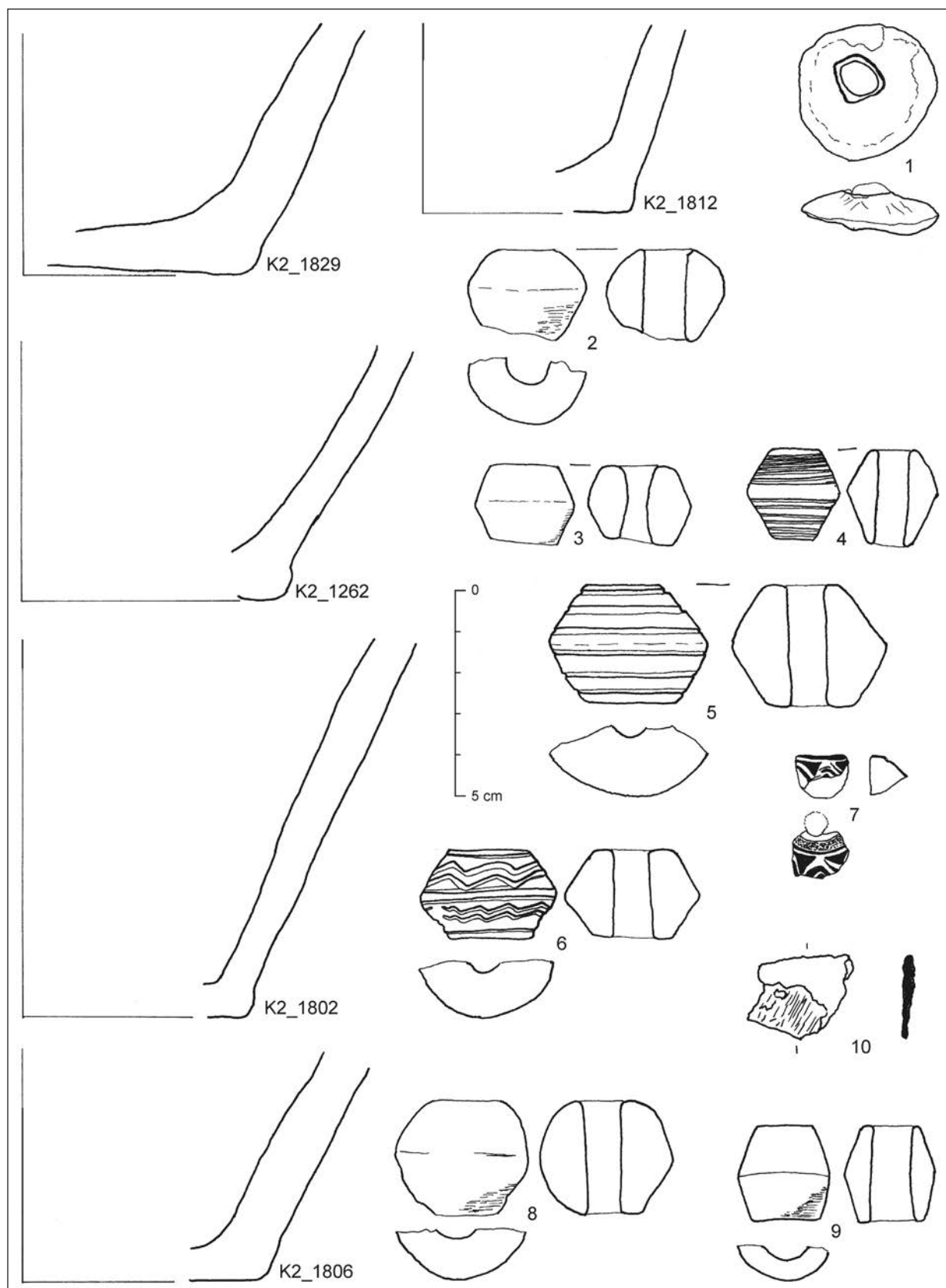
Tab. XIV. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

Tab. XV. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov.

Tab. XVI. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov; 1 – fragment kamenného brúsika; 2 – 7 – fragmenty zvona/zvonov na pečenie (Zábojník 2006, 136, tab. 9 – 14).

Tab. XVII. Kubáňovo II. Objekt 2. Výber keramických jedincov; 1 – 9 – prasleny a fragmenty praslenov; 10 – fragment noža.

LITERATÚRA

- Atlas* 1980
Bednár/Ďuriš/Masaryk 2006
Béreš 1966
Béreš 1977
Béreš 1978
Bialeková 1967
Bielich 2006
Čurný 2006
Fusek 2000
Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987
Hanuliak 2004
Herold 2004
Hrubec 1989
Cheben/Cheben 2010
Justová 1990
Kraskovská 1961
Kraskovská 1963
Mihályiová 2006
Neustupný 1996
Nevizánsky 1978
Nevizánsky 1991
Pramene 1989
RuttKay 1990
RuttKay 2002
Szóke 1992
Šalkovský 2001
Šalkovský 2002
Šalkovský/Nevizánsky 1983
Štatistický lexikón 2003
Trugly 1996
Vendtová/Rejholec 1963
- A. Kelemen (Red.): *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava 1980.
P. Bednár/J. Ďuriš/R. Masaryk: Záchranný archeologický výskum na stavenisku Hypermarket Tesco v Nových Zámkoch. *AVANS* 2004, 2006, 37 – 39.
J. Béreš: Kubáňovo. Nálezová správa 3659/66. Archeologický ústav SAV Nitra.
J. Béreš: Včasnostredoveké hrobové nálezy z juhozápadného Slovenska. *AVANS* 1976, 1977, 55 – 59.
J. Béreš: Kubáňovo, okres Levice. In: B. Chropovský (Red.): Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava 1978, 115.
D. Bialeková: Žltá keramika z pohrebísk obdobia avarskej ríše v Karpatskej kotline. *Slov. Arch.* 15, 1967, 5 – 76.
M. Bielich: Včasnostredoveký sídliskový objekt z Hurbanova-Bohatej. *AVANS* 2004, 2006, 41 – 42.
M. Čurný: Archeologický výskum na trase ropovodu Bratislava – Schwechat. *AVANS* 2004, 2006, 59 – 61.
G. Fusek: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach. *Slov. Arch.* 48, 2000, 101 – 158.
G. Fusek/M. Hanuliak/J. Zábojník: Včasnოსlovenské nálezy z Chľaby. *Arch. Rozhledy* 39, 1987, 129 – 140.
M. Hanuliak: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9. – 10. storočí na území Slovenska. *Arch. Slovaca Monogr. Stud.* 8. Nitra 2004.
H. Herold: Die frühmittelalterliche Siedlung von Örménykút 54. I. *Varia Arch. Hungarica* 14. Budapest 2004.
I. Hrubec: Okres Levice. In: D. Bialeková (Zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia*. I. zv., 1. časť. Bratislava, hlavné mesto SSR a Západoslovenský kraj. Nitra 1989, 143 – 178.
I. Cheben – M. Cheben: Research on Radiolarites of the White Carpathian Kippen Belt. *Slov. Arch.* 58, 2010, 13 – 52.
J. Justová: Dolnorakouské Podunají v raném středověku. Praha 1990.
E. Kraskovská: Slovanské sídlisko pri Devínskom Jazere. *Slov. Arch.* 9, 1961, 391 – 404.
L. Kraskovská: Slovanské sídlisko na Plánavách pri Skalici. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 11, 1963, 133 – 142.
J. Mihályiová: Odtlačky rastlín zo zvonov na pečenie z obdobia avarskeho kaganátu na území juhozápadného Slovenska. In: *Zábojník 2006a*, 67 – 74.
E. Neustupný: Poznámky k pravěké sídlištní keramice. *Arch. Rozhledy* 48, 1996, 490 – 509.
G. Nevizánsky: Pohrebisko z 8. – 9. storočia v Bielovciach. *AVANS* 1977, 1978, 172.
G. Nevizánsky: Kostrové pohrebisko z doby avarskej ríše vo Vyškovciach nad Ipľom. In: *K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku*. Nitra 1991, 103 – 165.
D. Bialeková (Zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia*. I. zv., 1. časť. Bratislava, hlavné mesto SSR a Západoslovenský kraj. Nitra 1989.
M. RuttKay: Pece na ranostredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska. *Arch. Hist.* 15, 1990, 337 – 348.
M. RuttKay: Premeny agrárnej osady v 6. – 15. storočí. In: A. RuttKay/M. RuttKay/P. Šalkovský (Ed.): *Slovensko vo včasnóm stredoveku*. *Arch. Slovaca Monogr. Stud.* 7. Nitra 2002, 69 – 80.
B. M. Szóke: 7. és 9. századi településmaradványok Nagykanizsán. *Zalai Múz.* 4, 1992, 129 – 167.
P. Šalkovský: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. *Arch. Slovaca Monogr. Stud.* 6. Nitra 2001.
P. Šalkovský: Stavebná kultúra a urbanizmus osád. In: A. RuttKay/M. RuttKay/P. Šalkovský (Ed.): *Slovensko vo včasnóm stredoveku*. *Arch. Slovaca Monogr. Stud.* 7. Nitra 2002, 57 – 68.
P. Šalkovský/G. Nevizánsky: Záchranný výskum včasnostredovekého sídliska v Kosihách nad Ipľom. *AVANS* 1982, 1983, 234 – 235.
Štatistický lexikón obcí Slovenskej republiky 2002. Bratislava 2003.
A. Trugly: A Komáromi avar telep. *Commun. Arch. Hungariae* 1996, 125 – 150.
V. Vendtová/E. Rejholec: Slovanské pohrebisko v Ipľskom Sokolci. *Slov. Arch.* 11, 1963, 237 – 246.

- Vlastivedný slovník* 1977
Zábojník 1983
Zábojník 2004
Zábojník 2006a
Zábojník 2006b
Zábojník 2008
Zábojník 2009
- M. Kropilák (Red.): *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. II. Bratislava 1977.
 J. Zábojník: Výskum pohrebiska a sídliska z doby avarskej ríše v Štúrove-Obide. *AVANS* 1982, 1983, 261 – 264.
 J. Zábojník: Slovensko a avarský kaganát. *Stud. Arch. et Mediev.* 6. Bratislava 2004.
 J. Zábojník (Red.): *Aevum Medium: Zborník na počesť Jozefa Hošša*. *Stud. Arch. et Mediev.* 8. Bratislava 2006.
 J. Zábojník: Nálezy tzv. zvonov na pečenie na lokalitách z obdobia avarského kaganátu na území Slovenska. In: *Zábojník 2006a*, 133 – 147.
 J. Zábojník: Zur Problematik der Siedlungen aus der Zeit des Awarischen Kaganats in der Slowakei. In: J. Bemmann/M. Schmauder (Hrsg.): *Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte* 11. Bonn 2008, 591 – 599.
 J. Zábojník: Slovensko a avarský kaganát. 2. vydanie. *Stud. Arch. et Mediev.* 9. Bratislava 2009.

Early Mediaeval Settlement Kubáňovo II

Július Béreš – Martin Odler

Summary

The aim of this article is a publication of features and finds of the archaeological excavations in the year 1966 of the settlement Kubáňovo II (admin. district Levice; Fig. 1) in the position Dávid berke. The settlement is dated to the period of Avar Khaganate.

Early Mediaeval features in Kubáňovo II are concentrated in two clusters (Fig. 3; table 1 – 3). The eastern cluster consists of features 1 (Fig. 4) and 2 (Fig. 7 – 10) and pit 1 (Fig. 5 and 6). The features 1 and 2 contained huge amount of the pottery fragments. The feature 2 is only one habitable in the settlement and it represents irregular rectangular sunken-floor houses.

The pits 3 (Fig. 11 and 12) and 5 (Fig. 13) were located in the western cluster. Each of the pits (1, 3, 5) had a circular ground plan, similar measures and shallowness, small number of small ceramic fragments. Kubáňovo II appears to be a dispersed type of the settlement with several clusters of features. It should be a cluster settlement with irregular placement of the features and marks of distantial division according to other classification of Early Mediaeval settlements.

2111 ceramic fragments of Early Mediaeval pottery comes from the features of Kubáňovo II, the number of ceramic individuals is 2088 with a weight of 40 937 grams (tables 5 and 7; the selection of pottery and finds on the Pl. I – XVII and concordance of the identification numbers of ceramic individuals and the plates in table 13). The feature 2 belongs to the features with largest ceramic complexes from 8th century AD in Carpathian basin (it contained 1874 fragments, 1852 individuals weighing 37 403 g). The ratio of fragmentarization is equal or comes near the 100% in each feature. The vessels are mostly of pot-shape typical for Early Mediaeval Slavic or Central European pottery; sometimes they have very subtile dimensions: K2_833, K2_1202.

The diameters of rims are divided into regular intervals in the range of 20 mm (diagram 1). The limits of diameters are 100 and 320 mm. The types of rims are mainly of inclining cut-off lips (variants B1, B2, B3, B5, B12), the rounded (mostly variant A1) and grooved lips have roughly equal occurrence, the lips with horizontal upper surface appear also (tables 9, 11). The inner sides of the lips was decorated by several motifs, the decoration sometimes appear even on the cut-off outer sides of the lips.

The limits of base diameters range from 80 to 160 mm, the statistical mode is 120 mm (diagram 2). The prevailing type is a concave base. Each of three variants of this type occurs, mainly Y2 with short ring (table 9 and 12).

Two individuals K2_1774 and K2_1775 had pellets of graphite. The formation traces appear mainly in the lower part of vessel, in the inner side. The decorated individuals prevail with almost 60 % (table 8; diagram 3). The decoration made by combed tool dominates, and vertical comb-lines over combed wavy lines (table 6; diagram 4). The occurrence of less frequent decorative motifs is greater, comparing it with the corpuses of Cífer-Pác II (Odler/Kolník 2011) and Šaľa III (Odler/Zábojník 2011).

Six fragments of baking bell(s) from 8th century were found in the feature 2 (Pl. XV: 2 – 7; *Zábojník* 2006, 136, Pl. IV: 9 – 14) and yet another unpublished fragment occurred (K2_1822, table 10). The subtile bowl K2_729 appeared also and a fragment of so called yellow pottery (K2_1201) datable to the 8th century.

The descriptive statistics of the assemblages have shown that homogenous corpus is present in Kubáňovo II from the point of view of the result of post-depositional history (the results of statistics are published in article in this volume *Odler/Zábojník 2011*; mainly diagram 3). The pottery from Kubáňovo II represents a phase of 8th century of the Early Mediaeval pottery according to analogies and dating of the baking bells and yellow pottery. The pottery has indistinct sections of the lips and rims and roller-stamped decoration absents. The decoration of inner part of the rim and outer part of the lip is frequent. The decoration by tool with one point occurs also.

The overview of the finds from features is in the table 4. The corpus of spindle-whorls comes from the feature 2: three complete examples and six fragments (Pl. XVII: 1 – 9). The analogy to the tiny fragment of decorated spindle-whorl was not yet found (Pl. XVII: 7). Four features contained chipped stone industry of neolithic Lengyel culture. The fragments came from the previous settlement layer of site.

The Avar grave with infant skeleton was found in the position Litáš south-eastwards from Dávid berke with a pot and iron knife (*Béř 1977*, 56 – 57; *Zábojník 2004*, 97). The Avar burial ground was located eastwards from Kubáňovo II, in the cadastre of Vyškovce nad Ipľom (*Nevizánsky 1991*). The connection between the settlement and burial ground is problematic (Fig. 2), because of the distance between them. The comparison of pottery shows similar phenomena in technology and decoration, but minor differences occur also: pottery made by coiling does not appear in settlement and the burial pottery has mostly flat bases. The coeval settlement structure in the region is completed by graves of 8th – 9th century in Bielovce and burial ground of 9th – 10th century situated in Ipeľský Sokolec.

Kubáňovo II is a typical example of the settlement on sand dunes, resp. slight elevations over the inundation area in south-western Slovakia. Considering the settlement structure of the river Ipľ in Early Mediaeval Period, the practice of choosing site location in the natural setting was similar, without regard to the possible inclusion or participation of settlements into different political or even “ethnic” complexes.

- Fig. 1. Kubáňovo. Sites excavated by J. Béř. 1 – Litáš; 2 – Dávid berke (settlement Kubáňovo II). After excavation report 3659/66 of the Archaeological Institute of the Slovak Academy of Sciences (*Béř 1966*).
- Fig. 2. The location of the settlement Kubáňovo II and cemetery near Vyškovce nad Ipľom. Key: a – settlement; b – cemetery.
- Fig. 3. Kubáňovo II. Feature 1 before the excavation, view from southeast.
- Fig. 4. Kubáňovo II. Groundplan and section of the feature 2. Key: a – stones, b – arable soil.
- Fig. 5. Kubáňovo II. The feature 2, view from southeast.
- Fig. 6. Kubáňovo II. The part of the feature 2, view from northwest.
- Fig. 7. Kubáňovo II. The fireplace of the feature 2, view from east.
- Fig. 8. Kubáňovo II. Groundplan and section of the pit 1.
- Fig. 9. Kubáňovo II. The excavated pit 1, view from east.
- Fig. 10. Kubáňovo II. Groundplan and section of the pit 3.
- Fig. 11. Kubáňovo II. The excavated pit 3, view from northeast.
- Fig. 12. Kubáňovo II. Groundplan and section of the pit 5.
- Fig. 13. Kubáňovo II. The general plan of the site Dávid berke. The pottery of all present objects was processed. Key: a – concentration of the fragments of pottery.

- Diagram 1. Kubáňovo II. The diameter of the rims. The horizontal axis displays the diameter of the rims in mm, the vertical axis shows number of the individuals.
- Diagram 2. Kubáňovo II. The diameter of the vessel bases. The horizontal axis displays the diameter of the bases in mm, the vertical axis shows number of the individuals.
- Diagram 3. Kubáňovo II. Proportion of undecorated and decorated individuals in the pottery corpus. Key: a – undecorated; b – decorated with the combed tool; c – decorated by the tool with one point.
- Diagram 4. Kubáňovo II. The proportion of the decorative motifs made by the combed tool in the corpus of the pottery. Key: a – wavy line(s); b – band(s) of horizontal incised line(s); c – punctures; d – so called twig ornament; e – incisions.

- Table 1. Kubáňovo II. Characteristics of the habitable feature: a – feature; b – type; c – shape of the groundplan; d – maximal length [m]; e – maximal width [m]; f – area [m²]; g – maximal depth from the level of contemporary terrain [m]; h – maximal depth from the level of recovery [m]; i – heating installation; j – figure.
- Table 2. Kubáňovo II. Characteristics of the other features: a – feature; b – type; c – shape of the groundplan; d – maximal length [m]; e – maximal width [m]; f – maximal depth from the level of contemporary terrain [m]; g – maximal depth from the level of recovery [m]; h – figure.
- Table 3. Kubáňovo II. Characteristics of the oven in the feature 2: a – type; b – shape of the groundplan; c – maximal length [m]; d – maximal width [m]; e – in the feature; f – location in the feature; g – figure.

Table 4.	Kubáňovo II. The finds from the features. The table was compiled after excavation reports (Béř 1966) and documentation: a – ceramic vessels; b – pottery used in the constructions; c – other pottery; d – bones and bone objects; e – stones; f – iron objects and objects connected with the production of iron; g – Early Mediaeval period; h – undiagnostic Prehistory; i – Late Mediaeval period; j – daub; k – spindle whorls; l – point; m – needle-box; n – animal bones; o – flakes; p – knife; r – fragment of iron; s – slag.
Table 5.	Kubáňovo II. Basic characteristics of the Early Mediaeval ceramic corpus: a – feature; b – weight of the ceramic of the individuals [g]; c – number of the individuals; d – number of the fragments; e – average weight of the individual in the feature [g]; f – average weight of the fragment in the feature [g]; g – proportion of fragments per individuals; h – baking bells; i – yellow pottery; j – number of the intrusions; k – sum of the pottery fragments in the feature; l – proportion of the intrusions in the feature.
Table 6.	Kubáňovo II. The decoration of the pottery: a – feature; b – decoration with combed tool; c – wavy line(s); d – band(s) of horizontal incised line(s); e – punctures; f – so called twig ornament; g – incisions; h – decoration by the tool with one point; i – wavy line(s); j – lines; k – incisions; l – plastic decoration.
Table 7.	Kubáňovo II. Characteristics of the rims, necks and bases: a – feature; b – rims; c – necks; d – bases; e – proportion in the corpus of pottery; f – average length [mm]; g – average thickness; h – average weight.
Table 8.	Kubáňovo II. Undecorated and decorated individuals: a – feature; b – undecorated individuals; c – decorated individuals; d – proportion in the corpus of pottery; e – average length [mm]; f – average thickness [mm]; g – average weight [g].
Table 9.	Kubáňovo II. Types of the rims, types a variants of the bases.
Table 10.	Kubáňovo II. Characteristics of the fragment of the baking bell: a – length [mm]; b – thickness [mm]; c – weight [g]; d – number of the individuals; e – number of the fragments of the individual; f – rim; g – undecorated individual.
Table 11.	Kubáňovo II. Types and variants of the rims.
Table 12.	Kubáňovo II. Types and variants of the bases.
Table 13.	Kubáňovo II. Concordance of the identification numbers of ceramic individuals and the number of plates.
Pl. I.	Kubáňovo II. Feature 2 and pits 1, 3 and 5. The selection of the ceramic individuals.
Pl. II.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. III.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. IV.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. V.	Kubáňovo II. Features 1, 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. VI.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. VII.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. VIII.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. IX.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. X.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XI.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XII.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XIII.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XIV.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XV.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XVI.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals; 1 – fragment of whetstone; 2 – 7 – fragments of baking bell/bells (<i>Zábojník 2006</i> , 136, Pl. IV: 9 – 14).
Pl. XVII.	Kubáňovo II. Feature 2. The selection of the ceramic individuals; 1 – 9 – spindle whorls and the fragments of spindle whorls; 10 – fragment of the knife.

Translated by Martin Odler

PhDr. Július Béř, CSc.
Hrnčiarska 13
Archeologický ústav SAV
SK-040 01 Košice
jasecko@saske.sk

Mgr. Martin Odler
Český egyptologický ústav
Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze
Celetná 20
CZ-110 00 PRAHA 1
martin.odler@gmail.com

VČASNOSTREDOVEKÉ SÍDLISKO CÍFER-PÁC¹

Martin Odler–Titus Kolník

Juhozápadné Slovensko, včasný stredovek, obdobie avarského kaganátu, sídlisko, analýza a vyhodnotenie objektov a materiálu

South-Eastern Slovakia, Early Mediaeval Period, Period of the Avar Khaganate, settlement, analysis and evaluation of the features and material

Early Mediaeval Settlement Cífer-Pác

The features dated to the Early Mediaeval Period were found during the excavations of the site Cífer, admin. part Pác (district Trnava). The site is situated on the slight elevation on the right bank of the brook Gidra, 140 metres over the sea level. The paper deals with the Early Mediaeval settlement of this poly-cultural site, well-known because of its Roman buildings. The catalogue of settlement features and finds is contained in the first part of paper (two sunken-floor houses, one oven, 5 storage pits with the pear-shaped section, 22 pits of other shape). The analysis, evaluation and interpretation of the facts is contained in the second part of paper. The burial ground with 119 graves was excavated nearby, with the evidence of continuity from 8th to 9th century. This might be probable indication of the Slavic ethnicity of inhabitants, settled here in the period of Avar Khaganate. The publication of the finds from Cífer-Pác widens our knowledge about the settlement structure of the area. Another approached topic is the Early Mediaeval settlement over the remains of the Late Roman buildings.

ÚVOD

Cieľom štúdie je sprístupnenie informácií o včasnostredovekom sídlisku v Cíferi, časti Pác II (okres Trnava)², na polykultúrnej lokalite známej predovšetkým osídlením z doby rímskej a neolitu, ale i s la-ténskymi objektmi (Kolník 1975). Lokalita bola dôležitá aj vo včasnom stredoveku. Neďaleko sídliska Cífer-Pác II bolo preskúmaných i niekoľko polôh so včasnostredovekými sídliskami, resp. so zistenými stopami osídlenia. Nekropola označená ako Cífer-Pác I je zatiaľ jediným pohrebiskom na území juhozápadného Slovenska, kde máme doloženú kontinuitu pochovávaní medzi 8. a 9. storočím (obr. 1).

Pác je miestnou časťou obce Cífer v okrese Trnava (Štatistický lexikón 2003, 38). Leží cca 2,5 km na juho-východ od Cífera, pri toku riečky Gidra. Lokalita sa nachádza na Podunajskej pahorkatine a v rámci nej na Trnavskej pahorkatine a na Trnavskej sprašovej tabuli (Lukniš 1972, 152; Mazúr a kol. 1986), v nadmor-skej výške 140 m. Sídlisko leží na holocénných naplavených sedimentoch (litofaciálne nečlenené nivné

¹ Táto štúdia vychádza z diplomovej práce jedného z autorov (Odler 2010).

² V zmysle Pravidiel slovenského pravopisu (2000, 112) bude lokalita uvádzaná ako Cífer-Pác II. Takýmto spôsobom sa budú uvádzať aj ďalšie lokality a ich miestne časti (napr. Bratislava-Devínska Nová Ves, Bratislava-Jarovce, Bratislava-Rusovce, Hurbanovo-Bohatá, Košice-Šebastovce). Jednotlivé náleziská v rámci uvedených katastrov sú potom doplnené indexom v zmysle publikácie Zábojník 2009, 78–122.

hlíny alebo piesčité až štrkovité hlíny dolinných nív a nív horských potokov). Klimaticky patrí do teplej oblasti s priemerným počtom 70 letných dní. Nachádza sa v oblasti s malým úhrnom zrážok. Vyskytujú sa tu černozy s tmavohnedým (50 až 80 cm hrubým) humusovým horizontom (Hradský 1991, 162). Pred združštením sa oralo do hĺbky 30–35 cm. Rastlinstvo patrí do teplomilnej panónskej flóry, živočíšstvo do eurosibírskej podoblasti palearktiskej oblasti s kultúrnou stepou ako prevládajúcim biotopom. Zhruba dvesto metrov od sídliska tečie riečka Gidra, s ročným prietokom $0,580 \text{ m}^3 \text{ s}^{-1}$. Hladina spodnej vody je na úrovni 139,70 m n. m.³

Najstaršia písomná zmienka o Páci pochádza z roku 1243, kedy patril pánom Bratislavského hradu. Na severozápadnom okraji obce (cca 800 m na sever od spracúvaného sídliska) stojí Kostol sv. Petra a Pavla, podľa stavebno-historického prieskumu s najstaršími múrmi z 13. storočia. Včasnostredoveké sídlisko je situované v chotárnej časti Nad mlynom, na brehu Gidry oproti kostolu. Pred archeologickým výskumom tu bola plánovaná výsadba vinohradu.⁴

Priebeh a metóda výskumu

Dejiny náleziska možno datovať rokom 1965, kedy tu boli objavené zvyšky stavieb z doby rímskej. Počas prvej výskumnej sezóny v roku 1969 sa okrem rímskej murovanej stavby, zemníc z mladšej doby rímskej a neolitických objektov našli aj včasnostredoveké sídliskové objekty.

V období rokov 1969 až 1978 tu bolo postupne odkrytých a preskúmaných niekoľko včasnostredovekých objektov – v roku 1969 tri objekty (2; 8a; 14), v roku 1970 deväť objektov (15, 25, 30, 31, 32, 33, 38, 39, 40), v roku 1977 osem objektov (91, 92, 95, 96, 97, 141, 165, 176), v roku 1978 šesť objektov (301, 307, 326, 327, 328, 332) a v roku 1979 tri objekty (441, 445, 484). Niektoré objekty boli skúmané počas viacerých rokov, napríklad objekt 61 v rokoch 1973 a 1977, objekt 78 v rokoch 1975 a 1977, objekt 79 v rokoch 1977 a 1978, objekt 93 v rokoch 1975 a 1977. Objekt 45 nemal v dostupnej dokumentácii zaznamenaný rok výskumu. Celkovo sa podľa pôvodnej dokumentácie preskúmalo 34 objektov datovaných zväčša podľa nálezov do včasného stredoveku.

Stav dokumentácie

Dokumentovanie objektov záviselo od niekoľkých faktorov. Napríklad ak v priebehu zisťovacieho výskumu sonda narazila na objekt, nakreslený bol v pôdoryse a v profile celej steny sondy. Nedostúmal sa však celý. Výnimkou boli objekty s bohatším obsahom nálezov. Pokiaľ sa objekty nachádzali celé v priestore sondy alebo na ploche sektora preskúmaného vcelku, boli nakreslené a vybraté úplne, dokumentované s pôdorysom i rezom. Vzhľadom na sektorový výskum nepredstavuje problém presná lokalizácia objektov ani korelácia so staršími stavbami z doby rímskej, resp. neolitu.

Obr. 1. Cífer-Pác. Poloha lokalít v katastri obce. 1 – poloha Nad mlynom I (spracúvaná lokalita, označená ako Cífer-Pác II); 2 – poloha Nad mlynom II, pohrebisko z 8. stor.; 3 – poloha Za mlynom, zber keramiky z 8.–9. stor.; 4 – kultúrna vrstva z 10. stor.; 5 – poloha Drahy, pohrebisko z 8.–9. stor.; 6 – nález nádoby z 8.–9. stor., pravdepodobne z hrobu. Legenda: a – sídlisko; b – pohrebisko.

³ Charakteristika prírodných pomerov podľa J. Drdúla (1991), J. Zábojníka (2008, 280).

⁴ Podľa O. Hradského (1991, 174); V. Jankoviča (1991, 101–103), A. Nováka (1991, 131–133).

Doterajšie zmienky v literatúre

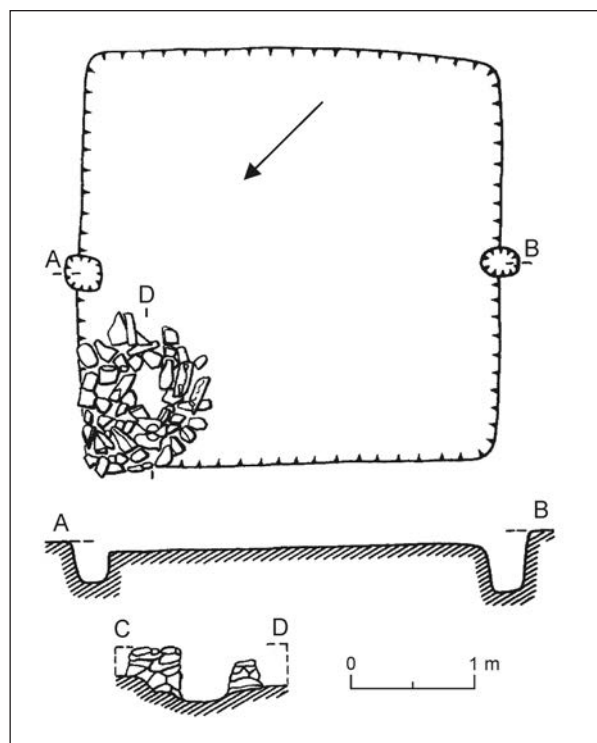
V prvej publikovanej informácii o výskume Pácu sa uvádzajú aj včasnostredoveké objekty a nachádza sa tu aj niekoľko fotografií keramiky (Kolník 1972, tab. VI: 3, 6, 9, 11). Typy objektov a plán zemnice (objekt 61) boli sprístupnené neskôr (Kolník 1975, 12, obr. 10). Výber materiálu z niekoľkých objektov sa sporadicky objavil v podobe krátkych správ v ročenkách AVANS (Kolník 1976; 1977; 1978; 1980a; 1980b). Najviac informácií poskytla vlastivedná monografia o Cíferi (Kolník 1991, 24–25), kde sa preskúmané včasnostredoveké objekty interpretujú ako časť menšej osady. Zemnica 61 sa objavila vo výbere príkladov na dvojsochovú konštrukciu stavby u P. Šalkovského (2001, Abb. 9: 10). J. Zábojník (2004, 84) uvádza sídlisko v katalógu nálezísk ako Cífer, časť Pác II, poloha Nad mlynom II. Spomína tri chaty, päť jám a pec, keramiku identickú so zlomkami z pohrebiska a menej početné nekeramické nálezy. Do včasného stredoveku je však po spracovaní možné datovať iba dve zemnice, za tretiu bola pravdepodobne mylne pokladaná chata 25A z obdobia sťahovania národov (Varsik/Kolník 2009).

Spôsob spracovania

Dokumentáciu k niektorým menej dôležitým jamám sa nepodarilo nájsť v dobe spracúvania štúdie. V opise objektov túto skutočnosť uvádzame. Využili sme (pokiaľ to bolo možné) iné pramene (celkový plán, správy v ročenkách AVANS). V priebehu viacnásobného sťahovania nálezového materiálu a manipulácie s ním došlo k zapatrošeniu časti nálezov. Tie nám boli v priebehu spracúvania nedostupné, takže sme vychádzali z údajov, ktoré už boli publikované, ako aj z údajov v nálezových správach (Kolník 1971a; 1971b).

Z hľadiska situovania sídliska predstavuje Cífer-Pác II dobrú príležitosť na sledovanie vzťahu mladšieho, teda včasnostredovekého osídlenia so staršími, vtedy azda ešte viditeľnými stavbami (ruinami?) z doby rímskej.

Sídliskové objekty

Obr. 2. Cífer-Pác II. Plán objektu 61 (podľa Kolník 1975a, obr. 10).

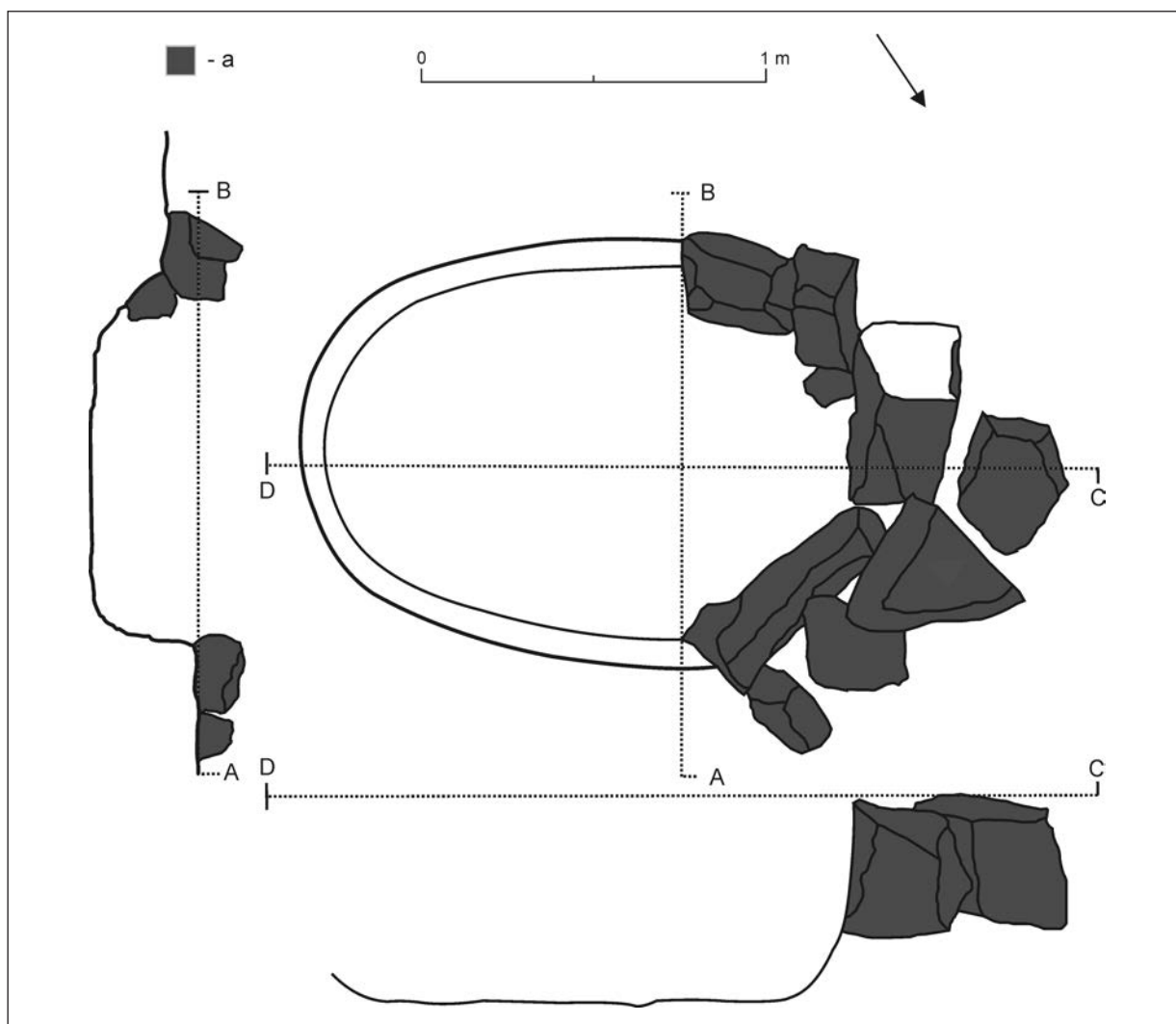
Obydlia

Objekt 61

- *Tvar a rozmery:* zemnica štvorcového pôdorysu so zaoblenými rohmi orientovanými na svetové strany a s rovným dnom. Podľa profilu sa steny objektu takmer nezachovali. Objekt bol zistený v sektoroch K, L/63–67 m. Rozmery: 235 x 235 cm, hĺbka 10 cm (obr. 2–4). Plán a profil zemnice už boli publikované (Kolník 1975, obr. 10; 1991, obr. 23).
- *Stratigrafické vzťahy:* pri juhovýchodnej stene objektu 141 (zásobná jama).
- *Vykurovacie zariadenie:* piecka s kamennou konštrukciou sa nachádzala v severnom rohu zemnice (obr. 3; 4). Rozmery piecky: 154 x 120 cm, hĺbka 64 cm; rozmery deštrukcie z lomového kameňa: 10 x 15 x 20–25 cm. Väčšina kameňov v prednej časti piecky bola v sekundárnej polohe, iba na vonkajšej severnej časti bolo niekoľko kameňov v pôvodnom uložení. Piecka mala vypálené dno (estrich) a korytovité okraje.
- *Stavebné prvky:* kolové jamky boli uprostred severovýchodnej a juhozápadnej steny zemnice.

Nálezy:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 6 fragmentov tvoriacich 6 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 76 gramov. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 5 zdobených a 1 bez výzdoby. Znamenali sme 1 okraj a 1 hrdlo nádoby (tab. III).

Obr. 3. Cífer-Pác II. Pec objektu 61. Legenda: a – kamene.

Nálezová správa uvádza medzi kameňmi piecky 3 črepy slovanskej keramiky, z toho jeden okraj. K dispozícii boli dva (C61_6 a C61_7).

- *Intrúzie*: fragment keramiky z doby rímskej a jeden okrajový črep z praveku.

Objekt 78

- *Tvar a rozmery*: zemnica štvorcového pôdorysu so zaoblenými rohmi a jazykovitým výbežkom mala mierne šikmé steny a takmer rovné dno. Stenami bol objekt orientovaný v smere svetových strán; jazykovitý výbežok bol dlhšou stranou orientovaný v smere Z–V. Objekt bol zistený v sektore O–P/105–110 m. Rozmery objektu: 310 x 310 cm (podľa nálezovej správy), ale 335 x 320 cm (podľa Kolník 1976, 136), hĺbka 45–55 cm od úrovne zistenia; rozmery jazykového výbežku: 140 x 110 cm, hĺbka 19 cm (obr. 5; 6).
- *Stratigrafické vzťahy*: severozápadná strana zemnice tesne susedila so žlabom z doby rímskej (objekt 55) a vo vyšších vrstvách ho azda prekryvala (Kolník 1976, obr. 99: 2). Svedčia o tom nálezy včasnostredovekej keramiky v tomto úseku žlabu. Stredná časť žlabu a ju-

Obr. 4. Cífer-Pác II. Fotografia pece objektu 61, pohľad od juhovýchodu.

hovýchodný sektor zemnice porušili dva neolitické objekty. Ďalší neolitický objekt porušila západná stena zemnice.

- **Výplň:** podstatne tmavšia ako v okolitých objektoch. Ide o černoziem, v ktorej sú časté škvrny po rozptýlenej spraei a veľa rozpadnutých uhlíkov. V juhozápadnej polovici bola výplň značne rovnorodá od povrchu až po podlahu. Veľká koncentrácia uhlíkov bola najmä na podlahe. Drobné lomové kamene sa vyskytli iba v menšom množstve. Podlaha sa zistila v hĺbke 45–50 cm. V severovýchodnej polovici bola rovnaká výplň. Sporadicky sa vyskytovali malé kamene, mazanica a kosti. Väčšia časť plochy zemnice bola zahĺbená do sprae, len v juhozápadnej časti tvorila stenu zahĺbenia kultúrna vrstva. Podlaha bola rovná a bez vymazania.
- **Vykurovacie zariadenie:** piecka, ktorá sa nachádzala v severovýchodnom rohu objektu, bola dobre zachovaná, postavená v dolnej časti z väčších a v hornej z menších kameňov. Označená bola ako objekt 79. Prevzali sme pôvodné označenie, hoci piecka v objekte 61 nemala samostatné číslo. Vo vreckách s keramikou sa totiž rozlišuje medzi materiálom z objektu 78 a 79.
- **Stavebné prvky:** v strede severovýchodnej a juhozápadnej steny bol zreteľný náznak kolových jám, na pláne objektu 78 to však nie je zachytené. Z južnej strany bol pred stenou vykopaný vstup s jazykovitým pôdorysom.

N á l e z y:

- **Stručná charakteristika keramiky:** z objektu pochádza 11 fragmentov tvoriacich 10 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 342 gramov. Identifikovali sme črepy jednej nerekonštruovateľnej nádoby (jej črepy sa nachádzajú i v objekte 79). Z celkového počtu keramických jedincov bolo 9 zdobených a 1 bez výzdoby. Zaznamenali sme 1 okraj so zmerateľným priemerom ústia a 1 fragment hrdla nádoby (tab. III). Podľa nálezovej správy črepový materiál v juhozápadnej polovici bol prevažne atypický a koncentroval sa najmä vo vrstve 0–20 cm, štyri fragmenty sú nepochybne včasnostredoveké. Materiál v severovýchodnej polovici bol tiež atypický, iba v severnom rohu zemnice nad a pod deštrukciou kamennej piecky sa našli črepy ďalšej slovanskej keramiky.
- **Intrúzie:** 20 neolitických fragmentov, 13 z doby rímskej.
- **Ostatné nálezy:**
 1. V južnom rohu sa na podlahe našlo menšie množstvo semien. V paleobotanickom posudku boli určené ako čistec ročný – *Stachys annua* a mydlica lekárska – *Saponaria officinalis*. Podľa autorky posudku sú pravdepodobne dokladom recentného zásahu (Hajnalová 1980).
 2. Blízko severozápadnej steny zemnice sa na podlahe našiel veľmi skorodovaný železný predmet, pravdepodobne nôž.
 3. V hline z nádoby na podlahe sa nachádzalo veľké množstvo drobných úlomkov machu (Hajnalová 1980).
 4. Uhlíky z výplne objektu určila E. Hajnalová (1980; 2001, 43) ako javor – *Acer* sp. (6 ks), dub – *Quercus* sp. (3 ks) a slivka – *Prunus* sp. (2 ks).

Objekt 79

- **Tvar a rozmery:** objekt - piecka, ktorej tvar sa z podoby deštrukcie nedal presne určiť (obr. 4). Z dokumentácie nie je jasné, aký pôdorys malo vypálené dno piecky, ktoré bolo v hĺbke 50 cm, t. j. 5 cm nad najspodnejšou úrovňou podlahy objektu 78. Najväčšie rozmery kamennej deštrukcie 132 x 120 cm. Piecka bola vybudovaná v dolnej časti z väčších, v hornej časti z menších kameňov.
- **Stratigrafické vzťahy:** vykurovacie zariadenie objektu 78 v severovýchodnom rohu zemnice (obr. 5; 6).
- **Výplň:** pozostávala z dvoch vrstiev – vrchná vrstva bola vypálená a spevnená kameňmi a keramikou, spodnú vrstvu tvorila trojcimetrová vrstva prepálenej sprae.

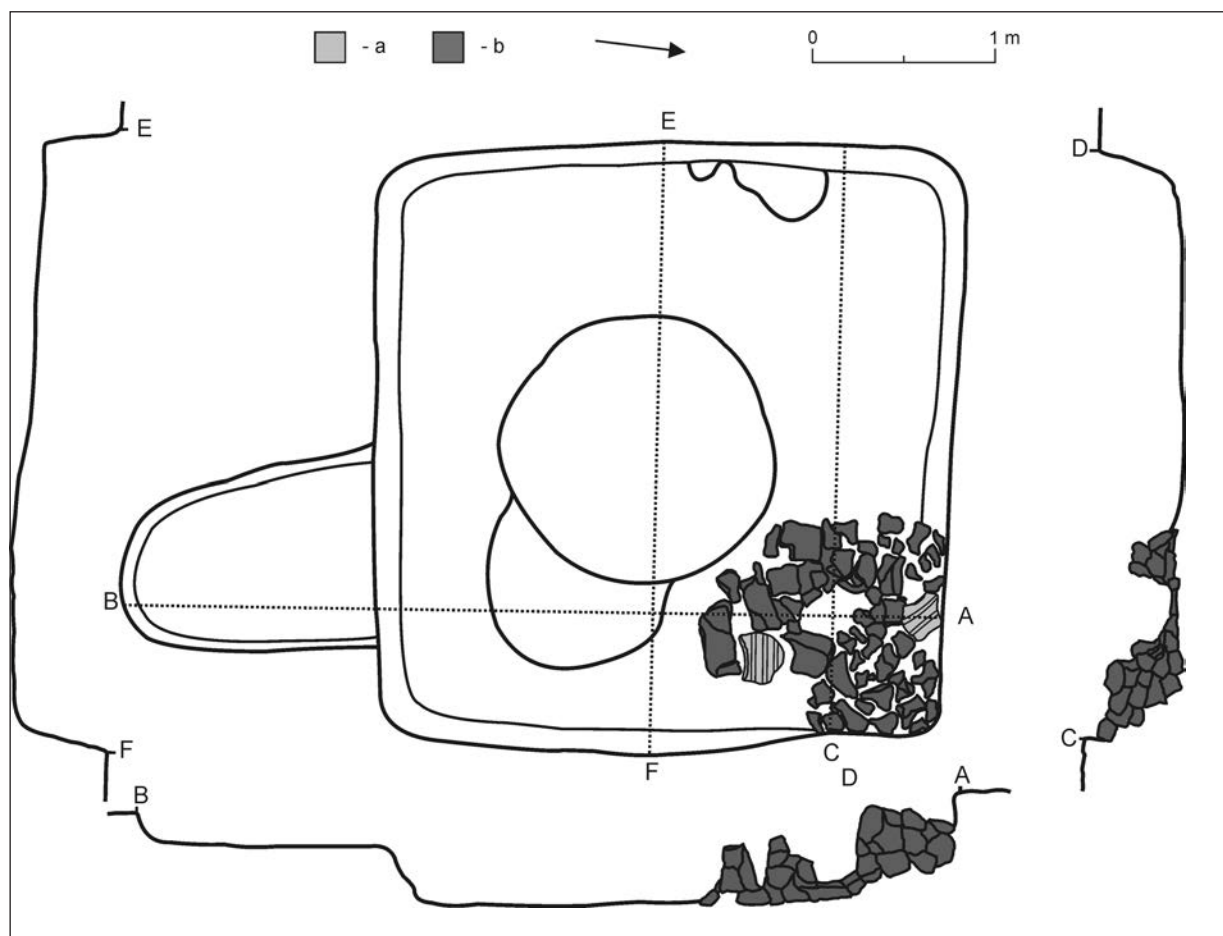
N á l e z y:

- **Stručná charakteristika keramiky:** z objektu pochádza 88 fragmentov tvoriacich 29 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 2522 gramov. Identifikovali sme črepy štyroch nerekonštruovateľných nádob. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 15 zdobených a 14 bez výzdoby. Zaznamenali sme 4 okraje, všetky so zmerateľným priemerom ústia, 4 hrdlá, 4 dna, z toho dve so zmerateľným priemerom podstavy (tab. IV). Podľa nálezovej správy sa najviac typickej keramiky sústreďovalo nad a pod deštrukciou piecky. Z objektu pochádza unikátny exemplár keramického zvona na pečenie, zdobeného tromi pásmi hrebeňových obežných línii a dvomi pásmi vlnoviek (C79_27), ako aj ďalšie dva zlomky tela nádoby (C79_28 a C79_29). Ústie zvona bolo nerovnomerné, keramické cesto bolo ostrené kamienkami do veľkosti 1 mm, po vypálení malo zrnitú, drobnú štruktúru.
- **Intrúzie:** zlomok rímskeho mortária.
- **Ostatné nálezy:** na ploche nad pieckou sa zistil zhuk kameňov, zlomkov rímskych tehál a mazanice, kúsok rímskej tehly a troskovito spečenej hmoty.

Ďalšie objekty

Objekt 2

- **Tvar a rozmery:** objekt pravidelného obdĺžnikového pôdorysu so zvislými stenami zahĺbenia a rovným dnom bol zistený v sonde II/69 v sektore A/71–72 m, v hĺbke 100 cm. Odkrytá bola južná časť objektu, jeho ďalšia časť zabiehal pod neodkrytú plochu severne od sondy. Objekt bol orientovaný v smere SZ–JV. Rozmery: 75 cm (neúplná dĺžka) x 68 cm, hĺbka 140 cm.
- **Výplň:** popolovito sypká, hnedá.

Obr. 5. Cífer-Pác II. Pôdorys a profiley objektov 78 (zemnica) a 79 (kamenná piecka). Legenda: a – keramika; b – kamene.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu nebola v dostupnom súbore žiadna keramika. Podľa nálezovej správy sa v jeho výplni našli drobné črepy, materiálom i výzdobou slovanské.
Poznámka: mohlo ísť o mladšiu pravidelnú vyhlbeninu, do ktorej sa náhodou dostala staršia keramika.
- *Ostatné nálezy:* drobné úlomky zvieracích kostí.

Objekt 8b

- *Tvar a rozmery:* objekt nepravidelného oválneho, viac hruškovitého pôdorysu, s konvexnými stenami aj dnom bol zistený v sonde I v sektore E/63 m. Severná časť menšieho objektu čiastočne vbíehala pod neodkrytú plochu južným smerom. Rozmery: 120 x 50 cm, hĺbka 125 cm.
- *Stratigrafické vzťahy:* v skupine objektov 8b, 14, 15, 25, 30, 31, 96 a 97.
- *Výplň:* sýto tmavá.

N á l e z y:

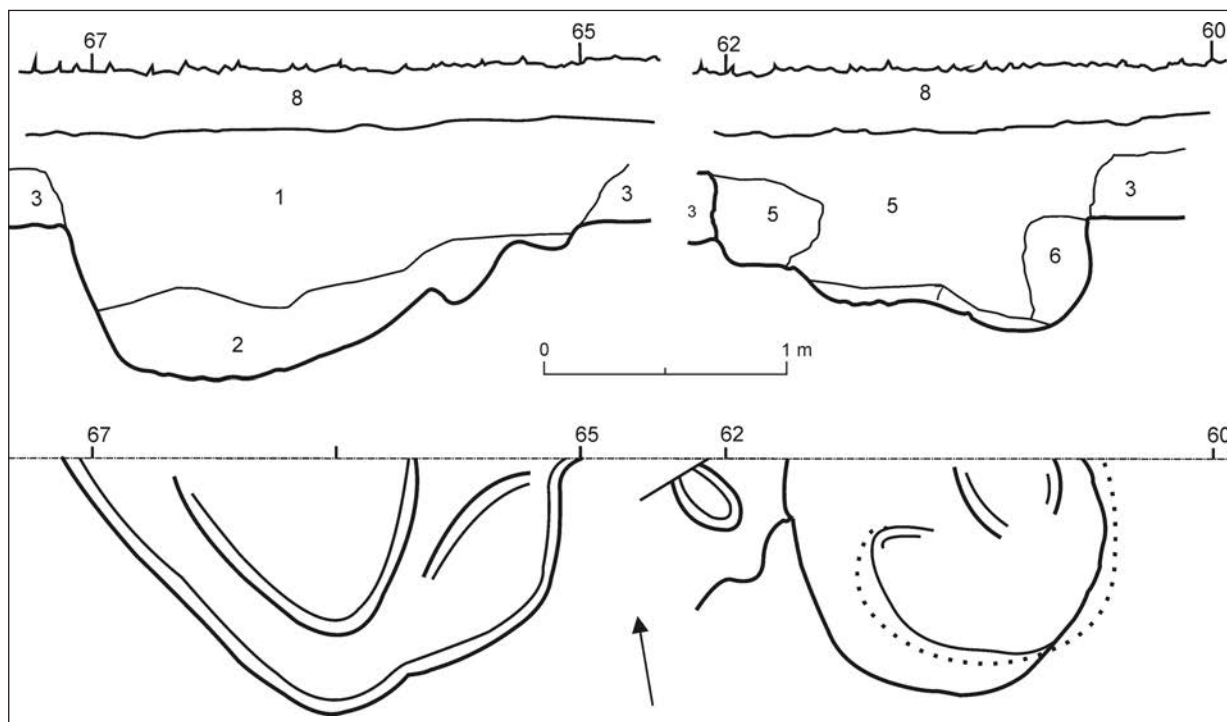
- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu nebola v dostupnom súbore žiadna keramika. V nálezovej správe sa uvádzajú slovanské črepy.
- *Intrúzie:* podľa nálezovej správy fragmenty z doby rímskej.
- *Ostatné nálezy:* mazanica, kameň, rímska tehla.

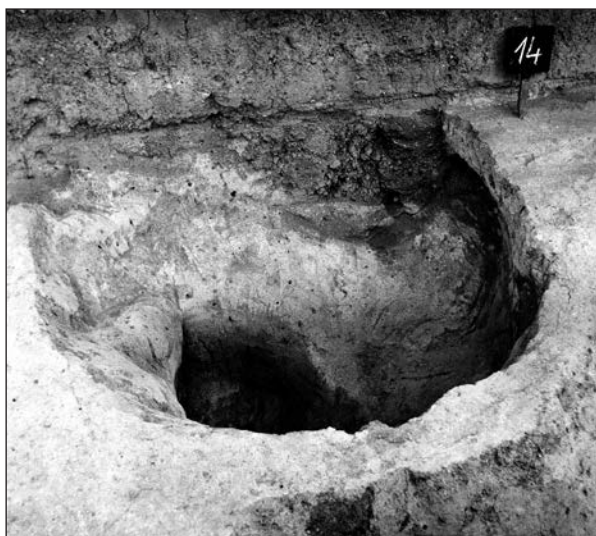
Obr. 6. Cífer-Pác II. Objekty 78 a 79 (podľa Kolník 1976, obr. 99: 2).

Objekt 14

- *Tvar a rozmery:* jama kruhového pôdorysu, kotlovito zahĺbená, s nepravidelne zahĺbeným dnom bola zachytená v severnej časti sondy I v sektore E/60–62 m. Na úrovni zistenia v hĺbke 18–26 cm sa črtala ako tmavší polkruh. Odkrytá bola južná polovica jamy. Rozmery odkrytej časti: 130 x 118 cm, hĺbka 88 cm od úrovne zistenia (obr. 7; 8).
- *Stratigrafické vzťahy:* v skupine objektov 8b, 15, 25, 30, 31, 96 a 97. Porušovala „žľab“ objektu 9/69 z doby rímskej.
- *Výplň:* sýto tmavá černoziem.

Obr. 7. Cífer-Pác II. Profily objektov 14 a 15 a ich pôdorysy po vybratí: 1 – hnedosivá vrstva premiešaná s drobnou prepálenou mazanicou; 2 – vrstvičky žltkastej spraše; 3 – sivožltkastý prechod do spraše; 4 – sivá vrstva s hručkami mazanice; 5 – hnedosivá vrstva; 6 – veľmi kyprá hnedosivá vrstva; 7 – hnedosivá vrstva so žltými škvrnami; 8 – ornica.

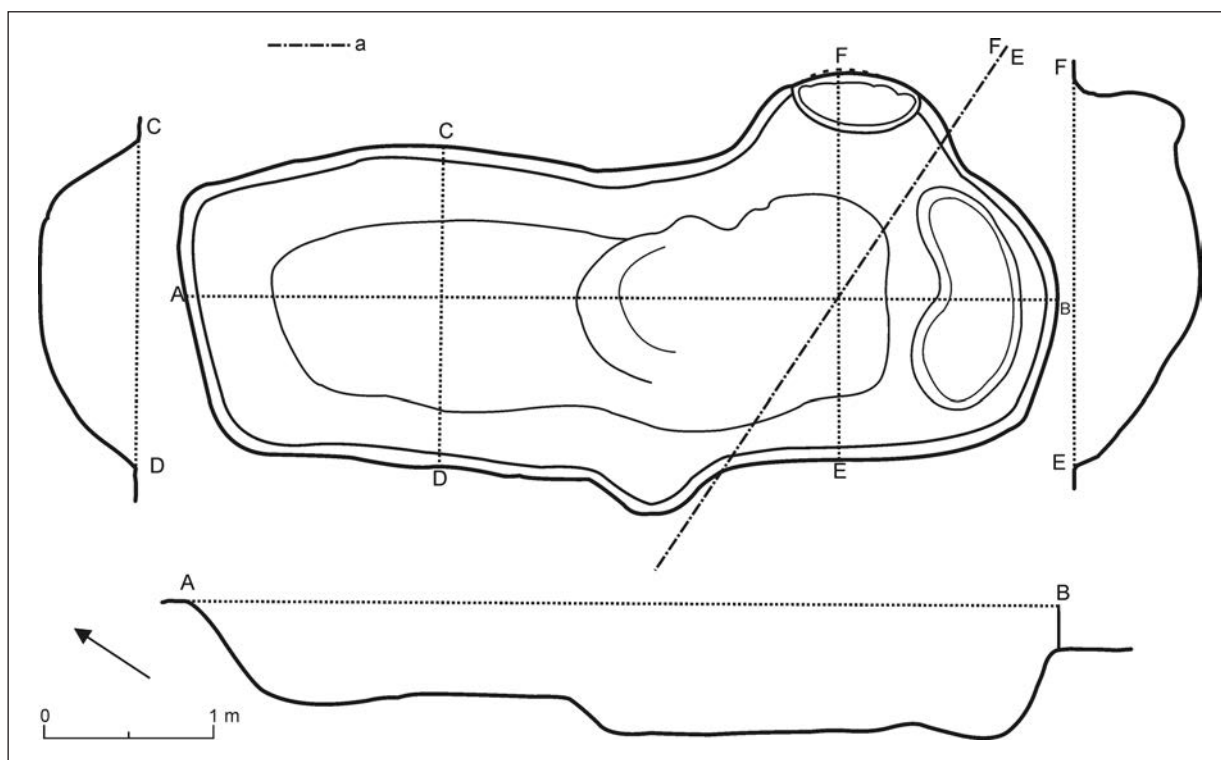
Obr. 8. Cífer-Pác II. Objekt 14 po vybratí.

Nálezy:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 37 fragmentov tvoriacich 35 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 800 gramov. Identifikovali sme črepy siedmich nerekonštruovateľných nádob. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 25 zdobených a 10 bez výzdoby. Zaznamenali sme 4 okraje, z toho dva so zmerateľným priemerom ústia, 2 hrdlá a 1 dno so zmerateľným priemerom podstavu (tab. I).
- *Intrúzie:* dva atypické praveké črepy. V jednom z vreciek bol neolitický črep, potvrdený nálezovou správou.
- *Ostatné nálezy:* kúsky prepálenej mazanice, zlomok kamenného brúsika a zlomok zvieracieho rohu (predmety neboli v dostupnom súbore).

Objekt 15

- *Tvar a rozmery:* objekt oválneho pôdorysu mal pôvodne korytovitý tvar. V severozápadnej časti bol pôdorys pravidelný (takmer obdĺžnik so zaoblenými rohmi), v juhovýchodnej časti z predpokladaného pôdorysu

Obr. 9. Cífer-Pác II. Pôdorys a profily objektu 15.

Obr. 10. Cífer-Pác II. Objekt 15 pred vybraním.

Obr. 11. Cífer-Pác II. Objekt 15 po vybratí.

nepravidelne vybočoval. Aj dno bolo nepravidelne zahĺbené a rozpadávalo sa na viac priehlbní nepravidelného tvaru. Azda išlo o dve spojené vyhlbeniny. Objekt bol dlhšou osou orientovaný v smere SZ–JV. Zistený bol v sektore E/65–67 m, v hĺbke 20–26 cm. Celkové rozmery: 516 x 228 cm, najväčšia hĺbka 116 cm od úrovne zistenia (obr. 7, 9–11).

- *Stratigrafické vzťahy:* v skupine objektov 8b, 15, 25, 30, 31, 96 a 97.
- *Výplň:* kyprá sivočierna černožem, miestami pomiešaná s kúskami spráše.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 100 fragmentov tvoriacich 92 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 2175 gramov. Identifikovali sme črepy šiestich nerekonštruovateľných nádob. Z celkového počtu keramických

jedincov bolo 50 zdobených a 42 bez výzdoby. Zaznamenali sme 5 okrajov, všetky so zmerateľným priemerom ústia, 7 hrdiel a 4 dná, všetky so zmerateľným priemerom podstavy (tab. I; II).

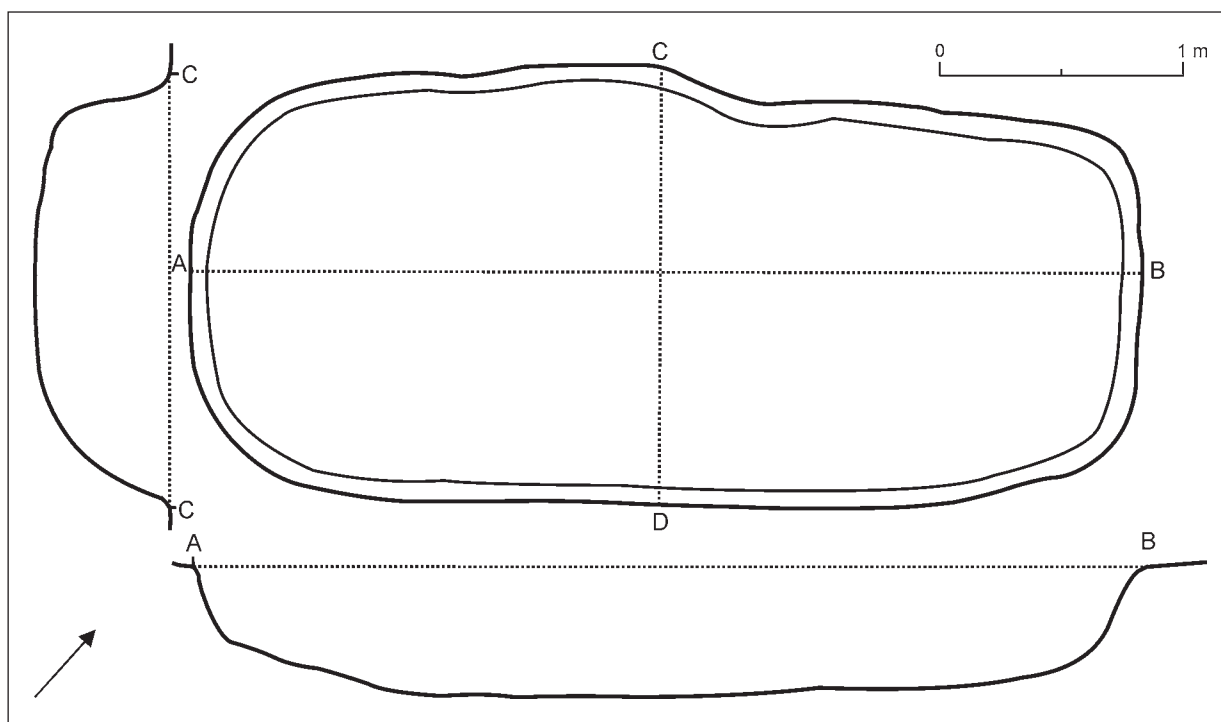
– *Intrúzie*: 13 neolitických keramických fragmentov, 4 črepy z doby rímskej a dva praveké okraje.

– *Ostatné nálezy*:

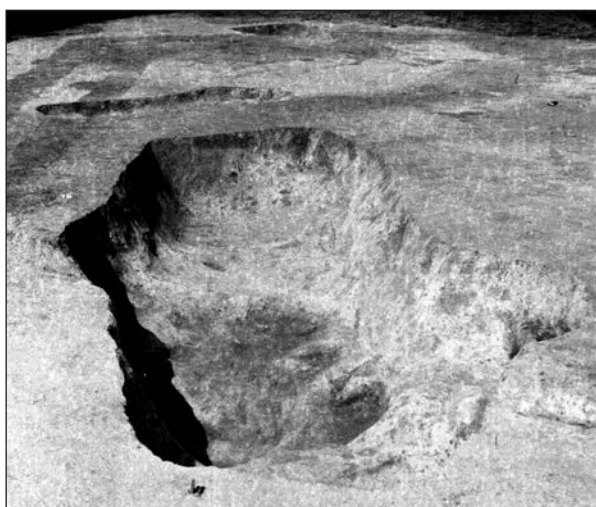
1. Značné množstvo zlomkov doštičkovito sa štiepajúceho kameňa (bridlice?).
2. Zvieracie kosti.
3. Dva fragmenty rímskych tehál.
4. Kamenný brúsik s rozmermi 8,1 x 3,6 x 2 cm (tab. IX: 3).

Objekt 25

- *Tvar a rozmery*: objekt - jama pravidelného oválneho pôdorysu, korytovito zahĺbená, dno jamy bolo pravidelne zahĺbené, mierne hrboľaté. Jama bola dlhšou osou orientovaná v smere JV–SZ. Zistená bola v sektore F/63 m. Rozmery: 392 x 176 cm, hĺbka 54 cm od úrovne vyberania, 95 cm od dnešného povrchu (obr. 12–14).

Obr. 12. Cífer-Pác II. Pôdorys a profily objektu 25.

Obr. 13. Cífer-Pác II. Objekt 25 po vybratí.

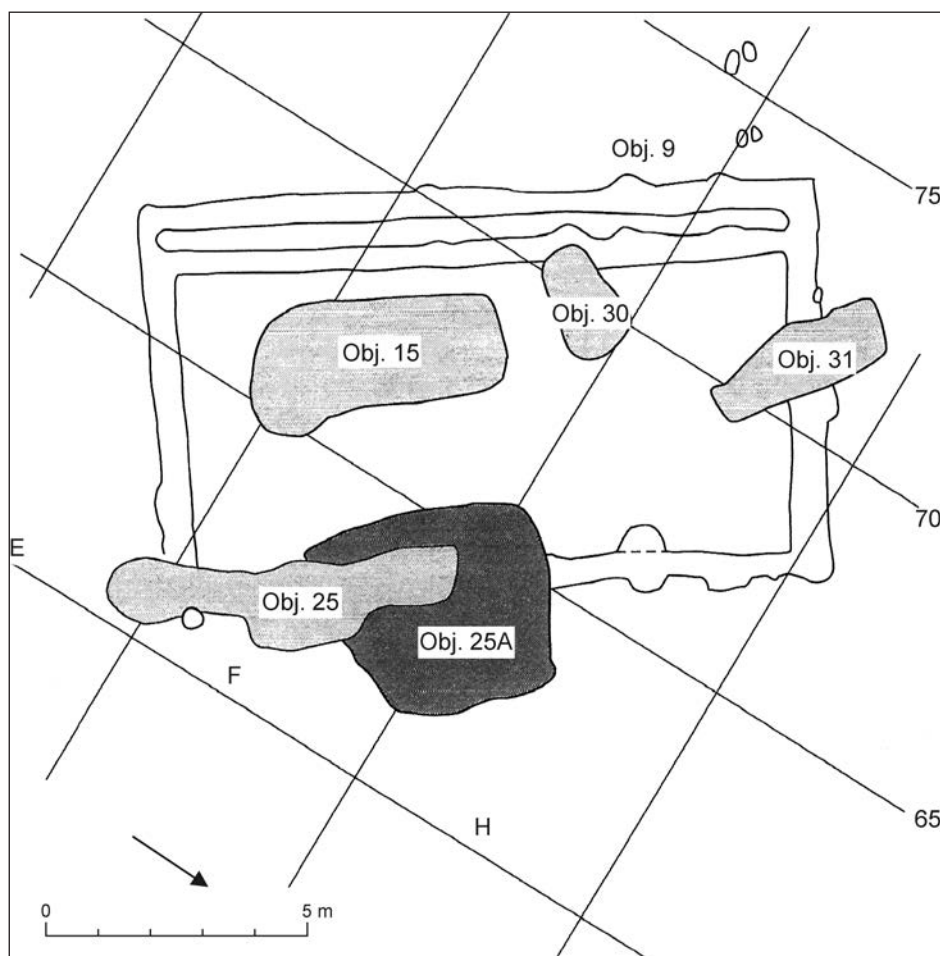

Obr. 14. Cífer-Pác II. Objekt 25 po vybratí.

- *Stratigrafické vzťahy*: v skupine objektov 8b, 15, 25, 30, 31, 96 a 97. Porušovala neolitický objekt 35, zemnicu 25A a „žľab“ 9d stavby 9 z doby rímskej (obr. 15). V publikovaní staršieho objektu pod včasnostredovekou úrovňou (Varsik/Kolník 2009, obr. 2) má objekt 25 odlišný pôdorys. Ostatné pôdorysy nad objektom 9 však viac-menej súhlasia (objekty 15, 30, 31). V pôdoryse však ešte chýba objekt 14, ktorý podľa nálezových správ tiež porušoval objekt 9.
- *Výplň*: kyprá sivočierna černozeť, pri okrajoch s kúskami stvrdnutých hrúd (prímes sprae?).

N á l e z y:

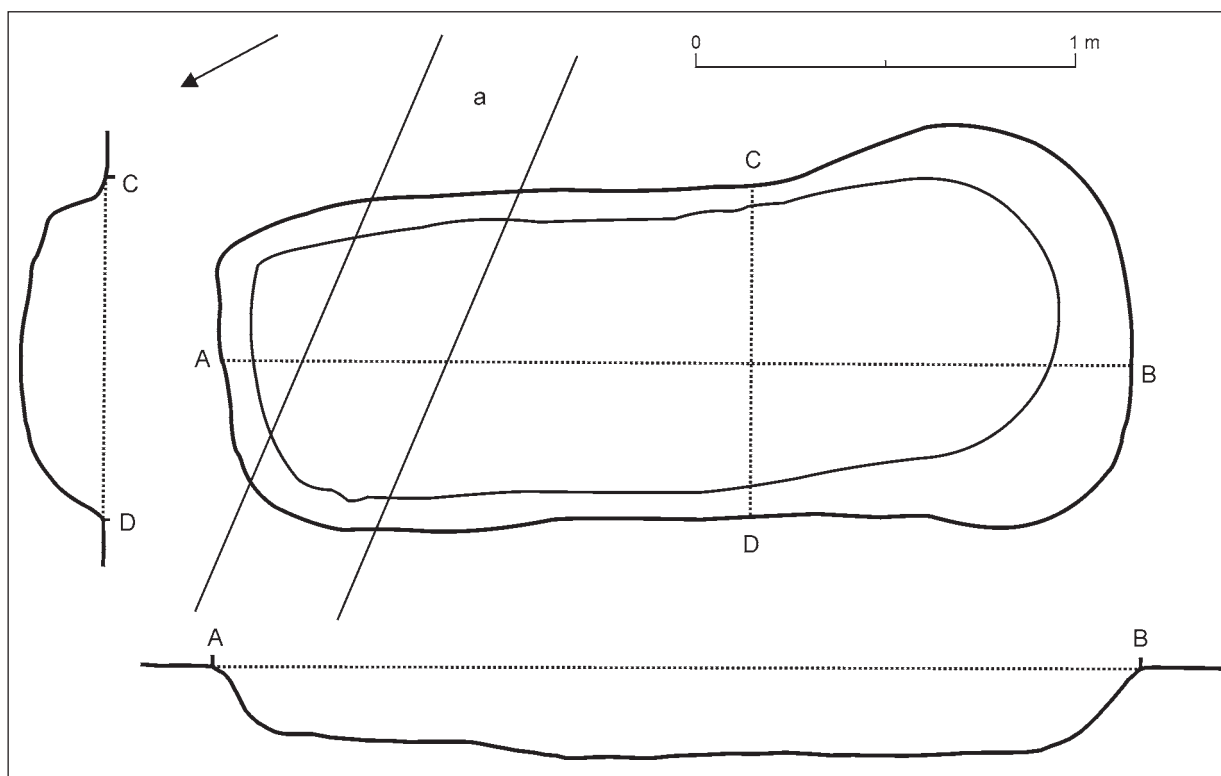
- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu nebola v dostupnom súbore žiadna keramika.
- *Intrúzie*: podľa nálezovej správy fragmenty keramiky z doby rímskej (hlavne v severozápadnej časti, kde jama porušuje zemnicu 25A z doby rímskej) a neolitické črepy.
- *Ostatné nálezy*: zvieracie kosti, kusy lomového kameňa (bridlica?) a hlinené kónické závažie pri západnej stene v strede (v dostupnom súbore sa ho nepodarilo identifikovať).

Obr. 15. Cífer-Pác II. Publikovaný plán objektu 9 a zemnice 25A z obdobia sťahovania národov. Na pláne sú zachytené i včasnostredoveké objekty (podľa Varsik/Kolník 2009, obr. 2).

Objekt 30

- *Tvar a rozmery*: objekt zhruba obdĺžnikového pôdorysu so zaoblenými rohmi, s mierne nepravidelne zvislo a šikmo zahĺbenými stenami, mierne sa zdvíhajúcimi pri oboch užších koncoch, orientovaný dlhšou osou v smere JZ–SV. Zistený bol v sektore F/73–76 m, v hĺbke 40 cm. Rozmery: 240 x 102 cm, hĺbka 15–25 cm od úrovne vyberania, 25–35 cm od úrovne zistenia a 65–75 cm od dnešného povrchu (obr. 16; 17).
- *Stratigrafické vzťahy*: v skupine objektov 8b, 15, 25, 30, 31, 96 a 97. Porušoval staršie objekty–vnútorný juhozápadný „žľab“ 9b halového domu z doby rímskej a neolitický objekt.
- *Výplň*: kyprá černozeť sýto tmavého odtieňa, pri okraji na severnej a severozápadnej strane a pri dne sa ukazovala výplň premiešaná so žltou sprašou. Ako sa potvrdilo pri vyberaní objektu, toto premiešanie výplne vzniklo čin-

Obr. 16. Cífer-Pác II. Pôdorys a profiley objektu 30 po vybratí (a – juhozápadný vnútorný žľab stavby z doby rímskej).

Obr. 17. Cífer-Pác II. Objekt 30 po vybratí.

nosťou hlodavcov, preto v severnej časti vznikla v tvare objektu určitá nepravidelnosť (rozšírenie o 10 cm oproti pravidelnému južnému koncu jamy). Podobnú výplň (na úrovni vyberania) mali objekty 15, 25, 31.

N á l e z y:

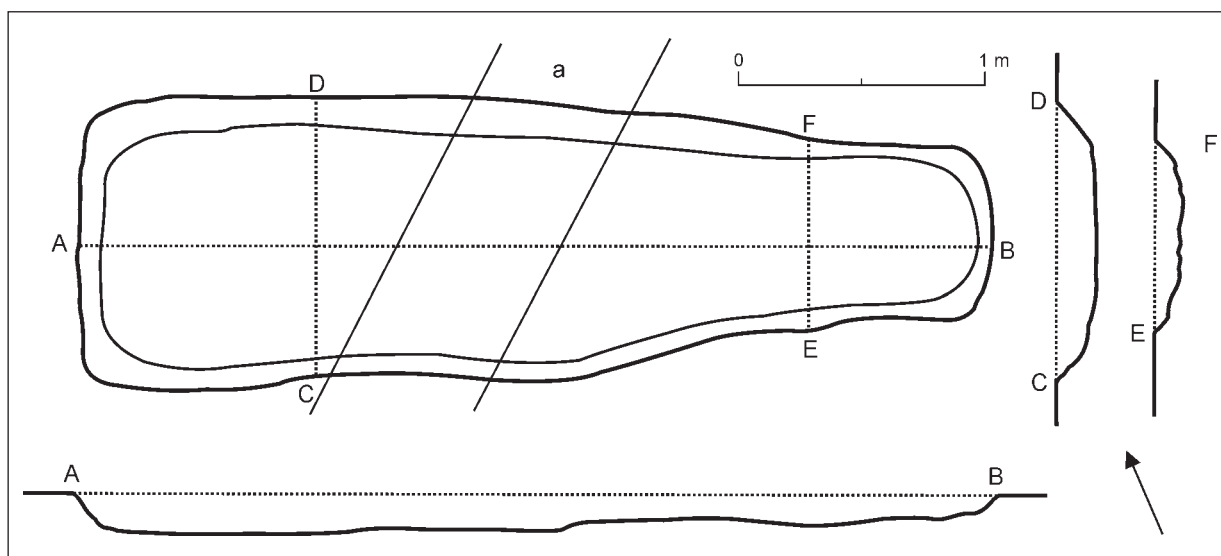
- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 7 fragmentov tvoriacich 7 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 120 gramov. Všetky keramické jedince boli zdobené. Zaznamenali sme 1 okraj a 2 hrdlá nádob (tab. II). Podľa nálezovej správy sa v nadloží objektu našiel jeden slovanský keramický fragment.
- *Intrúzie:* jeden fragment azda z doby rímskej. Podľa nálezovej správy sa našli v nadloží objektu dva zlomky z doby rímskej.
- *Ostatné nálezy:* zlomky lomového kameňa a niekoľko drobných úlomkov rímskych tehál.

Objekt 31

- *Tvar a rozmery:* objekt obdĺžnikového pôdorysu so zaoblenými rohmi, nápadne pretiahnutý a na východnom konci mierne zúžený, veľmi mierne korytovito zahĺbený, hrboľaté dno bolo takmer na celej ploche výrazne podlahovito stvrdnuté. Vo východnej zúženej časti bolo dno jamy kvalitnejšie a jama plytšia,

v západnej časti pravdepodobne dno jamy porušili nory hlodavcov. Orientácia objektu dlhšou osou v smere Z–V, s odchýlkou na sever. Objekt bol zachytený v sektore H/69–73,5 m, v hĺbke 16 cm. Rozmery: 360 x 124 cm (70 cm na juhovýchodnom konci), hĺbka dna 70 cm od dnešného povrchu (obr. 18; 19).

- *Stratigrafické vzťahy:* porušoval „žľab“ 9e na severozápadnej strane halového domu 9 z doby rímskej a pravdepodobne i neolitickú sídliskovú vrstvu či objekt 32. Oba však zasahovali hlbšie, pričom žľab 9e bol výrazný i tým, že dno objektu 31 v ňom nebolo podlahovito stvrdnuté ako v ostatných častiach jamy.

Obr. 18. Cífer-Pác II. Pôdorys a profily objektu 31 po vybratí (a – severozápadný žľab stavby z doby rímskej).

- *Výplň*: kyprá černozem sýteho sivočierneho odtieňa, pri okrajoch, najmä v západnej časti pomiešaná so sprášou (azda v dôsledku porušenia norami). Výplňou podobné boli objekty 25 a 30.
- *Stavebné prvky*: zlomok prepálenej mazanice s odtlačkami dreva–guľatiny.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádzajú 4 fragmenty tvoriace 4 keramické jedince, ktoré spolu vážia 40 gramov. Z celkového počtu keramických jedincov boli 3 zdobené a 1 bez výzdoby. Podľa nálezovej správy boli vo vrstve ornice nad objektom zlomky slovanskej keramiky, vo vrchnej vrstve výplne dva slovanské črepy, hlbšie sa sporadicky vyskytlo niekoľko zlomkov neolitickej keramiky.
- *Intrúzie*: 17 neolitických zlomkov a 4 z doby rímskej.
- *Ostatné nálezy*: kúsky lomového kameňa vo vrchnej vrstve výplne, zlomok rímskej tehly a mazanica.

Objekt 32

- *Tvar a rozmery*: objekt čiastočne vbíhal pod neodkrytú plochu v sektore CH. Podľa odkrytej časti mal obdĺžnikový pôdorys so zaoblenými rohmi a rovným dnom v juhovýchodnej časti, v severozápadnej časti bol buď mladší zásah, alebo tu bol objekt viac zahĺbený. Dlhšia os bola v smere SZ–JV. Objekt bol zistený v sektore H/73–75 m. Rozmery: 180 x 130 cm, hĺbka 80 cm od úrovne zistenia, 105 cm od povrchu. Plán s presným zakreslením objektu nám nebol dostupný.
- *Výplň*: kyprá popolovitá zemina.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu nebola v dostupnom súbore žiadna keramika. Podľa nálezovej správy pochádza z objektu jeden slovanský črep.
- *Intrúzie*: dva zlomky z doby rímskej, uvedené v nálezovej správe.
- *Ostatné nálezy*: drobné kamene, zlomky prepálenej mazanice a prepálená zvieracia kosť.

Obr. 19. Cífer-Pác II. Objekt 31 po vybratí.

Objekt 33

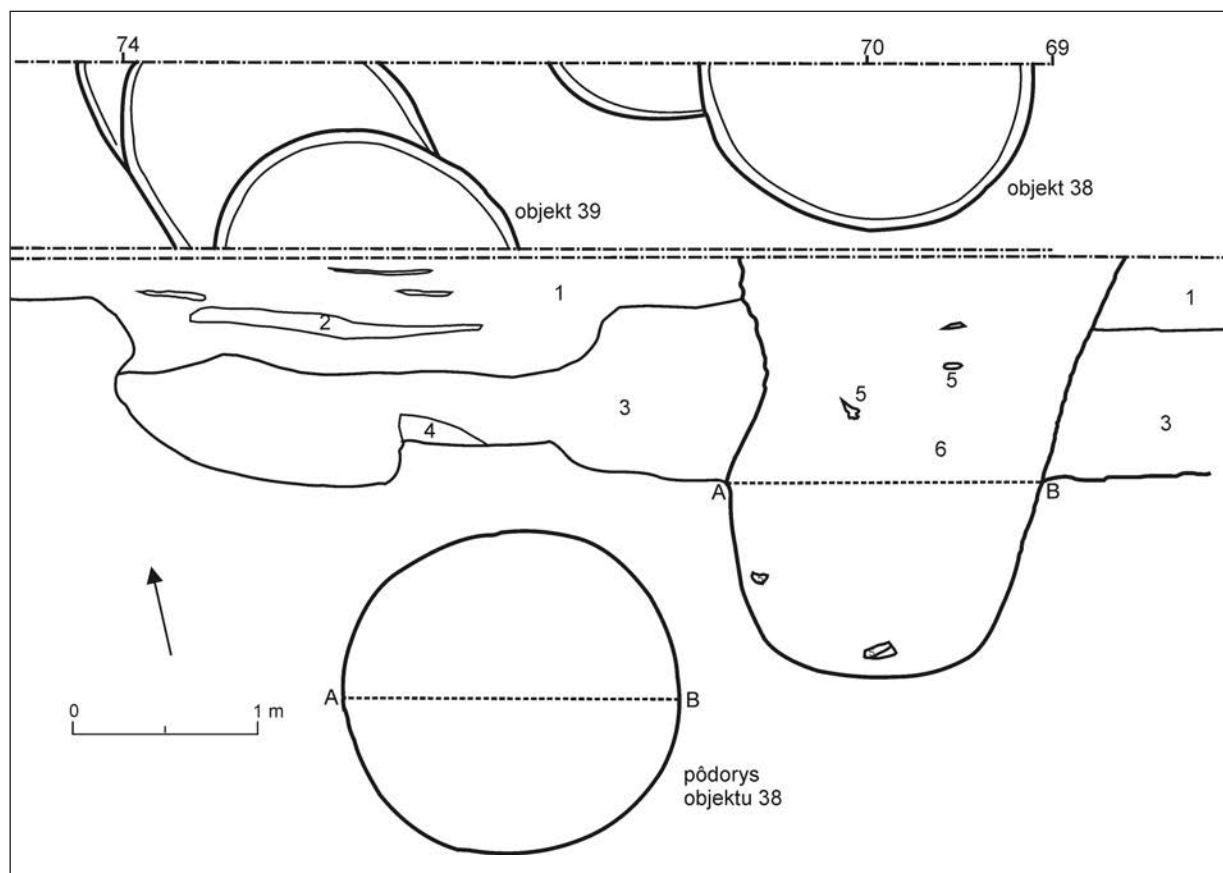
- *Tvar a rozmery:* objekt nepravidelného korytovitého tvaru s výrazným ohraničením na východnej strane a s obdĺžnikovým rozšírením na južnej strane. Zahĺbenie objektu bolo nepravidelné, sčasti so zvislými a sčasti so zošikmenými stenami. Dno rovné, pri severnom okraji bola oválna a pri západnej stene kruhovitá priehlbina (azda nory). Objekt bol zistený v sektore H/74–75 m, v hĺbke 45 cm. Rozmery: 280 x 85–110 cm, hĺbka 40 cm od úrovne vyberania. Plán s presným zakreslením objektu nám nebol dostupný.
- *Stratigrafické vzťahy:* pri opätovnom zoškrabovaní a čistení okolia stavby 9 z doby rímskej sa zistilo, že juhozápadnú stranu stavby v pravidelných rozstupoch sledovali tri jamy, dosvedčujúce portikovú prístavbu, chýba však jama na juhozápadnom rohu stavby. V mieste jej predpokladaného výskytu sa nachádzalo uvedené rozšírenie objektu 33.
- *Výplň:* kyprá sivohnedá zemina pomiešaná s popolom. Odlišná výplň bola v južnej časti, ktorá bola o 10–15 cm hlbšia a zdá sa, že k objektu nepatřila a predstavuje starší objekt (z doby rímskej), ktorý bol čiastočne prekrytý mladším (včasnostredovekým).

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu nebola v dostupnom súbore žiadna keramika. Podľa nálezovej správy sa v objekte nachádzali úlomky slovanskej keramiky.
- *Intrúzie:* fragmenty rímskej keramiky, uvedené v nálezovej správe.
- *Ostatné nálezy:* značné množstvo kusov prepálenej mazanice, drobné kamene, zlomky rímskych tehál, zlomky zvieračích kostí, fragmenty rímskych tehál a kamene v južnej časti objektu a zlomok kamennej osličky (nebola v dostupnom súbore).

Objekt 38

- *Tvar a rozmery:* objekt kruhového pôdorysu, približné oválny profil, mierne konvexné dno. Zistený bol v sektore D/69–70 m. Rozmery odkrytej časti: 170 x 90 cm, hĺbka 232 cm (obr. 20–23).
- *Stratigrafické vzťahy:* výrazne porušoval vrstvu vyrovnávania povrchu z neskorej doby rímskej.
- *Výplň:* kyprá sivá popolová.
- *Stavebné prvky:* kus mazanice s viacerými odtlačkami stavebných prvkov (obr. 44: 2).

Obr. 20. Cífer-Pác II. Pôdorysy objektov 38 a 39 po vybratí a profil objektu 38. 1 – sivohnedá vrstva (doba rímska); 2 – žltosivé škvŕny; 3 – sivohnedá vrstva so žltými sprasovými škvŕnami; 4 – spras; 5 – úlomky rímskych tehál; sivá popolová kyprá vrstva.

Obr. 21. Cífer-Pác II. Objekt 38 po čiastočnom vybratí.

Obr. 22. Cífer-Pác II. Objekt 38 s úrovňou povrchu počas výskumu.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 22 fragmentov tvoriacich 22 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 744 gramov. Identifikovali sme črepy jednej nerekonštruovateľnej nádoby. Z celkového počtu jedincov bolo 10 zdobených a 12 bez výzdoby. Zaznamenali sme 3 okraje, z toho jeden so zmerateľným priemerom ústia, 2 dna, obe so zmerateľným priemerom podstavy (tab. II–III).
V hĺbke 210–230 cm sa našli zlomky zvona alebo zvonov na pečenie, väčší okraj je zložený z dvoch fragmentov s odtlačkom stebiel tráv (C38_24), ďalší okraj je menší (C38_21).
Z objektu pochádzajú aj štyri k sebe priliehajúce zlomky pražnice, s celkovou dĺžkou steny 38 cm (tab. IX: 1).
- *Intrúzie:* 9 neolitických zlomkov, 36 fragmentov z doby rímskej.
- *Ostatné nálezy:*
 1. Veľké množstvo lomového kameňa (i väčšie kusy) doštičkovito sa lámajúceho (príbuzný materiál sa našiel v objektoch 15 a 25).
 2. Zlomky rímskeho stavebného materiálu (rímske tehly, kúsky malty).
 3. Zvieracie kosti.
 4. Tesne nad dnom jamy, v hĺbke 210–230 cm, sa vyskytla väčšia koncentrácia zlomkov kameňa.
 5. Mazanica (14 kusov, štyri s rovnou plochou na jednej strane).
 6. Kus zaoblenej tehloviny s tromi dierkami bol v hĺbke 210–230 cm.
 7. Kostená „korčuľa“ v hĺbke 210–230 cm (nebola v dostupnom súbore).
 8. Dva kusy uhlíkov–*Quercus* sp. (Hajnalová 1980).

Obr. 23. Cífer-Pác II. Objekt 38 po vybratí.

Objekt 39

- *Tvar a rozmery:* objekt s kruhovým pôdorysom ústia, s hruškovitým profilom a takmer rovným dnom v strede bol zistený v južnej stene sektora C/70 m, v hĺbke 170 cm. Rozmery na úrovni zistenia: 164 x 64 cm, hĺbka 280 cm (obr. 20).
- *Stratigrafické vzťahy:* porušoval rímsky objekt 1, ktorý v južnom profile rezu siahla do hĺbky 160–170 cm a javil sa jemnými sprašovými vrstvičkami v černoze.
- *Výplň:* sytá černoze; zahĺbený bol do pieskového podlažia.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 64 fragmentov tvoriacich 61 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 1512 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom dvoch nerekonštruovateľných nádob. Z celkového počtu

keramických jedincov bolo 19 zdobených a 42 bez výzdoby. Zaznamenali sme 7 okrajov, z toho tri so zmerateľným priemerom ústia, 4 hrdlá, 3 dná, všetky so zmerateľným priemerom podstavy (tab. III).

- *Intrúzie*: 2 neolitické črepy, 12 črepov z doby rímskej, 6 atypických pravekých črepov a jeden glazovaný okraj nádoby, pravdepodobne z vrcholného stredoveku.
- *Ostatné nálezy*: v južnej polovici veľké množstvo zlomkov rímskych tehál (až po dno), drobné zlomky kameňa, kúsky malty, drevený uhlík (vo výskumných správach sa nenachádzalo jeho bližšie určenie) a niekoľko zlomkov dlhých zvieracích kostí. V severnej polovici sa tiež vyskytlo značné množstvo rímskych tehál, zvieracie kosti a drevené uhlíky.

Objekt 45

* *Poznámka*: Dokumentácia k objektu nebola dostupná.

Objekt 91

- *Tvar a rozmery*: objekt štvorcového pôdorysu, zistený v sektore J/100–102 m.
- *Stratigrafické vzťahy*: v skupine objektov 91, 92, 93, 165, 307 a 484.

* *Poznámka*: Dokumentácia k objektu nebola dostupná.

Objekt 92

- *Tvar a rozmery*: objekt oválneho pôdorysu, orientovaný dlhšou osou približne v smere Z–V, zistený v sektore F/105–107 m.
- *Stratigrafické vzťahy*: v skupine objektov 91, 92, 93, 165, 307 a 484.

* *Poznámka*: Dokumentácia k objektu nebola dostupná.

Objekt 93

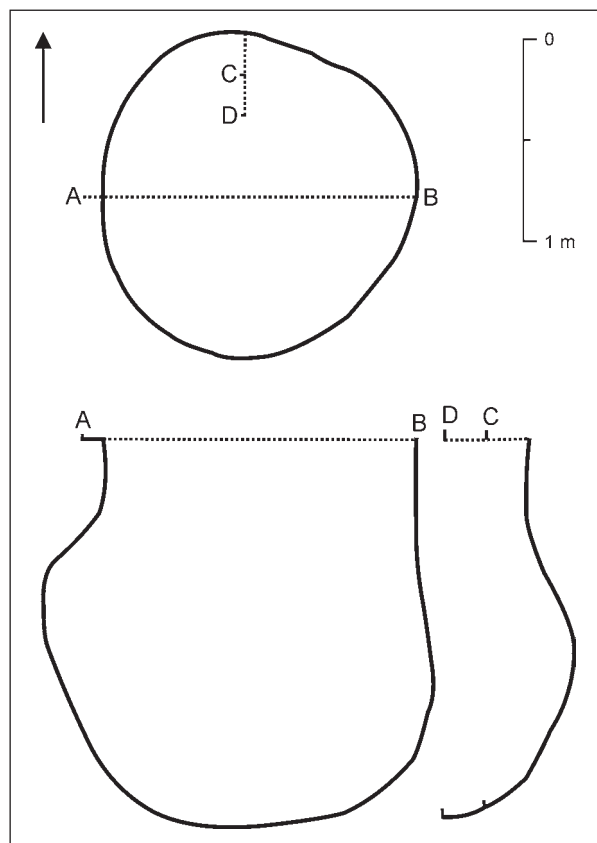
- *Tvar a rozmery*: objekt kruhového pôdorysu, zistený v sektore H/100–102 m.
- *Stratigrafické vzťahy*: v skupine objektov 91, 92, 93, 165, 307 a 484.

* *Poznámka*: Dokumentácia k objektu nebola dostupná.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 21 fragmentov tvoriacich 19 keramických jedincov, ktoré spolu vážia spolu 916 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom troch nerekonštruovateľných nádob. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 13 zdobených a 6 bez výzdoby. Zaznamenali sme 4 okraje, z toho jeden so zmerateľným priemerom ústia, a 1 hrdlo (tab. V).

Z objektu už boli publikované tri okraje a črep tela nádoby (*Zábojník* 1988, obr. 24: 3, 6–8), ktoré sú zastúpené i v našom súbore.

Obr. 24. Cífer-Pác II. Pôdorys a profil objektu 141.

Objekt 95

* *Poznámka*: Dokumentácia k objektu nebola dostupná.

Objekt 96

- *Tvar a rozmery*: objekt oválneho pôdorysu, orientovaný dlhšou osou v smere SV–JZ, zistený v sektore D/62–63 m.
- *Stratigrafické vzťahy*: v skupine objektov 8b, 15, 25, 30, 31, 96 a 97.

* *Poznámka*: Dokumentácia k objektu nebola dostupná.

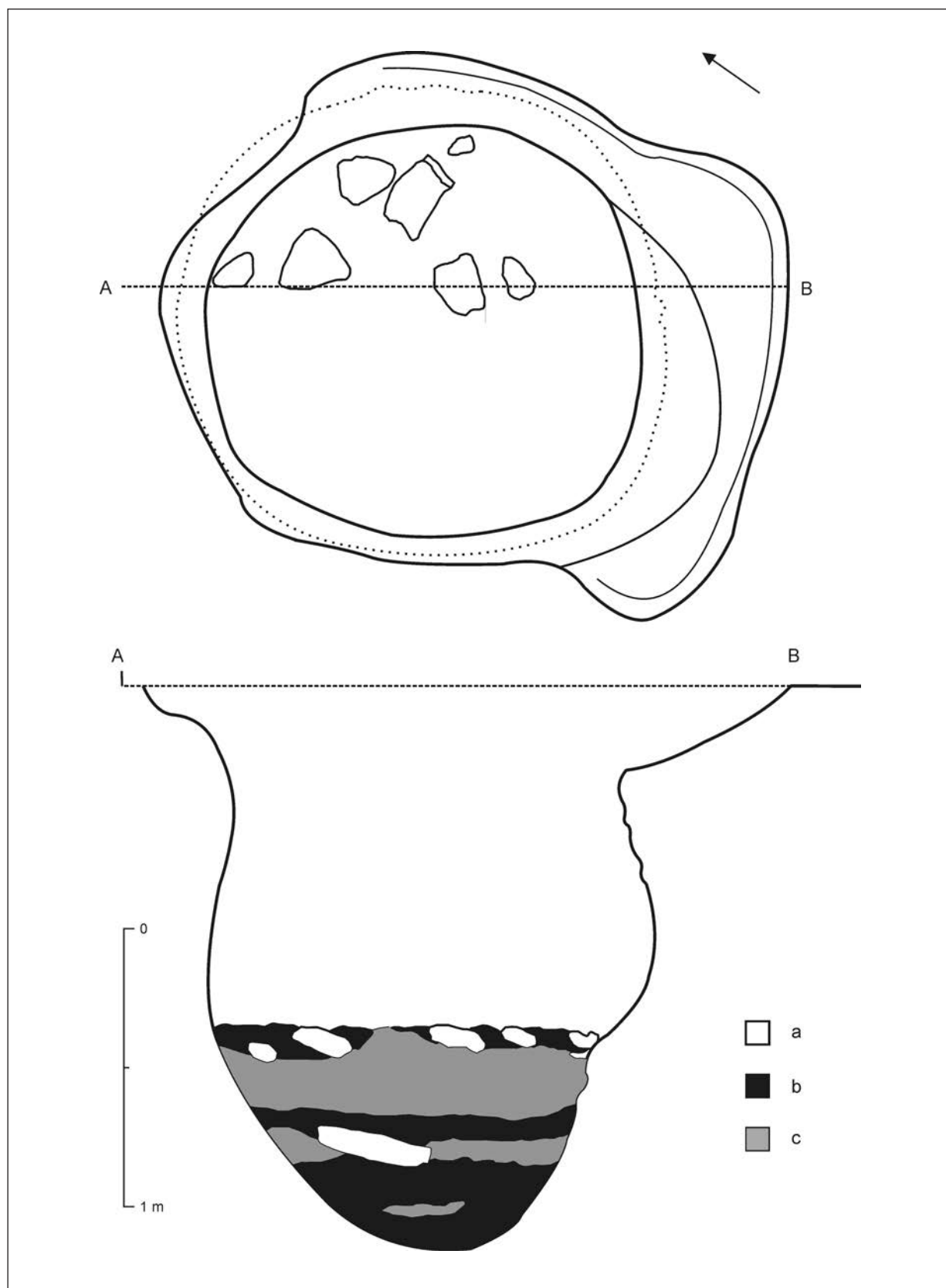
Objekt 97

- *Tvar a rozmery*: objekt oválneho pôdorysu, orientovaný dlhšou osou v smere SZ–JV, zistený v sektore D/60–62 m.
- *Stratigrafické vzťahy*: v skupine objektov 8b, 15, 25, 30, 31, 96 a 97.

* *Poznámka*: Dokumentácia k objektu nebola dostupná.

Objekt 141

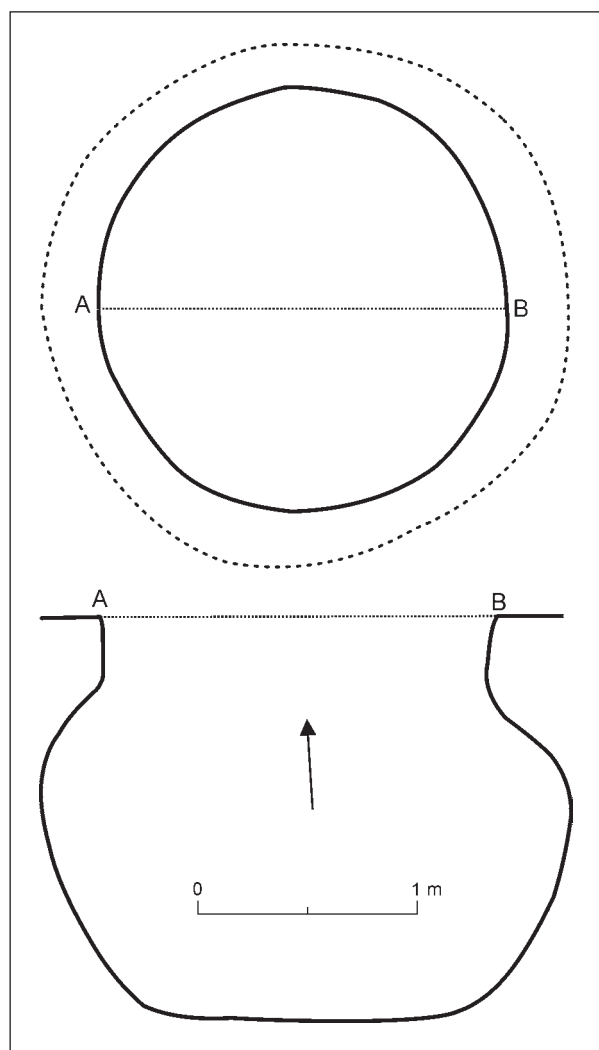
- *Tvar a rozmery*: objekt s takmer kruhovým pôdorysom ústia a hruškovitým profilom, so stenami plynulo prechádzajúcimi do konvexného dna, zistený v sektore L/61–64 m, v hĺbke 60 cm. Rozmery: priemer ústia 156–160 cm, najväčší priemer 190 cm, hĺbka 190 cm (obr. 24).

Obr. 25. Cífer-Pác II. Pôdorys a profil objektu 165. Legenda: a – kamene; b – čierna zemina; c – žltkastá spraš.

Obr. 26. Cífer-Pác II. Objekt 165 (podľa Kolník 1978, obr. 76: 1).

Obr. 27. Cífer-Pác II. Pôdorys a profil objektu 176.

- *Stratigrafické vzťahy*: vyhlbený do sivožltkastého podložia, na severnej strane v hnedastej kultúrnej neolitckej vrstve; v blízkosti juhovýchodnej steny objektu 61 (zemnica).
- *Výplň*: veľmi kyprá tmavá až čierna zem miestami premiešaná pásmi žltej spraše, najmä pri okrajoch. Nad dnom boli väčšie žlté pásy pravdepodobne spadnuté z okrajov jamy, steny boli miestami rozryté hlodavcami a ostali po nich tmavé pásy na obvode.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu nebola v dostupnom súbore žiadna keramika.
- *Ostatné nálezy*:
 1. Úlomky rímskych tehál a kusy prepálenej mazanice.
 2. Zvieracie kosti – v zásype jamy pri severnej stene v hĺbke 80 cm bola kostra psa, blízko nej o niečo hlbšie boli ďalšie zvieracie kosti (pes, ovca/koza?), v hĺbke 120 cm v strede jamy našla sa lebka koňa bez spodnej čeľuste, menšie kusy zvieracích kostí sa našli vo výplni od vrchu až ku dnu.
 3. Veľa väčších i menších lomových kameňov.

Objekt 165

- *Tvar a rozmery*: objekt s ústím kruhového pôdorysu ahruškovitým profilom, zistený v sektoroch J, K/93–95 m. Rozmery ústia 156 x 136 cm, rozmery najväčšej vydutiny 150 x 160 cm, hĺbka 205 cm od úrovne zistenia (obr. 25; 26).
- *Stratigrafické vzťahy*: v skupine objektov 91, 92, 93, 165, 307 a 484. V hornej časti na okrajoch objektu boli plytkšie neolitcké priehlbne, preto sa obrysy objektu dali presnejšie ohraničiť až hlbšie.
- *Výplň*: zásyp objektu tvorila tmavá až čierna zemina miestami premiešaná vrstvami žltkastej spraše (Kolník 1978, obr. 76: 1). Objekt bol vyhlbený do čistej žltkastej spraše.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 19 fragmentov tvoriacich 19 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 522 gramov. Identifikovali sme črepy pri najmenšom jednej nerekonštruovateľnej nádoby. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 18 zdobených a jeden bez výzdoby. Zaznamenali sme 5 okrajov, z toho tri so zmerateľným priemerom ústia (tab. V; VI). Z objektu bol publikovaný jeden okraj (Zábojník 1988, obr. 24: 9).
- *Intrúzie*: vo vrecku bol neolitcký črep. Podľa nálezovej správy sa našlo menšie množstvo črepov neolitckých, z doby rímskej a včasnostredovekých.
- *Ostatné nálezy*:
 1. Úlomky zvieracích kostí, menšie kusy prepálenej mazanice, v dolnej polovici zásypu boli väčšie i menšie kusy lomového kameňa.
 2. V hĺbke 160 cm bol kruhový kamenný žarnov s otlčenými okrajmi a s otvorom v prostriedku (nebol v dostupnom súbore).

Objekt 176

- *Tvar a rozmery*: objekt s kruhovým pôdorysom ústia, hruškovitým profilom a rovným dnom v hĺbke 184 cm, zistený v sektore O/129–130 m. Rozmery: najväčší priemer ústia 180 cm, max. priemer 232 cm, priemer dna 140 cm (obr. 27).

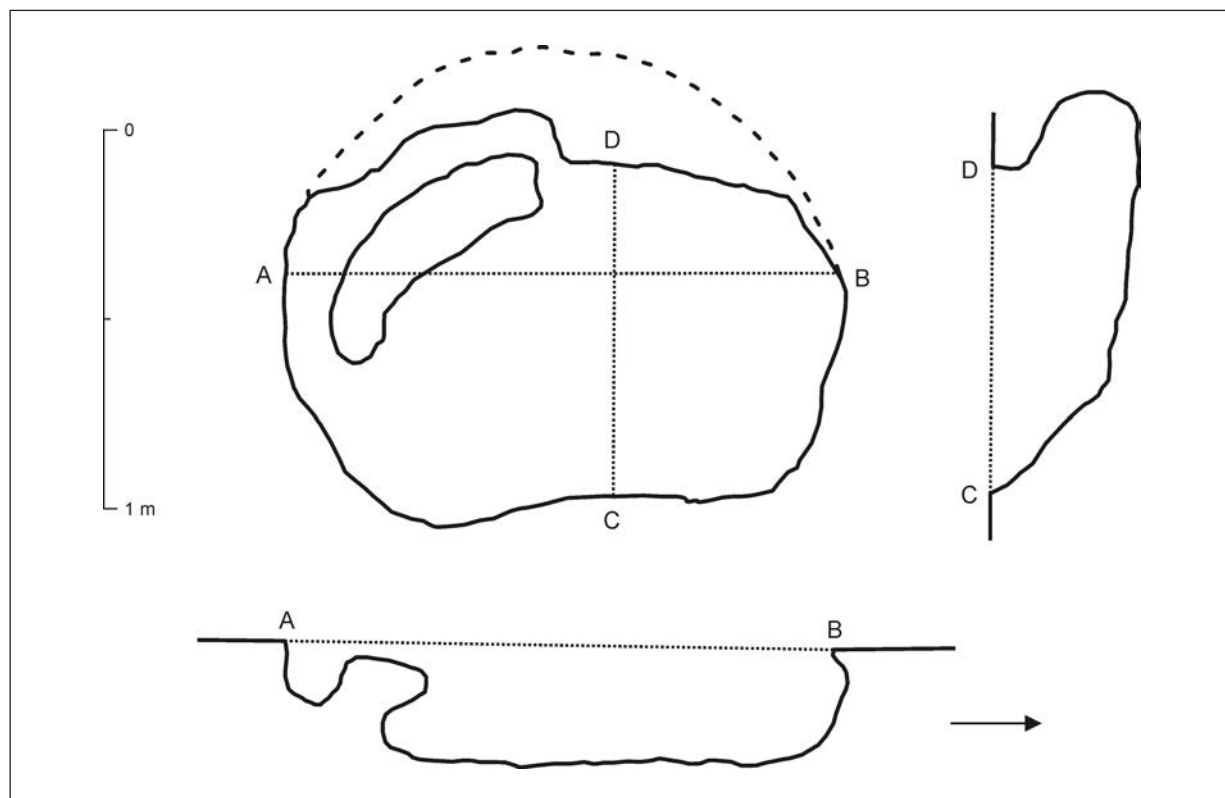
- *Stratigrafické vzťahy*: na severozápadnej stene objektu bol zhľuk kameňov väčší – ide pravdepodobne o časť palisády z doby rímskej, ktorá bola evidentná i za objektom v západnom smere. V severovýchodnej časti objektu sa pri začistení rysoval obdĺžnikový svetlohnedý zásah.
- *Výplň*: v hĺbke 0–10 cm hnedočierna zemina obsahujúca veľké množstvo väčších i menších kameňov, v hĺbke 10–60 cm tmavohnedá zemina premiešaná kúskami mazanice. V hĺbke 60 cm sa objekt začal rozširovať do bokov, výplň obsahovala drobné kúsky spráše. Od hĺbky 95–130 cm bola čiernohnedá výplň premiešaná sprášou, v južnej časti veľký výskyt kameňov.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza jeden zdobený črep steny nádoby, s hmotnosťou 12 gramov. Podľa nálebovej správy sa keramika nachádzala od hĺbky 8 až 10 cm – niekoľko nezdobených črepov bolo v hĺbke 10–60 cm, niekoľko rímskych črepov v hĺbke 60–95 cm a laténsky črep s niekoľkými fragmentmi dna nádoby z doby rímskej bol v hĺbke 105 cm.
 - *Intrúzie*: celkovo 45 neolitických zlomkov, 20 laténskych. Črepy z doby rímskej boli z vrečka vybrané, nebolo možné zistiť ich počet.
 - *Ostatné nálezy*:
 1. Zlomky tehál, korýtkovitých tehál, menšie i väčšie kúsky mazanice s odtlačkami, kúsky zvetranej malty a väčšie množstvo zvieracích kostí, ktoré sa pri vyberaní lámali (väčšia krehkosť), boli na povrchu.
 2. Zlomky tehál, kamene a kúsok železnej trosky vo výplni v hĺbke 8–10 cm.
 3. Kúsky mazanice, zlomky tehál, zvyšky zvieracích kostí a veľké množstvo kameňov v hĺbke 10–60 cm.
 4. Veľké množstvo kameňov a tehál v hĺbke 60–95 cm.
 5. Niekoľko zvieracích kostí (rebier) a zlomky tehál boli rozptýlené v celej vyberanej vrstve v hĺbke 95–130 cm.
 6. Obsidiánový úštep v hĺbke 6 cm.
 7. Železný ohnutý klinec a dlhší železný predmet (veľmi skorodovaný) v hĺbke 8–10 cm.
 8. Kúsok skla, korálik a zlomok bronzovej ihly v hĺbke 40 cm.
- Nálezy sa nepodarilo v dostupnom súbore zistiť.

Objekt 301

- *Tvar a rozmery*: objekt takmer oválneho pôdorysu, ktorého steny boli na východnej strane plynule miskovito zošikmené, podbiehajúce na západnej strane dna – zvyšky pecnej klenby. Dlhšou osou bol objekt orientovaný v smere S–J. Zistený bol v sektore d/90–91 m. Rozmery: 136 x 122 cm, hĺbka 35 cm od úrovne vyberania (obr. 28; 29). Fotografia objektu 301 bola už publikovaná (Kolník 1980a, obr. 77: 3).

Obr. 28. Cífer-Pác II. Pôdorys a profil objektu 301.

Obr. 29. Cífer-Pác II. Objekt 301 (podľa Kolník 1980a, obr. 77: 3).

- *Výplň*: na úrovni zistenia sa objekt prejavoval ako oválny tmavší flak s tehlovooranžovo prepálenými okrajmi na západnej strane. Výplň hnedočierna, značne tvrdá, iba pri dne sivá, kyprá (popolovitá). Klenba bola čiastočne zachovaná na západnej strane, v juhozápadnej časti boli zvyšky preválenej klenby aj vo výplni.
- *Stavebné prvky*: v juhovýchodnej štvrtine bol zanechaný výstupok podložia.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 9 fragmentov tvoriacich 8 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 350 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom jednej nerekonštruovateľnej nádoby. Z celkového počtu keramických jedincov boli 4 zdobené a 4 bez výzdoby. Zaznamenali sme 1 okraj, 2 hrdlá a 2 dna s neurčiteľným priemerom podstavy (tab. VI).
- *Intrúzie*: 3 neolitické črepy, 4 črepy z doby rímskej.
- *Ostatné nálezy*: zlomky tehál (doba rímska), kamene i kusy prepálenej mazanice, kusky vápennej malty, uhlík, nevýrazné drobné zlomky zvieracích kostí a bronzový pliešok (v dostupnom materiáli sa ho nepodarilo zistiť).

Objekt 307

- *Tvar a rozmery*: objekt - zásobná jama s nepravidelným kruhovým pôdorysom ústia, so zúženým hrdlom a hruškovitým profilom. Zistená bola v sektore L/85–87 m. Rozmery: 138 x 128 cm, hĺbka od úrovne vyberania 160 cm, najväčšia šírka 172 cm (obr. 30).
- *Stratigrafické vzťahy*: v skupine objektov 91, 92, 93, 165, 307 a 484.
- *Výplň*: takmer čierna zemina.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu nebola v dostupnom súbore žiadna keramika.
- *Intrúzie*: podľa nálezovej správy neolitická, laténska a rímska keramika.
- *Ostatné nálezy*:
 1. Veľké množstvo rímskych stavebných zvyškov a kuskov prepálenej mazanice, väčšie množstvo kamenia a menšie množstvo zvieracích kostí.
 2. V hĺbke 130 cm od úrovne vyberania sa našla značne skorodovaná železná sekera, ktorá má úzke ostrie, rozšírenú objímku a na hornej strane nevysoké trne (tab. IX: 4). Bola už publikovaná (Kolník 1980a, 148, obr. 70: 1).

Objekt 326

- *Tvar a rozmery*: objekt oválneho pôdorysu, korytovito zahĺbený. V profile dlhšej osi bolo dno konvexné, v reze kratšou osou ploché. Objekt bol orientovaný dlhšou osou v smere SZ–JV. Zistený bol v sektore g/70–75 m. Rozmery: 118 x 84 cm, hĺbka 40 cm (obr. 31).
- *Stratigrafické vzťahy*: na severovýchodnej strane bol zapustený do bledšej hnedastej neolitickej vrstvy alebo objektu.
- *Výplň*: tmavá až čierna kyprá zem, pri spodku premiešaná popolom.
- *Výkurovacie zariadenie*: steny boli prepálené do hrúbky 1 až 1,5 cm–ohnisko?

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu nebola v dostupnom súbore žiadna keramika. Podľa nálezovej správy sa našli dva atypické zlomky.

Objekt 327

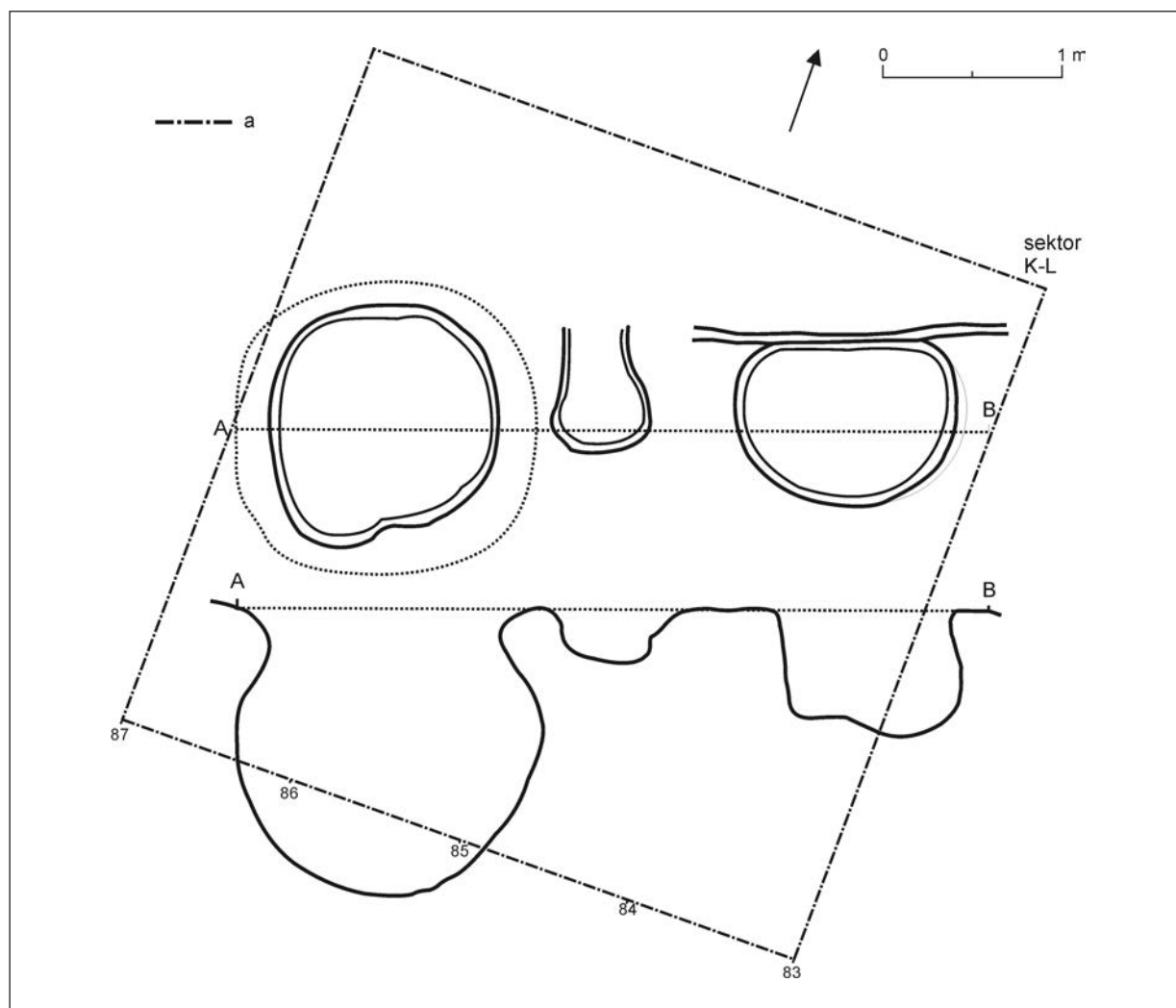
- *Tvar a rozmery*: objekt v tvare stlačenej elipsy, orientovaný dlhšou osou v smere SV–JZ, zistený v sektore d/60–61 m. Rozmery: 115 x 45 cm, hĺbka 7 cm.
- *Výplň*: tmavá kyprá; v strede objektu sa zachoval estrich s hrúbkou 2-3 cm, zemina estrichu popolová.
- *Výkurovacie zariadenie*: ohnisko.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: žiadna sa v objekte nenašla.
- *Ostatné nálezy*: prepálená mazanica na koncoch bola iba v obrysoch, vo výplni sa strácala.

Objekt 328

- *Tvar a rozmery*: objekt kruhového pôdorysu, steny sa šikmo zužovali k rovnému dnu. Zistený bol v sektore f/56–58 m. Rozmery: priemer 110 cm, hĺbka od úrovne zistenia 60 cm (obr. 32).

Obr. 30. Cífer-Pác II. Pôdorys a profil objektu 307 (hruškovitá jama na ľavej strane obrázku). Legenda: a – hranice sektoru.

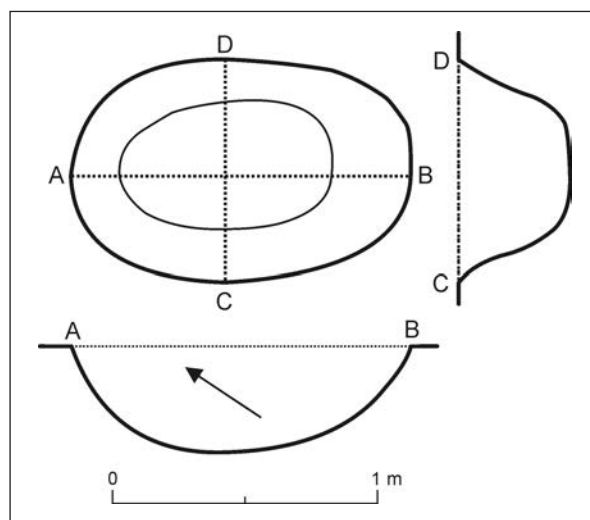
Fotografia objektu bola už publikovaná (Kolník 1980a, obr. 77: 5).

- *Stratigrafické vzťahy*: vyhlbený do neolitickej kultúrnej vrstvy s tmavšou hnedastou farbou.
- *Výplň*: sivá popolová kyprá zem, bledšia ako neolitická vrstva.

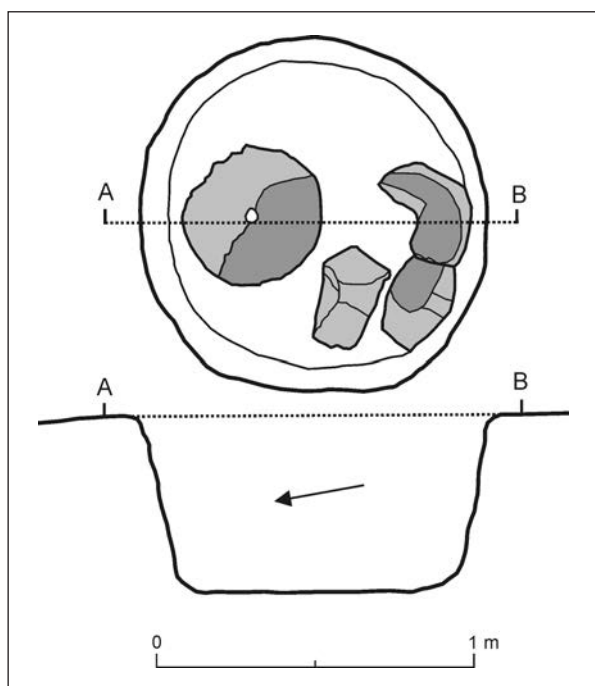
N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu nebola v dostupnom súbore žiadna keramika. Podľa nálezovej správy sa našli atypické črepy.
- *Ostatné nálezy*:
 1. Väčší lomový kameň a úlomky ďalších, zlomky prepálenej mazanice a kus rímskej tehly.
 2. Žarnov (kruhový, prelomený) s okrúhlym otvorom v strede (Kolník 1980a, 148, obr. 77: 6).
 3. Dva úlomky hrubého žarnova s hranatým otvorom v strede (Kolník 1980a, 148, obr. 77: 6).

Nálezy žarnovov neboli v dostupnom materiáli, ich poloha je však zakreslená v pláne objektu (obr. 32; 33).

Obr. 31. Cífer-Pác II. Pôdorys a profil objektu 326.

Obr. 32. Cífer-Pác II. Pôdorys a profil objektu 328 s časťami dvoch žarnovov *in situ*.

Objekt 441

* *Poznámka: Dokumentácia k objektu nebola dostupná.*

N á l e z y:

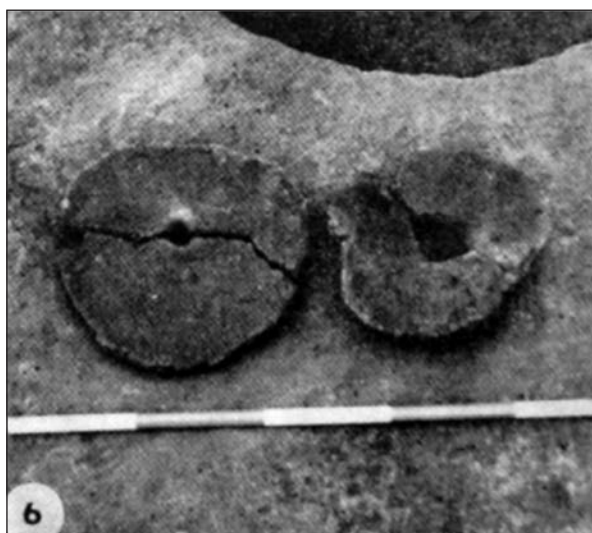
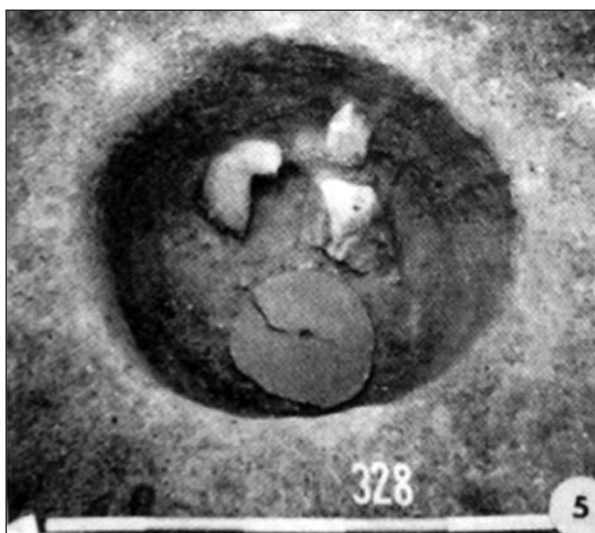
- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádzajú 2 fragmenty tvoriace 2 keramické jedince, ktoré spolu vážia spolu 18 gramov. Oba sú zdobené.

Objekt 445

* *Poznámka: Dokumentácia k objektu nebola dostupná.*

Objekt 484

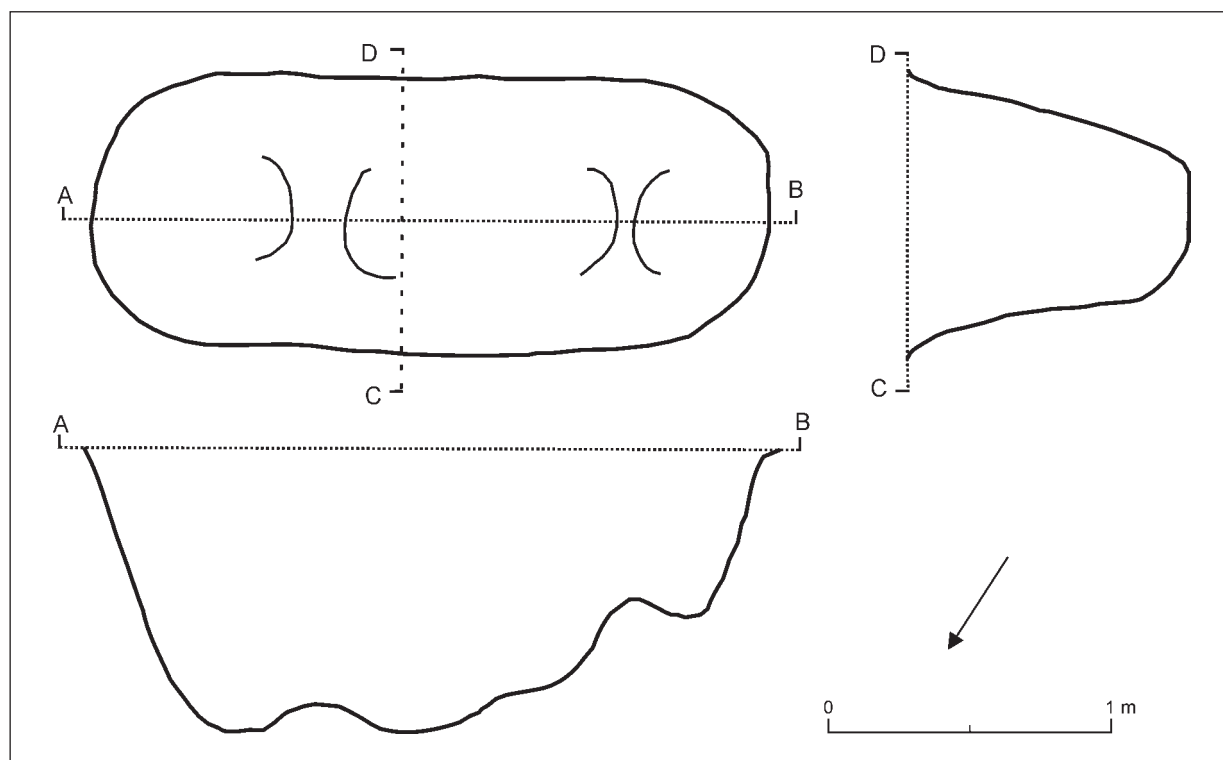
- *Tvar a rozmery:* objekt s pôdorysom v tvare pretiahnutej elipsy, korytovito zahĺbený, s nepravidelným dnom, s dvomi priehlbňami. Na severovýchodnom konci bol objekt plytší a na spodnej strane bola ešte malá nepravidelná jamka. Orientovaný bol dlhšou osou v smere SV–JZ. Objekt bol zistený v sektore H/90–95 m. Rozmery: 240 x 98 cm, najväčšia hĺbka od úrovne zistenia 98 cm (obr. 34; 35). Opis objektu bol už publikovaný (Kolník 1980b, 109, obr. 56).
- *Stratigrafické vzťahy:* v skupine objektov 91, 92, 93, 165, 307 a 484. Vo vrchnej časti na západnej a severnej strane od hĺbky 30 cm zapustený do neolitickej hnedastej vrstvy.
- *Výplň:* tmavá hnedočierne, pomerne kyprá zemina. Objekt bol zahĺbený do spráše.

Obr. 33. Cífer-Pác II. Objekt 328 a žarnovy z neho (podľa Kolník 1980a, obr. 77: 5, 6).

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 14 fragmentov tvoriacich 11 keramických jedincov, ktoré spolu vážia spolu 1074 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom jednej nerekonštruovateľnej nádoby. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 8 zdobených a 3 bez výzdoby. Zaznamenali sme 5 okrajov, všetky so zmerateľným priemerom ústia, 1 dno jedno so zmerateľným priemerom podstavy (tab. VI–VIII). Podľa nálezovej správy sa pomerne veľa črepov našlo v spodnej tretine výplne. Z neznámeho počtu zlomkov boli zrekonštruované dve nádoby. Jedna z nich má výšku 36 cm a je zdobená dvomi pásmi hrebeňových obežných línií, medzi ktorými je vlnovka. Výzdoba je vyhotovená jedným hrebeňom. Druhá nádoba je zdobená dvomi pásmi hrebeňových obežných línií, medzi ktorými sú štyri viacnásobné vlnovky (tab. VIII: 8, 10; Kolník 1980b, 109, obr. 56: 8, 10). Nádoby neboli v dostupnom súbore zistené.

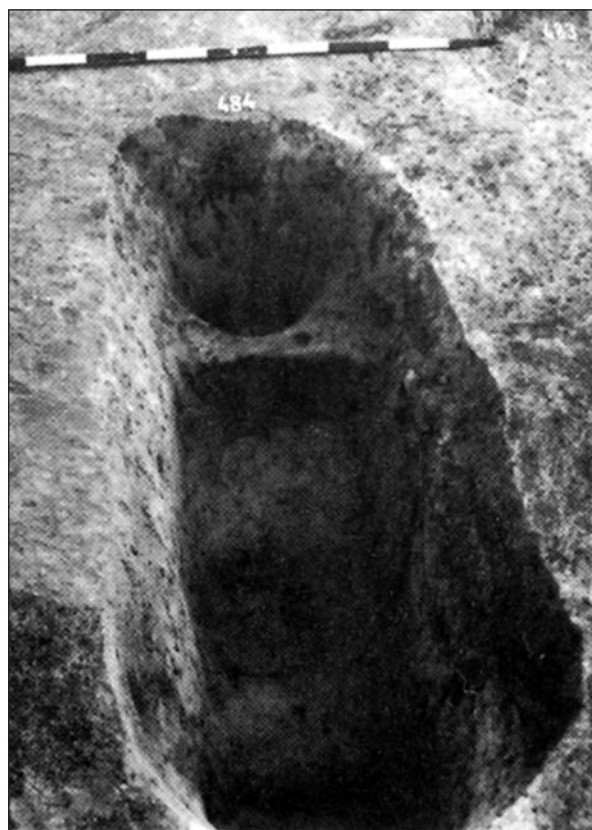
Obr. 34. Cífer-Pác II. Pôdorys a profil objektu 484.

– *Ostatné nálezy:*

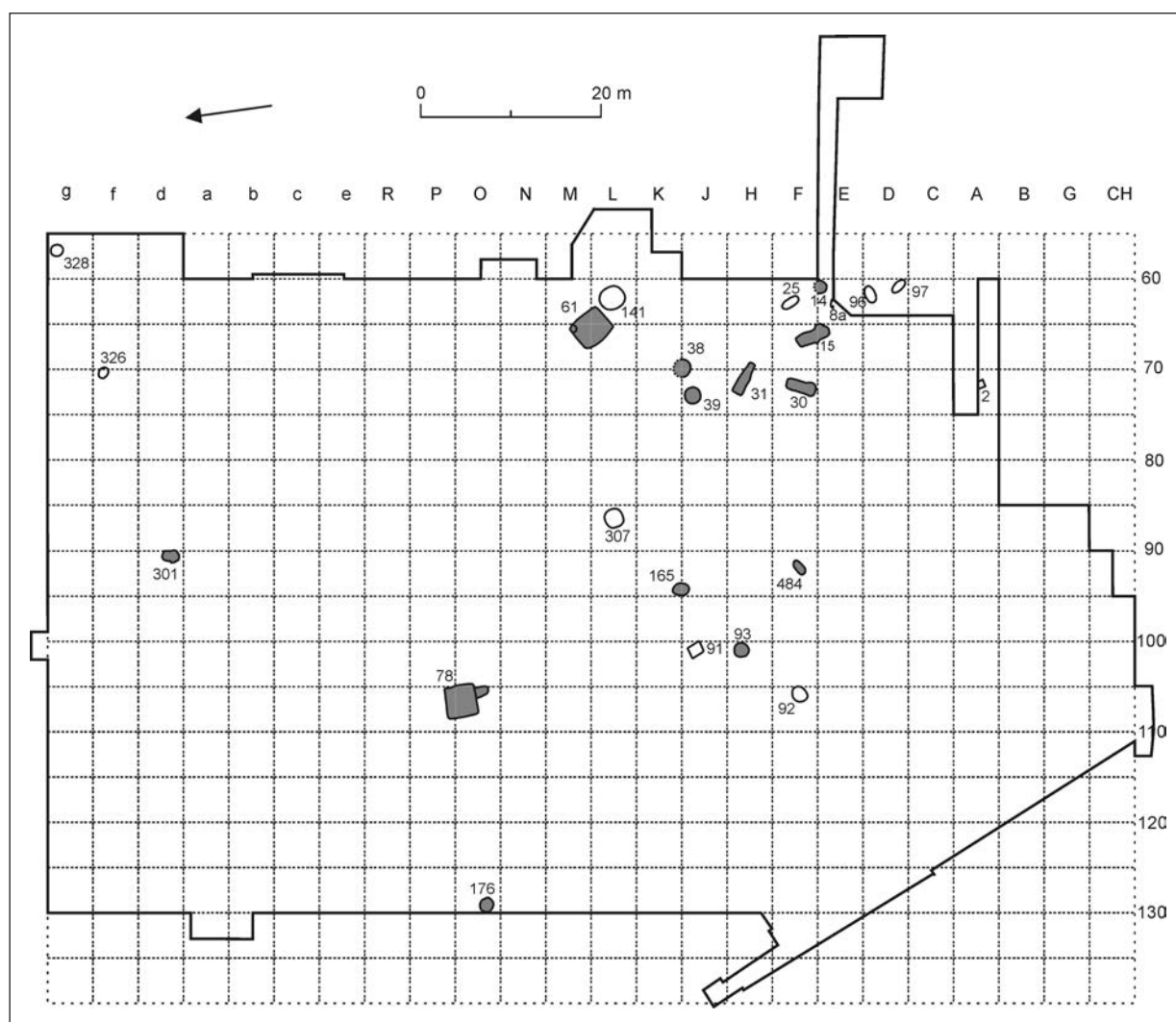
1. Zemina obsahovala rímske stavebné zvyšky, sporadicky sa nachádzali hrudky vápenatej malty, päť drobných úlomkov rímskych tehál a úlomky kameňa, zriedkavo aj zvieracie kosti.
2. Bronzový náramok s kruhovým prierezom drôtu, najväčší priemer 7 cm (tab. VIII: 11; Kolník 1980b, 109, obr. 56: 11).

Zhrnutie–objekty a materiálna kultúra

Na lokalite Cífer-Pác II môžeme do včasného stredoveku datovať dve zemnice, jednu voľne stojacu piecku, päť zásobných jám s približne hruškovitým profilom a dvadsaťdva sídliskových jám (obr. 36; 37). Z niekoľkých objektov nám nebola dostupná dokumentácia ani nálezy (objekty 2, 8b, 25, 32, 33, 45, 91, 92, 95, 96, 97, 441, 445). Výskyt slovanskej keramiky bol uvedený v nálezových správach pri opise niektorých objektov (objekty 2, 8b, 32, 33). Vo viacerých prípadoch absentujú informácie o výskyte včasnostredovekej keramiky (objekty 25, 141, 326, 307, 327, 328). Tieto objekty boli datované do včasného stredoveku predovšetkým podľa charakteristickej výplne, resp. na základe analógií s objektmi, ktoré s istotou patrili do včasného stredoveku (zásobné jamy 141 a 307–v tomto objekte sa našla železná sekera, ktorú možno datovať do 8. storočia). Samozrejme, takéto časové

Obr. 35. Cífer-Pác II. Objekt 484 po vybratí (podľa Kolník 1980b, obr. 56).

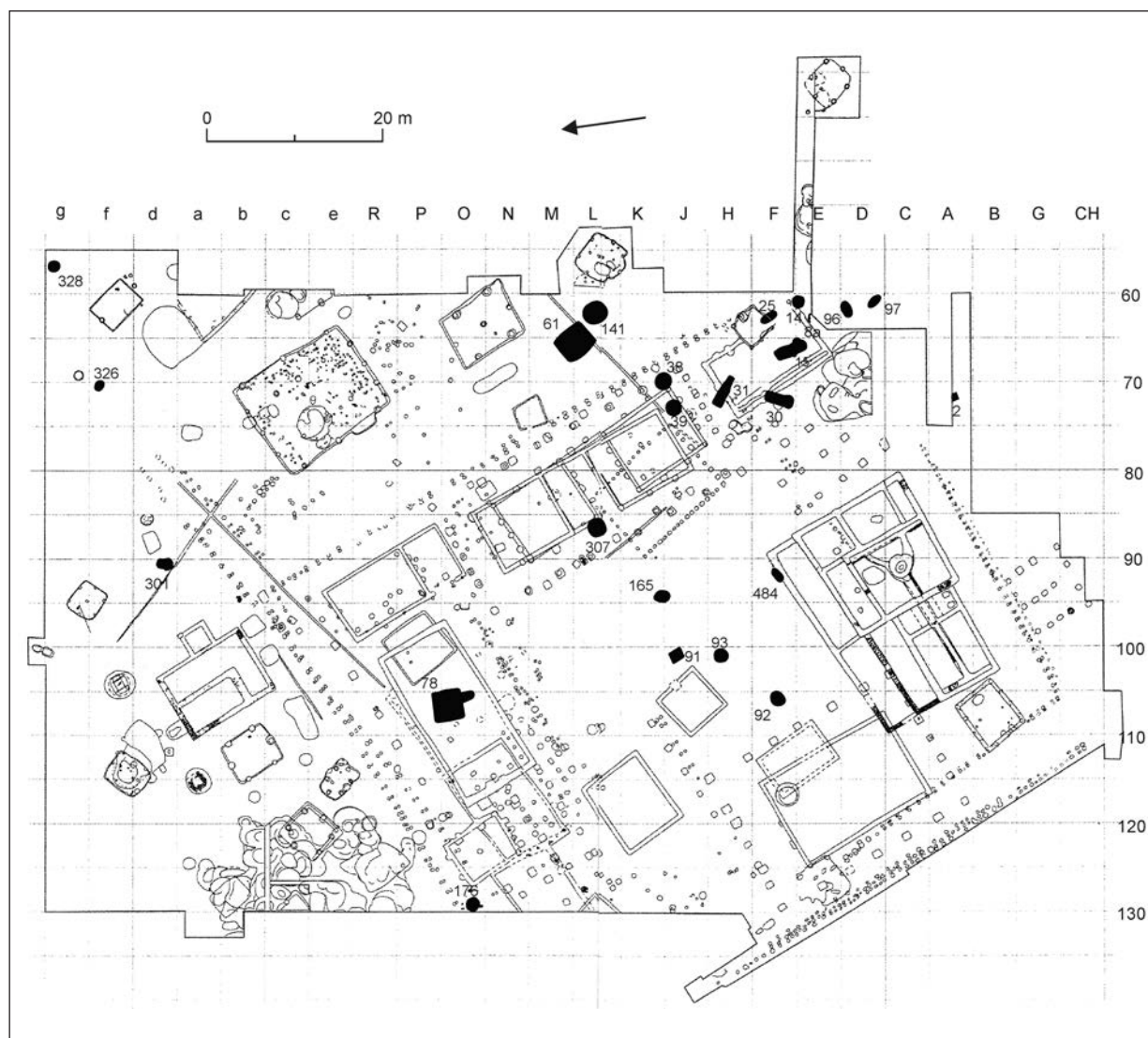
Obr. 36. Čífer-Pác II. Celkový plán včasnostredovekých objektov na preskúmanej ploche. Z objektov označených sivou farbou bola dostupná a spracovaná keramika.

zaradenie treba brať s výhradou. O objektoch s nedostupnou dokumentáciou alebo nálezmi nemožno usudzovať nič konkrétnejšie, pokiaľ z nich nepochádzala aspoň keramika.

Výskumom sa zistili dve včasnostredoveké zemnice. Zemnica 61 má pravidelný štvorcový pôdorys a dvojsochovú konštrukciu strechy. Zemnica 78 má o trochu väčší štvorcový pôdorys s jazykovitým vstupom v južnej stene. Obidve zemnice obsahovali deštrukciu kamennej piecky s dnom z prepálenej hliny (tabeľa 5). Zemnica 78 bola objavená v strede staršieho pôdorysu stavby z doby rímskej.

Zemnice patria k typu obydľí so štvorcovým pôdorysom a dvojsochovou konštrukciou (objekt 78 – podľa slovného opisu situácie v dokumentácii, kolové jamky nie sú však zakreslené na pláne). Zemnica 61 má piecku v severnom rohu a jamky opornej konštrukcie v strede severovýchodnej a juhozápadnej steny. P. Šalkovský (1998, obr. 2: 9) jej plán niekoľkokrát použil ako typický príklad dvojsochovej zemnice. Zemnica 78 má piecku v severovýchodnom rohu a zahĺbený vchod umiestnený pred južnou stenou, kolové jamky však neboli do plánu zakreslené. Je asi zbytočné vymenúvať analógie najrozšírenejšieho typu dvojsochových zemníc (eklektický výber príkladov pozri Šalkovský 2001, obr. 9).

Ďalšie objekty sa zaraďujú do niekoľkých typov. Päť jám môžeme charakterizovať ako zásobné (39, 141, 165, 176, 307). Najbližšia vzdialenosť medzi nimi bola desať metrov (v prípade jám 165 a 307). Iba jama 141 sa nachádzala v bezprostrednej blízkosti zemnice 61. Analogickou hruškovitou jamou z 8. storočia je objekt zo Stránskej-Kralín (Kujovský/Nevizánsky/Ožďáni 2004) a dva objekty z Nitry-Mikovho dvora (objekt 199 a 251; Fusek 1991, 312–313, tab. VI: 1, 14). Viacero obilníc uvádza z Olomouca-Slavonína A. Balcárková (2010,

Obr. 37. Cífer-Pác II. Celkový plán včasnostredovekých objektov na preskúmanej ploche a ich poloha vzhľadom k objektom z doby rímskej.

161–162). Veľa nových analógií z dolnorakúskych včasnostredovekých lokalít publikovala C. Wawruschka (2009, 118, 120). Pripomeňme, že v Bajči sa vyskytujú až od konca 8. storočia (Ruttikay 2002, 265). V Nemecku sa v kontextoch včasnostredovekých hrnčiarskych dielní zisťujú zvoncovité šachty na ťaženie hliny, pripomínajúce tvarom zásobné jamy (Varadzin 2010, 18). Mohol by to byť iný výklad niektorých „zásobných jám“, no jedno i druhé vysvetlenie ťažko hľadá argumentačné opory. Pôvodne exploatačné jamy mohli neskôr slúžiť ako zásobné jamy a v konečnej fáze sa stali odpadovými jamami.

Voľne stojaca piecka (objekt 301), z ktorej sa zachovala iba vyhlbenina, patrí k typu kupolových hliených piecok. Ohnisko 327 sa nedalo datovať a nemusí preto patriť k skúmanému horizontu osídlenia. Voľne stojace piecky asi mali rôzne pyrotechnologické využitie – pri príprave jedla, pri vypaľovaní keramiky a pod.

V Cíferi-Páci II sa ako osobitý typ nachádzajú objekty s elipsovým, resp. oválnym pôdorysom a plytkým korytovitým (vaňovitým) zahĺbením – objekty 25, 30, 31, 32, azda tiež objekt 33 (tabuly 2 a 3). Objekty 15, 25, 30 a 31 sa nachádzajú nad priestorom zemnice zo staršieho úseku obdobia sťahovania národov (Varsik/Kolník 2009, obr. 2). Z nízkeho počtu keramických fragmentov sa vymyká iba ich množstvo v objekte 15. O podobných objektoch uvažujú maďarskí autori ako o možných chlievoch pre ošípané (Takács 1996, 380). Podobajú sa im objekty so zhruba oválnym pôdorysom a výrazným korytovitým za-

hlbením (objekty 326 a 484). Analógie môžeme uviesť z Nových Zámkov III ⁵ a z Komárna X ⁶. Najnovšie pertraktuje oválne objekty na včasnostredovekých lokalitách A. Balcárková (2010, 161), nevšíma si však maďarskú literatúru k problematike.

Ďalším typom sú objekty s kruhovým pôdorysom a približne polkruhovým profilom (objekty 14 a 38 v jednom zhluku objektov a azda aj objekty 93 a 328, no k nim nebola dokumentácia dostupná). Analógie podobných objektov môžeme uviesť zo Skalice II ⁷, z Nových Zámkov III ⁸, z Hurbanova-Bohatej II ⁹, z Devínskej Novej Vsi VII ¹⁰, z Chľaby ¹¹ a z Komárna X ¹². Z už spomenutých kategórií objektov sa vymykajú: objekt 2 so štvorcovým pôdorysom (nemusí byť nevyhnutne datovaný do včasného stredoveku), objekt 8b s nepravidelným hruškovitým pôdorysom a objekt 91 s kosoštvorcovým pôdorysom (tabule 2–4). O šiestich objektoch sa nepodarilo získať informácie kvôli neprístupnej dokumentácii (objekty 45, 92, 95, 97, 441, 445).

Výskumom v Cíferi-Páci II bola odkrytá rozsiahla súvislá plocha so včasnostredovekými objektmi. Nezistilo sa však žiadne pravidelné usporiadanie, iba niekoľko nepravidelných zhlukov objektov. Objekty v Cíferi-Páci II sa vyskytovali v niekoľkých skupinách. Na ploche 35 x 15 m boli jamy s približne obdĺžnikovým pôdorysom (objekty 8b a 15), niekedy s nepravidelným rozšírením (objekty 25, 30 a 31), tiež jamy s oválnym pôdorysom (objekty 96 a 97), jama s hruškovitým pôdorysom (objekt 8b), dve jamy s kruhovým pôdorysom (objekty 14 a 39) a zásobná jama (objekt 38). Koncentrácia obdĺžnikových jám možno nejakým spôsobom súvisí so žľabom z doby rímskej, ktorý všetky tieto jamy porušujú.

Takmer desať metrov na sever sa nachádzala zemnica 65 a zásobná jama 141. Južne bol objekt 2. Desať metrov východne bolo na ploche 25 x 25 m šesť objektov – zásobné jamy (objekty 165 a 307), korytovitá jama s oválnym pôdorysom (objekt 484), dve jamy s kruhovým pôdorysom (objekty 92 a 93) a jama s kosoštvorcovým pôdorysom (objekt 91). Desať metrov severne od tejto koncentrácie sa nachádzala zemnica s pieckou (objekty 78 a 79). Dvadsať metrov na západ od zemnice bola ďalšia zásobná jama (objekt 176). Pri severnom okraji skúmanej plochy stáli osamotene tri objekty – objekt 301 (piecka), korytovitý oválny objekt 326 a kruhový objekt 328.

Okrem náznakov koncentrácie zásobných jám a obdĺžnikových objektov v priestore žľabu 9 nepozorujeme žiadne výrazné sústredenie. Platí preto už publikovaný názor, podľa ktorého bola výskumom zachytená iba okrajová zóna včasnostredovekej osady (Kolník 1991, 24–25).

Podrobný rozbor situovania sídliska v Cíferi-Páci II a podobných súvekých lokalít obsahuje štúdia J. Zábojníka (2008, 272–273). Sídliská z obdobia avarskeho kaganátu sú položené v nížine do nadmorskej výšky 200 m, na kvartérnych naplavených sedimentoch. Podľa záverov bolo umiestnenie sídlisk motivované hlavne blízkosťou vodného zdroja. Treba však zdôrazniť, že hydrologické pomery v minulosti nám nemusia byť vôbec známe, toky sú dnes viac regulované a súčasný stav už nezodpovedá tomu dávno minulému. Bajč je interpretovaný ako sídlisko na riečnom ostrove, hoci dnes sa nachádza na ostrohu. Neďaleko každého sídliska mala byť vyvýšenina, na ktorú sa umiestňovalo pohrebisko – kvôli dostupnosti, vizuálnej kontrole a dostatočnej výške nad hladinou spodnej vody. Rovnaký vzťah medzi sídliskom a pohrebiskom konštatovali autori v prípade lokality Zillingtal (Daim/Distelberger 1996, 372). Žiadne lokality z obdobia avarskeho kaganátu sa však nevyskytujú v polohách s nadmorskou výškou väčšou ako 300 m (Zábojník 1999, 153).

Keramika

Z Cífera-Pácu II pochádza spolu 403 fragmentov tvoriacich 326 keramických jedincov s celkovou hmotnosťou 11 327 g (tabula 5). Dostupná bola keramika iba z pätnástich objektov, tvoriacich na ploche niekoľko zhlukov (obr. 34). Z niektorých objektov však pochádza veľmi málo fragmentov i jedincov. V prípade objektu 484 je jasné, že z neho v dostupnom súbore chýbali minimálne dve nádoby. Pri ďalších

⁵ Elipsovité pôdorysy objektov s hĺbkou 50–100 cm (Bednár/Ďuriš/Masaryk 2006, 37).

⁶ Objekt 2 (Trugly 1996, 11, obr. 2).

⁷ Objekt III, pr. 230 cm, hl. 60 cm (Kraskovská 1963, 136, obr. 2). Na sídlisku sa našlo „avarské“ kovanie so šupinovitým vzorom, pričom v jednom z objektov bola hlinená okrúhla piecka.

⁸ Bednár/Ďuriš/Masaryk (2006) uvádzajú tieto objekty ako „podstatnú časť jám“.

⁹ Objekt 2, pr. okolo 80 cm, hl. 40 cm (Bielich 2006).

¹⁰ Jamy 11 a 13 (Kraskovská 1961, 395).

¹¹ Objekt 118 a 113 (Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987, 131–132, obr. 2: c, d).

¹² Objekt 1, 3, 4, 5, 6 a 10 (Trugly 1996, obr. 11).

objektoch existuje podozrenie na diskrepanciu medzi získaným a dostupným súborom, pokiaľ sa líšili informácie o nájdennej keramike v nálezových správach a ich prítomnosti vo vreckách z objektov. V jednej z charakteristík je súbor z Cífera-Pácu II uvedený ako najkvalitnejší zo spracúvaných výberov – pri najväčšom počte nádob je možný metrický opis ich horných častí.

Fragmentárnosť súborov dosiahla u siedmich objektov najvyššiu hodnotu 100%. Menej ako 90% má len objekt 301 (piecka s ôsmimi jedincami) a výber z objektu 484. Priemerná fragmentárnosť súborov je takmer 81%, pomer však ovplyvnil aj nekompletný objekt 484, s pomerom takmer 80% (tabela 5). Nezvyčajne nízku fragmentárnosť 34% má súbor z objektu 79 (pec patriaca do zemnice 78). Súbor obsahoval jednu intrúziu (zlomok rímskeho mortária), ktorá sa azda do konštrukcie piecky dostala pri jej stavbe. Výrazne nízku fragmentárnosť uvedeného súboru ovplyvnil výskyt jednej nádoby s veľkým počtom zlomkov (C79_30) a niekoľko ďalších väčších fragmentov. Časť fragmentov jedinca C79_31 sa nachádzala i v zemnici 78. Súbor je kvalitnejší, pretože od vyššej fragmentarizácie ho uchránila deštrukcia pece.

Ak máme charakterizovať súbor keramických fragmentov zo sídliska Cífer-Pác II, tak okraje tvoria takmer 13% celkového súboru, hrdlá 7% a dna 5% (tabela 7). Zlomky diel sú v priemere najdlhšie, najhrubšie i najťažšie, čo vyplýva z morfológie nádob.

Intrúzie

Špecifikom Cífera-Pácu II ako polykultúrnej lokality je vysoký počet starších a výnimočne i mladších intrúzií. Len dva objekty zo spracúvaného súboru ich neobsahujú. Prítomnosť intrúzií z neolitu, doby laténskej a doby rímskej môžeme vo väčšine prípadov vysvetliť tak, že pri kopaní zeminy sa dostávali do kôp hliny pri objektoch, alebo už boli obsiahnuté v kultúrnej vrstve a tvorili súčasť neskoršej odpadovej vrstvy, ktorá sa dostávala naspäť do zahĺbených objektov. Výskyt rímskej keramiky sa s objektom z doby rímskej spája napríklad v objekte 25. Podľa nálezových správ sa v ôsmich objektoch našla atypická praveká keramika. Šesť objektov obsahovalo neolitickú keramiku a dva objekty keramiku laténsku. V pätnástich objektoch bola buď miestna keramika z doby rímskej, alebo provinciálna rímska keramika. V objekte 39 sa našla pravdepodobne i jedna vrcholnostredoveká intrúzia. V objekte 176 tvorili intrúzie až 99% súboru. Výskyt intrúzií v deštrukciách pecí (zemnica 78 a azda i 61) poukazuje na závažnú skutočnosť, že i tieto súbory môžu zahrňovať nesúčasný materiál.

Okraje

Priemer okraja bolo možné určiť v prípade 24 jedincov. Dá sa rozdeliť do niekoľkých intervalov okolo hodnôt 120, 140, 160, 180 (najčastejší interval), 200, 220, 240 a 260 mm (diagram 1). Veľké zásobnicové tvary sa teda vyskytujú sporadicky.

V rámci typov a variantov okrajov, vymedzených pre súbory z Cífera-Pácu II, Kubáňova II a Šale III (pozri Odlar/Zábojník 2011) sa v cíferskom súbore vyskytli nasledujúce tri typy a ich varianty:

Typ A – zaoblená vonkajšia strana okraja:

- variant A1* – prostý zaoblený okraj (6 jedincov);
- variant A2* – zaoblený vytiahnutý okraj (1 jedinec);
- variant A4* – zaoblený, vytiahnutá spodná hrana (2 jedince);
- variant A5* – zaoblený a vytiahnutý do zaoblenej špičky v profile (1 jedinec).

Typ B – zrezaná vonkajšia strana okraja:

- variant B1* – prosto šikmo zrezaný, kužeľovitý obvod okraja (7 jedincov);
- variant B2* – prosto šikmo zrezaný, so zvyškom hliny po zrezaní pod spodnou hranou (2 jedince);
- variant B3* – zrezaný, vytiahnutá spodná lišta (9 jedincov);
- variant B5* – fazetovaný okraj, viacnásobné zrezanie (2 jedince);
- variant B6* – šikmé zrezanie, zhora potom okraj zaoblený (3 jedince).

Typ C – vonkajšia strana okraja so žliabkom:

- variant C1* – prostý žliabok (2 jedince);
- variant C6* – žliabok, zospodu zdurený okraj (2 jedince).

V okrajoch z Cífera-Pácu II sa ukazuje nižšia variabilita typov, ak si ich porovnávame so súbormi z Kubáňova II (Béres/Odler 2011) a Šále III (Odler/Zábojník 2011). Azda má nižšia variabilita chronologický význam a podľa výzdoby keramiky by ukazovala na súbory priradené k 9. storočiu, teda mladšie. Naproti tomu A. Balčárková (2010, 171) uvažuje práve kvôli nevysokkej morfolologickej rozmanitosti okrajov z Olomouca-Slavoňína o ich starobylosť.

Na všetkých lokalitách sa vo väčšom počte vyskytol prostý zaoblený okraj (A1), prostý šikmo zrezaný okraj (B1), šikmo zrezaný okraj so zvyškom hliny pod spodnou hranou (B2), zrezaný okraj s vytiahnutou spodnou lištou (B3), fazetovaný okraj (B5), šikmo zrezaný a zhora zaoblený okraj (B6). Len v jednom prípade je vnútorná strana ústia zdobená vlnovkou (C79_30). Zo šiestich publikovaných nádob sídliskovej keramiky z cíferskeho pohrebiska má jedna tiež na vnútornej strane ústia vlnovku (Zábojník 1988, obr. 26: 4).

Dná a aspekty technológie výroby

Neveľký súbor trinástich priemerov podstáv z Cífera-Pácu II má hraničné hodnoty 80 a 154 mm, modulusom hodnôt je 100 mm (diagram 2; tabeľa 12). Ako najvhodnejší spôsob morfolologickeho roztriedenia dien nádob sa javí delenie podľa prierezu podstavy (Fusek 2009, 102–106). Informuje o možnom spôsobe výroby dna, aspoň o jednej z častí operačného reťazca, ktorá sa mohla líšiť podľa účelu či veľkosti nádob. Dná sme rozdelili v databáze na niekoľko typov. Sú označované písmenami abecedy od jej konca, aby neboli zameniteľné s vymedzenými typmi okrajov.

Typ Z – plochá podstava dna (9 jedincov).

Typ Y – klenutá podstava dna (4 jedince).

variant Y1 – klenutá podstava bez prstenca (2 jedince);

variant Y3 – klenutá podstava so širokým prstencom (2 jedince).

Typ X – vyčlenili sme samostatnú kategóriu, do ktorej zaraďujeme nepríliš zachované dny, na ktorých priereze nebolo možné určiť celý tvar podstavy (2 jedince).

V profiloch sú dny relatívne kompletne, typ X je zastúpený iba dvakrát. Prevažujú variant Y3 a najmä typ Z s plochým dnom. Vôbec sa nevyskytuje variant Y2 s krátkym prstencom (tabeľa 9). Môže to byť dôsledok štatisticky pomerne malého súboru alebo doklad miestnej technologickej tradície, ktorá prvok nevyužívala. Pravde je bližší prvý názor, pretože v súbore sídliskovej keramiky z cíferskeho pohrebiska sa vyskytla iba jedna nádoba s krátkym prstencom (Zábojník 1988, obr. 26: 3). Na dne C484_11 vidno jemnú obežnú ryhu, azda odtlačok obvodu otočnej podložky. Na podstave dna C38_22 sa nachádzal odtlačok obilného klasu. Čosi podobné okraju značky sa objavuje na zachovanej časti dna C14_7.

Ako ostrivo keramiky boli pozorované drobné kamienky a tiež šupinky sludy. Na niekoľkých fragmentoch sa nachádzali stopy hlineného povlaku (C15_77, C15_78). Jedince z objektu 39 (C39_48, C39_49, C39_50 a C39_51) sú nepodarkami – črep je oveľa ľahší ako by mal byť pri svojej veľkosti; materiál je pórovitý a s dutinami, tvary sú pokrútené a popraskané.

Mazanícový povlak je na fragmentoch C15_77 a C15_78. Prejavuje sa ako slabo vypálená vrstva hliny, nanosená už na dokončenú a vyzdobenú nádobu. V dôsledku slabého prepálenia nepredpokladáme, že ide o ochranu nádoby pred účinkami silného žiaru pri príprave potravín.

Nemožno sa v tejto súvislosti odvolávať na poznatky získané experimentmi s varením (Pleterski 2008), pretože v týchto prípadoch boli nádoby poškodené ohňom výrazne.

Výzdoba

Zdobené črepy v celkovom súbore prevažujú s pomerom takmer 60% (tabeľa 8; diagram 3). Sú dlhšie, tenšie a ťažšie ako nezdobené. Z hľadiska výzdobných motívov vysoko prevažuje hrebeňová výzdoba, a to väčším počtom vlnoviek ako obežných línií (tabeľa 6; diagram 4). Ostatné výzdobné motívy sú zastúpené iba zriedkavo, čo platí všeobecne i pre výzdobu jednodrotým nástrojom (na troch jedincoch zo súboru). Jednodrotá línia sa však objavuje s drobnými vystupujúcimi pásikmi vnútri nej (C61_7). Vydu-

tina C38_23 je zdobená inak – dvomi vlnovkami bez vnútorných pásikov. Približná analógia pochádza z hrobu 78 v Cíferi-Páci I, publikovanom G. Fusekom (2006, tab. II: 78: 4). Kombinácia hrebeňových obežných línií a vlnoviek sa vyskytuje na 41 jedincoch, hrebeňový vpich a ryhy na jednom jedinci, rovnako ako hrebeňové zárezy s obežnými líniami. O horšom či lepšom zvládnutí otáčajúcej sa podložky svedčí pravidelnosť nanášaných ornamentov. Na jedinci C79_30 bol zdokumentovaný začiatok priebehu ornamentu. V Cíferi-Páci II sa v dostupnom súbore výzdoba jemnými hrebeňovými vlnovkami a obežnými líniami nenachádzala.

Výzdobné prvky okrem hrebeňových vlnoviek a obežných línií sa vyskytujú len zriedkakedy. Z hrebeňových motívov sa objavil raz zvislý hrebeňový vpich s vlnovkou a hrebeňovou obežnou líniou (C15_12), raz zvislý vpich s obežnými líniami (C165_17), raz vetvičkový ornament (C93_16) a raz hrebeňový ťahaný vpich spolu s vlnovkou a obežnými líniami (C484_10). Na materiáli sa vyskytuje výzdoba jednohrotým nástrojom trikrát – raz v podobe vlnovky (C38_23) a dvakrát v podobe obežných línií (vydutina C61_7 a vnútorná strana okraja C165_16).

Z. Čilinská (1976, 84) uvádza z pohrebiska Cífer-Pác I sídliskovú keramiku z jazdeckých hrobov 10, 18, 35 a z detského hrobu 22 bez kresbového zobrazenia. J. Zábojník (1988, obr. 26) publikoval výber troch celých nádob a troch podstatných častí nádob z uvedeného pohrebiska. Nádobky sú si podobné vo výzdobných motívoch a profilácii, ale žiadna presná analógia medzi naším kresbovo vyhotoveným súborom nie je. Najviac sa podobá fragment C38_23 nádobe s vlnovkou na pleciah, vyhotovenou jednohrotým nástrojom (Zábojník 1988, obr. 26: 3). Vo výklenkovom hrobe 100 sa v hĺbke 20–30 cm našli fragmenty nádoby patriacej azda k sídliskovej keramike. Pod jedným z črepov ležali uhličky. Za zmienku stojí, že už pred rozbitím na mieste jej chýbalo ústie (Fusek 2006, 33, tab. I: 100: 1).

Zvon na pečenie a pražnica

Vlastnosti nálezov zvonov na pečenie zachytáva a 10. Dva okraje nezdobených zvonov na pečenie pochádzajú z objektu 38. Výnimočným nálezom je zdobený zvon z objektu 79, teda priamo v peci zemnice 78 (C79_27), dva ďalšie fragmenty nie sú zdobené, ale podľa materiálu k uvedenému zvonu jednoznačne patria. Podobný nezdobený tvar, označený ako miska, pochádza z objektu 6 na sídlisku Obid II, z druhej fázy lokality datovanej približne do polovice 7. storočia (Zábojník 1988, obr. 15: 5). Ďalší exemplár zdobený pravdepodobne skupinami jamiek alebo hrebeňovými vpichmi bol publikovaný z Prše III (Béřeš 1985, tab. V: 12; Točík 1963, tab. XVIII: 4). Do tejto skupiny azda patrí aj nesprávne nakreslený fragment z Bratislavy-Devínskej Novej Vsi VII (Béřeš 1985, tab. I: 9). Kategóriu misiek či zvonov spĺňajú aj iné fragmenty zo sídliska Prša III (Béřeš 1985, tab. V: 11, 13).

V objekte 39 sa našiel fragment steny pražnice. Je jediný z tejto kategórie keramiky v spracúvanom súbore, hoci sa inak na sídliskách z obdobia kaganátu bežne vyskytujú.

ZÁVERY A DATOVANIE

Keramika z Cífera-Pácu II sa viacerými vlastnosťami približuje horizontu včasnostredovekej keramiky, zaraďovanému do 8. storočia, no niektoré znaky azda ukazujú na mladšie vlastnosti, patriace skôr 9. storočiu.

Z technologického aspektu sa keramika zaraďuje k horizontu s obtáčanými hornými časťami nádob, často sa však vyskytujú už i celé nádoby dokončené na otáčavej podložke či kruhu. V sídliskovom kontexte sa vyskytujú iba obtáčané nádoby, no nádobky z pohrebísk dokazujú, že až do konca obdobia avarského kaganátu prežívali tradície ručne modelovanej keramiky.

V prípade keramiky zo sídliska Cífer-Pác II môžeme potvrdiť nevýraznú profiláciu ústí a okrajov a absenciu výzdoby radielkom. Často sa vyskytuje zdobenie ústia i okraja nádoby. Výzdoba jednohrotým nástrojom (alebo azda úzkou stranou hrebeňového nástroja?) je pomerne zriedkavá. Signifikantný výskyt motívov vyhotovených jednohrotým nástrojom takmer na 6% vyzdobených črepov v Olomouci-Slavoníne konštatuje A. Balcárková (2010, 171–172). Nemôže však slúžiť ako rozpoznávací znak mladšej keramiky. Sporadicky sa vyskytuje i výzdoba vrypami (zárezmi).

Nemôžeme vylúčiť, že v Cíferi-Páci II sa nachádzajú objekty s chronologickým presahom do 9. storočia. Nevieme, ako sa rozširovala keramika so znakmi veľkomoravského horizontu a či v niektorých oblastiach vývoj nezaostával. Na pohrebisku Cífer-Pác I je doložená kontinuita pochovávaní medzi

8. a 9. storočím. Datovanie sídliskovej keramiky z Cífera-Pácu II by mohlo spresniť úplné publikovanie uvedeného pohrebiska a previazanie chronológie ostatných predmetov s keramikou v hroboch a sídliskovou keramikou v zásype hrobov.

Fragmenty staršej, tzv. intruzívnej keramiky a kusy rímskych tehál mohli byť použité ako doplnky konštrukcie pecí (napríklad v prípade objektu 79), ale aj na iné účely (hrnčiarske čepele?). Z 8. storočia, ale aj z veľkomoravského prostredia poznáme viacero príkladov výskytu rímskej provinciálnej i stavebnej keramiky na sídliskových lokalitách. Kvalita rímskej provinciálnej keramiky z Cífera-Pácu II je vo fyzikálnych vlastnostiach oveľa vyššia ako včasnostredovekej. Nepozorovali sme však pridávanie drviny črepov do ostriva.

Ostatné nálezy

Všetky nálezy z objektov uvádza tabela 4. Vo výplni trinástich objektov sa nachádzali fragmenty rímskych tehál, v piatich objektoch bola rímska stavebná malta. Pätnásť objektov obsahovalo kamene, zväčša neopracované, opísané ako lomový kameň a v dvoch objektoch bol doštičkovito sa štiepajúci kameň, azda bridlica. Iba v objekte 484 sa i kamene označujú ako rímske stavebné zvyšky. Piekvy v zemniciach 61 a 78 boli vybudované z lomového kameňa, deštrukcia v pecku 79 obsahovala zlomky rímskej tehly a fragment rímskeho mortária.

V trinástich objektoch sa našla mazanica a v deviatich z nich boli aj fragmenty rímskych tehál. V niektorých objektoch sa mazanica opisuje ako prepálená – v objektoch 14, 31, 32, 33 (značné množstvo), v objektoch 141, 165, 301, 307, 328. Odtlačky dreva mali fragmenty v objektoch 31, 38, 176. Štyri zlomky v objekte 38 mali rovnú plochu.

Z objektu 25 pochádza keramické závažie (nebolo v dostupnom súbore). Trochu prekvapuje skutočnosť, že v žiadnom objekte sa nenašiel praslen.

V troch objektoch sa našiel kamenný brúsik (dostupný bol iba brúsik z objektu 15; tab. IX: 3), v objekte 176 obsidiánový úštep, azda slúžiaci ako kresací kamienok. V objektoch 165 a 328 sa našli celkom tri žarnovy. Žarnov z jamy 165 nie je bližšie opísaný, žarnovy v objekte 328 sa od seba líšili – jeden mal okrúhly otvor, druhý mal otvor so štvorcovým prierezom.

V objektoch 78 a 176 sa našli železné predmety bez možnosti bližšieho určenia (v zemnici 78 azda nôž). Z objektu 176 pochádza aj železný klinec, bronzová ihla a kus trosky. Ďalší kúsok troskovitej hmoty sa našiel v pecku zemnice 78. V objekte 301 bol bronzový pliešok. Nedostupné a časovo nezaraditeľné boli pre nás nálezy z objektu 176 – úlomok skla a korálik.

Železná sekera pochádza z objektu 307 (Kolník 1980a, 148, obr. 70: 1). Patrí k úzkym sekerkám, tzv. fočošom. Podobá sa na bojovnícke sekery z 8. storočia z pohrebísk Bratislava-Čunovo a Bratislava-Devínska Nová ves I (Zábojník 1988, 414). V typológii sekier z depotov sa najviac ponáša na sekery typov IIAa–c, datované do 7.–8. storočia (Bartošková 1985, obr. 1). Pretože tieto sa vyskytujú aj neskôr, nemožno ju využiť na jemnejšie chronologické zaradenie. Uvedený typ je súčasťou viacerých depotov z prelomu 8. a 9. storočia (Bartošková 1985, 76). Exemplár zo sídliska Cífer-Pác II však medzi nimi nemá presnú analógiu. Je potrebné ešte upozorniť, že v objekte 307 sa nenašli žiadne nálezy včasnostredovekej keramiky. Do včasnostredovekého horizontu je teda uvedený objekt datovaný sekerou a podobnosťou s ostatnými zásobnými jamami.

Z objektu 484 pochádza bronzový náramok (tab. VIII: 11). Podľa J. Zábojníka (1988, 414) ide o najčastejší tvar náramku na avarských pohrebiskách v 7. aj 8. storočí. Zmieňuje sa o ňom aj N. Profantová (1992, 651). Zo sídliskového materiálu môžeme uviesť podobný náramok z objektu 8a/70 v Košiciach-Šebastovciach II, sprevádzaný starším keramickým materiálom zo 7. storočia (Budinský-Krička 1990, 96).

V trinástich objektoch sa našli zvieracie kosti, v objekte 14 navyše zvierací roh. Prepálená zvieracia kosť pochádza z objektu 32. V objekte 38 sa našla kostená „korčuľa“ (nebola v dostupnom súbore). Zatiaľ najväčší súbor „korčuľ“ zo sídlisk obdobia avarského kaganátu pochádza z lokality Bajč – až 8 exemplárov, no nie sú rozlíšené časové horizonty ich výskytu (Ruttkay 2002, 278, obr. 34).

V zásobnej jame 141 sa objavila výrazná koncentrácia zvieracích kostí – kostra psa, lebka koňa bez spodnej čeľuste a ďalšie zvieracie kosti vo výplni jamy. Analogickým javom sú celé kostry zvierat, nájdené v zásobných jamách na sídlisku Bajč z horizontu od konca 8. storočia (Ruttkay 2002, 265–266, obr. 21). V jame III na sídlisku Komárno X bola tiež celá kostra psa (Trugly 1996, 149). Tento jav sa však neobmedzuje iba na územie kaganátu.

Z rastlinných zvyškov sa uhlíky uvádzajú len v štyroch objektoch a v zemnici 78 ešte aj semená rastlín a úlomky machu. Uhlíky pochádzali z javorového, dubového a prekvapujúco i zo slivkového dreva.

Semená čistca ročného a mydlíce lekárskej sú pravdepodobne dokladom recentného zásahu. Veľké množstvo úlomkov machu pochádzalo z hliny v nádobe na podlahe už spomenutého objektu 78. Na avarskom pohrebisku Wien, poloha Csokorgasse, sa vyskytovali v dvoch hrobách zvyšky hnedozelenej hmoty, azda machových vankúšikov (Justová 1990, 56). Prehľad nálezov z jednotlivých objektov sa nachádza v tabelách 6 a 7.

Nález uhlíkov slivkového dreva v piecke zo zemnice 78 vypovedá o poraste dreviny v okolí lokality. Pôvodne sa uvažovalo o slivke ako o introdukovanej drevine vo väčšej časti Európy, no E. Hajnalová (2001, 61–62) tento názor spochybňuje. Divo rastúca slivka sa najsevernejšie vyskytovala na Balkáne. V dobe rímskej sa nálezy kôstok na Slovensku interpretujú ako importy. Pestovanie slivky v Čechách a v Poľsku sa predpokladá od konca včasného stredoveku. Chýbajú však analýzy z iných lokalít z obdobia avarského kaganátu, ktoré by vypovedali o kontexte pestovania sliviek. Slivkové drevo sa našlo napríklad aj v Mužle-Čenkove (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993).

Prehľad včasnostredovekého osídlenia v okolí

Z katastra obce Pác sa uvádzajú 4 lokality datované do obdobia včasného stredoveku (obr. 1)¹³. Okrem sídliska z polohy Nad mlynom (spracúvaná lokalita) sa prieskumom v chotárnej časti Za mlynom našli stopy osídlenia z rovnakého obdobia. Pohrebiská¹⁴ boli preskúmané dve – v polohe Nad mlynom I bolo 119 avarských hrobov odkrytých postupne T. Kolníkom, Z. Čilinskou¹⁵, B. Chropovským a G. Fusekom a v polohe Drahy (Cífer, časť Pác III) bolo ďalších 40 hrobov preskúmaných J. Zábojníkom¹⁶. V polohe Nad mlynom III, 200 m od pohrebiska Nad mlynom I, sa pri výkope plynovodnej ryhy takisto narazilo na hrob z 8. resp. 9. storočia.¹⁷ Pohrebisko v polohe Nad mlynom I obsahovalo iba málo príloh, zriedkavo zbrane a kovania opaskov. Dôležitým prvkom sú výklenkové hroby.¹⁸

Aj hroby na pohrebisku Cífer-Pác III boli pomerne chudobne vybavené a nerovnomerne rozptýlené (Zábojník 1985). Nami spracúvané sídlisko je od nich situované cca 300 m severozápadne. Časť hrobov datuje autor do 8. storočia, väčšina z nich však patrí pohrebisku, na ktorom sa začalo pochovávať na prelome 9. a 10. storočia (podľa pôvodného datovania). Vzhľadom na polohu pohrebiska je dôležité, že počas dlhodobého výskumu v južnom páse plochy sa nezistili žiadne včasnostredoveké objekty.

M. Hanuliak (2004, 259–260) uvádza z Cífera 4 lokality s hrobmi a publikuje aj zobrazenia niektorých predmetov. Hroby patria do chronologických horizontov A, resp. A1–A2–B. Sídliskové objekty z polohy Drahy datuje do horizontu A2. K problematike pohrebísk v Páci sa nedávno v literatúre vyjadril G. Fusek (2006). Vzájomná vzdialenosť oboch pohrebísk je asi 300 m a podľa autora nie je isté, či polohy predstavujú dve pohrebiská alebo okraje jedného. Treťou možnosťou je zoskupenie viacerých relatívne súčasných pohrebísk. Nekropola v polohe Nad mlynom I (Cífer, časť Pác I) je zatiaľ jediným pohrebiskom na juhozápadnom Slovensku, na ktorom podľa súčasných predstáv o chronológii je možné hovoriť o kontinuite pochovávaní počas 8. a 9. storočia.

Priamo z katastra Cífera je známych šesť polôh. Z prieskumu pochádza keramika zo sídliskovej vrstvy z 10. storočia severozápadne od miesta výskumu T. Kolníka (poloha Nad mlynom), ďalšie črepy z 10.–11. storočia sa našli v polohe smerom k Jarnej, dve nádoby bez kontextu z 8. storočia, pravdepo-

¹³ Rejholcová (1989, 430). Rovnaké štyri lokality je zachytený v prehľade avarského osídlenia (Zábojník 2004, 84–85). Mapu osídlenia katastra Cífera publikoval T. Kolník (1991, obr. 1). Avarské pohrebisko sa nachádzalo asi dvesto metrov juhozápadne od sídliska. J. Zábojník (2008, 280) uvádza vzdialenosť 250 m.

¹⁴ Informácie o pohrebiskách publikovali autori: Čilinská (1976), Chropovský/Fusek (1984), Zábojník (1985). Výklenkové hroby preskúmané v sezóne 1983 publikoval G. Fusek (2006), celkovo bolo vtedy vykopaných 38 hrobov, z toho jeden jazdecký (hrob 109). 34 hrobov malo orientáciu SZ–JV (Chropovský/Fusek 1984).

¹⁵ Z. Čilinská (1976) uvádza niektoré anomálie na pohrebisku, ktoré sa inde v kaganáte nevyskytujú. Okrem kopije a bodca sa nenašla žiadna zbraň. Pritom sa tu objavujú jazdecké hroby aj s konským výstrojom, bez analógií je pohreb koňa s papuľou vo vedierku, zvyk zachovaný v siedmich hrobách. Celkovo ale mali hroby chudobný inventár. V dvoch hrobách mali kone železom okované sedlá. Takéto predmety majú na pohrebiskách v Karpatskej kotline iba niekoľko analógií. V jazdeckom hrobe 14 sa našla šálka z okruhu tzv. žltej keramiky. Bola zdobená čiernym maľovaným ornamentom – vtedy prvý zistený výskyt tohto javu severne od Dunaja.

¹⁶ Na ploche bol okrem nich preskúmaný objekt 1, s pôdorysom nepravidelného obdĺžnika s výčnelkom na juhozápade. V severozápadnej časti objektu sa nachádzala jama s hruškovitým profilom a rovným dnom, hlboká 180 cm, so slovanskými črepami a časťou zvieracej chrbtice (Zábojník 1977, 296; 1985, 209). Keramiku autor bližšie nedatuje.

¹⁷ Fusek (2006, 45). V katalógu avarských lokalít nesie označenie Cífer, časť Pác IV (Zábojník 2004, 84, 85).

¹⁸ Pohrebisko je datované do neskorého stupňa a jazdecké hroby predstavujú jeho 2. a 3. fázu (Zábojník 1999, mapy 7, 11).

dobne z hrobov, bradatica bez nálezového kontextu. Spomína sa ešte aj kostrový hrob s inventárom z 11.–12. storočia. V Cíferi, miestnej časti Jarná, sa našla keramika z 9. a z 12.–13. storočia. Keramika zo zberov poukazuje na viaceré polohy, nie vždy s istými dokladmi osídlenia. Ich korektné datovanie bude možné až na základe porovnania so spracovaným súborom.

Viacere polohy s hrobovými nálezmi z obdobia avarského kaganátu pochádzajú z neďalekého Čataja (*Zábojník 2009*, 88–89). Hradisko Várhely v Majcichove sa nachádza južnejšie ako sídlisko v Cíferi-Páci II. O osídlení z 8.–9. storočia však zatiaľ svedčia iba menšie zlomky keramiky s „archaickým“ výzorom (*Ruttikay/Henning/Fottová 2006; Fottová/Henning/Ruttikay 2007*). Črepy sú erodované a vyskytujú sa na nich vlnovky a hrebeňové obežné línie, sú prakticky analogické s keramikou z 8.–10. storočia.

V Cíferi-Páci II však výskyt sekery z 8.–9. storočia, technologické a výzdobné prvky keramiky a kontinuita pochovávaní v oboch obdobiach oprávňujú úvahy o priestorovom vzťahu nielen k pohrebisku z obdobia avarského kaganátu v polohe Nad mlynom I, ale aj k hrobom v polohe Drahy. Nachádzali sa južne od sídliska a výskum v páse so šírkou pätnásť metrov na južnej strane plochy neodkryl žiadne včasnostredoveké objekty. Koncentrácia javov na mieste nás privádza k názoru, že v keramike z objektov v Cíferi-Páci II môžu byť aj črepy zo začiatku či prvej tretiny 9. storočia. Na základe súčasných poznatkov o chronológii keramiky však nie sme schopní od seba odlíšiť nálezy z 8. a 9. storočia.

Najlepšími analógiami osídlenia na mieste antickej lokality sú v prípade Cífera-Pácu II Bratislava-Rusovce II (*Kraskovská 1981*) a na rakúskej strane sídliská Sommerein (*Justová 1990*, 122–128) a Zillingtal (*Daim/Distelberger 1996*, 374). V Komárne X boli piecky v dvoch objektoch postavené i z rímskeho stavebného kameňa, dva fragmenty boli dokonca zdobené (*Trugly 1996*, 149). Na všetkých uvedených lokalitách bol zaznamenaný výskyt starších predmetov vo včasnostredovekých kontextoch, ba niekedy intencionálne využívanie starších stavieb a priestorová väzba včasnostredovekých objektov na ne. To môže byť aj prípad zemnice 78 (na nami spracúvanom sídlisku) umiestnenej v strede najväčšej miestnosti rímskej stavby.

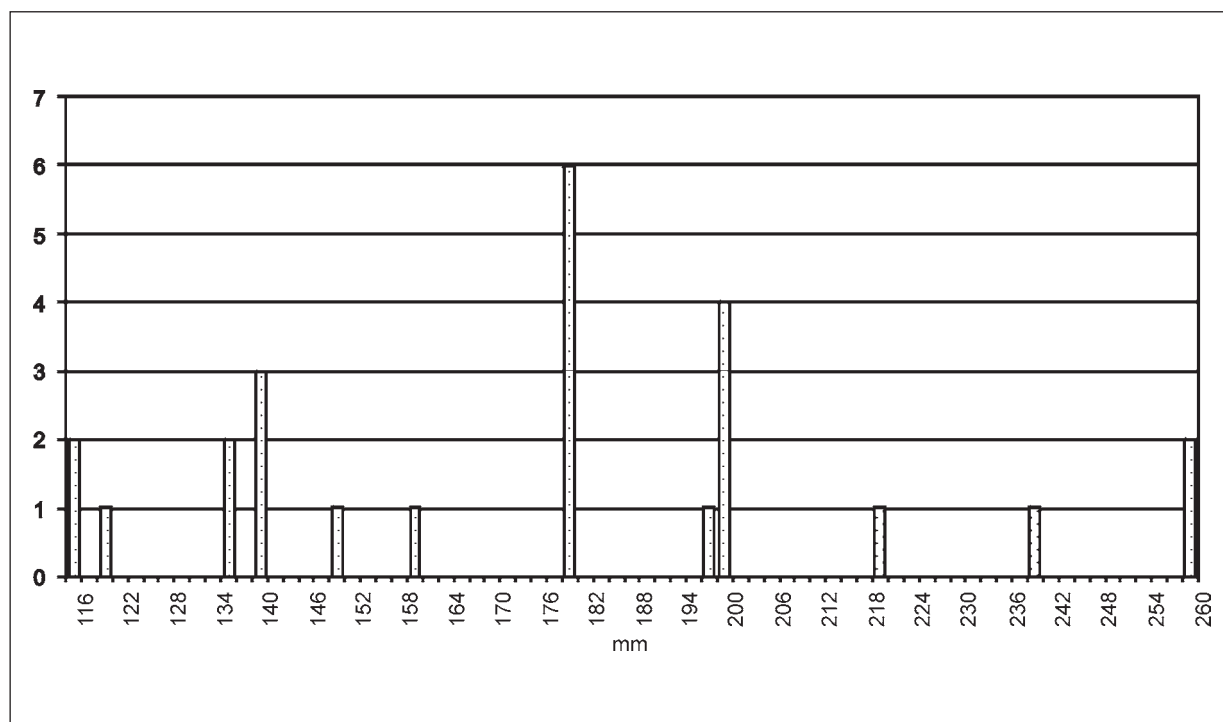

Diagram 1. Cífer-Pác II. Priemer okrajov nádob. Vodorovná os zobrazuje priemer okrajov, zvislá os ukazuje počet jedincov.

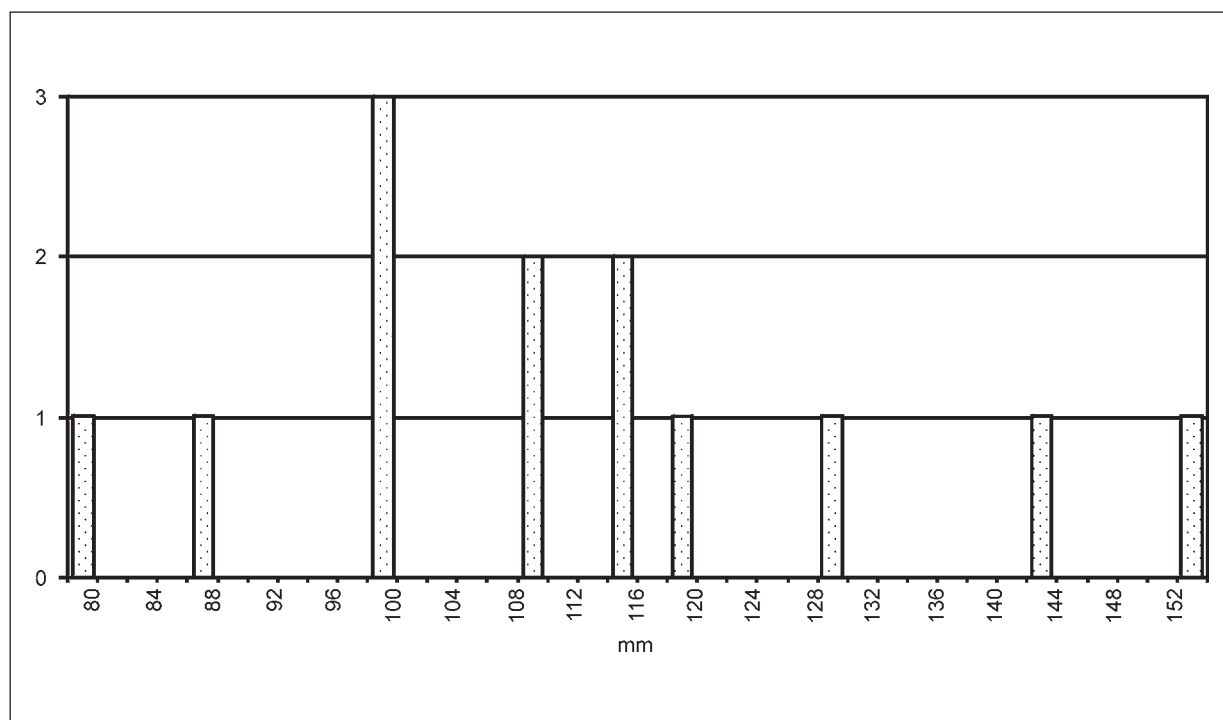

Diagram 2. Cífer-Pác II. Priemer podstáv nádob. Vodorovná os zobrazuje priemer podstáv, zvislá os ukazuje počet jedincov.

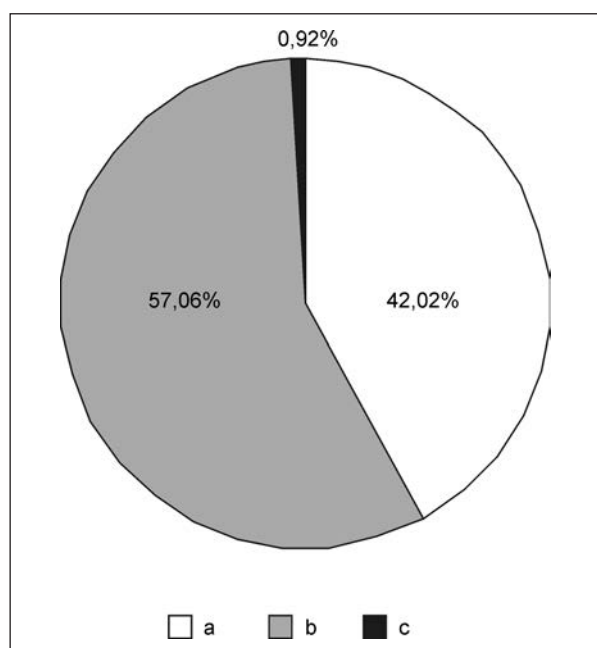

Diagram 3. Cífer-Pác II. Pomer nezdobených a zdobených jedincov v súbore. Legenda: a – nezdobené jedince; b – jedince s hrebeňovou výzdobou; c – jedince s výzdobou jednohrotým nástrojom.

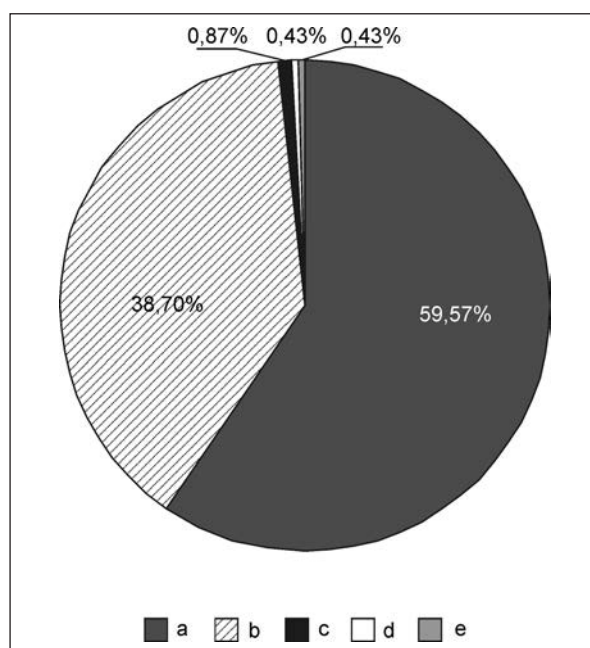

Diagram 4. Cífer-Pác II. Pomer jednotlivých prvkov hrebeňovej výzdoby v súbore. Legenda: Pomer jednotlivých prvkov výzdoby vyhotovenej hrebeňom. Legenda: a – hrebeňová vlnovka; b – hrebeňové obežné línie; c – hrebeňové vpichy; d – vetvičkový ornament; e – hrebeňové zárezy.

Tabela 1. Cífer-Pác II. Vlastnosti obytných objektov: a – objekt; b – typ; c – tvar pôdorysu; d – najväčšia dĺžka [m]; e – najväčšia šírka [m]; f – plocha [m²]; g – najväčšia hĺbka od zistenia [m]; h – najväčšia hĺbka od vyberania [m]; i – vykurovacie zariadenie; j – superpozícia; k – číslo obrázku.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k
61	zemnica dvojsuchová	štvorec	2,35	2,35	5,5225	–	0,1	kamenná piecka	–	3-5
78	zemnica dvojsuchová ?	štvorec	3,1	3,1	9,61	0,55	–	kamenná piecka	55, obj. z neolitu	5, 6

Tabela 2. Cífer-Pác II. Vlastnosti neobytných objektov: a – objekt; b – typ; c – tvar pôdorysu; d – najväčšia dĺžka [m]; e – najväčšia šírka [m]; f – zistený v hĺbke od povrchu [m]; g – najväčšia hĺbka od zistenia [m]; h – najväčšia hĺbka od vyberania [m]; i – orientácia dlhšej osi; j – superpozícia; k – číslo obrázku.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k
2	jama	obdĺžnik	0,75	0,68	1	1,4		SZ - JV		
8b	jama	hruškovitý	1,2	0,5		1,25				
14	jama	kruh	1,3	1,18	0,26	0,88			9 (doba rímska)	7, 8
15	jama	nepravidelný ovál	5,16	2,28	0,26	1,16		SZ-JV		7, 9-11
25	jama	ovál	3,92	1,76	0,39		0,54	JV-SZ	35 (neolit); 25A, 9d (doba rímska)	12-15
30	jama	ovál/obdĺžnik	2,4	1,02	0,4	0,35	0,25	JZ-SV	9; 9b; neolit (č. neuvedené)	16, 17
31	jama	ovál/obdĺžnik	3,6	1,24	0,16	0,54		Z-V	9e; 32	18, 19
32	jama	ovál/obdĺžnik	1,8	1,3	0,25	0,8		SZ-JV		

Tabela 4. Pokračovanie.

Objekt	a						b			c	d	e						f						g			h			i		
	j	k	l	m	n	o	p	r	s	t	u	v	w	x	y	z	aa	bb	cc	dd	ee	ff	gg	hh	ii	jj	kk	ll	mm	nn		
14	x	x	x						x				x												x							
15	x	x	x		x		x					x	x											x								
25		x			x					x		x												x								
30	x				x		x					x																				
31			x		x		x		x			x																				
32	x				x				x			x												x								
33	x				x		x		x			x	x											x								
38	x						x		x		x	x											x	x				x				
39	x	x			x	x	x				x	x												x				x				
45																																
61	x	x			x																											
78	x	x			x											x												x	x	x		
79	x				x		x					x											x									
91																																
92																																
93	x																															
95																																
96																																
97																																
141					x		x		x			x												x								
165	x		x		x				x			x			x									x								
176	x	x		x	x		x	x	x		x	x		x		x		x		x		x		x		x	x					
301	x		x		x		x		x		x	x										x		x				x				
307			x	x	x		x		x								x							x								
326									x																							
328		x					x		x			x			x																	
441	x																															
445																																
484	x						x				x	x							x					x								

Tabela 5. Cífer-Pác II. Základné vlastnosti súboru keramiky. Sivou farbou je vyznačený objekt s nekompletným súborom: a – objekt; b – hmotnosť keramických jedincov [g]; c – počet jedincov; d – počet fragmentov; e – priemerná hmotnosť jedinca v objekte [g]; f – priemerná hmotnosť fragmentu v objekte [g]; g – fragmentárnosť; h – zvony na pečenie; i – počet intrúzií; j – celkový počet fragmentov keramiky v objekte; k – pomer intrúzií v objekte.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k
14	800	35	37	22,86	21,62	94,59%	–	3	40	7,50%
15	2175	92	100	23,64	21,75	92,00%	–	19	119	15,97%
30	120	7	7	17,14	17,14	100,00%	–	1	8	12,50%

Tabela 5. Pokračovanie.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k
31	40	4	4	10	10	100,00%	–	21	25	84,00%
38	744	22	22	33,82	33,82	100,00%	2	45	69	65,22%
39	1512	61	64	24,79	23,63	95,31%	–	21	85	24,71%
61	76	6	6	12,67	12,67	100,00%	–	2	8	25,00%
78	342	10	11	34,2	31,09	90,91%		33	44	75,00%
79	2522	29	86	86,97	29,33	33,72%	3	1	90	1,11%
93	916	19	21	48,21	43,62	90,48%	–	–	21	–
165	522	19	19	27,47	27,47	100,00%	–	1	20	5,00%
176	12	1	1	12	12	100,00%	–	65	66	98,48%
301	350	8	9	43,75	38,89	88,89%	–	7	16	43,75%
441	32	2	2	16	16	100,00%	–	–	–	–
484	1074	11	14	97,64	76,71	78,57%	–	–	14	–
Celkový súbor	11237	326	403	34,47	27,88	80,89%	5	219	625	35,04%

Tabela 6. Cífer-Pác II. Výzdobné motívy na keramike: a – objekt; b – výzdoba hrebeňom; c – vlnovka; d – obežná línia; e – vpichy; f – vetvičkový ornament; g – zárezy; h – výzdoba jednohrotým nástrojom; i – vlnovka; j – jednoduché línie.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
14	25	20	11	–	–	–	–	–	–
15	50	27	29	1	–	–	–	–	–
30	7	5	3	–	–	–	–	–	–
31	3	3	–	–	–	–	–	–	–
38	9	8	1	–	–	–	1	1	–
39	19	17	5	–	–	–	–	–	–
61	4	3	2	–	–	–	1	–	1
78	9	6	5	–	–	–	–	–	–
79	15	13	7	–	–	–	–	–	–
93	13	9	9		1	–	–	–	–
165	17	13	7	1	–	–	1	–	1
176	1	1	–	–	–	–	–	–	–
301	4	3	2	–	–	–	–	–	–
441	2	2	1	–	–	–	–	–	–
484	8	7	7	–	–	1	–	–	–
Celkový súbor	186	137	89	2	1	1	3	1	2

Tabela 8. Cífer-Pác II. Nezdobené a zdobené jedince: a – objekt; b – nezdobené jedince; c – zdobené jedince; d – pomer v súbore; e – priemerná dĺžka [mm]; f – priemerná hrúbka [mm]; g – priemerná hmotnosť [g].

a	b	c	d
14	4	2	1
15	5	7	4
30	1	2	–
31	–	–	–
38	3	–	2
39	7	4	3
61	1	1	–
78	2	1	–
79	4	3	4
93	4	1	–
165	5	–	–
176	–	–	–
301	1	2	2
441	–	–	–
484	5	–	1
Celkový súbor	42	23	17
e	12,88%	7,06%	5,21%
f	88,07	58,57	92
g	8,81	8,13	16,06
h	89,48	59,3	124,82

a	b	c
14	10	25
15	39	50
30	–	7
31	1	3
38	12	10
39	42	19
61	1	5
78	1	9
79	14	15
93	6	13
165	1	18
176	–	1
301	4	4
441	–	2
484	3	8
Celkový súbor	137	189
d	42,02%	57,98%
e	55,72	64,51
f	9,25	7,92
g	26,87	39,98

[illegible]

Tabela 9. Pokračovanie.

Objekt	Počet okrajov	Typ A	Typ B	Typ C	Počet dien	Typ X	Typ Y	Variant Y1	Variant Y3	Typ Z
301	1	1	–	–	2	1	–	–	–	1
441	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
484	5	1	4	–	1	–	–	–	–	1
Celkový súbor	42	15	23	4	17	2	6	2	4	9

Tabela 10. Cífer-Pác II. Vlastnosti fragmentov zvonov na pečenie: a – dĺžka [mm]; b – hrúbka [mm]; c – hmotnosť [g]; d – počet jedincov; e – počet zlomkov jedinca; f – okraj; g – priemer okraja [mm]; h – nezdobený jedinec; i – zdobený jedinec; j – výzdoba hrebeňom; k – vlnovka; l – obežné línie.

ID	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	Tab.
C38_21	46	33	42	1	1	–	–	1	–	–	–	–	III
C38_24	116	63	262	1	2	–	–	1	–	–	–	–	II
C79_27	210	20	468	1	5	1	120	–	1	1	1	1	IV
C79_28	60	9	24	1	1	–	–	1	–	–	–	–	–
C79_29	30	9	6	1	1	–	–	1	–	–	–	–	–

Tabela 11. Cífer-Pác II. Typy a varianty okrajov.

ID	Typ a variant
C14_30	A1
C14_31	A1
C14_32	A1
C14_33	A1
C15_63	A1
C15_77	B3
C15_79	B2
C15_89	A1
C15_90	B1
C30_7	A1
C38_18	B6
C38_19	B3
C38_20	B6
C39_52	C1
C39_53	C1
C39_56	B1
C39_57	A4
C39_58	B3
C39_59	B3
C39_60	B1
C61_6	A1

ID	Typ a variant
C78_2	B3
C78_10	C6
C79_26	B5
C79_30	B1
C79_31	B3
C79_32	B3
C93_15	A1
C93_16	A2
C93_17	B6
C93_19	B1
C165_14	A1
C165_15	C6
C165_16	B1
C165_18	B2
C165_19	A4
C301_5	A5
C484_5	B3
C484_6	B5
C484_7	B3
C484_8	A1
C484_9	B1

Tabela 12. Cífer-Pác II. Typy a varianty dien.

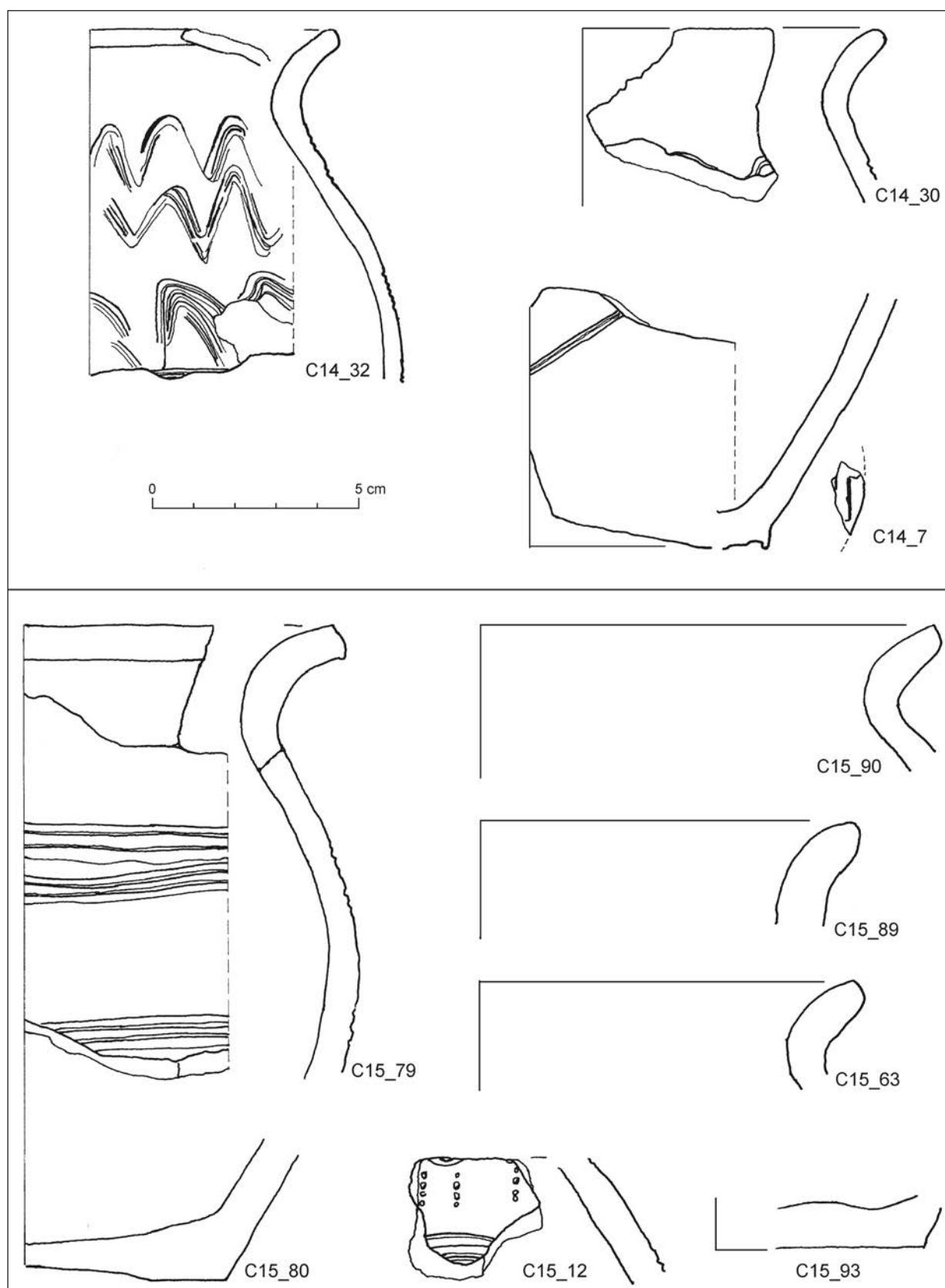
ID	Typ a variant
C14_7	X
C15_78	Z
C15_80	Y3
C15_93	Z
C15_94	Y1
C38_10	Z
C38_22	Z
C39_54	Z

ID	Typ a variant
C39_55	Z
C39_61	Z
C79_25	Y3
C79_30	Y1
C301_6	Z
C301_8	X
C484_11	Z

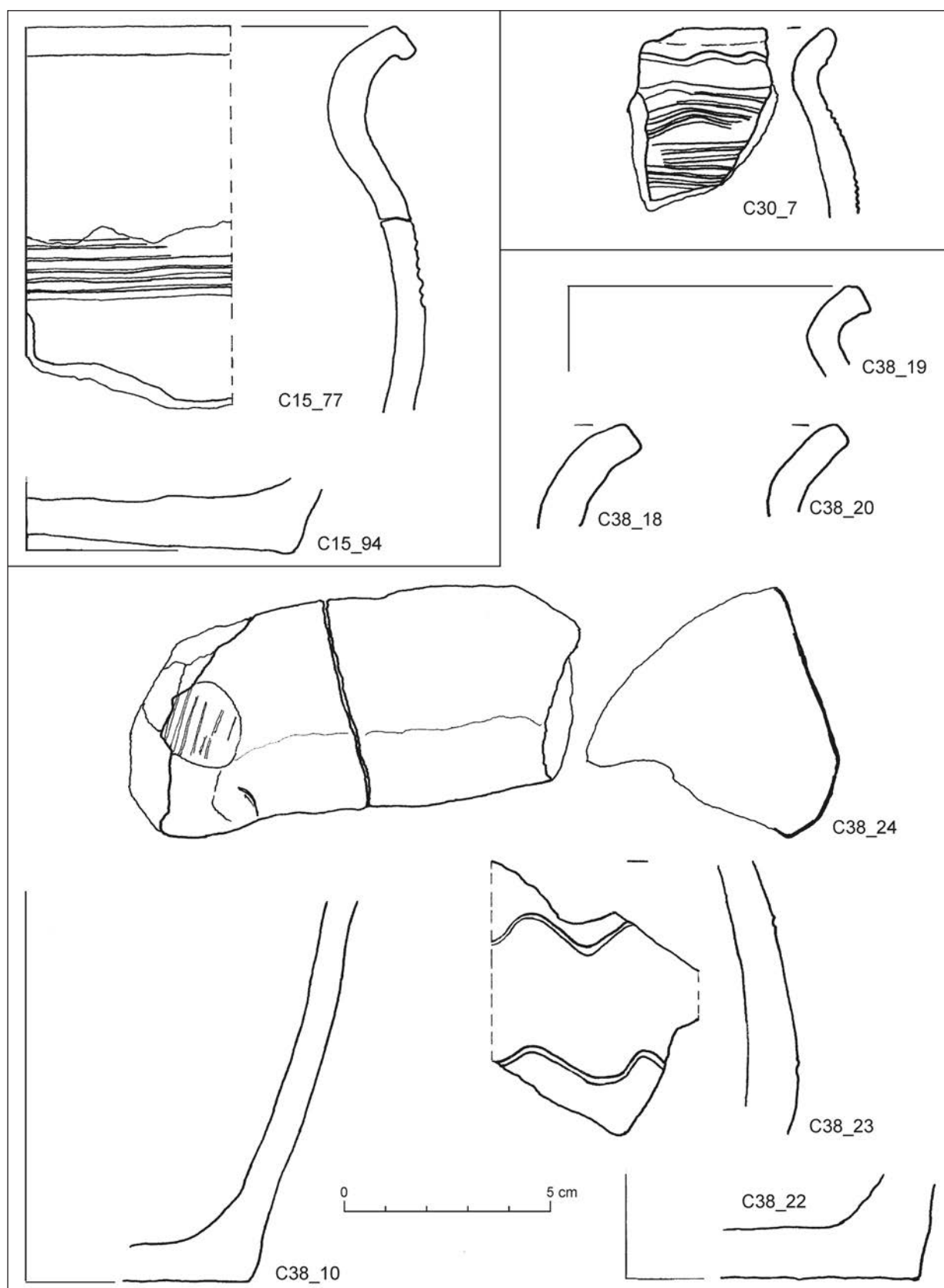
Tabela 13. Cífer-Pác II. Konkordancia identifikátorov keramických jedincov a tabuliek s kresbami: a – jedinec; b – tabuľka.

ID jedinca	Číslo tab.	ID jedinca	Číslo tab.
C14_7	I	C61_3	III
C14_30	I	C61_5	III
C14_32	I	C61_7	III
C15_12	I	C78_2	III
C15_63	I	C79_25	IV
C15_77	II	C79_26	IV
C15_79	I	C79_30	IV
C15_80	I	C79_31	IV
C15_89	I	C93_15	V
C15_90	I	C93_16	V
C15_93	I	C93_17	V
C15_94	II	C93_19	V
C30_7	II	C165_14	VI
C38_10	II	C165_15	VI
C38_18	II	C165_16	VI

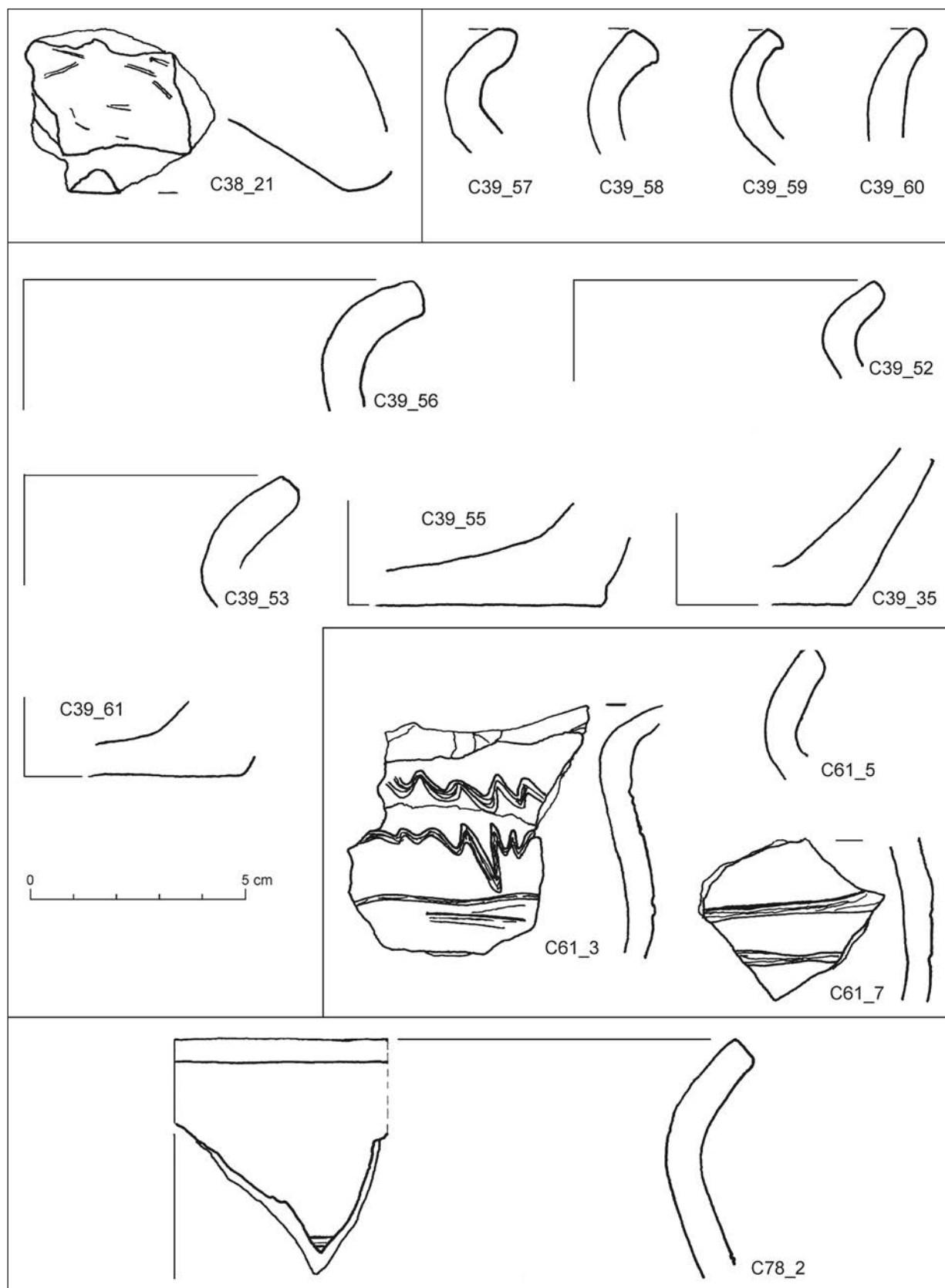
ID jedinca	Číslo tab.	ID jedinca	Číslo tab.
C38_19	II	C165_17	V
C38_20	II	C165_18	VI
C38_22	II	C165_19	V
C38_23	II	C301_5	VI
C39_35	III	C301_6	VI
C39_52	III	C301_8	VI
C39_53	III	C484_5	VI
C39_55	III	C484_6	VII
C39_56	III	C484_7	VII
C39_57	III	C484_8	VII
C39_58	III	C484_9	VI
C39_59	III	C484_10	VI
C39_60	III	C484_11	VII
C39_61	III		

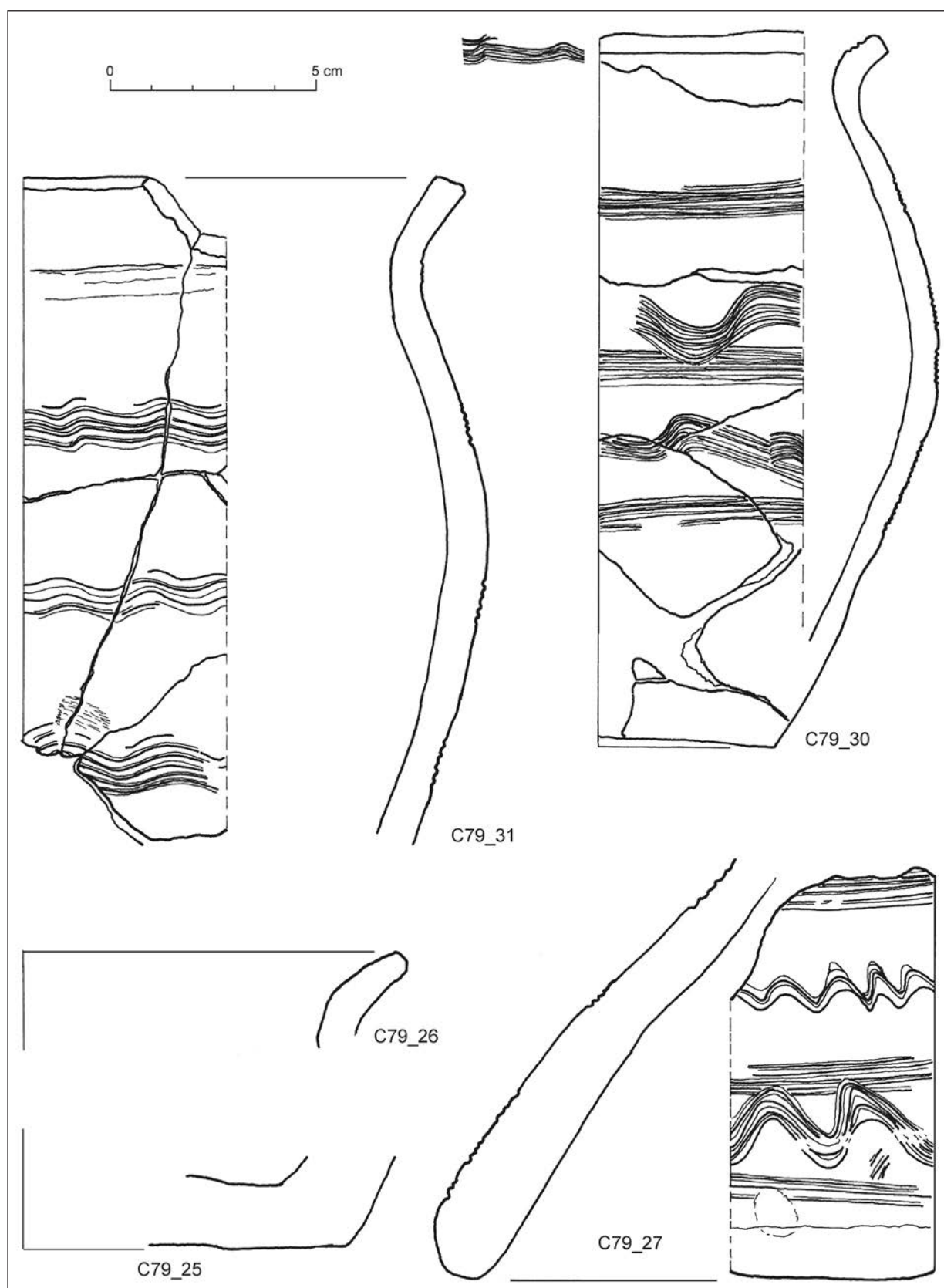
Tab. I. Cífer-Pác II. Objekty 14, 15. Výber keramických jedincov.

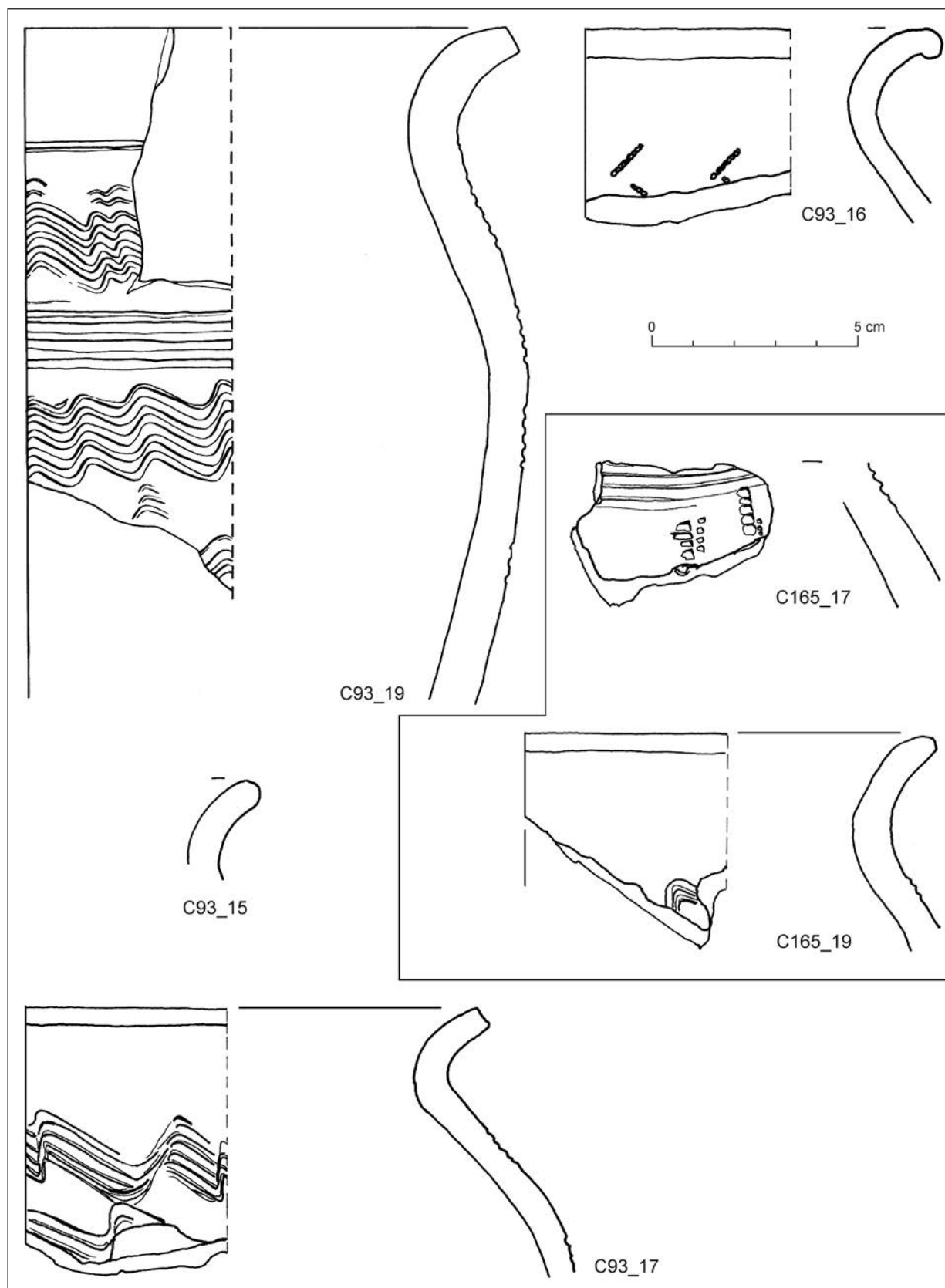
Tab. II. Cífer-Pác II. Objekty 15, 30, 38. Výber keramických jedincov.

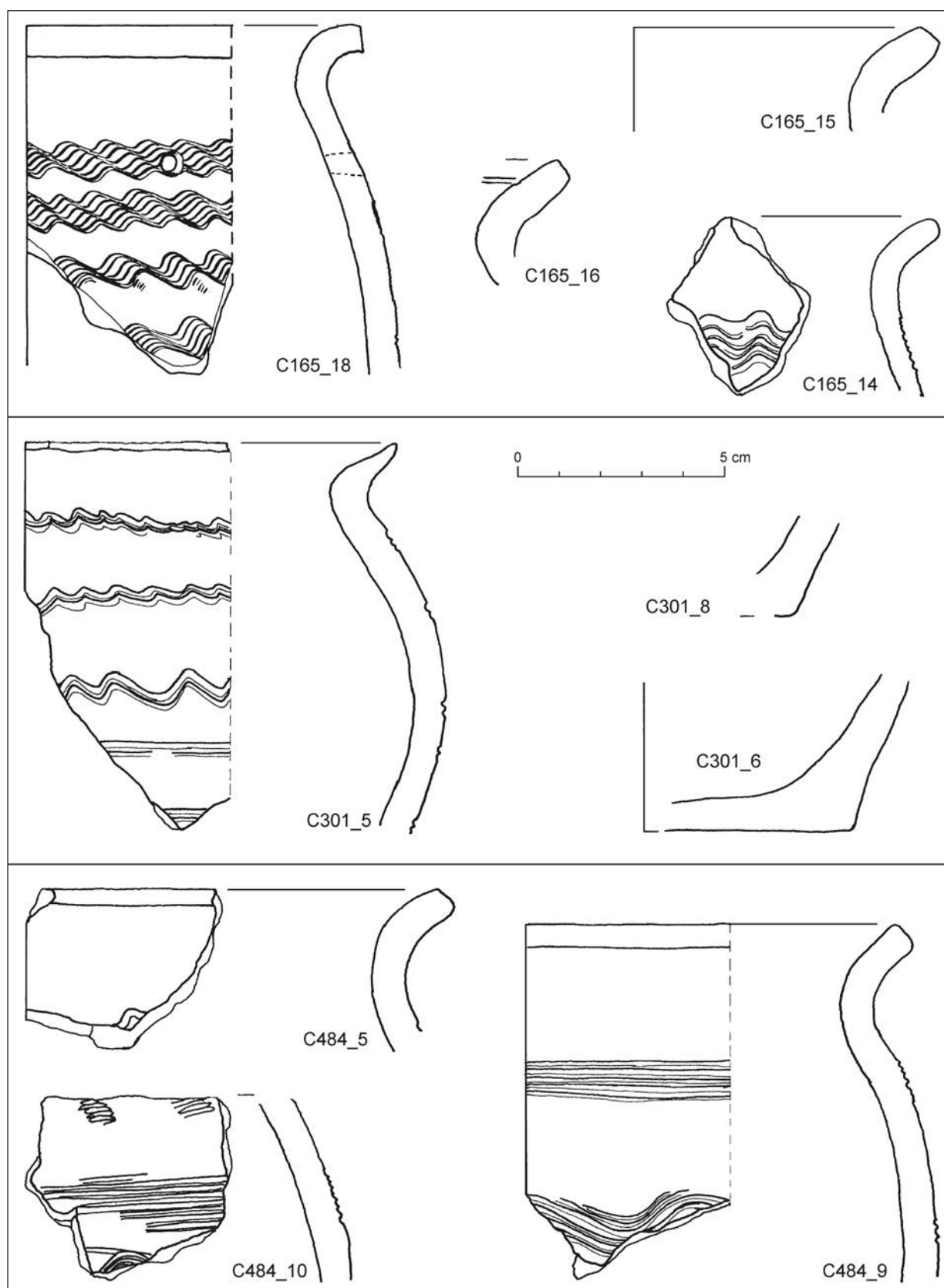
Tab. III. Cífer-Pác II. Objekty 38, 39, 61, 78. Výber keramických jedincov.

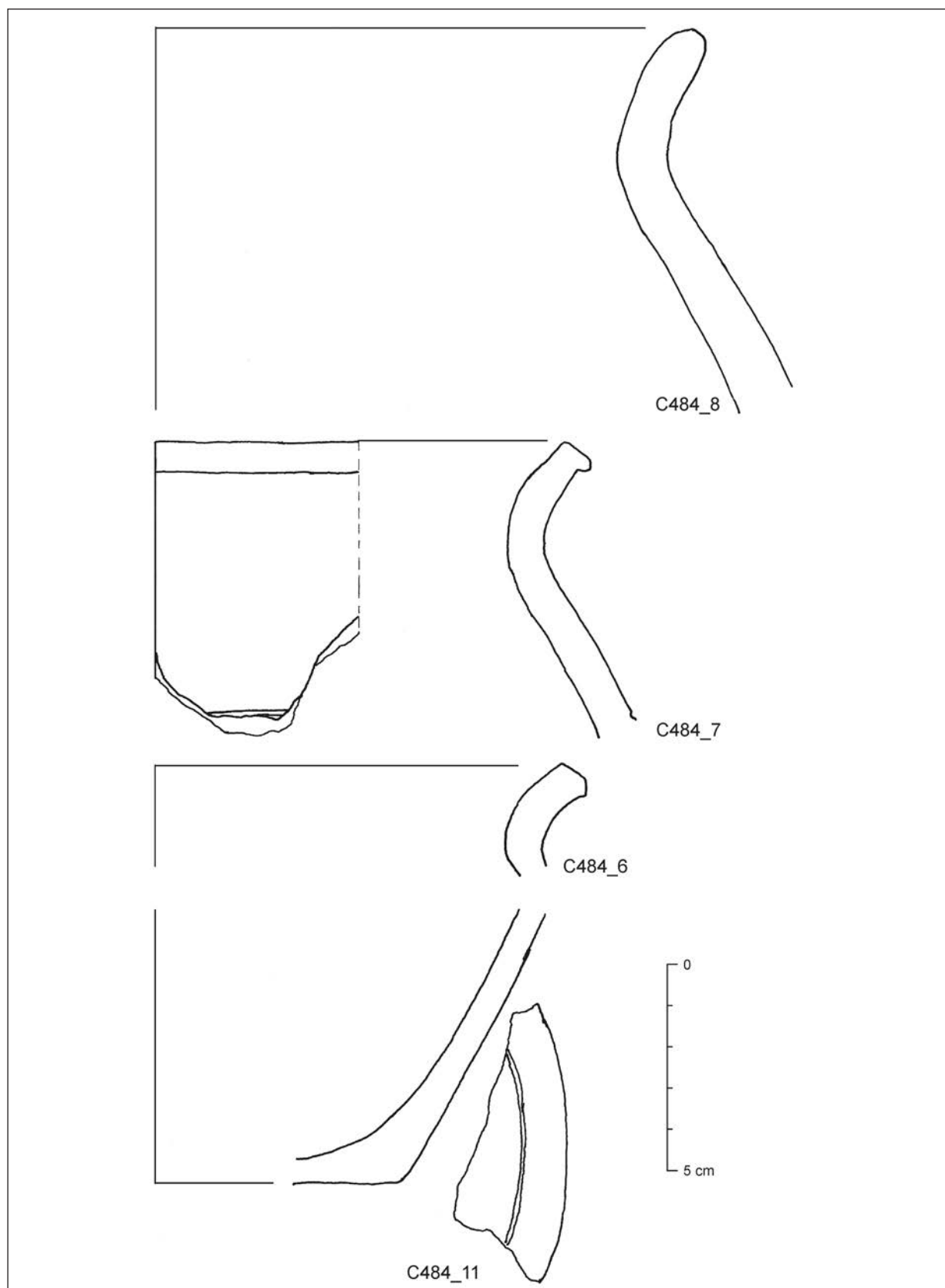
Tab. IV. Cífer-Pác II. Objekt 79. Výber keramických jedincov.

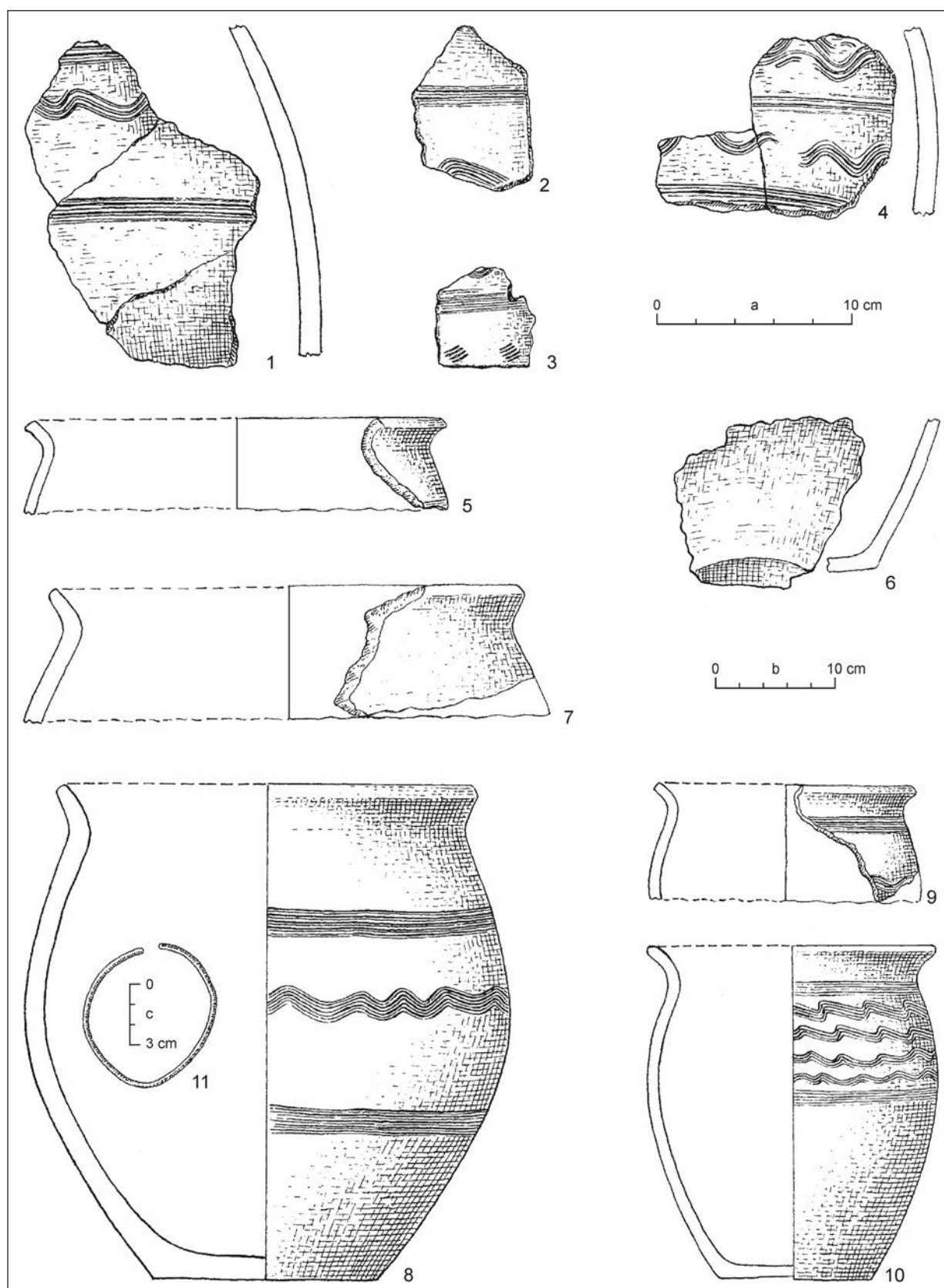
Tab. V. Cífer-Pác II. Objekty 93, 165. Výber keramických jedincov.

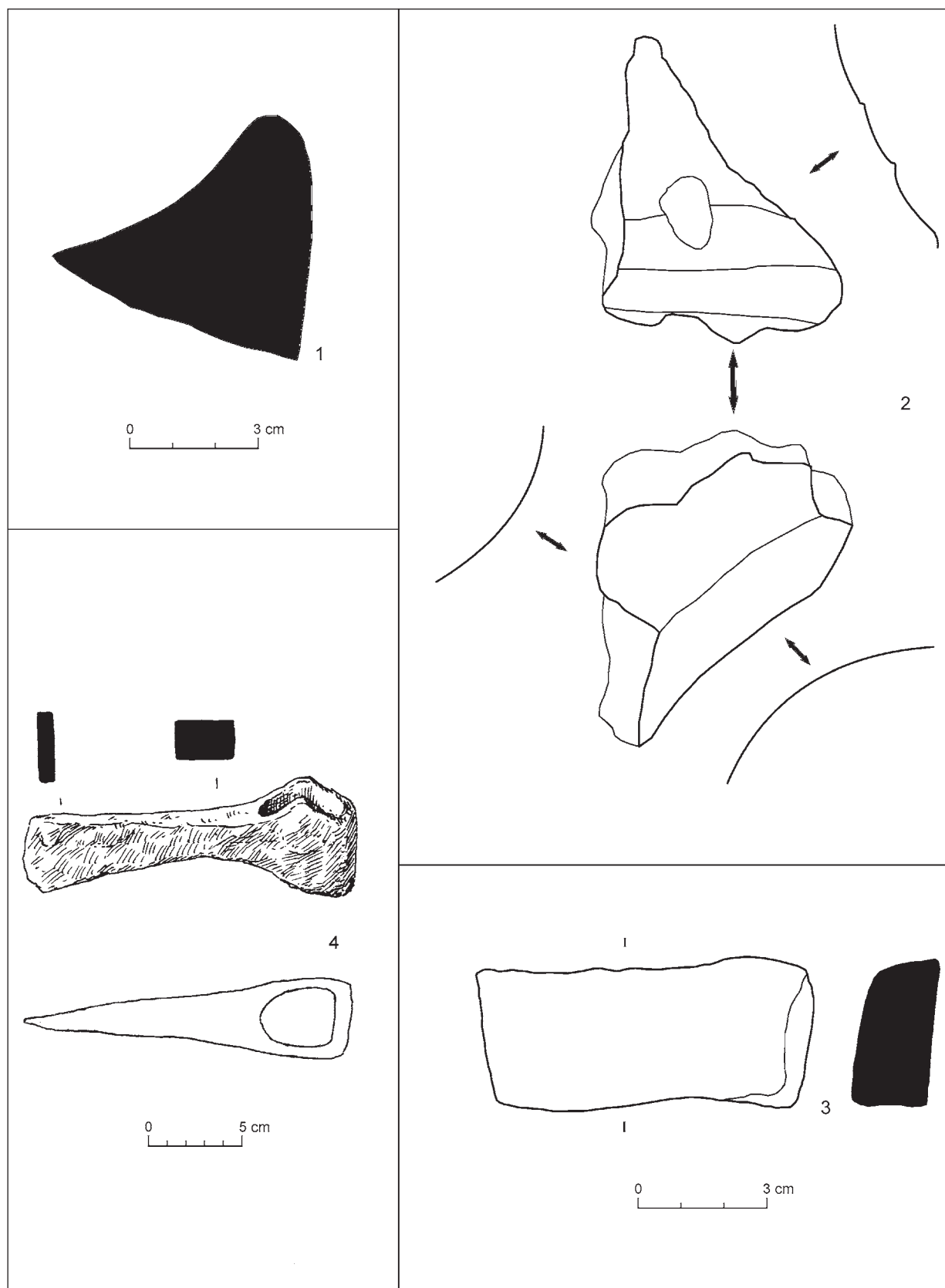
Tab. VI. Cífer-Pác II. Objekty 165, 301, 484. Výber keramických jedincov.

Tab. VII. Cífer-Pác II. Objekt 484. Výber keramických jedincov.

Tab. VIII. Cífer-Pác II. Výber nálezov z objektu 484 (podľa Kolník 1980b, obr. 56).

Tab. IX. Cífer-Pác II. 1 – pražnica z objektu 38; 2 – mazanica z objektu 38; 3 – brúsik z objektu 15; 4 – sekera z objektu 307 (podľa Kolník 1980a, obr. 70: 1).

LITERATÚRA

- Balcárková 2010 A. Balcárková: Raně středověké osídlení na lokalitě Olomouc-Slavonín. Přehled Výzkumů 51, 2010, 157 – 196.
- Bartošková 1985 A. Bartošková: Slovanské depoty železných předmětů v Československu. Praha 1985.
- Bednár/Đuriš/Masaryk 2006 P. Bednár/J. Đuriš/R. Masaryk: Záchraný archeologický výskum na stavenisku Hypermarket Tesco v Nových Zámkoch. AVANS 2004, 2006, 37 – 39.
- Béřeš 1985 J. Béřeš: Keramika na tzv. avarských pohrebiskách a sídliskách zo 7. – 8. stor. na Slovensku. Slov. Arch. 33, 1985, 15 – 70.
- Béřeš/Odler 2011 J. Béřeš/M. Odler: Včasnostredoveké sídlisko pri Kubáňove. Štud. Zvesti AÚ SAV 50, 2011, 7 – 48.
- Bielich 2006 M. Bielich: Včasnostredoveký sídliskový objekt z Hurbanova-Bohatej. AVANS 2004, 2006, 41 – 42.
- Budinský-Krička 1990 V. Budinský-Krička: Novýje materialy dľa izučenia drevneslavianskej keramiki na poselenijach vostočnoj Slovakiji. Slov. Arch. 38, 1990, 89 – 146.
- Čilinská 1976 Z. Čilinská: Pohrebisko z 8. storočia v Cíferi-Páci. AVANS 1975, 1976, 82 – 85.
- Daim/Distelberger 1996 F. Daim/A. Distelberger: Die awarische Siedlung von Zilingtal. Die Grabungen 1994 – 95. In: F. Daim et al. (Red.): Hunnen + Awaren: Reitervölker aus dem Osten. Eisenstadt 1996, 372 – 375.
- Drdúl 1991 J. Drdúl: Přírodní pomery. In: L. Bernadič (Zost.): Cífer. Vlastivedná monografia. Bratislava 1991, 9 – 11.
- Fottová/Henning/Ruttikay 2007 E. Fottová/J. Henning/M. Ruttikay: Archeologický výskum včasnostredovekého hradiška v Majcichove. In: K. Pieta/A. Ruttikay/M. Ruttikay (Ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra 2007, 217 – 236.
- Fusek 1991 G. Fusek: Včasnostredoveké sídlisko v Nitre na Mikovom dvore. Slov. Arch. 39, 1991, 289 – 330.
- Fusek 2006 G. Fusek: Výklenkové hroby na včasnostredovekom pohrebisku v Cíferi, v časti Pác. Štud. Zvesti AÚ SAV 39, 2006, 27 – 54.
- Fusek 2009 G. Fusek: Odtlačky na dnách nádob v Nitre-Šindolke. In: P. Dresler/Z. Měřínský (Ed.): Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Arch. Mediaev. Moravica et Silesiana. Suppl. 2. Brno 2009, 99 – 108.
- Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987 G. Fusek/M. Hanuliak/J. Zábojník: Včasnostredoveké nálezy z Chľaby. Arch. Rozhledy 39, 1987, 129 – 140.
- Hajnalová 2001 E. Hajnalová: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 2001.
- Hanuliak 2004 M. Hanuliak: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9. – 10. storočí na území Slovenska. Arch. Slovaca Monogr. Stud. 8. Nitra 2004.
- Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993 M. Hanuliak/I. Kuzma/P. Šalkovský: Mužla-Čenkov I. Osídlenie 9. – 12. storočia. Mat. Arch. Slovaca 10. Nitra 1993.
- Hradský 1991 O. Hradský: Poľnohospodárstvo. In: L. Bernadič (Zost.): Cífer. Vlastivedná monografia. Bratislava 1991, 158 – 175.
- Chropovský/Fusek 1984 B. Chropovský/G. Fusek: Výskum pohrebiska v Cíferi-Páci. AVANS 1983, 1984, 89 – 90.
- Jankovič 1991 V. Jankovič: Z minulosti Jarnej a Páca. In: L. Bernadič (Zost.): Cífer. Vlastivedná monografia. Bratislava 1991, 97 – 106.
- Justová 1990 J. Justová: Dolnorakouské Podunají v raném středověku. Praha 1990.
- Kolník 1972 T. Kolník: Neskorořímska vojenská stanica v Páci pri Trnave. Arch. Rozhledy 24, 1972, 59 – 72, 111 – 116.
- Kolník 1975# T. Kolník: Cífer-Pác, stanica z mladšej doby rímskej. In: III. medzinárodný kongres slovanskej archeológie, Bratislava, 7. – 14. september 1975. Nitra 1975, 1 – 24.
- Kolník 1976 T. Kolník: Rímska stanica v Cíferi-Páci (výskum 1975). AVANS 1975, 1976, 134 – 140.
- Kolník 1977 T. Kolník: Pokračovanie výskumu v Cíferi-Páci v roku 1976. AVANS 1976, 1977, 167 – 170.
- Kolník 1978 T. Kolník: Ďalšia etapa výskumu v Cíferi-Páci. AVANS 1977, 1978, 128 – 137.
- Kolník 1980a T. Kolník: Výskum v Cíferi-Páci v roku 1978. AVANS 1978, 1980, 142 – 155.
- Kolník 1980b T. Kolník: Výskum v Cíferi-Páci v roku 1979. AVANS 1979, 1980, 106 – 111.
- Kolník 1991 T. Kolník: Cífer v praveku a ranej dejinnej dobe. In: L. Bernadič (Zost.): Cífer. Vlastivedná monografia. Bratislava 1991, 12 – 28.
- Kraskovská 1961 L. Kraskovská: Slovanské sídlisko pri Devínskom Jazere. Slov. Arch. 9, 1961, 133 – 142.
- Kraskovská 1963 L. Kraskovská: Slovanské sídlisko na Plánavách pri Skalici. Štud. Zvesti AÚ SAV 11, 1963, 133 – 142.
- Kraskovská 1981 L. Kraskovská: Slovanské osídlenie v Bratislave-Rusovciach v polohe Bergl. Zbor. SNM. Hist. 21, 1981, 104 – 124.

- Kujovský/Nevizánsky/Ožďáni* 2004 R. Kujovský/G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Zisťovací výskum v Stránskej. AVANS 2003, 2004, 107 – 108.
- Lukniš* 1972 M. Lukniš: Reliéf. In: M. Lukniš a kol.: Slovensko. 2. Príroda. Bratislava 1972, 124 – 202.
- Mazúr a kol.* 1986 E. Mazúr a kol.: Geomorfologické členenie SSR a ČSSR. Bratislava 1986.
- Novák* 1991 A. Novák: Stavebný vývoj a pamiatky. In: L. Bernadič (Zost.): Cífer. Vlastivedná monografia. Bratislava 1991, 107 – 157.
- Odlér* 2010 M. Odlér: Príspevok ku osídleniu juhozápadného Slovenska v období Avarského kaganátu. Diplomová práca (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2010. Nepublikované.
- Odlér/Zábojník* 2011 M. Odlér/J. Zábojník: Sídlišká z 8. storočia na juhozápadnom Slovensku (Šaľa III, Úľany nad Žitavou, Pavlová). Štud. Zvesti AÚ SAV 50, 2011, 103 – 222.
- Profantová* 1992 N. Profantová: Awareische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: F. Daim (Hrsg.): Awarenforschungen II. Arch. Austriaca Monogr. 2. Stud. Arch. Awaren 4. Wien 1992, 605 – 778.
- Rejholcová* 1989 M. Rejholcová: Okres Trnava. In: D. Bialeková (Zost.): Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. I. zv., 2. časť. Bratislava, hlavné mesto SSR a Západoslovenský kraj. Nitra 1989, 421 – 466.
- Ruttkay* 2002 M. Ruttkay: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbereitung). Slov. Arch. 50, 2002, 245 – 322.
- Ruttkay/Henning/Fottová* 2006 M. Ruttkay/J. Henning/E. Fottová: Zisťovací výskum včasnostredovekého hradiska v Majcichove. AVANS 2004, 2006, 171 – 173.
- Šalkovský* 1998 P. Šalkovský: Dedinský dom a sídlo vo včasnóm stredoveku. In: J. Botík/M. Ruttkay/P. Šalkovský (Red.): Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie. Bratislava 1998, 9 – 36.
- Šalkovský* 2001 P. Šalkovský: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Arch. Slovaca Monogr. Stud. 6. Nitra 2001.
- Štatistický lexikón* 2003 Štatistický lexikón obcí Slovenskej republiky 2002. Bratislava 2003.
- Takács* 1996 M. Takács: Die awarenzeitlichen Siedlungen von Lébény. In: F. Daim et al. (Red.): Hunnen + Awaren. Reitervölker aus dem Osten. Eisenstadt 1996, 379 – 382.
- Točík* 1963 A. Točík: Pohrebisko a sídlisko z doby avarskej ríše v Prši. Slov. Arch. 11, 1963, 121 – 98.
- Trugly* 1996 A. Trugly: A Komáromi avar telep. Commun. Arch. Hungariae 1996, 125 – 150.
- Varadzin* 2010 L. Varadzin: Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy 6. – 13. století v archeologických pramenech. Arch. Rozhledy 62, 2010, 17 – 71.
- Varsik/Kolník* 2009 V. Varsik/T. Kolník: Objekty zo začiatkovej fázy doby sťahovania národov v Cíferi-Páci. Zbor. SNM. Arch. 19, 2009, 257 – 270.
- Wawruschka* 2009 C. Wawruschka: Frühmittelalterliche Siedlungsstrukturen in Niederösterreich. Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. 68. Wien 2009.
- Zábojník* 1977 J. Zábojník: Slovanské pohrebisko v Cíferi-Páci. AVANS 1976, 1977, 294 – 298.
- Zábojník* 1985 J. Zábojník: Výskum včasnostredovekého pohrebiska v Cíferi-Páci. Štud. Zvesti AÚ SAV 21, 1985, 205 – 220.
- Zábojník* 1988 J. Zábojník: On the problems of settlements of the Avar Khaganate Period in Slovakia. Arch. Rozhledy 40, 1988, 401 – 437.
- Zábojník* 1999 J. Zábojník: Das Awarische Kaganat und die Slawen an seiner nördlichen Peripherie (Probleme der archäologischen Abgrenzung). Slov. Arch. 47, 1999, 153 – 173.
- Zábojník* 2004 J. Zábojník: Slovensko a avarský kaganát. Stud. Arch. et Mediev. 6. Bratislava 2004.
- Zábojník* 2008 J. Zábojník: K problematike priestorového vzťahu medzi pohrebiskom a sídliskovým areálom v období Avarského kaganátu na južnom Slovensku. Slov. Arch. 56, 2008, 269 – 292.
- Zábojník* 2009 J. Zábojník: Slovensko a avarský kaganát. 2. vydanie. Stud. Arch. et Mediev. 9. Bratislava 2009.

NEPUBLIKOVANÉ PRAMENE

- Hajnalová* 1980 – E. Hajnalová: Cífer-Pác. Nálezová správa 9097/80. Paleobotanický posudok, august – december 1979. Archeologický ústav SAV Nitra.
- Kolník* 1971a – T. Kolník: Cífer-Pác 1969. Nálezová správa 1630/71. Archeologický ústav SAV Nitra.
- Kolník* 1971b – T. Kolník: Cífer-Pác 1970. Nálezová správa 1030/71. Archeologický ústav SAV Nitra.

Early Mediaeval Settlement Cífer - Pác

Martin Odler – Titus Kolník

Summary

The paper offers information about the Early Mediaeval settlement Cífer-Pác II (district Trnava), at the polycultural site, well-known by the settlement of Roman Period and Neolithic period, but as well as with Late Iron Age - Latène period features (Kolník 1975a). The excavations were undertaken in the years 1969-1980. 34 features of the Early Mediaeval period are datable to the Period of Avar khaganate.

The site Pác is situated in the south-western Slovakia, in the district Trnava and Pác is administrative part of the village Cífer. The site is situated near the brook Gidra, 140 metres over the sea level, on the holocene alluvial sediments. The climate is included in the warm region of Danubian upland (Podunajská pahorkatina).

Two sunken-floor houses, one oven, 5 storage pits with the pear-shaped section, 22 pits of other shape are datable to the Early Mediaeval period (Fig. 36, 37).

The architectural type of both houses is sunken-floor house with saddle roof and two main postholes (table 1). The house 61 had the stone oven in the northern corner and postholes in the middle of north-eastern and south-western side (Fig. 2 – 4). The house 78 had the oven in the north-eastern corner and sunken entrance in front of the southern side (Fig. 5, 6). Sunken-floor houses with saddle roof and two main postholes are very frequent type of houses in the whole area of Carpathian basin during the period of Avar khaganate.

The excavated pits are of various types (tables 2 – 4). 5 pits were storage pits (39, 141, 165, 176, 307 - Fig. 20, 24 – 27, 30); the pit 141 was situated in close vicinity of the house 61.

A special type of the features are pits with the ellipsoid or oval ground plan and shallow through-like shape - 25, 30, 31, 32 and probably also 33 (tables 2 and 3). The features 15, 25, 30 a 31 (Fig. 7, 9 – 14, 16 – 19) were found over the sunken-floor house from the earlier phase of the Migration period (Varsik/Kolník 2009, Fig. 2). Another type of the features had oval ground plan and through-like shape (326 – Fig. 31; 484 – Fig. 2). The features with the pear-shaped section and circular ground plan of the opening (14 and 38, Fig. 7, 8; 20-23) are known from other sites in the south-western Slovakia.

The excavated area of Cífer-Pác II is the evidence of irregular concentrations of features. The excavations probably uncovered only the edge of the Early Mediaeval settlement.

Thorough analysis of the location of site Cífer-Pác II and other coeval settlements was published recently (Zábojník 2008a, 272 – 273). The settlements of the Avar khaganate period were situated in the lowlands up to 200 metres over the sea level, on the quaternary alluvial sediments. The most important natural condition for a settlement location was a water source within short distance.

403 fragments of the Early Mediaeval ceramics from 15 features were analysed (Fig. 34), creating 326 ceramic individuals with the weight 11 327 g (table 5, the selection of the ceramics on Plates I-VIII). The proportion of fragments per individuals reached in seven features the highest level of 100%. Less than 90% proportion occurred only in the feature 301 (oven with seven individuals) and in the selection of pottery from feature 484. The average proportion is almost 81 % (table 5). The rims of the vessels are represented by 13% of the corpus, necks have 7% and bases 5% (table 7). The fragments of bases are average longest, thickest and heaviest, this is caused by the general morphology of vessels. The small stones or mica were used as a temper.

Cífer-Pác II is characterised also by high ratio of intrusions (Neolithic, Latène, Roman), sometimes even later, Late Mediaeval intrusions.

The rim diameter was measurable in the case of 24 individuals. Big storage shapes occur seldom (diagram 1). The lips are less variable than the types of Kubáňovo II (Béř/Odler 2011, table 11) and Šaľa III (Odler/Zábojník 2011, table 27); this is probably a chronological indication. The decoration of pottery is also datable to 9th century. The most frequent lip shapes are plain rounded; conically cut-off and plain grooved. Only one inner side of the rim was decorated by combed wavy line (vessel C79_30).

The most suitable approach of morphological diversification of the vessel bases is the division according to the sections of bases (Fusek 2008b, 102 – 106). The sections are mainly of concave base and wide ring, another frequent type is of flat base. The short ring does not appear (diagram 2; tables 9 and 12).

The decorated individuals comprise almost 60% of the corpus (table 8; diagram 3). They are longer, thinner and heavier than undecorated individuals. The combed decoration prevails in the decorative techniques, with higher proportion of the wavy lines and lesser number of combed horizontal lines (table 6; diagram 4). Other decorative motives occur seldom, motives made by a tool with one point were found only on 3 individuals.

Two rims of the undecorated ceramic baking bells come from the feature 38 (table 10). Unique find is the decorated baking bell from the feature 79, found in the oven of house 78 (C79_27). The finds of decorated ceramic baking bells appear in literature recently, although some sporadic publications are of older date (Zábojník 1988, Fig. 15: 5). One fragment of baking-pan or parcher was found in the feature 38 (table 10).

The pottery represents the so-called pottery of the Middle Danubian tradition. The ceramic assemblage of Cífer-Pác II has many traits of the Early Mediaeval pottery, dated to the 8th century in the area of Slovakia.

The technology of pottery was homogenous; the vessels were made by coiling and finished on the slow wheel or turntable. The vessels from the Avar burial grounds were, on the other side, made also by coiling and finished in hand, to the end of Avar khaganate period.

Some minor differences should be interpreted as occurrence of material probably from the 9th century in Cífer-Pác, because the main division between these diachronic complexes was not yet precisely defined.

The differences between settlement pottery with partially thrown vessels and burial pottery with hand-made vessels should be interpreted by different context of the production. The settlement pottery was made in greater amounts within the framework of specialized temporary workshops as a seasonal occupation of men. The burial pottery should have been made during the year ad hoc in the time of burial, it was probably made in hand to be available as fast as possible.

Other finds from the features are represented in the table 4. 13 features contained fragments of daub. 3 features contained whetstone (only one whetstone was found during the secondary processing of material, Pl. IX: 3). Altogether three quernstones were found in features 165 and 328. The interconnection between the use and abandonment of storage pits and deposition of used quernstones is supposed by several authors.

Besides smaller iron and bronze finds, two chronologically interesting objects have been found. The iron axe-head comes from the feature 307. It is the type of narrow axe-heads, similar to the type IIAa-c of Early Mediaeval deposits from Czechoslovakia, datable to the 7th – 8th century or later (*Bartošková 1985*, 76 – 77, Fig. 1). The bronze bracelet from the feature 484 (Pl. VIII: 11) is the most frequent type of the bracelet in the burial grounds of 7th and 8th century.

The animal bones were found in 13 features, the animal horn was found in the feature 14. Remarkable concentration of the animal bones was found in the storage pit 141: the skeleton of dog, the skull of horse without the mandible etc. The charcoal was found in four features, the seeds and fragments of moss were found in the sunken-floor house 78. The charcoal from this feature was determined as coming from maple-tree, oak-tree and plum-tree. The fragments of moss were found in the vessel on the floor. The charcoal in the feature 38 was from the oak-tree. The overview of the finds from features contain the tables 6 and 7.

Four Early Mediaeval sites are known from the cadastre of Pác (Fig. 1), two settlements and two burial grounds. 119 graves were found in the position Nad mlynom I, 40 graves in the position Drahy. The burial ground Nad mlynom I is published only partially, it is the sole burial ground in the south-western Slovakia with the continuity of inhumation in 8th and 9th century, according to the current interpretation and dating of the material culture. This fact is important from the point of view of possible ethnical identification of the buried ones. We have not a single case of the horseman burial with horse on the so called “Slavic” burial grounds. 12 horsemen graves with horses occurred in Cífer-Pác, position Nad mlynom. This custom is characteristic for the nomadic tribes. This is interpreted by one of the authors as a presence of Avar horsemen in the Slavic community, inhabiting the settlement. This “Avaro-Slavic” symbiosis is apparent in the marginal areas of the Avar khaganate. Cífer-Pác, position Nad mlynom, is moreover the northernmost Avar burial ground in the south-western Slovakia.

The technological and decorative traits of the pottery and the continuity of graves in the 8th and 9th century in Cífer-Pác II enable to consider the relation not only to the burial ground in the position Nad mlynom, but also to the graves in the position Drahy.

Early Mediaeval settlement on the sites from the Roman Period is not a single case of Cífer-Pác. The analogies are known e. g. from sites Bratislava-Rusovce in Slovakia, Sommerein and Zillingtal in Austria.

- Fig. 1. Cífer-Pác. Location of the sites in the cadastre. 1 – site Nad mlynom, named Pác II, the published site; 2 – site Nad mlynom, cemetery dated to the 8th century; 3 – location Za mlynom, pottery dated to the 8th – 9th century, found by survey; 4 – settlement layer dated to the 10th century; 5 – site Drahy, cemetery of the 8th – 9th century; 6 – the find of vessel, 8th – 9th century, probably from grave. Key: a – settlement; b – cemetery.
- Fig. 2. Cífer-Pác II. The published plan of the feature 61 (after *T. Kolník 1975a*, Fig. 10).
- Fig. 3. Cífer-Pác II. The oven of feature 61. Key: a – stones.
- Fig. 4. Cífer-Pác II. The oven of the feature 61, view from south-east.
- Fig. 5. Cífer-Pác II. Groundplan and sections of the features 78 a 79 (stone oven). Key: a – pottery; b – stones.
- Fig. 6. Cífer-Pác II. Features 78 and 79 (after *T. Kolník 1976*, Fig. 99: 2).
- Fig. 7. Cífer-Pác II. The sections of the excavated features 14 a 15 and groundplan: 1 – brown-grey layer, mixed with tiny burnt grains of daub; 2 – small layers of yellowish loess; 3 – yellowish grey transition to loess; 4 – grey layer with grains of daub; 5 – brown-grey layer; 6 – brown-grey layer, very loose; 7 – brown-grey layer with yellow spots; 8 – arable soil.
- Fig. 8. Cífer-Pác II. The excavated feature 14.
- Fig. 9. Cífer-Pác II. General groundplan and sections of the excavated feature 15.
- Fig. 10. Cífer-Pác II. Feature 15 before the excavation.
- Fig. 11. Cífer-Pác II. The excavated feature 15.
- Fig. 12. Cífer-Pác II. Groundplan of the excavated feature and sections of the feature 25.
- Fig. 13. Cífer-Pác II. The excavated feature 25.
- Fig. 14. Cífer-Pác II. The excavated feature 25.
- Fig. 15. Cífer-Pác II. The published plan of the feature 9 and sunken-floored hut 25A dated to the Migration period. There are also Early Mediaeval features (after *Varsík/Kolník 2009*, Fig. 2).

- Fig. 16. Cífer-Pác II. Groundplan of the excavated feature and sections of the feature 30 (a – south-western inner ditch of the building dated to the Roman period).
- Fig. 17. Cífer-Pác II. Excavated feature 30.
- Fig. 18. Cífer-Pác II. Groundplan and sections of the excavated feature 31 (a – north-western ditch of the building dated to the Roman period).
- Fig. 19. Cífer-Pác II. Excavated feature 31.
- Fig. 20. Cífer-Pác II. Groundplan of the excavated features 38 and 39 and section of the feature 38. 1 – greyish brown layer (Roman period); 2 – yellowish grey spots; 3 – greyish brown layer with yellow loess spots; 4 – loess; 5 – fragments of Roman bricks; 6 – grey ashy and loose layer.
- Fig. 21. Cífer-Pác II. Excavated feature 38.
- Fig. 22. Cífer-Pác II. Feature 38 photographed with the height of the terrain during the excavation.
- Fig. 23. Cífer-Pác II. Excavated feature 38.
- Fig. 24. Cífer-Pác II. Groundplan and section of the feature 141.
- Fig. 25. Cífer-Pác II. Groundplan and section of the feature 165. Key: a – stones, b – black soil, c – yellowish loess.
- Fig. 26. Cífer-Pác II. Feature 165 (after *T. Kolník 1978*, Fig. 76: 1).
- Fig. 27. Cífer-Pác II. Groundplan and section of the feature 176.
- Fig. 28. Cífer-Pác II. Groundplan and section of the feature 301.
- Fig. 29. Cífer-Pác II. Feature 301 (after *T. Kolník 1980a*, Fig. 77: 3).
- Fig. 30. Cífer-Pác II. Groundplan and section of the feature 307 (the pit in the left part of the figure). Key: a – borders of sector.
- Fig. 31. Cífer-Pác II. Groundplan and section of the feature 326.
- Fig. 32. Cífer-Pác II. Groundplan and section of the feature 328 with the fragments of two quern-stones *in situ*.
- Fig. 33. Cífer-Pác II. Feature 328 and quern-stones found in the feature (after *T. Kolník 1980a*, Fig. 77: 5, 6).
- Fig. 34. Cífer-Pác II. Groundplan and section of the feature 484.
- Fig. 35. Cífer-Pác II. Feature 484 (after *T. Kolník 1980b*, Fig. 56).
- Fig. 36. Cífer-Pác II. The general plan of the Early Mediaeval features. The pottery was processed from the features marked with grey colour.
- Fig. 37. Cífer-Pác II. The general plan of the Early Mediaeval features and their location over the buildings dated to the Roman period.
- Diagram 1. Cífer-Pác II. The diameter of the rims. The horizontal axis displays the diameter of rims, the vertical axis shows number of the individuals.
- Diagram 2. Cífer-Pác II. The diameter of the vessel bases. The horizontal axis displays the diameter of bases, the vertical axis shows number of the individuals.
- Diagram 3. Cífer-Pác II. The proportion of the undecorated and decorated individuals in the ceramic corpus. Key: a – undecorated individuals; b – individuals decorated with the combed tool; c – individuals decorated by the tool with one point.
- Diagram 4. Cífer-Pác II. The proportion of the decorative techniques in the corpus, made by combed tool. Key: a – wavy line(s); b – band(s) of horizontal incised line(s); c – punctures; d – so called twig ornament; e – incisions.
- Table 1. Cífer-Pác II. Characteristics of the habitable features: a – feature; b – type; c – shape of the groundplan; d – maximal length [m]; e – maximal width [m]; f – area [m²]; g – maximal depth from the level of recovery [m]; h – maximal depth from the level of excavation [m]; i – heating installation; j – super-position; k – figure.
- Table 2. Cífer-Pác II. Characteristics of the other features: a – feature; b – type; c – shape of the groundplan; d – maximal length [m]; e – maximal width [m]; f – maximal depth from the level of contemporary terrain [m]; g – maximal depth from the level of recovery [m]; h – maximal depth from the level of excavation [m]; i – orientation of the longer axis; j – super-position; k – figure.
- Table 3. Cífer-Pác II. Characteristics of the free-standing ovens and ovens in the features: a – feature; b – type; c – shape of the groundplan; d – maximal length [m]; e – maximal width [m]; f – maximal depth from the level of recovery [m]; g – maximal depth from the level of excavation [m]; h – orientation of the longer axis; i – in the feature; j – location in the feature; k – figure.
- Table 4. Cífer-Pác II. The finds from the Early Mediaeval features. The table is compiled after excavation reports and documentation: a – ceramic vessels; b – pottery used in structures; c – other pottery; d – mortar; e – stones; f – metal objects; g – bones and bone objects; h – other finds; i – plant remains; j – Early Mediaeval period; k – undiagnostic Prehistory; l – Neolithic period; m – Latène period; n – Roman Period; o – Late Mediaeval period; p – fragments of the Roman bricks; r – fragments of the Roman trough bricks; s – daub; t – ceramic weight; u – Roman mortar; v – undressed stones; w – whetstone; x – obsidian flake; y – quern-stones; z – iron object; aa – iron axe; bb – nail; cc – bronze bracelet; dd – bronze needle; ee – bronze sheet; ff – slag; gg – bone “skate”; hh – animal bones; ii – animal horn; jj – glass; kk – bead; ll – charcoal; mm – plant seeds; nn – moss.

- Table 5. Cífer-Pác II. Basic characteristics of the Early Mediaeval ceramic corpus. The feature with the incomplete corpus of pottery is marked with grey colour: a – feature; b – weight of the ceramic of the individuals [g]; c – number of the individuals; d – number of the fragments; e – average weight of the individual in the feature [g]; f – average weight of the fragment in the feature [g]; g – proportion of fragments per individuals; h – baking bells; i – number of intrusions; j – sum of the pottery fragments in the feature; k – proportion of the intrusions in the feature.
- Table 6. Cífer-Pác II. The decoration of the pottery: a – feature; b – decoration with combed tool; c – wavy line(s); d – band(s) of horizontal incised line(s); e – punctures; f – so called twig ornament; g – incisions; h – decoration by the tool with one point; i – wavy line(s); j – simple incised lines.
- Table 7. Cífer-Pác II. Characteristics of the rims, necks and bases: a – feature; b – rims; c – necks; d – bases; e – proportion in the corpus of pottery; f – average length [mm]; g – average thickness [mm]; h – average weight [g].
- Table 8. Cífer-Pác II. Undecorated and decorated individuals: a – feature; b – undecorated individuals; c – decorated individuals; d – proportion in the corpus of pottery; e – average length [mm]; f – average thickness [mm]; g – average weight [g].
- Table 9. Cífer-Pác II. Types of the rims, types and variants of the bases in the features.
- Table 10. Cífer-Pác II. Characteristics of the fragments of the baking bells: a – length [mm]; b – thickness [mm]; c – weight [g]; d – number of the individuals; e – number of the fragments of the individual; f – rim; g – diameter of rim [mm]; h – undecorated individual; i – decorated individual; j – decoration with combed tool; k – wavy line(s); l – band(s) of horizontal incised line(s).
- Table 11. Cífer-Pác II. Types and variants of the rims.
- Table 12. Cífer-Pác II. Types and variants of the bases.
- Table 13. Cífer-Pác II. Concordance of the ID's of the ceramic individuals and plates with their illustration: a – individual; b – plate.
-
- Pl. I. Cífer-Pác II. Features 14, 15. The selection of the ceramic individuals.
- Pl. II. Cífer-Pác II. Features 15, 30, 38. The selection of the ceramic individuals.
- Pl. III. Cífer-Pác II. Features 38, 39, 61, 78. The selection of the ceramic individuals.
- Pl. IV. Cífer-Pác II. Feature 79. The selection of the ceramic individuals.
- Pl. V. Cífer-Pác II. Features 93, 165. The selection of the ceramic individuals.
- Pl. VI. Cífer-Pác II. Features 165, 301, 484. The selection of the ceramic individuals.
- Pl. VII. Cífer-Pác II. Feature 484. The selection of the ceramic individuals.
- Pl. VIII. Cífer-Pác II. The selection of finds found in the feature 484 (after *T. Kolník 1980b*, Fig. 56).
- Pl. IX. Cífer-Pác II. 1 – fragment of baking plate found in the feature 38; 2 – daub found in the feature 38; 3 – whetstone found in the feature 15; 4 – axe found in the feature 307 (after *T. Kolník 1980a*, Fig. 70: 1).

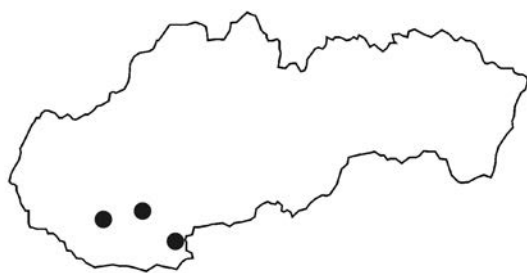
Translated by Martin Odler

Mgr. Martin Odler
 Český egyptologický ústav
 Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze
 Celetná 20
 CZ-110 00 PRAHA 1
 martin.odler@gmail.com

PhDr. Titus Kolník, DrSc.
 Slovenská akadémia vied
 Akademická 2
 SK-949 21 Nitra

SÍDLISKÁ Z 8. STOROČIA NA JUHOZÁPADNOM SLOVENSKU ŠAĽA III, ÚĽANY NAD ŽITAVOU, PAVLOVÁ¹

Martin Odler–Jozef Zábojník

Juhozápadné Slovensko, obdobie avarského kaganátu, sídlisko, analýza a vyhodnotenie objektov a materiálu

South-western Slovakia, Avar Khaganate period, settlement, analysis and evaluation of features and material

Settlements from 8th Century in South-Western Slovakia – Šaľa III, Úľany nad Žitavou, Pavlová

The long-standing hypothesis about absence or low number of the settlements comparing them with burial grounds from the period of Avar Khaganate is no longer acceptable regarding the results of recent research and excavations. While the settlement of the Avar Khaganate period in Slovakia was the sole case in the 1930's, number of new settlements has increased during the course of three or four decades by archaeological excavations. Ten settlement sites were known in 1988. Currently, the corpus of settlements from Slovakia contains 28 items with excavated features from the period of Avar Khaganate; other seven sites were found by surveys. Large corpuses are the most important. The aim of the present study is publication of features and material culture from the sites of Šaľa III (district of Šaľa), Úľany nad Žitavou and Pavlová (both in the Nové Zámky district). The study is also a general introduction to other two texts in the volume of Študijné zvesti AÚ SAV, focused on other two settlements of the Avar Khaganate period from Cífer, admin. part of Pác II and Kubáňovo II. The analysis and evaluation of the material is identical in all cases. Publication of the corpuses widens the archaeological sources for the period of 8th century AD. The settlements had no convincing traits of the status differences among the features or indications of their hierarchy, although the social stratification is observed in the Avar burial grounds. Sites with higher number of habitable features appear to be a dispersed form of settlement with several clusters of features. The thus far excavated settlements have shown that settlement forms in the period of Avar Khaganate do not differ significantly from Slavic rural settlements. This is not the evidence of the "Slavic ethnicity" of the forms of settlements (probably only the evidence of origin of some phenomena in Slavic milieu), but only a confirmation of similar or identical economic interrelations in the rural settlement structure. The traits from the settlement sites are evidence of the identical economic basis for the existence of Avar and Great Moravian ruling elite. The overview of other sites from the south-western Slovakia shows that there was no general rule for the establishment or abandonment of the settlements in the break of the 8th and 9th centuries. The diachronic differences between the horizons of the 8th and 9th century's pottery are not yet well defined and regional differences possibly occur.

ÚVOD

Obdobie avarského kaganátu patrí k ťažiskovým témam stredoeurópskej včasnostredovekej archeológie. Tomuto obdobiu sa venuje nespočetné množstvo odborných prác, či už monografií, rozsiahlych štúdií, resp. príspevkov rôzneho rozsahu. Pre túto etapu včasného stredoveku z hľadiska záujmu od-

¹ Štúdiá vznikla v rámci grantového projektu 2/0057/09 agentúry VEGA.

borníkov je však príznačný nepomer medzi pohrebiskami a sídliskami. Ten je spôsobený predovšetkým rozdielom v atraktivite nálezov získaných pri ich výskumoch. Je nesporné a logické, že bádatelia jednoznačne preferovali výskum pohrebísk (porovnaj k tomu *Zábojník 2008b*, 591). Naproti tomu výskum sídlisk nebol z viacerých príčin lákavým motívom práce archeológov. Dokonca podľa názorov niektorých súčasných bádateľov Avari ako kočovníci ani trvalé sídla nemali (*Trifunović 1999–2000*, 82). Takéto konštatovania sú rovnako schematické ako spájanie kočovníkov s istým spôsobom pochovávania. V tejto súvislosti sa napríklad spochybňovalo výhradné používanie kostrového spôsobu pochovávania u nomádskych pospolitostí (*Chropovský 1970*, 44–45). Existuje dostatok dokladov o rozmanitosti pohrebných zvykov kočovníkov, ktoré viaceré zjednodušené predstavy relativizujú (*Pohl 2002*, 202–203).

Rozsiahle terénne aktivity za posledných sto rokov znamenali postupné pribúdanie archeologických prameňov týkajúcich sa aj problematiky včasného stredoveku. To spôsobilo zmenu viacerých predstáv týkajúcich sa aj života pospolitostí, ktoré boli zaradené do skupiny kočovných etníc.² Pomerne schematické videnie života minulých spoločností sa týka východoeurópskych nomádskych spoločenstiev, teda aj Avarov. Predovšetkým v neskorom stupni obdobia avarského kaganátu sa v archeologických prameňoch Avari neprejavujú ako „typickí“ nomádi.³

Nie je veľa takých publikácií, ktorých predmetom je komplexné vyhodnotenie sídliska či sídlisk z obdobia avarského kaganátu. Dokonca existuje celý rad takých lokalít, o ktorých máme len veľmi stručné informácie. Cieľom tejto štúdie je rozšírenie nášho poznania sídlisk a materiálnej kultúry z nich prostredníctvom spracovania a publikovania súborov zo Šaľa⁴ (okr. Šaľa), Úľan nad Žitavou a Pavlovej (obidve lokality sú v okr. Nové Zámky). Štúdia je zároveň všeobecným vyhodnotením aj ďalších dvoch príspevkov v tomto zväzku Študijných zvestí AÚ SAV (*Béres/Odler 2011; Odler/Kolník 2011*), ktoré sú venované spracovaniu sídlisk z obdobia avarského kaganátu a ich materiálnej kultúry. Základom všetkých troch štúdií je diplomová práca jedného z autorov (*Odler 2010*).

V úvodnej časti predstavujeme jednotnú štruktúru spracovania súborov. Potom nasleduje opis a vyhodnotenie lokalít Šaľa III, Úľany nad Žitavou a Pavlová. Štúdia ďalej obsahuje podrobné vyhodnotenie keramiky a výpovede všetkých archeologických prameňov o týchto sídliskách vrátane súborov z lokalít Cífer, časť Pác II⁵ (okr. Trnava), a Kubáňovo II (okr. Levice), ktorým sa venujú dve predchádzajúce štúdie v tejto publikácii. Zvolený postup umožňuje upozorniť na spoločné a odlišné vlastnosti spracúvaných keramických súborov a sídlisk z obdobia avarského kaganátu na území jeho predpokladanej rozlohy.

SPRACOVANIE LOKALÍT

Opis lokalít začína administratívnym začlenením katastrov jednotlivých obcí⁶ a prehľadom prírodných podmienok na danej lokalite na základe dostupnej literatúry. Všetky lokality vo výbere patria do jedného chronologického úseku, no každá z nich bola skúmaná iným spôsobom. Keďže výskum na nich sa realizoval v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia, poskytujú aj vhodnú príležitosť na porovnanie metodiky výskumov rôznych bádateľov. Snaha (nie vždy úspešná) o dodržanie jednotnej štruktúry spracovania lokalít umožňuje postrehnúť rozdielny prístup k výskumom a odlišnú podobu pramennej základne. Je to jedna z dôležitých úloh dejín archeológie, ktorej sa však zatiaľ nevenuje v literatúre orientovanej na históriu odboru dostatočná pozornosť.

² Ku kočovníkom v archeológii porovnaj *R. Cribb (1991)*.

³ K spájaniu termínu nomádi s Avarmi kriticky *P. Tomka (2003, 165)*. Už *A. Avenarius (1991, 4)* písal o Avaroch ako o polonómadoch.

⁴ V súpise nálezov a nálezísk z obdobia avarského kaganátu na území Slovenska je lokalita v priestore závodu Duslo v Šali označená ako Šaľa III (*Zábojník 2009, 115*).

⁵ V zmysle Pravidiel slovenského pravopisu (2000, 112) bude lokalita uvádzaná ako Cífer-Pác II. Takýmto spôsobom sa budú uvádzať aj ďalšie lokality (napr. Bratislava-Devínska Nová Ves, Bratislava-Rusovce, Hurbanovo-Bohatá, Košice-Šebastovce). Jednotlivé náleziská v rámci uvedených katastrov sú potom doplnené indexom v zmysle publikácie *Zábojník 2009, 78–122*.

⁶ Vychádzame z údajov publikácie *Štatistický lexikón (2003)*. V staršej literatúre môžu byť uvádzané iné údaje.

Priebeh a metódy výskumu

Stručné informácie o priebehu a metodike archeologických výskumov sú zostavené na základe uverejnených správ a archívnych dokumentov uložených v Archeologickom ústave SAV v Nitre. Kvalitu prameňov ovplyvňovali prírodné a organizačné podmienky výskumov a naopak, na základe niektorých charakteristík dostupných súborov môžeme určiť použitý prístup, ktorý ovplyvnil a niekedy modifikoval dostupné archeologické pramene. Rozdiely v dokumentovaní objektov spôsobuje napríklad rozhodnutie vyberať objekt po poloviciach či štvrtinách, alebo po mechanických vrstvách na celej ich ploche.

Dokumentácia – stav a problémy

Uvedený je súpis a charakteristika dnes dostupnej dokumentácie. Závažnou súčasťou sú tu upozornenia na rozpory medzi nálezovými správami a dostupným materiálom. Spracovanie starších výskumov má určité neprekročiteľné hranice možností, hoci v ideálnych prípadoch je samozrejmy predpoklad o neporušenom zachovaní skladovaného archeologického materiálu. Riziko je tým väčšie, čím bol výskum lokality vykonaný dávnejšie.

Zmienky v literatúre

Komentovaná je tu bibliografia k dosiaľ publikovaným informáciám o lokalitách. Uvádza sa, ktoré údaje o výskumoch sa už objavili v odbornej literatúre, a zároveň sa poukazuje na prípadné nepresnosti alebo na chybné výklady v publikáciách. Údaje sa niekedy totiž výrazne líšia, prípadne vytvárajú až inú podobu reality ako skutočné archeologické zistenia dostupné v dokumentácii. Porovnanie s publikovanými výbermi keramiky môže pomôcť v hodnotení kompletnosti súborov.

Spôsob spracovania

Výskum na každej lokalite zahrnutej do spracúvaného výberu mal svoje špecifiká, o ktorých sme sa už zmienili. Zamerali sme sa preto na vysvetlenie a obhajobu zvoleného postupu spracovania dokumentácie a dostupného materiálu z lokalít. Kresbová dokumentácia objektov a plánov bola vyhotovená na základe podkladov v nálezových správach uložených v dokumentačnom oddelení Archeologického ústavu SAV v Nitre (Čilinská 1963; Liptáková 1963; Rejholec 1964; 1971; Rejholcová 1961; Točík 1975). Kresbovú dokumentáciu výberu materiálu z objektov (celostranové tabuľky) vyhotovil M. Odler. Poslednú tabuľku v tejto, ako aj v predchádzajúcich dvoch štúdiách tvorí konkordancia, v ktorej sú keramické jedince vzostupne usporiadané a je k nim uvedený odkaz na tabuľku s kresbou nálezu, teda daného jedinca (tabuľa 30).

Sídliskové objekty

O b y d l i a

Prítomnosť vykurovacieho zariadenia je indikátorom obytného účelu niektorých objektov. Sú to predovšetkým zemnice so štvoruholníkovým (štvorcovým a obdĺžnikovým) pôdorysom. Sem možno zrejme zaradiť aj objekty s odlišným pôdorysom, no s vykurovacím zariadením. Usporiadané sú podľa postupného číslovania na výskume, pričom štruktúra ich opisu je rozdelená do nasledujúcich kategórií: tvar a rozmery; orientácia; stratigrafické vzťahy (registrovali sme nielen vertikálne stratigrafické vzťahy, ale i horizontálne, pokiaľ sa objekty vyskytovali v skupinách); výplň; vykurovacie zariadenie; stavebné prvky. Upozorňujeme tiež na rozpory medzi nálezovými správami a údajmi publikovanými v literatúre. Nasleduje stručný opis nálezov. Keramika je najskôr charakterizovaná v zmysle databázy spracúvaného súboru. Štatisticky boli vyhodnotené údaje o hrncovitých nádobách. O špeciálnych druhoch keramiky sa zmieňujeme osobitne. K tomu dopĺňame informácie o intrúziách v objektoch a podrobnejší opis nálezovej situácie keramiky, ak sa v nálezovej správe nachádzal. Opäť sledujeme rozpory medzi správou a sú-

časným materiálom. Je prirodzené, že v opisoch sa nenachádzajú údaje ku všetkým kategóriám, pretože tieto absentujú aj v nálezových správach.

Ďalšie objekty

Do sledovanej kategórie patria objekty bez zisteného vykurovacieho zariadenia, u ktorých sa predpokladajú iné účely ako obytné. Zoradené sú rovnako podľa číslovania na výskume.

Zhrnutie – objekty a materiálna kultúra

Spracúvané objekty sme rozdelili na kategóriu obytných objektov a na ďalšie kategórie – funkčné či morfológické. Skúmame dispozíciu objektov na sídlisku a zaraďujeme ich do kontextu výskumu sídelných foriem. Uvádzame analógie zo súvekých lokalít. V spracúvaných súboroch sa nachádzalo veľmi malé množstvo takých nálezov, ktoré nepredstavujú fragmenty keramických nádob. K takýmto nálezom uvádzame štandardné informácie nutné pre ich publikovanie. Keďže viaceré z nich boli nedostupné, absentuje konfrontácia ich opisu so samotným predmetom. Použili sme preto informácie o nálezoch z nálezových správ a predbežného publikovania výsledkov výskumu. Nasleduje vyhodnotenie najzávažnejších artefaktov, ich datovanie a zaradenie do kontextu materiálnej kultúry daného obdobia. Podrobnejšie sme sa venovali metodike spracovania a publikovania údajov o súboroch keramických nádob, pretože ide o jeden z hlavných cieľov štúdie.

Keramika

Najrozsiahlejšiu nálezovú položku predstavujú fragmenty keramických nádob. Chronologické vyhodnotenie keramiky je však aj napriek dlhoročným bádateľským pokusom nie vždy úspešné. Definujeme preto možnosti opisu a skúmania spoločných aj odlišných znakov na keramike. Na ich základe potom stanovíme opisované vlastnosti súborov. Včasnostredoveká sídlisková keramika sa vyznačuje homogénnosťou tvaru – jednoznačne prevláda hrncovitá nádoba, ktorej základná schematická podoba sa nemení, i keď sa proporcie a veľkosti v detailoch odlišujú. Nevýhodou je, že zo sídlisk pochádza oveľa menej celých zachovaných exemplárov ako z pohrebísk.⁷ Preto sa zatiaľ neobjavili pokusy o pomerové výpočty na celých nádobách zo sídlisk, ktoré by vychádzali z vyhodnotenia rozsiahlych štatistických súborov (v prípade keramiky z pohrebísk porovnaj *Macháček 1997*). Aj z technologického aspektu sa obtáčaná keramika a jej výrobné stopy veľmi podobajú. Pokusy o vizuálne rozdelenie tried keramického cesta a ostriva nenachádzajú potvrdenie fyzikálnymi a chemickými analýzami (k tomu porovnaj *Fusek/ Horváth 1998*). Zostávajúce možnosti morfológických pozorovaní vychádzajú z tvarov okrajov, prípadne horných častí nádob a dien. Z hľadiska výzdoby je potrebné sledovať vyskytujúce sa motívy a ich kombinácie, resp. kombinácie výzdobných motívov a tvarov okrajov a dien. Štruktúra databáz je založená na publikovanom vzore keramiky z Bieloviec (*Fusek 2000*).⁸

Do databázy je zahrnutá iba keramika z objektov. Museli sme sa spoľahnúť na zachovaný materiál, ale i tak sme niekedy zistili rozpory medzi údajmi z nálezových správ a samotnými artefaktmi. Hlavnými príčinami je jednak dlhší čas, ktorý uplynul od konania výskumov, jednak presúvanie materiálu spojené s pokusmi o jeho spracovanie. Do databázy sme nezaradili keramiku z povrchových vrstiev, prípadne zo zberov v blízkosti skúmaných plôch, pretože jej chýba bližšie priestorové určenie. V prípade dlhšie osíd-

⁷ Jednou zo závažných príčin uvedeného stavu je často nedostatočná práca s keramickým súborom, v ktorom sa pri zachovaní určitých jednoduchých postupov dá dospieť k ucelenejším výsledkom. Príkladom sú rekonštruované nádoby z tzv. predveľkomoravského horizontu na lokalite Nitra-Šindolka (*Fusek 2008a*).

⁸ V štúdiu sa síce píše o databáze „relevantných znakov“, no možnosti voľby sú najsamprv príliš široké a až zo štruktúry databázy vyplýva orientácia súpisu znakov najmä na opis morfológickej odlišnosti a výzdoby. Ako prepojenie oboch úrovní vystupuje skúmanie kombinácií okrajov a výzdoby (*Fusek 2000*, 111–112). Úplne odlišný je prístup *H. Herold* (napr. 2010), ktorá výzdobné motívy takmer neskúma. Podrobne sa zaoberá predovšetkým keramickým cestom a jeho kategorizáciou, resp. technológiou výroby keramiky. Uverejňuje fotografie keramiky, na ktorých je niekedy výzdoba nerozoznateľná, ba dokonca ignoruje výzdobu na profiloch keramických jedincov.

lených lokalít hrozí premiešanie keramiky zo vzdialených časových úsekov, ktoré by však mal v prípade objektov archeologický výskum identifikovať.

Základnou jednotkou v databáze je keramický jedinec, teda jeden fragment, ktorý je niekedy zlepený z dvoch alebo viacerých zlomkov. Označený je alfanumerickým kódom, t. j. kombináciou písmen a čísiel. Písmeno znamená skratku lokality (C–Cífer-Pác II; S–Šaľa III; K–Kubáňovo II; U–Útany nad Žitavou; P–Pavlová). Nasleduje číselné označenie objektu a za spodnou pomlčkou poradové číslo jedinca v objekte. Týmto spôsobom je každý jedinec nezameniteľne identifikovaný. Fragment bol kedysi súčasťou celej keramickej nádoby a pre archeológiu predstavuje pozostatok niekdajšej živej kultúry. Každý jedinec je opísaný trojicou základných údajov: dĺžka, hrúbka a hmotnosť. Dĺžka črepu je definovaná ako najväčšia dĺžka, ktorú je možné zmerať na črepe, avšak v zvislej vzdialenosti, bez ohľadu na zaoblenie črepu. Hrúbka črepu predstavuje najväčšiu hodnotu, aká sa dá namerať na lome jedinca. Hmotnosť jedinca bola odvážená na digitálnej váhe. Táto veličina má charakter intervalu, pretože použitá váha zaokrúhľuje hmotnosti do 1000 gramov v intervale 2 g⁹, nad 1000 gramov v intervale 5 g. Hmotnosť jedinca ako meraním zistená veličina zastupuje iné spôsoby hodnotenia keramiky, napríklad zachovanosť povrchov (Fúsek 2000, 113–114). Celkové uvedené hmotnosti keramických súborov sú iba orientačné. Váha totiž niekedy opakovane niekoľkokrát menila údaje medzi dvomi párnymi číslami, takže sme hmotnosť fragmentu stanovili v strede intervalov, je to teda nepárne číslo.

Deskriptory databázy sa pri opise jedincov zameriavajú na počet, výskyt, resp. absenciu výzdoby a jej bližšiu charakteristiku. Apriórne vyčlenenie technologických tried do istej miery nahrádza už uvedená hmotnosť jedinca, ktorá umožňuje rozlíšenie jemnejšej a hrubšej keramiky.

V databáze sa ďalej uvádza počet jedincov v objekte a celkový počet fragmentov. Z týchto údajov sa počítala fragmentárnosť súboru. Čerstvé lomy, spôsobené pri odkrývaní objektov alebo neskorším rozpadnutím zlomkov, sa nebrali do úvahy. Pokiaľ bol však jedinec zlepený už v minulosti, pri starších rekonštrukciách súborov, nedá sa rozhodnúť, či bol lom čerstvý.

Archeologická teória odpadov predpokladá, že v keramike z jedného objektu bude zastúpených viacero črepov z jednej nádoby, ktoré sa však nedajú zlepíť. Stačí skúmanie voľným okom, aby sme mohli jedince z rovnakých nádob identifikovať. Príčiny sú mnohoraké, uveďme preto tie najčastejšie. Vo fáze výroby mohli byť na niektoré časti nádoby (najmä okraje s hrdlami a dná) použité špecifické techniky formovania, ktoré sa objavujú na viacerých zlomkoch. Nádoby sa zdobili zväčša jedným nástrojom a motívom obiehajúcim vodorovne celú nádobu, nástroj preto na povrchu zanechával rovnakú alebo takmer totožnú stopu. Vo včasnom stredoveku boli podmienky vypaľovania nie vždy dokonale kontrolovateľné, preto sa jednotlivé nádoby mohli po vypálení odlišovať rôznym sfarbením nielen vonkajšieho a vnútorného povrchu, ale aj lomu.

Uvedené faktory pomáhajú určiť s väčšou či menšou pravdepodobnosťou črepy patriace jednej nádobe. Pokiaľ však dva veľmi podobné fragmenty k sebe nemôžeme prilepiť, nemáme istotu v príslušnosti k jednej nádobe (lepšie sa črepy z jednej nádoby dajú identifikovať v objektoch s menším počtom zlomkov, kde je aj menej kombinačných možností). To je dôvod, prečo ako primárnu položku databázy volíme keramické jedince (jeden alebo viac), ktoré možno zlepíť a ktoré určite pochádzajú z jednej nádoby. Jestvujú totiž aj opačné prípady (aj v spracúvaných súboroch), kde lomy na seba priliehajú, ale črepy majú viac-menej odlišný charakter. Najčastejšie sa líši farba fragmentov ako dôsledok rôznych chemických podmienok uloženia črepov v zemi.

Základné deskriptory podrobnejšie zaznamenávajú charakter jedincov súboru. Prvá skupina opisuje okraj–počet zlomkov, z ktorých jedinec pozostáva, typ a variant okraja, prípadne aj jeho priemer, pokiaľ ho bolo možné odmerať. Okraj bol zdobený iba v prípade, ak sa výzdoba nachádza na jeho vnútornej strane alebo spredu bezprostredne pod okrajom. Hrdlá, odbité vrchné časti nádob, ktoré síce nemajú zachovaný tvar okraja, ale vieme určiť ich pozíciu na nádobe, sú definované počtom a výskytom či absenciou zdobení.

Ďalšie dva deskriptory opisujú prítomnosť, resp. neprítomnosť výzdoby na všetkých jedincoch súboru (ich súčet sa rovná počtu jedincov). Bližšie sú rozdelené podľa spôsobu dekorovania. Rozlišujeme dva najčastejšie spôsoby zdobení, a to jednoduchým nástrojom, alebo nástrojom s viacerými hrotmi. Hlavnou úlohou deskriptorov je rozlíšenie výzdobných techník. Samostatne sú uvádzané iné výzdobné motívy, ktoré neboli vyhotovené ani jedným z predchádzajúcich spôsobov.

⁹ Črepom ľahším ako 2 g bola priradená rovnako dvojgramová hmotnosť. Pohybujú sa totiž v najnižšom definovateľnom intervale s nenulovou hodnotou hmotnosti.

V kategórii dna (ploché i tzv. s vydutinou) sú zaradené všetky fragmenty, na ktorých pozorujeme formovanie a uhol spojenia podstavy so stenami nádoby. Všetky druhy dien boli kresbovo dokumentované aj v profile. Deskriptory pre charakteristiku dien zaznamenávajú ich počet, typ a variant, resp. priemer podstavy, pokiaľ sa dal určiť. Dve nasledujúce polia zachytávajú počet dvoch druhov špeciálnej sídliskovej keramiky – zvonov na pečenie a žltej keramiky.

Základné charakteristiky súborov

Údaje zahrnuté do databázy sme využili na základný opis súborov keramiky z objektov. V definovaní vlastností sme vychádzali z mierne upravených kritérií stanovených J. Macháčkom (2001b, 67–68). Sledovali sme celkový počet fragmentov v objekte, celkovú hmotnosť fragmentov v objekte, fragmentárnosť súborov, priemernú hmotnosť všetkých zlomkov, priemernú hmotnosť zlomkov podľa kategórií fragmentov, percentuálne zastúpenie jednotlivých typov fragmentov a jednotlivých druhov výzdoby.

Kresbové spracovanie súborov

Zásadnou súčasťou spracovania keramických súborov je ich kresbová dokumentácia. Kresbovým spôsobom sú prezentované takmer všetky druhy okrajov a dien nádob. Výnimkou sú fragmenty (okraja a dna) jednej nádoby, ktoré sa nedali zlepíť, no napriek tomu je ich príslušnosť k jednej nádobe nepochybná. V prípade nezdobených fragmentov sa kreslili iba profily, zdobené nádoby sú kreslené aj spredu. Kreslené sú iba päťcentimetrové výseky nádob, resp. ich fragmentov, pretože výzdobné motívy včasnostredovekej keramiky obiehajú po celom obvode, takže na zachytenie informácie stačí kresliť iba časť črepu. Tento spôsob záznamu včasnostredovekej keramiky vytvorila J. Princová-Justová (Justová 1992). Do detailov dopracovanú verziu začal v slovenskej včasnostredovekej archeológii používať G. Fusek (1998; 2000, 103). Pokiaľ bol polomer nádoby známy, je os súmernosti nakreslená plnou čiarou, ak sa nedal zistiť, ľavá strana výseku je nakreslená čiarkovane. Menšie zlomky sú kreslené vcelku, bez osi. Takýmto spôsobom sú prezentované aj niektoré zdobené vydutiny. Ich výber však podliehal subjektívnym kritériám.

S kreslením včasnostredovekej keramiky sa spája niekoľko problémov, ktoré doteraz neboli riešené. Týkajú sa predovšetkým celých obtáčaných nádob, ktoré takmer nikdy nemajú v horizontálnom reze dokonalý kruhový tvar. S uvedeným problémom súvisí ďalší – určovanie priemeru ústia, resp. podstavy nádob. Pokiaľ sa zachoval dostatočne veľký fragment okraja či dna, nie je ťažké na základe priemernej hodnoty určiť obvod ústia, prípadne podstavy. Na celých zachovaných nádobách však vidíme, že ústia, resp. dna, nemali pravidelný kruhový tvar, ale často elipsový, eventuálne inak deformovaný. V takomto prípade je lepšia hoci len približná intervalová informácia o veľkosti ústia či podstavy, ktorá sprostredkúva údaj o približných rozmeroch nádoby, ako žiadna informácia. Na vyobrazeniach keramiky v starších publikáciách niekedy nič neurčuje priemer nádob a z tohto hľadiska sú teda bezcenné.

Morfológia okrajov

Myšlienkový základ pre morfológiu okrajov tvorilo publikované spracovanie okrajov z Bieloviec (Fusek 2000, 115–116). Snažili sme sa vyčleniť toľko variantov, koľko umožňuje zachovaný materiál, aby sa dala sledovať morfológická rôznorodosť okrajov. Typy sú odlišené podľa predstavy o tvarovaní okraja počas výroby nádoby.

Morfológia dien

Dôvodom rozpracovania morfológie dien je fakt, že spôsob formovania plochy podstavy vypovedá o technológii výroby keramiky. Niektoré spoločné znaky dien nie sú vhodné ako základ ich delenia. Všetky pochádzajú z hrncovitých nádob, preto je uhol spojenia dna a stien nádoby vždy tupý. Vo všeobecnosti sú dna väčšiny nádob hrubšie a menej precízne tvarované ako ich okraj a horná časť. Boli ručne modelované aj v prípade obtáčanej keramiky.

Prehľad včasnostredovekého osídlenia v okolí

Na základe prehľadov o osídlení Slovenska vo včasnom stredoveku (Hanuliak 2004; Pramene 1989; Významné náleziská 1978; Zábojník 2004) a prípadných jestvujúcich špeciálnych štúdií sme zhromaždili údaje o včasnostredovekom osídlení v bezprostrednom okolí, v katastroch obcí s lokalitou a v susedia-

cich katastroch. Poznatky by mali indikovať informácie o štruktúre a podobe osídlenia v časovom intervale 7.–8. storočia. Pridali sme aj údaje o vyskytujúcom sa staršom, resp. mladšom osídlení vo včasnom stredoveku. V tomto prípade poskytujú podklady o zmenách osídlenia, o pokračujúcich či prerušených sídelných aktivitách v jednotlivých oblastiach.

ŠAĽA III (okr. Šaľa)

Mesto Šaľa sa nachádza na dolnom Považí. Lokalita síce leží z väčšej časti v katastri obce Močenok (predtým Sládečkovce), ale do literatúry vstúpila pod názvom Šaľa-Duslo (obr. 1). Lavý breh Váhu kedysi patrila do chotára Veče, miestnej časti Šale. Lokalita sa rozprestiera na severnom okraji Podunajskej roviny, v priestore severozápadného výbežku Novozámockých pláňav, na Nitrianskej tabuli Nitrianskej pahorkatiny (Mazúr a kol. 1986) v nadmorskej výške 118,5 m. Leží na pleistocénnych sprašiach a sprašových hlinách. Pôdy sú tu černozeme a glejové černozeme. Klimaticky je lokalita situovaná v teplej oblasti, v teplom a suchom okrsku, s miernou zimou a dlhším slnečným svitom.¹⁰ Terén pôvodne slúžil ako orná pôda, narúšaná 40–50 cm hlbokou orbou. Pod ornou bola kultúrna vrstva bez stratigrafie. Tvorila ju sivočierna, masťná a popolovitá nekompaktná zemina. Pod kultúrnou vrstvou bola spraš, nachádzajúca sa 50 cm, niekde aj 100 cm pod súčasným povrchom. Až na tejto úrovni bolo možné rozlíšiť objekty. Situácia v teréne bola výrazne zmenená zástavbou a vyrovnaním plochy, preto sa nedá hodnotiť vzdialenosť k vodným zdrojom (Zábojník 2008a, 283).

Priebeh a metódy výskumu

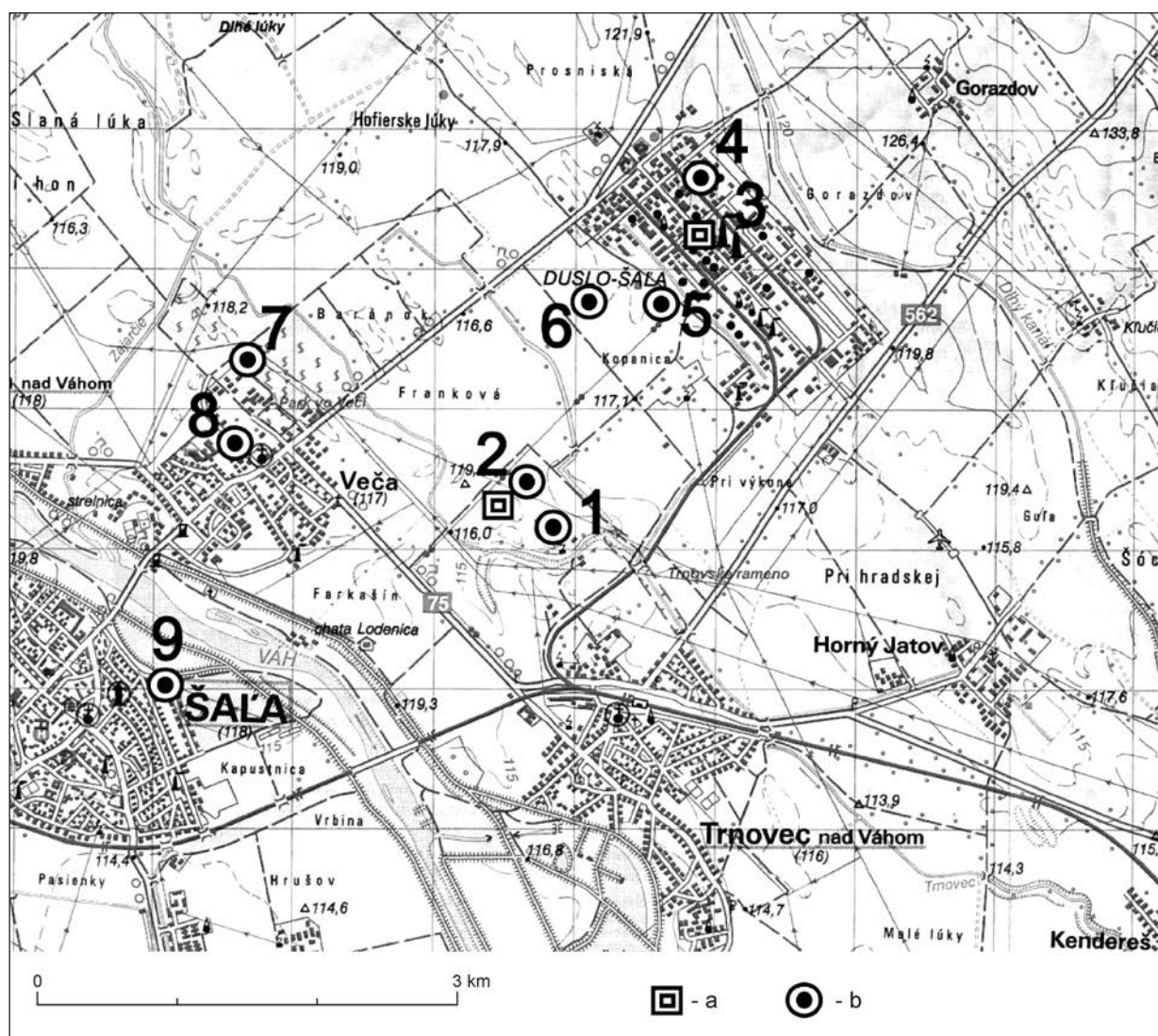
Továrenský chemický komplex Duslo Šaľa sa začal stavať v roku 1958 (Rauša/Porhajaš 1978, 13–21; Somora a kol. 1973, 8–22). Oficiálne publikácie o dusikárni neobsahujú žiadnu zmienku o archeologickom výskume. Podľa výpovedí pracovníkov sa však už od začiatku výstavby tohto komplexu objavovalo veľké množstvo archeologických nálezov (Liptáková 1963b, 327–328; Němejcová-Pavúková 1963). O týchto skutočnostiach nebol Archeologický ústav SAV informovaný až do roku 1961. Medzičasom zastavali veľké časti plochy výrobnými halami, a tak zdokumentované archeologické situácie predstavujú iba torzo osídlenia.

Prvá fáza výskumu prebiehala od augusta 1961, kedy sa začalo so stavbou železnice v rámci tohto chemického komplexu (druhá fáza výstavby). Výskum Z. Liptákovskej pokračoval v jesenných a zimných mesiacoch, aj v zamrznutej pôde. V roku 1962 pracovníci Archeologického ústavu SAV sledovali tretiu etapu výstavby dusikárne (Liptáková 1963). Na výskumných prácach sa v zimných mesiacoch podieľal aj J. Lichardus. Z niektorých objektov sa podarilo zdokumentovať len ich časti a zachrániť časť materiálu, pretože ešte pred príchodom odborníka boli porušené bagrami či buldozérmi. Z ďalších objektov pochádza iba keramika, ale o ich podobe nevieme nič, lebo materiál sa vyberal z už vybagrovaných kôp zeminy.

Ornicu a kultúrnu vrstvu odhrňali buldozéry. Objekty boli skúmané a zakresľované až na úrovni sprašového podložia. Zamerané boli na pravouhlú sieť asfaltových ciest. Z časových dôvodov neboli vytýčené sondy, neuskutočnil sa ani výskum za pomoci sondáže. Počas záchranných prác sa odkryli torzá sídlisk z troch období—zo staršej doby železnej, z doby rímskej a zo včasného stredoveku. Neskorším spracovaním sa podarilo zistiť, že včasnostredoveké nálezy pochádzajú z tzv. predveľkomoravského horizontu a z obdobia na prelome 12. a 13. storočia.

V roku 1963 pokračovala tretia etapa výstavby dusikárne. Záchranný výskum viedol E. Rejholec. Podarilo sa nájsť ďalších šesť objektov včasnostredovekého sídliska, z jedného sa zachoval iba keramický materiál, ostatné boli zdokumentované aj v teréne. Posledný známy objekt sídliska (zásobná jama) bol porušený v tom istom roku pri budove úpravne soľanky (Rejholec 1964).

¹⁰ Charakteristika prírodných podmienok lokality Šaľa III zostavená podľa *Atlas 1980*, mapa 1—Geológia; mapa 42—Klimatické oblasti; mapa 1—Pôdne typy; *Zábojník 2008a*, 282F, 283.

Obr. 1. Šaľa. Včasnostredoveké lokality v katastri mesta. 1–Šaľa I (Veča/Vízallás), pohrebisko z 8. storočia; 2–Hidas, pohrebisko z konca 10. až z 11. storočia a sídlisko z 10. storočia; 3–Šaľa III (Duslo), sídlisko z 8. storočia; 4–Šaľa II (Duslo), pohrebisko z 8. storočia; 5–Veča (Andelok II), pohrebisko z konca 10. až z 11. storočia; 6–Veča (Andelok I), pohrebisko z 11. storočia; 7–Veča (pieskovisko), pohrebisko z 9. storočia; 8–Veča (intravilán), pohrebisko z 11. storočia; 9–Šaľa IV (Vinohrady), pohrebisko z 8. storočia. Legenda: a–sídlisko, b–pohrebisko. *Poznámka:* Lokality s indexom sú uvádzané v zmysle publikácie *Zábojník 2009*, 115–116.

Dokumentácia–stav a problémy

Výskum z rokov 1961–1963 je zdokumentovaný tromi nálezovými správami (Liptáková 1963; Rejholec 1964; 1971). Okrem stručného opisu realizácie výskumu obsahujú opis odkrytých objektov, objavených keramických fragmentov a nekeramických nálezov. Nálezy sú zobrazené na fotografických tabuľkách s pripojenými schematickými náčrtmi profilov nádob. Kresbovo boli zdokumentované aj pôdorysy a profile vybraných objektov. Objekty zničené pri zemných prácach neboli dokumentované kresbovo ako ostatné, ale ich poloha je niekedy fixovaná na celkových plánoch lokality. O polohe niektorých objektov sa dozvedáme iba z prírastkového zoznamu alebo z vreciek s keramikou. Časť z nich však nie je lokalizovaná vôbec.

V oddelení dokumentácie AÚ SAV chýba prírastkový zoznam za rok 1962, čo spôsobuje problémy s identifikáciou niektorých objektov. Podarilo sa nám vyčleniť materiál z objektov označených ako SL a N,

ale nevieme priestorovo určiť objekt s prírastkovým číslom 62-1-62. Časť materiálu sa v súčasnosti nachádza v depozitári Vlastivedného múzea v Galante, ďalšia ostala v skladoch Archeologického ústavu SAV v Malých Vozokanoch. Ne keramické nálezy sa nepodarilo znovu objaviť a nie je známe miesto ich deponovania.

Systém číslovania objektov na lokalite sa menil. Počas výskumu Z. Liptákovej boli včasnostredoveké objekty priebežne číslované arabskými číslicami a objekty z doby rímskej rímskymi číslicami. V priebehu prác sa ukázalo, že niektoré „rímske“ objekty sú zo včasného stredoveku. Označenie rímskym číslom im však ostalo. Dva objekty majú označenie písmenami (N a SL), lebo boli azda nájdené po uzavretí a dopísaní prvej nálezovej správy. Počas výskumu E. Rejholca boli všetky objekty označené rímskymi číslicami, číslo objektu nemá zásobná jama s prírastkovým číslom 235. V procese identifikácie sme použili všetky pôvodné označenia objektov, pretože žiadne nie je duplicitné. V takomto prípade je to lepší postup, ako keby sme objekty prečíslovali.

Zmienky v literatúre

Stručné informácie o výsledkoch výskumu prezentovala Z. Liptáková (1963b, 336–339). Opisuje objekty 1, 4, 8, 13 a dve piecky bez uvedenia ich čísiel. Z objektu XIV spomína aj obdĺžnikovú misku. V prípade fragmentov tzv. zvonov na pečenie používa výraz „hrubé hlinené platne“. Od ostatnej keramiky ešte odlišuje zásobnice z hrubšieho zrnitého materiálu. Na základe analógií z Bešeňova a Nitrianskeho Hrádku dotovala sídlisko do 9. storočia. K informatívnemu článku bola pripojená fotografická tabuľka s výberom včasnostredovekej keramiky (Liptáková 1963b, obr. 109).

Sídlisko do 8. storočia dotovali Z. Čilinská (1965; 1973, 537) a A. Točík (1965). Takéto časové zaradenie sa objavuje aj v ich neskoršej spoločnej práci (Čilinská/Točík 1978, 199–200). V publikáciách citovaných autorov sa uvádza, že dvojkonické nádoby sa takmer nevyskytovali a takisto ani značky na dnách, teda dva fakty, ktoré sú v rozpore s našimi pozorovaniami. Ďalšie stručné informácie o sídlisku obsahuje aj iná štúdia Z. Čilinskej (1995). Objekt 1 (obr. 2), pôvodne nazvaný „chatou“, figuruje v neskoršom vyhodnotení ako príklad hospodárskej stavby (Šalkovský 1998, 26, obr. 9: 2). Datovanie sídliska do 8. storočia bolo založené práve na základe nálezov z tohto objektu. Z. Čilinská (1965, 52) uvádza z uvedeného objektu „náušnicu nemesvölgyského typu a melónovité perly“(!). Tento údaj od nej prebrala N. Profantová (1992, 651). Je potrebné však dodať, že kresby či fotografie týchto predmetov neboli nikde publikované. Rovnako chýbajú aj kresby keramických fragmentov okrem už spomínanej fotografickej tabuľky výberu materiálu (Liptáková 1963b, obr. 109).

V žiadnej zo spomenutých publikácií sa však neuvádza ani celkový počet preskúmaných objektov, ani ich charakter. Publikovaný bol iba jediný pôdorys sídliskového objektu a jediná fotografia voľne stojacej pece (Liptáková 1963b, obr. 116; 117). Absencia detailného vyhodnotenia keramických fragmentov spôsobila, že do včasného stredoveku bola datovaná aj ďalšia piecka, ktorú však možno datovať do obdobia na prelome 12. a 13. storočia.

V literatúre sa objavujú aj iné, niekedy protichodné, niekedy nesprávne, prípadne neúplné informácie. J. Ižóf (2004, 12) tvrdí, že celé sídlisko z 8.–11. storočia na pozemku Dusla zničili zemné práce. V publikácii *Pramene* (1989, 101) sa uvádza po prvýkrát rozlíšenie dvoch chronologických úsekov stredovekého osídlenia, no ešte s jeho pôvodným chybným datovaním vychádzajúcim z údajov v nálezových správach. V súpise nálezov a nálezísk z obdobia avarského kaganátu na Slovensku (Zábojník 2004, 111) je zmienka o lokalite s názvom Šaľa III (Duslo II) bez určenia presného počtu objektov. Z nekeramických nálezov sa spomína nález náušnice a korálika. V neskôr publikovanej štúdii je precíznejšie fixovaná poloha sídliska (Zábojník 2008a, 280; 2008b, 595).

Spôsob spracovania

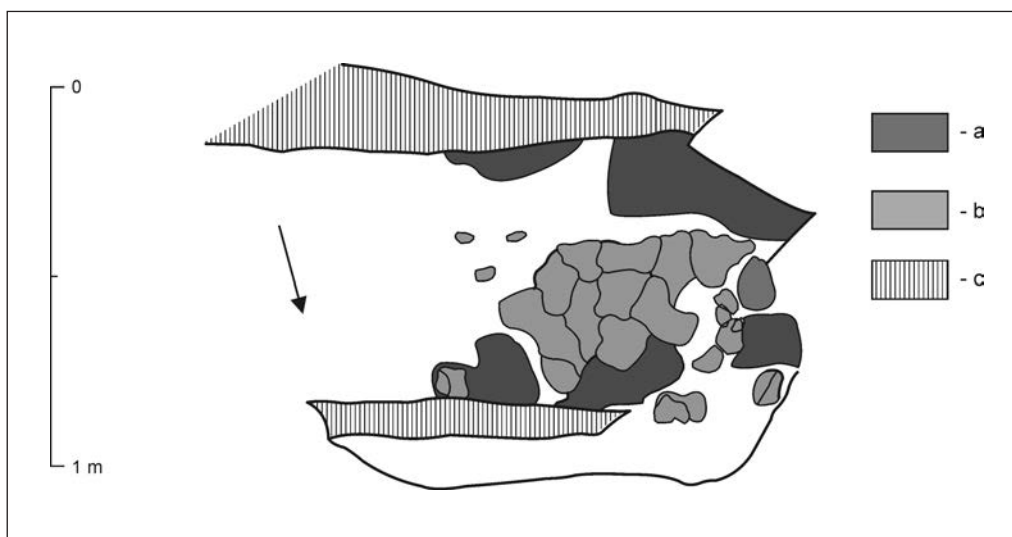
Z predchádzajúcej časti vyplýva, že sídlisko v Šali (Šaľa III) sa v literatúre často cituje, hoci publikované informácie sú viac než nedostatočné. Preto je našim základným cieľom podať presné údaje o objektoch, ako aj odlišenie fáz osídlenia a ich datovanie. V štúdiu sprístupňujeme podrobne iba objekty z obdobia avarského kaganátu. Pokiaľ nám bol materiál k dispozícii, prezentujeme jeho novú kresbovú dokumentáciu. Pri materiáli, ktorý sa najsť nepodarilo, preberáme opis i vybranú dokumentáciu z nálezových správ.

Sídliskové objekty

O b y d l i a

Objekt 4

- *Tvar a rozmery:* zemnica, z ktorej sa zachovalo len ohnisko a časť okolo neho sa nachádzajúcej podlahy (obr. 2). Rozmery: 162 x 106 x 80 cm.¹¹ Objekt bol stručne spomenutý v prvej publikovanej správe o výskume (Liptáková 1963b, 337). Na celkovom pláne sídliska bol označený ako pec II.
- *Stratigrafické vzťahy:* nachádzal sa v skupine objektov 1, 2, 4, 7 a 8.
- *Vykurovacie zariadenie:* ohnisko bolo tvorené súvislou vrstvou kameňov, pod ktorou bola do červena prepálená hlina. Časť ohniska sa zachovala neporušená, niekoľko menších kameňov bolo rozložených západným smerom. V publikácii sú opísované ako veľké riečne okruhliaky (Liptáková 1963b, 337).
- *Stavebné prvky:* ohnisko bolo na severnej a južnej strane lemované plytkým nerovnomerne hlbokým žliabkom.

Obr. 2. Šaľa III. Objekt 4. Legenda: a–prepálená hlina; b–kamene; c–žliabky.

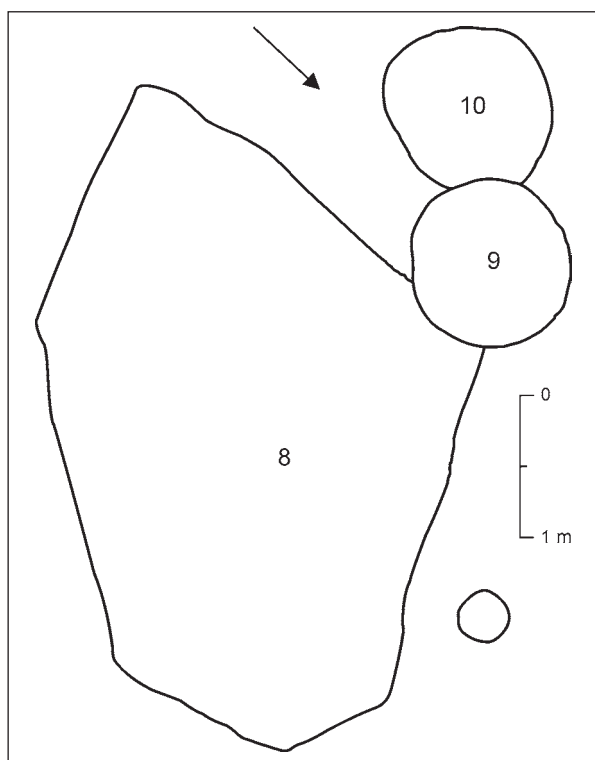
N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 48 fragmentov tvoriacich 48 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 2380 gramov. V objekte sme rozpoznali viaceré črepy pochádzajúce prinajmenšom z jednej nádoby, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 37 zdobených a 11 bez výzdoby. Zaznamenali sme 10 okrajov, z toho päť so zmerateľným priemerom ústia, 1 fragment hrdla nádoby, 4 dná, z toho tri so zmerateľným priemerom podstavy (tab. II; III). Na základe fotografických tabuliek v nálezovej správe (Liptáková 1963) je však zrejmé, že všetok materiál sa nám nepodarilo zhromaždiť. V uvedenom dokumente sa píše o keramických nálezochoch z okolia ohniska, ktoré predstavovali fragmenty prevažne veľkých hrncovitých nádob. Bezprostredne pri ohnisku sa našli tri zlomky zvonov na pečenie, vo vrecku sa však zachovali iba dva fragmenty okraja zvona (S4_50).
- *Intrúzie:* fragment keramiky z doby rímskej.

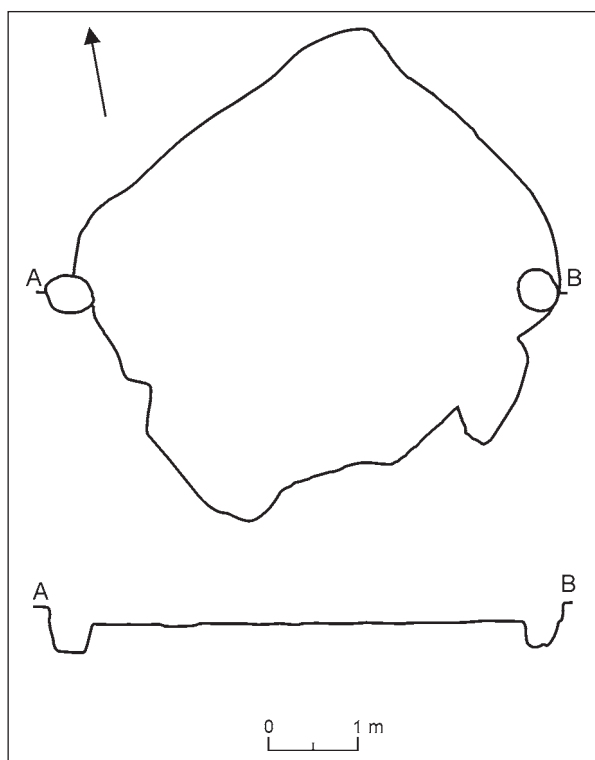
Objekt 8

- *Tvar a rozmery:* zemnica s nepravidelným obdĺžnikovým pôdorysom, v juhovýchodnom rohu výrazne porušená. Západná stena bola takmer zvislá, východná stena sa ku dnu postupne zvažovala. Dno bolo rovné a udupané (obr. 3). Rozmery: 380 x 250 x 80 cm (pod úrovňou terénu). Opis objektu 8 publikovala už Z. Liptáková (1963b, 337).
- *Orientácia:* objekt bol dlhšou osou orientovaný v smere Z–V.
- *Stratigrafické vzťahy:* nachádzal sa v skupine objektov 1, 2, 4, 7 a 8. V severozápadnom rohu bol porušený mladším stredovekým zásahom (jama 9).
- *Výplň:* popolovitá nekompaktná zemina.
- *Vykurovacie zariadenie:* v dokumentácii sa jeho výskyt neuvádza.
- *Stavebné prvky:* na východnej strane bol vchodový stupeň.

¹¹ Prvé dva údaje označujú pôdorysné rozmery objektu, t. j. dĺžku a šírku, tretí údaj označuje hĺbku objektu. Takýto spôsob sa používa v opise všetkých sídliskových objektov.

Obr. 3. Šaľa III. Situácia objektov 8, 9, 10 a 11. Do obdobia včasného stredoveku je datovaný objekt 8.

Obr. 4. Šaľa III. Objekt 12.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* v súbore, ktorý bol k dispozícii, sme nevedeli objektu priradiť žiadnu keramiku. V nálezovej správe sú však informácie o keramike z objektu spolu s kresbou profilu fragmentu zvona na pečenie (tab. XXIII: 12).
- *Intrúzie:* vo vrchnej vrstve výplne sa našli 2 črepy zo staršej doby železnej.
- *Ostatné nálezy:* pri stenách a na dne objektu bola nápadná koncentrácia uhlíkov, tvoriaca súvislú vrstvu s hrúbkou približne 3 cm.

Objekt 12

- *Tvar a rozmery:* zemnica obdĺžnikového pôdorysu so zaoblenými rohmi, juhovýchodná a severozápadná stena boli porušené. Steny a dno boli rovné (obr. 4). Rozmery: 420 x 500 x 80 cm (úroveň zistenia 80 cm pod povrchom).
- *Orientácia:* objekt bol dlhšou osou orientovaný v smere V–Z.
- *Stratigrafické vzťahy:* nachádzal sa v skupine objektov 3, 12 a 24.
- *Výplň:* nekompaktná sivá popolovitá zemina. Objekt bol zahĺbený v sprašovom podloží.
- *Výkurovacie zariadenie:* v dokumentácii sa jeho výskyt neuvádza.
- *Stavebné prvky:* v západnom a východnom rohu boli kolové jamy s rovnými dnami a údajne so stopami dreva vo výplni. Kolová jama vo východnom rohu sa nachádzala vo vnútri objektu, kolová jama v západnom rohu bola z väčšej časti pôdorysu už za hranicou zemnice.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 62 fragmentov tvoriacich 61 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 3696 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom dvoch nádob, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 37 zdobených a 24 bez výzdoby. Zaznamenali sme 14 okrajov, z toho päť so zmerateľným priemerom ústia, 3 hrdlá, 4 dna, z toho tri so zmerateľným priemerom podstavy (tab. V–VII).
- *Intrúzie:* 3 fragmenty provinciálnej panónskej keramiky.
- *Ostatné nálezy:*
 1. Rozlomená kamenná osla s rozmermi 10,8 x 4,2 x 3,9 cm (tab. XXIII: 3).
 2. Kamenný brúsik (nebol v dostupnom materiáli).

Objekt 14

- *Tvar a rozmery:* zemnica zničená bagrom. Zachovala sa z nej len časť na úrovni sprašového podložja, a to jej južný roh, časť juhovýchodnej a juhozápadnej steny, stojace proti sebe v pravom uhle. Objekt mal šikmé steny a rovné dno (obr. 5). Rozmery: 200 x 156 x 22 cm (od úrovne zistenia). Zachovaná časť objektu bola v hĺbke 108 cm pod súčasným povrchom.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 50 fragmentov tvoriacich 50 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 2672 gramov. Identifikovali sme čre-

py prinajmenšom piatich nádob, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 36 zdobených a 14 bez výzdoby. Zaznamenali sme 9 okrajov, všetky so zmerateľným priemerom ústia, 4 hrdlá, 2 dna, žiadne so zmerateľným priemerom podstavy (tab. VII; VIII). Podľa fotografických tabuliek v nálezovej správe (Liptáková 1963) chýba z objektu ďalšia keramika.

- *Intrúzie*: dva fragmenty z doby rímskej. Podľa nálezovej správy 3 črepy z doby rímskej a jeden zo staršej doby železnej.
- *Ostatné nálezy*: zvieracie kosti.

Objekt 27

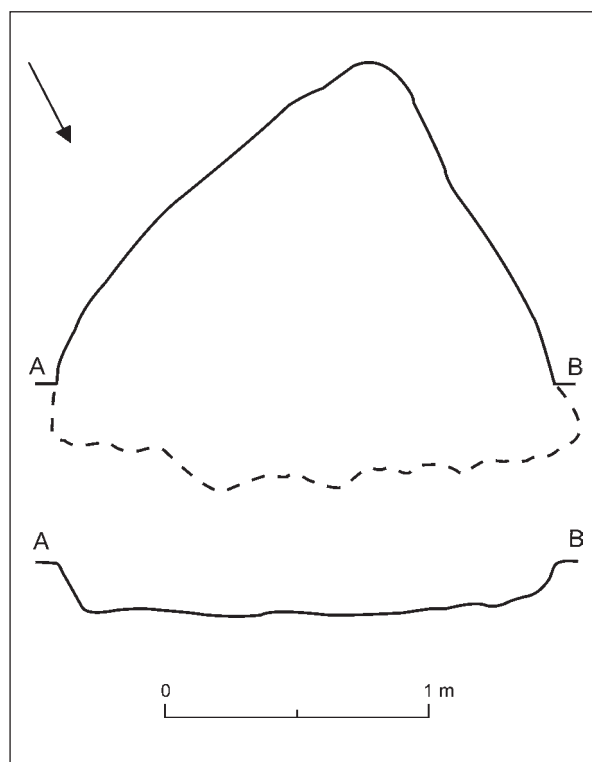
- *Tvar a rozmery*: objekt s nepravidelným pôdorysom pozostávajúcím so štvorcovej a oválnej časti. Objekt mal rovné steny aj dno (obr. 6; 7). Rozmery: 280 x 240 x 60 cm (od úrovne podlažia).
- *Orientácia*: objekt bol dlhšou osou orientovaný približne v smere S–J.
- *Výplň*: masná tmavá popolovitá zemina.
- *Vykurovacie zariadenie*: v objekte sa nachádzalo ohnisko približne oválneho tvaru, s rozmermi 92 x 68 x 40 cm, ktoré bolo v úrovni zhruba 40 cm nad podlahou. Spodná plocha ohniska bola cca 12 cm zahĺbená a nachádzali sa v nej kamene.
- *Stavebné prvky*: interiér objektu bol bez kolových jám. Na severnej strane k nemu azda patrila kolová jamka nepravidelného oválneho pôdorysu, ktorá mala rovnaké zahĺbenie a rovné dno. Obsahovala zvieracie kosti.

Nálež y:

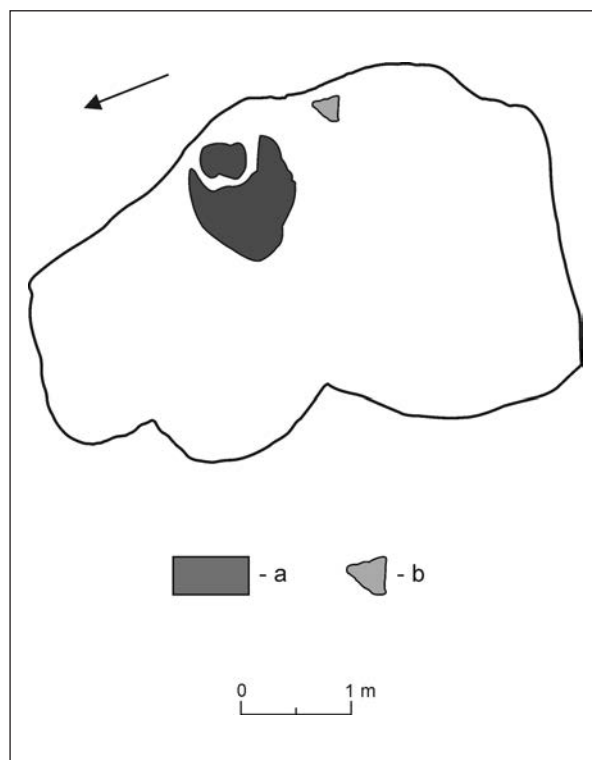
- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 31 fragmentov tvoriacich 29 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 1956 gramov. Podľa fotografických tabuliek z nálezovej správy (Liptáková 1963) však chýba z objektu ďalšia keramika. Identifikovali sme viaceré črepy, prinajmenšom jednej nádoby, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 20 zdobených a 9 bez výzdoby. Zaznamenali sme 3 okraje, žiadny so zmerateľným priemerom ústia, 4 hrdlá, 4 dna, z toho tri so zmerateľným priemerom podstavy (tab. XI). Jeden z okrajov pravdepodobne patrí masívnej miske, priemer ústia sa však nedal zistiť (S27_17). Analogická celá nevysoká miska bola predbežne publikovaná zo sídliska Nové Zámky III (Zábojník 2008b, obr. 4: 2). Ďalšie fragmenty pochádzajú z lokality Bratislava-Devínska Nová Ves VIII (Béřes 1985, 46, tab. I: 6, 9).

Z objektu 27 pochádza aj keramické cedidlo sivohnedej farby, kónického tvaru, so šikmo zrezaným okrajom a s jedným radom okrúhlych dierok na stene pri dne. Cedidlo bolo vyrobené v ruke, zo zrnitého materiálu s prímiesou sľudy, na povrchu bolo vyhladené. Celkový tvar sa podarilo zrekonštruovať, hoci jeho časti chýbali (tab. XXIII: 11).

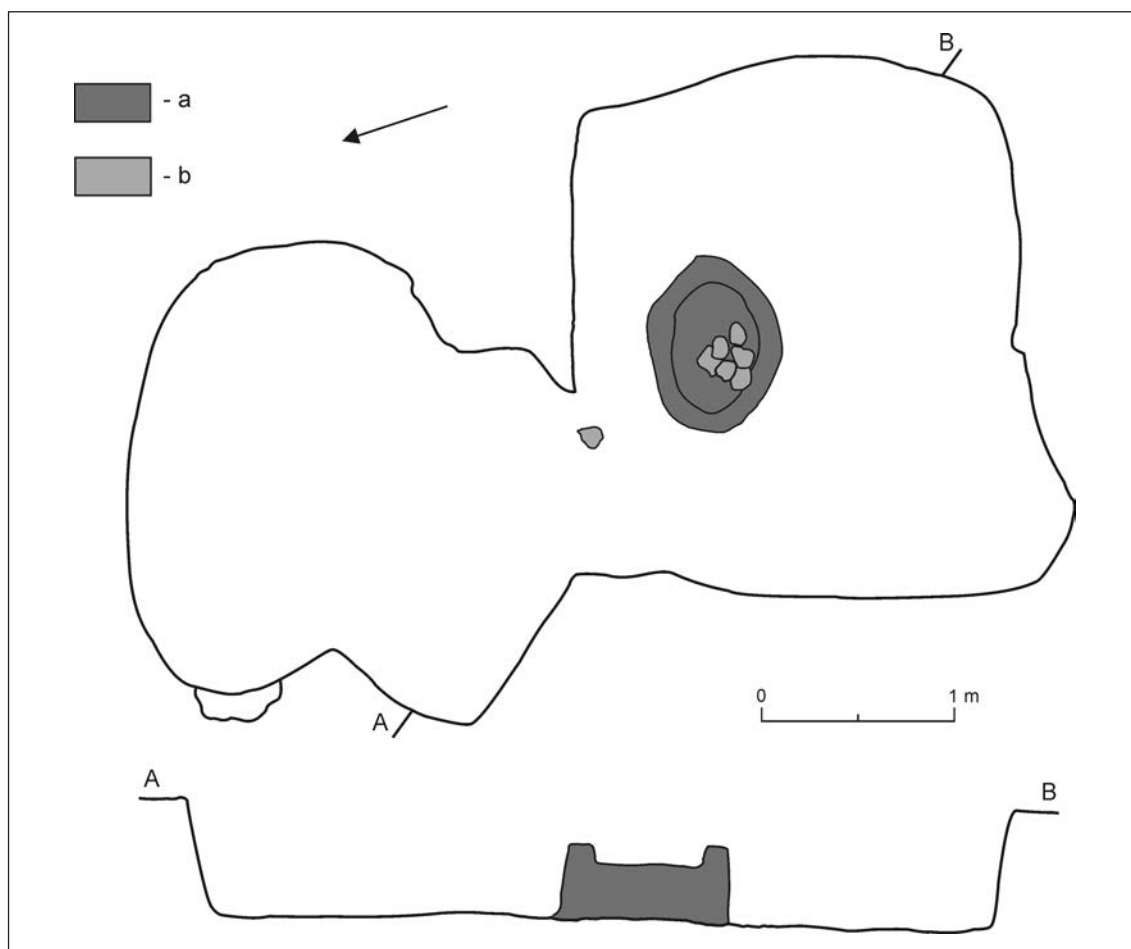
- *Ostatné nálezy*:
 1. V severovýchodnom rohu zemnice boli veľké hruďy železnej trosky.
 2. Nad ohniskom a v jeho okolí sa našla prepálená vrstva hliny.

Obr. 5. Šaľa III. Torzo objektu 14. Čiarkovanou líniou je označené porušenie objektu.

Obr. 6. Šaľa III. Pôdorys objektu 27 pred vybratím. Legenda: a – prepálená hlina; b – troska.

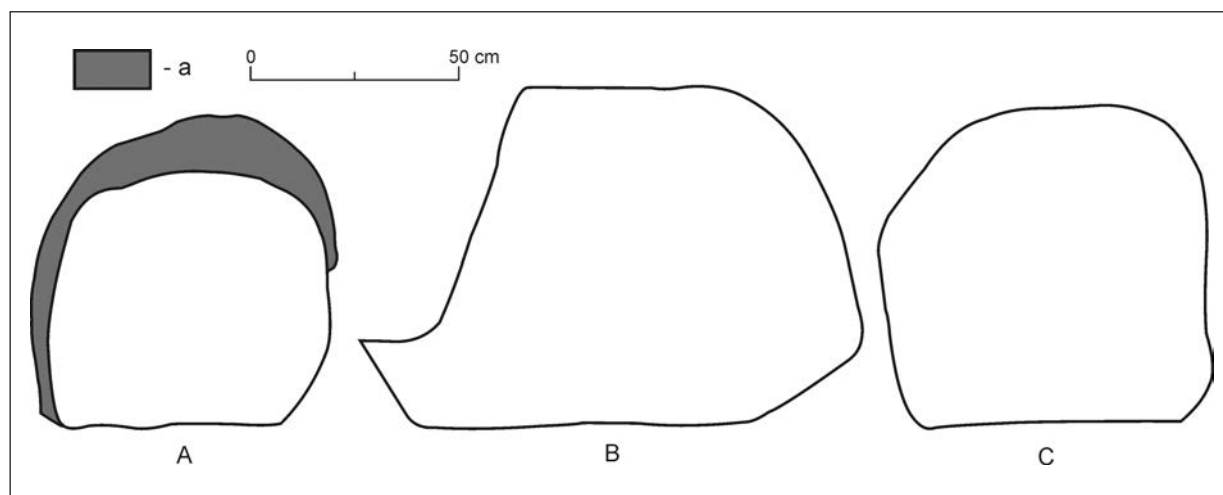
Obr. 7. Šaľa III. Objekt 27 po vybratí. Legenda: a–prepálená hlina; b–kamene.

Objekt XIV

Obr. 8. Šaľa III. Objekt XIV (podľa Liptáková 1963b, obr. 117).

- *Tvar a rozmery:* azda zemnica, takmer úplne zničená bagrom, z ktorej ostala iba kupolovitá piecka. Pravdepodobnejšie to však bola samostatne stojaca piecka. Mala pretiahnutý obdĺžnikovo-oválny pôdorys. Dno bolo zahĺbené cca 20 cm pod úroveň sprásového podlažia. Kupola bola vpredu otvorená (obr. 8; 9). Rozmery piecky: 148 x 144 cm, výška 62 cm. Na celkovom pláne je označená azda ako pec (Liptáková 1963b, obr. 117). Podľa fotografií z nálezovej správy (Liptáková 1963) mala pec v zachovanej zadnej časti dva otvory–prieduchy. Text správy však o žiadnych perforáciách nehovorí takže aj tento drobný fakt poukazuje na náročné podmienky pri záchrannom výskume a často prílišnú stručnosť pôvodnej dokumentácie.
- *Stratigrafické vzťahy:* v blízkosti piecky bol údajne zničený objekt 26, ktorý sa však na celkovom pláne lokality nenachádza.
- *Výplň:* vnútro piecky bolo vyplnené uhlíkmí a popolom. Okolo pôdorysu sa nachádzala prepálená zemina.
- *Vykurovacie zariadenie:* hlinená piecka, ktorá mala časť odrezanú bagrom.

Obr. 9. Šaľa III. Objekt XIV. A–pôdorys; B–pozdlžný rez; C–pričný rez. Legenda: a–prepálená hlina.

N á l e z y:

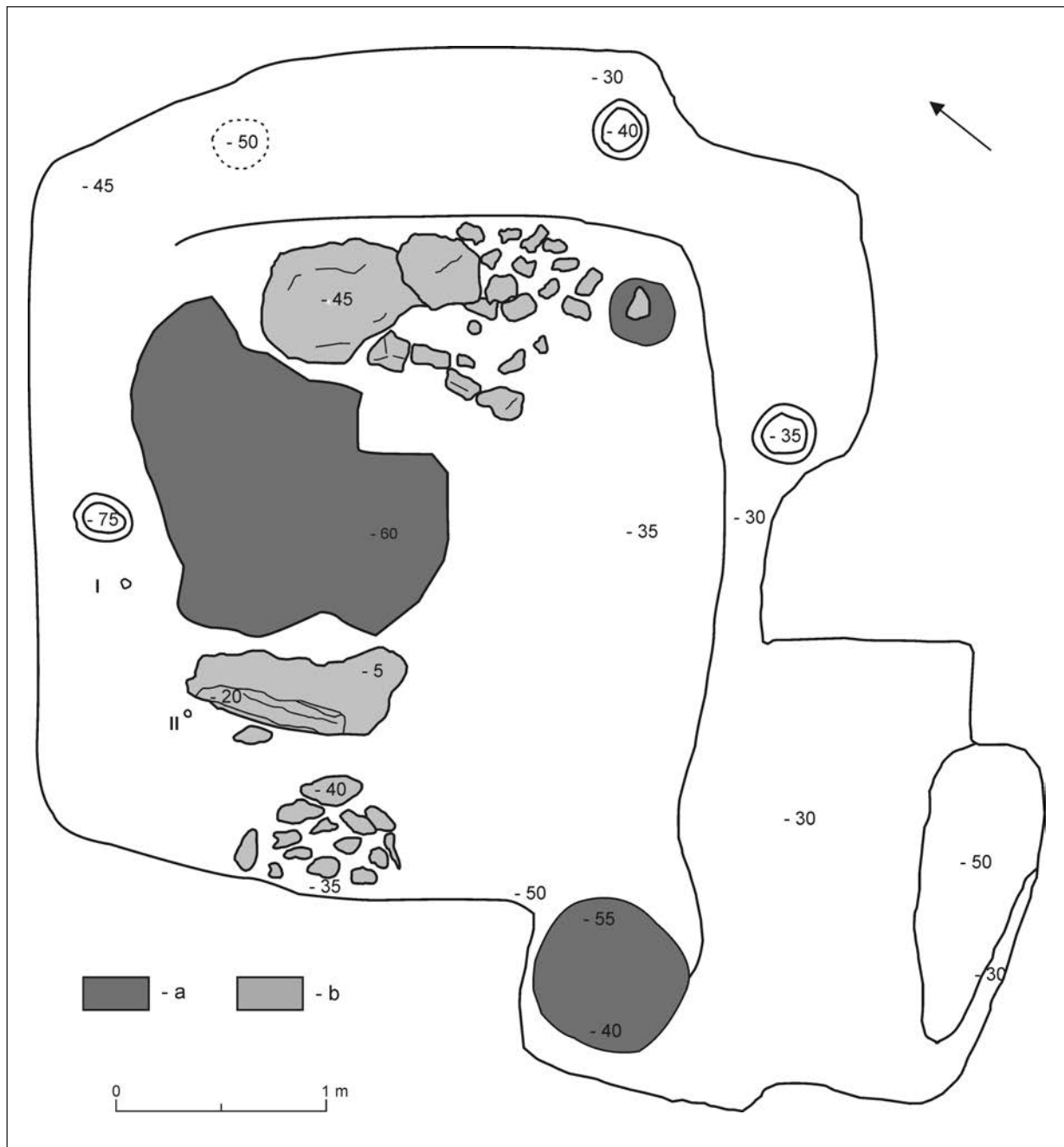
- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 27 fragmentov tvoriacich 27 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 882 gramov. Podľa fotografických tabuliek z nálezovej správy (Liptáková 1963) chýba časť keramického materiálu. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 18 zdobených a 9 bez výzdoby. Zaznamenali sme 1 okraj s nezmerateľným priemerom ústia a 1 hrdlo nádoby (tab. XII).
- *Intrúzie*: 14 zlomkov keramiky z doby rímskej a 1 okrajový črep pravekej keramiky. Z dokumentácie nie je jasné, či sa našli v deštrukcii pecky, alebo pri nej. Z objektu pochádza aj 1 hranatá miska s rozmermi 9 x 6 x 2,5 cm, vyhotovená zo zrnitého materiálu s prímiesou drobných kamienkov, sludy a drvených črepov. Povrch je mierne uhladený. Na dne z vonkajšej strany je ostrým rydlom vyrytý rovnoramenný kríž olemovaný okrúhlymi vpichmi. Dutá časť misky je vydlabaná vo forme oválneho korýtka, na dne ktorého sú štyri rady nechtových vrypov (tab. XXIV: 1). Fotografiu predmetu publikovala Z. Liptáková (1963b, obr. 109; porovnaj obr. 27: 2; tab. XXIV: 1).

Objekt II

- *Tvar a rozmery*: zemnica štvoruholníkového tvaru so zvislými stenami mala v južnom rohu obdĺžnikový výbežok, zrejme predsunutý vstup do objektu. V juhovýchodnej stene výbežku sa nachádzala oválna priehľbeň (obr. 10). Umiestnenie objektu na ploche sídliska je neisté. Do celkového plánu E. Rejholca (1971) nebol zakreslený, bola iba naznačená jeho poloha na trase asphaltovej cesty 5/5. Rozmery: 400 x 390 x 55–60 cm. Výbežok (vstup) bol zahĺbený cca 30 cm, hĺbka priehľbne bola cca 50 cm. Dno objektu malo niekoľko úrovní zahĺbenia (od 30 do 60 cm).
- *Orientácia*: objekt bol dlhšou osou orientovaný v smere SV–JZ.
- *Výplň*: v juhozápadnej časti zemnice a v priestore vstupu na ploche s priemerom 38 cm bola prepálená hlina a jej ďalšia malá koncentrácia sa nachádzala vo východnej časti objektu.
- *Vykurovacie zariadenie*: väčší zhluk lomových kameňov bol vo východnej časti objektu, medzi nimi bola prepálená hlina. Ide pravdepodobne o deštrukciu pece na ploche približne 200 x 100 cm.
- *Stavebné prvky*: v severovýchodnej časti zemnice (pri východnej a juhovýchodnej stene) bol zistený 40 cm široký stupienok v hĺbke 30 cm. V tomto priestore boli 3 kolové jamy s priemerom 12 cm. Štvrtá jama bola v západnej časti zemnice. Kolové jamy boli rozmiestnené v poloblúku vo východnej a juhovýchodnej časti zemnice a spolu so štvrtou kolovou jamkou v západnej časti ohraničovali polovicu priestoru zemnice. Boli v nich zrejme umiestnené oporné koly strechy, pričom ich dná boli v hĺbke 35, 40, 50 a 75 cm.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 26 fragmentov tvoriacich 26 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 1241 gramov. Identifikovali sme keramické fragmenty prinajmenšom jednej nádoby, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 23 zdobených a 3 bez výzdoby. Zaznamenali sme 9 okrajových črepov, z toho osem so zmerateľným priemerom ústia (a tiež jedno hrdlo bez špičky okraja), 2 hrdlá, 1 dno so zmerateľným priemerom podstavy (tab. XXI–XXII). Podľa nálezovej správy (Rejholec 1971) chýba v dostupnom súbore ďalšia keramika z objektu.
- *Ostatné nálezy*:
 1. Malá deformovaná náušnička z bronzového drôtu s kruhovým prierezom (tab. XXIII: 3). Priemer náušnice je 1 cm. Podobným spôsobom deformovaný exemplár sa našiel v hrobe 87 na neďalekom pohrebisku Šaľa I (Točík 1993, 114, obr. 29: 16).
 2. Bronzová náušnica a priemerom 2,2 cm. Zachoval sa len krúžok z drôtu so štvorhranným prierezom s dvomi bronzovými prstencami (tab. XXIII: 4). Závesok chýba. Na fotografii v nálezovej správe je badateľný drobný vý-

Obr. 10. Šaľa III. Objekt II. I–náušnica; II–korálik. Legenda: a–prepálená hlina; b–kamene.

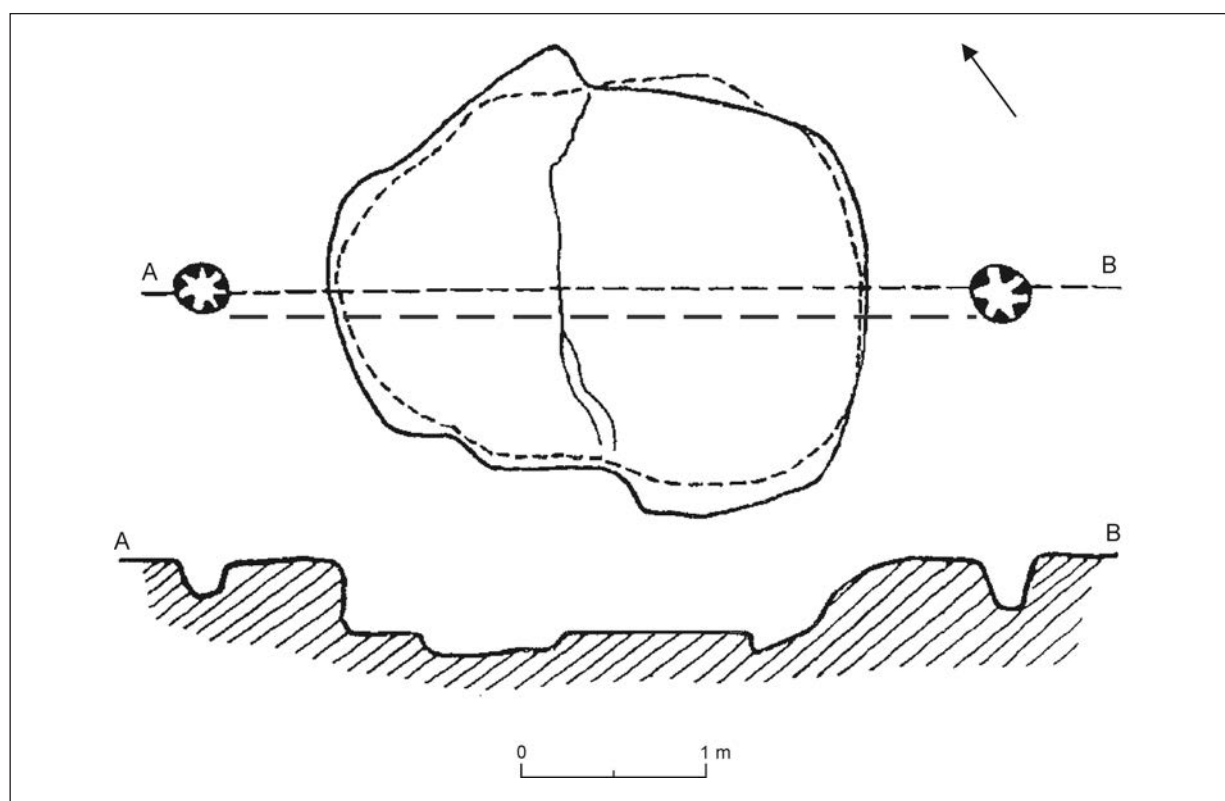
stupok vo vnútri oblúka náušnice. Z. Čilinská a A. Točík (1978, 2000) opisujú náušnicu nasledovne: „Jedna z náušníc je vyhotovená z hraneného drôtu, na bokoch má uzlik a pôvodne mala malý sklený guľovitý závesok. Tieto nálezy datujú objekt do 8. storočia.“ Nález jednej z náušníc je zakreslený v pláne objektu pri východnej stene, ale nevieme, ktorej z dvojice náušníc.

3. Sklenený korálik v tvare padajúcej kvapky. V nálezovej správe (Rejzolec 1971) však absentuje kresba, resp. fotografia korálika. Našiel sa pri západnom rohu zemnice.
4. Hlinený praslen s kruhovým otvorom. Výška praslenu je 1,8 cm, priemer 3,3 cm, priemer otvoru 1,1 cm (tab. XXIII:2). Našiel sa vo východnej časti deštrukcie pece.
5. Zlomok ďalšieho praslenu.
6. Dva malé zlomky vypálenej hliny, ktoré síce materiálom pripomínajú zvon na pečenie, ale pravdepodobne sú to fragmenty mazanice.
7. Koncentrácie kameňov vo východnej časti a približne v strede juhozápadnej steny zvnútra objektu.

Ďalšie objekty

Objekt 1

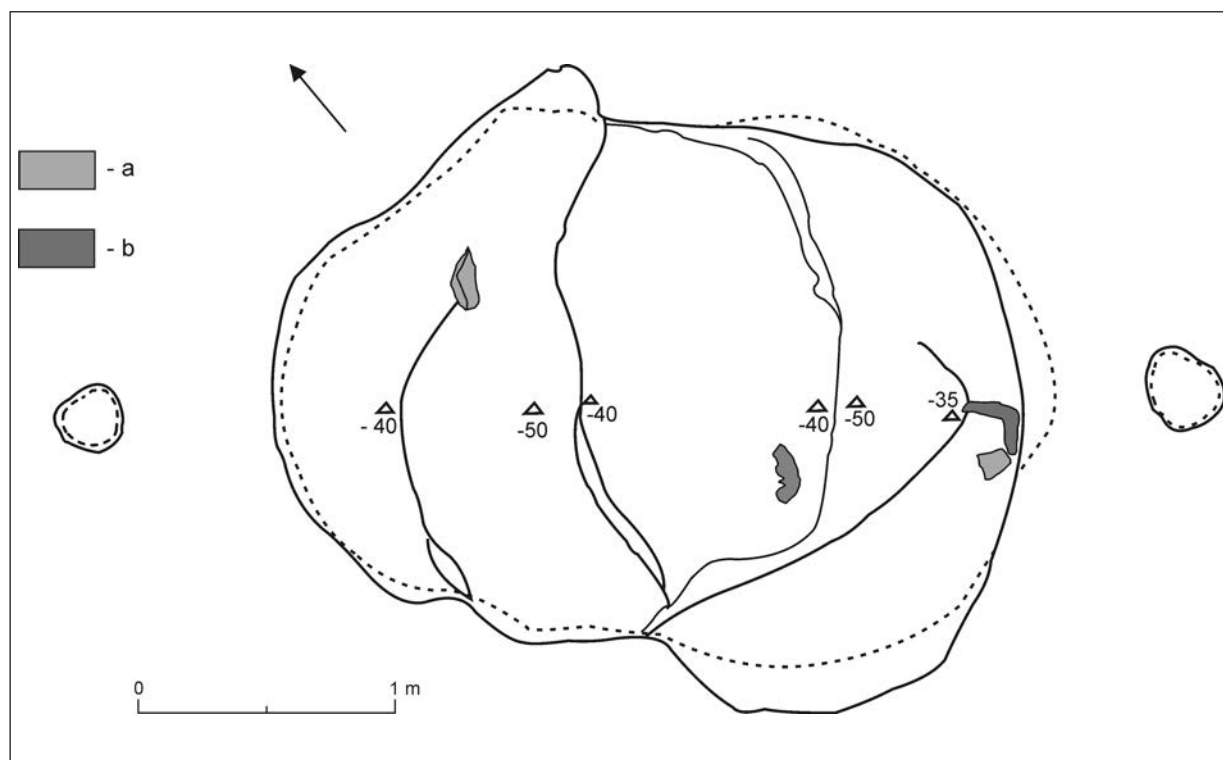
- *Tvar a rozmery*: objekt nepravidelného oválneho pôdorysu, s nerovným dnom (obr. 11; 12). Rozmery: 292 x 228 cm. Zahĺbený bol cca 50 cm do sprašového podložia. S označením ako chata 1 bol už publikovaný opis, pôdorys a profil objektu (Liptáková 1963b, 337, obr. 116).
- *Orientácia*: objekt bol dlhšou osou orientovaný v smere JV–SZ.
- *Stratigrafické vzťahy*: nachádzal sa v skupine objektov 1, 2, 4, 7 a 8.
- *Výplň*: zahĺbený bol do sprašového podložia.
- *Stavebné prvky*: kolové jamky boli v strede kratších stien mimo pôdorysu objektu, presne v smere orientácie dlhšej osi. Na dne objektu aj vo výplni bolo množstvo mazanice – na jednej strane lícovanej, na druhej strane s odtlačkami prútia a tenkej guľatiny. Mazanica bola druhotne prepálená a sústreďovala sa pri stenách, hlavne v severnej časti dna (Liptáková 1963b, 337). V materiáli, ktorý bol k dispozícii, sa nenachádzala.

Obr. 11. Šaľa III. Plán objektu 1 (podľa Liptáková 1963b, obr. 116).

Ná le z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 48 fragmentov tvoriacich 48 jedincov, ktoré spolu vážia 2484 gramov. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 32 zdobených a 16 bez výzdoby. Zaznamenali sme 6 okrajov, z toho päť so zmerateľným priemerom ústia, 3 hrdlá, 4 dná, všetky so zmerateľným priemerom podstavy (tab. I; II).
- *Intrúzie*: 95 fragmentov keramiky zo staršej doby železnej, 2 okraje nádob z 12.–13. storočia. Množstvo pravekej keramiky si vysvetľujeme tým, že výkopom včasnostredovekej stavby bol pravdepodobne porušený starší objekt. To je azda aj príčinou nepravidelného tvaru a zahĺbenia.
- *Ostatné nálezy*:
 1. Mazanica (bližšie je opísaná v rámci stavebných prvkov).
 2. Kamenný brúsik pozdĺžneho tvaru so sploštenými bokmi a trojuholníkovým prierezom v tyle (tab. XXIII: 1). V publikácii sa uvádza ako kamenná oslička (Liptáková 1963b, 337).

Obr. 12. Šaľa III. Objekt 1. Trojuholníky predstavujú nivelety. Číselné údaje sú vyjadrené v centimetroch. Legenda: a–kamene; b–prepálená hlina.

Objekt 2

- *Tvar a rozmery:* jama kruhového pôdorysu sa smerom ku dnu zužovala. Zahĺbená bola 60 cm do sprášového podlažia.
- *Stratigrafické vzťahy:* objekt sa nachádzal v skupine objektov 1, 2, 4, 7 a 8.

N á l e z y:

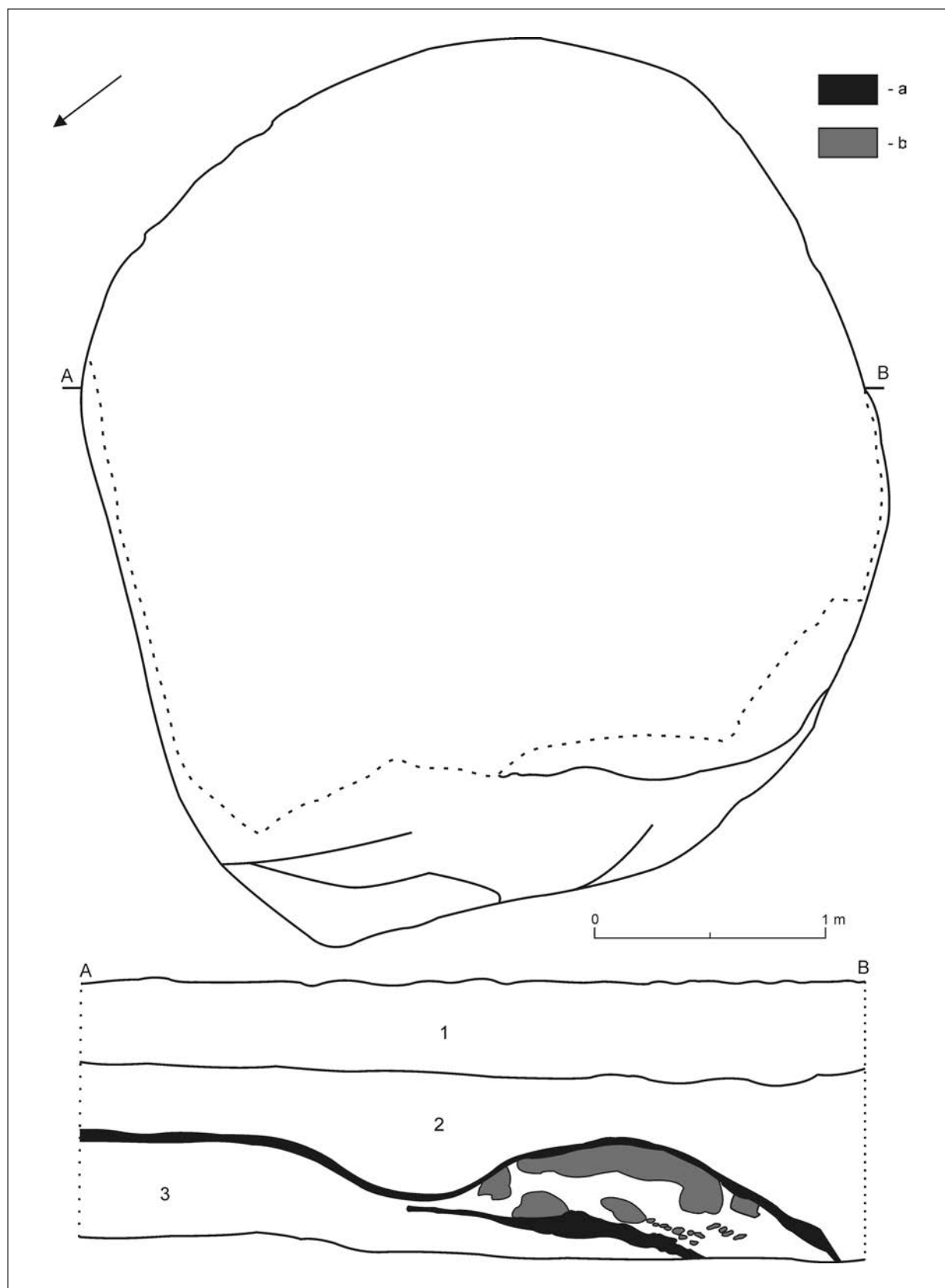
- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 19 fragmentov tvoriacich 19 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 540 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom jednej nádoby, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 6 zdobených a 13 bez výzdoby. Zaznamenali sme 4 okraje, z toho dva so zmerateľným priemerom ústia, 3 dná, avšak ani v jednom prípade sa nedal zmerať priemer podstavy (tab. II). Z objektu pochádza 5 fragmentov zvona (zvonov?) na pečenie, 1 okraj (S2_6) a 4 zlomky tiel nádob (S2_7 až S2_10).
- *Intrúzie:* 5 fragmentov sídliskovej keramiky z doby rímskej, 4 fragmenty provinciálnej panónskej keramiky a 1 zlomok mortária.
- *Ostatné nálezy:* zvieracia kosť.

Objekt 3

- *Tvar a rozmery:* objekt s nepravidelným pôdorysom. Jeho steny, tvorené niekoľkými stupňami, sa ku dnu zužovali. Dno tvorili dve priehlbne, jedna s rovným a druhá s konvexným dnom (obr. 13). Rozmery: 368 x 334 x 120 cm (od úrovne zistenia). Celková hĺbka od dnešného povrchu cca 200 cm.
- *Stratigrafické vzťahy:* objekt sa nachádzal v skupine objektov 3, 12 a 24.
- *Výplň:* v hĺbke 70 cm od podlažia bola pozorovaná tenká vrstva uhlíkov, približne v strede preliacaná. Pod ňou sa nachádzala vrstva do červena prepálenej hliny, hrubá 40 cm. Spodnú vrstvu zasypu tvorili znova uhlíky.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 13 fragmentov tvoriacich 8 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 694 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom dvoch nádob, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 6 zdobených a 2 bez výzdoby. Zaznamenali sme 2 okraje a 2 dná, ktoré majú zmerateľný priemer ústia, resp. podstavy (tab. II; III).

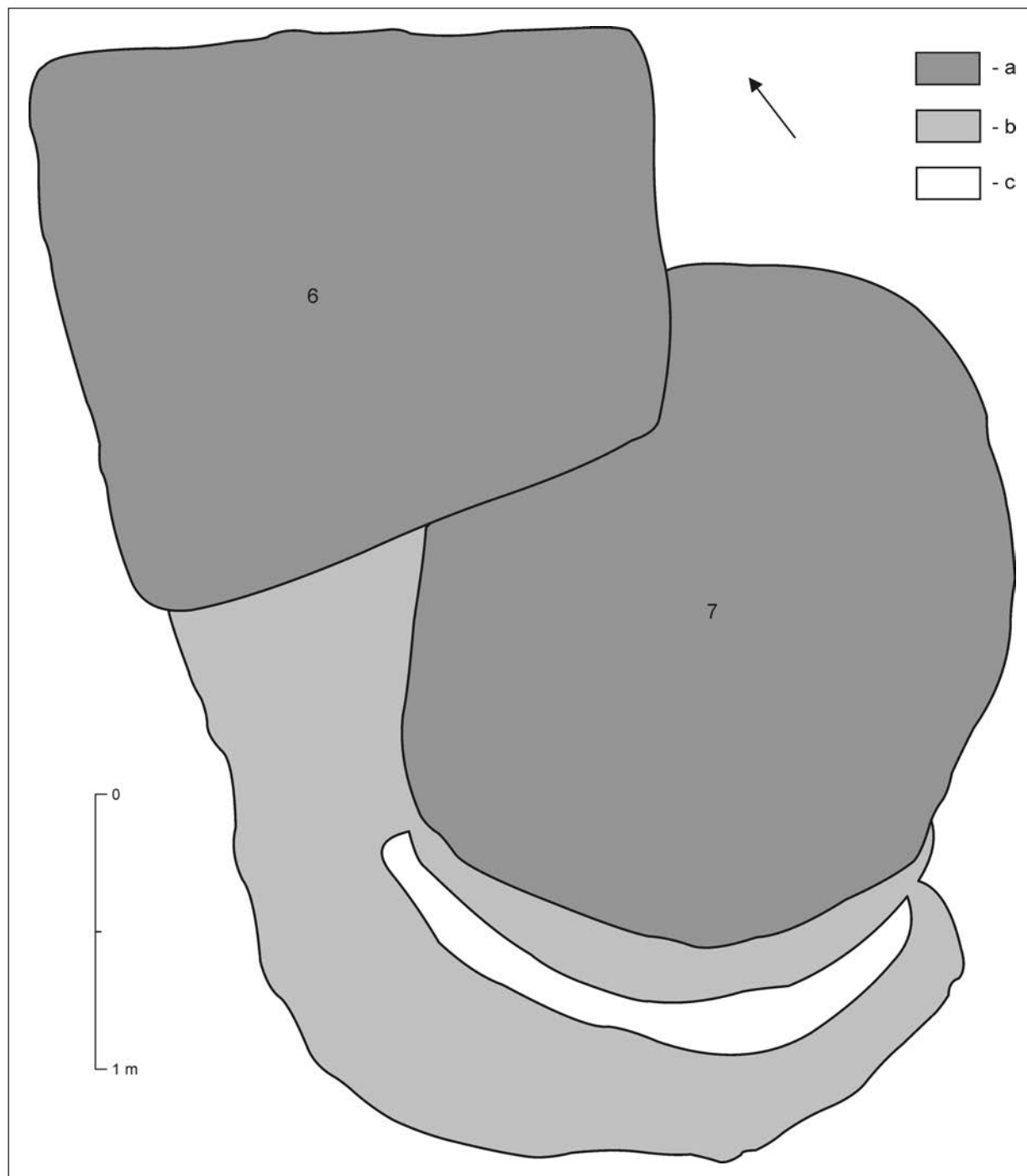
Obr. 13. Šaľa III. Objekt 3. Vrstvy: 1–ornica; 2–kultúrna vrstva; 3–spraš. Legenda: a–uhlíky; b–dočervena prepálená hlina.

– *Ostatné nálezy:*

1. Dutá kostená trubička so štvorcovým prierezom, na povrchu dokonale vyhladená, so stopami opotrebenia. Dĺžka 10 cm, priemer 1,5 cm.
2. Malý zlomok nástroja neznámeho tvaru, vyhotoveného z parohu. V súbore, ktorý bol k dispozícii, oba predmety chýbali.

Objekt 7

- *Tvar a rozmery:* objekt nepravidelného kruhového pôdorysu bol zničený pri vyrovnávaní pôdy buldozénom (obr. 14). Rozmery: 234 x 204 cm. Jeho hĺbka sa v dokumentácii neuvádza.

Obr. 14. Šaľa III. Situácia objektov 6 a 7. Do včasného stredoveku je datovaný objekt 7. Legenda: a–hnedosivá popolovitá vrstva; b–bielosivá popolovitá vrstva; c–spraš.

- *Stratigrafické vzťahy*: objekt nachádzajúci sa v skupine objektov 1, 2, 4, 7 a 8, bol porušený mladším stredovekým, resp. novovekým objektom 6.
- *Výplň*: hnedosivá popolovitá zemina.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 13 fragmentov tvoriacich 12 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 444 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom dvoch nádob, ktoré však nebolo možné zlepíť. Z celkového počtu keramických jedincov boli 2 zdobené a 10 bez výzdoby. Zaznamenali sme 2 dna, z toho jedno so zmerateľným priemerom podstavy (tab. IV).
- *Intrúzie*: 2 fragmenty sídliskovej keramiky z doby rímskej. Podľa nálezovej správy boli v spodnej časti objektu.
- *Ostatné nálezy*: kus mazanice.

Objekt XV

- *Tvar a rozmery*: nepodarilo sa zistiť tvar objektu, ktorý nebol preskúmaný. Nie je známa ani jeho poloha v rámci sledovanej plochy.
- *Stratigrafické vzťahy*: podľa opisu v prírastkovom zozname išlo o kultúrnu jamu z doby rímskej, ktorá bola porušená „slovanským“ sídliskovým objektom a stredovekým zásahom.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 31 fragmentov tvoriacich 31 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 1410 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom dvoch nádob, ktoré však nebolo možné zlepíť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 22 zdobených a 9 bez výzdoby. Zaznamenali sme 3 okraje, všetky so zmerateľným priemerom ústia, a 4 hrdlá (tab. XII).
- *Intrúzie*: 7 fragmentov keramiky z doby rímskej, 1 hnedo glazovaný črep pravdepodobne z obdobia rcholného stredoveku. Podľa nálezovej správy sa vo výplni objektu našli 3 fragmenty z doby rímskej.
- *Ostatné nálezy*:
 1. Železné kovanie vedierka s priemerom ústia cca 12 cm. Na kovovej obruči je oko, cez ktoré sa prevliekal zahnutý spodný koniec držadla (tab. XXIII: 8).
 2. Dva železné klince so strieškovitou hlavičkou, dĺžka 6 cm (tab. XXIII: 9, 10).
 3. Kus trosky.
 V súbore, ktorý bol k dispozícii, tieto nálezy chýbali.

Objekt 22

- *Tvar a rozmery*: objekt bol definovaný ako koncentrácia mazanice a keramiky, zistená pri vyrovnávaní povrchu bagrom.
- *Stratigrafické vzťahy*: severne od objektu 1.
- *Stavebné proky*: kusy mazanice s odtlačkami prútia a tenkej guľatiny.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: v súbore, ktorý sme mali k dispozícii, keramika nebola. Základné informácie o nej sú iba v nálezovej správe (Liptáková 1963). Fragmenty keramiky sa našli medzi mazanicou. Išlo o 4 slovanské črepy hrncovitých tenkostenných nádob, vyhotovené zo zrnitého materiálu s prímiesou sludy a drobných kamienkov. Na povrchu boli zdobené vlnkou a lineárnymi líniami. Podľa opisu môžu byť aj z mladšieho horizontu osídlenia lokality, t. j. z prelomu 12. a 13. storočia.
- *Ostatné nálezy*: mazanica.

Objekt 23

- *Tvar a rozmery*: podľa prírastkového zoznamu a nápisu na vrecku ide o jamu, ktorá bola porušená v profile ľavého kanála pri hale elektrolyzy. V nálezovej správe (Liptáková 1963) sa však objekt neuvádza a nie je zakreslený ani na celkovom pláne.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 5 fragmentov tvoriacich 5 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 124 gramov. Z celkového počtu keramických jedincov boli 2 zdobené a 3 bez výzdoby. Zaznamenali sme 1 okraj so zmerateľným priemerom ústia (tab. VIII).
- *Intrúzie*: jeden zlomok keramiky zo staršej doby železnej.

Objekt 24

- *Tvar a rozmery*: bagrom zničený objekt, ktorý nebol zdokumentovaný.
- *Stratigrafické vzťahy*: v skupine objektov 3, 12 a 24.
- *Výkurovacie zariadenie*: v prírastkovom zozname sa uvádza časť pece, ktorá bola zničená spolu s objektom.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 50 fragmentov tvoriacich 47 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 5354 gramov. Identifikovali sme črepy najmenej šiestich nádob, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 36 zdobených a 11 bez výzdoby. Zaznamenali sme 7 okrajov, z toho šesť so zmerateľným priemerom ústia, 1 hrdlo, 3 dná, všetky so zmerateľným priemerom podstavy (tab. VIII–XI). V objekte boli dva väčšie zlomky okrajov zvonov na pečenie (S24_1 a S24_2). Na ich vnútornej i vonkajšej strane sú viditeľné odtlačky stebiel tráv a slamy. Z objektu pochádza aj nekompletná nádoba s plochým dnom a konkávnymi stenami (tab. XXIII: 13). V súbore, ktorý bol k dispozícii sa nenašla.
- *Intrúzie*: 2 okraje pravekej keramiky–staršia doba železná(?).
- *Ostatné nálezy*:
 1. Hlinený dvojkonický praslen bez výzdoby (tab. XXIII: 14).
 2. Zvieracie kosti.

Objekt 25

- *Tvar a rozmery*: podľa prírastkového zoznamu ide o objekt nachádzajúci sa pri hale elektrolyzy, z ktorého pochádza keramika vybraná z hĺbky 60–80 cm. Nálezová správa (Liptáková 1963) sa o objekte nezmieňuje a nie je zakreslený ani na celkovom pláne.
- *Vykurovacie zariadenie*: z prírastkového zoznamu vyplýva, že objekt bol zničený spolu s časťou pece. Tvrdenie sa však nedá overiť.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 6 fragmentov tvoriacich 6 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 178 gramov. Z celkového počtu keramických jedincov boli 3 zdobené a 3 bez výzdoby. Zaznamenali sme 1 okraj nádoby (tab. XI).
- *Ostatné nálezy*: zvieracia kosť.

Objekt 26

- *Tvar a rozmery*: objekt zničený bagrom v blízkosti objektu XIV nebol zdokumentovaný.
- *Stratigrafické vzťahy*: podľa prírastkového zoznamu bol objekt porušený stredovekým zásahom.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: v súbore, ktorý sme mali k dispozícii, nebola žiadna keramika z tohto objektu. Nálezová správa (Liptáková 1963) uvádza fragmenty zdobené vlnkami a obežnými ryhami.
- *Intrúzie*: podľa nálezovej správy 1 črep z doby rímskej.

Objekt N

- *Tvar a rozmery*: bagrom zničený objekt, ktorý nebol zdokumentovaný, sa nachádzal v kanáli pri ceste 6/6.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 76 fragmentov tvoriacich 74 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 2534 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom siedmich nádob, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 55 zdobených a 19 bez výzdoby. Zaznamenali sme 6 okrajov, z toho tri so zmerateľným priemerom ústia, 1 hrdlo, 2 dná, obe so zmerateľným priemerom podstavy (tab. XVI).
- *Intrúzie*: 10 fragmentov keramiky z doby rímskej.
- *Ostatné nálezy*: kus mazanice.

Objekt SL

- *Tvar a rozmery*: bagrom zničený objekt nebol zdokumentovaný.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 152 fragmentov tvoriacich 148 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 7240 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom jedenástich nádob, ktoré však nebolo možné zlepiť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 105 zdobených a 43 bez výzdoby. Zaznamenali sme 25 okrajov, z toho dvadsaťdva so zmerateľným priemerom ústia, 8 hrdiel, 13 dien, z toho osem so zmerateľným priemerom podstavy (tab. XIII–XVII).

Objekt I

- *Tvar a rozmery*: objekt objavený pri stavbe cesty 5/5 bol porušený zemnými prácami a pre rýchle tempo prác ho nebolo možné zdokumentovať.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 117 fragmentov tvoriacich 114 keramických jedincov, ktoré spolu vážia 4726 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom piatich nádob, ktoré však nebolo možné zlepíť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 37 zdobených a 79 bez výzdoby. Zaznamenali sme 12 okrajov, z toho tri so zmerateľným priemerom ústia, 4 hrdlá, 6 dien, z toho tri so zmerateľným priemerom podstavy (tab. XIX; XX). Z objektu pochádza fragment okraja zvona na pečenie (SI_3).
- *Intrúzie*: okraj a dno nádoby (atypický pravek).

Objekt V

- *Tvar a rozmery*: objekt oválneho pôdorysu so schodovito členenými stenami (výraznejšie v severnej a východnej časti objektu) a rovným dnom (obr. 15). Hĺbka 95 cm.
- *Orientácia*: objekt bol dlhšou osou orientovaný približne v smere Z–V.

N á l e z y:

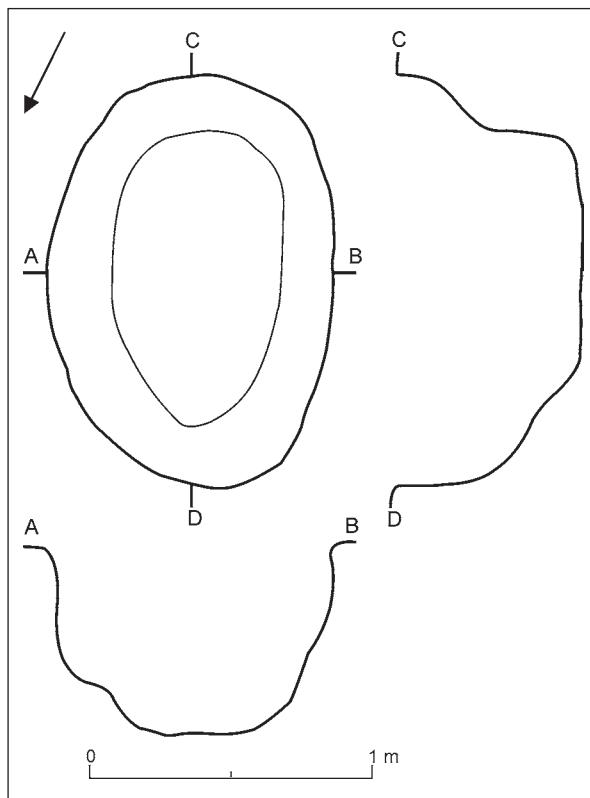
- *Stručná charakteristika keramiky*: v súbore, ktorý bol k dispozícii, sa nenašla žiadna keramika z tohto objektu. Nálezová správa (Rejholec 1971) uvádza tri keramické fragmenty.

Objekt VII

- *Tvar a rozmery*: objekt s kruhovým pôdorysom a stenami zvlnenými stupňovitým zahĺbením (obr. 16). Na úrovni zistenia (v hĺbke 60 cm) mal priemer 250 cm, celková hĺbka 216 cm.
- *Stratigrafické vzťahy*: objekt zasahuje svojou juhovýchodnou časťou zemnicu z doby rímskej (objekt VIII).
- *Vykurovacie zariadenie*: pri východnom okraji objektu v hĺbke 60 cm bolo kruhové ohnisko s priemerom 60 cm.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: v súbore, ktorý bol k dispozícii, sa nenašla žiadna keramika z tohto objektu. Nálezová správa (Rejholec 1971) uvádza 23 keramických fragmentov.
- *Ostatné nálezy*:
 1. Zvieracie kosti, niektoré z veľkých zvierat.
 2. Kostené šidlo. Dĺžka 10,8 cm (tab. XXIII: 5).
 3. Kostené šidlo s odlomeným hrotom. Dĺžka 7,3 cm (tab. XXIII: 7).
 4. Zlomok pásovitého železa, dlhý 3,8 cm a široký 1,8 cm (tab. XXIII: 6).
 Uvedené predmety (šidlá a zlomok železa) neboli v dostupnom súbore.

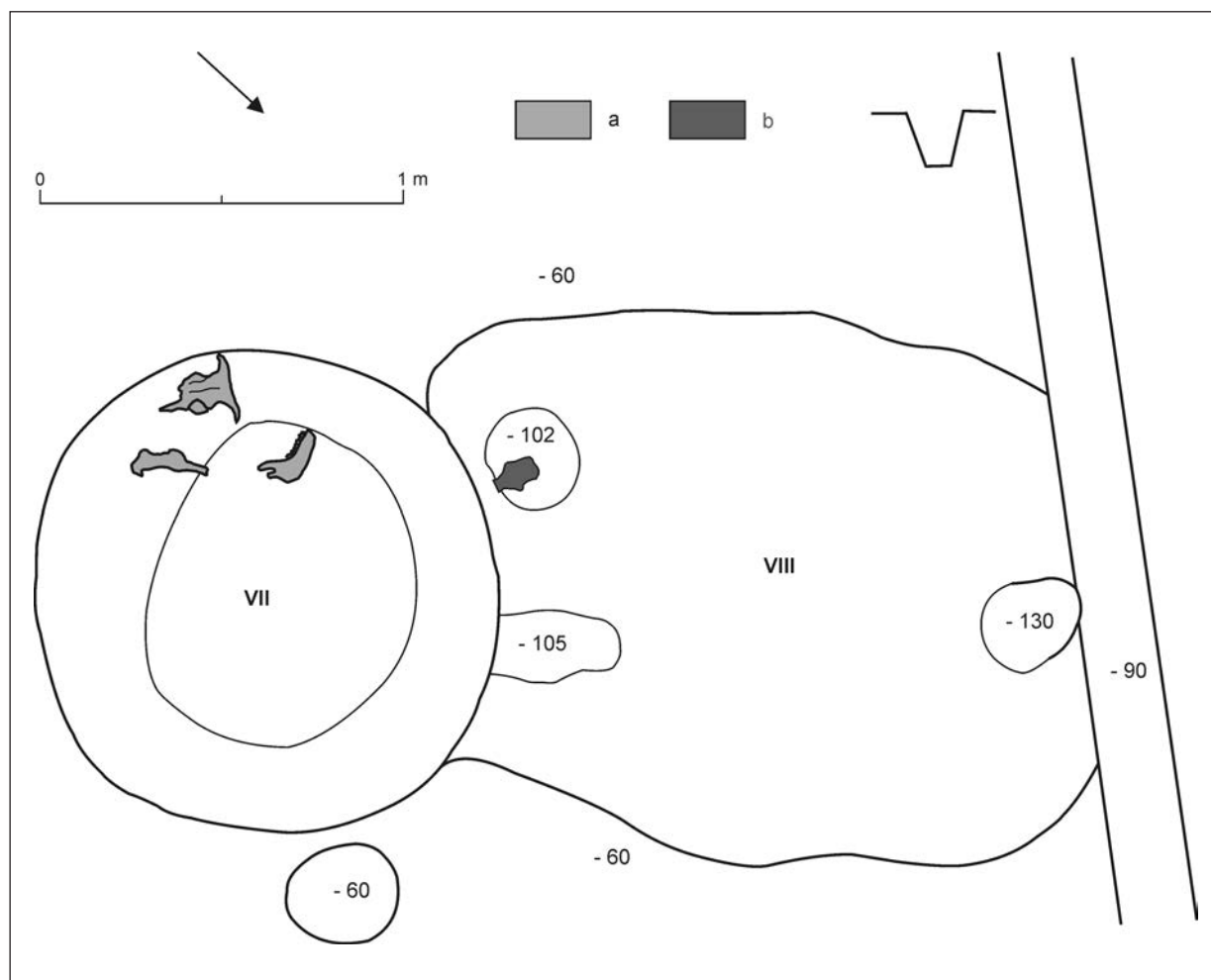
Obr. 15. Šaľa III. Objekt V.

Objekt XI

- *Tvar a rozmery*: objekt nepravidelného (približne štvorcového) tvaru so zaoblenými rohmi a mierne prehnutými stenami (obr. 17). Zistený bol v hĺbke cca 50 cm. Rozmery: 230 x 230 x 78 cm (azda od súčasnej úrovne povrchu).
- *Orientácia*: objekt bol orientovaný v smere SV–JZ.
- *Stavebné prvky*: v strede (na ploche 124 x 66 cm) rovného dna bola vrstva mazanice hrubá 8 cm, pochádzajúca zrejme zo spadnutých stien. Pôdorys deštrukcie mal obličkovitý tvar (obr. 16). Bolo nám dostupné jedno vrečko s piatimi zlomkami mazanice, z toho tri kusy mali odtlačky guľatiny (tab. XXIV: 2).

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 19 fragmentov tvoriacich 19 keramických jedincov, ktoré vážia spolu 1288 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom jednej nádoby, ktoré sa však nedali zlepíť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 13 zdobených a 6 bez výzdoby. Zaznamenali sme 4 okraje, z toho dva so zmerateľným priemerom ústia, 4 dná, všetky so zmerateľným priemerom podstavy (tab. XX; XXI).
- *Ostatné nálezy*:
 1. Zvieracie kosti.
 2. Mazanica (tri kusy s odtlačkami guľatiny, dva s odtlačkami stebiel tráv).

Obr. 16. Šaľa III. Situácia objektov VII (včasný stredovek) a VIII (doba rímska–objekt porušený nedatovateľnou priekopou). Legenda: a–zvieracie kosti; b–keramika.

Objekt s prírástkovým číslom 62-1-62

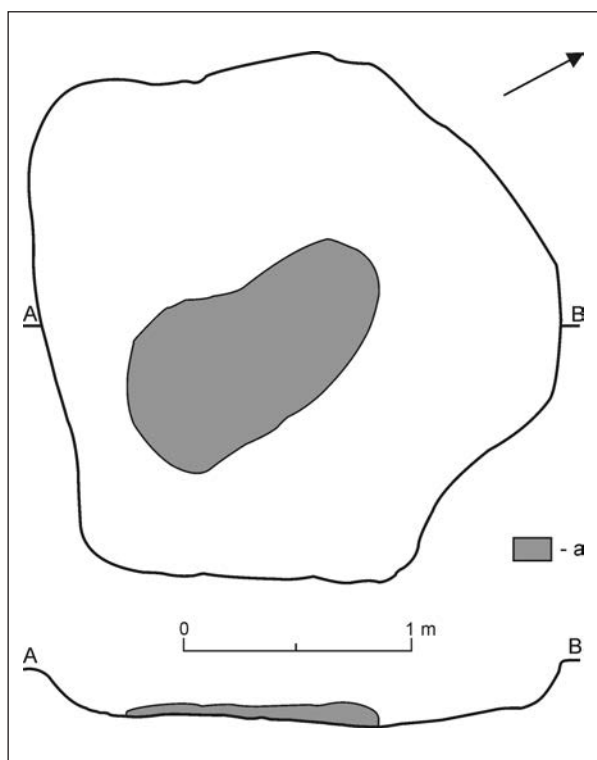
- *Tvar a rozmery:* v súbore, ktorý bol k dispozícii, sme našli jedno vrečko s keramikou, označené prírástkovým číslom 62-1-62. O podobe objektu nevieme nič. Na vrečku bolo napísané, že objekt sa nachádzal dvesto metrov od pohrebiska, ale bez uvedenia, v smere ktorej svetovej strany.

N á l e z y:

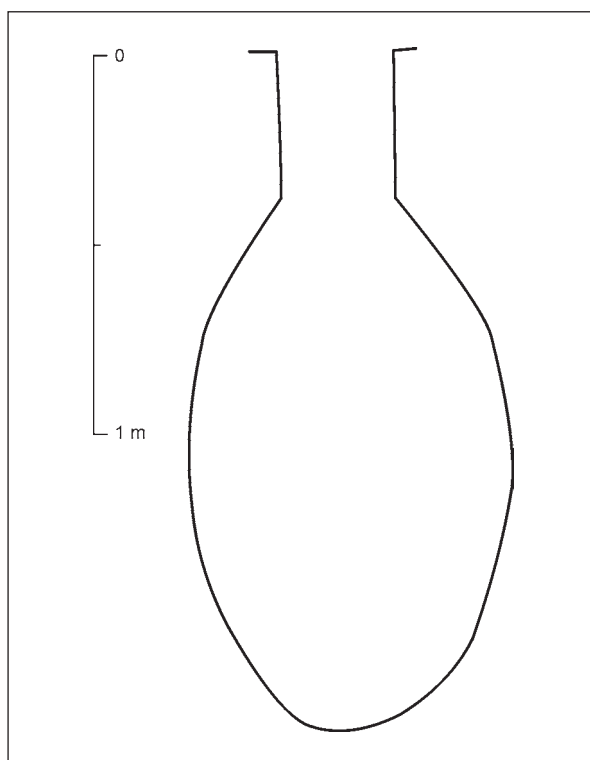
- *Stručná charakteristika keramiky:* z objektu pochádza 39 fragmentov tvoriacich 32 keramických jedincov, ktoré vážia spolu 1668 gramov. Identifikovali sme črepy prinajmenšom šiestich nádob, ktoré však nebolo možné zlepíť. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 18 zdobených a 14 bez výzdoby (tab. XVII, XVIII, XIX, kvôli skráteniu záznamu sú črepy označené číslom 62). Zaznamenali sme 5 okrajov, z toho tri so zmerateľným priemerom ústia, 3 hrdlá, 1 dno so zmerateľným priemerom podstavy. Našla sa tiež časť zvona na pečenie, pozostávajúca z troch fragmentov zdobených štyrmi vlnkami a dvomi obežnými líniami (S62_33).

Objekt s prírástkovým katalógovým číslom 235/63

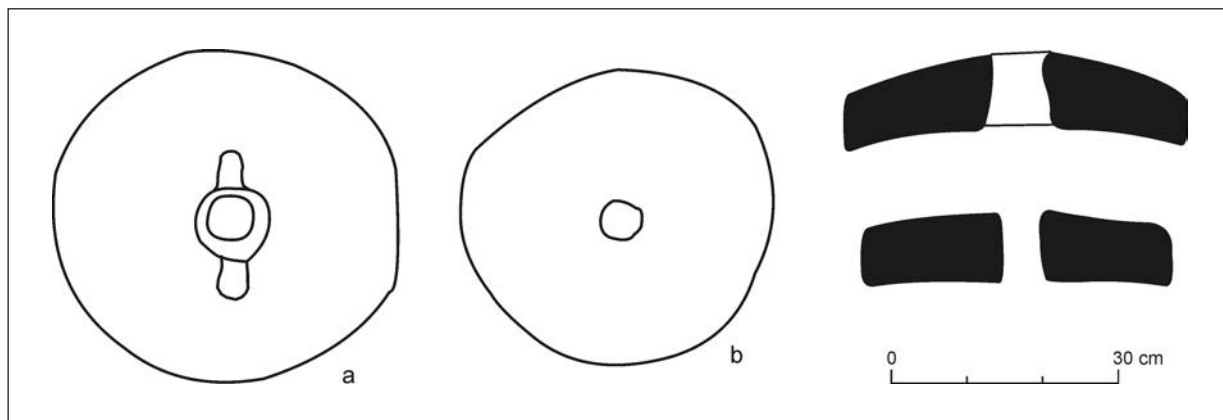
- *Tvar a rozmery:* zásobná jama, porušená základovou ryhou stavby, mala kruhový pôdorys ústia, rovné hrdlo, v spodnej časti oválny pôdorys (obr. 18). Presné rozmery sa nezistili. Dno jamy sa nachádzalo v hĺbke 180 cm. Podľa plánu v nálezovej správe (Rejholec 1964) bol priemer najširšej zistenej časti objektu 80 cm a priemer kruhového ústia 30 cm. Celý obsah objektu nebol vybratý, pretože by sa porušila celistvosť pôdy pod základmi.
- *Tvar:* kruhový pôdorys ústia, rovný profil hrdla a oválny profil zásobnej časti (obr. 18; 19).
- *Stratigrafické vzťahy:* objekt sa nachádzal v priestore ohraničenom cestami 6/6, 7/7 a železničnou vlečkou vedúcou rovnobežne s cestou 5/5.

Obr. 17. Šaľa III. Objekt XI. Legenda: a–mazanica.

Obr. 18. Šaľa III. Objekt s príř. č. 235/63.

Obr. 19. Šaľa III. Žarnov z objektu s príř. č. 235/63. Trecie strany (a–trecia strana hornej časti; b–trecia strana dolnej časti) a prierez.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky:* v objekte sa nenašla žiadna keramika. Nevieme preto rozhodnúť, či patrí do horizontu osídlenia z 8. storočia, alebo z obdobia prelomu 12. a 13. storočia.
- *Ostatné nálezy:* kamenný žarnov pozostávajúci z dvoch častí (obr. 19). Spodný diel žarnova má rovnú hrubo opracovanú základňu, vrchná trecia časť je vypuklá. V strede žarnova je valcovitý kruhový otvor s priemerom 5 cm. Hrúbka v strede žarnova je 10 cm, na okraji 8–8,5 cm. Celkový priemer je 41 cm. Horný diel má vypuklú hornú časť, dolná trecia časť žarnova je prehnutá a prilieha k trecej ploche spodného dielu. V strede žarnova je kužeľovitý otvor rozširujúci sa k dolnej trecej ploche. Priemer otvoru je 7–10 cm. Na tejto trecej ploche je krížom vyhlbený otvor pre papricu (dĺžka 19 cm; hĺbka 2,5–3 cm). Hrúbka žarnova je 8–10 cm, priemer 45 cm (obr. 19).

Zhrnutie–objekty a materiálna kultúra

Spracúvané objekty sme rozdelili na kategóriu obytných objektov a na ďalšie kategórie–funkčné či morfológické. Skúmame dispozíciu objektov na sídlisku a zaraďujeme ich do kontextu výskumu sídelných foriem. Uvádzame analógie zo súvekých lokalít. V spracúvaných súboroch sa nachádzalo veľmi malé množstvo takých nálezov, ktoré nepredstavujú fragmenty keramických nádob. K takýmto nálezom uvádzame štandardné informácie nutné pre ich publikovanie. Keďže viaceré z nich boli nedostupné, abscentuje konfrontácia ich opisu so samotným predmetom. Použili sme preto informácie o nálezoch z nálezových správ a predbežného publikovania výsledkov výskumu. Nasleduje vyhodnotenie najzávažnejších artefaktov, ich datovanie a zaradenie do kontextu materiálnej kultúry daného obdobia. Podrobnejšie sme sa venovali metodike spracovania a publikovania údajov o súboroch keramických nádob, pretože ide o jeden z hlavných cieľov štúdie.

Objekty

Celkový plán lokality s preskúmanými objektmi vytvára len približný obraz pôvodného rozsahu osídlenia (obr. 28). Plocha nebola skúmaná sondami, ale podľa toho, kde sa pri zemných prácach objavil archeologický materiál. Navyše, časť plochy už bola nenávratne zastavaná továrenskými budovami a cestami. Iba počas výskumu v roku 1963 boli vytyčené sondy, z ktorých azda vyplýva, že hustota objektov na ploche nebola veľká, teda neporovnateľná so situáciou na iných lokalitách (napr. Nové Zámky III–Bednár/Đuriš/Masaryk 2006, obr. 13; Bajč–Ruttkay 2002a, obr. 50). Časť objektov z tzv. „slovanskej“ osady možno na základe keramiky časovo zaradiť do horizontu z konca 12. a zo začiatku 13. storočia. V tejto práci sa nimi nezaobráme.

Sídliskové objekty z obdobia avarskeho kaganátu tvoria niekoľko skupín (obr. 28). Na ploche s rozmermi približne 15 x 12 m sa nachádzala zemnica 8 a zemnica alebo voľne stojaca piecka 4 s jamami 1, 2 a 7. Pri tomto zhľuku boli ďalšie objekty. Bola to kupolová piecka XIV, ktorá stála 10 metrov na západ od objektu 8, a 20 metrov juhozápadne bola zemnica 14. Necelých 20 metrov na juhovýchod bola situovaná ďalšia skupina objektov na ploche zhruba 13 x 11 m so zemnicou 12, jamou 3 a jamou 24 (o jej podobe však nič nevieme). Zemnice 8 a 12 boli od seba vzdialené zhruba 25 m. Objekty 8, 12 a 14 boli rozmiestnené v troch rohoch pomyselného štvoruholníka. Zhruba 60 m na severozápad od zemnice 8 sa nachádzala osamotená zemnica 27. Zo spojenia plánov z nálezových správ Z. Liptákovej a E. Rejholca (Liptáková 1963; Rejholec 1964; 1971) vyplýva, že ďalších asi 15 metrov na sever sa nachádzala zásobná jama označená prírastkovým číslom 235. Viac ako 80 metrov severozápadne od zemnice 8 bola jama VII. Osamotená jama V ležala 20 metrov na západ a 70 metrov severovýchodne od jamy VII bola situovaná ďalšia jama XI. Objekt I sa nachádzal 120 metrov na severozápad od zemnice 8 a o ďalších 15 metrov ďalej bola zemnica II. Lokalizáciu nepoznáme v prípade objektu 22 (podľa nálezovej správy severne od objektu 1), objektov 23, 25 a 26 (zničený, podľa prírastkového zoznamu pri piecke XIV), ani objektov N, SL a 62, ktoré jednak zničili zemné práce, jednak sa o nich nepíše v nálezovej správe (Liptáková 1963).

Vlastnosti obytných objektov sú zhrnuté v tabele 1. Zemnice 12 a II mali približne štvorcový pôdorys, objekty 8 a 27 boli nepravidelné. Objekt 8 je prezentovaný v dokumentácii príliš schematicky na to, aby sa mohli vytvárať bližšie úsudky o jeho podobe. Podľa dokumentácie majú objekty 8 a II zahĺbený jazykovitý vstup. Jednotlivé obytné objekty patria k nasledujúcim typom obydli: zemnica 12 sa dá zaradiť k typu zemníc so štvorcovým pôdorysom a dvojsuchovou konštrukciou (Šalkovský 2001, 22–27), objekt II k zemniciam s približne štvorcovým pôdorysom a azda drážkovou konštrukciou stien (Šalkovský 2001, 56–65), objekt 8 a pravdepodobne aj objekt 27 k nepravidelným obdĺžnikovým zemniciam (Šalkovský 2001, 42–56). Pri nedostatočne zachovaných obydliach sa nedá určiť ich typologická klasifikácia (objekt 4, objekt XIV¹²).

Zemnica 12 má veľmi nezvyčajné technické riešenie dvoch oporných kolov konštrukcie. Sú umiestnené vo východnom a západnom rohu objektu, na oboch koncoch uhlopriečky štvorca. Na sídliskách v Bajči, resp. v Kölkede, ktoré boli z hľadiska typológie domov podrobne analyzované (Hajnal 2009; Ruttkay 2002a), sa obdobná konštrukcia nenachádza vôbec. Podobá sa mu len zemnica 8 z lokality Tiszafüred. Tá má jednu kolovú jamu vo východnom rohu, druhú pri západnom rohu a tretiu v strede juhozápadnej steny (Madaras 1991, 249). Aj na tomto sídlisku je to jediný taký objekt. Prevažujú tu dvojsuchové zemnice, ale objavujú sa i ďalšie schémy konštrukcie obydli.

¹² Objekt XIV však mohol byť i samostatne stojacou pieckou. Týmto objektom sa zaoberáme na inom mieste.

Kolové jamy v objekte II naznačujú drážkovú konštrukciu prinajmenšom troch stien. K drážkovým konštrukciám sú známe početné analógie (*Dostál 1987, 15*). Možno ich predpokladať v zemniciach s vyšším počtom kolových jamiek, ako to naznačujú napríklad niektoré z typov 5 až 7 na sídlisku Kölked (*Hajnal 2009, obr. 5*).

Objekty 8 a II mali zahĺbené a stavebne oddelené vstupy, v prípade zemnice II v jej južnom rohu. Plán zemnice 8 je príliš schematický na to, aby sa dali posúdiť konštrukčné detaily. Má pôdorysnú analógiu v objekte A4 na sídlisku Örménykút (*Herold 2004, 81*). Z južnej strany mala vchodový výklenok včasnოსlovanská zemnica zo Žiliny (*Fusek 1994, 133, tab. LXIX: 1*). Z obdobia 7.–8. storočia sú známe takéto objekty zo Żukowic (*Parczewski 1989, tab. XVIII; XCIV*). Jazykovitý vstup malo aj niekoľko zemníc z Bajča, zatiaľ však nie sú dostupné podrobné údaje o datovaní každého objektu.¹³ V strede juhovýchodnej steny bol vyhlbený vchodový stupeň v zemnici zo sídliska Szabadbattyán (*Fülöp 1982, obr. 2*). Dva objekty z lokality Tatabánya mali vchod do zemnice z južnej a západnej strany (*Szatmári 1982–1983, obr. 15; 16*). Zemnice zo sídlisk v katastri obce Lébény (Lébény-Kaszás-domb, Lébény-Bille-domb) mali predsunutý vstup z juhovýchodného rohu (*Takács 1996, 380–382*). Predsunutý stupeň pred južnou stenou sa nachádzal v zemnici 1 z Čelareva (*Stanojević 1987, tab. VII*). Viaceré analógie obydlí s vchodovým výbežkom sa vyskytli v slovanskom prostredí datovanom jednak do staršieho (*Kuna/Profantová a kol. 2005, 114–116, obr. 28*), jednak do mladšieho úseku včasného stredoveku (napr. obydlia na lokalite Nitra-Šindolka, k tomu porovnaj *Točík/Sedlák 1993, 73*). Ďalšie zemnice s jazykovitým vstupom možno datovať aj do 10.–12. storočia. Napríklad na lokalite Kamenín boli zistené tri takéto obydlia (*Nevizánsky 1982*). Žiadny z trojice objektov z Kamenína však nemal vstup z južnej strany. Zemnica z Bieloviec (datovaná do 10. storočia) mala vstup zo západnej strany (*Fusek 2000, obr. 4; 5*).

Svojimi rozmermi sa obytné objekty odlišujú. Najmenšia zemnica 27 má plochu menej ako 6,72 m², zemnica 8 má plochu zhruba 9,5 m², zemnica II približne 15,6 m² a zemnica 12 má plochu 21 m².

Viazanosť väčších obytných objektov na slovansko-avarské prostredie v 7.–8. storočí predpokladá aj *P. Šalkovský (2006, 120–122)*. Na sídliskách zo spracúvaného súboru sa však takáto zákonitosť neprejavuje. Tri zemnice v zhluku (14, 8 a 12) na sídlisku Šaľa III nie sú dokumentované rovnako a zemnica 8 veľmi nedostatočne. Zemnica 14 bola takmer celá zničená bagrom. Možno teda iba všeobecne konštatovať, že zemnica 12 mala väčšie rozmery.

Objekt 27 mal vyvýšené ohnisko obložené kameňmi, objekt II mal pravdepodobne ohnisko na podlahe s kameňmi, pričom v tomto prípade nemožno vylúčiť, že ide o rozobratú piecku (*Ruttkay 1990, 338*). O vykurovacích zariadeniach zemníc 8 a 12 sa z dokumentácie nedozvedáme nič. *L. Skružný (1963, 236, obr. 2)* vymedzil samostatný typ ohniska nad úrovňou podlahy obydlia. Zhruba podobný jav bol doložený v zemnici 91/LŠ z Břeclavi-Pohanska, kde kamenná piecka stála na podstavci v rohu zemnice (*Dostál 1987, 18, obr. 6*). Mierne vyvýšené ohnisko sa nachádzalo vo veľkom objekte 27 s nepravidelným pôdorysom z lokality Dunaújváros (*Bóna 1973, 31, tab. 22: 2*), v objekte A3 zo sídliska Örménykút (*Herold 2004, 81*). Na sídlisku v Bajči sa taktiež spomína hlinený podstavec kamennej piecky (*Ruttkay 1990, obr. 2*). Na podstavci je umiestnená piecka/ohnisko v zemnici 17 z Tatabánye, pričom tento objekt mal dve pece (*Szatmári 1982–1983, obr. 16*).

Typologicky ďalší druh objektu na sídlisku Šaľa III predstavuje voľne stojaca kupolovitá pec XIV. Z jej terénnej dokumentácie (*Liptáková 1963*) však nie je jasné, ako vyzeralo zahĺbenie piecky. Objekt 4, ktorý sa nachádzal v skupine objektov okolo zemnice 8, mohol byť buď samostatne stojacou pecou, alebo súčasťou zničenej zemnice. Ďalšie sídliskové objekty (3, 7, VII a podľa dokumentácie aj objekt 2) predstavujú azda tzv. odpadové jamy. V princípe mali kruhový pôdorys, objekt 3 bol však dvakrát väčší a obsahoval výrazné zvrstvenie uhlíkov a spálenej hliny. Existuje celý rad analogických objektov na sídliskách, ktoré možno datovať do 7.–8. storočia, napríklad Skalica II (*Kraskovská 1963, 136, obr. 2*), Nové Zámky III (*Bednár/Ďuriš/Masaryk 2006, 37*), Hurbanovo-Bohatá II (*Bielich 2006, 41*), Bratislava-Devínska Nová Ves VII (*Kraskovská 1961, 395*), Chľaba (*Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987, 131–132, obr. 2: c, d*), Komárno X (*Trugly 1996, obr. 11*) a iné. Pri východnom okraji objektu VII na sídlisku Šaľa III bolo ohnisko. Analogickými objektmi sú zrejme ohniská na sídlisku Eperjes (*Bálint 1991, 25*), pri ktorých však nie je jasná ich väzba na iné typy objektov datovaných pomocou keramiky do obdobia avarskeho kaganátu. Možno preto iba všeobecne konštatovať, že voľne stojace piecky a ohniská mali rôzne pyrotechnologické využitie pri príprave jedla, vypaľovaní keramiky atď.

¹³ Podľa *M. Ruttkaya (2002, tabela 1)* sú to objekty 53 a 795. Publikovaný pôdorys objektu 53 má vstup z juhozápadnej strany, v zemnici 78 z Cífera, časti Pác II bol z južnej strany.

Oválny pôdorys a korytovité dno mal na sídlisku Šaľa III iba objekt V. Viaceré analógie sú známe opäť na sídlisku Nové Zámky III (*Bednár/Ďuriš/Masaryk 2006*, 37), Komárno X (*Trugly 1996*, 11, obr. 2), resp. z moravskej lokality Olomouc-Slavonín (*Balcárková 2010*, 161). Nepravidielný oválny pôdorys a menšia hĺbka charakterizujú objekt 1, pri ktorom sa zachovali aj dve kolové jamky, pravdepodobne zo strešnej konštrukcie. Vzhľadom na absenciu vykurovacieho zariadenia by sme ho mohli zaradiť do skupiny objektov majúcej bližšie neurčený hospodársky účel. Nepravidielný tvar mali podľa údajov z nálezovej správy (*Liptáková 1963*; *Rejholec 1971*) objekty XV a XI. V sídliskovej jame XI, ktorá je tvarom a veľkosťou blízka objektu 2 na sídlisku Hurbanovo-Bohatá I (*Rejholcová 1977*, 648), sa našla spadnutá mazanícová stena/steny. Podarilo sa z nej získať iba niekoľko zlomkov bez možnosti určiť konštrukčné prvky, ako sa to podarilo na sídlisku Kölked (*Hajnal 2009*, 105–112).

O deviatich objektoch nemáme žiadne informácie kvôli ich úplnej deštrukcii ešte pred príchodom archeológa (objekty 22, 23, 24, 25, 26, N, SL, 62, I). O niektorých z nich sa v nálezových správach nenachádzali konkrétnejšie informácie. Uvádzané sú formou veľmi stručných zápisov v prírástkovom zozname. Túto skutočnosť treba považovať za negatívum najmä v prípade objektov, z ktorých pochádzajú výrazné keramické súbory.

Z prehľadu zoskupení objektov vyplýva, že vzdialenosti medzi nimi sú pomerne veľké. Záchranný výskum sídliska Šaľa III sa však realizoval po prvej etape výstavby továrne, teda v čase, keď rozsiahle časti sídliska už boli zničené, resp. zastavané. Nebolo tak možné dokumentovať, prípadne zachrániť viaceré terénne situácie. To nám znemožňuje vytvárať jednoznačné úsudky o dispozícii sídliska. Iba na časti plochy so zemnicami 8, 12 a 14 sa prejavujú dve (resp. tri) skupiny objektov v blízkosti jednej zemnice. Aj to iba za predpokladu, že budeme objekt 4, nachádzajúci sa v skupine so zemnicou 8, pokladať za voľne stojacu piecku. Rozstupy medzi tromi zemnicami sú v priamej línii 20–25 metrov. Či ide o náhodu, alebo o skutočný doklad štruktúry sídliska, sa nedá z torzovitých zistení určiť.

Počas výskumu pod vedením E. Rejholca v roku 1963 (*Rejholec 1971*) sa zistil na ploche akýsi systém priekop, ktoré však neobsahovali žiadny datovateľný materiál. Priekopa prechádzala aj cez objekt IX s dvojsochovou konštrukciou strechy. No ten bol takisto bez datovateľného materiálu. Na pláne sme preto nezobrazili ani priekopy, ani objekt IX, aby nebol vytvorený falošný dojem, že určite patrili k sídlisku. Časovo ich totiž nedokážeme zaradiť. Mali by byť súčasťou takého celkového plánu sídliska, na ktorom by boli zakreslené aj objekty zo staršej doby železnej, doby rímskej a z časového úseku prelomu 12. a 13. storočia. Zásobná jama 235/63 (ide o číslo prírástkového katalógu) neobsahovala žiadny datovateľný materiál a nedá sa rozhodnúť, ku ktorému horizontu osídlenia patrila.

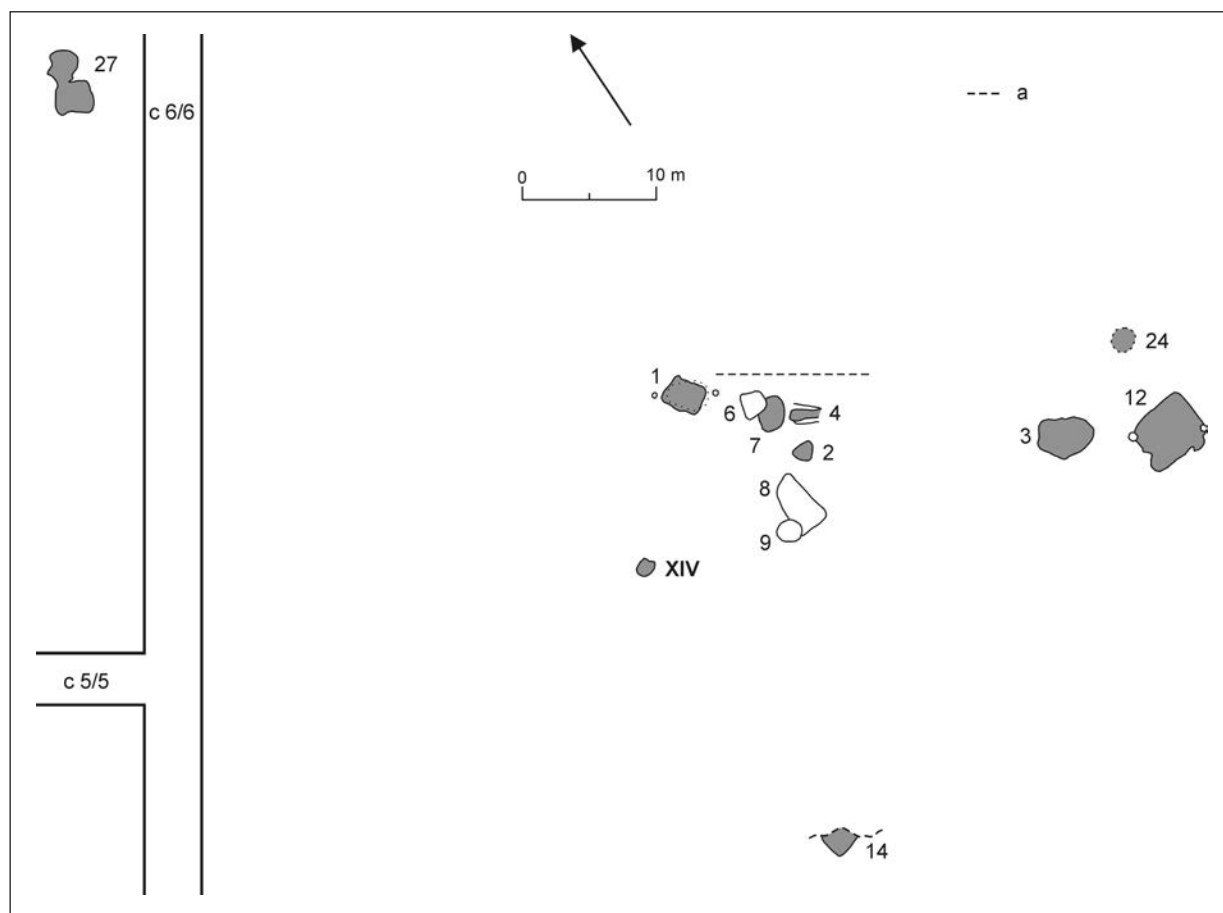
Záverom nám zostáva iba konštatovať, že nepriaznivé okolnosti výskumov neumožnili získať viac nepochybných zistení o dispozícii sídliska. Z rozstupov objektov sa nedá zistiť, či patrili k jednému alebo k viacerým sídelným areálom.

Keramika

V nálezovej správe (*Liptáková 1963*) sa konštatuje koncentrácia keramiky v okolí ohniska v prípade objektu 4. O špecifickej polohe keramiky v iných objektoch nie je zmienka.

Súbor keramických nálezov zo Šaľe III pochádza z devätnástich objektov (obr. 20) a celkovo obsahuje 832 fragmentov predstavujúcich 804 jedincov so súhrnnou hmotnosťou 41 511 gramov (tabela 5). Súbor má niekoľko negatívnych špecifik. Podobu niektorých objektov nepoznáme, hoci z nich niekedy pochádzajú výrazné fragmenty keramiky (napr. objekty I, 62). Z niekoľkých objektov neboli v dostupnom materiáli žiadne zlomky, hoci sa v nich podľa údajov v nálezových správach našiel početný keramický materiál (napr. objekty 8, V, VII). V prípade ďalšej skupiny objektov (objekty 4, 14, 24, 27, XIV, I a II) nebol k dispozícii kompletný inventár, čo dokazujú fotografické tabuľky v nálezových správach. Sú na nich vyobrazené aj také črepy (fragmenty okrajov a dien), ktoré sa nám nájsť nepodarilo. Napriek chýbajúcej časti keramického inventára však uvedené objekty obsahovali fragmenty s výzdobou.

Fragmentárnosť dosiahla u desiatich objektov 100%. Pod 90% klesla iba v prípade objektov 3 a 62. Jedenásť objektov obsahovalo intrúzie, v siedmich bolo viac ako 10% starších či mladších črepov a v celom súbore bolo v priemere 15% intrúzií. Časovo sú rozdelené takto: v jednom objekte atypický pravek, v piatich objektoch keramika zo staršej doby železnej, v ôsmich objektoch miestna keramika z doby rímskej a v dvoch aj rímskoprovinciálna keramika, v ďalších dvoch objektoch vrcholnostredoveká keramika. Väčšinu súboru z objektu 1 tvorila keramika zo staršej doby železnej. Je možné, že pri hĺbení tohto objektu v 8. storočí sa narazilo na objekt z uvedeného obdobia (čo by vysvetľovalo nepravidielný tvar

Obr. 20. Šaľa III. Centrálna časť celkového plánu sídliska. Z objektov vyznačených sivou farbou bola keramika spracovaná. Mimo zobrazeného výrezu sa nachádzajú ešte objekty I, II a XI. Polohu objektov 23, 25, XV, N, SL a objekt s príř. č. 62-1-62, z ktorých bola keramika taktiež spracovaná, sa nepodarilo lokalizovať. Legenda: a – hranica porušeného alebo zničeného terénu.

jamy), alebo sa do odpadovej vrstvy so včasnostredovekou keramikou dostalo väčšie množstvo starších zlomkov. Po zasypaní či zaplnení objektu 1 sa tak ocitli spoločne v jednej jame. Prekvapuje takmer 36% intrúzií v objekte XIV (kupolovitá pec). Z dokumentácie nie je jasné, či sa našli priamo v pecke, alebo vo vybagrovaných zvyškoch objektu. Intrúzie sa pritom zväčša nachádzajú v objektoch, ktoré bolo možné preskúmať a dokumentovať.

Až v piatich objektoch sa našli fragmenty zvonov na pečenie, sčasti v zhľuku objektov 2, 4, 24 (fragment zvonu z objektu 8 sa stratil), sčasti polohu objektov na ploche nepoznáme (objekt 62-1-62) alebo ju určujeme iba približne (objekt I). V objekte 4 sa mali nájsť tri fragmenty zvonov na pečenie, v dostupných vreckách však boli iba dva zlomky jedného zvonu. Boli v blízkosti ohniska. Zvon z objektu 62 bol zdobený. Z tvarového spektra sa vymyká plochý okraj hrubšej misky či zdobeného zvonu na pečenie s hrebeňovými ryhami (S27_17). Na základe porovnania s nálezovou správou sme zistili, že v súbore chýba cedidlo z objektu 27 a nádoba s konkávnymi stenami z objektu 24.

Okraje tvorili 15% úplného súboru, hrdlá takmer 5% a dná takmer 7% (tabela 7). Zatiaľ čo priemerná hmotnosť okrajov a hrdiel je porovnateľná, dná sú dvakrát ťažšie. V priemere sú i dlhšie a hrubšie, čo je podmienené morfológiou nádob. V prípade 81 okrajových jedincov sa dal určiť priemer ústia, 40 jedincov dien malo zmerateľný priemer podstavy. Pokiaľ ide o typy okrajových črepov, väčšina súboru patrí k variantom so zrezaným okrajom (typ B). Pomerne malý a zhruba vyrovnaný je počet okrajov so zaoblením a so žliabkom (tabele 10, 29, 30). Päťkrát sa vyskytol vodorovne zrezaný okraj. Vnútoraná strana ústia je zdobená vlnovkou (S12_15, S14_50, S24_3, S24_8, S24_9, S27_18, SSL_58, SSL_59, SSL_128, SSL_137, SII_1, SII_7, SII_9), dvomi radmi vlnoviek (SXV_21), tromi radmi vlnoviek (S24_11).

Väčšiu variabilitu majú zrezané plochy okrajov, ktoré sú zdobené šikmými vpichmi štvorzubým hrebeňom (S14_49), šikmými zárezmi štvorzubým hrebeňom (S14_50), vlnovkou (S24_8, S24_11, S24_9, SXV_21, SSL_137), šikmými zárezmi jednohrotým nástrojom, ktoré sa miestami aj križujú (SSL_51 a SSL_57), šikmými zárezmi jednohrotým nástrojom (S4_47–nepresekávajú celú plôšku, SI_166–presekávajú pravidelne celú plôšku).

V typoch dien prevláda úplne plochá podstava (tabela 9). Približne v rovnakom pomere sa vyskytujú neurčiteľné dna a typ vyklenutého dna. Vôbec sa nevyskytuje variant Y3 so širším prstencom, známy z iných lokalít. Vzhľadom na veľkosť súboru je to pravdepodobne špecifikum miestnej remeselnej technológie. Prítomnosť značky sa zistila na jedinci S62_27, ktorý sa zachoval v zlomkoch. Azda náhodný excentrický odtlačok osky má dno SSL_147. V strede klenutej podstavy s úzkym prstencom vystupuje plastický krúžok (umiestnený mierne excentricky) aj na jedinci S7_2. Dno S4_11 má krátky prstenec rozdelený drážkou na dva menšie obežné prstence. Dno SII_3 má pri okraji umiestnenú podobnú kruhovú vypuklinu, ale s priemerom väčším o 3 mm.

Zdobené fragmenty keramiky v spracúvanom súbore (takmer 70%) prevažujú (tabela 8; diagram 9). Sú dlhšie, tenšie a ťažšie ako nezdobené zlomky. Dominuje na nich výzdoba hrebeňom, pričom častejšia je vo forme obežných línií než vlnoviek (tabela 6; diagram 10). Vyskytuje sa aj výzdoba v podobe vpichov a zárezov vyhotovených hrebeňom. Na dvanástich jedincoch sa nachádza výzdoba jednohrotým nástrojom, na troch fragmentoch je plastická výzdoba. Sporadicky sa objavuje girlandová vlnovka (SII_7), prípadne jemne ryté vlnovky a obežné línie (SII_114). Kombinácia obežných línií a vlnoviek sa objavuje stodesaťkrát, raz spolu so zárezmi a raz spolu s vpichmi. Na viacerých jedincoch sa vyskytla výzdoba hrebeňom i jednohrotým nástrojom (S12_10), dve prepletené vlnovky a obežná línia vyhotovená hrebeňom (SSL_57; SSL_59; SI_116; SXI_5). Na jedinci SSL_56 sa nachádza veľmi špecifický výzdobný prvok–klinovito formované zárezy vyhotovené jednohrotým nástrojom, podobné niekedy tvarom písmena Y. Na jedinci SI_97 sú krátke vodorovné zárezy vyhotovené dvojhrotým nástrojom, na jedinci SII_13 sú krátke vodorovné zárezy vyhotovené štvorhrotým nástrojom.

Čo sa týka úprav povrchu keramiky, hlinený povlak sa nachádzal na jedincoch S24_20, S24_25, S27_24, SN_46, SN_47, azda aj na S12_4. Nedovŕtaný reparačný otvor má fragment hrdla SSL_143, úspešne dokončená je dierka na fragmente SII_12.

Spomedzi hrncovitých nádob zo Šale III sa svojimi vlastnosťami vymedzuje skupina nádob z troch objektov (12, 24, XV). Charakterizujú ich väčšie rozmery priemeru ústia i dna a hrúbka črepu. Je preto logické, že väčšie exempláre patria k najťažším jedincom zo súboru. Podstava dna je v porovnaní s ostatnými zachovanými dnami nezvyčajne hrubá. Ďalšou výraznou charakteristikou je výzdoba vlnovkami, ktorá sa opakuje v bohatých pásoch na vnútornej strane ústia, na zrezanej strane okraja i na tele nádoby. Niekedy hrebeň pritlačili takou silou, že vlnovka reliéfne vystupuje zo steny. Zástupcami uvedeného typu nádob sú okraje S24_8, okraj so zdobenou vydutinou S24_9, S24_11, SXV_21 a dna s nezdobenou vydutinou S12_12 a S24_12 (s úzkym prstencom), S24_13 (s plochou podstavou). Sem patria zrejme aj ďalšie jedince, označené v databáze ako z rovnakých nádob. Najviac jedincov tohto typu pochádza z objektu 24, ktorý bol podľa prírastkového zoznamu časťou obydlia s pecou.

Ostatné nálezy

Informácie o nálezoch z objektov v Šali III zhrnuje tabela 4. V piatich objektoch sa našli zlomky mazanice. Na dne jamy 1, v jej severnej časti, sa našla koncentrácia mazanice. Na jej lícnej plochej stranou boli odtlačky prútia, na rubovej strane odtlačky guľatiny. V jame XI bola na ploche 124 x 66 cm vrstva mazanice hrubá 8 cm, pravdepodobne spadnutá stena objektu. Na zlomkoch mazanice, ktoré sme mali k dispozícii, sa v troch prípadoch zistili odtlačky guľatiny.

V dvoch objektoch (24 a II) sa našli prasleny. Praslen z jamy 24 (tab. XXIII: 14) bol bikónický. V zemnici II bol celý praslen v deštrukcii pece a zlomok ďalšieho bez určenia polohy (tab. XXIII: 2). Prasleny a ihelníky nachádzané v hrobách sa považujú za spoľahlivý indikátor ženského pohlavia pochovaných (Točík 1970, 52; Zábojník 2009, 65).

V objekte 1 sa našiel 1 brúsik/oslička (tab. XXIII: 1). V zemnici 12 boli dva takéto artefakty, v dostupnom materiáli však bol iba jeden (tab. XXIII: 3). Zo zásobnej jamy 235, ktorá sa však nedá presnejšie datovať, pochádza žarnov s okrúhlym stredovým otvorom (obr. 19). V odbornej literatúre sa súvis žarnovov a obilných jám (napr. intencionálne ukladanie žarnovov do týchto objektov) viackrát prezentuje (Kuna/Profantová a kol. 2005, 127, 203).

Dve kostené šidlá pochádzajú z jamy VII (tab. XXIII: 5, 7). V objekte 3 sa našla kostená trubička a bližšie neurčený parohový nástroj, oba predmety neboli v dostupnom súbore. V šiestich objektoch sa našli zvieracie kosti, ktorých väčšia koncentrácia sa zistila v objekte VII (lebka kravy a ďalšie kosti zakreslené v pláne objektu a zmienené v nálezovej správe). Zvieracie kosti obsahovala kolová jamka pri objekte 27. Celé kostry zvierat boli v zásobných jamách z horizontu od konca 8. storočia na sídlisku Bajč (*Ruttkay 2002a*, 265–266, tab. I; archeozoologický rozbor pozri *Miklíková 2010*). V jame III na lokalite Komárno X bola celá kostra psa (*Trugly 1996*, 149). Na sídlisku, ktorého časť bola preskúmaná v katastri mesta Szentés (v juhovýchodnej časti Maďarska, na východ od rieky Tisy), sa v objekte 206 našli dve kostry koní bez hláv (*Madaras 2000*, obr. 6: 3). Takýto jav sa však neobmedzuje iba na územie avarského kaganátu, ale jeho výskyt je zaznamenaný aj v inom prostredí. Kostry psa a mačky sa našli v piatich objektoch na sídlisku Břeclav-Líbivá (*Macháček 2001b*, obr. 8) a v dvoch objektoch v Březne. Zatiaľ čo pes bol na tomto sídlisku zrejme riadne „pochovaný“ v obilnej jame, v prípade skeletu mačky to nemožno doložiť (*Pleinerová 2000*, 150). Z uvedeného vyplýva, že zvyk ukladania zvieracích kadávrov je doložený v širšom územnom priestore strednej Európy, bez ohľadu na etnické a kultúrno-civilizačné špecifiká sídlisk. Údaje zo Šale III kvôli nekompletnosti majú veľmi obmedzené vypovedacie schopnosti, preto nebola vyhotovená archeozoologická analýza.

Z objektu II pochádzajú dve náušnice a sklený korálik. Prvá náušnica (jednoduchý krúžok vyhotovený z drôtu s kruhovým prierezom) je chronologicky nevyužiteľná, pretože takéto exempláre sa vyskytujú v dlhom časovom rozpätí počas celého včasného stredoveku. Omnoho dôležitejšia je druhá náušnica – exemplár vyhotovený z drôtika štvorhranného prierezu, s dvoma uzlíkmi. Podľa údajov z literatúry (*Čilinská/Točík 1978*, 20) mala náušnica pôvodne malý sklený guľovitý závesok. Jeho prítomnosť naznačuje nepatrný výstupok vo vnútri oblúka náušnice, ktorý je postrehnuteľný na fotografii v nálezovej správe (*Rejholec 1971*). Náušnicu sa nám nepodarilo nájsť, preto sa musíme spoľahnúť na spomenuté údaje. Ak teda budeme vychádzať z faktu, že náušnica mala sklený prívěsok, mohli by sme ju zaradiť do typu IX, variantu A v klasifikácii Z. Čilinskej (*1975*, 77, obr. 1) a datovať do 8. storočia.

Kombinácia jednoduchej náušnice a náušnice s dvomi prstencami sa vyskytla aj na pohrebiskách v Cíferi-Páci. Takáto dvojica náušníc tvorila inventár hrobu 78 na pohrebisku Cífer-Pác I (*Fusek 2006*, tab. II: 1, 2) a tiež hrobu 3 na pohrebisku Cífer-Pác III (*Zábojník 1985*, 214, obr. 11: 8). Náušnice, ktorých oblúk je vyhotovený z hranatého drôtika, nie sú ničím neobvyklým ani na ďalších pohrebiskách z obdobia avarského kaganátu. Vzhľadom na početnosť pomerne bohato vybavených ženských hrobov azda treba uviesť nekropoly Nové Zámky I (*Čilinská 1966*, 144) a Prša II (*Točík 1963*, 170). Z pohrebísk v ostatných častiach teritória avarského kaganátu pochádza nespočetné množstvo analogických nálezov, preto nepovažujeme za účelné vymenúvať ďalšie.

Náušnice s uzlíkmi sa vyskytujú hojne aj na veľkomoravských a povľkomoravských pohrebiskách na Slovensku a na Morave. Z veľkomoravských pohrebísk môžeme uviesť napríklad exemplár z pohrebiska v Ipeľskom Sokolci, ktorý bol vyhotovený z tyčinky štvorhranného prierezu (*Vendtová/Rejholec 1963*, obr. 2: 5). Analógiou objektu II zo Šale III, s výskytom dvoch náušníc, je tzv. kováčka vyhňa (objekt 7/85) zo Sliacha. Ide o objekt, ktorý obsahoval jednu jednoduchú náušnicu z bronzového drôtika a druhú ozdobenú jedným prstencom. Uvedený objekt je v literatúre datovaný do poslednej tretiny 9. storočia (*Mácelová 1990*, 323–326, tab. V: 11, 12). Obľúbenosť takýchto typov náušníc vo veľkomoravskom prostredí dokladajú aj analýzy z ďalších lokalít (*Hanuliak 2004*, 158–159), kde sa vyskytujú v hroboch nie zriedka aj vo dvojici. Rezultátom vyššie uvádzaných skutočností je len opatrné konštatovanie: náušnice s uzlíkmi možno datovať do 8.–9. storočia bez bližšej špecifikácie. Na základe analýzy keramiky si však dovoľujeme posunúť datovanie objektu II zo sídliska Šaľa III (teda aj uvedenej náušnice) nižšie, čiže do 8. storočia, resp. na prelom 8. a 9. storočia.

Korálik sa nám nepodarilo v spracúvanom súbore nájsť. V literatúre síce figuruje ako exemplár v tvare melónového jadra (*Čilinská 1965*, 52; *Profantová 1992*, 651), ale je to údaj, ktorý nemožno jednoznačne potvrdiť.

Skupinu drobných nálezov dopĺňajú železné predmety. V jame VII sa našiel pásik železa (tab. XXIII: 6), v objekte XV zasa kovanie vedierka a dva kince (tab. XXIII: 8–10). Obruč vedierka má obdĺžnikovitú atašu. Takáto konštrukcia sa v období avarského kaganátu nevyskytuje často, bežnejšie sú ataše v tvare lastovičieho chvosta (*Zábojník 2009*, 65). Blízke analógie sa datujú väčšinou do nasledujúceho obdobia. Platí to pre exempláre z Čakajoviec, Michala nad Žitavou i Trnovca nad Váhom-Horného Jatova (*Hanuliak 2004*, tab. XXVII: 13; LIV: 6; XC: 26). Kince z objektu XV majú podľa opisu strechovitú hlavičku, čo ich radí do skupiny „hřeby kládiovité“ (*Klíma 1975*, 144, obr. 2: 8). Z hľadiska datovania však neposkytujú žiadnu hodnotu.

Kusy trosky pochádzajú z objektu XV a 27. V zemnici 27 sa nachádzali veľké hrudy v severovýchodnom rohu zemnice.

Uhlíky síce neboli určené, výslovne sa však spomínajú v objektoch 3, 8 a 27. Ich koncentrácia pri dne a okrajoch sa uvádza pri opise zemnice 8. V kolových jamkách z rohov zemnice 12 sa píše o stopách dreva vo výplni (prehľad nálezov zo všetkých objektov porovnaj tabely 4 a 5).

Aj analýza sídliska Šaľa III výrazne dokladá, aký rozdielny je charakter výpovede sídlisk a pohrebísk z obdobia avarského kaganátu o súvekej spoločnosti (porovnaj Čilinská 1995; Kiss 1979, 188). V prípade pohrebiska (Šaľa II), ktoré možno dôvodne priradiť k sídlisku Šaľa III (Zábojník 2008a, 278–280), môžeme na základe výrazných diferencií vo výbave hrobov sledovať a definovať spoločenský status pochovaných, prípadne vydeliť sociálne nadradených jedincov z celku. Či možno v tejto súvislosti hovoriť o význame nadregionálneho obchodu, resp. o výmene predmetov prestížneho charakteru, je otázkou diskusie. Okolnosti, ktoré sa vyskytli v priebehu terénneho výskumu sídliska znemožňujú konštatovať akékoľvek zákonitosti týkajúce sa spoločenského statusu jeho obyvateľov.

Prehľad včasnostredovekého osídlenia v okolí

Z katastra mesta Šaľa sa uvádza jedenásť lokalít z obdobia stredoveku (obr. 1; Zábojník 1989, 100–103, obr. 18). V súpise lokalít z obdobia avarského kaganátu sú tri pohrebiská a jedno sídlisko (Zábojník 2009, 115–116). Okrem sídliska v polohe Duslo II (Šaľa III) bolo pri záchranných výskumoch odkryté pohrebisko v polohe Duslo I (Šaľa II), kde sa preskúmalo 171 hrobov (Čilinská 1973, 531). Druhé pohrebisko, na ktorom bolo preskúmaných 116 hrobov (pôvodný počet hrobov cca 130), sa rozprestieralo vo vzdialenosti asi 3,5 km v polohe Veča/Vízallás (Čilinská 1973, 527; Točík 1993). Ďalšie pohrebisko sa podarilo zachytiť na pravom brehu Váhu v polohe Vinohrady (Šaľa IV). Pri hĺbení jám pre vinohrad boli porušené viaceré hroby. Predmety z nich pochádzajúce (údajne bronzové kovania) sú však nezvestné (Zábojník 2009, 116). Stručný prehľad výsledkov výskumu pohrebísk Šaľa I a Šaľa II boli obsahom informatívneho článku (Čilinská 1973). V nasledujúcom texte uvádzané informácie čerpáme práve z neho.

Pohrebisko v polohe Veča/Vízallás (Šaľa I) sa skúmalo počas niekoľkých výskumných kampaní. Väčšina hrobov obsahovala pomerne chudobné prílohy. Najčastejšie sa vyskytujúcim milodarom bola keramická nádoba (v 65 hroboch). Kovania opaskov sa našli v 9 hroboch, pričom vo viacerých prípadoch ide o neúplné garnitúry. Až na jeden trojkridlý hrot šípu zbrane úplne absentujú. Na pohrebisku sa pochovávalo relatívne krátko. Najstaršie hroby možno zaradiť zrejme ešte do záveru stredného stupňa obdobia avarského kaganátu. Prestalo sa na ňom pochovávať azda po polovici 8. storočia. Absentujú totiž pamiatky charakteristické pre najmladšie úseky neskorého stupňa obdobia.

Časť pohrebiska Šaľa I, pozostávajúca z 97 hrobov, ktoré boli preskúmané v rokoch 1963 a 1964 E. Rejholcom, bola súborne publikovaná (Točík 1993). Hroby sa nachádzali na pieskovej dune s rozmermi približne 120 x 60 m, obtekanej potokom. Na lokalite sa zistila pomerne hrubá vrstva černoze (75–100 cm). Hroby porušila ryha pre vodovod z Váhu do dusikárne. Počas výskumu sa zistili aj neolitické objekty a sídlisko z doby rímskej. S kostrovým materiálom sa už pracovať nedá, pretože bol pri presune z jednej inštitúcie do ďalšej pomiešaný s inými lokalitami. Možno iba konštatovať, že na celom pohrebisku (teda aj s hrobmi preskúmanými v roku 1960) bolo pochovaných cca 125 ľudských jedincov. V 97 hroboch z rokov 1963 a 1964 bolo pochovaných 58 dospelých jedincov, 7 mladistvých, 31 detí a 1 hrob nebol určený. Hroby boli zoradené šachovnicovo v radoch, ich porušenia a superpozície sú dôsledkom dvoch fáz pochovávania. V žiadnom hrobe sa počas výskumu nezistil sekundárny zásah. V troch hroboch sa našli postriebrené liate kovania, ktoré údajne indikujú vzťah k dielňam v južnej časti Karpatskej kotliny (Točík 1993, 163). Mimoriadne dôležitou je garnitúra z hrobu 93 (Točík 1993, 116, obr. 30: 8–15). Tvoria ju postriebrené bronzové kovania vyhotovené z plechu, teda súprava technologicky patrí do skupiny tepanej industrie. Obdobné kovania sa považujú za okrasy chrbtovej časti opaska a datujú sa do stredného stupňa obdobia avarského kaganátu (Szente 2006).

Pohrebisko Šaľa II (poloha Duslo I) nebolo doteraz komplexne publikované. Keďže však predpokladáme jeho súvis so sídliskom Šaľa III, považujeme za potrebné uviesť o ňom viaceré dôležité údaje. Podľa Z. Čilinskej (1973, 531) asi 30 až 40 hrobov zostalo pod navážkou, asi 30 pod betónovou cestou a približne 30 bolo zničených pri vykopávaní kanálov a rýh. Celkovo na pohrebisku mohlo byť 250 až 280 hrobov, išlo teda o pohrebisko strednej veľkosti. V ôsmich hroboch sa zistili stopy sekundárneho zásahu. Vzhľadom na zlé zachovanie kostrového materiálu však možno predpokladať druhotný zásah aj v ďalších hroboch. V západnej časti pohrebiska bolo preskúmaných aj 6 jazdeckých hrobov. Z nich jeden bol poru-

šený vykrádačmi a jeden obsahoval okrem pozostatkov človeka a skeletu koňa aj kostru psa so železným krúžkom (azda obojkom) na krku. Jazdecké hroby možno časovo zaradiť do tretej fázy neskorého stupňa obdobia avarského kaganátu (*Zábojník 1999a*, mapa 12). V hrobách sa vyskytlo málo zbraní (v štyroch hrobách hroty šíпов, v jednom sekerka). Rovnako iba výnimočne sa našli nože s dĺžkou čepele viac ako 15 cm, ktoré možno považovať za zbrane. V porovnaní s pohrebiskom Šaľa I sa vyskytlo viacero hrobov s nadpriemerným inventárom. Týka sa to predovšetkým celkov so súpravami opaskových kovaní. Medzi nimi zaujíma významné postavenie garnitúra z hrobu 153, zdobená rastlinným ornamentom a palmetou na puncovanom pozadí (*Čilinská 1981*, obr. 63). Vo viacerých hrobách sa našli predmety z okruhu blízkeho tzv. štýlu Nagyszentmiklós. Výzdobné motívy tohto štýlu sa vyskytujú aj v kompexe pamiatok tzv. blatnického horizontu, ktorý sa vo všeobecnosti datuje do prelomu 8. a 9. storočia. Nálezy z hrobov na pohrebisku Šaľa II možno datovať do viacerých úsekov neskorého stupňa obdobia. Predpokladáme, že sa na ňom pochovávalo počas celého 8. storočia, pričom vylúčiť nemožno ani krátky presah do 9. storočia.

Podľa našej mienky pohrebisko v Šali II je nekropolou, kde pochovávali svojich mŕtvych obyvatelia sídliska z polohy Šaľa III. Vzdialenosť medzi oboma lokalitami je totiž približne iba 350 m (*Zábojník 2008a*, 280). Podľa našich zistení sa pohrebisko nachádzalo zrejme pôvodne v katastri obce Močenok (predtým Sládečkovce). Hoci je to menej pravdepodobné, nemožno vylúčiť, že aspoň časť z neho ležala v katastri mesta Šaľa. Plocha, na ktorej postavili továreň, bola totiž pred jej výstavbou súčasťou katastra Veče, miestnej časti Šale (*Somora a kol. 1973*, 8). Ak prijmeme tento predpoklad, môžeme sídlisko časovo určiť aj na základe datovania pohrebiska.

V katastrálnom území Šale sa nachádza celý rad lokalít datovaných do mladšieho úseku včasného stredoveku s presahom do obdobia vrcholného stredoveku. Viaceré z nich (pohrebiská aj sídliská) boli zistené a skúmané práve v súvislosti s výstavbou závodu Duslo. Existuje celý rad štúdií, článkov a príspevkov, z ktorých možno čerpať na jednej strane čiastkové údaje o lokalitách, na strane druhej sú už k dispozícii aj komplexne spracované publikácie (*Hanuliak 2004*, 276; *Němejcová-Pavůvková 1963*; *Točík 1982*, 7–11; 1992, 118–132, 178–209; *Zábojník 1989*, 100–103).

Južne od závodu Duslo Šaľa, v katastri obce Trnovec nad Váhom, sa údajne počas výstavby cesty objavili nálezy, ktoré možno na základe údajov z literatúry datovať do obdobia avarského kaganátu. Pochádzajú azda z porušených hrobov, avšak výskum sa na tomto mieste neuskutočnil (*Zábojník 2009*, 117). Do 8. storočia (s možným presahom do 9. storočia) možno datovať aj sídliskový objekt, ktorého torzo bolo preskúmané v intraviláne Trnovca nad Váhom (*Bielich 2007*). V katastri tejto obce bolo preskúmané aj rozsiahle včasnostredoveké pohrebisko (528 hrobov), z ktorého časť tvoria hroby datované do horizontov A2–B veľkomoravského obdobia (*Hanuliak 2004*, 277).

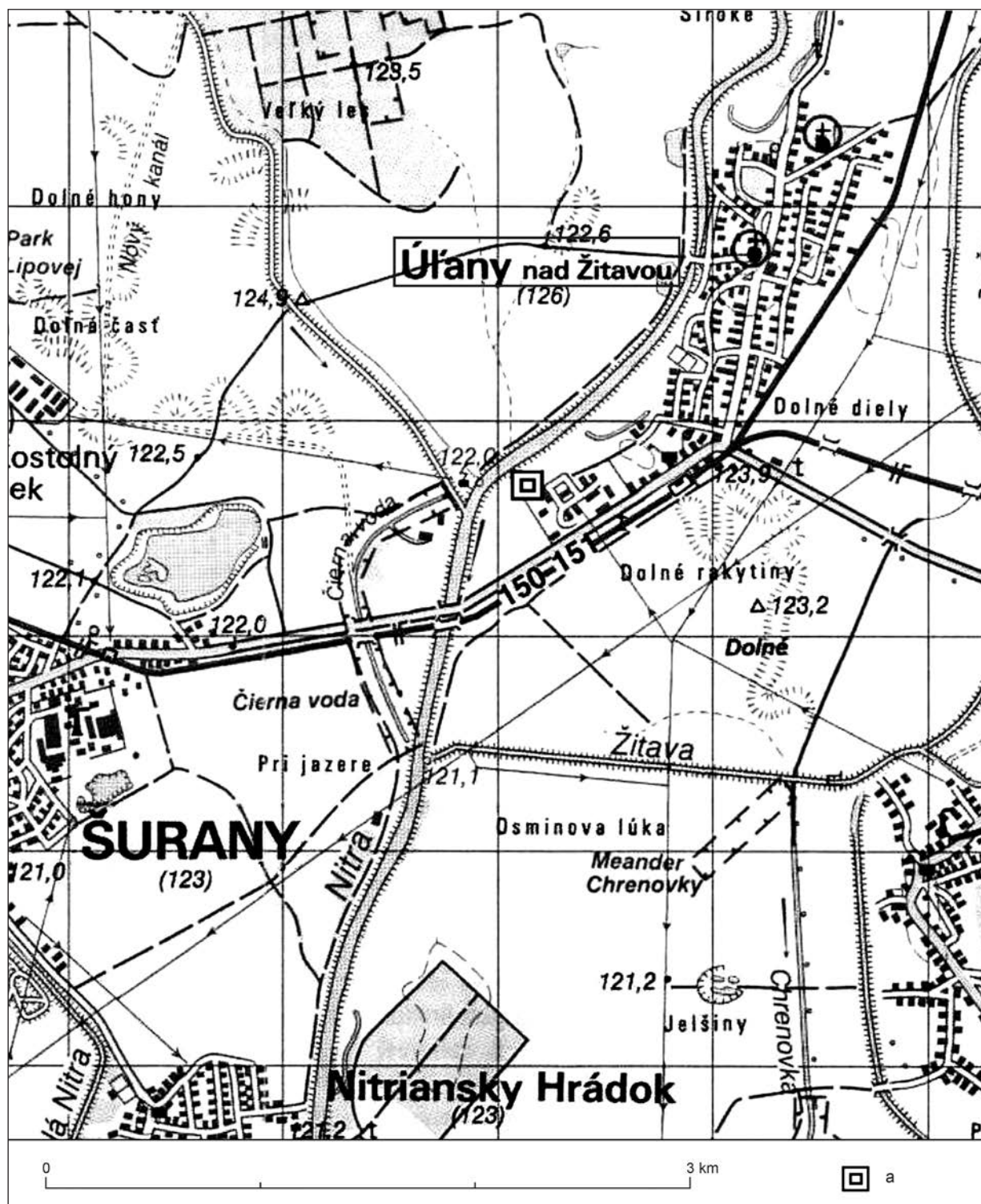
ÚLANY NAD ŽITAVOU (okr. Nové Zámky)

Obec Úlany nad Žitavou sa nachádza na dolnom Požitaví neďaleko mesta Šurany. Jej kataster z hľadiska geomorfológie patrí do Dolnonitrianskej nivy. Samotná obec leží na poriečnom vale medzi riekou Nitra a riekou Žitava, ktorá je najväčším prítokom Nitry. Rovinatý chotár je situovaný v západnej časti na nive Nitry, vo východnej časti na žitavskej nive, na fluvialných sedimentoch vzniknutých v holocéne. Pôdy sú lužné glejové čiernice. Klimaticky je súčasťou teplej oblasti, v okrsku teplom a suchom, s mieranou zimou a dlhším slnečným svetom (*Atlas 1980*, 18–19, 64, 70–71, mapa 1–Geológia, mapa 42–Klimatické oblasti, mapa 1–Pôdne typy; *Dub 1968*, 594; *Mazúr a kol. 1986*; *Vlastivedný slovník 1978*, 219).

Lokalita sa nachádza na juhozápadnom okraji obce, severozápadne od hradskej vedúcej do mesta Šurany (obr. 21; 22). V polohe „Rybárske“ (v priestore pieskoviska JRD) na ploche s rozlohou 20 x 25 m bola odstránená ornica v hrúbke 30–40 cm. Objekty zahĺbené do pieskového podlažia sa zistili na ploche nepravidelného tvaru s rozmermi cca 14,3 x 8 m (obr. 22).

Priebeh a metóda výskumu

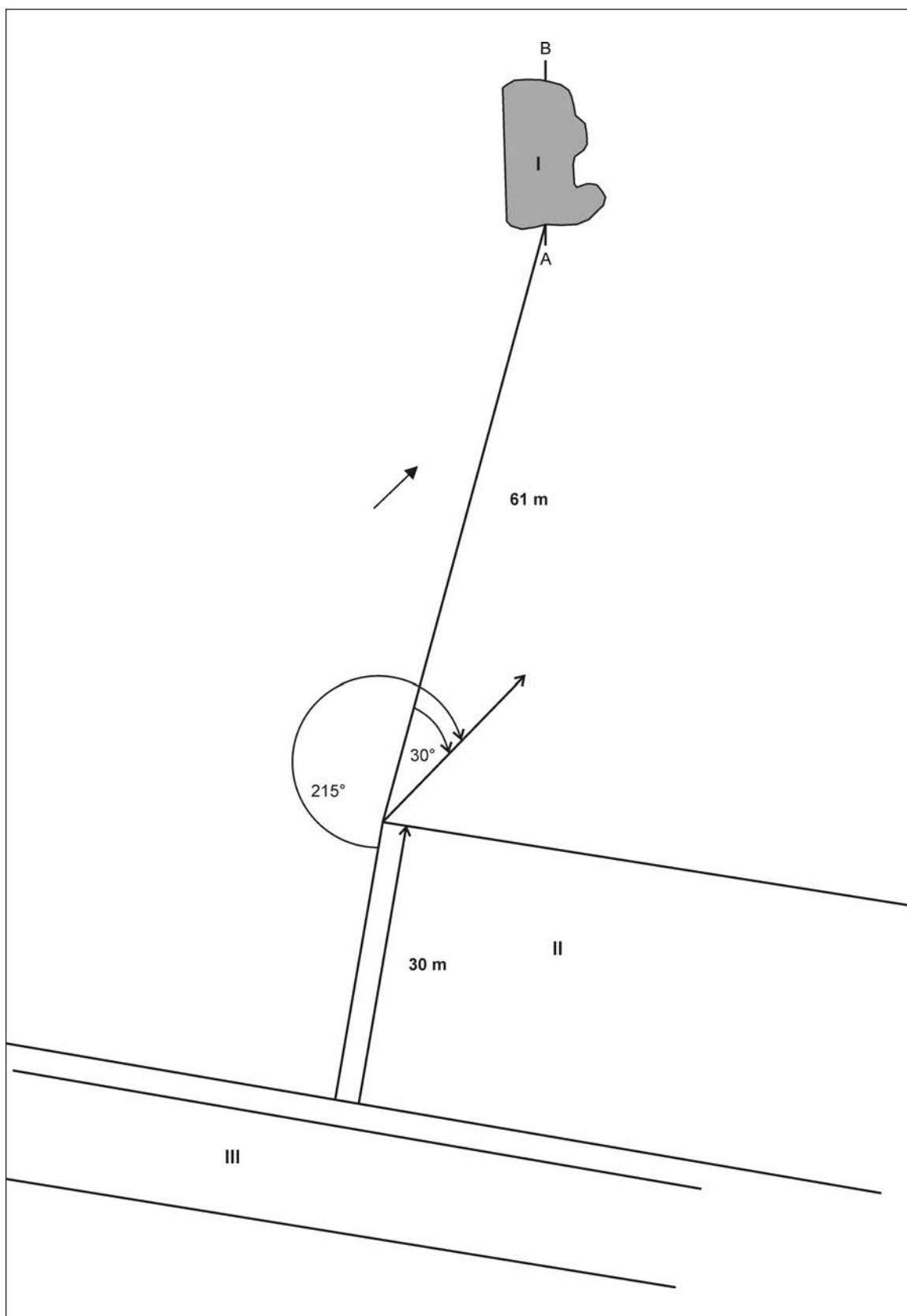
Výskum trval dva týždne v jarných mesiacoch roku 1960. Vrstva ornice bola odstránená ešte pred začatím výskumných prác. Okrem včasnostredovekej zemnice sa zistili praveké jamy obsahujúce keramiku lengyelskej kultúry a črepy z neskorkej doby laténskej. Detailnejšie bol zakreslený iba pôdorys včasnostredovekého objektu po vybratí.

Obr. 21. Úľany nad Žitavou. Legenda: a – poloha lokality v katastri obce.

Dokumentácia – stav a problémy

O výskume existujú dve nálezové správy (Rejholcová 1961; Točík 1975). M. Rejholcová písala o priebehu výskumu a o zisteniach v teréne, A. Točík podal podrobné údaje o včasnostredovekom objekte a vyhodnotil keramický súbor. Súčasťou jeho nálezovej správy sú aj dve fotografické tabuľky nálezov. Zemnica sa

Obr. 22. Úľany nad Žitavou. Presná lokalizácia výskumu podľa pôvodného plánu M. Rejholcovej z 22. marca 1960. I – pieskovisko (pieskovňa), poloha záchranného výskumu; II – záhrada Jozefa Ostrožlíka (č. domu 166); III – cesta.

nachádzala na okraji skúmanej plochy. Nepoznáme preto kontext, v ktorom sa našla, ani prípadné ďalšie súveké objekty (napríklad kolové jamy a pod.) v jej bezprostrednom okolí.

Zmienky v literatúre

Pramene (1989) sa o výskume M. Rejholcovej nezmieňujú (Čilinská/Fusek 1989, 285–286). V odbornej literatúre sa uvádza neskôr, pričom včasnostredoveký materiál bol datovaný do 8.–9. storočia (Zábojník 2004, 113).

Spôsob spracovania

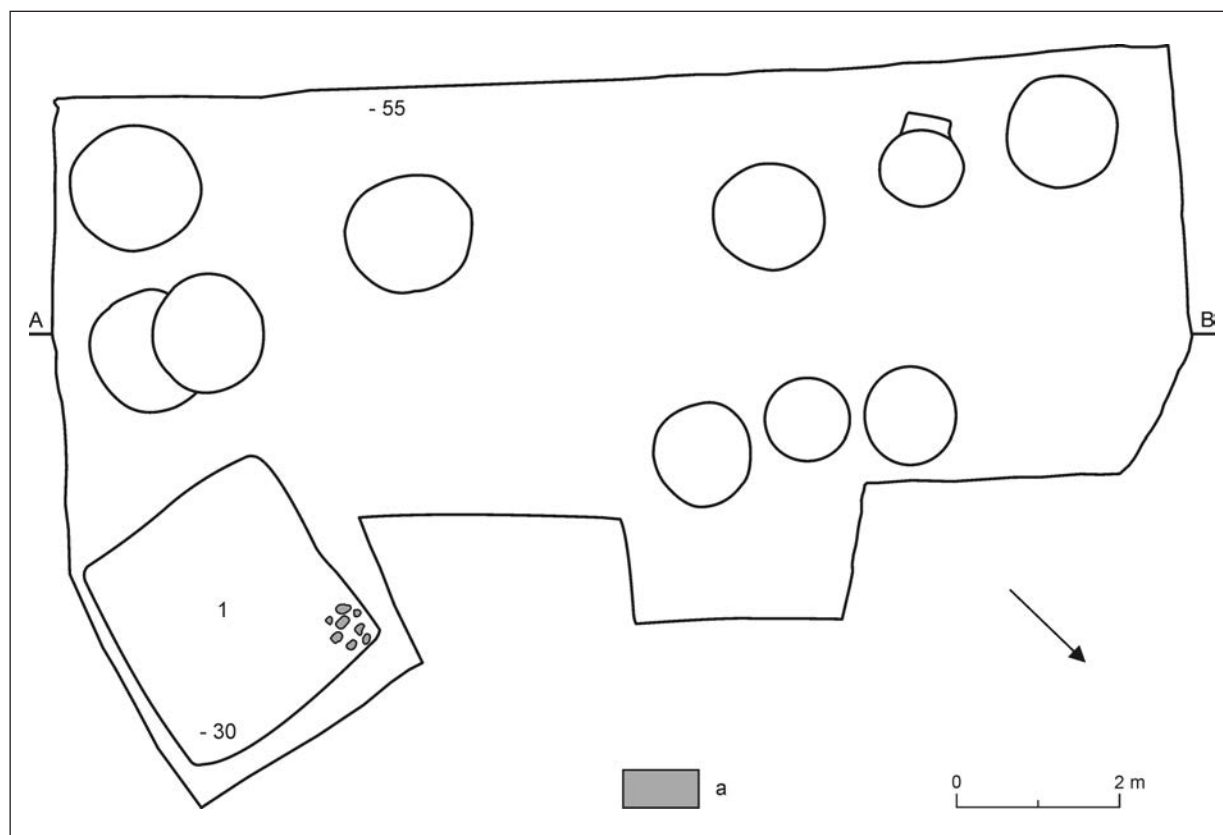
Pre potreby našej práce nám boli dostupné iba negatívy fotografií keramiky z nálezovej správy (Točík 1975). Súbor analyzujeme preto iba z hľadiska morfológie a výzdoby keramiky, pokiaľ to bolo možné na základe písomných údajov a fotografií.

Sídliskový objekt

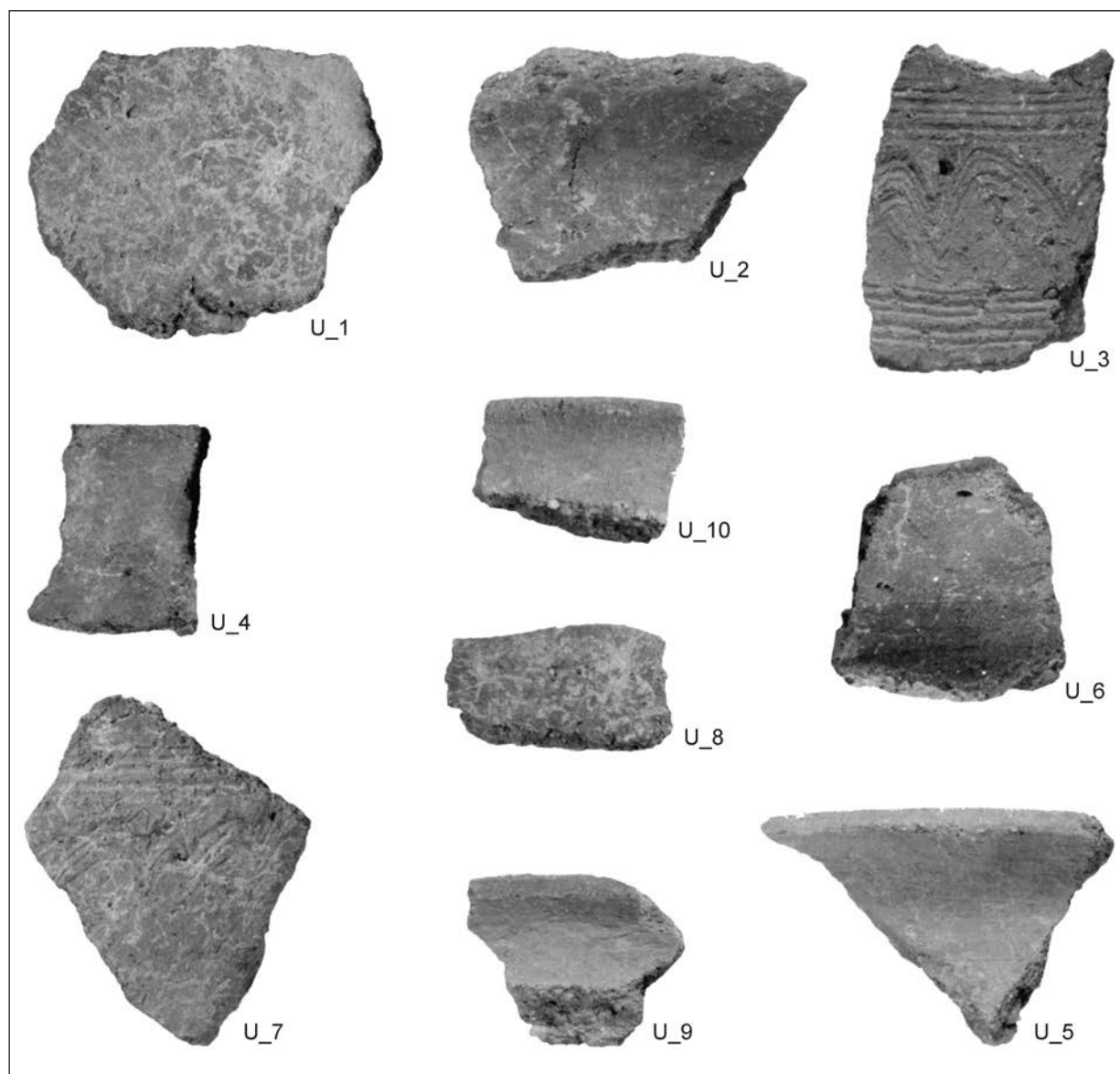
Obydlie

Objekt 1

- *Tvar a rozmery*: zemnica štvorcového pôdorysu so zaoblenými rohmi. Objekt má zvislé steny a rovné dno, na ktorom sa nezistili zvyšky podlahy (obr. 23). Rozmery 290 x 290 cm. Zahĺbený bol cca 30 cm do podlažia, nad ktorým bola vrstva ornice hrubá 55 cm.

Obr. 23. Úľany nad Žitavou. Celkový plán plochy výskumu. Praveké objekty nie sú očíslované. Číselné údaje označujú hĺbku v centimetroch. Legenda: a – kamene.

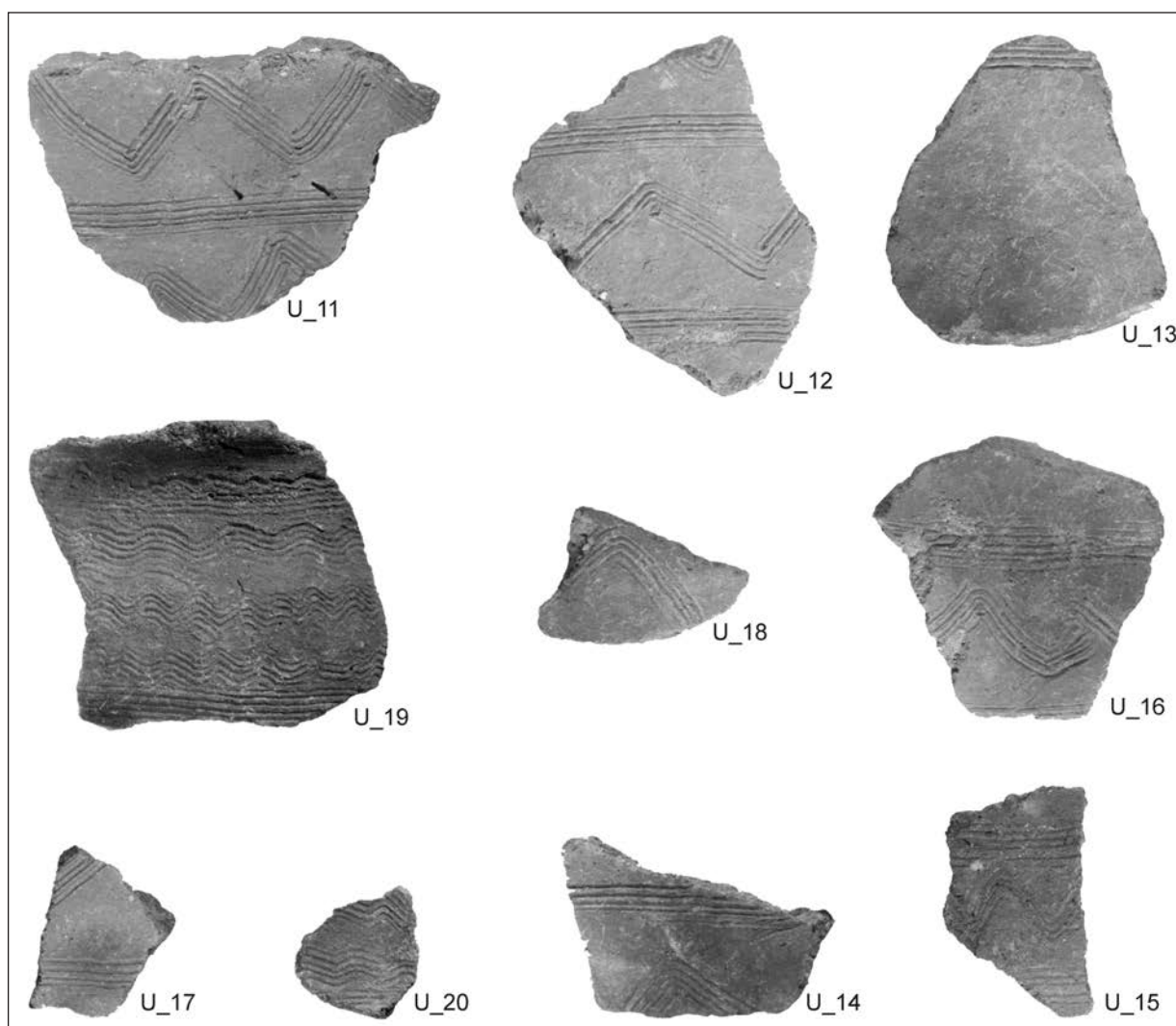

Obr. 24. Úľany nad Žitavou. Fotografie keramiky z dokumentácie (jedince U_1 až U_9).

- *Orientácia*: objekt bol jednou osou orientovaný v smere S–J.
- *Stratigrafické vzťahy*: zahĺbený do pieskového podložia.
- *Výplň*: tmavý zásyp.
- *Vykurovacie zariadenie*: v severnom rohu zemnice sa zistilo ohnisko približne kruhového tvaru s priemerom 50 cm. Zakreslené bolo ako skupina ôsmich kameňov.

N á l e z y:

- *Stručná charakteristika keramiky*: z objektu pochádza 25 fragmentov tvoriacich 25 keramických jedincov. Z celkového počtu keramických jedincov bolo 13 zdobených a 12 nezdobených. Zaznamenali sme 12 okrajov, fragmenty hrdiel a dien sa nevyskytli. Z objektu sme identifikovali črepy prinajmenšom zo štyroch nádob, ktoré sa však nedali zlepíť (obr. 24–26).
Z objektu pochádza tiež okraj zvona na pečenie s odtlačkami stebiel tráv a slamy.
- *Ostatné nálezy*:
 1. Zvieracie kosti.
 2. V severnom rohu na dne boli pieskovcové kamene (žarnov?). Z dokumentácie nie je jasné, či boli zakreslené spolu s kameňmi ohniska, pretože to nie je možné na pláne rozlíšiť.

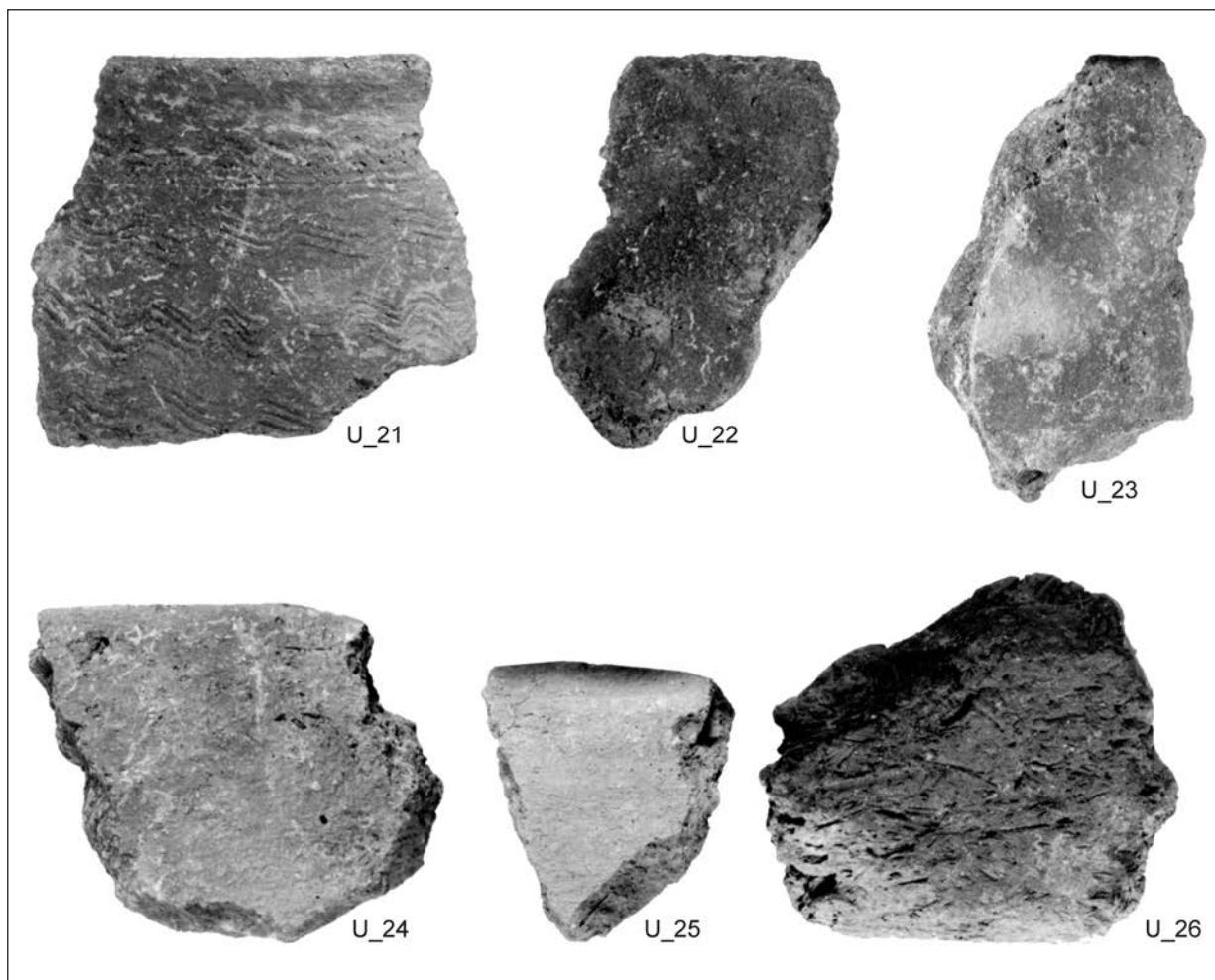
Obr. 25. Úľany nad Žitavou. Fotografie keramiky z dokumentácie (jedince U_11 až U_19).

Zhodnotenie objektu a materiálnej kultúry

Zemnica patrí k typu so štvorcovým pôdorysom bez konštrukčných prvkov (Šalkovský 2001, 17–22). Ohnisko v objekte môže byť iba rozobratou pieckou (Ruttkay 1990, 338). Nie je však vylúčené, že na stavbu vykurovacieho zariadenia bol druhotne použitý kamenný žarnov.

Súbor keramiky zo zemnice 1 bol aj napriek malému rozsahu veľmi zaujímavý. Obsahoval jeden fragment zvonu, ďalší zlomok pravdepodobne pražnice a tri okraje misiek, prípadne kvalitnejšie vyhotovených zvonov (podľa fotografií sa to nedá určiť). Fragment, ktorý evidentne pochádza zo zvonu, mal zúžený a dovnútra mierne skrojený okraj. Pražnica mala zaoblený okraj. Vyrobená bola z hlinenej hmoty, v ktorej sa ako ostrivo použili plevy a steblá rastlín. Našli sa na nej aj odtlačky prosa – *Panicum sp.* (Hajnalová 1979). V jednom prípade mala miska kónicky formovaný okraj, v druhom prípade bol okraj vtiahnutý mierne dovnútra.

Zvyšných 21 keramických fragmentov pochádza z hrncovitých nádob, ktorých horné časti boli obtáčané. Povrch mali potiahnutý jemnou hlinkou a ostrivo tvoril piesok. Podľa údajov v nálezovej správe (Točík 1975) mali byť na vnútornej strane nádob stopy formujúceho drievka. Vyskytol sa jeden fazetovaný okraj, jeden vodorovne zrezaný, dva šikmo skrojené, jeden mierne vyhnutý. Na trinástich keramických jedincoch sa nachádzala výzdoba vyhotovená pomocou hrebeňa, dvanásťkrát vlnovka i obežné línie (dia-

Obr. 26. Úťany nad Žitavou. Fotografie keramiky z dokumentácie (jedince U_20 až U_26).

gram 11). Šesť fragmentov veľkej nádoby nieslo zriedkavo sa vyskytujúci ornament v tvare lomenej vlnovky zovretej dvomi pásmi obežných línií vyhotovených hrebeňom. Na inej nádobe sa nachádzala girlandová vlnovka. Podľa A. Točíka bola výzdoba vnútornej strany ústia nielen na tejto, ale aj na ďalšej nádobe.

Prehľad včasnostredovekého osídlenia v okolí

V severovýchodnej časti chotára na pieskovej dune nad riekou Žitava v polohe „Agač“ bolo preskúmané pohrebisko z 9.–11. storočia (Liptáková 1963a). Z 39 preskúmaných hrobov bolo 27 zaradených do veľkomoravských horizontov A1–A2–B (Hanuliak 2004, 78). V intraviláne obce bol stavbou rodinného domu zničený ojedinelý hrob z horizontu A veľkomoravského obdobia (Hanuliak 2004, 78). Súbor včasnostredovekých pamiatok z katastra obce Úťany nad Žitavou dopĺňa náhodný nález včasnostredovekej železnej sekery v priestore strediska JRD (Čilinská/Fusek 1989, 285–286). Nemožno vylúčiť, že ide o exemplár spomínaný v nálezovej správe (Rejholcová 1961). Veľkomoravské pohrebiská síce predpokladajú kontinuitu osídlenia katastra vo včasnom stredoveku, nevieme však, kde komunity sídlili. Najbližšie lokality z obdobia avarského kaganátu sú pravdepodobne pohrebiská v Bešeňove (birituálne pohrebisko) a v Hule (Zábojník 2009, 79, 93). Hul je susednou obcou Úťan nad Žitavou, ale nádoba, ktorá sa našla v jeho katastri (Zábojník 2009, 93, tab. 8: B), sa vôbec neponáša na fragmenty zo spracúvaného súboru, keďže ide evidentne o hrobový nález.

PAVLOVÁ (okr. Nové Zámky)

Obec Pavlová leží na dolnom Pohroní. Západná časť chotára sa nachádza na holocénnej mokrej nive medzi tokmi Hrona a Pereca, východná na treťohorných chrbtoch pokrytých sprašou, ktoré sú súčasťami Ipeľskej pahorkatiny. Pôdy patria k nívneému typu. Klimaticky je súčasťou teplej oblasti, v okrsku teplom, suchom, s miernou zimou a dlhším slnečným svitom (*Atlas 1980*, 18–19, 64, 70–71, mapa 1–Geológia, mapa 42–Klimatické oblasti, mapa 1–Pôdne typy; *Mazúr a kol. 1986*; *Vlastivedný slovník 1977*, 376).

Priebeh a metóda výskumu

V katastri obce Pavlová v polohe Emberfölddomb sa v roku 1961 uskutočnil krátkodobý záchranný výskum pohrebiska z 10. storočia, vyvolaný ťažbou piesku (*Čilinská 1985*; *Zábojník 2003*, 160). Nekropola sa nachádzala na miernej vyvýšenine západne od obce, v priestore pieskoviska JRD. Počas výskumu sa od povrchu až po podložie objavovali atypické praveké črepy a veľké množstvo včasnostredovekej keramiky, jednoznačne staršej ako materiál z pohrebiska (*Čilinská 1963*). Výber fotografií fragmentov keramiky tvoril časť prílohy nálezovej správy. V rámci publikovania výskumu sa však o tejto keramike nepíše. Ďalší črepový materiál sa našiel v priestore pieskoviska počas prieskumu v nasledujúcom roku (*Vendtová 1962*).

Zmienky v literatúre

O sídlisku z 8.–9. storočia (lokalita je uvedená pod názvom Sikenička, časť Pavlová) existuje iba stručná zmienka (*Čilinská/Fusek 1989*, 279). Neskôr boli uvedené podrobnejšie informácie o keramike (*Zábojník 2003*, 160–161). V priestore pieskoviska sa zrejme nachádzalo sídlisko, z ktorého pochádza keramika obdobného charakteru ako zo sídliska Obid II, takže ho možno datovať do 7.–8. storočia (*Zábojník 2004*, 105).

Spôsob spracovania

Keramický súbor pochádza iba z kultúrnej vrstvy. Jestvuje však viacero dôvodov na jeho zaradenie do tejto štúdie. Vyskytujú sa v ňom pravdepodobne fragmenty staršie ako z ostatných súborov, preto bude dôležité zaznamenať jeho charakteristiku a porovnať ju s ostatnými celkami. Priestorovo sa nachádza najbližšie k lokalite Kubáňovo II, je teda významným porovnávacím súborom (*Béř/Odler 2011*). Zo zachovaného materiálu bola podľa subjektívnych kritérií vybratá určitá časť keramického materiálu, ktorá bola nakreslená už dávnejšie pre potreby plánovanej štúdie J. Zábojníka. Použitý spôsob jej kresbovej dokumentácie sa v porovnaní so súbormi zo sídlisk Šaľa III a Úľany nad Žitavou odlišuje. Na účely tejto štúdie ju však z pragmatických dôvodov využívame. Charakteristiku súboru sme opísali v databáze štruktúrovanej rovnako ako u ostatných súborov. Pravdepodobne jedno vrečko s keramikou sa však nepodarilo znovu nájsť, preto k deviatim fragmentom štandardné údaje chýbajú (výber keramiky: tab. XXV–XXVII).

Nálezová situácia

V podloží sa počas výskumu nepodarilo identifikovať objekty ani výraznejšie koncentrácie keramiky. Príčinou boli azda nevhodné pôdne podmienky, resp. záchranný charakter výskumu (*Zábojník 2003*, 160).

Materiálna kultúra

Ako už bolo spomenuté, počas výskumu sa objavovali fragmenty včasnostredovekej keramiky (nekeramické nálezy sa nezistili). Okrem 52 jedincov z hrncovitých nádob sa našiel jeden fragment zvona na

pečenie (P_8). Vo vybranom súbore je 29 okrajov a 7 dien. Technologicky a morfológicky sa odlišujú dve skupiny keramiky. Jedna z nich bola modelovaná v ruke. Okraje tejto keramiky sú zväčša nezdobené, dná nepravidelnejšie a hrboľaté. Hrúbka medzi vnútornou stranou dna a podstavou je pri niektorých exemplároch výrazne väčšia ako u keramiky z ostatných spracúvaných lokalít. V súbore treba upozorniť na jednu morfológickú zvláštnosť. Ak sme merali v ostatných súborech hrúbku okrajového črepu, najväčšia hrúbka sa dala vždy zmerať v mieste hrdla nádoby. Na ručne robených fragmentoch z Pavlovej sa najväčšia hrúbka črepu objavuje až na miestach pliec nádoby. Táto morfológická vlastnosť súvisí s ručným vyrábaním keramiky a vyťahovaním okraja. Azda by mohla byť chronologickým indikátorom.

Celkovo bolo 17 keramických jedincov nezdobených a 36 zdobených. Na okraji P_22 je jeho vonkajšia hrana pretláčaná prstami. Na viacerých okrajoch je vnútorná strana ústia zdobená jedným pásom vlnovky (P_1, P_2, P_3, P_5, P_6, P_16, P_34, P_35, P_38, P_39, P_40, P_41, P_45) alebo dvomi pásmi vlnoviek (P_4). Zrezaná strana okrajov zdobená nie je. Celkovo sa vyskytuje na 28 jedincoch jedna alebo viac vlnoviek, na 18 obežné línie vyhotovené hrebeňom. Na troch fragmentoch boli vpichy a na dvoch zárezy vyhotovené pomocou hrebeňa, na jedinci P_13 kombinované s vlnovkou a obežnými líniami. Obežná línia vyhotovená jednohrotým nástrojom je spolu s vlnovkami na jedinci P_53, šikmé zárezy sú na vydutine sponad dna P_11.

V ruke modelovaná hrubá keramika má analógie vo včasnejších fázach osídlenia na sídlisku Obid II (Zábojník 1988, obr. 14–17), ktoré možno zaradiť do priebehu 7. storočia, maximálne na prelom 7. a 8. storočia (v tomto horizonte sa už vyskytuje aj obtáčaná keramika). Na základe viac-menej zberového charakteru súboru keramiky z Pavlovej nemôžeme rozlíšiť, či predstavuje osídlenie z jednej fázy, počas ktorej sa miešali rozdielne technologické typy keramiky, alebo po sebe nasledovali dve fázy osídlenia. Pravdepodobnejšia sa zdá byť druhá možnosť, keďže v materiáli sa vyskytujú bohato zdobené obtáčané nádoby (napr. P_30, P_34), také typické pre mladší horizont sídlisk, datovaný do 8. storočia.

Prehľad včasnostredovekého osídlenia v okolí

Z katastra obce Pavlová je známe už uvedené pohrebisko, datované do 10. storočia (Čilinská 1985). Počas prieskumu v polohe Puszta falu (po pravej strane cesty z Kamenína do Pavlovej) sa našiel bližšie nešpecifikovaný stredoveký črepový materiál (Čilinská/Fusek 1989, 279).

Z hľadiska včasnostredovekého osídlenia mikroregiónu musíme zohľadniť náleziská ležiace jednak na dolnom Pohroní, jednak na dolnom Poiplí. Najbližšie pohrebisko z obdobia avarského kaganátu, datované do druhej polovice 7. storočia, sa nachádzalo v katastri obce Sikenička, teda severne od Pavlovej (Liszka 1983; Zábojník 2009, 112). V hrobách tejto nekropoly sa však žiadna keramika nenašla. Azda z hrobov pochádzajú ojedinelé nálezy celých nádob, ktoré sa našli v Pastovciach a ktoré možno datovať do 7.–8. storočia (Zábojník 2009, 108–109). V intraviláne tejto obce sa zistil aj sídliskový objekt s fragmentmi obtáčanej keramiky zdobenej hrebeňovou výzdobou. Pastovce sa nachádzajú v pomerne veľkej vzdialenosti na severovýchod od Pavlovej. S pastovským katastrom susedia Bielovce, odkiaľ už nie je ďaleko do Kubáňova (Béres/Odler 2011).

Severovýchodne od Pavlovej sa nachádza Biňa–lokalita s ojedinelými pamiatkami z obdobia avarského kaganátu (Zábojník 2009, 79, 80), ktorej význam stúpol až v období 9.–12. storočia (Habovštiak 1978).

Porovnanie súborov keramiky z lokalít Cífer-Pác II, Kubáňovo II, Pavlová, Šaľa III a Úľany nad Žitavou

Základom tejto štúdie je vyhodnotenie piatich sídlisk z obdobia avarského kaganátu na juhozápadnom Slovensku a získanie poznatkov o horizonte keramiky z 8. storočia. Považujeme za účelné porovnanie všetkých uvedených súborov bez ohľadu na skutočnosť, že dva z nich sú publikované osobitne (Béres/Odler 2011; Odler/Kolník 2011). Vzhľadom na množstvo preskúmaných objektov a materiálu z nich tvoria ťažisko analýzy súbory zo sídlisk Cífer-Pác II, Kubáňovo II a Šaľa III. Kolekcie z Pavlovej a Úľan nad Žitavou sa síce nielen rozsahom, ale aj kvalitou vypovedacej hodnoty od tých skôr vymenovaných líšia, avšak sú dôležité pre porovnanie výsledkov. Metodika práce bola stanovená vopred, s predpokladom kompletnej dostupnosti materiálu zo všetkých objektov. Počas spracovania sme však narazili na celý rad problémov, ktoré boli spôsobené predovšetkým nedostupnosťou kompletného materiálu. Týka sa to v prvom rade lokalít Cífer-Pác II a Šaľa III. V texte, ako aj v priložených ilustráciách teda prezentujeme

iba časť materiálu. Nevieme určiť, aké množstvo keramických fragmentov nám chýba. Môžeme teda porovnávať jednotlivé súbory navzájom, ale zložitejšie štatistické operácie nepoužívame.

Spracovanie materiálu z uvedených piatich sídliskových lokalít situovaných na rôznych miestach juhozápadného Slovenska nám dáva príležitosť porovnania pravdepodobných regionálnych a azda i chronologických špecifík na rozsiahlejšom území. Celkovo bolo zistené, že v rámci keramických súborov jednoznačne prevažujú hrncovité tvary nádob, menej početné sú fragmenty zvonov na pečenie a iba sporadicky sa našli misky, cedidlo, pekáč alebo pražnica, žltá keramika a špeciálne tvary nádob (nádob s konkávnymi stenami).

Intrúzie v objektoch

Cífer-Pác II, Šaľa III a Kubáňovo II sú polykulturné lokality. Takmer vo všetkých spracúvaných objektoch sa objavili intrúzie keramiky, zväčša staršej, ale sporadicky i mladšej. V niektorých prípadoch sa podarilo zdokumentovať zásah včasnostredovekého objektu do staršej jamy a tak zdôvodniť prítomnosť staršej keramiky. Inokedy sa táto dostala do výplne včasnostredovekého objektu spolu s jej zásypom. Objavovanie sa keramiky z vrcholného stredoveku či novoveku možno odôvodniť hnojením a orbou na mieste lokalít a premiestňovaním hliny a predmetov pôdnymi živočíchmi. Sporadicky sa v nálezových správach spomína pozorovanie zvieracích nor.

Neexistuje akési všeobecné pravidlo pre výskyt intrúzií. Na sídlisku Šaľa III ich bolo najviac v objekte 1, ktorý pravdepodobne zasiahol jamu zo staršej doby železnej. V objekte 176 z Cífera-Pácu II tvorili intrúzie až 99% keramiky z výplne, azda v dôsledku podobných okolností. V Kubáňove II sa najviac intrúzií vyskytovalo v najväčšom objekte na lokalite, teda v objekte 2. Vo viacerých objektoch sa vyskytli intrúzie v deštrukciách pecí. V Cíferi-Páci II sa našli početné intrúzie v zemnici 78 a azda aj v zemnici 61. Na sídlisku Šaľa III bolo v priestore pece v objekte XIV až 36% intruzívnych zlomkov. Opierame sa o pôvodnú dokumentáciu a jej priradovanie črepov objektom. Tá nemusela zohľadňovať všetky aspekty potrebné na posúdenie „porušenosti“ súborov.

Výskyt intrúzií v zásypoch včasnostredovekých objektov bol pozorovaný aj na iných sídliskách, takže nejde o ojedinelý jav (*Klápště 2005*, 457). Fragmenty sarmatskej keramiky sa našli napríklad vo výplni voľne stojacej pece na sídlisku Eperjes (*Bálint 1991*, 23–24). Na včasnოსlovanskom sídlisku v Roztokách tvorili v niektorých objektoch intrúzie až 80–90% keramických súborov (*Kuna/Profantová a kol. 2005*, 121–122). Autori sa domnievajú, že staršia keramika pochádza z kultúrnej vrstvy. Na sídlisku Brunn am Gebirge sa v objektoch nachádzali fragmenty keramiky z neolitu a z doby rímskej (*Herold 2002*, 161–163). Intrúziami vo včasnostredovekých objektoch sa nedávno v súvislosti s publikovaním sídliska v Olomouci-Slavoníne zaoberala *A. Balcárková (2010, 167–168)*. V zmysle prednedávnym publikovaných teoretických štúdií aj ona rozlišuje intrúzie reziduálne a infiltrované. Vymenúva síce objekty s výskytom intrúzií, ale ich jednoznačne neinterpretuje. Podľa nej je jedným z dôvodov skutočnosť, že mnohé intrúzie sa dostali do dlhodobo otvorených objektov. Tento názor je však málo presvedčivý.

Hrncovité nádoby

Hlavným predmetom skúmania boli fragmenty hrncovitých nádob, patriace do skupiny tzv. keramiky stredodunajskej kultúrnej tradície. Ostatné keramické tvary (okrem misiek S27_17 a K2_729) sme vyčlenili do samostatných tabuliek, aby nevytvárali zbytočnú štatistickú nekonzistentnosť. Materiál zvonov sa rozlišuje spoľahlivo, nedá sa však vylúčiť, že boli do databáz zahrnuté i fragmenty tiel alebo dien misiek.

Rôzna dostupnosť jednotlivých keramických komplexov zapríčinila, že do prezentovanej databázy sú začlenené iba tri lokality spracúvaného súboru, a to Cífer-Pác II, Šaľa III a Kubáňovo II. Celkovo je zahrnutých 3 218 keramických jedincov. Podrobné porovnávanie zistených vlastností sa týka len týchto súborov. Hoci aj na ne pôsobili negatívne externé vplyvy, každý obsahuje dostatok prvkov na štatistické spracovanie. O keramike z Úľan nad Žitavou a Pavlovej sa zmienime okrajovo iba tam, kde mohli svojim dielom prispieť na vytvorenie celkového obrazu. K informáciám z našich súborov pridávame analógie včasnostredovekého materiálu tak, aby sa ukázal kontext materiálnej kultúry v skúmanom období. Opierame sa predovšetkým o analógie z Maďarska, Slovenska, Českej republiky a Poľska, teda z tých území, na ktorých sa v istej miere vyskytovali aj predmety „avarskej“ proveniencie.

Fragmentárnosť keramických súborov

Dôležitou veličinou, ktorá vypovedá o kvalite súborov, je tzv. fragmentárnosť. Vypočítaná je delením počtu jedincov v objekte celkovým počtom fragmentov, výsledok je vyjadrený v percentách (Fusek 2000, 112–113). Spolu so štatistikou meraných vlastností keramiky (dĺžka, hrúbka a hmotnosť črepov) by mala vypovedať o postdepozíčnej histórii súborov. Pokúsili sme sa zozbierať argumenty pre tvrdenie, že práve tento jav s viacerými fázami má zásadný vplyv na to, aká časť keramiky sa zachovala po moment archeologického výskumu. Ku kultúrnym postdepozíčným transformáciám sa dá zaradiť aj nepríjemný fenomén straty keramiky zo súborov po vykonaní archeologického výskumu a prípadnom presúvaní materiálu medzi depozitármi.

V Cíferi-Páci II je priemerná fragmentárnosť súborov takmer 81%, pomer však ovplyvnil aj nekompletný objekt 484 s hodnotou takmer 80% (Odler/Kolník 2011, tabeľa 5). Výrazne nízku fragmentárnosť piecky 79 ovplyvnil výskyt jednej nádoby s veľkým počtom zlomkov a niekoľko ďalších väčších fragmentov.

V Šali III sa priemerná fragmentárnosť blíži 97% (tabeľa 5). Viacero objektov bolo podľa údajov v náleзовých správach nekompletných. Najnižšiu fragmentárnosť má jama 3 so 62%. V Kubáňove II sa fragmentárnosť približuje 99% (Béres/Odler 2011, tabeľa 5). Ovpľyvňuje ju jeden z externých faktorov – priestorové problémy pri porovnávaní fragmentov súboru s 1 852 jedincami z objektu 2. Navyše, fragmenty z objektu 2 sa mohli dostať do zászpu blízkeho objektu 1, z ktorého pochádza súbor tvorený 161 jedincami.

Fragmentárnosť súborov ovplyvnili aj faktory nesúvisiace s postdepozíčnou históriou. Materiál z Cífer-Pácu II bol už čiastočne sprístupnený a podľa vyobrazení (Kolník 1975a, 11–12, 22; 1975b, 60; 1976, 136, obr. 99: 2; 1978, 134, obr. 76: 1; 1980a, 148, obr. 70: 1; 77: 3, 5, 6; 1980b, 109, obr. 56; Zábojník 1988, 414, obr. 26: 3, 5, 6) sme zistili, že na aktuálne spracovanie sme nemali k dispozícii všetky nálezy. V Šali III i v Kubáňove II sa nám podarilo nájsť zlomky z rovnakých jedincov aj v objektoch s nevysokým obsahom materiálu.

Dĺžky črepov

V nasledujúcom texte porovnávame popisnú štatistiku troch spracúvaných súborov (Cífer-Pác II, Kubáňovo II, Šaľa III) a príležitostne i keramiku z Pavlovej. Vzhľadom na rôzne externé negatívne vplyvy však nepracujeme so žiadnymi koeficientmi podobnosti.

V porovnaní uvedených súborov sú dĺžky črepov priemerne najkratšie v Kubáňove II, výrazne nižší je medián aj modus, ako aj rozdiel medzi najväčšou a najmenšou dĺžkou (tabeľa 12; diagram 1). Najvyššie hodnoty ukazovateľov má súbor zo Šale III, kde sa vyskytovali najdlhšie črepy. Histogram dĺžky črepov má najvyššie hodnoty napravo pre Šaľu III. Väčšina krivky grafov je zhruba rovnomerne rozdelená po oboch stranách modusu. V šalianskom súbore bolo i najviac črepov, ktoré výrazne presahovali hornú hranicu tried diagramu, stanovenú na 100 mm. Zvolili sme túto hodnotu, aby bola väčšina troch súborov na podobnom diagrame porovnateľná.

V moduse hmotností majú dĺžky črepov zo spracúvaných súborov podobu kontinuálnej stúpajúcej krivky (diagram 12). Vzhľadom na vysoký modus v Šali III má i krivka dĺžok vyššie hodnoty. V Kubáňove II sa krivka rozdeľuje na niekoľko intervalov s jednou dĺžkou.

Dĺžka nezdobených črepov je opäť najnižšia v Kubáňove II, ale podobné hodnoty koeficientov zahrotenosti a šikmosti a temer rovnaké hodnoty rozdielu medzi hraničnými prvkami poukazujú na podobné vlastnosti všetkých troch súborov (tabeľa 17). Najkratšie zdobené zlomky sú z Kubáňova II (tabeľa 20). Na výsledky štatistiky mali externý vplyv podmienky výskumu v Šali a zastúpenie niekoľkých veľkých fragmentov v Cíferi-Páci II. Súbor z Kubáňova II má plochú krivku rozloženia hodnôt a teda zlomky sú si najviac podobné v dĺžke; má i najnižšie rozpätie hraničných hodnôt.

Z hľadiska nezdobených i zdobených fragmentov sú teda súbory podobné. Nezdobené črepy boli azda vyrobené podobnou technológiou a z postdepozíčných procesov vyšli s približne rovnakými vlastnosťami.

V tabeľe 24 sa porovnáujú hodnoty dĺžok črepov predpokladaného staršieho a mladšieho horizontu z Pavlovej, súboru, ktorý vznikol umelo, výberom črepov zo zberu. Vzhľadom na údaje o predchádzajúcich súborech sú tieto ukazovatele veľmi podobné. Dĺžku črepov ovplyvnila rovnaká postdepozíčná história oboch súborov.

Hrúbky črepov

V hodnotách hrúbky zlomkov sú si všetky tri súbory v takmer každom štatistickom ukazovateli podobné (tabela 13; diagram 2). Na keramike zo Šale III je priemer hrúbky o 2 mm vyšší. Najhrubšie sú v priemere i okraje, hrdlá a dná z tohto súboru. Nezvyčajne vysoká je špicatosť súboru z Kubáňova II. Tento ukazovateľ vypovedá o vysokom zastúpení niekoľkých hodnôt okolo modusu a je to dôsledok rozsahu súboru, teda aj vyššej frekvencie „priemerných“ hodnôt. Hoci v kvantitatívnych ukazovateľoch priemeru dĺžky a hmotnosti má súbor z Kubáňova II najnižšie hodnoty, tento rozdiel sa neprejavuje v hrúbke črepov, ktorá je pre všetky súbory takmer zhodná.

V moduse hmotností spracúvaných súborov sa hrúbka črepov rozdeľuje do niekoľkých intervalov (diagram 13) od fragmentov bez zachovaných oboch povrchov po najhrubšie zlomky dĺn a šírky hrdiel.

Hrúbka nezdobených črepov si je veľmi podobná vo všetkých súboroch, priemerne sú však fragmenty zo sídliska Šala III hrubšie o 3 mm (tabela 18). Podobné sú si aj hodnoty mier nesúmernosti. V Cíferi-Páci II je výnimočne zhodný medián s modusom. Hrúbka zdobených fragmentov sa podobá, najvyšší priemer má opäť Šala III (tabela 21) a podobné sú aj miery nesúmernosti. V Kubáňove je zhodný medián s modusom. Aj hodnoty hrúbok zdobených a nezdobených fragmentov vypovedajú o podobnosti fragmentov z troch súborov. Na túto hodnotu mali postdepozíčné procesy najmenší vplyv, erózia nepôsobila do takej miery, aby sa na väčšine črepov nezachovali obidva povrchy, aj keď sčasti mohli byť erodované.

V Pavlovej sú črepy z predpokladaného mladšieho horizontu v priemere o 3 mm hrubšie, no podľa ostatných údajov je tento súbor i viac nehomogénny (tabela 25).

Hmotnosti črepov

V rozložení hmotností fragmentov je priemerná hodnota opäť najnižšia v Kubáňove II a najvyššia v Šali III (tabela 14; diagram 3). V rámci Kubáňova II bol zaznamenaný aj najnižší rozptyl hodnôt hmotností. Najvyšší rozptyl má však Cífer-Pác II, kde sa nachádzajú i veľmi ťažké fragmenty a odvážená nádoba. V súčte sú najťažšie črepy zo Šale III, hoci je ich oveľa menej ako z Kubáňova II. Na diagrame tvoria hmotnosti fragmentov z Kubáňova II takmer asymptotickú krivku (diagram 3). Najvyšší počet hmotností je v najnižších intervaloch. Podľa hmotností sa preto možno domnievať, že súbor z Kubáňova II prešiel v postdepozíčnej histórii najvýraznejšou homogenizáciou. V nekompletných súboroch z Cíferi-Páci II a Šale III sa viac či menej rozloženie hmotností asymptote približuje. Domnievame sa, že ak by boli keramické súbory úplné (čomu však v Šali III zabránili už podmienky výskumu), rozloženie hmotností fragmentov zo všetkých objektov na diagramoch by sa ponášalo na Kubáňovo II. Dôkazom konvergentného javu môžu byť histogramy hmotností a počtu fragmentov z Břeclavi-Pohanska, ktoré sa takisto rozložením ponášajú na asymptotickú krivku (Macháček 2001a, obr. 22).

V Kubáňove II je najnižšia priemerná hmotnosť nezdobených črepov a v porovnaní s ostatnými súbormi aj približne rovnaká nesúmernosť–šikmosť (tabela 19). V súčte sú však nezdobené fragmenty najťažšie. Znova sa ukazuje jednotnosť súboru z Kubáňova II oproti signifikantným rozdielom kolektív z Cíferi-Páci II aj zo Šale III. Priemerná hmotnosť zdobených zlomkov je v Kubáňove najnižšia (tabela 22). V súčte sú ťažšie fragmenty zo Šale III. V porovnaní s Kubáňovom II sa zdá, že súbor zo Šale III bol ovplyvnený skutočnosťou, že počas záchrany materiálu sa často vyberali (aj zo zamrznutej pôdy) zdobené a veľké fragmenty keramiky.

Hmotnosť fragmentov v oboch predpokladaných horizontoch z Pavlovej je podobná takisto ako väčšina ostatných parametrov (tabela 26). Viaceré črepy, ktoré hypoteticky predstavujú starší horizont osídlenia, sú v priemere o dva gramy ťažšie. Podľa dĺžky i hmotnosti črepov sa zdá, že vlastnosti fragmentov vo väčšej miere ovplyvnila postdepozíčná história ako fyzikálne vlastnosti nádob v čase ich používania.

Technológia výroby keramiky

Prevažujúca časť keramickej produkcie, ktorú možno datovať do 8. storočia, je keramika obtáčaná, t. j. vyhotovená na ručnom pomaly rotujúcom kruhu. Na vonkajšom povrchu nádob stopy po obtáčaní siahajú do rôznych výšok. V morfológii profilov sa často objavuje zhrubnutie črepu v blízkosti dna, niekedy aj na hrdle, alebo aj zdurení profilu ústia. Stopy po formovaní (zvislom, vodorovnom, prípadne šikmom) sa zachovali predovšetkým na vnútornej, teda na najmenej viditeľnej strane spodnej časti nádob. Na

jedincoch z jedného objektu sa dá pozorovať buď zhrubnutie (SI_101), alebo plynulý priebeh vnútornej strany dna (SI_4, SI_7). Tiež sa vyskytuje obežná drážka po prstoch hrnčiara na vnútornom obvode dna (SI_102). Na horných častiach sa dajú často pozorovať ryhy z obtáčania a uhládzania povrchu nádoby. O horšom či lepšom zvládnutí otáčajúcej sa podložky svedčí pravidelnosť nanášaných ornamentov. Na niektorých jedincoch boli zdokumentované začiatky priebehu ornamentov (C79_30, SI_25, SII_11).

Zvislé stopy po uhládzaní prstami sú výrazné na dne K2_1805. Odtlačky prstov sú napríklad na jedincoch SN_72, K2_1815. Zrejme nechty zanechali stopy na jedinci K2_1778.

Ako ostrivo prevažovali kamienky, na pohľad je zreteľná sfúda. Zrníčka tuhy sa v rámci spracúvaných súborov zistili len v keramickej hmote dvoch jedincov (K2_1774 a K2_1775). Vôbec sa nevyskytla prímes drvenej keramiky.

Odtlačkami osiek alebo celých otáčajúcich sa podložiek/pomaly rotujúcich kruhov môžu byť niektoré stopy na dnách (napríklad obežná ryha na fragmentoch C484_11 a S62_27). Na podstavách K2_810 a K2_1810 sú dva tenké obežné prstence. Úzky pravouhlý odtlačok úpravy kruhu je na jedinci K2_804. Vystupujúce krúžky sú na dnách S7_2, SII_3, K2_771. Takýto jav bol pozorovaný aj na iných lokalitách, napríklad na podstave nádoby z Pobedima (*Vendtová 1965*, obr. 163) a na exemplári z Nemcoviec (*Budinský-Krička 1978*, obr. 64: 4). Azda časti značiek sa zachovali na dnách C14_7, SSL_147, S62_27. Avšak nie sú také kompletne, aby sme im našli v publikovaných exemplároch nepochybné analógie (*Točík 1962*).

Na fragmentoch C15_77, C15_78, S24_20 až S24_25, S27_24, SN_46, SN_47, azda aj na S12_4 sa vyskytol mazanícový povlak. Prejavuje sa ako nerovnomerne, skôr slabo ako silno vypálená vrstva hliny, nanesená na hotovú nádobu, prekryvajúca niekedy celý jej povrch vrátane výzdoby. Ide o fenomén, ktorý sa pomerne často vyskytol aj na črepoch z dosiaľ nepublikovaného, viac-menej súvekeho súboru zo sídliska v Nových Zámkoch. Zatiaľ ho nevieme spoľahlivo interpretovať. Hlinený mazanícový povlak nie je silno prepálený, preto azda možno uvažovať, že nejde o pozostatky ochrany nádob pred účinkami silného žiaru. Možno je takto zdokumentované fixné zabudovávajúce nádob k zdroju tepla, aby bola stále k dispozícii zásoba teplej vody. Ak by sme tento poznatok zovšeobecnil, tak nemožno vylúčiť, že obdobný povlak sa vyskytol aj na materiáli z iných sídlisk, ale v dôsledku dôkladného umývania črepového materiálu nebol spozorovaný. Je preto v budúcnosti potrebné venovať tomuto fenoménu primeranú pozornosť.

Veľkostné a proporčné kategórie nádob

Jedným zo zmerateľných prvkov na keramike sú priemery okrajov a podstav (diagramy 4 a 5; tabely 17 a 18). Priemer okrajov v Cíferi-Páci II sa dá rozdeliť do niekoľkých intervalov okolo hodnôt 120, 140, 160, 180 (najčastejší interval), 200, 220, 240 a 260 mm (*Odler/Kolník 2011*, diagram 1). Priemery v Šali III by sa dali takisto rozdeliť po dvadsaťmilimetrových intervaloch, modulusom je ale vyššia hodnota, a to 220 mm, a údaje majú vyšší rozptyl (diagram 4; tabela 15). Hraničné hodnoty sú 120 a 320 mm. Exempláre z Kubáňova II sú opäť delené na pravidelné intervaly po dvadsiatich milimetroch (*Béřš/Odler 2011*, diagram 1) a hraničnými hodnotami sú priemery 100 a 320 mm. V štatistike sú si veľmi blízke medián i modulus súborov. Priemerná hodnota diametra sa zhoduje pri súboroch z Cífera-Pácu II a Kubáňova II. V prípade keramickeho materiálu zo sídliska Šaľa III je vyššia o 20 mm. Kompletnejšie súbory zo Šale III a Kubáňova II majú veľmi podobné rozdelenie veľkostí okrajov. Veľkostné rozdelenie priemerov okrajov i dien je podobné vo všetkých troch súboroch. Z Cífera-Pácu II je však oveľa menej veľkých zásobnicových tvarov, hoci sa tu tiež vyskytli. Na sídlisku Nitra-Mikov dvor (*Fusek 1991*, obr. 7B) sa rozdelenie priemerov nezhoduje. V rámci tohto súboru sú totiž známe aj menšie nádoby, s najnižšou hodnotou priemeru 6 cm. V nami spracúvanom súbore sa nachádzali aj subtlnejšie jedince. Žiaden z nich však nemal zachovanú takú časť okraja, aby bolo možné zmerať jeho priemer.

Malý súbor trinástich priemerov podstav z Cífera-Pácu II má hraničné hodnoty 80 a 154 mm, modulusom je 100 mm (tabela 16; *Odler/Kolník 2011*, diagram 2). V Šali III sú hraničné hodnoty 78 a 220 mm, modulus má na podstavách 120 mm (diagram 5). Súbor má opäť najväčší rozptyl hodnôt. V Kubáňove II sa hranice priemerov podstav pohybujú od 80 po 160 mm, modulusom je rovnako 120 mm (*Béřš/Odler 2011*, diagram 2). Hodnoty v prípade súboru z Kubáňova II sú pravidelnejšie rozložené po intervaloch 10 mm.

Porovnanie s publikovanými údajmi z Nitry-Mikovho dvora (*Fusek 1991*, obr. 7A) ukazuje, že interval rozdelenia priemerov podstav je v tomto prípade menší (má hodnotu od 40 mm po 160 mm). Namiesto výrazných hraníc medzi jednotlivými kategóriami nádob sme zistili viac-menej súvislý rad priemerov medzi medznými veľkosťami. Naša súčasná predstava o presnosti sa v žiadnom prípade nezhoduje s minulými spoločnosťami, a tak sa v nami odhadovaných hraniciach môžu prekryvať viaceré emické kategórie.

rie včasnostredovekých hrnčiarov pri výrobe nádob. V spektre veľkostí nádob sa teda ponúkali tvary od malých hrnčekov až po hrnce plniace funkciu zásobnice. V spracúvanom materiáli sa sporadicky vyskytli aj subtlíne nádoby, porovnateľné s keramikou z pohrebísk.

Iba šesťnásť jedincov (osem z Cífera-Pácu II, šesť zo Šale III a dva z Kubáňova II) bolo vhodných na výpočet indexov horných častí nádob (tabela 11) v zmysle publikovaných vzorcov pre keramiku zo včasnoslovanského obdobia (Fusek 1994, 47–51). Pritom však treba znovu upozorniť na problematiku archeologického zobrazovania. Snaží sa do dvojrozsmernej dokumentácie preniesť trojrozmerný nepravidelný svet archeologických nálezov a nevyhýba sa pritom nevyhnutnej miere štylizácie. Takto sa napríklad nádoba C79_30 javí zo zobrazenia ako dvojkónická, ale na opačnej strane vyzerá ako zaoblená, s najväčšou vydutinou v najväčšom priemere. Nádoba bola doplnená sadrou tam, kde chýbali fragmenty, a tak sme ju kreslili z pohľadu, z ktorého bola viditeľná najväčšia časť pôvodnej výzdoby a tela nádoby.

Stupeň vyhnutia ústia je rozdielny. Nádoby môžu byť v zmysle triedenia G. Fuseka (1994, 47–48) zaradené do troch typov, a to v intervale $<16^{\circ}-30^{\circ}>$ tri nádoby, v intervale $<31^{\circ}-45^{\circ}>$ dvanásť nádob a v intervale $<46^{\circ}-60^{\circ}>$ jedna nádoba. V porovnaní indexov E1 (opisuje relatívnu výšku ústia vzhľadom na výšku hornej časti) a E2 (charakterizuje profiláciu hornej časti) sa na diagrame 6 ukázalo, že index E1 má stabilnejší interval a relatívna výška ústia je na nádobách celého súboru podobná. Index E2 udáva rozdielnejšie hodnoty, ktorých rozdelenie sa dá porovnať s indexmi E2 pre obtáčané nádoby (Fusek 1994, obr. 46). Index F1 určuje ako vysoko sú umiestnené plecia na nádobe, index F2 určuje postavenie pliec na horizontálnej rovine (diagram 7). Výsledky indexu F1 sa nelíšia od diagramu včasnoslovanských nádob, zatiaľ čo index F2 sa pohybuje takmer celý iba v jednom type vyčlenenom G. Fusekom – $<0,70-0,89>$. Väčšina hodnôt indexov nádob zo Šale III náhodne vytvorila v diagrame parabolickú krivku. Index G1 zachytáva relatívnu výšku spodnej časti hrdla, G2 vypočítava uhol vyhnutia spodnej časti hrdla vo vzťahu k vertikále (diagram 8). Index G2 má väčší rozsah hodnôt ako na celom súbore včasnoslovanskej keramiky, hodnoty indexu G1 sa pohybujú v hraniciach hodnôt súboru (Fusek 1994, obr. 54).

Súbor šesťnásť nádob je príliš malý na to, aby výsledky spracovania mali širšiu platnosť. Dôležitým výsledkom je však zistenie, že väčšina indexov sa pohybuje v intervaloch hodnôt zodpovedajúcich tvarom obtáčaných nádob vyhotovovaných už vo včasnoslovanskom období. To poukazuje na málo zmenenú tradíciu výroby nádob podľa mentálnych vzorcov a schopností hrnčiarov. Niektoré proporčné vlastnosti sa pohybujú v užších intervaloch. Ide predovšetkým o relatívnu výšku ústia a postavenie pliec na horizontálnej rovine. Sú azda prejavom ustáľovania niektorých parametrov.

V rámci včasného stredoveku sa veľkosťou nádob zaoberali viacerí bádatelia aj v iných kultúrno-chronologických súvislostiach (napr. Frolíková-Kaliszová 2009; Fusek 1991, 306–307; Takács/Vaday 2004, obr. 29). Na materiáli z Detvy-Kalamárky boli stanovené tri veľkostné kategórie nádob (Šalkovský 1994, 162–163).

Morfológia a výzdoba okrajov

Okraje spracúvaných súborov sa vyznačovali neobyčajnou rôznorodosťou. Preto bolo nevyhnutné vyčleniť niekoľko základných typov a vysoký počet variantov. Ich vymedzenie je založené na predstave o spôsoboch formovania.

Typ A – zaoblená vonkajšia strana okraja:

- variant A1 – prostý zaoblený okraj;
- variant A2 – zaoblený vytiahnutý okraj;
- variant A3 – zaoblený, pod vonkajšou stranou ryha vyhotovená jednohrotým nástrojom;
- variant A4 – zaoblený, vytiahnutá spodná hrana;
- variant A5 – zaoblený a vytiahnutý do zaoblenej špičky v profile;
- variant A6 – zaoblený, zdurený;
- variant A7 – zaoblený, zvonku lišta, zvnútra fazetovaný;
- variant A8 – zaoblený, zvonku ryha po nechte, zvnútra fazetovaný;
- variant A9 – zaoblený, zvnútra vtlačené zúženie;
- variant A10 – zvonku zaoblený a s jemnými ryhami, zvnútra fazetovaný.

Typ B – zrezaná vonkajšia strana okraja:

- variant B1 – jednoducho šikmo zrezaný, kužeľovitý obvod okraja;
- variant B2 – jednoducho šikmo zrezaný so zvyškom hliny po zrezaní pod spodnou hranou;

variant B3–zrezaný, vytiahnutá spodná lišta;
variant B4–zvislo zrezaný, valcovitý obvod okraja;
variant B5–fazetovaný okraj, viacnásobné zrezanie;
variant B6–šikmo zrezaný, okraj zhora zaoblený;
variant B7–šikmo zrezaný so zvyškom hliny po zrezaní pod spodnou hranou, zdurené hrdlo;
variant B8–šikmo zrezaný, zdurené hrdlo;
variant B9–šikmo zrezaný, na spodnej hrane okraja nechťový žliabok;
variant B10–fazetovaný, spodná lišta;
variant B11–šikmo zrezaný, na hornom okraji zvyšok hliny po zrezaní;
variant B12–šikmo zrezaný, spodná hrana zaoblená;
variant B13–šikmo zrezaný, pri hornej hrane nechťová ryha, dole hlina po zrezaní;
variant B14–šikmo zrezaný, spodná hrana zaoblená, vnútorná strana okraja stlačená;
variant B15–šikmo zrezaný, spodná hrana v tvare lišty;
variant B16–fazetovaný, zvonku pod okrajom ryha vyhotovená jednohrotým nástrojom;
variant B17–fazetovaný, lišta na spodnom okraji.

Typ C–vonkajšia strana okraja so žliabkom:

variant C1–prostý žliabok;
variant C2–žliabok a spodná lišta;
variant C3–dva jemné žliabky;
variant C4–žliabok a vytiahnutá horná hrana;
variant C5–zaoblený, zhora žliabok;
variant C6–žliabok, zospodu zdurený okraj;
variant C7–široký žliabok zaberá celý zrezaný okraj;
variant C8–široký žliabok, nechťová ryha spredu a pod ňou zdurenie;
variant C9–zaoblený, spredu žliabok, zvnútra stlačený;
variant C10–žliabok, zvnútra fazetovaný okraj;
variant C11–žliabok, horná hrana vytiahnutá, spodná zdurená;
variant C12–žliabok, pod spodnou hranou štyri jemné ryhy.

Typ D–vodorovne zrezaná horná strana okraja:

variant D1–vodorovne zrezaná horná strana okraja, zdurené zvonku;
variant D2–vodorovne zrezaná horná strana okraja (miska);
variant D3–vodorovne zrezaný, fazetovaný;
variant D4–vodorovne zrezaný, dve ryhy spredu, zdurený spredu;
variant D5–vodorovne zrezaný, spredu žliabok.

Jednotlivé typy a varianty sa na spracúvaných sídliskách vyskytujú nerovnomerne (tabela 28). Na všetkých lokalitách sa vo väčšom počte nachádza prostý zaoblený okraj (A1), prostý šikmo zrezaný (B1), šikmo zrezaný so zvyškom hliny pod spodnou hranou (B2), zrezaný okraj s vytiahnutou spodnou lištou (B3), fazetovaný okraj (B5), šikmo zrezaný a zhora zaoblený okraj (B6). Najmenšia variabilita v morfológii okrajov sa prejavuje na súbore z Cífera-Pácu II. V Šali III a v Kubáňove II z hľadiska výskytu výrazne prevažuje viacero variantov (tabela 27). Objavujú sa však aj varianty s veľmi malým zastúpením (jeden raz, resp. dvakrát). Podrobná morfológia, ktorá sa zaoberá všetkými odlišnosťami formovania okrajov, mala za cieľ ukázať, že tvary okrajov sú v tomto horizonte v prierezoch variabilné a chýba im jednotnejší prístup hrnčiarov k ich tvarovaniu.

Výzdoba vnútornej časti ústia sa v spracúvaných súboroch nachádza v rôznych podobách. V Cíferi-Páci II bola z vnútornej strany ústia viacnásobná vlnovka iba na jednej nádobe. V Šali III je na pätnástich jedincoch vždy viacnásobná vlnovka, zväčša jeden pás, ale niekedy dva aj tri. V Kubáňove II sa na devätnástich jedincoch vyskytlo viacero motívov vyhotovených hrebeňom, t. j. vlnovky, obežné línie a vpichy. V Šali III a Kubáňove II tvoria asi desatinu celého súboru okrajov. Na fotografiách z Úľan nad Žitavou tento prvok nie je badateľný, ale podľa údajov z nálezovej správy sa vyskytoval (Točík 1975). Na štrnástich okrajoch z Pavlovej je jeden pás vlnoviek, v jednom prípade dva pásy. V rámci skúmaného horizontu sa teda prejavujú isté regionálne rozdiely.

Na Slovensku sa v sídliskových súboroch vyskytujú porovnateľné prvky veľmi často na materiáli z Hurbanova II (Rejholcová 1977). V Nitre-Šindolke boli na 17 jedincoch okrem vlnoviek aj obežné línie a

vpichované motívy (Fusek 2008, 25), v Čeladiciach rovnako na 17 jedincoch (Ruttkayová/Ruttkay 2004, obr. 5), v Slovenských Ďarmotách to boli tiež vlnovky a obežné línie (Vendtová 1964, obr. 112). V Pobeďime sa vlnovka vyskytla na vnútornej i prednej zrezanej strane (Vendtová 1969, obr. 12: 1; 15: 14, 18). Z letného prehľadu sa zdá, že výzdoba vlnovkami prevažovala v strednom páse Podunajskej nížiny. Dve vlnovky z vnútornej strany ústia a jedna vlnovka na hrane ústia sa vyskytla na nádobe z hrobu 339 v Želovciach (Fusek 1994, tab. LXVIII: 1). Vlnovka z vnútornej strany ústia a tiež na zrezanom okraji sa objavila na jednej nádobe z pohrebiska Wiener Neustadt (Justová 1990, 104).

Výskyt fragmentov keramiky so zdobeným ústím nie je ničím ojedinelým na náleziskách z obdobia avarského kaganátu v priestore celej Karpatskej kotliny. Nádoby s takouto výzdobou sa vyskytli jednak na viacerých pohrebiskách (Garam 1981, 141, obr. 2: 2–4), jednak na sídliskách. Niektoré z nich boli zistené počas prieskumných aktivít, na iných boli preskúmané sídliskové objekty. Do druhej skupiny patria napríklad sídliská v Győri (Tomka 1988, 60), v Eperjesi (Bálint 1991, 63–64), v Lébényi (Takács 1996, 380), v Gyulavári (Liska 1999, obr. 5: 1) a iné. Na území Vojvodiny sa vlnovka objavila na vnútornej strane okraja nádoby zo sídliska v Bolevci (Stanojević 1987, tab. XI: 4).

Spájať tento typ výzdoby s avarskou etnicitou výrobcov keramiky (Garam 1981, 145) považujeme za viac ako nepravdepodobné. Existuje celý rad argumentov, ktoré takéto tvrdenie výrazným spôsobom spochybňujú (Fusek 2008, 32–33). Ide o fenomén, ktorému možno priradiť skôr časový rozmer (porovnaj k tomu Fusek 2008, 32). Objavuje sa totiž na širšom území strednej Európy od konca 7. storočia. Vyznievanie tohto spôsobu dekorovania nádob v 9. storočí dokladajú napríklad nálezy fragmentov keramiky z hradiska Thunau am Kamp (Cech 2001, 55). Rovnako možno hodnotiť aj nálezy z lokality Mužla-Čenkov, kde sa vyskytla výzdoba na vnútorných i vonkajších plochách okrajov (Hanuliak/Turčan 1993, 80). Výzdoba zrezanej plôšky okraja sa vyskytla aj na viacerých nádobách z veľkomoravských pohrebísk (Hanuliak 2004, tab. XVII: 4; XXXVI: 11; LXXVII: 12).

Na jedenástich jedincoch zo Šale III a na šiestich z Kubáňova II sa vyskytol ďalší významný prvok. Je ním výzdoba prednej zrezanej plochy okraja. Zastúpené sú vlnovky (iba v Šali III), ryhy, vpichy aj zářezy. Ryhy boli na jedinci K2_1777 príliš jemné, aby pochádzali z bežného hrebeňa. Tento prvok sa na materiáli z obdobia avarského kaganátu vyskytuje pomerne zriedkavo. Kužeľovito zrezaný okraj zdobený šikmými vpichmi hrebeňom pochádza z Radvane nad Dunajom-Žitavy II (Zábojník 1999b, obr. 135: 1). Zvislé hrebeňové vpichy na vonkajšej časti okraja, šikmé vpichy na jeho zrezanej ploche, vlnovky a zářezy na vnútornej strane ústia boli na fragmente nádoby, ktorý sa našiel vo vrstve nad objektom 4/82 na sídlisku v Obide II (Zábojník 1983, obr. 172: 3). Šikmé hrebeňové vpichy na zrezanej ploche a vpichy na tele nádoby sa vyskytli na fragmente z bližšie neurčeného celku v Prši (Točík 1963, obr. 45: 18). Do istej miery prekvapuje absencia výzdoby zrezanej plochy okraja na inak veľmi bohato dekorovanej keramike z Hurbanova-Bohatej II (Rejholcová 1977). V objekte 1 na sídlisku v Čeladiciach sa našiel iba jediný okraj tohto typu (Ruttkayová/Ruttkay 2004, obr. 2: 4). Takisto jediný takýto okraj s vlnovkou na prednej hrane i na vnútornej strane ústia bol publikovaný z lokality Michelstetten (Wawruschka 2009, tab. 17: 180).

V prípade šikmého presekávania je potrebné rozlišovať presekávanie v jednom smere (S4_47, SI_166) a záseky, ktoré sa navzájom križujú (SSL_51, SSL_57). Jednosmerné záseky sa vyskytujú jednak na exemplároch pražského typu (Fusek 1994, 58–59, 63), jednak na keramike z obdobia avarského kaganátu, datovanej do 7. storočia (Zábojník 1988, obr. 14: 4; 16: 5). Práve tieto môžu geneticky súvisieť s obdobnou výzdobou vyskytujúcou sa aj na fragmentoch nami spracúvaného súboru. Šikmé presekávanie okraja sa nachádza na materiáli zo 7. storočia v Chľabe (Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987, obr. 5: 1). Z oblasti susednej Moravy možno uviesť azda súveký fragment z jamy 12 v Poštornej, ktorý je datovaný do horizontu I-II (Macháček 2000, 29–30, obr. 5: A). V neurčitelných, resp. v neskorších časových súvislostiach možno hodnotiť nálezy z Mosta pri Bratislave (Turčan 2001, obr. 5: 7), črep zo sídliska Bratislava-Devínska Nová Ves VII (Kraskovská 1966, obr. 12: 8), fragmenty nádob zdobených vlnovkami a obežnými líniami vyhotovenými hrebeňom pochádzajú z Nitry-Šindolky (Fusek 2008, 23–24, jedince 9, 33, 34), resp. dva okrajové črepy zo sídliska Sliač-Rybáre (Mácelová 1990, tab. II: 3; III: 9). Zo susedných oblastí spomenieme nálezy z lokality Brno-Starý Lískovec, patriace do III. horizontu datovaného do 8. storočia (Macháček 2000, 32, obr. 8: 7–9). Šikmo presekávané okraje spolu s ryhami vyhotovenými jednohrotým nástrojom na vnútornej strane ústia sa vyskytli na fragmente zo zásobnej jamy v Stránskej (Kujovský/Nevizánsky/Ožďáni 2004, obr. 69: 4).

Križujúce sa záseky by mohli byť znakom mladšej keramiky z 8. storočia. Takáto dekorácia sa vyskytla na zrezanej ploche okraja veľkej, zrejme obtáčanej nádoby zdobenej vlnovkami a obežnými líniami vyhotovenými hrebeňom na sídlisku Bajč (Ruttkay 2002a, obr. 26: 4). Autor výskumu ju zaradil do svojho III. horizontu, ktorý dával do druhej polovice 8. až prvej polovice 9. storočia (Ruttkay 2002a, 273).

Rovnaká výzdoba sa zistila aj na fragmentoch zo Sliača-Rybárov (*Mácelová 1990*, tab. III: 5, 6). Výzdoba zrezanej plochy okraja sa však neobmedzuje iba na záseky. V Sliači-Rybároch a v Nitre-Šindolke sú to šikmo vedené vpichy vyhotovené hrebeňom (*Budinský-Krička 1981*, obr. 2: 1; *Fusek 2008*, 24, jedinec 35). Zo zemnice 1/01 v Malackách pochádza fragment nádoby, ktorého vonkajšia plocha okraja je zdobená vpichmi trojhrotým nástrojom (*Elschek 2002*, obr. 20: 20). V Slovenských Ďarmotách sa na plochách okrajov vyskytli jednak vpichy, jednak vlnovky vyhotovené hrebeňom (*Vendtová 1964*, obr. 112), z Povedima je známa výzdoba vo forme viacnásobnej vlnovky (*Vendtová 1969*, obr. 12: 1). Na východnom Slovensku sa však nachádzajú presekávané okraje na keramike z viacerých lokalít (*Budinský-Krička 1990*, 104–105, tab. IV: 12; X: 1, 2; XV: 2).

V súvislosti s výskytom zdobených okrajov presekávaním považujeme za potrebné uviesť analogické nálezy zo širšej geografickej oblasti. V Maďarsku sa vyskytli záseky na keramike z neskej doby avarskej napríklad na sídlisku v Győri (*Tomka 1988*, 60). V Rakúsku sa našli fragmenty s vpichmi hrebeňom na lokalite Brunn am Gebirge (*Herold 2002*, tab. 2/7). Vo Vojvodine na sídlisku Bolevci boli na jednom fragmente keramiky vpichy hrebeňom, na ďalšom vlnovka (*Stanojević 1987*, tab. XI: 4, 9). Z územia mimo oblasti avarského kaganátu sú známe analogické nálezy na mnohých lokalitách. Na Morave sa na sídlisku v Blučine našli fragmenty keramiky, ktorých okrajová plocha je zdobená zásekmi v tvare kríža. Autor publikácie ich datuje do horizontu 8. až prvej polovice 9. storočia (*Staňa 1994a*, obr. 4: 7). V objekte 2 na sídlisku v Ostrožskej Novej Vsi sa vyskytol fragment obtáčanej bohato zdobenej nádoby, ktorej okraj bol z vonkajšej i vnútornej strany dekorovaný viacnásobnou vlnovkou. Keramika bola datovaná do prvej polovice 9. storočia (*Galuška 1994*, 236, obr. 1: 7). Z hradiska vo Vysočanoch („Pallardiho hradisko“) pochádza črep z okruhu tzv. grafitovej keramiky, ktorého plocha okraja je zdobená zásekmi (*Poláček 1994*, obr. 3: 10). Príklady obdobných nálezov z niekoľkých horizontov osídlenia (v celkovom súbore 1,1%) pochádzajú z lokality Thunau am Kamp (*Cech 2001*, obr. 44). Na keramike z lokality Lublin-Czwartek, ktorá bola datovaná do 8.–10. storočia, sme našli viaceré prípady výskytu fragmentov zdobených šikmými zásekmi a viacnásobnou vlnovkou (*Poleski 1994*, obr. 3: 4, 6, 10).

Zámerne sme vymenovali viaceré lokality s nálezmi tohto typu výzdoby v nadregionálnom kontexte, aby sme tak dokumentovali, že sledovaný jav sám osebe zrejme nemá presnejší chronologický postrehnuteľný význam. Berúc však do úvahy zdokumentovaný častý výskyt nádob s presekávaným okrajom na mnohých slovenských sídliskách konštatujeme, že v spojitosti s vnútornou výzdobou ústí je jedným z indikátorov keramiky zo staršej fázy obdobia včasného stredoveku.

Morfológia dien

Ako najvhodnejší spôsob rozdelenia dien nádob sa javí klasifikácia na základe profilov podstáv (*Fusek 2009*, 102–106). Informuje o možnom spôsobe výroby dna, teda aspoň o jednej z častí operačného reťazca, ktorá sa mohla líšiť podľa účelu či veľkosti nádob. Dná sme rozdelili v databáze na niekoľko typov. Sú označované písmenami abecedy od jej konca, aby neboli zameniteľné s vymedzenými typmi okrajov.

Typ Z – plochá podstava dna.

Typ Y – klenutá podstava dna:

- variant Y1* – klenutá podstava bez prstenca;
- variant Y2* – klenutá podstava s úzkym prstencom;
- variant Y3* – klenutá podstava so širokým prstencom.

Typ X – vyčlenili sme samostatnú kategóriu, do ktorej zaraďujeme nedostatočne zachované dná, na priereze ktorých nebolo možné určiť celý tvar podstavy.

Rozdelenie tvarov dien sa na lokalitách líši. V súbore z Cífera-Pácu II prevládajú ploché dná. Vyskytli sa však aj dná so širokým prstencom a klenuté (*Odler/Kolník 2011*, tab. 12). Vzhľadom na malý rozsah súboru (17 dien) je úzke spektrum vyskytnutých sa foriem pochopiteľné. Nádoba patriaca do okruhu sídliskovej keramiky, na dne ktorej je pozorovateľný úzky prstenec, sa vyskytla v zásype jedného z hrobov priľahlého pohrebiska (*Fusek 2006*, 33, tab. I: 100, 1). V súbore zo Šale III sa jedna pätina fragmentov nedala určiť. Väčšina dien mala plochú podstavu. Z typu Y sa našli iba klenuté podstavy a podstavy s úzkym prstencom (tab. 29). V Kubáňove II bolo najviac dien typu Y, s prevahou užšieho prstenca a iba

sporadickým zastúpením širokého prstenca. Vyrovnaný bol počet neurčitelných a plochých dien (*Béřeš/Odler 2011*, tabeľa 12). Väčšie súbory (Šaľa III a Kubáňovo II) lepšie reprezentujú zastúpenie dien. Z výsledkov spracovania vyplýva rôzna frekvencia profilov dien a interpretáciou môže byť rozdiel v remeselných tradíciách jednotlivých dielní či hrnčiarov. Dôležité je zistenie, že na pohrebisku vo Vyškovciach nad Ipľom, na rozdiel od neďalekého Kubáňova II, dominuje v keramike plochá podstava (*Nevizánsky 1991*).

Výzdobné prvky na telách nádob

Jednotlivé výzdobné techniky vo včasnom stredoveku majú azda až triviálne rozdelenie. Napriek tomu nerozumieme účelu výzdoby a neosvedčilo sa ani jednoduché evolučné chápanie jej vývoja. Základné delenie výzdobných techník spočíva na rozlišovaní výzdoby hrebeňom a jednohrotým nástrojom. Oba typy nástrojov sa používali na rytie a vpichovanie. Ich kombináciou vznikal ťahaný vpich. Primárne prvky výzdoby sú na včasnostredovekej keramike konštantné (predovšetkým vlnovky a obežné línie). Pravdepodobné regionálne diferencie a chronologické indikátory by sme mohli vysvetliť anomáliami výzdobných motívov.

Na všetkých lokalitách spracúvaného súboru z hľadiska výzdobných motívov majú vlnovky a obežné línie absolútnu prevahu. V Úľanoch je ich počet vyrovnaný, v Cíferi-Páci II výraznejšie prevažujú vlnovky, v Šali III mierne a v Kubáňove II výrazne prevládajú obežné línie. Výsledky ukazujú isté regionálne rozdiely v ich zastúpení, no sledovateľné sú iba na veľkých súboroch keramiky.

Vzhľadom na rozsiahlosť celkového súboru a veľké množstvo sledovaných znakov neboli vlastnosti vlnoviek a obežných línií vyhodnotené podrobne. Z vykonaných analýz vyplýva niekoľko poznatkov. V Kubáňove II sa vyskytovalo oveľa viac jedincov s jemne rytými vlnovkami a ryhami (*Béřeš/Odler 2011*, tabeľa 6, diagram 4). Od „bežných“ sa odlišujú malou šírkou stopy, subtilnosťou rytia a výraznou pravidelnosťou (porovnaj napríklad jedince K2_792, K2_811). Takéto prípady sa v Šali III vyskytovali veľmi zriedkavo (príkladom je jedinec SII_114). V Cíferi-Páci II sa v dostupnom súbore takéto fragmenty nenachádzali vôbec (*Odler/Kolník 2011*, tabeľa 6, diagram 4). Jemné vlnovky a ryhy sa sporadicky objavujú aj na keramike z Bratislavy-Devínskej Novej Vsi VII (*Kraskovská 1961*, 400, obr. 12: 8).

Veľké zásobné nádoby zo Šaľe III boli bohato zdobené na vnútornej strane ústia a na ploche okraja. Na tele sú zdobené nezvyčajne hlboko rytými vlnovkami a obežnými líniami. Podobajú sa im nádoby z lokality Kompolt-Kistér (*Vadai 1999*, obr. 6: 8; 8: 8) a zlomky zo zberov v okolí obce Verešgyháza v župe Pest (*Mesterházy/Horváth 1983*, obr. 2: 7, 8). Analógiou je i fragment zo Slovenských Ďarmot (*Vendtová 1964*, obr. 112: 4).

Neobvyklé sú aj lomené vlnovky na fragmentoch nádoby z Úľan nad Žitavou. Analogická výzdoba sa zistila napríklad na keramike z Čeladíc (*Ruttkayová/Ruttkay 2004*, obr. 6: 2, 4), na materiáli z lokality Darnószeli (*Pusztai 1974*, tab. I; IV), ale aj na sídliskách Nehvizdy a Otradovice v blízkosti mesta Čelákovice v stredných Čechách (*Profantová/Špaček 2003*, obr. 3; 9). Je to však veľmi pravdepodobne len konvergentný prvok výzdoby na širokom území bez vzájomnej súvislosti.

Zachované väčšie fragmenty nádob svedčia azda o tom, že rozhodnutie, či nádoba bude zdobená iba pásmi vlnoviek, alebo aj obežnými líniami, prípadne striedaním oboch motívov, záviselo na momentálnom zámere hrnčiara. V spodnej tretine hrncov nad ich dnom sa ale častejšie vyskytujú obežné línie. Nevieme rozhodnúť, či nepravidelné vlnovky, ktoré ukazujú neobratnejšie narábanie s otáčajúcou sa podložkou, sú v duchu prostého chápania evolucionizmu staršími nádobami, alebo iba výsledkom práce menej zdatných príslušníkov hrnčiarskeho remesla. Na každej z lokalít by sme mohli nájsť „vývojový“ rad od nepravidelných, nerovnomerných a trhaných vlnoviek po esteticky pôsobivé pravidelné a rovnobežné vlnovky v kombinácii s obežnými líniami. Nemáme však k dispozícii žiadne nevyvrátené archeologické fakty (napr. superpozície), ktoré by nás oprávňovali stanoviť priamu súvislosť či zhodu našich etických kategórií s emickými kategóriami minulej kultúry, prípadne s chronologickou pozíciou jednotlivých keramických exemplárov.

Iné výzdobné prvky ako vlnovky a obežné línie sa vyskytujú menej často. Z hrebeňových motívov sa v Cíferi-Páci II po jednom prípade objavili: zvislý hrebeňový vpich s vlnovkou a obežnou líniou - na jedinci C15_12, zvislý vpich s obežnou líniou - na jedinci C165_17, vetvičkový ornament - na jedinci C93_16 a hrebeňový ťahaný vpich spolu s vlnovkou a obežnou líniou - na jedinci C484_10 (*Odler/Kolník 2011*, tabeľa 6). Na jedincoch zo sídliska Šaľa III sa v šiestich prípadoch vyskytli hrebeňové vpichy a päťkrát ťahaný vpich. Šikmé vpichy (azda polovica vetvičkového ornamentu) s križujúcimi sa zárezmi na zrezanej

ploche okraja sú na jedinci SSL_57, šikmé vpichy v kombinácii s vlnovkou na jedinci S4_44. Zvislé vpichy sú spolu s obežnými líniami na fragmente SXV_22, s vlnovkami a obežnými líniami na jedinci S62_28. Na tele nádoby sú ťahané vpichy s obežnými líniami (SSL_49), s obežnými líniami a vlnovkami (S27_25) alebo samostatne (SII_13). V Kubáňove II sa zistilo najviac takých motívov, ktoré sa inde vyskytujú pomenej: v 13 prípadoch to boli hrebeňové vpichy – deväťkrát samostatne, dvakrát v kombinácii s vlnovkou, raz s obežnými líniami a raz s vlnovkami aj obežnými líniami, v 5 prípadoch sa vyskytol vetvičkový ornament – trikrát spolu s vlnovkou. Pomerne časté (32 prípadov) boli aj hrebeňové záseky – deväťkrát samostatne, päťkrát s vlnovkou, pätnásťkrát s obežnými líniami, trikrát s obežnými líniami a vlnovkami (Béres/Odler 2011, tabeľa 6). Hrebeň, ktorým sa vpichovalo, však nemal vždy rovnaký počet zubov. Ten sa pohyboval od dvoch (K2_1267) po sedem hrotov (K2_1202).

Hrebeňový ťahaný vpich a obežné línie sú napríklad na fragmente z Pezinka-Mahulanky (Vavák 2006, 212, obr. 128: 14). Ťahaný vpich zvislým smerom spolu s obežnými líniami sa vyskytol na črepe zo sídliska Bratislava-Devínska Nová Ves VII (Kraskovská 1966, obr. 13: 2), ale aj na fragmente z lokality Nagykánizsa-Miklósfa (Szóke 1992, obr. 9: 8). Aj vodorovne ťahané vpichy sa objavili na viacerých sídliskách z oblasti avarského kaganátu. Zo staršieho horizontu sídliska v Košútoch pochádza malý črep s dvojnásobnými ťahanými vpichmi (König 2005, obr. 7: 10). Rovnako boli zdobené aj viaceré fragmenty zo sídliska v Devínskej Novej Vsi VII (Kraskovská 1961, 400). Viacero príkladov zo sídliska Baumgarten an der March uvádza C. Wawruschka (2009, tab. 3: 35; 4: 37, 40).

Hrebeňové vpichy a ťahané vpichy sa však neobmedzujú iba na severozápadnú časť kaganátu, ako sa to predpokladá na základe seriácie hrobových nálezov (Stadler 2005, 154–155, tab. 196; 197). V oblasti juhovýchodného Maďarska sa vyskytli na črepovom materiáli získanom prostredníctvom prieskumov na lokalitách v údolí rieky Kriš/Körös (Szóke 1980, obr. 6: 7, 12, 13). Nie sú však ničím neobvyklým ani na materiáli zo sídliska Örménykút¹⁴. Na sídlisku Nagykánizsa-Miklósfa v Zadunajsku sa našlo viacero fragmentov keramiky zdobenej vpichmi hrebeňom. Z prieskumu pochádza okrajový črep zdobený na zrezanej strane vpichmi a na vnútornej strane ústia vodorovne ťahaným vpichom (Szóke 1992, 132, obr. 9: 3). Z územia Čiech sú známe hrebeňové vpichy na viacerých nádobách z Března. V publikácii absentuje údaj, ktorý by vyjadroval ich pomerné zastúpenie (Pleinerová 2000). Výzdoba v podobe vpichov hrebeňom sa vyskytuje aj v iných časových a teritoriálnych súvislostiach. Nie je ničím mimoriadnym na slovanských „starohradištních“ sídliskách na území Dolného Rakúska (Justová 1990, 45, 48, obr. 4: 10; 7: 1) či na lokalitách tzv. klučovského horizontu v Čechách (Princová-Justová 2004, 164–165). Trojice a dvojice vodorovných ťahaných vpichov sú na nádobe z lokality Thunau am Kamp (Cech 2001, obr. 11: B4082). Päť vodorovných ťahaných vpichov je na zlomku z II. horizontu v Brne-Starom Lískovci (Macháček 2000, obr. 7: 6).

Z uvedeného vyplýva poznatok, že výzdoba v podobe hrebeňových a ťahaných vpichov sa vyskytuje na rozsiahlom území aj v priestore mimo avarského kaganátu.

Priradiť tomuto spôsobu výzdoby etnický rozmer a spájať ju so slovanskými komunitami je podľa našej mienky výrazné precenenie interpretačných možností jednej z vlastností včasnostredovekej keramiky (Stadler 2008, 668–669, obr. 7). Ak by sme totiž považovali hrebeňové vpichy za etnický indikátor, mohli by sme si položiť napríklad otázku, či sú Slovania jednoznačnejší v Březne ako v juhovýchodnom Maďarsku. V tejto súvislosti nemožno vychádzať iba z pohrebiskovej keramiky (Stadler 2005, 159), pretože problém je spoločný sídliskám i pohrebiskám. Nevieme totiž stanoviť mieru medzi sporadickým a častejším výskytom hrebeňovej výzdoby, teda či ju možno interpretovať ako územne postrehnuteľnú etnickú hranicu medzi Slovanmi a Avarmi.

Jedinec P_48 z Pavlovej bol jediný zo spracúvaných súborov, na ktorom bola výzdoba v podobe hrebeňových zvislých pásov. Takýto ornament sa podobá tzv. kazetovému ornamentu, ktorý sa vyskytol na keramike z pohrebísk aj sídlisk na území Rakúska (Justová 1990, 109–101, obr. 6: 8, 10; 21: 7).

Výzdoba vyhotovená pomocou nástroja s jedným hrotom sa na keramike z obdobia avarského kaganátu vyskytuje pomerne zriedkavo. V súbore z Cífera-Pácu II sa iba raz vyskytla vlnovka (C38_23) a dvakrát obežné línie (vydutina C61_7 a vnútorná strana okraja C165_16). V Šali III sa celkovo objavilo dvanásť motívov rytých jednohrotým nástrojom. Iba v jednom prípade v rámci spracúvaných súborov bola na tele nádoby SSL_56 unikátna výzdoba v podobe klinovitých zárezov tvoriacich motív podobný tzv. vetvičkovému ornamentu. Jednoduché vlnovky s obežnou líniovou sa kombinujú na fragmente S12_10,

¹⁴ Bolo by zbytočné vymenúvať všetky fragmenty, sú napr. z objektu A2ab (Herold 2004, tab. 17: 1; 18: 1; 19: 13). Z objektu A14 zasa pochádza fragment nádoby zdobený tzv. vetvičkovým ornamentom (Herold 2004, tab. 58: 3). Podľa autorky je pre takto zdobenú keramikú príznačný tzv. „saltovský“ spôsob výzdoby a preto ju datuje do 9.–10. storočia, prípadne na začiatok 11. storočia (Herold 2004, 50, 63).

samostatná obežná línia je na fragmente S12_17. Zárez na pleciah fragmentu SSL_59 sa nedá doplniť na pôvodný ornament. V Kubáňove II sa na jedincoch objavili sedemkrát vlnovky, päťkrát jednoduché obežné línie a raz zárezy. Zväčša sú na jedincoch samostatne, kombinácia obežnej línie s hrebeňovými zárezmi bola iba na jedinci K2_1795.

Kombinácia jednoduchých vlnoviek a obežných línií spolu s trojhrotým hrebeňovým vpichom sa našla na nádobe z Trnovca nad Váhom (*Bielich 2007*, obr. 18: 2). Šikmé záseky s viacnásobnou vlnovkou boli pozorované na črepe z objektu 34 na sídlisku Devínska Nová Ves VII (*Kraskovská 1966*, obr. 12: 9). Na fragmente z Bajča boli kombinované s hrebeňovými vpichmi na vnútornej strane ústia (*Ruttikay 2002a*, obr. 26: 3). Jednoduché vlnovky a obežné línie nie sú ničím výnimočným ani na črepovom materiáli zo sídliska Nitra-Šindolka (*Fusek 2008*, 25). Na pohrebiskách z obdobia avarského kaganátu sa však zriedkakedy objavuje výzdoba jednohrotým nástrojom (*Justová 1990*, 104). Analógiu motívu, ktorým bol zdobený jedinec SSL_56, sa podarilo nájsť na moravskej lokalite Diváky medzi materiálom I. a II. horizontu keramiky stredodunajskej kultúrnej tradície (*Unger 2004*, obr. 2: 3, 8).

Zvony na pečenie, misky, pražnica

Spracúvané súbory rozširujú korpus zvonov zo Slovenska o ďalších štrnásť fragmentov (tabela 10 a 23; *Béřeš/Odler 2011*, tabela 10; *Odler/Kolník 2011*, tabela 10). Do nedávno publikovaného katalógu zvonov zo Slovenska (*Zábojník 2006b*) sú zahrnuté aj zlomky z Kubáňova, ktoré sa nám však nepodarilo opätovne nájsť. V ostatnom materiáli sme však objavili ďalší fragment K2_1822. V publikácii je aj zmienka o viacerých fragmentoch zvonov z Útan nad Žitavou (*Zábojník 2006b*, 139). Z kritického prehodnotenia fotografií však vyplýva, že zvonom bol zrejme iba fragment U_26.

Z celkového počtu 14 nami spracovaných fragmentov zvonov bolo 12 jedincov nezdobených a 2 zdobené. Nezdobené zvony boli vyrobené z hliny bez výraznejších stôp ostriva. Pokiaľ sa dali pozorovať makroskopické stopy, všetky patrili do technologickej skupiny zvonov s odtlačkami slamy a tráv (*Herold 2004*, 42). Pri nezdobených fragmentoch sa nepodarilo zistiť pôvodnú veľkosť zvona. Na niektorých exemplároch bolo možné pozorovať výrazné hrubnutie profilu v smere od okraja k uchu (napr. na jedinci S62_23, tab. XVIII). Žiadne ucho sa však nezachovalo.

Dva zvony sa našli priamo v pieckach objektov na sídlisku Cífer-Pác II (C79_27, S4_49). Ostatné, bez presnejšie určeného miesta ich nájdenia, pochádzajú z objektu 2, prípadne zo sídliskových jám na lokalite Kubáňovo II. Výnimočnými nálezmi sú dva jedince zdobených zvonov z Cífera-Pácu II (C79_27) a zo Šale III (S62_33). Podobný, avšak tentoraz nezdobený exemplár (označený v tom čase ako miska), pochádza z objektu 6 v Obide II, ktorý možno zaradiť do druhej fázy osídlenia lokality datovanej približne do polovice 7. storočia (*Zábojník 1988*, obr. 15: 5). Fragment jemu podobného exemplára, zdobeného pravdepodobne skupinami jamiek alebo hrebeňovými vpichmi, sa našiel na sídlisku v Prši III (*Béřeš 1985*, tab. V: 12; *Točík 1963*, tab. XVIII: 4). Kategóriu misiek, resp. zvonov, spĺňajú aj iné fragmenty z tohto sídliska (*Béřeš 1985*, tab. V: 11, 13). Sem azda patrí aj nesprávne nakreslený fragment z jamy 13 na sídlisku Bratislava-Devínska Nová Ves VII (*Béřeš 1985*, tab. I: 9).

Podobné črepy, považované za fragmenty misiek, resp. pokrievok, sa našli v priestore legionárskeho tábora v Carnunte. Zdobia ich obežné línie a vlnovky. Podľa vzoru maďarských archeológov ich však autori datujú do 9.–10. storočia (*Ladstätter/Sauer 2007*, 380–381, tab. 6: 3, 4). Zatiaľ najrozsiahlejší súbor zdobených zvonov bol na sídlisku v katastri obce Újhartyán (*Jankovich 2009*, 128). Staršia fáza sídliska, v objektoch ktorej sa našli aj zvony, bola datovaná do 9. storočia. Na základe viacerých znakov sa však domnievame, že keramický materiál posúva datovanie nižšie, do 8. storočia. Ďalší rozsiahlejší súbor zvonov zo sídliska Zillingtal sprístupnila prednedávnom *H. Herold (2010)*.

Revíziou starších nálezov pražníc, pekáčov, hlinených platní a misiek na slovenských lokalitách (aj mimo územia avarského kaganátu) môžu byť rozpoznané i ďalšie zlomky zvonov na pečenie. Hrúbkou, profiláciou a výzdobou (vlnovky a pás obežných línií) sa môže do skupiny zdobených zvonov zaradiť fragment z objektu 18 na sídlisku Prešov-Pavlovičovo námestie (*Budinský-Krička 1961*, 353–354, obr. 9). Na základe kresby sa však nedá určiť, či sa profil črepu smerom ku „dnu“ rozširoval. Ilustrácii chýba mierka a opis materiálu, ktorý je pri zdobených zvonoch špecificky zrnitý až piesčitý, často s prímiesou organického materiálu. Nedá sa vylúčiť, že sem možno zaradiť aj fragment „misky so zatiahnutým okrajom“ z hradiska Thunau am Kamp (*Cech 2001*, obr. 24: 1).

V morfológii profilu nádoby do istého bodu nejestvuje rozdiel medzi okrajom misky a okrajom zdobeného zvona. Zvonom je zaiste iba taká nádoba, ktorej profil sa po rovnomernom priebehu ku koncu

zužuje alebo rozširuje a nedodržiava rovnakú hrúbku črepu. Zužujúci sa profil má jedinec C79_27, na jedinci S62_33 sa profil rozširuje. Fragment S27_17 je pomerne malý, preto nie sme schopní rozhodnúť, či ide o zvon, alebo o misku. Z Kubáňova II pochádza subtilná miska K2_729 s rovnomerným profilom a z neďalekého pohrebiska Vyškovce nad Ipľom tri misky v tvare kónického pohára (*Nevizánsky 1991*, tab. VI: 6; XII: 5; XVII: 5).

V objekte 39 na sídlisku Cífer-Pác II sa našiel fragment steny pražnice (*Odler/Kolník 2011*, tab. IX: 1), ktorý ako jediný zastupuje túto kategóriu keramiky v spracúvanom súbore.

Zvony indikujú predovšetkým špecifický spôsob prípravy jedla. Ten nesúvisel s etnicitou ich používateľov. Ak by boli použité ako akýsi „etnošpecifický indikátor“, pripomínalo by to metodicky i výsledkom rovnako neúspešný príklad „staromaďarských“ kotlíkov (*Habovštiak 1974*). Ich výskyt od praveku až takmer po súčasnosť je príznačný predovšetkým pre oblasť Balkánskeho polostrova. Je však pravdou, že v hojnom počte sa nachádzali na sídliskách z územia kaganátu¹⁵ a na teritóriách obývaných slovanským obyvateľstvom absentujú. Možno sa preto oprávnenne domnievať, že komunity obývajúce územie kaganátu prebrali spôsob tepelnej prípravy stravy pomocou zvonov od obyvateľstva, s ktorým na juhu susedili.

Z chronologického hľadiska sú dôležité fragmenty zvonov na pečenie nájdené spolu s črepmi z okruhu tzv. sivej keramiky z objektu 329 na lokalite Nové Zámky III (*Zábojník 2006b*, 141). Komplex možno datovať do 7. storočia. Na druhej strane zlomky zvonov z objektu 2 v Kubáňove II, spolu s črepom žltej keramiky, sú datované do 8. storočia (*Zábojník 2006b*, 141).

Istou pomôckou v datovaní môžu byť i zvony na pečenie, ktoré sa vyskytujú v kontexte s obtáčanou keramikou stredodunajskej kultúrnej tradície. Našli sa v objektoch 38 a 79 (číslo 79 bola označená piecka zemnice) z Cífera-Pácu II, ako aj v objektoch 2, 4, 24, 62 a I v Šali III. Podľa údajov v nálezovej správe (*Liptáková 1963*) bol zvon aj v objekte 8. Vo výplniach uvedených objektov sa našiel výrazný keramický materiál. Na základe analógií v rámci spracúvaných súborov by sa tak dali všetky objekty datovať podľa morfológie a výzdoby do jedného horizontu. Ten je severne od Dunaja zaraďovaný do 8. storočia, s možným presahom do 9. storočia. Datovanie sídliskovej keramiky z Cífera-Pácu II a Šale III by mohli upresniť úplné publikácie pohrebísk. Nadväzovalo by previazanie časovej pozície ostatných predmetov v hrobách s chronológiou hrnčiarskeho riadu a vyhodnotenie nálezov fragmentov sídliskovej keramiky v zásypoch hrobov z Cífera-Pácu I.

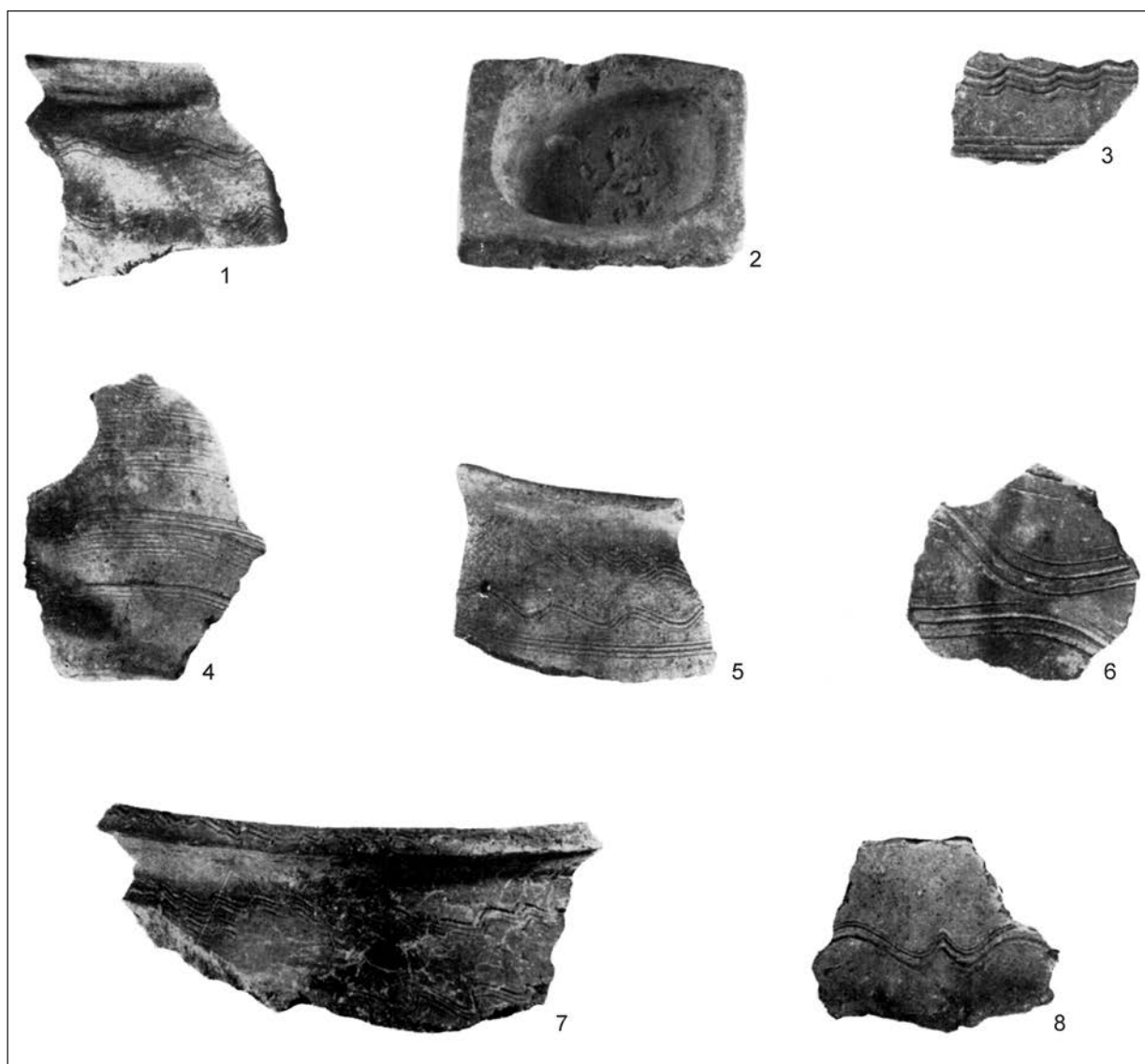
Zvláštna keramika

V súbore zo Šale III sa vyskytlo niekoľko keramických výrobkov zvláštnych tvarov, ktoré nemožno zaradiť do žiadnej z vyčlenených kategórií. Zväčša sme ich nemali k dispozícii a nie je známe ani miesto ich uloženia. Z objektu 27 pochádza cedidlo v tvare misky (tab. XXIII: 11) a z objektu 24 nádoba s konkávnymi stenami (tab. XXIII: 13). Konkávne steny tesne nad dnom sa vo včasnostredovekej keramike takmer neobjavujú. Nádoba z objektu 24 azda napodobňovala kovovú kanvicu, akú poznáme z Hurbanova III (*Zábojník 2009*, 94, tab. 9: A), alebo patrila k typu tzv. misiek na kónickej nôžke (*Profantová 1996*, 228–229). Podobný tvar má exemplár z hrobu 75 na pohrebisku Šaľa I (*Bialeková 1967*, 55, tab. I: 1; *Točík 1993*, 109, obr. 25). Chýbajú nám však údaje o rozmeroch kónickej nádoby zo Šale III, a tak sú analógie iba približné.

Ceidlo sa tvarom podobá miske z hrobu 623 v Holiaroch (*Bialeková 1967*, obr. 17: 3), resp. viacerým kónickým miskám zo sídliska Örménykút. Tie boli datované do tretej fázy osídlenia, t. j. do 10. storočia (*Herold 2004*, 44, 54).

Kvadratickú misku, ktorá sa našla vo výplni objektu XIV (obr. 27: 2; tab. XXIV: 1), možno na základe spoľahlivých analógií (*Kolník 1993*) datovať do doby rímskej. Hoci sa v predloženej štúdii nezaobráme osídlením lokality v dobe rímskej, uvedená miska predstavuje unikát, ktorý bol dosiaľ publikovaný nedostatočným spôsobom a nebol ani jednoznačne prezentovaný jej súvis s keramickou produkciou doby rímskej (*Liptáková 1963b*, obr. 109). Je viac ako pravdepodobné, že predstavuje intrúziu vo včasnostredovekom objekte.

¹⁵ Napríklad *H. Herold (2010, 169)* implicitne spája zvony iba s územím kaganátu.

Obr. 27. Šaľa III. Fotografie nálezov z publikácie (Liptáková 1963b, obr. 109; doplnené).

Keramika–zhrnutie a pokus o časové zaradenie

Opisná štatistika súborov ukázala, že v Kubáňove II je z hľadiska výsledku postdepozíčnej histórie homogénny súbor. V Cíferi-Páci II a v Šali III sa prejavili negatívne externé vplyvy. Pokiaľ by boli kompletne i tieto súbory, v mnohých štatistických ukazovateľoch by sa možno podobali.

Keramika zo spracúvaných súborov sa najviac podobá na materiál z Hurbanova-Bohatej I a II (Bielich 2006; Rejholcová 1977). Porovnateľná je aj so súbormi z ďalších sídlisk obdobia včasného stredoveku, napríklad s keramikou z Bratislavy-Jaroviec III (Čurný 2006), z Košútov v okrese Galanta (König 2005) a z Bratislavy-Devínskej Novej Vsi VII (Kraskovská 1961; 1966). Príbuzné črty vykazujú aj súbory z horizontov II a III z Bajča (Ruttikay 2002a, 271–273), Čeladíc (Ruttikayová/Ruttikay 2004), Nitry-Šindolky (Fusek 2008), Skalice II (Kraskovská 1963) a zo staršieho včasnostredovekého horizontu v Slovenských Ďarmotách (Vendtová 1964, 366, obr. 112). Na materiáli z územia východného Slovenska sme postrehli celý rad podobností na sídlisku Vranov nad Topľou-Lomnica a Dvorianky (Budinský-Krička 1990). Pre tieto súbory je príznačná vysoká diverzita profilácie okrajov.

Z technologického aspektu možno keramiku zo spracúvaných súborov zaradiť do skupiny obtáčaných hrncov, len v Pavlovej sa našli aj v ruke modelované exempláre. V sídliskovom kontexte sa v nesko-

rom stupni obdobia avarského kaganátu na juhozápadnom Slovensku zvyčajne vyskytuje iba obtáčaný riad. Naproti tomu z pohrebísk je doložené prežívanie tradície výroby ručne modelovanej keramiky až do záveru obdobia. Toto prežívanie nemožno zovšeobecniť na vývojovú schému bežne používanej sídliskovej keramiky, pretože ide o nádoby vyrobené pre pohrebné účely, o tzv. funerálnu keramiku.

Vlastnosti keramiky z horizontu 8. storočia boli nedávno prezentované na základe materiálu z Čeladíc (*Ruttikayová/Ruttikay 2004*, 328). Preň je symptomatická nevýrazná profilácia ústí a okrajov, resp. absencia výzdoby radielkom. Často sa vyskytuje aj zdobenie ústia i okraja nádoby. Na rozdiel od tejto kolekcie keramických fragmentov sa však v nami spracúvaných súboroch vyskytla aj výzdoba jednohrotým nástrojom (alebo azda úzkou stranou hrebeňového nástroja?). Počiatky tohto spôsobu výzdoby isto spadajú do obdobia 8. storočia, aj keď ešte v tej dobe nebol natoľko udomácnený (*Fusek 2008*, 25, 33). Obdobný ornament sa zriedkavejšie objavuje na sídlisku v Bajči (*Ruttikay 2002a*, 273) alebo v materiáli z Mostu pri Bratislave (*Turčan 2001*, obr. 5: 2, 5). Výzdoba keramiky pomocou nástroja s jedným hrotom sa vyskytla aj na fragmentoch zo sídliska Komárno X. Uvedená skutočnosť spôsobila, že takto zdobené nádoby boli datované do neskoršieho obdobia, t. j. do horizontu 9.–10. storočia (*Trugly 1996*, 145). Časť materiálu z tamojších objektov 2, 3 a 9 totiž pôsobí mladším dojmom, teda by ju bolo možné aj takto datovať. Menej početná skupina fragmentov keramiky má však znaky, ktoré sú podobné ako na iných sídliskách z obdobia avarského kaganátu. Nemožno ani vylúčiť, že v zásypovej vrstve objektov sa pomiešali dva horizonty osídlenia. Vzhľadom na rozsah nami analyzovaných súborov sa výzdoba jednohrotým nástrojom objavuje iba ojedinele. Podobne je tomu aj na pohrebiskách z obdobia avarského kaganátu, prípadne aj na niektorých ďalších súvekých sídliskách (*Fusek 2006*, 41; *2008*, 33). Šesťpercentný pomer zastúpenia jednohrotej výzdoby z Olomouca-Slavoňína na Morave uvádza *A. Balcárková (2010, 171–172)*. Vo všeobecnosti teda takýto ornament nemôže byť považovaný iba za jednoznačný znak keramiky z mladšieho úseku včasného stredoveku. Je ale doloženou skutočnosťou, že v staršom úseku epochy je zriedkavý.

V spracúvaných súboroch sa nachádza veľa odchýlok v morfológii okrajov, uhla vyhnutia ústia či uhla spojenia dna a stien. Môžeme preto vysloviť hypotézu pre datovanie dostatočne veľkých súborov keramiky zo sídliskovej vrstvy alebo zahĺbených sídliskových objektov.

Ak je materiál pomerne hrubozrnný, steny hrubé, nádoby nerovnomerne obtočené, ak sú ústia a okraje morfológicky rôznorodé, nezriedka zdobené a steny sú výnimočne zdobené jednohrotým nástrojom, alebo nie sú vôbec nezdobené, súbor patrí do staršieho úseku včasného stredoveku. Ak absentuje prevažne v ruke vyhotovených nádob, keramické súbory možno datovať do mladších úsekov obdobia avarského kaganátu. K tomu treba pripočítať už konštatovanú vysokú diverzitu profilácie okrajov¹⁶.

V mnohých informatívnych príspevkoch (predovšetkým v ročenke AVANS) sa každoročne objavujú informácie o nálezoch črepov keramiky podobnej vo viacerých aspektoch horizontu 8. storočia, no zvyčajne sú paušálne datované do obdobia 9.–10. storočia. O počiatkoch horizontu, v ktorom vystupuje výlučne obtáčaná keramika, sa na základe analýzy spracúvaného súboru nevieme vyjadriť. Ani pri pohľade na mladšiu stranu chronologického spektra hrnčiarkeho riadu nevieme povedať, ako sa rozširovala keramika so znakmi veľkomoravského horizontu a či v niektorých oblastiach vývoj nezaostával. Na pohrebisku Cífer-Pác I je doložená kontinuita pochovávaní medzi 8. a 9. storočím. V katastri Šale na ľavom brehu Váhu boli objavené viaceré včasnostredoveké nekropoly–pohrebiská z obdobia avarského kaganátu Šaľa I a Šaľa II, veľkomoravské pohrebiská (hoci datované do horizontov A2 a B) v Šali-Veči a v Trnovci nad Váhom-Hornom Jatove. Situácia však ostane vzhľadom na stavbu továrne Duslo Šaľa nejasná, pretože nedokážeme určiť, ktoré komponenty osídlenia boli zničené pred začatím záchranných výskumov. Situácia v Cíferi-Páci II, Šali III a v Úľanoch nad Žitavou však vyvoláva otázky o zániku osídlenia alebo jeho kontinuite na juhozápadnom Slovensku na prelome 8. a 9. storočia. Nemôžeme totiž vylúčiť, že v Cíferi-Páci II a v Šali III sa nachádzali objekty s chronologickým presahom do 9. storočia.

Keramika v kultúre včasného stredoveku

Pokúsme sa ešte na sídliskovú keramiku pozrieť z hľadiska „veľkej trojky“ archeologického významu keramiky, ako bola nedávno definovaná (*Orton/Tyers/Vince 2004*, 23–35). V prvom rade môže keramika slúžiť ako prostriedok datovania, týmto problémom sme sa už v predchádzajúcom texte štúdie zaoberali.

¹⁶ Opačný názor zastáva v prípade keramiky z Olomouca-Slavoňína *A. Balcárková (2010, 171)*, pre ktorú je nižšia variabilita okrajov príznakom starobylosti súboru.

Druhá hlavná oblasť štúdia keramiky sa venuje miestam výroby a rozsahu distribúcie. Nazdávame sa, že keramiku stredodunajskej kultúrnej tradície vyrábali lokálne na sídliskách alebo v rámci malých distribučných okruhov. Charakteristiky súborov ukazujú isté rozdiely v technológii a produkcii keramiky, ktoré ale nevytvárajú zásadne odlišné typy nádob (s výnimkou zásobníc zo sídliska Šala III). V literatúre sa málo akcentuje otázka, kto vyrábal keramiky. Medzi špecializované remeslá 8. storočia sa zvyčajne radí iba hutníctvo, kováčstvo, metalurgia farebných kovov a šperkárstvo (Čilinská 1983, 262–264). Remeslá ako hrnčiarstvo, tesárstvo a kostiarstvo zrejme nedosiahli ich úroveň. Viac-menej sa nepochybuje, že výrobcami keramiky boli ženy (Čilinská 1991, 26). Nepriamym argumentom v prospech hypotézy sú etnoarcheologické poznatky, podľa ktorých vo výrobe domácich potrieb vrátane keramiky ženy prevažujú (Macháček 2001a, 219). Až keď sa stane keramika predmetom regionálnej a nadregionálnej distribúcie, preberajú jej remeselnú produkciu muži a stáva sa ich sezónnym zamestnaním. Šírenie keramiky stredodunajskej kultúrnej tradície by sa dalo vysvetliť exogamiou, o ktorej svedčia písomné pramene. Existujú však aj iné názory. Tak napríklad III. horizont keramiky stredodunajskej kultúrnej tradície, datovaný do 8. storočia, by mal súvisieť s „počátky produkce profesionálních či poloprofesionálních dílen“ (Macháček 2000, 32). V prostredí avarského kaganátu sa podobne uvažuje v prípade tzv. „spätawarenzeitliche scheibengedrehte Töpferware“ (Bálint 1991, 70–71). Pritom na vypaľovanie keramiky neboli potrebné žiadne špeciálne zariadenia. Objekty na území Karpatskej kotliny, vo všeobecnosti považované za hrnčiarske pece (napr. Takács/Vaday 2004, obr. 2; 3), sú totožné so širokou kategóriou voľne stojacich piecok (Ruttkay 1990, 344–345).

Porovnaním sídliskovej keramiky tvorenej výlučne obtáčanými nádobami a pohrebiskovej keramiky s väčším či menším zastúpením ručne robených nádob možno dospieť ku konštatovaniu, že obtáčaná keramika sa vyrábala v dlhších intervaloch a väčších objemoch. Zodpovedá to predstave o poloprofesionálnom remesle, ktoré mohlo príležitostne zamestnávať mužov (podobne Herold 2010, 97–99). Naproti tomu pochovávať sa muselo počas celého roka, takže niekedy poslúžila pri pohrebe i sídlisková keramika (Zábojník 1988, obr. 26). Inokedy bolo na tento účel nutné vyrobiť nádobku či nádobky v ruke (v rámci podomáckej výroby), ako nevyhnutnú súčasť hrobovej výbavy. Sídlisková keramika rozbíjaná nad hrobovými jamami mohla byť už poškodená, čo opäť dokazuje nádoba s odrazeným ústím, pochádzajúca z hrobu 100 na pohrebisku Cífer-Pác I (Fusek 2006, 33, tab. I: 100, 1).

K rozdielom medzi sídliskovou a pohrebiskovou keramikou sa podrobnejšie vyjadrila H. Herold (2010, 95). Podľa nej sa oba druhy keramiky nelíšia technológiou výroby a výzdoby, makroskopickými či mikroskopickými vlastnosťami, odlišujú sa však rozmermi. Nádobky z hrobov sú v priemere menšie a azda symbolizovali objem potravy pre jedného človeka.

Posudzovanie príslušnosti k nadregionálnym distribučným sieťam je zradné, pokiaľ sa opiera iba o nálezy zo sídlisk. Takto by sa nám ako ich súčasť javila iba lokalita Kubáňovo II, na ktorej sa našiel aj fragment nádoby z okruhu tzv. žltej keramiky. Vzhľadom na už viackrát konštatovaný záchranný či priam zberový charakter výskumu sídliska v Šali III však ani tu nemožno vylúčiť výskyt takejto keramiky. Na pohrebisku Šala II, ktoré k nemu zrejme patrilo, sa totiž v dvoch hroboch našli nádoby z okruhu tzv. žltej keramiky. Je to situácia obdobná prípadu lokality Kubáňovo II. Na neďalekom pohrebisku vo Vyškovciach nad Ipľom, ležiacom neďaleko Kubáňova, sa totiž takáto keramika vyskytla.

Treťou oblasťou je štúdium funkcie nádob v minulých kultúrach a spoločnostiach. Keďže takmer absentujú prírodovedné analýzy keramiky, o obsahu nádob nemáme takmer žiadnu predstavu. Jedine v nádobe zo zemnice 78 na sídlisku Cífer-Pác II sa nachádzalo množstvo drobných kúskov machu (Hajnalová 1980).

Fragmenty staršej, tzv. intruzívnej, keramiky a kusy rímskych tehál mohli byť použité ako doplnky konštrukcie pecí (Cífer-Pác II, zemnica 78), prípadne na iné účely (hrnčiarske čepele?). Z 8. storočia, ako aj z veľkomoravského prostredia poznáme viacero príkladov výskytu rímskej provinciálnej i stavebnej keramiky na sídliskách. V prípade sídliska Bratislava-Rusovce II sa predpokladá, že v období včasného stredoveku boli viditeľné (možno ešte stojace) rímske stavby, resp. ich ruiny (Kraskovská 1981, 107). Existuje viacero dokladov o využití rímskeho stavebného materiálu (napríklad tehál) včasnostredovekými slovanskými komunitami (Hrubý 1961; Musil 1997). Treba ešte doplniť, že kvalita rímskej provinciálnej keramiky nachádzanej na sídliskách v Cíferi-Páci II a Šali III je z hľadiska jej fyzikálnych vlastností nepomerne vyššia než úroveň včasnostredovekého hrnčiarskeho riadu. V spracúvaných súboroch sme nezistili pridávanie drvených črepov ako ostriva. Tento technologický detail sa vyskytuje na keramike z obdobia avarského kaganátu v iných oblastiach. Na sídlisku Gyula v župe Békes (juhovýchodné Maďarsko) boli použité drvené črepy ako hlavné ostrivo pri výrobe hrncovitých nádob, zvonov na pečenie i kotlíkov (Liska 2004, 70).

Porovnanie sídlisk Cífer-Pác II, Kubáňovo II a Šaľa III

Dispozícia sídlisk

Priestorové dispozície sa dajú postrehnúť iba v prípadoch sídlisk Cífer-Pác II, Šaľa III a Kubáňovo II. V Pavlovej objekty identifikované neboli a v Úľanoch bola preskúmaná iba jedna zemnica. Vzhľadom na rozsiahlosť skúmanej plochy na lokalite Cífer-Pác možno predpokladať, že včasnostredoveká osada bola preskúmaná v úplnosti. Nezistilo sa žiadne pravidelné usporiadanie sídliskových objektov, ale iba niekoľko ich nepravidelných zhlukov. Na lokalite v priestore továrne Duslo v Šali podmienky výskumu výrazným spôsobom ovplyvnili možnosti sledovania urbanizácie včasnostredovekej osady. Lokalizáciu niektorých objektov totiž vôbec nepoznáme. Na preskúmanej časti plochy sa našli tri zhluky objektov, vzdialené od seba 15–20 m. Jeden takýto zhluk tvoril obytný objekt/zemnica a pri nej niekoľko ďalších objektov iného účelu. Ostatné objekty sú však od seba vzdialené zväčša desiatky metrov. Aj napriek takejto výraznej vzdialenosti sa na keramike zo sídliska prejavujú jednotné znaky. V Kubáňove II sa počas výskumu odkryli dva zhluky objektov, vzdialené od seba približne 20 m.

Všetky tri lokality sa javia ako rozptýlený typ sídliska s viacerými zhlukmi objektov. Podobným príkladom rozptýlenej formy osídlenia je zrejme aj sídlisko Hurbanovo-Bohatá I a II (*Bielich 2006; Rejholcová 1977; Zábojník 2009, 94*). Takýto typ sídlisk možno priradiť k zhlukovým osadám s nepravidelným rozmiestnením stavieb, no s určitými náznakmi dištančného rozdelenia (*Šalkovský 2002, 57–58*). V súvislosti so sídliskami z obdobia avarského kaganátu možno uvažovať aj o termíne disperzný typ (formovania) osady, s určitými prvkami nukleácie (*Ruttkay 2002b, 75*). Značné rozstupy medzi obydliami potvrdil aj výskum sídliska Tiszafüred, kde najmenšia vzdialenosť medzi zemnicami bola cca 30 m (*Madaras 1991, mapa 3*). Zostava otázkou, či možno takýto model zovšeobecniť pre všetky sídliská, tak ako to bolo uvedené v prípade oblasti Potisia (*Szöke 2002, 311*).

Čo sa týka sídliskových objektov, ktoré neslúžili ako obydliá, možno ich z hľadiska funkcie rozdeliť do viacerých typov:

1. Samostatne stojace piecky;
2. Zásobné jamy;
3. Odpadové (tzv. kultúrne) jamy.

Nemožno vylúčiť, ba dá sa dokonca predpokladať, že na neodkrytých častiach plôch mohli byť rôzne výrobné objekty. V tejto súvislosti možno uviesť príklad sídliska Sály-Lator, kde bola preskúmaná aj jedna kováčska dielňa (*Mesterházy 1997, 70*). Objekt 2 na sídlisku Kubáňovo II sa dokonca interpretuje ako obytná časť kováčskej dielne (*Béres 1978, 115*), no zistenia v teréne domnienku nepotvrdzujú. Na sídlisku v Bajči bol v horizonte osídlenia z druhej polovice 7. storočia a prvej polovice 8. storočia dokonca vyčlenený obytný a pracovný areál oddelený preliačinou (*Ruttkay 2002a, 298*). Nemožno zabúdať ani na skutočnosť, že niektoré stavby boli nadzemné, preto sa po nich nezachovali žiadne stopy. Týka sa to predovšetkým objektov slúžiacich na ustajnenie domácich zvierat a dobytku. Rozmiestneniu kolových jám indikujúcich takéto stavby sa pri výskume sídlisk nevenovala dostatočná pozornosť.

V porovnaní so sídliskami, ktoré sú predmetom tejto štúdie, majú lokality Bajč a Nové Zámky III úplne iný charakter. Pre ne je príznačná vysoká koncentrácia objektov viacerých morfológických a funkčných typov. V oblasti kaganátu sú im blízke napríklad sídliská Kölked-Fekete kapu B (*Hajnal 2009, obr. 6–9*), resp. Szekszárd-Bogyszlói út (*Ódor/Rózsa 2002, 549*) a v slovanskom svete zasa Roztoky pri Prahe (*Kuna/Profantová a kol. 2005, obr. VI–XIII*). Takéto vysoké koncentrácie osídlenia vznikali v špecifických prípadoch za odlišných podmienok. Tie boli podmienené predovšetkým vhodnosťou polohy a zrejme aj funkciou sídliska. No azda výraznejšie funkčné rozdelenie objektov je fenoménom pochádzajúcim zvnútra kaganátu. Pritom však koncentrácia objektov podobného typu nebola rigorózna a nevyskytovala sa na každom sídlisku.

Dosiaľ preskúmané pozostatky sídlisk dokladajú, že sídelné formy v období kaganátu sa v prípade rozptýlenej formy osád nelíšili od slovanských agrárnych sídlisk. Polyetnický substrát, tvoriaci obyvateľstvo kaganátu, používal typ obydliá, ktoré je charakteristické aj pre slovanské pospolitosti obývajúce susedné teritória (*Kašpar 1994, 54; Profantová 1992, 651–652; Šalkovský 2001, 129–130*). Nie je to v žiadnom prípade doklad „slavinity“ foriem osídlenia, azda iba pôvodu niektorých javov v slovanskom prostredí. Veď to by sme museli napríklad aj výskyt kostí ošípaných na sídliskách z obdobia avarského kaganátu

dávať do súvislosti so slovanským živlom (Bálint 1991, 83). Archeozoologické analýzy by v takomto prípade mali byť významným indikátorom etnicity.

Vysvetľovať isté špecifické javy formou etnickej interpretácie sa nám zdá neadekvátne. Hlavnú úlohu zohrávali predovšetkým ekonomické faktory, charakter spôsobu osídlenia a získavania obživy. Ekonomické vzťahy v rámci agrárneho osídlenia neboli v období včasného stredoveku podmienené etnicitou obyvateľstva. V mladších úsekoch obdobia avarského kaganátu zrejme prevažoval usadlý spôsob života. Dokladom je celý rad sídlisk nielen na území, na ktorom sa predpokladá iné než „avarské“ obyvateľstvo. Rozsiahle sídliská so stovkami sídliskových objektov boli zistené výskumami v oblasti východného Maďarska. Bolo by iluzórne spájať toto teritórium s prevažujúcim slovanským obyvateľstvom.

Možno len ľutovať, že sa zatiaľ v širšej miere nepoužili aj pri záchranných výskumoch sídlisk z obdobia avarského kaganátu moderné metódy environmentálnej archeológie, ako aj vyhodnotenie organických substancií metódou C¹⁴. Pre poznanie obdobia by prospelo viac analýz archeobotanických zvyškov, uhlíkov i peľov z výplne objektov. Vôbec sa nevyužili rozborý obsahu fosforečnanov, ktoré napríklad indikujú ustajnenie zvierat. Pritom vieme, aký dôležitý bol chov koní a dobytky v spoločnosti avarského kaganátu.

Poloha sídlisk v krajine

Podrobný rozbor situovania sídlisk v Cíferi-Páci II a v Šali III bol nedávno prezentovaný (Zábojník 2008a, 272–273, 378–380). Sídliská sa nachádzajú v nížinnom prostredí do nadmorskej výšky 200 m, na kvartérnych naplavených sedimentoch. Zásadným dôvodom pre ich situovanie bola blízkosť vodného zdroja. Je potrebné však zdôrazniť, že presné hydrologické pomery v minulosti nám nie sú vôbec známe, toky sú dnes viac regulované a súčasný stav sa minulosti približuje len vzdialene. Tak napríklad osada v Bajči je interpretovaná ako sídlisko na riečnom ostrove, hoci sa dnes nachádza na ostrohu. Nemožno preto vylúčiť, že aj sídlisko Šaľa III, hoci značne vzdialené od Váhu, mohlo stáť na bezpečnom mieste, chránenom pred povodňami. Kubáňovo II, Úľany nad Žitavou a Pavlová sú typickými príkladmi lokalít na juhozápadnom Slovensku, umiestnených na pieskových dunách.

Ostatné determinanty

Z hľadiska vzťahu medzi sídelným areálom a nekropolou je dôležitá existencia hoci aj nepatrnej vyvýšeniny v blízkosti sídliska. Tá sa využívala ako miesto pochovávania predovšetkým kvôli dostupnosti a vizuálnej kontrole. Mimoriadne dôležitým faktorom bola aj úroveň hladiny spodnej vody, ktorá musela ležať nižšie než niveleta dnen najhlbších hrobov. Obdobný vzťah medzi sídliskom a pohrebiskom bol konštatovaný aj na lokalite Zillingtal v rakúskom Burgenlande (Daim/Distelberger 1996, 372; Herold 2010). Lokality z obdobia avarského kaganátu sa nevyskytujú na území s nadmorskou výškou presahujúcou 300 m (Zábojník 1999a, 153). Vzdialenosť medzi sídelným areálom a pohrebiskom je pomerne malá. V prípade dvojice Šaľa II a Šaľa III predstavuje 350 m (odmerané na základe predpokladaného stredu nálezísk), čo je najvyššia hodnota v rámci lokalít z územia dnešného Slovenska. Situovanie pohrebiska z hľadiska svetových strán nie je tým ekoparametrom, ktorý by bolo rozhodujúci pri zakladaní nekropoly (Zábojník 2008a, 282, 285).

Charakteristika spoločnosti, ktorá žila a zároveň pochovávala na území, kde sa v súčasnosti nachádza chemická továreň Duslo, je podmienená vypovedacími možnosťami lokalít Šaľa II (pohrebisko) a Šaľa III (sídlisko). Analýzou pohrebiska sme schopní určiť napríklad prejavy pohrebných zvyklostí, definovať lokálne špecifiká, presnejšie stanoviť možnosti nadregionálnych kontaktov obyvateľstva, postrehnúť prvky sociálnej stratifikácie atď. Naproti tomu vypovedacie možnosti sídliskového materiálu z hľadiska vyššie uvedených faktov sú obmedzené. Podľa rozloženia objektov sa sídlisko Šaľa III tiahlo v dlhšom páse, na rozdiel od pohrebiska, pre ktoré je príznačná koncentrovaná podoba. Zo spracovanej dokumentácie sa nepodarilo zistiť presnú polohu pohrebiska nachádzajúceho sa na severovýchode, no cesta 7/7, ktorá ním prechádzala, je zobrazená i na pláne sídliska (obr. 28). Nekropola Šaľa I bola situovaná juhozápadne od sídliska Šaľa III a vzhľadom na vzdialenosť (cca 1500 m) bola zrejme využívaná inou komunitou. Dodajme ešte, že sídlisko a pohrebisko boli oddelené neosídleným pruhom, pričom vzdialenosť medzi okrajovými objektmi sídliska a hrobmi mohla byť aj menšia než už spomínaných 350 metrov.

V Úľanoch nad Žitavou bola zemnica z 8. storočia situovaná juhozápadne od obce, hrob pravdepodobne z veľkomoravského horizontu A bol v intraviláne a pohrebisko z horizontov A1-A2-B ležalo severozápadným smerom od obce. Lokality teda poskytujú istý obraz o kontinuite osídlenia mikroregiónu, hoci nevieme, kde spoločenstvo, datované na základe hrobov do 9. storočia, sídlilo.

Sídlisko v Pavlovej a pohrebisko v Sikeničke zrejme tvoria pozostatok sídelnej štruktúry zo 7.–8. storočia. Ojedinelé súveké pamiatky pochádzajú aj z neďalekej Bíne. Význam lokality však stúpol až v mladších úsekoch včasného stredoveku.

Považujeme za potrebné vysloviť sa ešte k jednému problému, hoci jeho riešenie je na tomto mieste nereálne. Nálezy keramiky zberového charakteru v katastroch miest a obcí, z ktorých pochádzajú aj spracúvané súbory, boli datované poväčšine na základe tzv. „vyspelosti“ keramiky, prípadne územne vzdialenejších analógií – v tom lepšom prípade do obdobia včasného stredoveku, nie zriedka však paušálne do veľkomoravského obdobia. Pre spoľahlivejšiu rekonštrukciu štruktúry osídlenia je však nevyhnutné fyzicky zhromaždiť a overiť všetky fragmenty takýmto spôsobom získanej keramiky. Nasledovať by malo ich porovnanie s nálezmi zo sídlisk a pohrebísk v totožných a susedných katastroch. Až potom budeme schopní postrehnúť vzájomné vzťahy lokalít z chronologického hľadiska presnejšie. Mohli by prípadne potvrdiť opodstatnenosť predpokladu regionálneho štýlu keramickej produkcie.

K súvekej štruktúre osídlenia z 8. storočia v priestore továrne Duslo v Šali sme sa už vyjadrili. Súvislosť sídliska v Kubáňove II a pohrebiska vo Vyškovciach nad Ipľom je pravdepodobná, ale zatiaľ sa nedá dokázať. Úľany nad Žitavou a Pavlová sú relatívne osamotené lokality v rámci svojich katastrov. Najbližšie hrobové či sídliskové nálezy sú vzdialené niekoľko kilometrov. Pavlová, s dokladmi osídlenia aspoň už zo 7. storočia, by mohla zodpovedať blízkemu pohrebisku v Sikeničke, z ktorého pochádzajú nálezy datované do toho istého obdobia. Rovnako možno hodnotiť aj situáciu na lokalitách Komárno IX a Komárno X. Uvedené príklady výrazne naznačujú, že už v 7. storočí v určitých oblastiach severne od Dunaja vzniká sídelná štruktúra kaganátu.

Napriek prezentovanému nám ostáva len konštatovať, že na území juhozápadného Slovenska neexistovalo akési všeobecné pravidlo zakladania sídlisk v období avarského kaganátu a ich opúšťania niekedy na prelome 8. a 9. storočia. Vo väčšine prípadov sa nepodarilo doložiť kontinuitu v osídlení v období zániku avarského kaganátu a vznikajúcich sídliskových štruktúr tvoriacich základ slovanských nadkmeňových útvarov. Sídelný hiát možno postrehnúť na lokalite Čierny Brod III, kde sa na mieste pohrebiska zo starších úsekov neskorého stupňa obdobia avarského kaganátu objavujú sídliskové objekty datované do 9. resp. 10. storočia (*Zábojník 2006c*, 118). Na sídlisku Obid II boli preskúmané objekty zo 7. a 8. storočia. Doklady včasnostredovekého osídlenia (8.–11. storočie) sa zistili vo viacerých polohách vo vzdialenosti cca 2 km na východoseverovýchod (*Čilinská/Fusek 1989*, 281–283; *Ožďáni 1985*, 183; *Pavúk/Romsauer 1975*, 77–78). V prípade sídliska Komárno X sa predpokladá istá forma kontinuity osídlenia jedného miesta od 7. až po 10. storočie (*Trugly 1996*, 150). Výskumom však bola zachytená iba okrajová časť sídliska, čo nedáva možnosť tento predpoklad potvrdiť. Na sídlisku Bajč je najväčšia koncentrácia objektov datovaná do záveru 8. a prvej polovice 9. storočia, pričom v rámci nich bolo možné vyčleniť obytný, pracovný a skladový okrsk (*Ruttkay 2002a*, 298–299). Kontinuita osídlenia je doložená od včasnოსlovanského obdobia až po 12.–13. storočie.

Na základe vzťahu medzi sídelným areálom a pohrebným okrskom v rámci mikroregiónov možno včasnostredoveké komplexy na juhozápadnom Slovensku rozdeliť do štyroch typov:

1. Komplexy s kontinuitou osídlenia počas celého staršieho úseku včasného stredoveku na rovnakých alebo takmer totožných miestach (zo spracúvaných súborov sem zrejme patrí Cífer-Pác II, z ostatných Bajč, aspoň aj Komárno X);
2. Komplexy s osídlením z niekoľkých časových horizontov po sebe. Ich miesta sa však v rámci katastra, resp. jeho blízkeho okolia, menia (zo spracúvaných súborov sem patrí aspoň Šaľa III a Úľany nad Žitavou, z ostatných Obid II);
3. Komplexy s nedoloženou kontinuitou osídlenia počas staršieho úseku včasného stredoveku (lokality v katastri obce Čierny Brod);
4. Komplexy s nejasnou situáciou (zo spracúvaných súborov sem patrí Kubáňovo II a Pavlová). Tieto si vyžadujú uskutočniť precízne povrchové prieskumy v záujme doplnenia obrazu osídlenia.

ZÁVER

Sprístupnenie súborov zo Šale III, Úľan nad Žitavou a Pavlovej dopĺňa naše poznatky o sídliskách z obdobia avarského kaganátu o pramene zo starších výskumov. I keď hmotné pamiatky z týchto výskumov sa nám nepodarilo zhromaždiť v úplnosti, ten materiál, ktorý sme mali k dispozícii, významne rozširuje pramennú bázu kultúrnej náplne sídlisk 8. storočia.

Obytné objekty majú početné analógie nielen na ďalších sídliskách z územia kaganátu, ale aj na západoslovanských lokalitách severne a západne od neho. Dvojsochové zemnice sa vyskytujú často na teritóriu avarského kaganátu. Ďalšie stavebné riešenia zemníc, ako napríklad drážková konštrukcia či predsunuté vchody (tie sú v období kaganátu zväčša umiestnené v južnej stene naproti rohu s pieckou) boli zistené na širšom území severne i južne od oblasti kaganátu. To isté platí aj pre kamenné piecky, resp. ohniská, ktoré sú sporadicky vyvýšené. Napriek zjavnej sociálnej stratifikácii, postrehnuteľnej na pohrebiskách z obdobia avarského kaganátu, na spracúvaných sídliskách, ktoré možno s veľkou pravdepodobnosťou do uvedeného obdobia datovať, sa nenašli podstatné argumenty na akési statusové rozdiely medzi objektmi alebo na výraznú hierarchizáciu foriem osídlenia.

Z ostatných kategórií objektov treba spomenúť voľne stojace kupolové piecky. V Šali III sa zistili jamy s kruhovým pôdorysom s priemerom cca 1 m (niekedy i viac) a polkruhovým prierezom. Na lokalitách možno postrehnúť skupinu objektov nepravidelného tvaru, ktoré nemožno jednoznačne zaradiť do niektorého z typov objektov. V ich výplni sa však vyskytli fragmenty mazanice s odtlačkami stavebných prvkov, azda doklady drevo-hlinených stien. O štrnástich objektoch sa nepodarilo získať informácie kvôli ich úplnej deštrukcii ešte pred príchodom archeológa (Šaľa III). Aj vo sfére hospodárskych objektov sa objavujú vzťahy a analógie k severu i k juhu. Na kontakty s juhom poukazujú predovšetkým hlinené kupolové piecky. Na sídliskách z obdobia kaganátu sa vydeľuje niekoľko morfológických skupín sídliskových jám. Hoci sú tvarovo podobné, v ich výplniach sa našiel materiál rôznorodého charakteru. Ojedinelé zachované doklady stavebného riešenia (fragmenty mazaníc) nevykazujú odlišnosti od lepšie publikovaných súborov zo včasného stredoveku.

Najdôležitejšou a najpočetnejšou položkou materiálnej kultúry bola keramika. Celkovo bolo v rámci keramických súborov zistené, že absolútne prevažujú hrncovité tvary nádob, ďalej sporadické misy (a miskovité cedidlo), zvony na pečenie, jeden pekáč alebo pražnica, špeciálne tvary nádob (nádoba s konkávnymi stenami) a vzácné tzv. žltá keramika.

Črepový materiál z lokalít zodpovedá tzv. keramike stredodunajskej kultúrnej tradície. Náplňou databázy s opisnou štatistikou je predovšetkým vyhodnotenie fragmentov hrncovitých nádob. Rôzna dostupnosť jednotlivých keramických komplexov zapríčinila, že v databáze sú zahrnuté iba tri lokality spracúvaného súboru: Cífer-Pác II, Šaľa III a Kubáňovo II. Súhrne je to 3218 keramických jedincov, pričom objekt 2 z Kubáňova II je z hľadiska počtu jedincov jedným z najbohatších v Karpatskej kotline. Nálezové správy zo sídliska Cífer-Pác II a Šaľa III však poukazujú na fakt, že z niektorých objektov keramika chýbala. Podrobné porovnávanie zistených vlastností sa preto týka už spomínaných troch súborov. Každý obsahuje dostatok prvkov pre štatistické spracovanie. Menšiu komparatívnu hodnotu majú fragmenty z Úľan nad Žitavou, dostupné iba vo forme fotografií, a zlomky z Pavlovej, pochádzajúce z kultúrnej vrstvy. Vzhľadom na rozsah databáz sme zvolili ich sprístupnenie vo forme súborov dostupných na internete (<http://www.archeol.sav.sk/studijnezvesti>).

Cífer-Pác II, Šaľa III a Kubáňovo II sú polykultúrne lokality. Takmer vo všetkých spracúvaných objektoch sa objavila intruzívna keramika, zväčša staršia, ale sporadicky i mladšia. Výskyt intrúzií v deštrukciách pecí poukazuje na závažnú skutočnosť, že i kolekcie získané z priestoru vykurovacieho zariadenia môžu zahŕňať nesúdobý materiál.

Porovnanie meraných hodnôt na keramických jedincoch (dĺžky, hrúbky a intervalovej hmotnosti) ukázalo, že výrazný vplyv na štruktúru dát mali podmienky výskumu. Fragmenty s najvyššími hodnotami pochádzajú zo sídliska Šaľa III, kde počas záchranného výskumu v jesenných a zimných mesiacoch bolo nutné vyberať nálezy rýchlo a niekedy zo zamrznutej pôdy. Vyberali sa preto najmä väčšie fragmenty. Najmenej ovplyvnila postdepozíčná história hrúbku črepov, ktorá je obdobná na troch spracúvaných lokalitách. Podľa hmotností sa teda zdá, že súbor z Kubáňova II prešiel v postdepozíčnej histórii najvýraznejšou homogenizáciou. Súbor z Pavlovej sa dá schematicky rozdeliť na hypoteticky staršiu, v ruke robenú keramiku a mladšie obtáčané nádoby. Merané charakteristiky jedincov ukazujú podobnosť štatistických ukazovateľov, pričom ich ovplyvnila rovnaká postdepozíčná história viac než rozdiely v technológii.

Technologicky bola keramika zo spracúvaných súborov jednotná, vyrobená obtáčaním na pomaly rotujúcom kruhu. V morfológii profilov sa objavuje často zhrubnutie črepu v blízkosti dna, niekedy aj v priestore hrdla, alebo tiež zdurení profilu ústia. Ako ostrivo prevažovali kamienky, avšak používala sa i slúda. Na dnách boli sporadicky odtlačky osiek alebo fragmentárne stopy značiek. Z druhotných úprav nádob sa na jedincoch z Cífera-Pácu II a zo Šale III objavil mazanícový povlak, zriedkavo aj reparačné otvory.

Okraje možno rozdeliť približne v dvojcentimetrových intervaloch medzi hraničnými hodnotami 100 a 320 mm, podstavy v medzných priemeroch 78 a 220 mm. Z metrickej analýzy proporčných veľkostí horných častí šestnástich nádob vyplýva, že väčšina indexov sa pohybuje v intervaloch hodnôt pre obtáčané nádoby zo včasnოსlovanského obdobia (Fusek 1994, 47–50), čo poukazuje na málo zmenenú tradíciu výroby nádob podľa zaužívaných mentálnych vzorcov.

V typoch a variantoch mali najvyššie zastúpenie okraje prosté zaoblené, kužeľovito zrezané a prosté žliabkované. Najmenej variabilným súborom je v tomto ohľade kolekcia z Cífera-Pácu II. Výzdoba vnútornej strany ústia má nerovnaké zastúpenie. V súbore z Cífera-Pácu II bola iba na jednom exemplári, v Šali III a v Kubáňove II sa však vyskytuje zhruba na desatine okrajov. Tento typ výzdoby sa nachádza i na fragmentoch z Útan a Pavlovej. V rámci skúmaného horizontu sa pravdepodobne prejavujú regionálne rozdiely. V Šali III na jedenástich a v Kubáňove II na šiestich jedincoch sa vyskytuje ďalší signifikantný znak – výzdoba prednej zrezanej plochy okraja.

V kolekcii z Cífera-Pácu II prevládajú ploché dna, avšak vyskytujú sa i dna so širším prstencom a klenuté. V súbore zo Šale III mala väčšina dien plochú podstavu. V Kubáňove II bolo najviac dien typu Y, s prevahou užšieho a iba s ojedinelým zastúpením širokého prstenca. Z výsledkov spracovania vyplýva rôzna frekvencia profilov dien a interpretáciou môže byť rozdiel v remeselných tradíciách jednotlivých dielní či hrnčiarov.

Čo sa týka zdobenía nádob, na všetkých lokalitách dominuje výzdoba v podobe vlnoviek a obežných línií. V Útanoch nad Žitavou je ich počet vyrovnaný, v Cíferi-Páci II výraznejšie prevládajú vlnovky, v Šali III mierne a v Kubáňove II výrazne prevažujú obežné línie. Výsledky ukazujú regionálne rozdiely v zastúpení, no sledovateľné sú iba na veľkých súboroch keramiky. Ostatné prvky hrebeňovej výzdoby (hrebeňové vpichy, vetvičkový ornament, hrebeňové horizontálne zárezy, hrebeňové zvislé pásy) sa objavujú iba sporadicky. Najviac ich je v súbore z Kubáňova II. Vo všetkých troch spracúvaných súboroch sa zriedkavo nachádza výzdoba jednohrotým nástrojom: vlnovky, ryhy a zárezy.

Súbor zvonov na pečenie obsahoval dvanásť nezdobených jedincov. Všetky patrili do technologickej skupiny zvonov s odtlačkami slamy a tráv. Ako úplne novú kategóriu včasnostredovekých náleзов z územia Slovenska prezentujeme zdobené zvony na pečenie z Cífera-Pácu II (C79_27) a zo Šale III (S62_33). Hoci boli analogické tvary zo slovenských lokalít z obdobia kaganátu známe, považovali sa za misky. Zvony indikujú svojský spôsob prípravy jedla, ktorá mohla i nemusela súvisieť s etnicitou. Ostatné zvláštne keramické tvary nachádzajú relatívne presvedčivé analógie v materiáli z obdobia kaganátu, s výnimkou exemplára z objektu XIV v Šali (tab. XXIV: 1). Jediný zlomok tzv. žltej keramiky v spracúvaných súboroch pochádza z objektu 2 v Kubáňove II (K2_1201).

Keramika zo spracúvaných súborov sa najviac podobá na obtáčanú keramiku z Hurbanova-Bohatej I a II, z Bratislavy-Jaroviec III, z Košútov, z Bratislavy-Devínskej Novej Vsi VII, materiálu z horizontov II a III v Bajči, súborom z Čeladíc a Nitry-Šindolky. Z východného Slovenska sú známe analógie v mladšom materiáli z Vranova nad Topľou-Lomnice a Dvorianok. Za znaky tohto horizontu možno považovať predovšetkým nevýraznú profiláciu ústí a okrajov a absenciu výzdoby radielkom. Často sa vyskytuje zdobenie ústia i okraja nádoby. Objavuje sa výzdoba jednohrotým nástrojom. Prevahu však majú pásy vlnoviek a obežných línií v rôznych kombináciách, pokrývajúce rôzne veľké plochy na nádobách. K charakteristickým znakom horizontu treba priradiť aj výzdobu zrezanej plochy ústí. Súpis už známych sídlisk z obdobia avarského kaganátu možno obohatiť o lokalitu Slovenské Ďarmoty. Tamojší keramický materiál je analogický s materiálom z ostatných sídlisk z 8. storočia. Nemôžeme vylúčiť, že predovšetkým v Cíferi-Páci II a v Šali III sa nachádzajú objekty s chronologickým presahom do 9. storočia.

Rozdiel medzi sídliskovou keramikou s prevažným zastúpením obtáčaného riadu a pohrebiskovou keramikou aj s ručne vyhotovenými nádobami si vysvetľujeme odlišným kontextom výroby. Sídlisková keramika sa zrejme vyrábala vo väčších objemoch v rámci poloprofesionálneho remesla, kde boli asi sezónne zamestnaní muži. Pohrebisková keramika musela byť *ad hoc* k dispozícii v čase uloženia do hrobu, preto ju azda narýchlo vyrábali aj v ruke. Nemožno však vylúčiť ani rituálny dôvod jej zhotovovania.

Z analýzy drobných predmetov vyplýva, že sú z hľadiska chronologického menej výrazné a využiteľné. Náušnica z objektu II na sídlisku Šala III patrí medzi prosté šperky vyskytujúce sa počas 8. i 9. storo-

čia. Najspôľahlivejším datovacím prostriedkom sú tak zvony na pečenie, nájdené na všetkých lokalitách spracúvaného súboru. Mali by súvisieť s 8. storočím, najneskôr so začiatkom 9. storočia.

Všetky tri lokality, s viacerými obytnými objektmi možno zaradiť do kategórie rozptýlený typ sídliska s viacerými zhlukmi objektov.

Dosiaľ preskúmané pozostatky sídlisk ukazujú, že sídelné formy v období kaganátu sa nevelmi líšili od slovanských agrárnych sídlisk. Nemôžeme to však považovať za doklad „slavinity“ týchto foriem (azda iba pôvodu niektorých javov v slovanskom prostredí), ale iba za potvrdenie podobných, resp. rovnakých ekonomických vzťahov v rámci agrárneho osídlenia. Zásadným dôvodom pre situovanie sídlisk bola predovšetkým blízkosť vodného zdroja. Spoločnou vlastnosťou sídlisk Kubáňovo II, Úľany nad Žitavou a Pavlová je ich umiestnenie na piesočných dunách. Tento faktor nie je však v rámci včasného stredoveku ohraničený ani časovo, ani priestorovo. Je teda viac než pravdepodobné, že kultúrna príslušnosť pri situovaní sídlisk nehrala úlohu.

Z hľadiska súvekej štruktúry osídlenia z 8. storočia v Cíferi-Páci II a v Šali III sme nemohli veľa pridať k už publikovaným zisteniam (Zábojník 2008a, 272–273, 278–280). Vyhodnotením rôznorodých faktov možno dôjsť k názoru, že na juhozápadnom Slovensku nejestvovalo akési všeobecné pravidlo pre zakladanie sídlisk a ich zánik niekedy na prelome 8. a 9. storočia. Zatiaľ nevieme presne určiť hranicu medzi vyznievaním horizontu 8. storočia a postupným rozširovaním keramiky veľkomoravského obdobia. Toto rozmedzie mohlo byť podmienené predovšetkým regionálnymi rozdielmi.

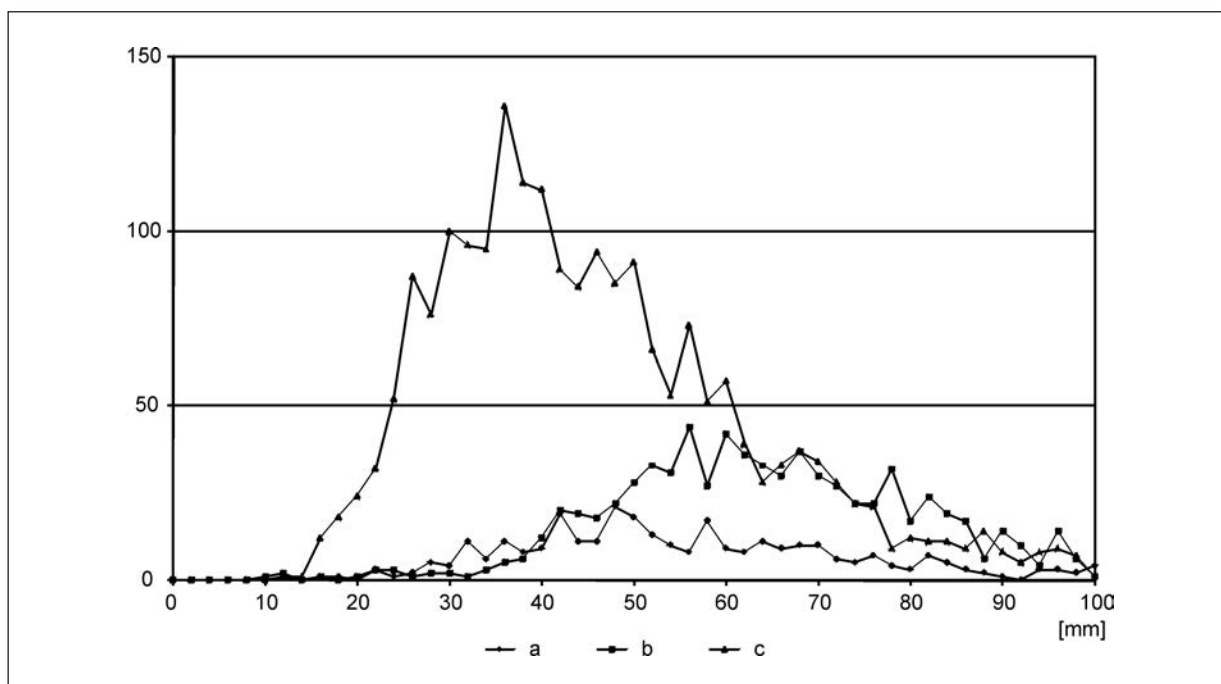

Diagram 1. Dĺžka jedincov do 100 mm v spracúvaných súboroch. Legenda: a – Cífer-Pác II (303 jedincov); b – Šaľa III (728 jedincov); c – Kubáňovo II (2045 jedincov). Na vodorovnej osi sú zaznamenané triedy dĺžky jedincov, na zvislej osi počet jedincov.

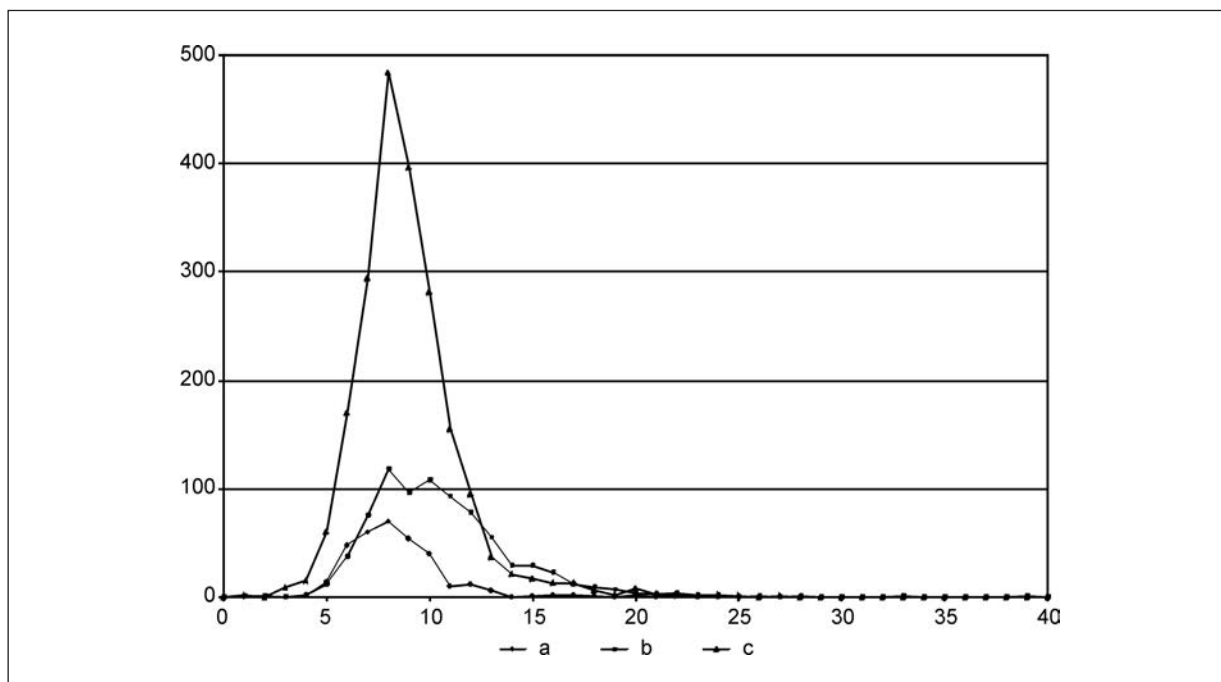

Diagram 2. Hrúbka jedincov v spracúvaných súboroch. Legenda: a – Cífer-Pác II; b – Šaľa III; c – Kubáňovo II. Na vodorovnej osi sú zaznamenané triedy hrúbky jedincov, na zvislej osi počet jedincov.

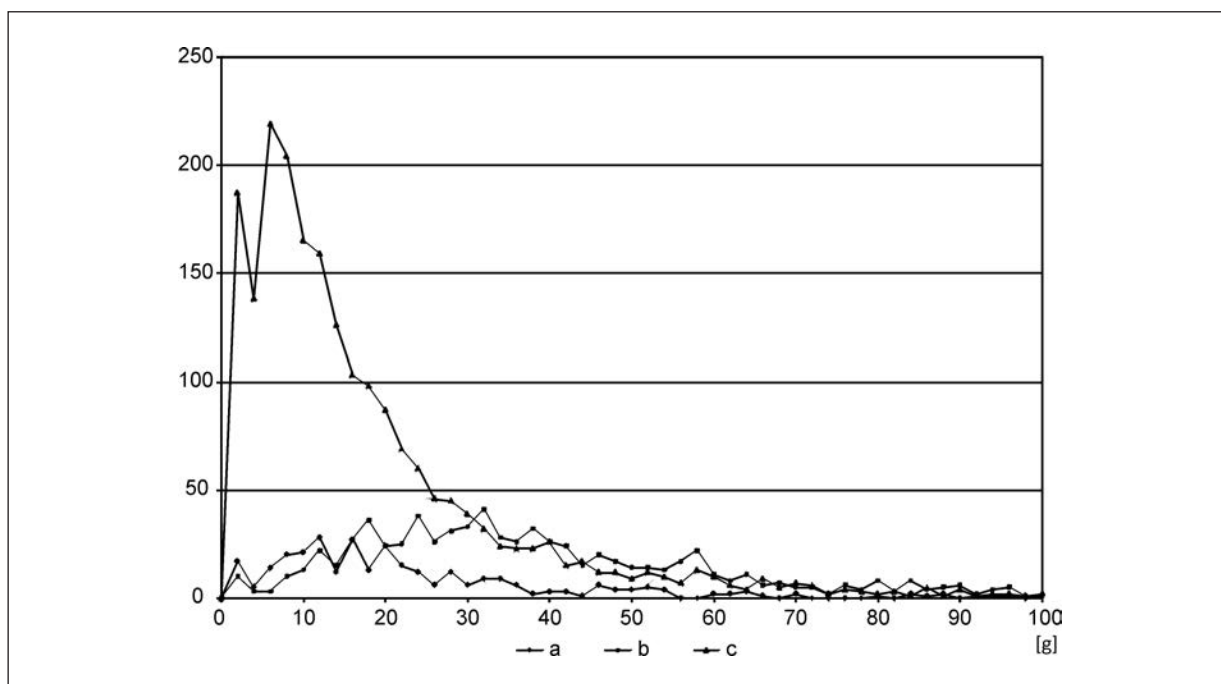

Diagram 3. Hmotnosť jedincov do 100 g. Legenda: a – Cífer-Pác II (308 jedincov); b – Šaľa III (737 jedincov); c – Kubáňovo II (2060 jedincov). Na vodorovnej osi sú zaznamenané triedy hmotnosti jedincov, na zvislej osi počet jedincov.

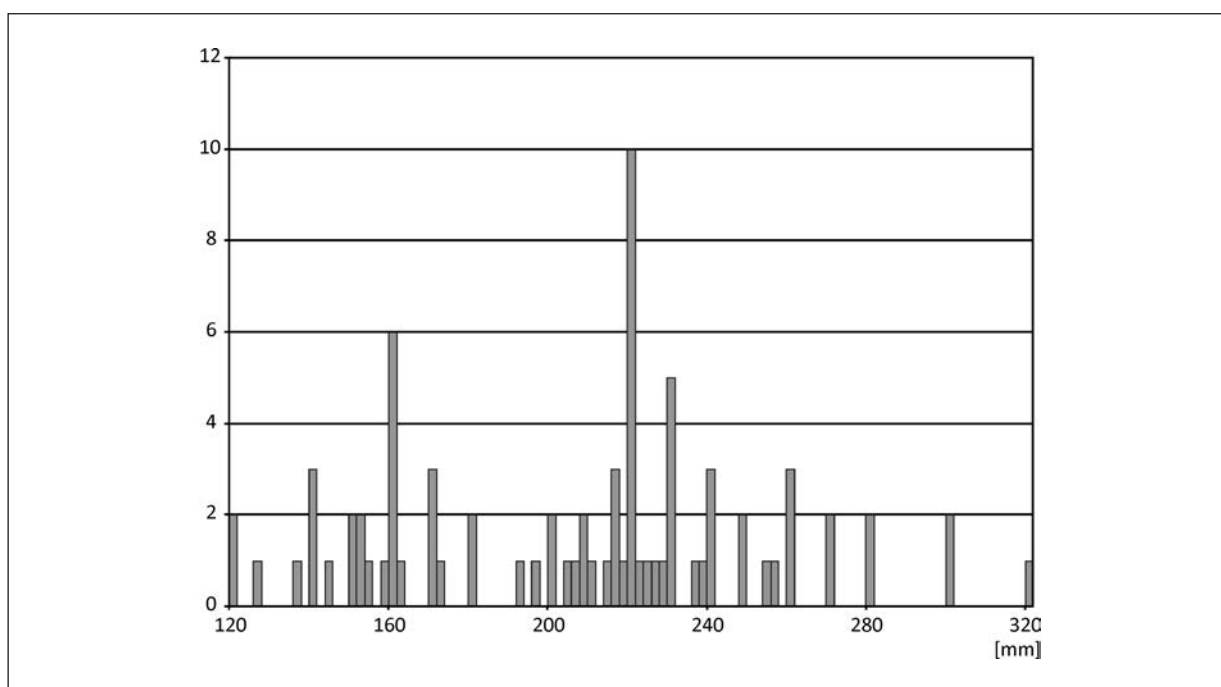

Diagram 4. Šaľa III. Priemery okrajov. Vodorovná os zobrazuje priemer okrajov, zvislá os ukazuje počet jedincov.

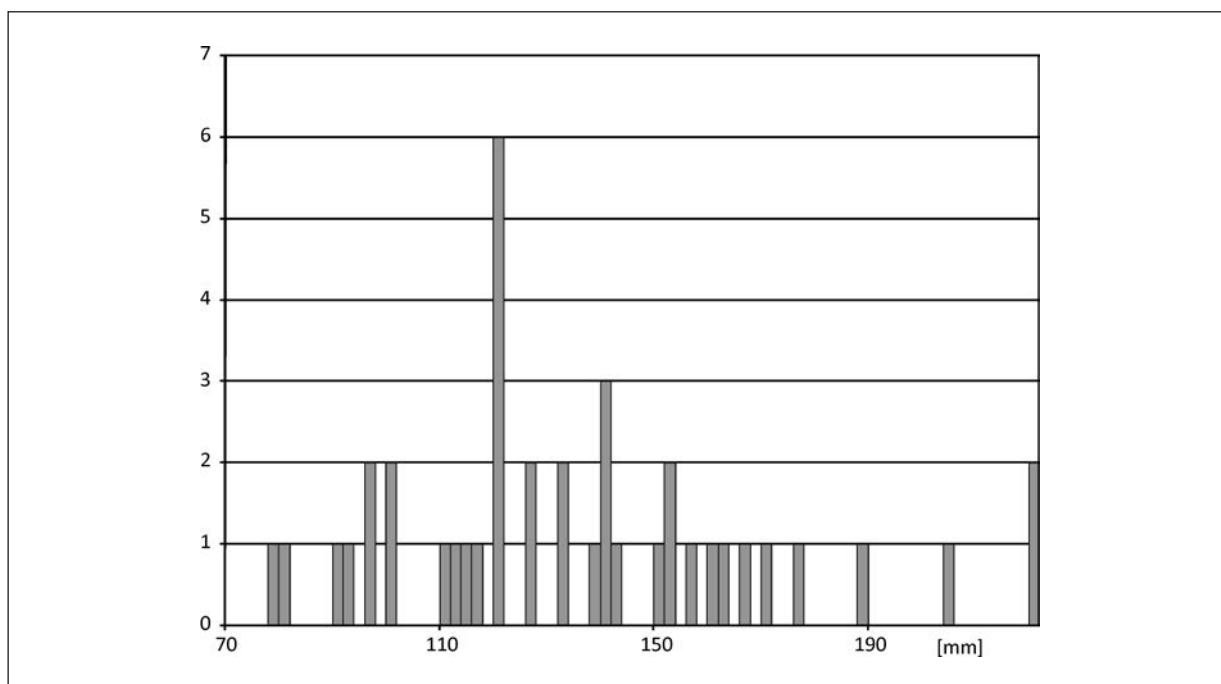

Diagram 5. Šaľa III. Priemery podstav. Vodorovná os zobrazuje priemer podstav, zvislá os ukazuje počet jedincov.

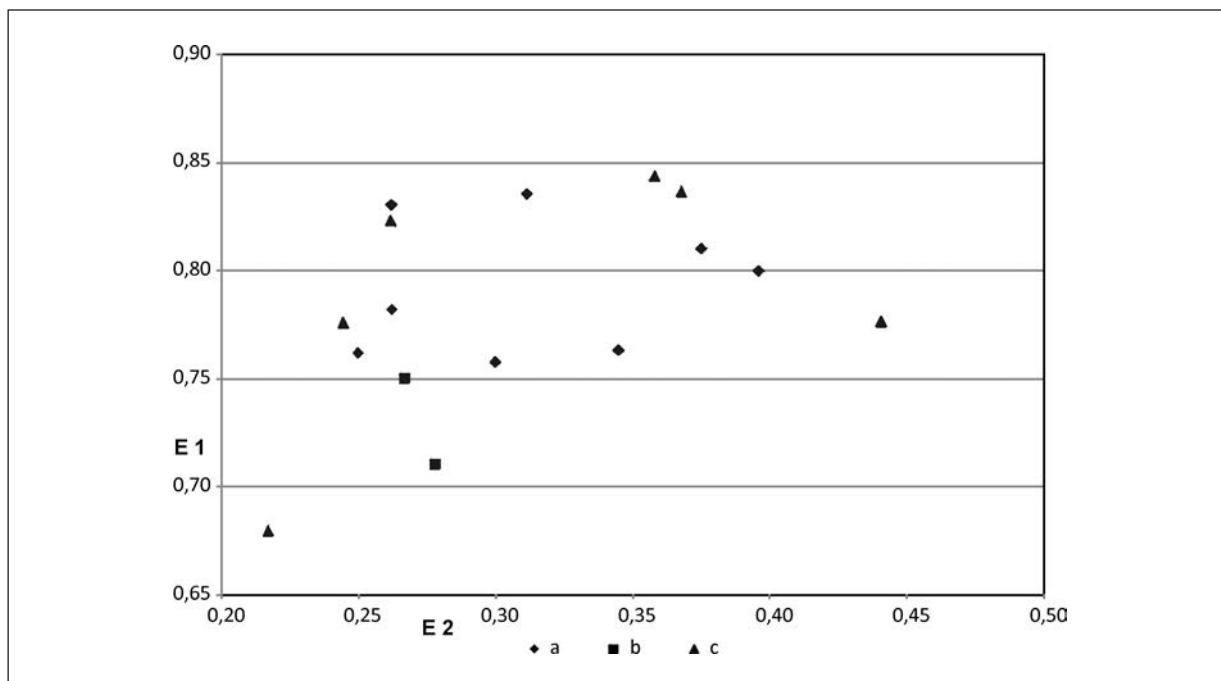

Diagram 6. Rozptyl indexov horných častí nádob podľa rovnice E (Fusek 1994, 47 – 48). Legenda: a – Cífer-Pác II; b – Šaľa III; c – Kubáňovo II.

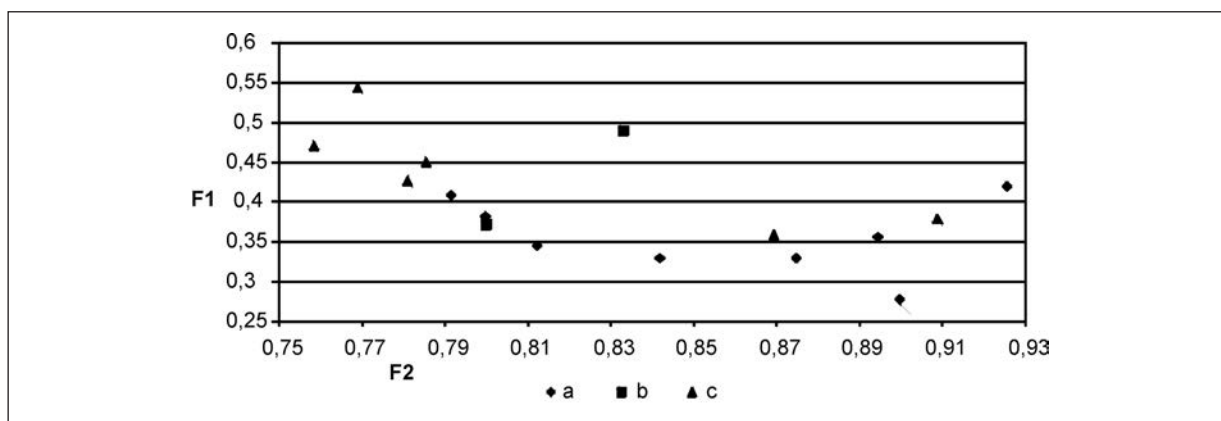

Diagram 7. Rozptyl indexov horných častí nádob podľa rovnice F (Fusek 1994, 48 – 49). Legenda: a – Cífer-Pác II; b – Šaľa III; c – Kubáňovo II.

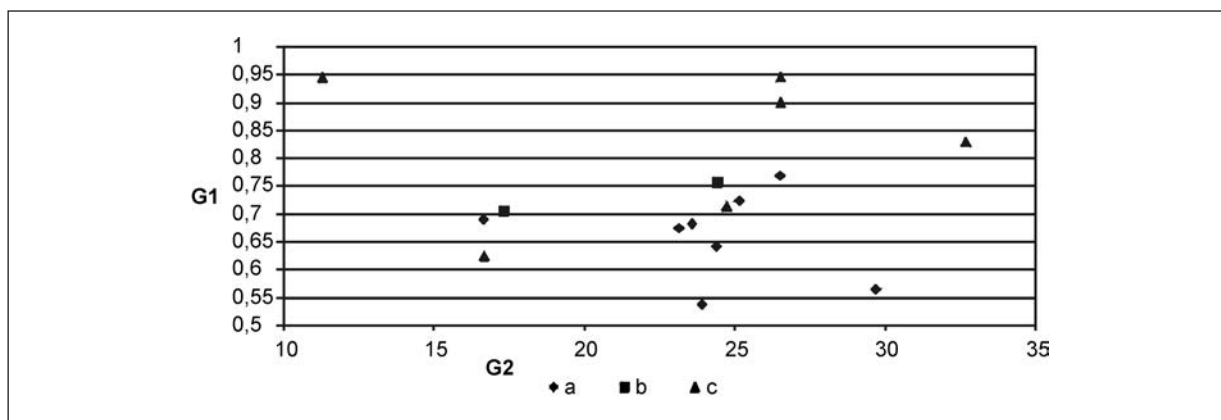

Diagram 8. Rozptyl indexov horných častí nádob podľa rovnice G (Fusek 1994, 49 – 50). Legenda: a – Cífer-Pác II; b – Šaľa III; c – Kubáňovo II.

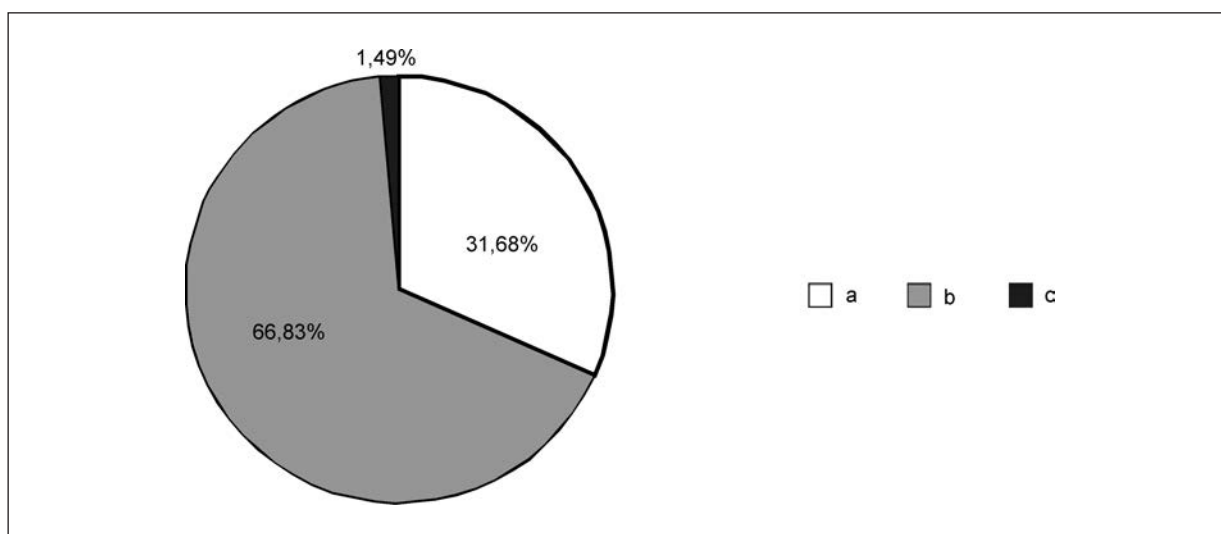

Diagram 9. Šaľa III. Pomer nezdobených a zdobených jedincov v súbore. Legenda: a – nezdobené jedince; b – jedince s hrebeňovou výzdobou; c – jedince s jednohrotou výzdobou.

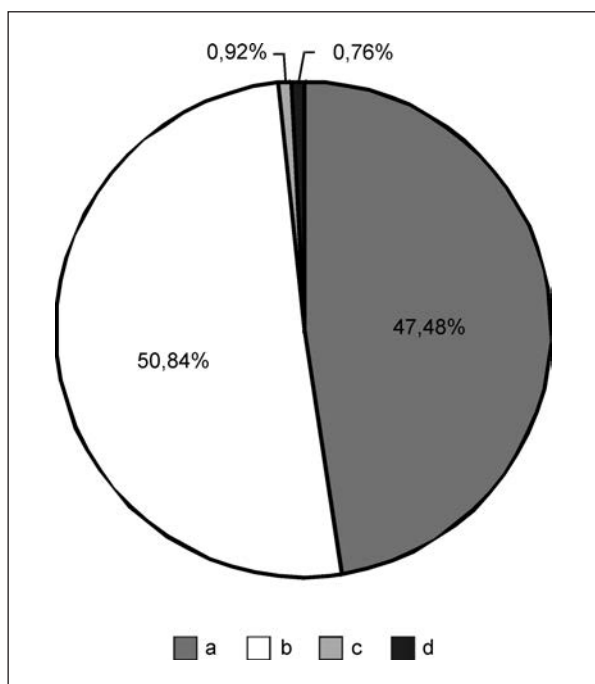

Diagram 10. Šaľa III. Pomer jednotlivých prvkov výzdoby vyhotovenej hrebeňom. Legenda: a – hrebeňová vlnovka; b – hrebeňové obežné línie; c – hrebeňové vpichy; d – hrebeňové zárezy.

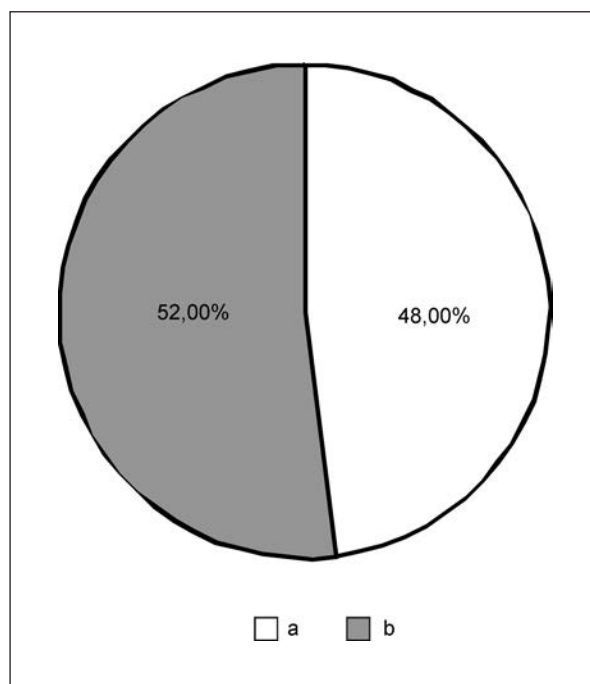

Diagram 11. Úľany nad Žitavou. Pomer výzdobných techník. Legenda: a – nezdobené jedince; b – jedince zdobené hrebeňovou výzdobou.

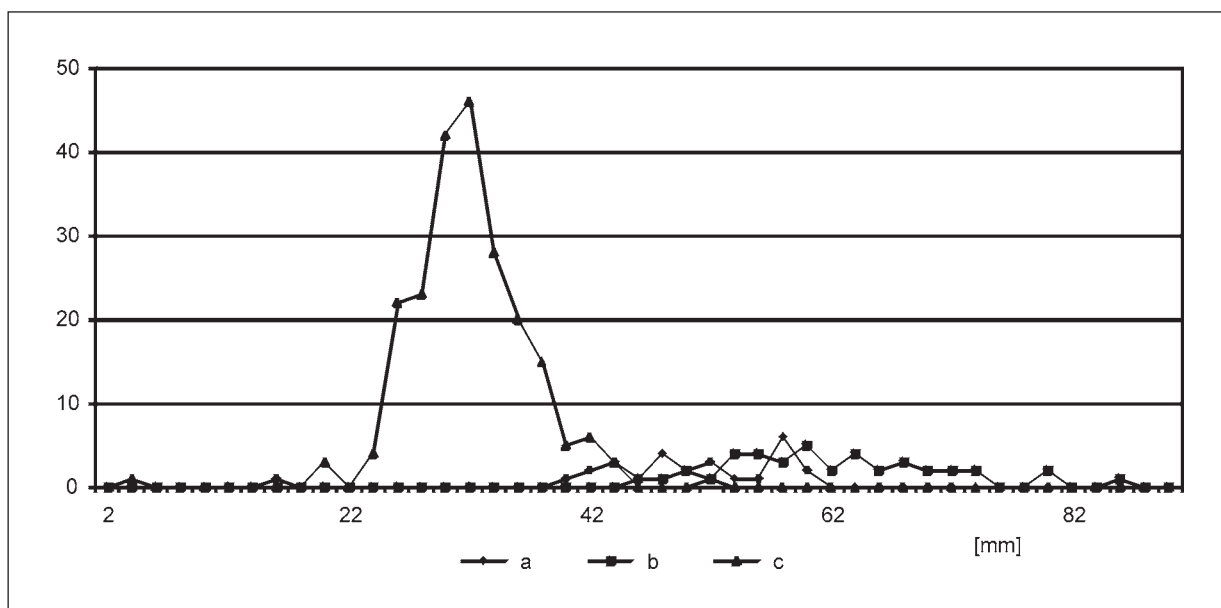

Diagram 12. Dĺžka všetkých jedincov, ktorých hmotnosť má hodnotu modusu súboru. Legenda: a – Cífer-Pác II (16 g); b – Šaľa III (32 g); c – Kubáňovo II (6 g). Na vodorovnej osi sú zaznamenané triedy dĺžky jedincov, na zvislej osi počet jedincov.

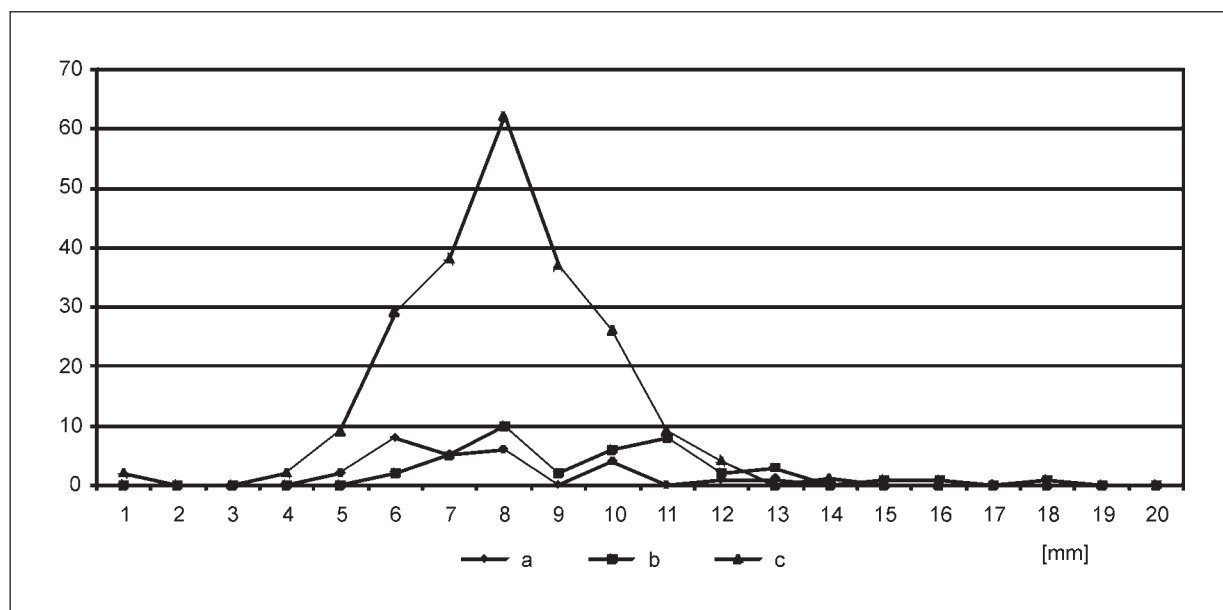

Diagram 13. Hrúbka všetkých jedincov, ktorých hmotnosť má hodnotu modusu súboru. Legenda: a – Cífer-Pác II (16 g); b – Šaľa III (32 g); c – Kubáňovo II (6 g). Na vodorovnej osi sú zaznamenané triedy hrúbky jedincov, na zvislej osi počet jedincov.

Tabela 1. Vlastnosti obytných objektov zo sídlisk Šaľa III a Úľany nad Žitavou: a – lokalita; b – označenie sídliskového objektu; c – tvar pôdorysu; d – najväčšia dĺžka [m]; e – najväčšia šírka [m]; f – plocha [m²]; g – zistený v hĺbke od povrchu [m]; h – najväčšia hĺbka od zistenia [m]; i – orientácia dlhšej osi; j – vykurovacie zariadenie; k – stratigrafický vzťah; l – obrázok.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
Šaľa III	4	nepravideľný ovál	1,62	1,06	–	–	0,8	V-Z	ohnisko vyložené kameňmi	–	2
Šaľa III	8	nepravideľný šesťuholník	3,8	2,5	9,5	–	0,8	V-Z	?	mladší stredoveký zásah	3
Šaľa III	12	nepravideľný obdĺžnik	5	4,2	21	0,8	–	V-Z	?	–	4
Šaľa III	14	?	2	1,56	–	–	1,08	–	nezachovalo sa	–	5
Šaľa III	27	nepravideľný	2,8	2,4	6,72	–	0,6	S-J	vyvýšené ohnisko	–	6, 7
Šaľa III	II	nepravideľný štvorec	4	3,9	15,6	–	0,6	–	asi kamenná piecka	–	10
Úľany nad Žitavou	1	štvorec	2,9	2,9	8,41	0,55	0,3	–	ohnisko vyložené kameňmi	–	24

Tabela 2. Vlastnosti objektov zo sídliska Šaľa III: a – označenie sídliskového objektu; b – tvar pôdorysu; c – najväčšia dĺžka [m]; d – najväčšia šírka [m]; e – zistený v hĺbke od povrchu [m]; f – najväčšia hĺbka od úrovne zistenia [m]; g – orientácia dlhšej osi; h – superpozícia; i – subpozícia; j – poznámka; k – obrázok.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k
1	ovál	2,92	2,28	–	0,5	SZ-JV	–	–	–	12
2	nepravidelný kruh	–	–	–	0,6	–	–	–	–	
3	nepravidelný kruh	3,68	3,34	0,8	1,2	–	–	–	–	13
7	nepravidelný kruh	2,34	2,04	–	–	–	–	6 (mladší - stredovek, novovek?)	zničená bagrom	14
XV	nepravidelný	–	–	–	–	–	–	–	–	–
21	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
22	–	–	–	–	–	–	–	–	zničená bagrom	–
23	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
24	–	–	–	–	–	–	–	–	zničená bagrom	–
25	–	–	–	–	0,8	–	–	–	–	–
26	–	–	–	–	–	–	–	porušená stredovekým zásahom	zničená bagrom	–
N	–	–	–	–	–	–	–	–	zničená bagrom	–
SL	–	–	–	–	–	–	–	–	zničená buldozénom	–
I	–	–	–	–	–	–	–	–	zničená zemnými prácami	–
V	ovál	1,46	1	–	1,11	Z-V	–	–	–	15
VII	kruh	2,5	2,5	0,6	2,16	–	VIII/63 (doba rímska)	–	–	17
XI	nepravidelný	2,3	2,3	0,5	0,78	SZ-JV	–	–	–	
62	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
235	–	0,8	–	–	1,8	–	–	–	–	18

Tabela 3. Vlastnosti voľne stojacich pecí a pecí v objektoch na sídliskách Šaľa III a Úľany nad Žitavou: a – lokalita; b – označenie sídliskového objektu; c – tvar pôdorysu; d – maximálna dĺžka [m]; e – šírka [m]; f – najväčšia hĺbka od úrovne zistenia [m]; g – orientácia dlhšej osi; h – súčasť objektu; i – poloha v objekte; j – obrázok.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
Šaľa III	XIV	ovál	1,48	1,44	v. 1,62	–	–	–	8, 9
Šaľa III	–	nepravidelný	1,62	1,06	0,8	V-Z	4	neurčiteľná	2
Šaľa III	–	ovál	0,92	0,68	–	SZ-JV	27	pri strede južnej polovice objektu	6, 7
Šaľa III	–	nepravidelný	2	1	–	–	II	východná časť objektu	10
Úľany nad Žitavou	–	kruh	0,5	0,5	–	–	1	severozápadný roh	24

Tabela 5. Šaľa III. Základné vlastnosti súboru keramiky. Sivým rastrom sú vyznačené objekty s nekompletným súborom: a – označenie sídliskového objektu; b – hmotnosť keramických jedincov [g]; c – počet jedincov; d – počet fragmentov; e – priemerná hmotnosť jedinca v objekte [g]; f – priemerná hmotnosť fragmentu v objekte [g]; g – fragmentárnosť; h – zvony na pečenie; i – počet intrúzií; j – celkový počet fragmentov keramiky v objekte; k – pomer intrúzií v objekte; S – spolu.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k
1	2484	48	48	51,75	51,75	100,00%	–	97	145	66,90%
2	540	19	19	28,42	28,42	100,00%	5	10	34	29,41%
3	694	8	13	86,75	53,38	61,54%	–	–	13	–
4	2380	48	48	49,58	49,58	100,00%	1	1	50	2,00%
7	444	12	13	37	34,15	92,31%	–	2	15	13,33%
12	3696	61	62	60,59	59,61	98,39%	–	3	65	4,62%
14	2672	50	50	53,44	53,44	100,00%	–	2	52	3,85%
23	124	5	5	24,8	24,8	100,00%	–	1	6	16,67%
24	5354	47	50	113,91	107,08	94,00%	2	2	54	3,70%
25	178	6	6	29,67	29,67	100,00%	–	–	6	–
27	1956	29	31	67,45	63,1	93,55%	–	–	31	–
XIV	882	27	27	32,67	32,67	100,00%	–	15	42	35,71%
XV	1410	31	31	45,48	45,48	100,00%	–	8	39	20,51%
N	2534	74	76	34,24	33,34	97,37%	–	10	86	11,63%
SL	7240	148	152	48,92	47,63	97,37%	–	–	152	–
I	4726	114	117	41,46	40,39	97,44%	1	–	118	–
II	1241	26	26	47,73	47,73	100,00%	–	–	26	–
XI	1288	19	19	67,79	67,79	100,00%	–	–	19	–
62-1-62	1668	32	39	52,13	42,77	82,05%	1	–	40	–
Spolu	41511	804	832	51,63	49,89	96,63%	10	151	993	15,21%

Tabela 6. Šaľa III. Výzdobné motívy na keramike: a – označenie sídliskového objektu; b – výzdoba hrebeňom; c – vlnovka; d – obežná línia; e – vpichy; f – zárezy; g – výzdoba jednohrtým nástrojom; h – vlnovka; i – obežná línia; j – zárezy; k – plastická výzdoba.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k
1	32	12	25	–	–	–	–	–	–	–
2	6	4	3	–	–	–	–	–	–	–
3	6	4	6	–	–	–	–	–	–	–
4	36	19	22	1	–	1	–	–	1	–
7	2	2	2	–	–	–	–	–	–	–
12	36	20	24	–	–	2	1	1	–	–
14	36	27	9	1	1	–	–	–	–	–
23	2	1	1	–	–	–	–	–	–	–
24	36	31	12	–	–	–	–	–	–	–
25	3	1	2	–	–	–	–	–	–	–

Tabela 6. Pokračovanie.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k
27	19	10	16	–	1	–	–	–	–	–
XIV	18	13	6	–	–	–	–	–	–	–
XV	22	20	5	1	–	–	–	–	–	–
N	55	23	52		–	–	–	–	–	–
SL	102	62	61	1	1	4	–	–	4	1
I	76	33	54	–	1	4	2	1	1	
II	22	15	14	–	1	–	–	–	–	1
XI	13	7	6	–	–	1	–	1	–	–
62-1-62	16	7	13	2	–	–	–	–	–	1
Spolu	538	311	333	6	5	12	3	3	6	3

Tabela 7. Šaľa III. Vlastnosti okrajov, hrdiel a dien: a – označenie sídliskového objektu; b – okraje; c – hrdlá; d – dná; e – pomer v celkovom súbore; f – priemerná dĺžka [mm]; g – priemerná hrúbka [mm]; h – priemerná hmotnosť [g].

a	b	c	d
1	6	3	4
2	4	–	3
3	2	–	2
4	10	1	4
7	–	–	2
12	14	3	4
14	9	4	2
23	1	–	1
24	7	1	3
25	1	–	–
27	3	4	4
XIV	1	1	–
XV	3	4	–
N	6	1	2
SL	25	8	13
I	12	4	5
II	9	2	1
XI	4	–	4
62-1-62	4	2	1
Spolu	121	38	55
e	15,05%	4,73%	6,84%
f	78,77	74,71	87,38
g	12,38	10,37	16,67
h	65,19	60,47	122,87

Tabela 8. Šaľa III. Nezdobené a zdobené jedince: a – označenie sídliskového objektu; b – nezdobené jedince; c – zdobené jedince; d – pomer v súbore; e – priemerná dĺžka [mm]; f – priemerná hrúbka [mm]; g – priemerná hmotnosť [g].

a	b	c
1	16	32
2	13	6
3	2	6
4	11	37
7	10	2
12	24	37
14	14	36
23	3	2
24	11	36
25	3	3
27	9	20
XIV	9	18
XV	9	22
N	19	55
SL	43	105
I	35	79
II	3	23
XI	6	13
62-1-62	15	17
Spolu	255	549
d	31,72%	68,28%
e	65,04	71,36
f	12,01	9,97
g	49,93	52,42

Tabela 9. Šaľa III. Typy okrajov, typy a varianty dien: a – označenie sídliskového objektu; b – počet okrajov; c – typ A; d – typ B; e – typ C; f – typ D; g – počet dien; h – typ X; i – typ Y; j – variant Y1; k – variant Y2; l – typ Z.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
1	6	2	4	–	–	4	1	–	–	–	3
2	4	1	–	3	–	3	–	1	–	1	–
3	2	–	2	–	–	2	2	–	–	–	–
4	10	1	4	3	2	4	3	1	1	–	–
7	–	–	–	–	–	2	1	1	1	–	–
12	14	2	12	–	–	4	1	2	1	1	1
14	9	1	8	–	–	2	–	–	–	–	2
23	1	–	–	–	1	1	–	1	1	–	–
24	7	1	6	–	–	3	–	1	–	1	2
25	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
27	3	–	1	1	1	4	–	–	–	–	4
XIV	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
XV	3	–	2	1	–	–	–	–	–	–	–
N	6	–	5	1	–	2	–	–	–	–	2
SL	25	3	19	2	1	13	4	3	2	1	6
I	12	1	8	3	–	5	–	1	–	1	4
II	9	2	6	1	–	1	–	1	–	1	–
XI	4	1	3	–	–	4	2	1	–	1	1
62-1-62	4	–	1	3	–	1	–	1	–	1	–
Spolu	121	15	83	18	5	55	14	14	6	8	25

Tabela 10. Šaľa III. Vlastnosti fragmentov zvonov na pečenie: a – jedinec; b – dĺžka [mm]; c – hrúbka [mm]; d – hmotnosť [g]; e – počet jedincov; f – počet zlomkov jedinca; g – okraj; h – priemer okraja [mm]; i – nezdobený jedinec; j – zdobený jedinec; k – výzdoba hrebeňom; l – vlnovka; m – obežné línie; n – tabuľka.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n
S2_10	33	12	6	1	1	–	–	1	–	–	–	–	–
S2_6	65	21	52	1	1	–	–	1	–	–	–	–	II
S2_7	34	11	8	1	1	–	–	1	–	–	–	–	–
S2_8	37	18	12	1	1	–	–	1	–	–	–	–	–
S2_9	44	14	16	1	1	–	–	1	–	–	–	–	–
S4_49	99	20	148	1	2	–	–	1	–	–	–	–	III
S24_1	143	23	212	1	1	–	–	1	–	–	–	–	XI
S24_2	113	28	248	1	1	–	–	1	–	–	–	–	VIII
S62_33	163	19	432	1	3	1	300	–	1	1	1	1	VII
SI_3	64	25	94	1	1	–	–	1	–	–	–	–	XX

Tabela 12. Dĺžka fragmentov z troch spracúvaných súborov [mm]: a – priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – počet.

	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
a	60,82	69,47	46,54
b	53,5	65	42
c	41	55	35
d	7,86	9,51	4,49
e	2,30	2,12	1,58
f	12	10	3
g	225	263	180
h	326	805	2088

Tabela 13. Hrúbka fragmentov z troch spracúvaných súborov [mm]: a – priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – počet.

	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
a	8,48	10,63	8,88
b	8	10	9
c	8	8	8
d	7,94	7,27	6,39
e	2,25	1,76	1,65
f	4	1	1
g	22	39	27
h	326	805	2088

Tabela 14. Hmotnosť fragmentov z troch spracúvaných súborov [g]: a – priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – súčet; i – počet.

	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
a	34,47	52,10	19,61
b	20	36	12
c	16	32	6
d	109,11	28,41	29,19
e	9,05	4,54	4,27
f	2	2	2
g	940	668	278
h	11237	41943	40937
i	326	805	2088

Tabela 15. Priemer okrajov z troch spracúvaných súborov [mm]: a – priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – počet.

	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
a	176,48	206,33	175,77
b	180	216	162
c	180	220	160
d	-0,41	-0,50	0,75
e	0,41	0,06	0,63
f	116	120	108
g	260	320	320
h	25	79	71

Tabela 16. Priemer podstáv z troch spracúvaných súborov [mm]: a – priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – počet.

	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
a	112,92	134,9	122,28
b	110	129	120
c	100	120	120
d	0,06	0,31	-0,90
e	0,51	0,71	0,02
f	80	78	80
g	154	220	160
h	13	40	58

Tabela 17. Dĺžka nezdobených fragmentov z troch spracúvaných súborov [mm]: a – priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – počet.

	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
a	55,72	65,04	41,64
b	51	62	38
c	50	55	25
d	4,20	2,81	4,24
e	1,60	1,21	1,59
f	16	12	3
g	165	162	153
h	137	255	860

Tabela 18. Hrúbka nezdobených fragmentov z troch spracúvaných súborov [mm]: a – priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – počet.

	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
a	9,25	12,01	9,51
b	8	11	9
c	8	9	8
d	4,80	5,97	3,83
e	2,04	1,69	1,45
f	5	2	1
g	22	39	27
h	137	255	860

Tabela 19. Hmotnosť nezdobených fragmentov z troch spracúvaných súborov [g]: a – priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – súčet; i – počet.

	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
a	26,87	49,93	17,22
b	18	36	10
c	20	32	6
d	21,81	39,87	27,65
e	4,00	5,45	4,53
f	2	2	2
g	272	668	232
h	3681	12732	14809
i	137	255	860

Tabela 20. Dĺžka zdobených fragmentov z troch spracúvaných súborov [mm]: a – priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – počet.

	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
a	64,51	71,36	49,97
b	57	67	46
c	48	55	35
d	7,15	11,48	4,78
e	2,32	2,42	1,63
f	12	10	15
g	225	263	180
h	189	549	1228

Tabela 21. Hrúbka zdobených fragmentov z troch spracúvaných súborov [mm]: a – priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – počet.

	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
a	7,92	9,97	8,43
b	8	10	8
c	7	8	8
d	0,47	2,34	1,54
e	0,64	1,02	0,41
f	4	1	1
g	15	24	18
h	189	549	1228

Tabela 22. Hmotnosť zdobených fragmentov z troch spracúvaných súborov [g]: a – priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – súčet; i – počet.

	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
a	39,97884	52,42	21,28
b	20	36	14
c	16	24	12
d	78,53	20,46	31,56
e	7,96	3,92	4,18
f	2	2	2
g	940	514	278
h	7556	28779	26128
i	189	549	1228

Tabela 23. Vlastnosti zvonov na pečenie zo všetkých lokalít: a – aritmetický priemer; b – medián; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – súčet; i – počet; j – dĺžka jedincov [mm]; k – hrúbka jedincov [mm]; l – hmotnosť jedincov [g].

	j	k	l
a	81,1	21,6	127,9
b	62	20	47
c	–	20	6
d	0,5	7,1	0,5
e	1,1	2,3	1,3
f	30	9	6
g	210	63	468
h	–	–	2046
i	16	16	16

Tabela 24. Pavlová. Dĺžka fragmentov z predpokladaných dvoch horizontov sídliska [mm]: a – aritmetický priemer; b – mediám; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – počet; i – predpokladaný starší horizont osídlenia; j – predpokladaný mladší horizont osídlenia.

	i	j
a	85	86,67
b	80	86
c	80	96
d	-0,46	-0,05
e	0,80	0,51
f	50	43
g	137	148
h	15	27

Tabela 25. Pavlová. Hrúbka fragmentov z predpokladaných dvoch horizontov sídliska [mm]: a – aritmetický priemer; b – mediám; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – počet; i – predpokladaný starší horizont osídlenia; j – predpokladaný mladší horizont osídlenia.

	i	j
a	10,53	13,81
b	8	10
c	6	7
d	2,18	23,56
e	1,54	4,74
f	6	7
g	24	98
h	15	27

Tabela 26. Pavlová. Hmotnosť fragmentov z predpokladaných dvoch horizontov sídliska [g]: a – aritmetický priemer; b – mediám; c – modus; d – koeficient zahrotenosti; e – koeficient šikmosti; f – minimum; g – maximum; h – súčet; i – počet; j – predpokladaný starší horizont osídlenia; k – predpokladaný mladší horizont osídlenia.

	j	k
a	69,87	67,63
b	44	54
c	Nedostupný	16
d	-0,13	1,91
e	1,02	1,29
f	18	14
g	182	206
h	1048	1826
i	15	27

Tabela 27. Šaľa III. Typy a varianty okrajov nádob: a – jedinec; b – typologické zaradenie.

a	b	a	b	a	b	a	b
S1_1	B1	S12_9	B1	SXV_27	B1	SSL_133	B1
S1_2	B1	S12_15	B11	SN_64	B5	SSL_137	B1
S1_25	B12	S12_16	B5	SN_67	B1	SSL_138	B5
S1_39	A1	S12_17	B5	SN_68	B1	SSL_139	B5
S1_40	A1	S12_18	B11	SN_69	B1	SSL_141	B1
S1_48	B1	S12_19	B1	SN_70	B1	SSL_142	B1
S2_1	C1	S14_40	A1	SN_72	C6	SI_1	B8

Tabela 27. Pokračovanie.

a	b	a	b	a	b	a	b
S2_2	A6	S14_41	B5	S62_25	B8	SI_2	A6
S2_3	C1	S14_42	B12	S62_28	C7	SI_107	B8
S2_4	C4	S14_45	B8	S62_30	C7	SI_108	B1
S3_3	B12	S14_46	B8	S62_31	C7	SI_109	B1
S3_8	B1	S14_47	B2	SSL_46	B1	SI_110	B6
S4_35	D3	S14_48	B12	SSL_47	B11	SI_111	C2
S4_36	B5	S14_49	B1	SSL_50	B1	SI_112	B7
S4_37	C5	S14_50	B3	SSL_51	B1	SI_114	C1
S4_38	D3	S23_1	D1	SSL_52	A6	SI_115	C3
S4_43	A2	S24_3	A8	SSL_53	C8	SI_116	B1
S4_44	C1	S24_4	B1	SSL_54	D1	SI_117	B1
S4_45	B1	S24_5	B8	SSL_55	B6	SII_1	A1
S4_46	B1	S24_8	B10	SSL_56	B5	SII_2	C1
S4_47	C1	S24_9	B1	SSL_57	B2	SII_4	B5
S4_48	B2	S24_10	B3	SSL_58	A1	SII_5	B1
S12_1	B1	S24_11	B2	SSL_59	B12	SII_6	B1
S12_2	B8	S25_1	B4	SSL_125	B1	SII_7	B1
S12_3	B5	S27_17	D2	SSL_126	A1	SII_8	B1
S12_4	A1	S27_18	C1	SSL_127	B5	SII_10	B1
S12_5	B5	S27_19	B5	SSL_128	C1	SII_11	A1
S12_6	A1	SXIV_7	B5	SSL_129	B5	SXI_12	A7
S12_7	B10	SXV_20	C1	SSL_131	B5	SXI_13	B9
S12_8	B5	SXV_21	B1	SSL_132	B1	SXI_14	B1
						SXI_16	B2

Tabela 28. Varianty okrajov nádob v troch spracúvaných súboroch: a – jedinec; b – typologické zaradenie.

a	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II	a	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
A1	6	9	15	B13	–	–	7
A2	1	1	3	B14	–	–	2
A3	–	–	–	B15	–	–	2
A4	2	–	1	B16	–	–	–
A5	1	–	–	B17	–	–	1
A6	–	3	1	C1	2	9	4
A7	–	1	–	C2	–	1	1
A8	–	1	–	C3	–	1	1
A9	–	–	4	C4	–	1	1
A10	–	–	1	C5	–	1	1
B1	7	37	26	C6	2	1	–
B2	2	5	8	C7	–	3	6
B3	9	2	10	C8	–	1	1

Tabela 28. Pokračovanie.

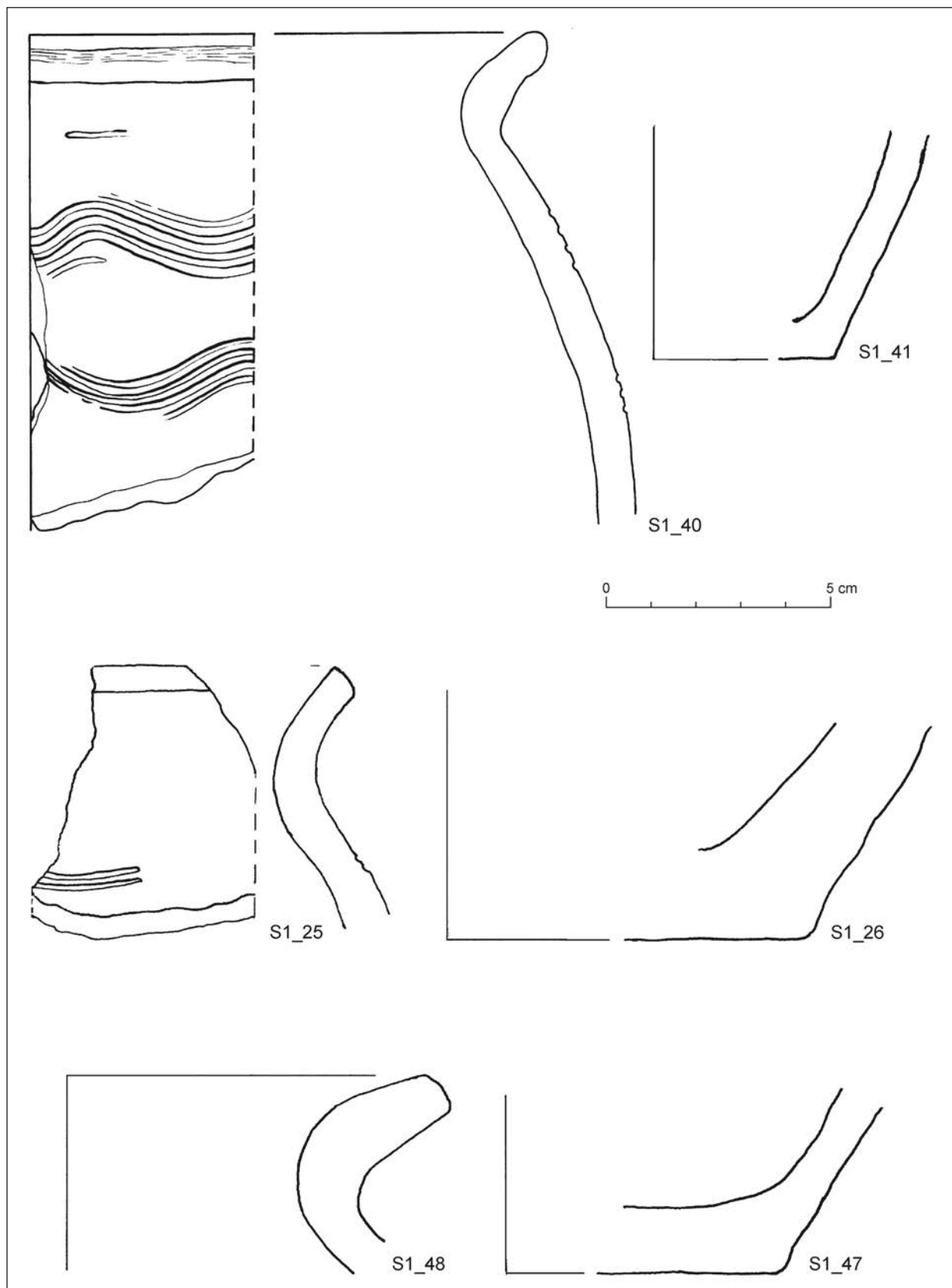
a	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II	a	Cífer-Pác II	Šaľa III	Kubáňovo II
B4	–	1	1	C9	–	–	1
B5	2	17	12	C10	–	–	2
B6	3	2	6	C11	–	–	2
B7	–	1	1	C12	–	–	1
B8	–	7	2	D1	–	2	2
B9	–	1	–	D2	–	1	1
B10	–	3	1	D3	–	2	4
B11	–	3	–	D4	–	–	1
B12	–	5	9	D5	–	–	1

Tabela 29. Šaľa III. Typy a varianty dien nádob: a – jedinec; b – typologické zaradenie.

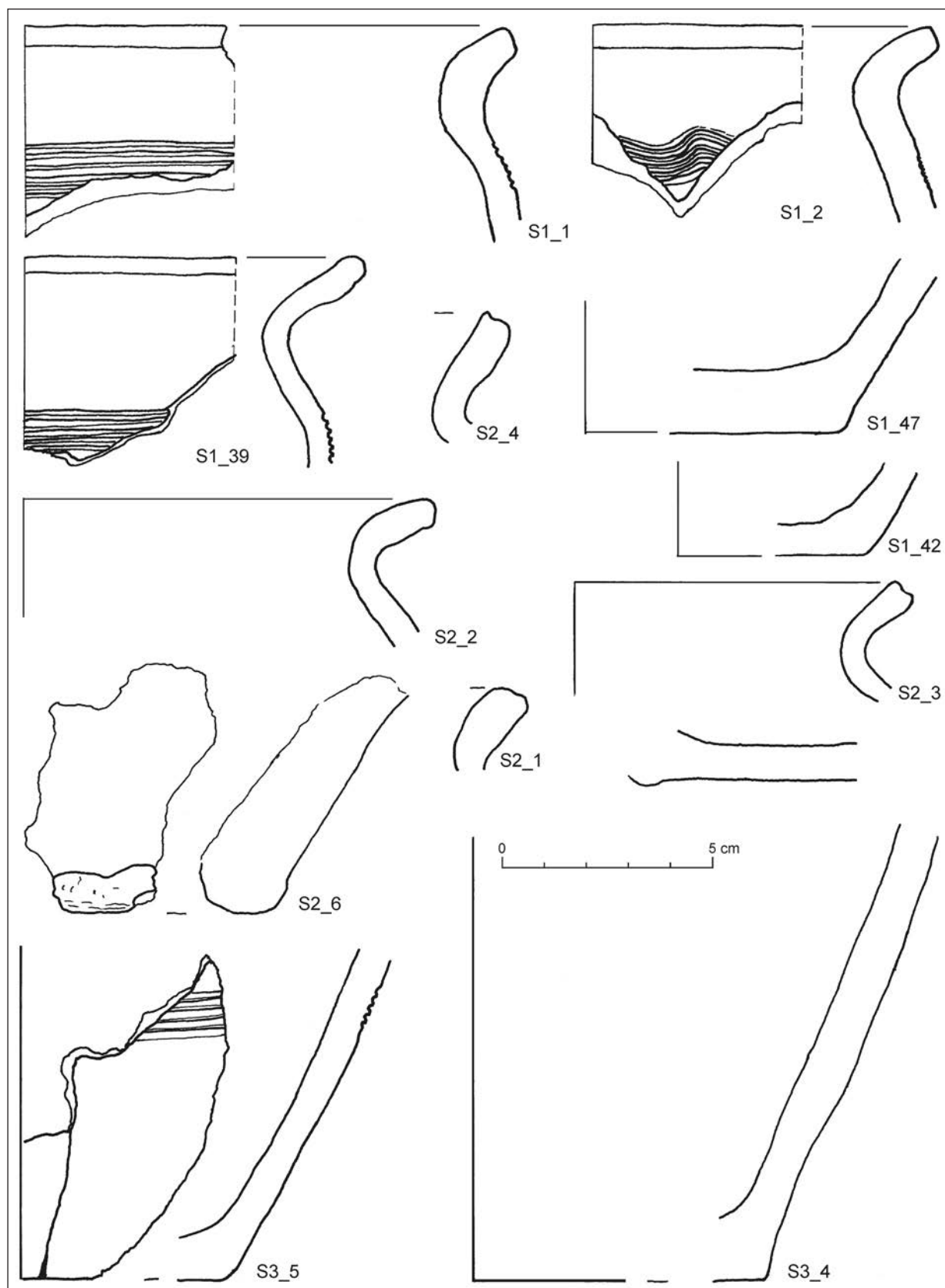
a	b	a	b
S1_26	Z	SSL_62	Z
S1_41	X	SSL_63	Z
S1_42	Z	SSL_64	X
S1_47	Z	SSL_65	X
S2_5	Y2	SSL_140	X
S3_4	X	SSL_144	Z
S3_5	X	SSL_145	Z
S4_39	X	SSL_146	Y1
S4_40	X	SSL_147	Z
S4_41	Y1	SSL_148	X
S4_42	X	SI_4	Y2
S7_1	X	SI_5	Z
S7_2	Y1	SI_7	Z
S12_11	Z	SI_101	Z
S12_12	Y2	SI_102	Z
S12_13	X	SII_3	Y2
S12_14	Y1	SXI_15	X
S14_43	Z	SXI_17	Z
S14_44	Z	SXI_18	Y2
S23_2	Y1	SXI_19	X
S24_6	Z	SN_65	Z
S24_12	Y2	SN_66	Z
S24_13	Z	S62_27	Y2
S27_16	Z	SSL_48	Y1
S27_21	Z	SSL_60	Z
S27_22	Z	SSL_61	Y2
S27_29	Z		

Tabela 30. Šafa III. Konkordancia identifikátorov keramických jedincov a tabuliek s kresbami: a – jedinec; b – tabuľka.

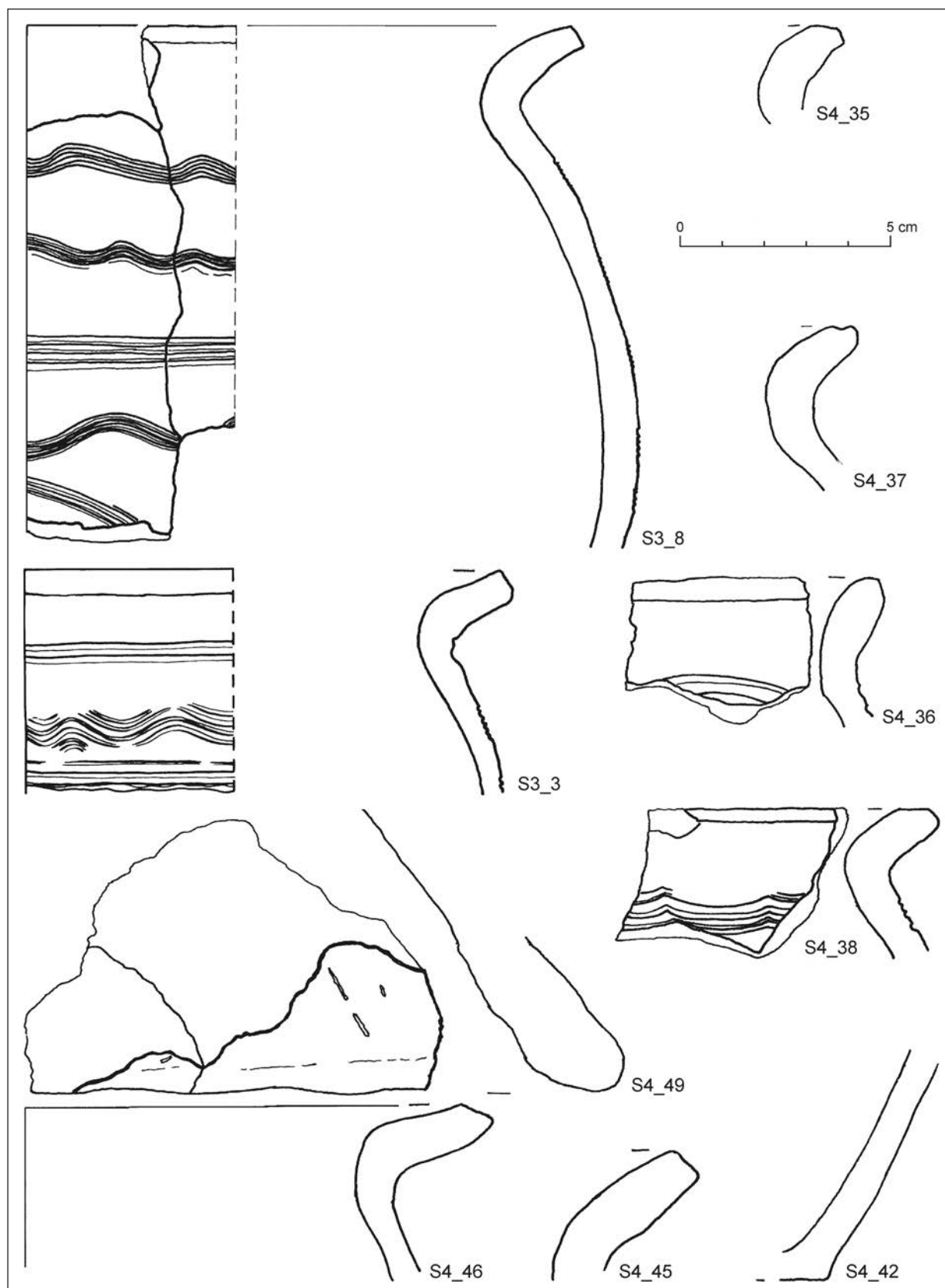
a	b	a	b	a	b	a	b
S1_1	II	S12_8	V	SXIV_21	XII	S62_25	XIX
S1_2	II	S12_9	V	SXIV_27	XII	S62_27	XVII
S1_25	I	S12_10	VI	SXV_20	XII	S62_28	XVIII
S1_26	I	S12_11	VII	SXV_22	XII	SI_1	XIX
S1_39	II	S12_12	V	SSL_47	XIV	SI_2	XIX
S1_40	I	S12_14	VI	SSL_48	XVII	SI_4	XIX
S1_41	I	S12_15	V	SSL_50	XIII	SI_5	XIX
S1_42	II	S12_16	V	SSL_51	XIII	SI_7	XIX
S1_47	II	S12_17	VI	SSL_52	XIII	SI_101	XIX
S1_48	I	S12_18	VI	SSL_53	XIII	SI_102	XX
S2_1	II	S12_19	VI	SSL_54	XVII	SI_107	XIX
S2_2	II	S14_40	VII	SSL_55	XIII	SI_108	XIX
S2_3	II	S14_44	VII	SSL_56	XVII	SI_109	XIX
S2_4	II	S14_45	VII	SSL_57	XIII	SI_110	XIX
S2_5	II	S14_46	VII	SSL_59	XIII	SI_111	XIX
S3_4	II	S14_47	VII	SSL_60	XV	SI_112	XIX
S3_5	II	S14_48	VII	SSL_62	XV	SI_114	XIX
S3_3	III	S14_49	VII	SSL_63	XV	SI_115	XIX
S3_8	III	S14_42	VIII	SSL_64	XIV	SI_116	XIX
S4_35	III	S14_43	VIII	SSL_65	XV	SI_117	XIX
S4_36	III	S14_50	VIII	SSL_125	XVII	SII_1	XXII
S4_37	III	S23_1	VIII	SSL_126	XVII	SII_2	XXII
S4_38	III	S23_2	VIII	SSL_127	XVII	SII_3	XXII
S4_42	III	S24_3	X	SSL_128	XVII	SII_4	XXII
S4_45	III	S24_4	IX	SSL_129	XIV	SII_5	XXII
S4_46	III	S24_5	IX	SSL_131	XIII	SII_6	XXII
S4_39	IV	S24_6	VIII	SSL_133	XVII	SII_7	XXI
S4_40	IV	S24_8	X	SSL_137	XIV	SII_8	XXII
S4_41	IV	S24_9	X	SSL_138	XIV	SII_10	XXII
S4_43	IV	S24_10	IX	SSL_139	XIV	SII_11	XXI
S4_44	IV	S24_11	X	SSL_141	XV	SII_12	XXI
S4_47	IV	S24_12	IX	SSL_143	XV	SII_13	XXI
S4_48	IV	S24_13	X	SSL_144	XIV	SII_14	XXI
S7_1	IV	S25_1	XI	SSL_145	XIV	SXI_12	XX
S7_2	IV	S27_16	XI	SSL_146	XVII	SXI_13	XX
S12_1	VI	S27_17	XI	SSL_147	XIII	SXI_14	XX
S12_2	VI	S27_18	XI	SSL_148	XIII	SXI_15	XX
S12_3	VI	S27_19	XI	SN_64	XVI	SXI_16	XX
S12_4	VII	S27_20	XI	SN_65	XVI	SXI_17	XX
S12_5	VII	S27_21	XI	SN_66	XVI	SXI_18	XXI
S12_6	V	S27_22	XI	SN_67	XVI	SXI_19	XXI
S12_7	VI	SXIV_7	XII	SN_72	XVI		

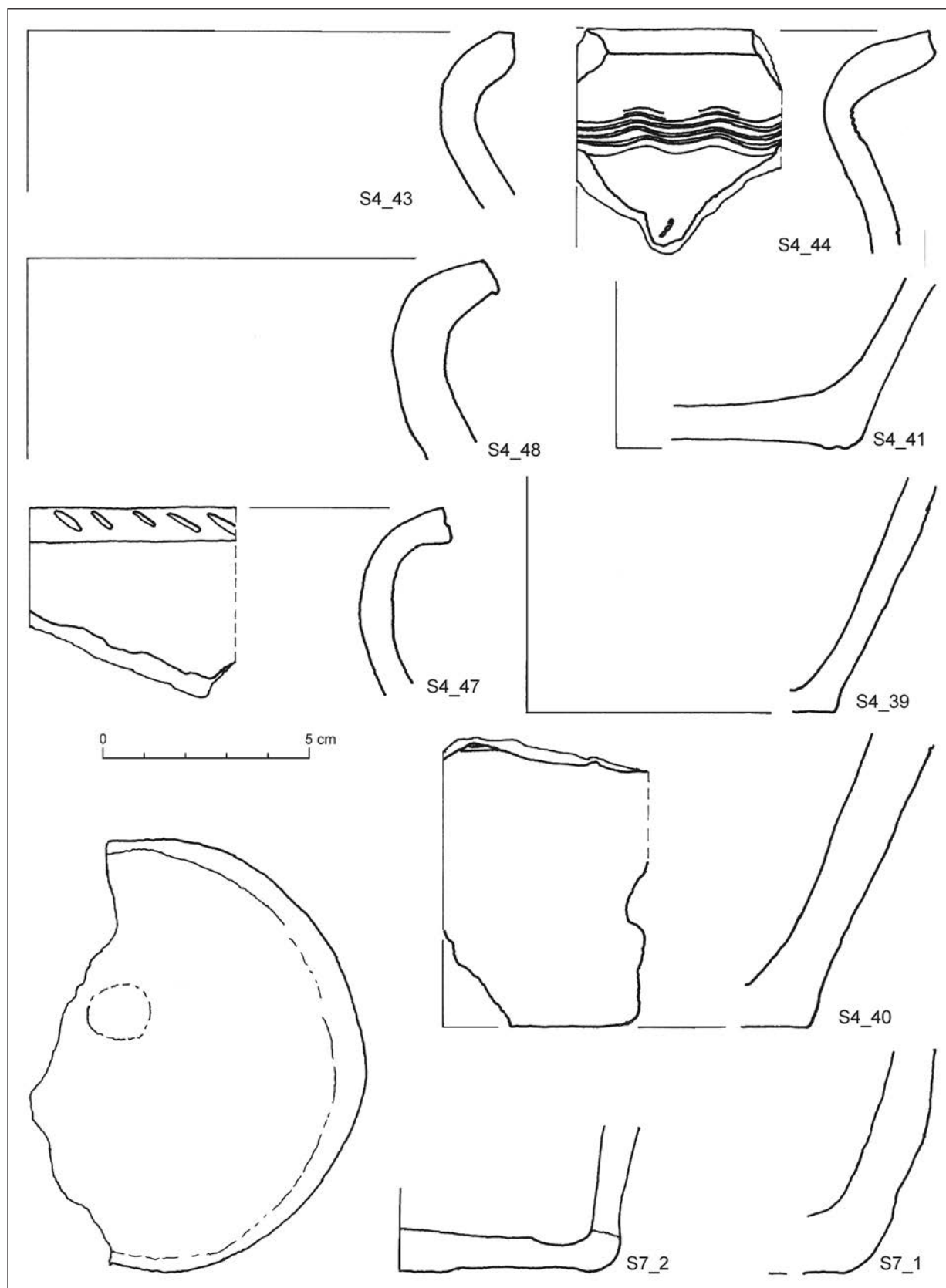
Tab. I. Šaľa III. Objekt 1. Výber keramických jedincov.

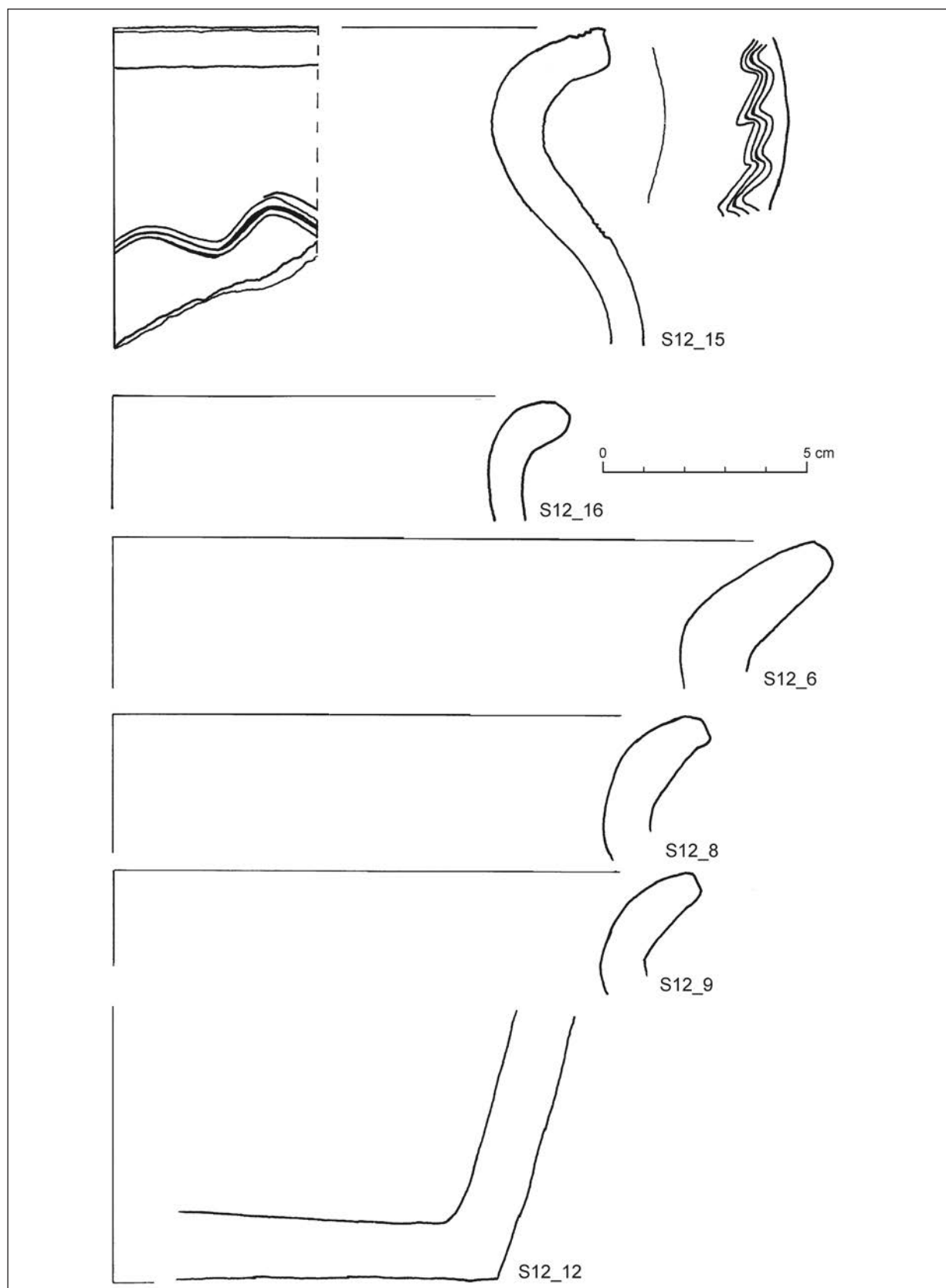
Tab. II. Šaľa III. Objekty 1, 2, 3. Výber keramických jedincov.

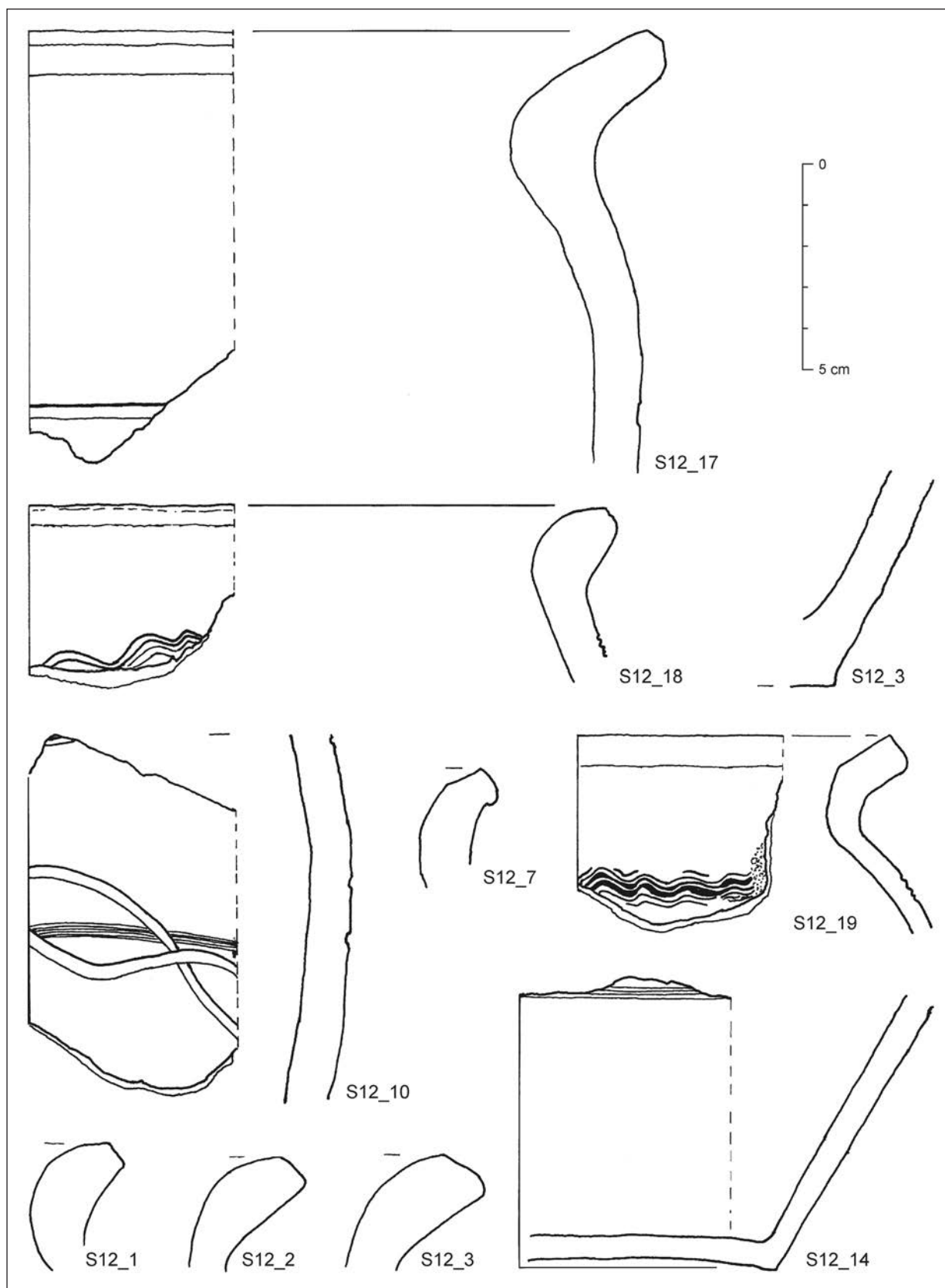
Tab. III. Šaľa III. Objekty 3, 4. Výber keramických jedincov.

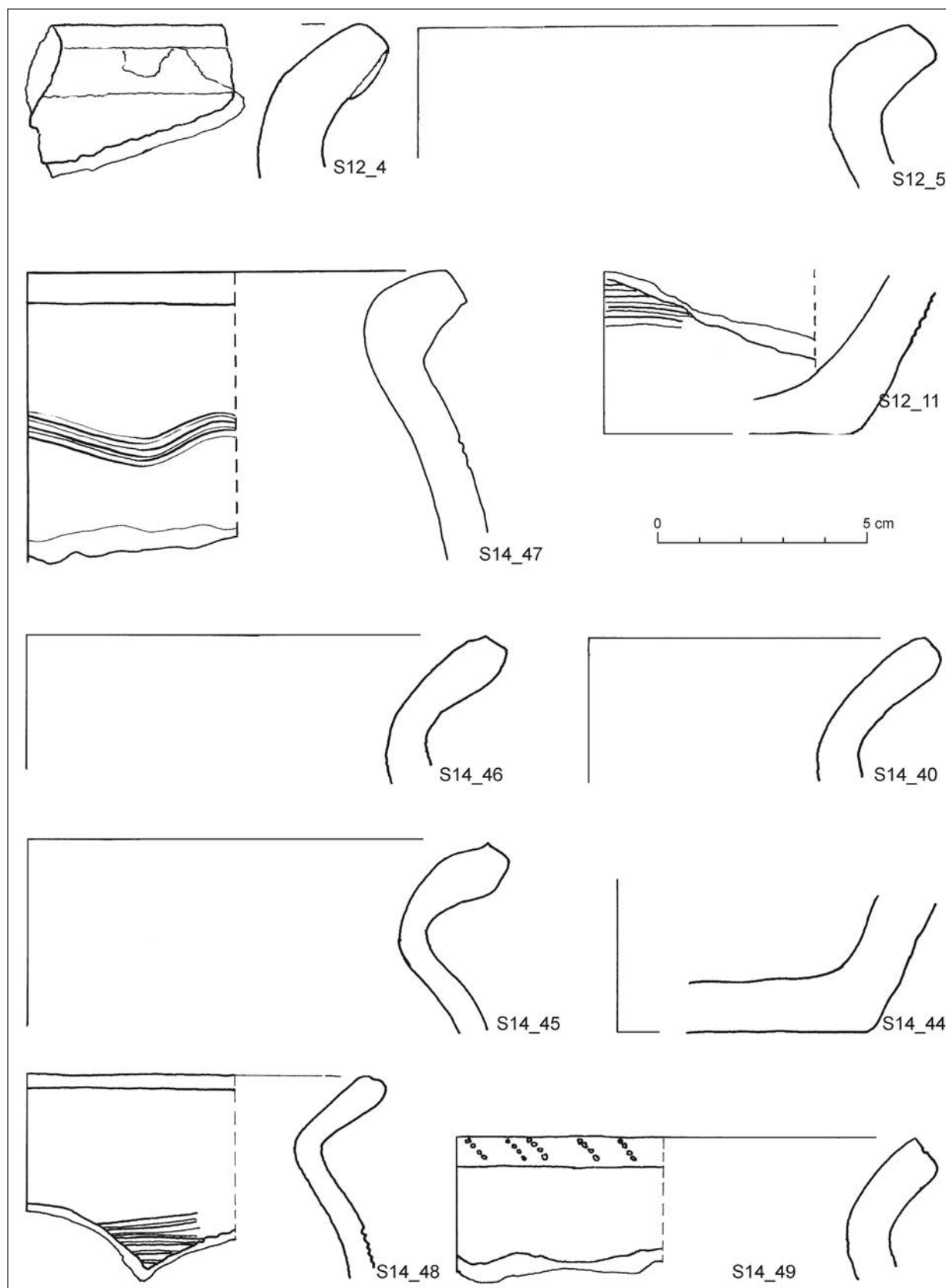
Tab. IV. Šaľa III. Objekty 4, 7. Výber keramických jedincov.

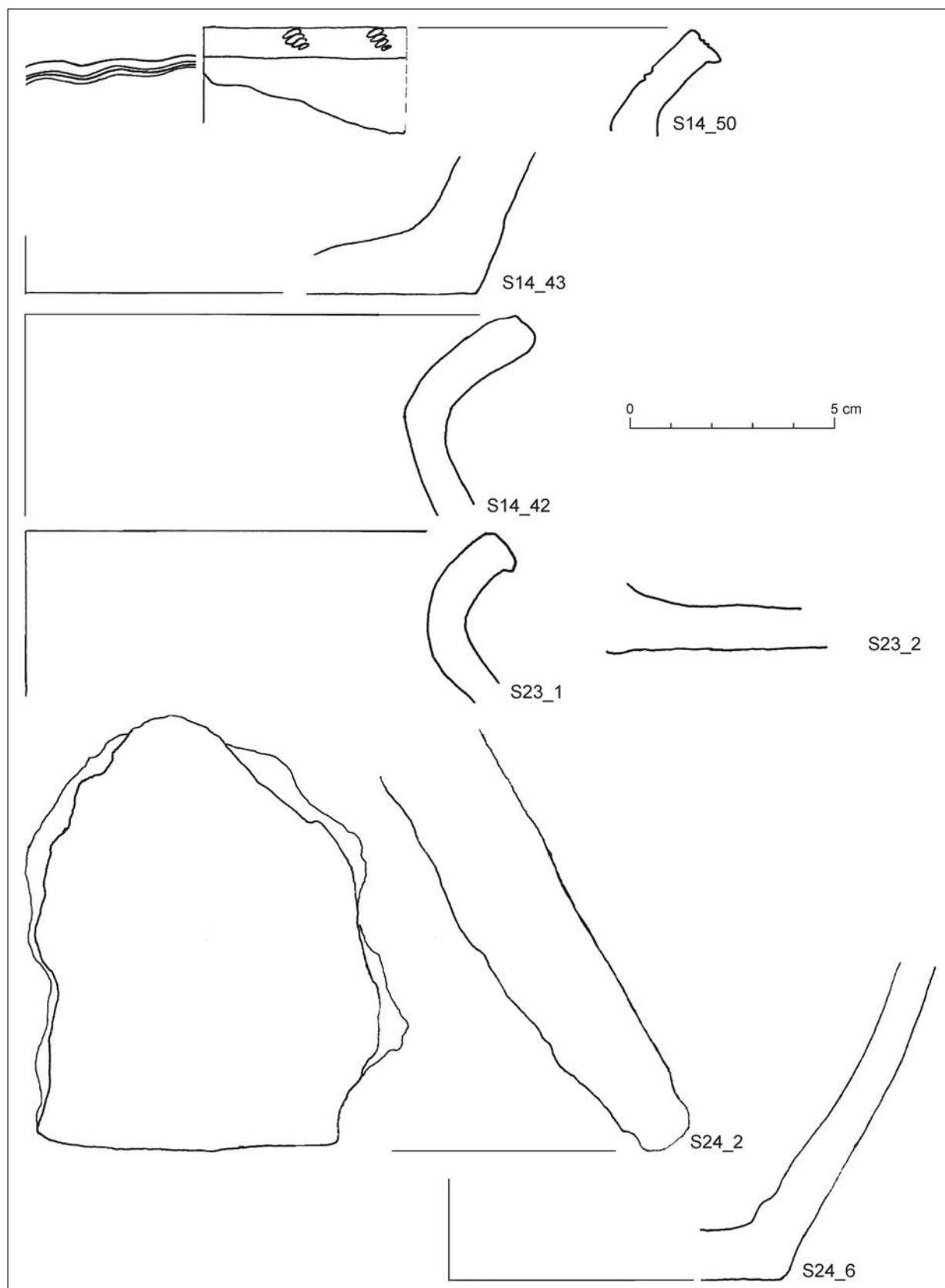
Tab. V. Šaľa III. Objekt 12. Výber keramických jedincov.

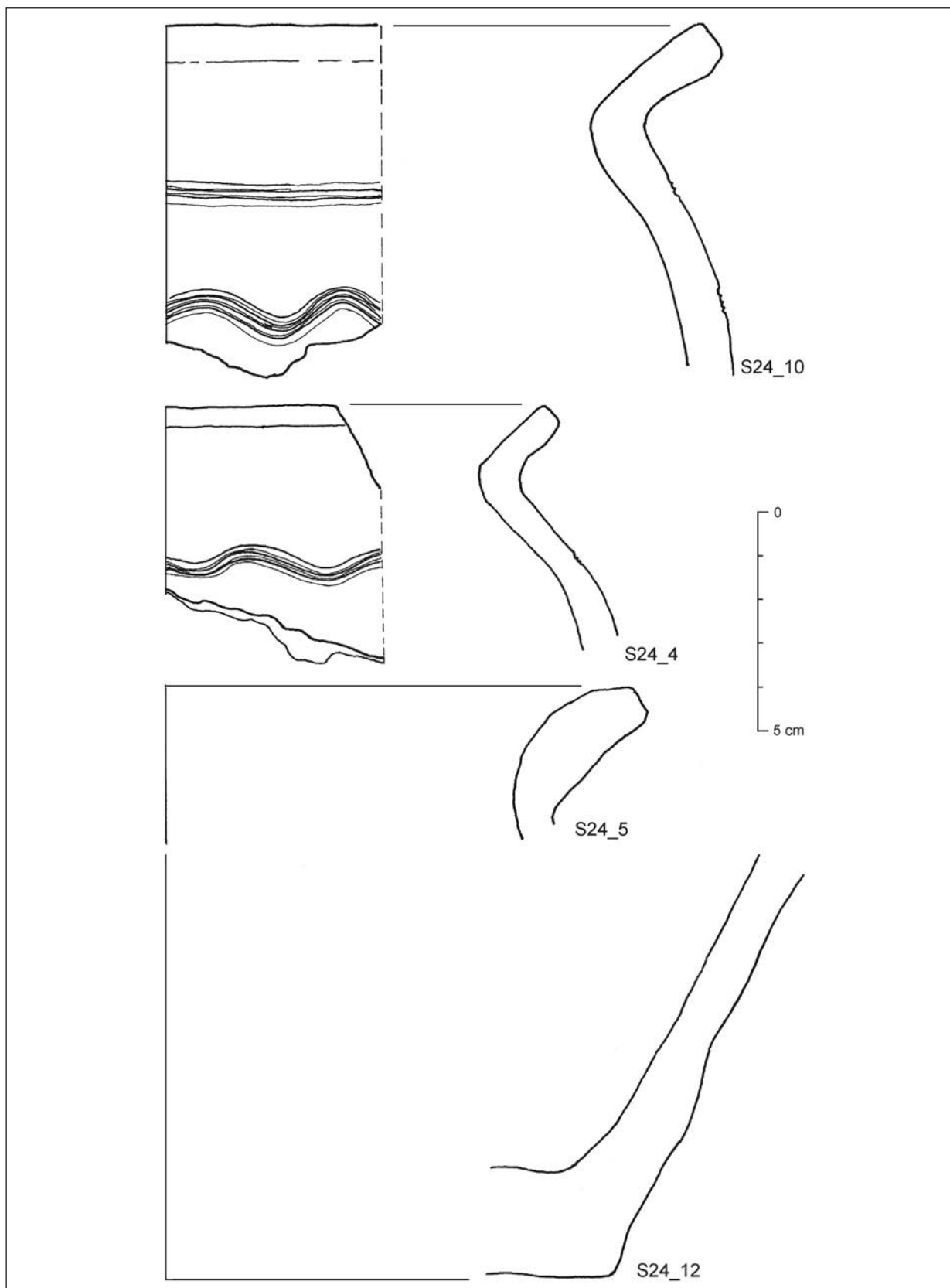
Tab. VI. Šaľa III. Objekt 12. Výber keramických jedincov.

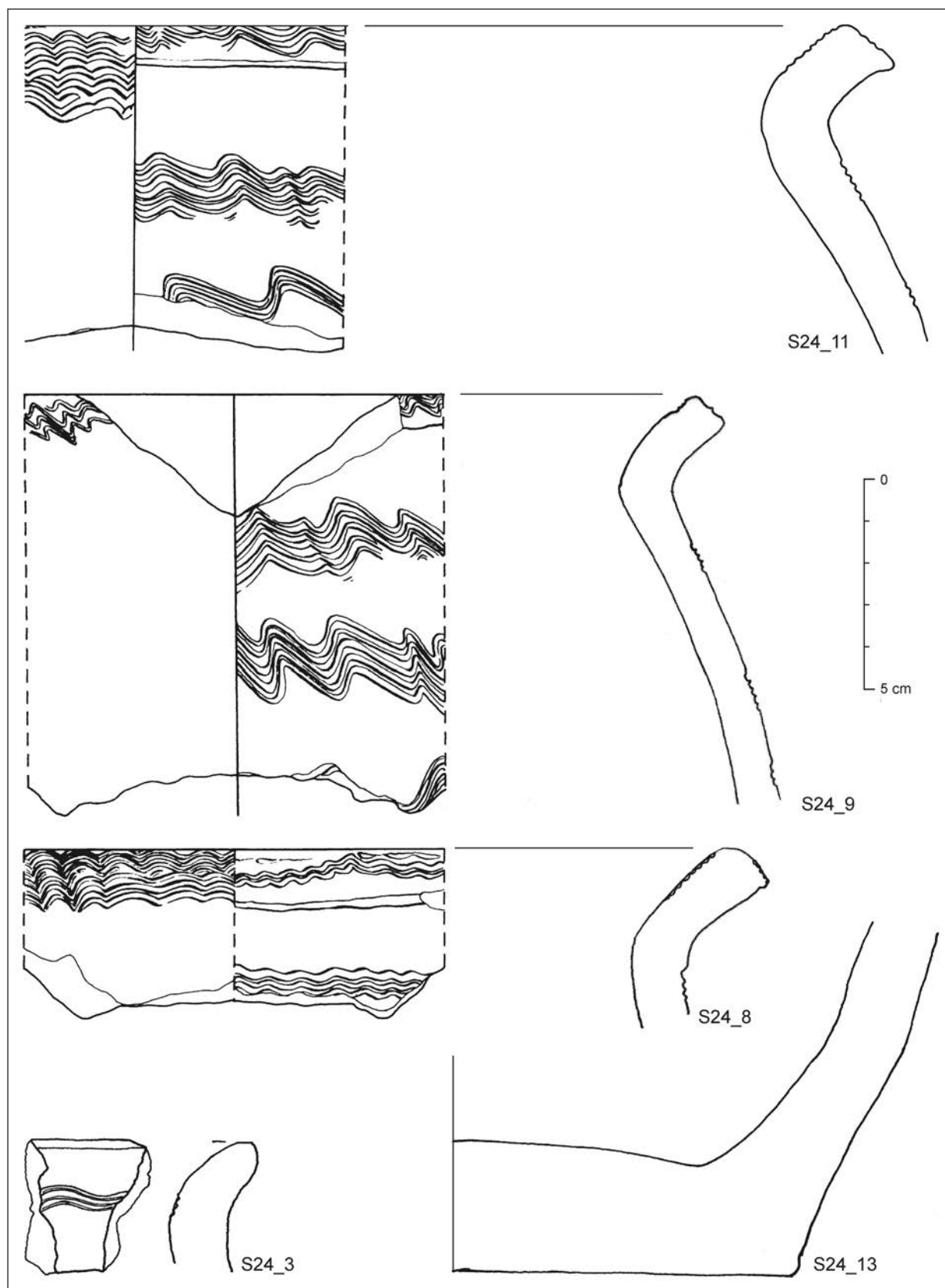
Tab. VII. Šaľa III. Objekty 12, 14. Výber keramických jedincov.

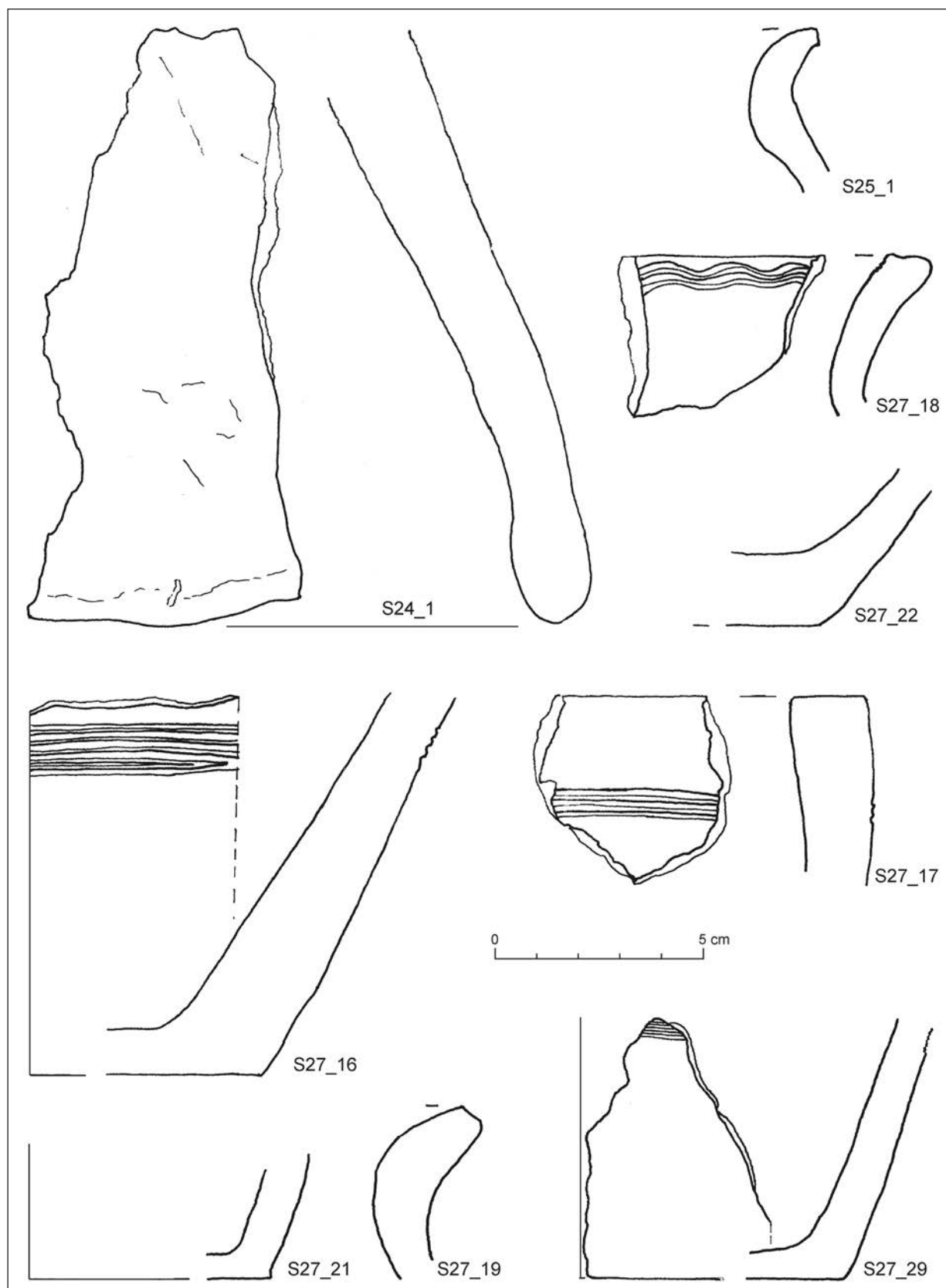
Tab. VIII. Šaľa III. Objekty 14, 23, 24. Výber keramických jedincov.

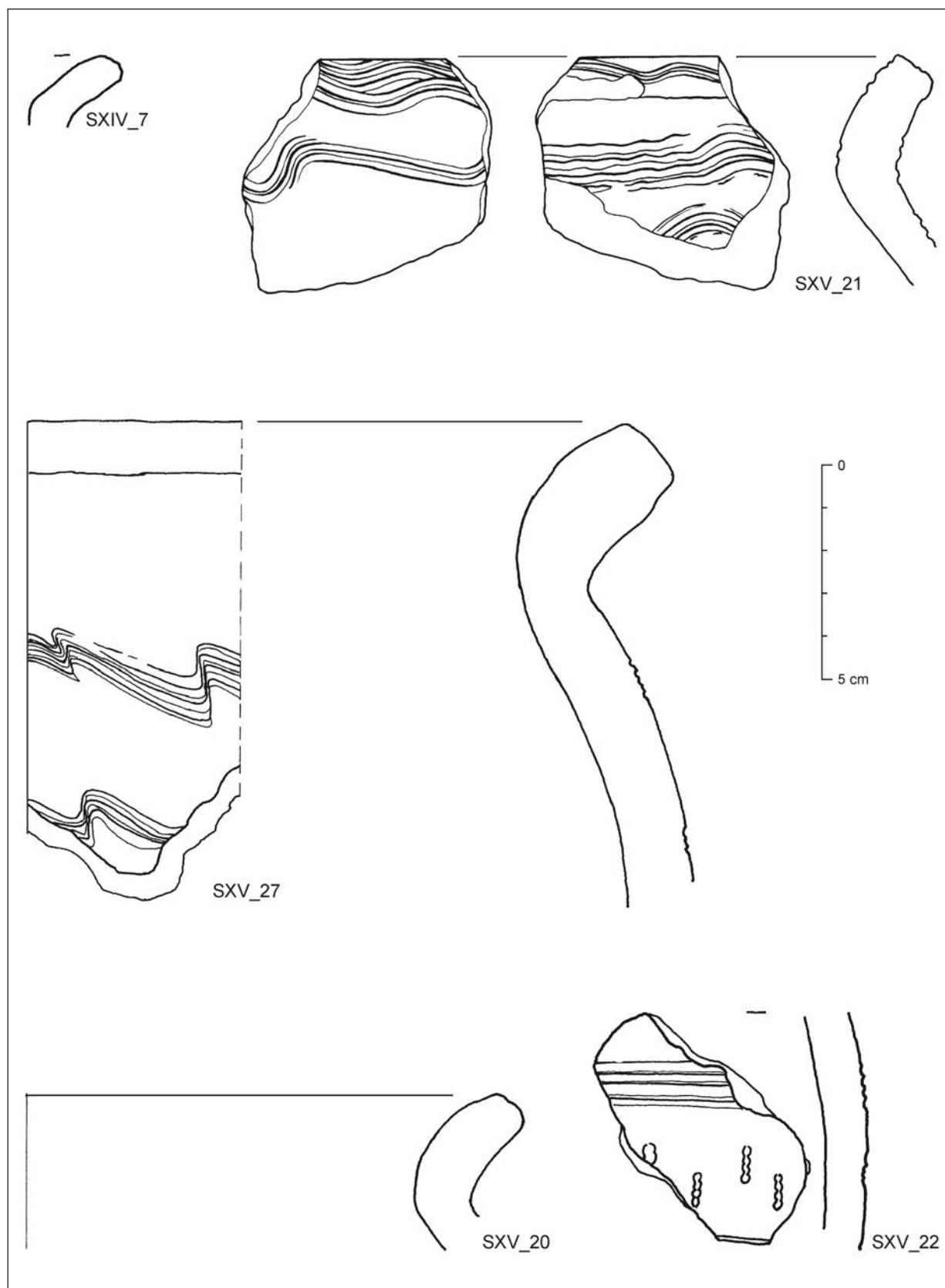
Tab. IX. Šaľa III. Objekt 24. Výber keramických jedincov.

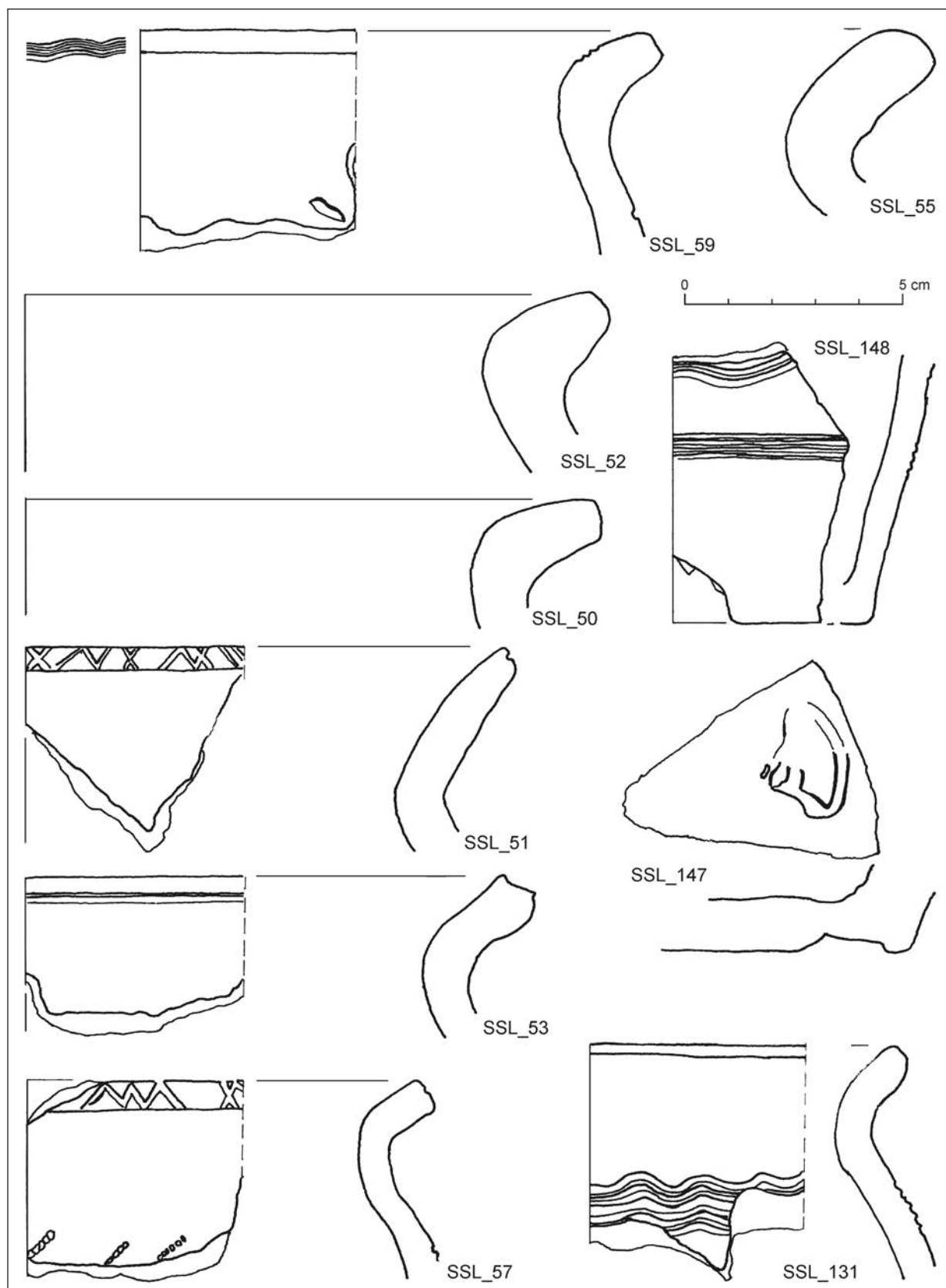
Tab. X. Šaľa III. Objekt 24. Výber keramických jedincov.

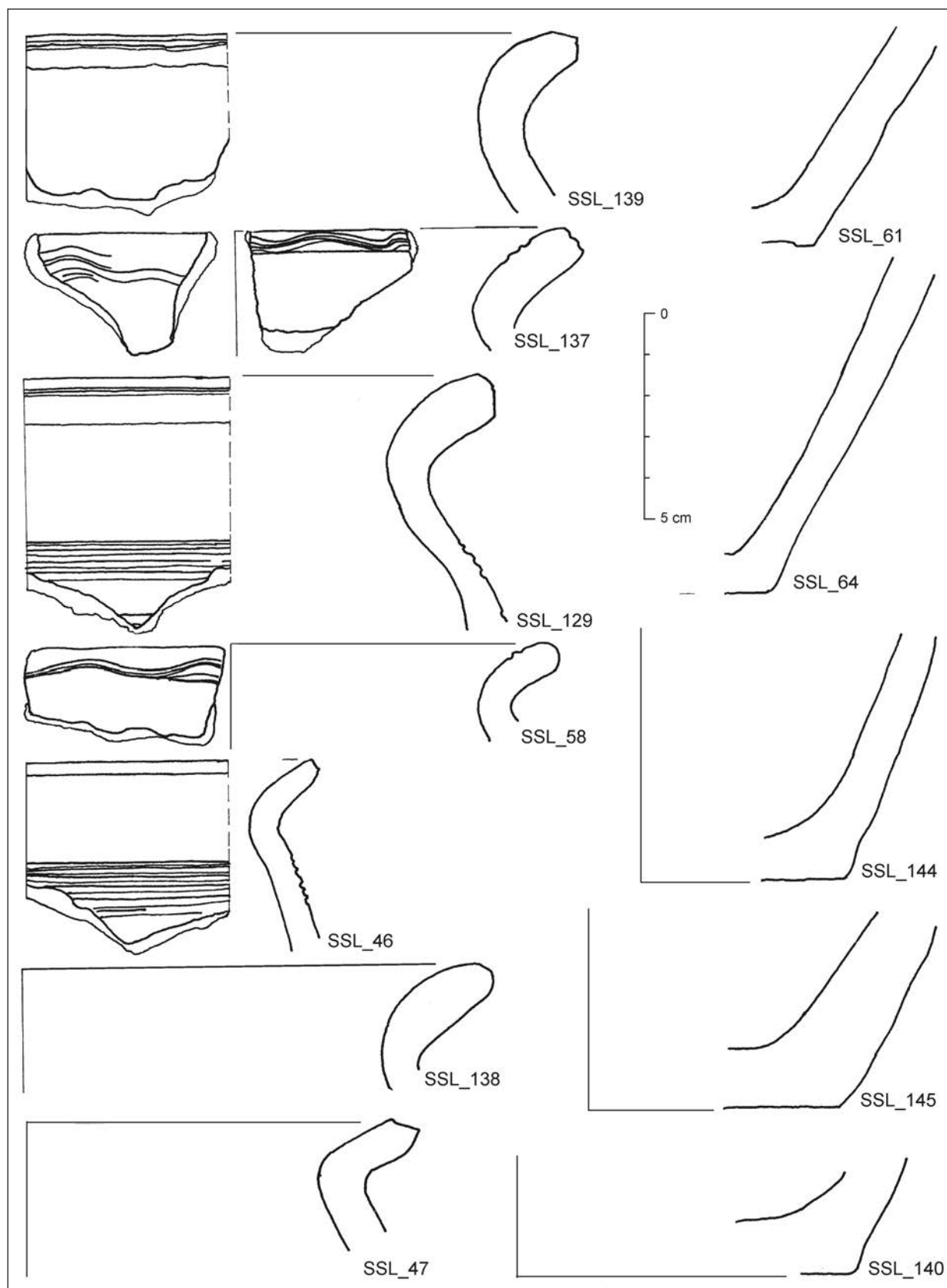
Tab. XI. Šaľa III. Objekty 24, 25, 27. Výber keramických jedincov.

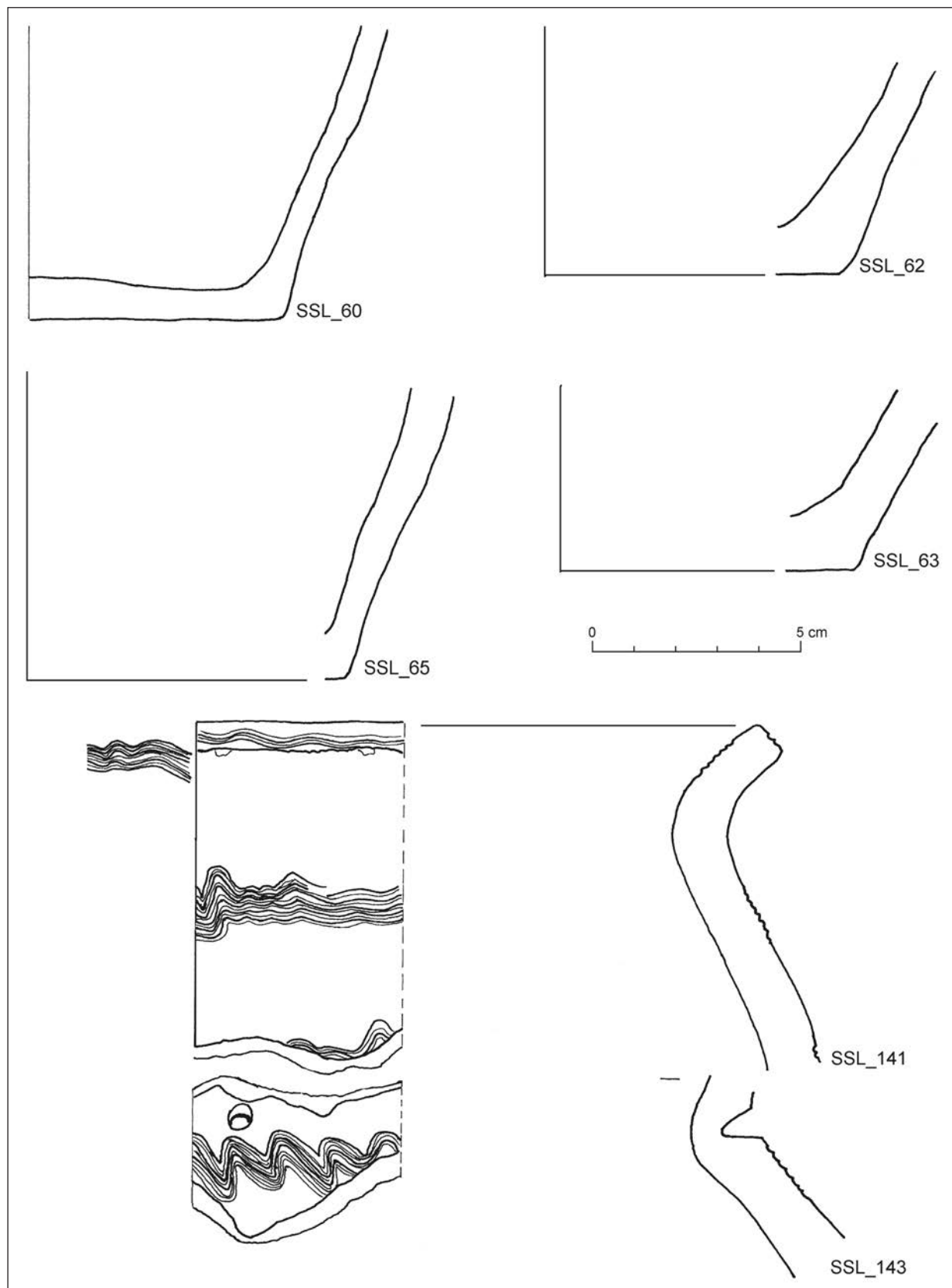
Tab. XII. Šaľa III. Objekty XIV, XV. Výber keramických jedincov.

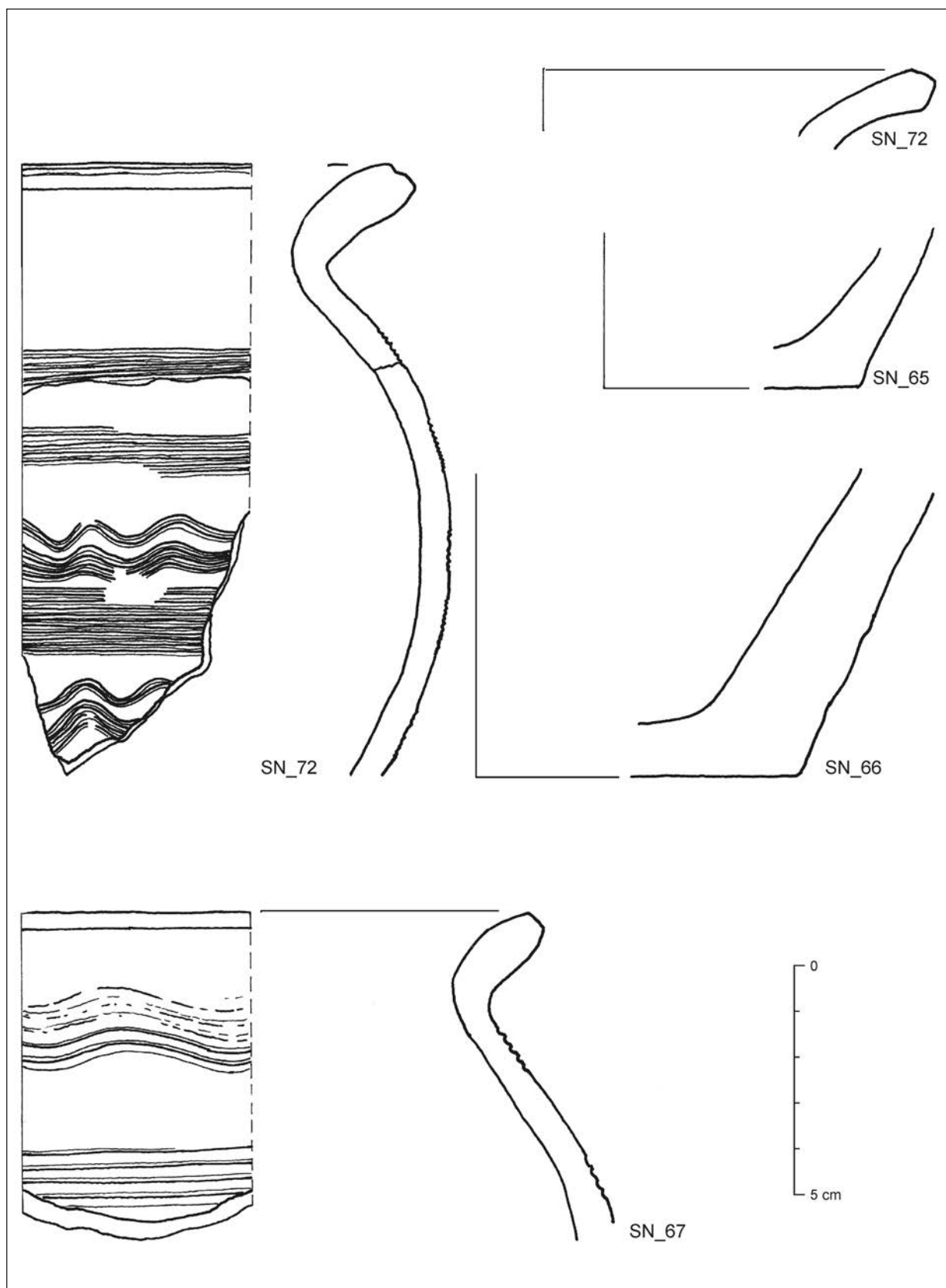
Tab. XIII. Šaľa III. Objekt SL. Výber keramických jedincov.

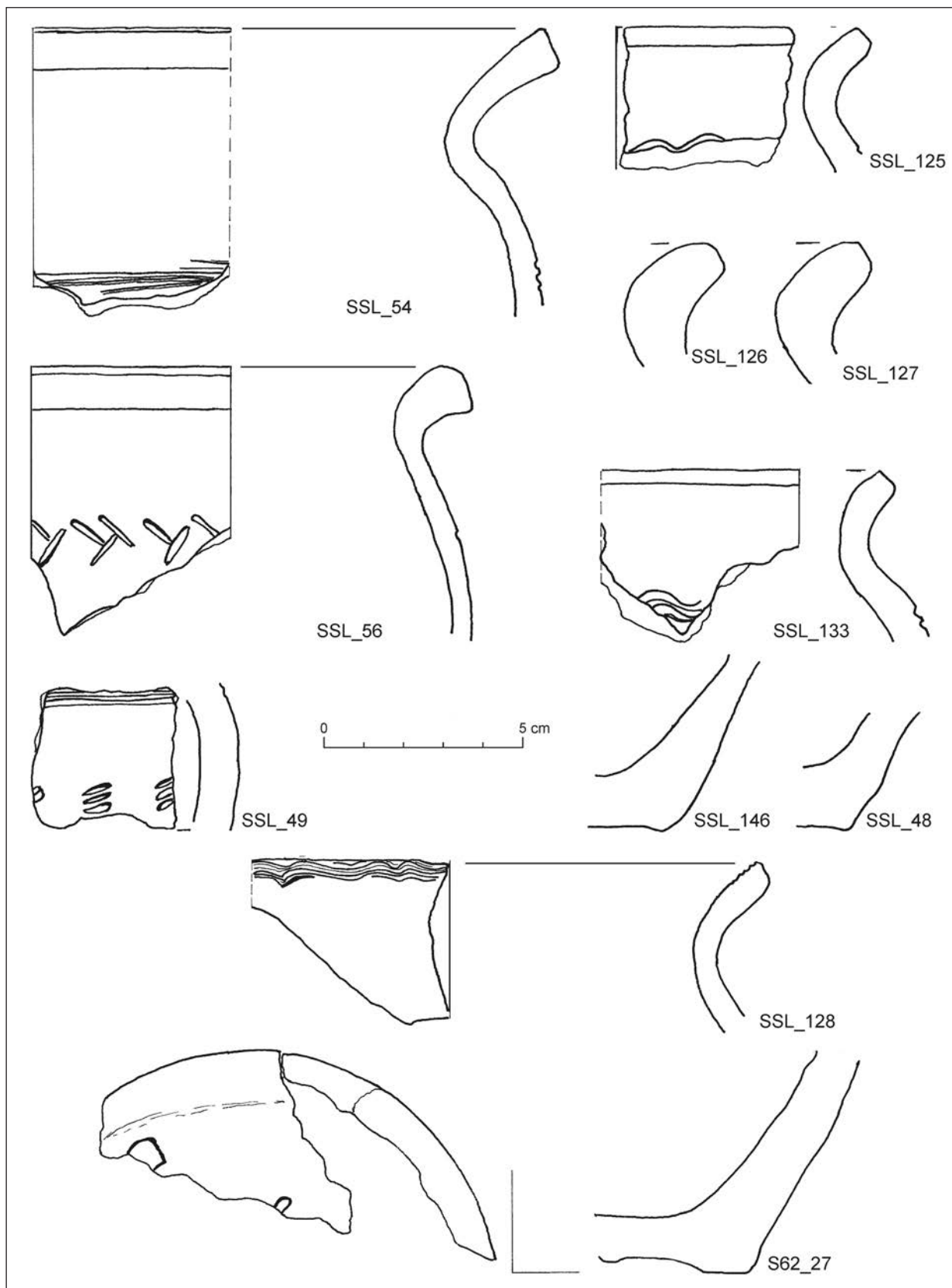
Tab. XIV. Šaľa III. Objekt SL. Výber keramických jedincov.

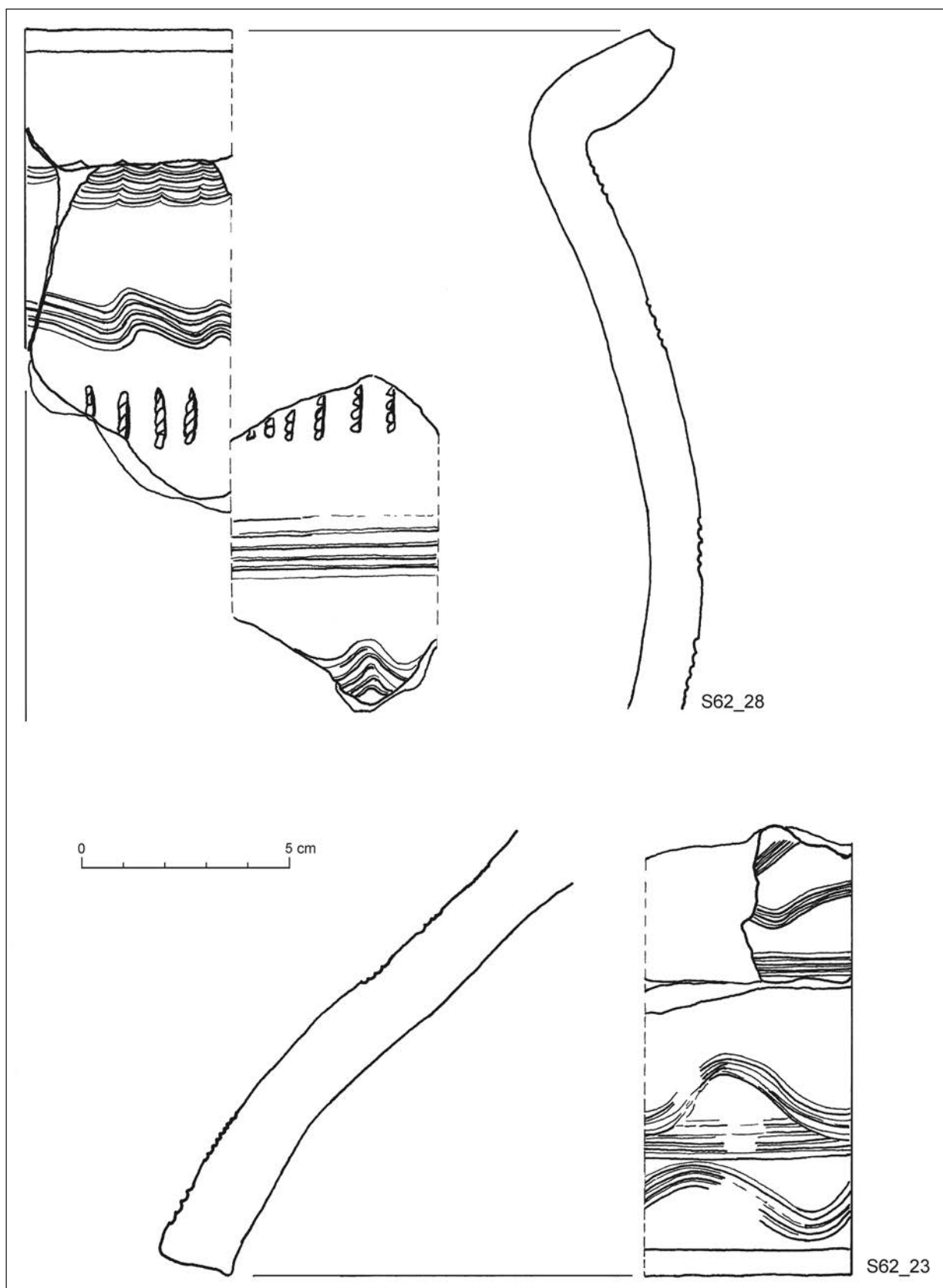
Tab. XV. Šaľa III. Objekt SL. Výber keramických jedincov.

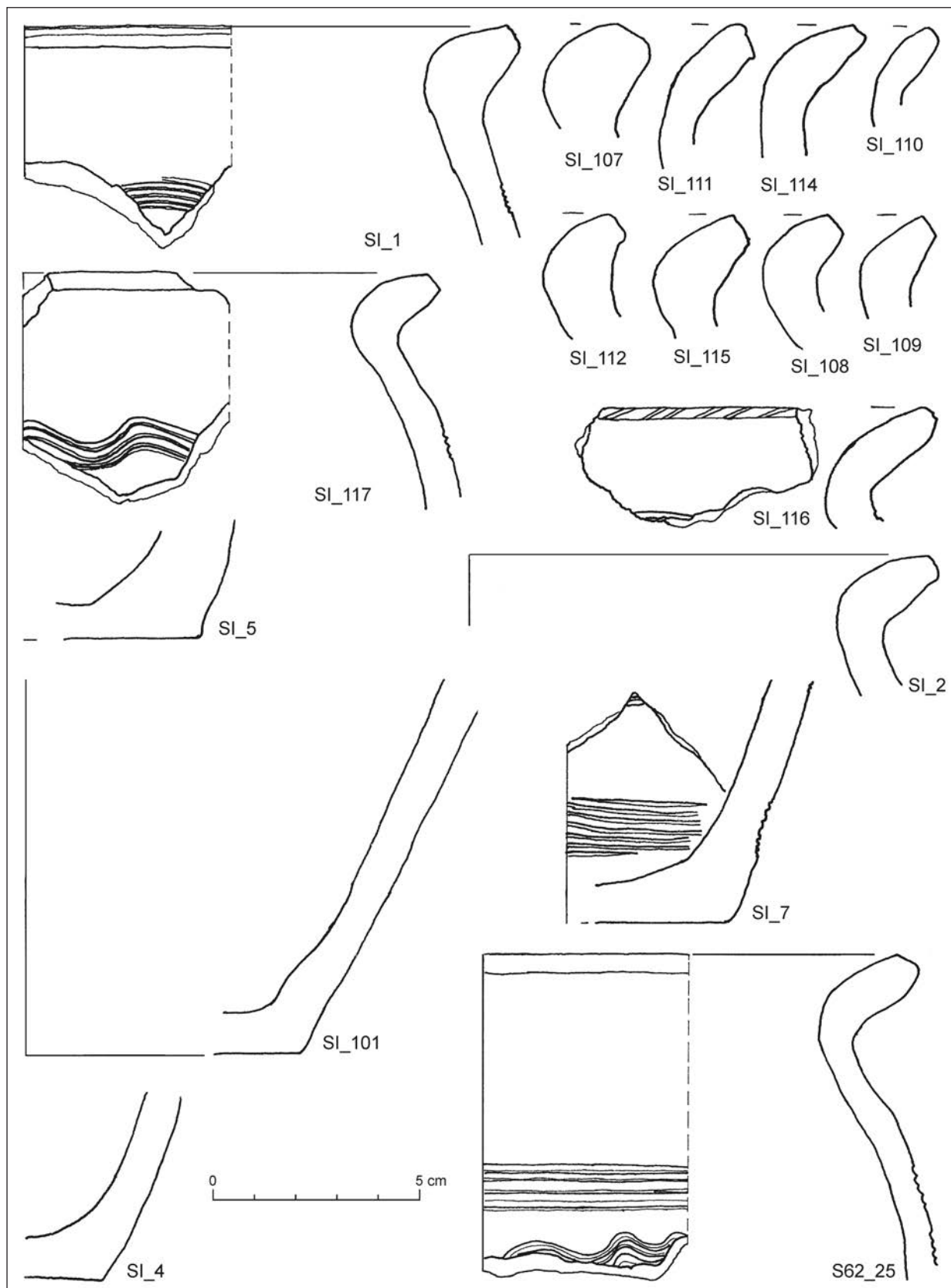
Tab. XVI. Šaľa III. Objekt N. Výber keramických jedincov.

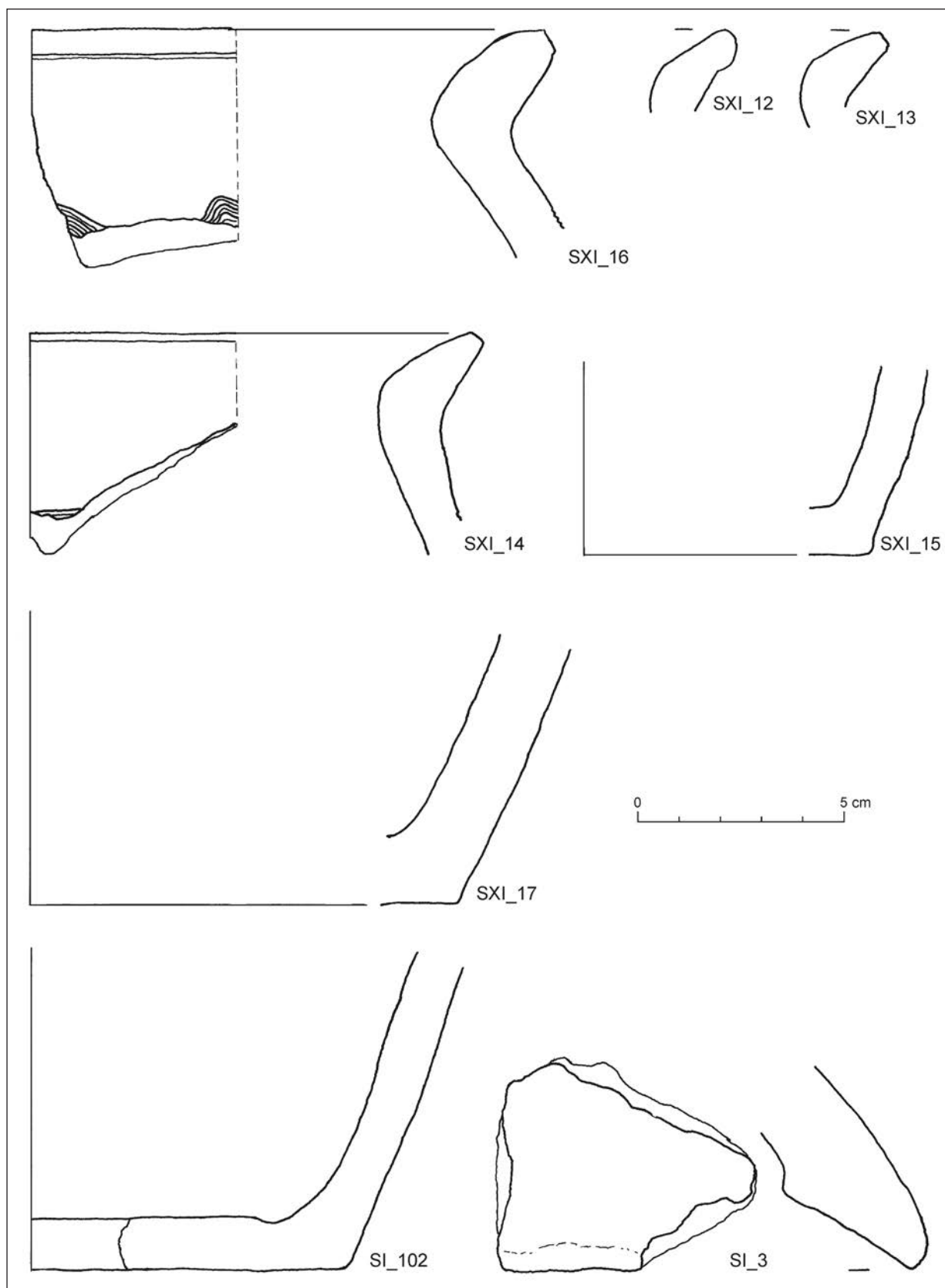
Tab. XVII. Šaľa III. Objekty SL, 62. Výber keramických jedincov.

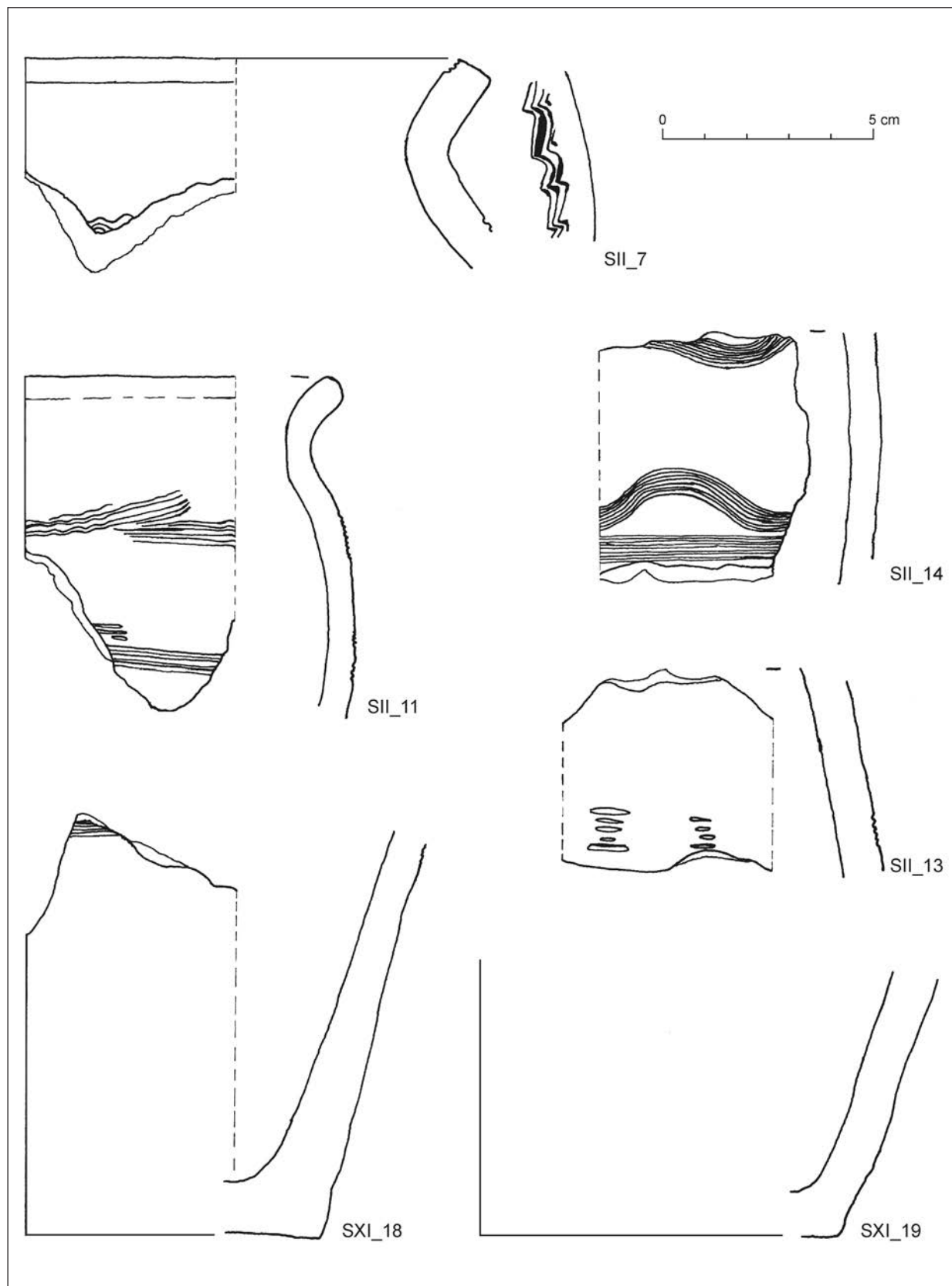
Tab. XVIII. Šaľa III. Objekt 62. Výber keramických jedincov.

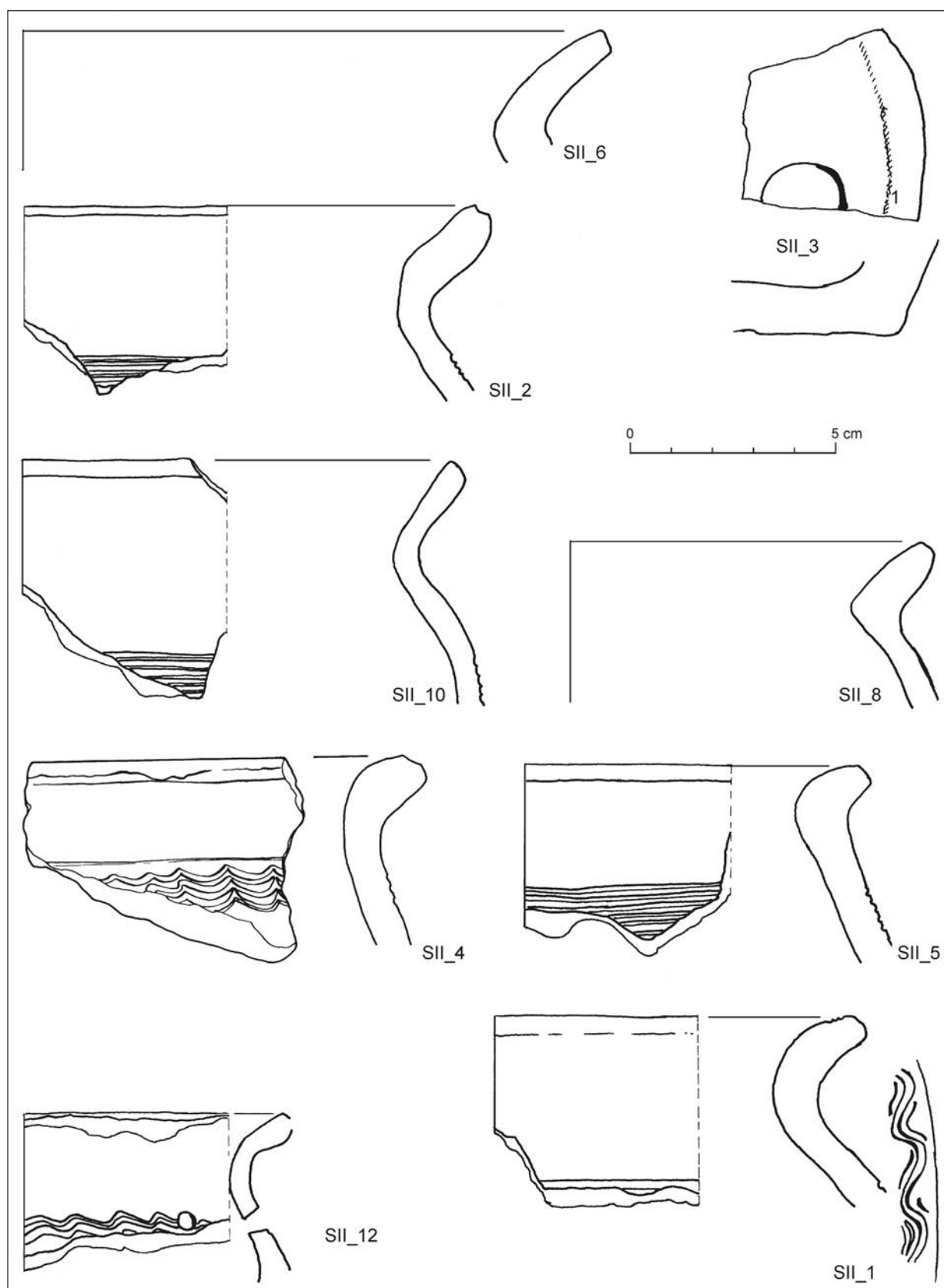
Tab. XIX. Šaľa III. Objekty 62, I. Výber keramických jedincov.

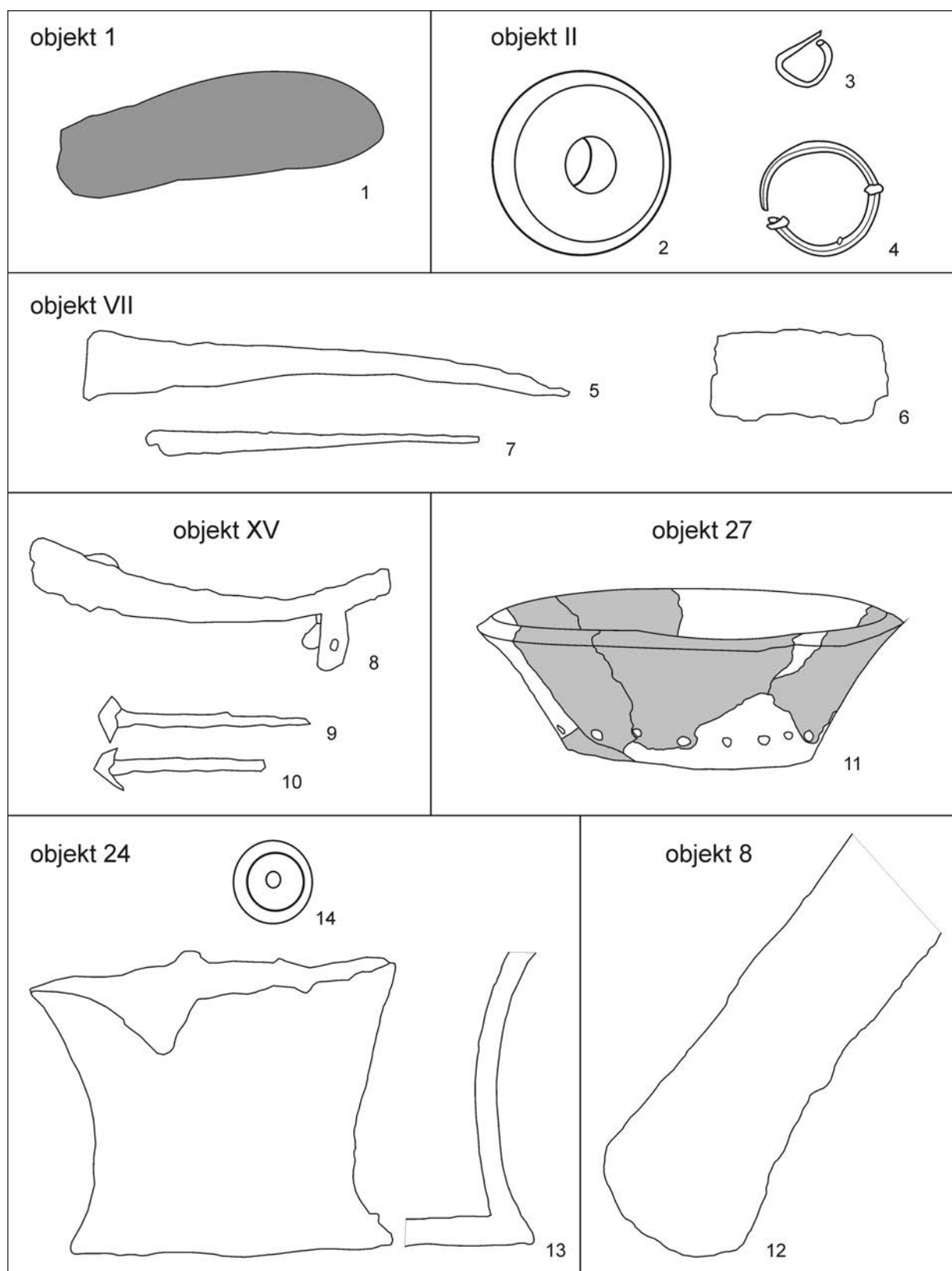
Tab. XX. Šaľa III. Objekty I, XI. Výber keramických jedincov.

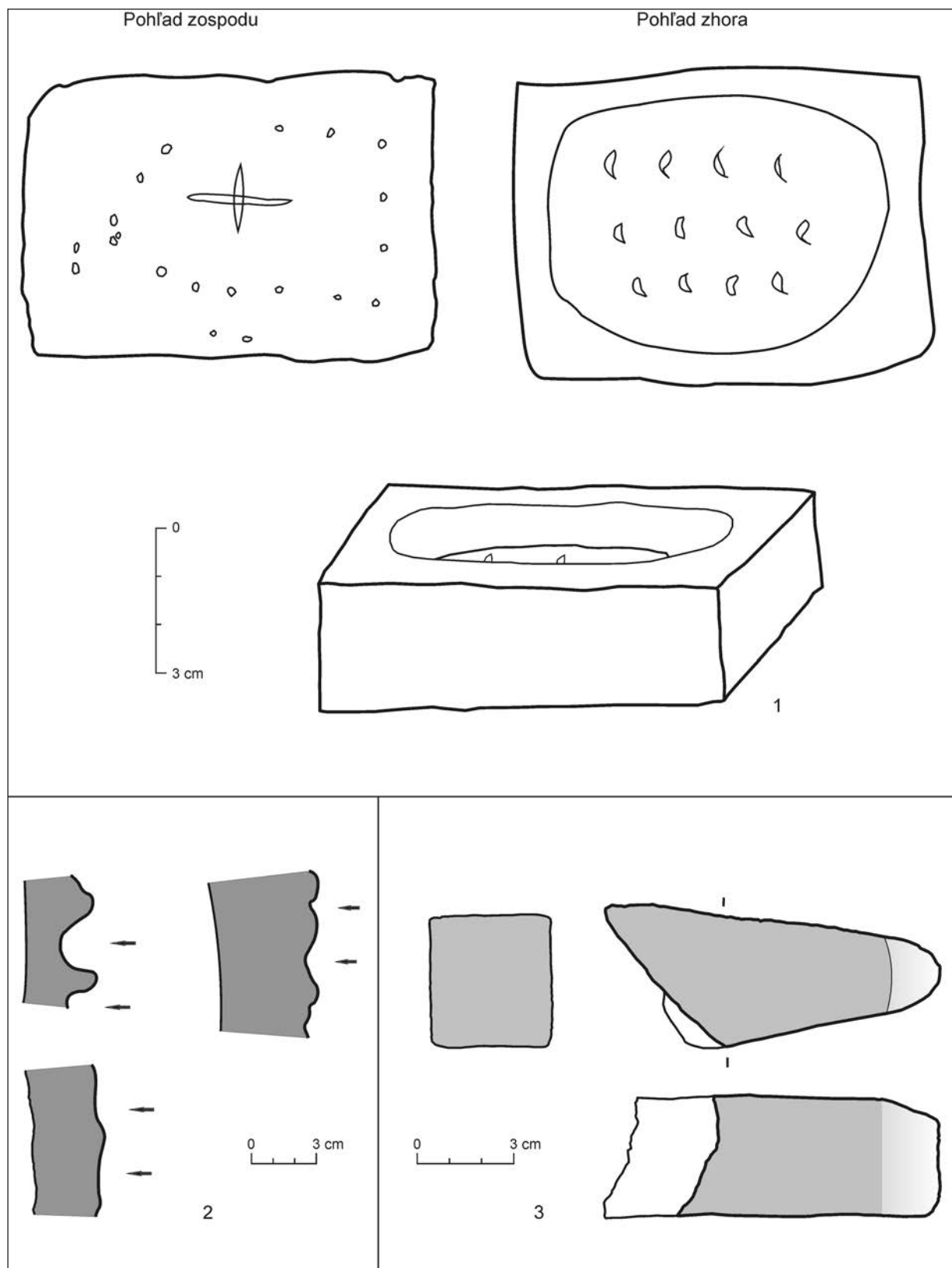
Tab. XXI. Šaľa III. Objekty II, XI. Výber keramických jedincov.

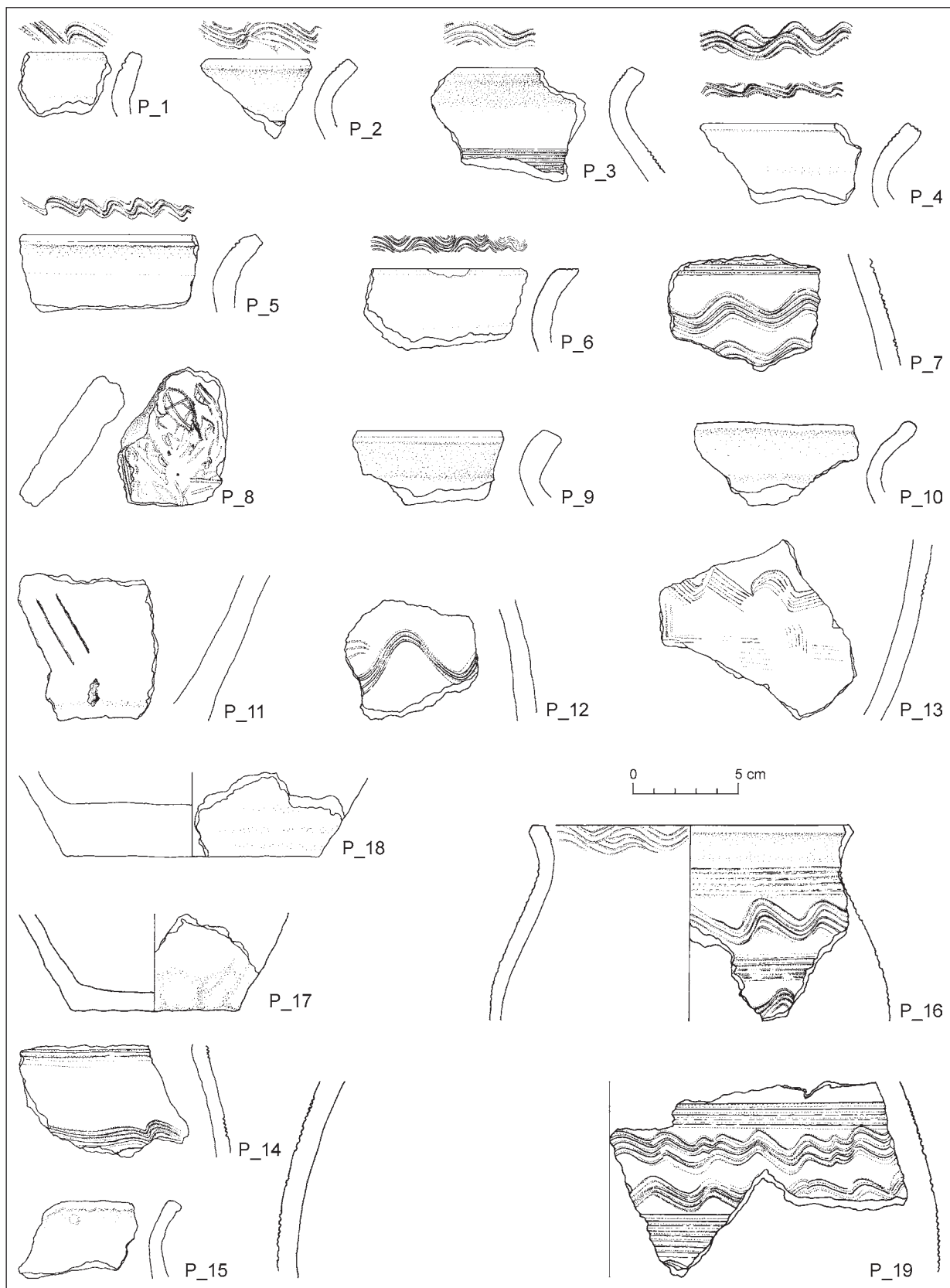
Tab. XXII. Šaľa III. Objekt II. Výber keramických jedincov.

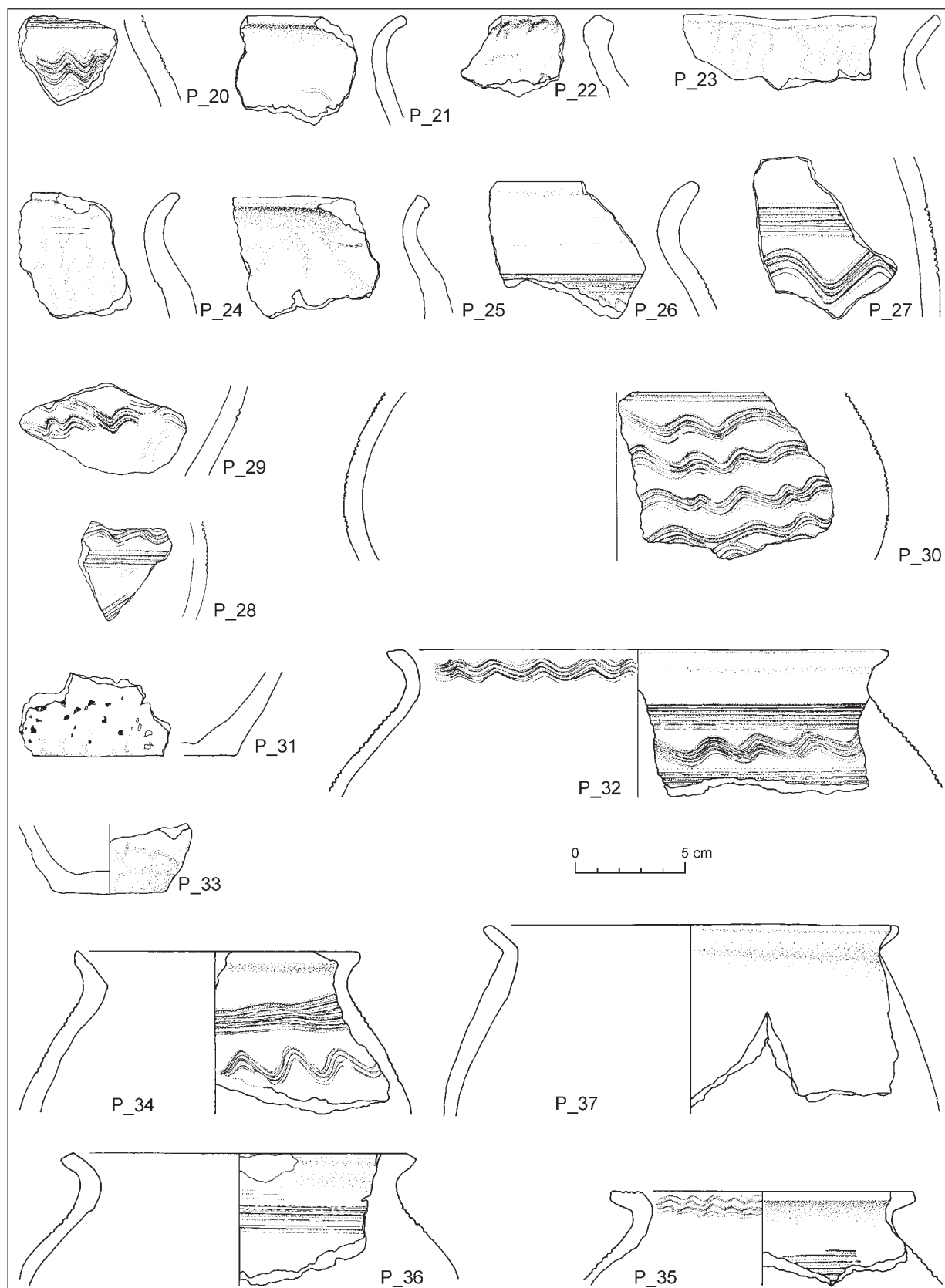
Tab. XXIII. Šaľa III. Nálezy, ktoré sa nepodarilo získať, ale boli zobrazené v nálezových správach. 1 – kamenná osla (objekt 1); 2, 3, 4 – praslen a náušnice (objekt II); 5, 6, 7 – kostené šidlá a pásik železa (objekt VII); 8, 9, 10 – obruč z vedierka a železné klince (objekt XV); 11 – keramické cedidlo (objekt 27); 12 – profil zvona na pečenie (objekt 8); 13, 14 – časť nádoby s konkávnymi stenami a praslen (objekt b24).

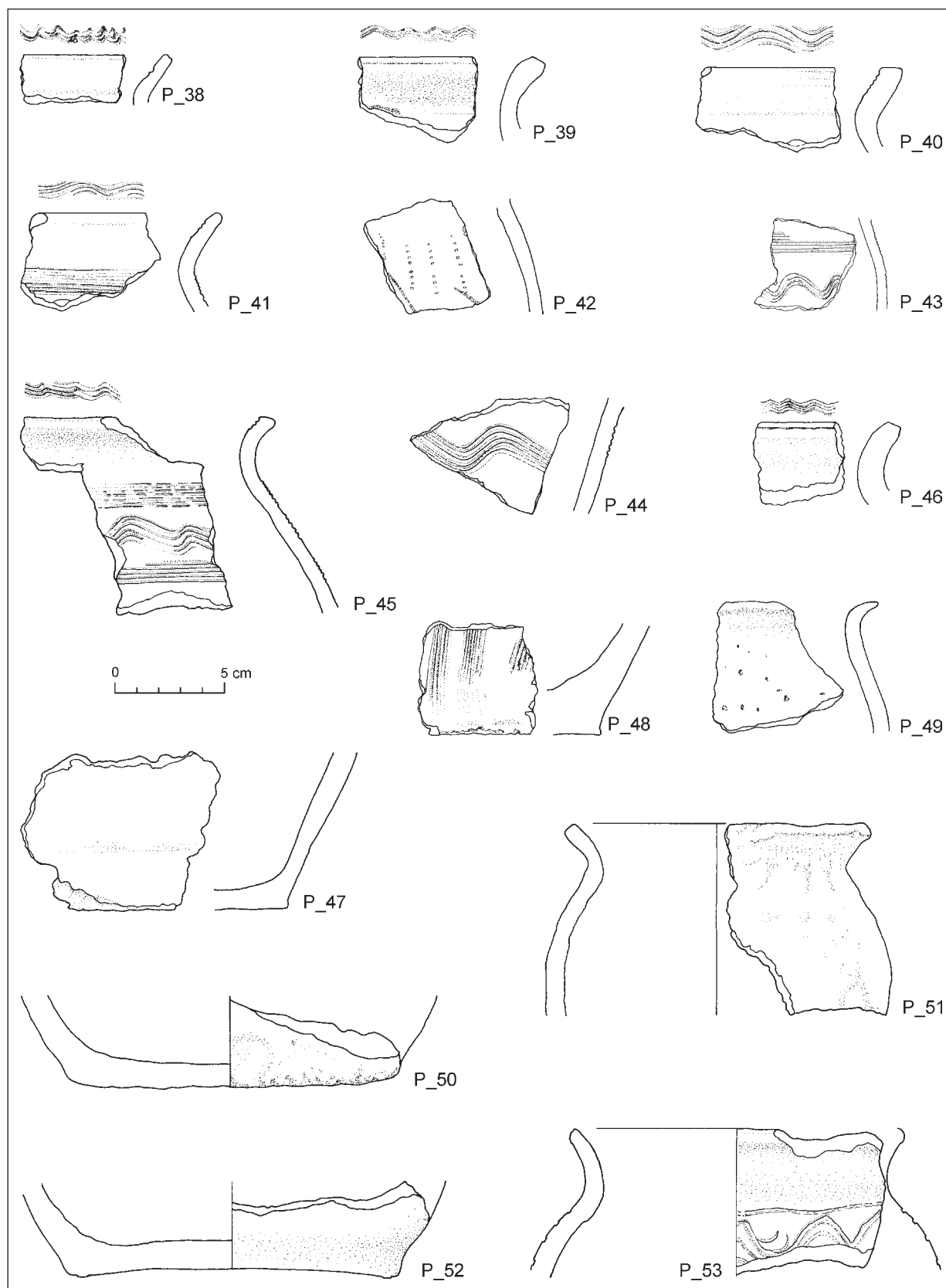
Tab. XXIV. Šaľa III. 1 – kvadratická miska z doby rímskej (objekt XIV); 2 – profily fragmentov mazanice (objekt XI); 3 – kamenná osla (objekt 12).

Tab. XXV. Pavlová. Výber keramiky.

Tab. XXVI. Pavlová. Výber keramiky.

Tab. XXVII. Pavlová. Výber keramiky.

LITERATÚRA

- Atlas* 1980
Avenarius 1991
Balcárková 2010
Bálint 1991
Bednár/Ďuriš/Masaryk 2006
Béreš 1978
Béreš 1985
Béreš/Odler 2011
Bialeková 1967
Bielich 2006
Bielich 2007
Bóna 1973
Budinský-Krička 1961
Budinský-Krička 1978
Budinský-Krička 1981
Budinský-Krička 1990
Cech 2001
Cribb 1991
Čilinská 1965
Čilinská 1966
Čilinská 1973
Čilinská 1975
Čilinská 1981
Čilinská 1983
Čilinská 1985
Čilinská 1991
Čilinská 1995
Čilinská/Fusek 1989
Čilinská/Točík 1978
Čurný 2006
Daim et al. 1996
- A. Kelemen (Red.): *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava 1980.
A. Avenarius: Hlavné tendencie súčasného avarologického bádania. In: *K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnom stredoveku*. Nitra 1991, 3–8.
A. Balcárková: Raně středověké osídlení na lokalitě Olomouc-Slavonín. *Přehled Výzkumů* 51, 2010, 157–196.
Cs. Bálint: Die spätaawarenzeitliche Siedlung von Eperjes, Kom. Csongrád. *Varia Arch. Hungarica* 4. Budapest 1991.
P. Bednár/J. Ďuriš/R. Masaryk: Záchranný archeologický výskum na stavenisku Hypermarket Tesco v Nových Zámkoch. *AVANS* 2004, 2006, 37–39.
J. Béreš: Kubáňovo, okres Levice. In: *Významné náleziská 1978*, 115.
J. Béreš: Keramika na tzv. avarských pohrebiskách a sídliskách zo 7.–8. stor. na Slovensku. *Slov. Arch.* 33, 1985, 15–70.
J. Béreš/M. Odler: Včasnostredoveké sídlisko pri Kubáňove (okr. Levice). *Štud. Zvesti AÚ SAV* 50, 2011, 7–48.
D. Bialeková: Žltá keramika z pohrebísk obdobia avarskej ríše v Karpatskej kotline. *Slov. Arch.* 15, 1967, 5–76.
M. Bielich: Včasnostredoveký sídliskový objekt z Hurbanova-Bohatej. *AVANS* 2004, 2006, 41–42.
M. Bielich: Včasnოსlovenské nálezy z Trnovca nad Váhom. *AVANS* 2005, 2007, 54–55.
I. Bóna: VII. századi avar települések és Arpád-kori Magyar falu Dunaújvárosban. *Fontes Arch. Hungariae*. Budapest 1973.
V. Budinský-Krička: Slovanské osídlenie na severovýchodnom Slovensku. *Slov. Arch.* 9, 1961, 347–404.
V. Budinský-Krička, V. 1978: Nemcovce, okres Prešov. In: *Významné náleziská 1978*, 131–133.
V. Budinský-Krička: Prvé nálezy zo slovanského sídliska v Sliači-Rybároch. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 19, 1981, 49–54.
V. Budinský-Krička: Novyje materialy dľa izučenija drevneslavianskoj keramiki na poselenijach vostočnoj Slovakiji. *Slov. Arch.* 38, 1990, 89–146.
B. Cech: Thunau am Kamp–Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). *Die keramischen Funde der frühmittelalterlichen Befestigung*. Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. 43. Wien 2001.
R. Cribb: *Nomads in Archaeology*. Cambridge 1991.
Z. Čilinská: Sociálno-ekonomická problematika vo svetle pohrebísk juhozápadného Slovenska zo 7.–8. stor. In: P. Ratkoš (Red.): *O počiatkoch slovenských dejín*. Bratislava 1965, 36–54.
Z. Čilinská: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. *Arch. Slovaca Monogr. Fontes* 7. Bratislava 1966.
Z. Čilinská: Dve predveľkomoravské pohrebiská v Šali, okr. Galanta. *Arch. Rozhledy* 25, 1973, 527–539, 599–600.
Z. Čilinská: Frauenschmuck aus dem 7.–8. Jahrhundert im Karpatenbecken. *Slov. Arch.* 23, 1975, 63–96.
Z. Čilinská: Kov v ranoslovanskom umení. *Dávnoveké umenie Slovenska*. *Ars Slovaca Ant.* 12. Bratislava 1981.
Z. Čilinská: The Development of the Slavs North of the Danube during the Avar Empire and their Social-Cultural Contribution to Great Moravia. *Slov. Arch.* 31, 1983, 237–276.
Z. Čilinská: Pohrebisko z 10. storočia v Pavlovej. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 21, 1985, 249–256.
Z. Čilinská: Postavenie žien v avarskom kaganáte. In: *K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnom stredoveku*. Nitra 1991, 9–38.
Z. Čilinská: 1995: Súčasný poznatky o sídliskách 7.–8. stor. na Slovensku. *Sbor. Prací Fil. Fak. Brno E* 40, 1995, 69–74.
Z. Čilinská/G. Fusek: Okres Nové Zámky. In: *Pramene* 1989, 237–290.
Z. Čilinská/A. Točík: Šaľa, okres Galanta. In: *Významné náleziská 1978*, 198–205.
M. Čurný: Archeologický výskum na trase ropovodu Bratislava–Schwechat. *AVANS* 2004, 2006, 59–61.
F. Daim/M. Fröhlich/M. Misar/G. Schlag//P. Tomka (Red.): *Reitervölker aus dem Osten. Hunnen + Awaren*. Burgenländische Landesausstellung 1996. Schloß Halbturn. 26. April–31. Oktober 1996. Begleitbuch und Katalog. Eisenstadt 1996.

- Daim/Distelberger 1996 F. Daim/A. Distelberger: Die awarische Siedlung von Zillingtal. Die Grabungen 1994–1995. In: *Daim et al.* 1996, 372–375.
- Dostál 1987 B. Dostál: Stavební kultura 6.–9. století na území ČSSR. Arch. Hist. 12, 1987, 9–32.
- Dresler/Měřínský 2009 P. Dresler/Z. Měřínský (Ed.): Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Arch. Mediaev. Moravia et Silesiana. Suppl. 2. Brno 2009.
- Dub 1968 O. Dub: Soustava Dunaje. In: J. Macek a kol.: Československá vlastivěda. Díl 1. Příroda. Sv. 1. Praha 1968, 587–599.
- Elschek 2002 K. Elschek: Záchranný archeologický výskum na trase Bratislava-Lamač–Brodské. AVANS 2001, 2002, 41–46.
- Frolíková-Kalischová 2009 D. Frolíková-Kalischová: Hrnce, hrnky, hrnečky. In: *Dresler/Měřínský 2009*, 94–98.
- Fülöp 1982 Gy. Fülöp: Régészeti adalék az avarok hiedelem világához. Rontás ellen házra kiaggatott kutyakaponya. Arch. Ért. 109, 1982, 277–280.
- Fusek 1991 G. Fusek: Včasnოსlovanské sídlisko v Nitre na Mikovom dvore. Slov. Arch. 39, 1991, 289–330.
- Fusek 1994 G. Fusek: Slovensko vo včasnოსlovanskom období. Arch. Slovaca Monogr. Stud. 3. Nitra 1994.
- Fusek 1998 G. Fusek: Vorläufige Erkenntnisse zur Graphittonkeramik aus der Siedlung Šindolka in Nitra. In: *Poláček 1998*, 231–247.
- Fusek 2000 G. Fusek: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach. Slov. Arch. 48, 2000, 101–158.
- Fusek 2006 G. Fusek: Výklenkové hroby na včasnოსredovekom pohrebisku v Cíferi, v časti Pác. Štud. Zvesti AŮ SAV 39, 2006, 27–54.
- Fusek 2008 G. Fusek: Keramika predveľkomoravského horizontu z Nitry-Šindolky a otázka jej datovania. In: M. Guštin (Ur./Hrsg.): Srednji vek/Mittelalter. Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino/Archäologische Forschungen zwischen der Adria und der Pannonischen Tiefebene. Ljubljana 2008, 21–35.
- Fusek 2009 G. Fusek: Odtlačky na dnách nádob v Nitre-Šindolke. In: *Dresler/Měřínský 2009*, 99–108.
- Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987 G. Fusek/M. Hanuliak/J. Zábojník: Včasnოსlovanské nálezy z Chľaby. Arch. Rozhledy 39, 1987, 129–140.
- Fusek/Horváth 1998 G. Fusek/I. Horváth: Naturwissenschaftliche Untersuchungen der Keramik aus Nitra-Lupka. In: *Poláček 1998*, 279–286.
- Galuška 1994 L. Galuška: The Development of Slavonic Pottery in the Staré Město Region. In: *Staňa 1994b*, 233–242.
- Garam 1981 E. Garam: VIII–IX. századi telepnyom Tiszafüred határában. Commun. Arch. Hungariae 1981, 137–147.
- Habovštiak 1974 A. Habovštiak: Nálezy stredovekých hlinených kotlíkov na Slovensku. Zbor. SNM. Hist. 14, 1974, 123–155.
- Habovštiak 1978 A. Habovštiak: Bíňa, okres Nové Zámky. In: *Významné náleziská 1978*, 21–25.
- Hajnal 2009 Zs. Hajnal: Házak a kölked-feketkapui avar kori telepen. Arch. Ért. 134, 2009, 91–116.
- Hanuliak 2004 M. Hanuliak: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Arch. Slovaca Monogr. Stud. 8. Nitra 2004.
- Hanuliak/Turčan 1993 M. Hanuliak/V. Turčan: Keramické nálezy zo sídliskových objektov. In: M. Hanuliak/I. Kuzma/P. Šalkovský: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.–12. storočia. Mat. Arch. Slovaca 10. Nitra 1993, 71–99.
- Herold 2002 H. Herold: Die Keramik der awarischen Siedlungsreste von Brunn am Gebirge, Flur Wolfholz, Bezirk Mödling, Niederösterreich. Arch. Austriaca 86, 2002, 161–178.
- Herold 2004 H. Herold: Die frühmittelalterliche Siedlung von Örménykút 54. I. Varia Arch. Hungarica 14. Budapest 2004.
- Herold 2010 H. Herold: Zillingtal (Burgenland)–Die awarenzeitliche Siedlung und die Keramikfunde des Gräberfeldes. Monogr. RGZM. Bd. 80/1, 2. Mainz 2010.
- Hrubý 1961 V. Hrubý: Stavební římský materiál ve slovanských objektech. Sbor. Čsl. Spol. Arch. 1, 1961, 29–33.
- Chropovský 1970 B. Chropovský: Slovensko na úsvite dejín. Bratislava 1970.
- Ižóf 2004 J. Ižóf: Prehľad najstarších dejín Šaľa v zrkadle archeologických prameňov. In: V. Nováková (Zost.): Šaľa. Šaľa 2004, 7–12.
- Jankovich 2009 D. Jankovich B.: 9th century and Arpád Period settlement fragments at Újhartyán. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 90, 2009, 115–145.
- Justová 1990 J. Justová: Dolnorakouské Podunají v raném středověku. Praha 1990.
- Justová 1992 J. Justová: Hradištní keramika z Libice nad Cidlinou (Keramické typy a hledání jejich původu). Sbor. Západočes. Muz. Plzeň. Hist. 8, 1992, 142–155.
- Kašpar 1994 V. Kašpar: Akulturační procesy v období avarského kaganátu na území severně od Dunaje. In: M. Bárta/M. Tomášek (Ed.): Miscellanea Archaeologica a discipulis J. Slámae dedicata. Praha 1994, 46–65.

- Kiss 1979 A. Kiss: Das Gräberfeld und die Siedlung der awarenzeitlichen germanischen Bevölkerung von Kölked. Vorläufiger Bericht. *Folia Arch.* 30, 1979, 185–191.
- Klápště 2005 J. Klápště: Proměna českých zemí ve středověku. Praha 2005.
- Klíma 1975 B. Klíma: Rozbor hřebů z velkomoravského hradiště v Mikulčicích. *Arch. Rozhledy* 27, 1975, 140–150.
- Kolník 1975a T. Kolník: Cífer-Pác. Stanica z mladšej doby rímskej. III. Medzinárodný kongres slovanskej archeológie. Bratislava 7.–14. september 1975. Nitra 1975.
- Kolník 1975b T. Kolník: Výskum v Cíferi-Páci v roku 1974. *AVANS* 1974, 1975, 58–61.
- Kolník 1976 T. Kolník: Rímska stanica v Cíferi-Páci (výskum 1975). *AVANS* 1975, 1976, 134–140.
- Kolník 1978 T. Kolník: Ďalšia etapa výskumu v Cíferi-Páci. *AVANS* 1977, 1978, 128–137.
- Kolník 1980a T. Kolník: Výskum v Cíferi-Páci v roku 1978. *AVANS* 1978, 1980, 142–155.
- Kolník 1980b T. Kolník: Výskum v Cíferi-Páci v roku 1979. *AVANS* 1979, 1980, 106–111.
- Kolník 1993 T. Kolník: K výskytu kvadratických a vaničkovitých misiek doby rímskej na Slovensku. *Vsl. Pravek* 4, 1993, 111–116.
- König 2005 T. König: Záchraný archeologický výskum stredovekého sídliska v Košútoch, (okr. Galanta). *Arch. Hist.* 30, 2005, 329–347.
- Kraskovská 1961 L. Kraskovská: Slovanské sídlisko pri Devínskom Jazere. *Slov. Arch.* 9, 1961, 133–142.
- Kraskovská 1966 L. Kraskovská: Slovanské sídlisko pri Devínskom Jazere (Výskumy v rokoch 1960, 1962 a 1963). *Zbor. SNM. Hist.* 6, 1966, 73–94.
- Kraskovská 1981 L. Kraskovská: Slovanské osídlenie v Bratislave-Rusovciach v polohe Bergl. *Zbor. SNM. Hist.* 21, 1981, 104–124.
- Kraskovská 1963 L. Kraskovská: Slovanské sídlisko na Plánavách pri Skalici. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 11, 1963, 133–142.
- Kujovský/Nevizánsky/Ožďáni 2004 R. Kujovský/G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Zisťovací výskum v Stránskej. *AVANS* 2003, 2004, 107–108.
- Kuna/Profantová a kol. 2005 M. Kuna/N. Profantová a kol.: Počátky raného stredoveku v Čechách. Archeologický výskum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha 2005.
- Ladstätter/Sauer 2007 S. Ladstätter/R. Sauer: Frühmittelalterliche Keramik aus dem Legionslager von Carnuntum. In: C. Gugl/R. Kastler (Hrsg.): *Legionslager Carnuntum. Ausgrabungen 1968–1977*. Wien 2007, 355–400.
- Liptáková 1963a Z. Liptáková: Slovanské pohrebisko z X.–XI. storočia v Úťanoch nad Žitavou. *Slov. Arch.* 11, 1963, 223–236.
- Liptáková 1963b Z. Liptáková: Výskum v dusikárni pri Šali. *Arch. Rozhledy* 15, 1963, 327–340.
- Liska 1999 A. Liska: Egy 8.–9. századi település emlékei Gyulavári határáböl. *Békés Megyei Múz. Közl.* 20, 1999, 67–81.
- Liska 2004 A. Liska: Késő avar kori településmaradványok Gyula határában (Gyula 425. sz. lelőhely). *Rég. Kutatások Magyarországon* 2002, 2004, 65–80.
- Liszka 1983 J. Liszka: Výsledky záchraného výskumu v Sikeničke. *Castrum Novum* 2, 1983, 37–45.
- Mácelová 1990 M. Mácelová: Slovanské sídliská v Sliači, okres Zvolen. *Stred. Slovensko* 9, 1990, 320–344.
- Madaras 1991 L. Madaras: Az avar falu. Régészeti ásatások Tiszafüred-Morotvaparton. *Szolnok Megyei Múz. Adattár* 32. *Szolnok* 1991, 227–316.
- Madaras 2000 L. Madaras: Avar kori településrészet Szentés határában. Leletmentés a 451. sz. út Szentest elkerülő szakaszán. *Móra Ferenc Múz. Évk. Stud. Arch.* 6, 2000, 237–262.
- Macháček 1997 J. Macháček: Studie zur Keramik der mitteldanubischen Kulturtradition. *Slov. Arch.* 45, 1997, 353–418.
- Macháček 2000 J. Macháček: K absolutní a relativní chronologii keramiky středodunajské kulturní tradice na jižní Moravě. *Sbor. Prací Fil. Fak. Brno* 5, 2000, 25–55.
- Macháček 2001a Macháček: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely. Brno 2001.
- Macháček 2001b J. Macháček: Zpráva o archeologickém výskumu Břeclav-Libivá 1995–1998. In: Z. Měřinský (Ed.): *Konference Pohansko 1999*. *Arch. Mediaev. Moravia et Silesiana* 1/2000. Brno 2001, 39–62.
- Mazúr a kol. 1986 E. Mazúr a kolektív: Geomorfologické členenie SSR a ČSSR. Bratislava 1986.
- Mesterházy 1997 K. Mesterházy: Awaren, Slawen und Ungarn im Bükkgebirge. In: D. Čaplovič/J. Doruľa (Ed.): *Central Europe in 8th–10th Centuries. Mitteleuropa im 8.–10. Jahrhundert*. Bratislava 1997, 67–73.
- Mesterházy/Horváth 1983 K. Mesterházy/L. Horváth: Településtörténeti kutatások Veresegyház határában. *Arch. Ért.* 110, 1983, 112–124.
- Miklíková 2010 Z. Miklíková: Archeozoologické nálezy zo stredovekého sídliska v Bajči. *Slov. Arch.* 58, 2010, 123–168.

- Musil 1997 J. Musil: Römische Ziegel. In: L. Poláček (Hrsg.): Studien zum Burgwall von Mikulčice II. Spisy Arch. Ústavu AV ČR Brno 7. Brno 1997, 311–339.
- Němejcová-Pavůvková 1963 V. Němejcová-Pavůvková: Praveké hroby pri Šali. Štud. Zvesti AÚ SAV 11, 1963, 271–272.
- Nevizánsky 1982 G. Nevizánsky: Príbytky s jazykovitým vchodovým výklenkom v Kameníne. Castrum Novum 1, 1982, 63–75.
- Nevizánsky 1991 G. Nevizánsky: Kostrové pohrebisko z doby avarskej ríše vo Vyškovciach nad Ipľom. In: K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku. Nitra 1991, 103–165.
- Odler 2010 M. Odler: Príspevok ku osídleniu juhozápadného Slovenska v období Avarského kaganátu. Diplomová práca (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2010. Nepublikované.
- Odler/Kolník 2011 M. Odler/T. Kolník: Včasnostredoveké sídlisko pri Cíferi, miestnej časti Pác (okr. Trnava). Štud. Zvesti AÚ SAV 50, 2011, 49–102.
- Ódor/Rózsa 2002 J. G. Ódor/Z. Rózsa: Szekszárd-Bagyszlói út. In: J. Szentpéteri (Hrsg.): Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Varia Arch. Hungarica 13/I, II. Budapest 2002, 549.
- Orton/Tyers/Vince 2004 C. Orton/P. Tyers/A. Vince: Pottery in Archaeology. Cambridge 2004.
- Ožďáni 1985 O. Ožďáni: Výsledky záchranného výskumu v Štúrove a v Obidskej puste. AVANS 1984, 1985, 182–184.
- Parczewski 1989 M. Parczewski: Żukowice pod Głogowem w zaraniu średniowiecza. Głogow 1989.
- Pavúk/Romsauer 1975 J. Pavúk/P. Romsauer: Výsledky prieskumu v Obide. AVANS 1974, 1975, 77–78.
- Pleinerová 2000 I. Pleinerová: Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny. Praha-Louny 2000.
- Pohl 2002 W. Pohl: Die Awaren. Ein ein Steppenvolk im Mitteleuropa 567–822 n. Chr. München 2002.
- Poláček 1994 L. Poláček: Zum Stand der Erkenntnis der frühmittelalterlichen Keramik aus dem 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Südwestmähren. In: *Staña 1994b*, 243–263.
- Poláček 1998 L. Poláček (Hrsg.): Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa. Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen. Internationale Tagungen in Mikulčice IV. Spisy Arch. Ústavu AV ČR Brno 9. Brno 1998.
- Poleski 1994 J. Poleski: Die Keramik des 7.–11. Jahrhunderts in Klempolen. Forschungsstand und Forschungsperspektiven. In: *Staña 1994b*, 155–164.
- Pramene 1989 D. Bialeková (Zost.): Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia. I. zv. 1. časť. Bratislava, hlavné mesto SSR a Západoslovenský kraj. Nitra 1989.
- Princová-Justová 2004 J. Princová-Justová: Sídlište ze 7. až počátku 9. století v poloze „Staré Badry“ u Opolánek, okr. Nymburk. Pam. Arch. 95, 2004, 107–174.
- Profantová 1992 N. Profantová: Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: F. Daim (Hrsg.): Awarenforschungen II. Arch. Austriaca. Monogr. 2. Stud. Arch. Awaren 4. Wien 1992, 605–778.
- Profantová 1996 N. Profantová: On some Danubian influences in 8th–9th century Bohemia: Particular pottery shapes. In: D. Bialeková/J. Zábojník (Hrsg.): Etnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. Bratislava 1996, 227–243.
- Profantová/Špaček 2003 N. Profantová/J. Špaček: Nejstarší slovanská sídliště na Čelákovicku. Arch. Rozhledy 55, 2003, 354–376.
- Pusztai 1974 R. Pusztai: Jelentés a Darnószeliben talált szláv település próbaátásáról. Arrabona 16, 1974, 45–62.
- Rauša/Porhajaš 1978 P. Rauša/A. Porhajaš: Duslo a ľudia. Bratislava 1978.
- Rejholcová 1977 M. Rejholcová: Slovanské sídliskové objekty v Hurbanove-Bohatej. Arch. Rozhledy 29, 1977, 646–657.
- Ruttikay 1990 M. Ruttikay: Pece na ranostredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska. Arch. Hist. 15, 1990, 337–348.
- Ruttikay 2002a M. Ruttikay: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbbericht). Slov. Arch. 50, 2002, 245–322.
- Ruttikay 2002b M. Ruttikay: Premeny agrárnej osady v 6.–15. storočí. In: A. Ruttikay/M. Ruttikay/P. Šalkovský (Ed.): Slovensko vo včasnóm stredoveku. Arch. Slovaca Monogr. Stud. 7. Nitra 2002, 69–80.
- Ruttikayová/Ruttikay 2004 J. Ruttikayová/M. Ruttikay: Včasnostredoveký sídliskový objekt v Čeladiciach. In: G. Fusek (Red.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Arch. Slovaca Monogr. Commun. 7. Nitra 2004, 319–332.
- Skružný 1963 L. Skružný: Příspěvek k třídění a chronologii slovanských otopných zařízení na území ČSSR. Pam. Arch. 54, 1963, 234–265.
- Somora a kol. 1973 J. Somora a kol.: 15-ročné Duslo. Bratislava 1973.

- Stadler 2005 P. Stadler: Quantitative Studien zur Archäologie der Awaren. I. Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. 60. Wien 2005.
- Stadler 2008 P. Stadler: Etnische Verhältnisse im Karpatenbecken und Beziehungen zum Westen zur Zeit des Awarischen Khaganats im 6. und 7. Jahrhundert. In: J. Bemmann/M. Schmauder (Hrsg.): Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden, Awaren, Slawen. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 11. Bonn 2008, 657–678.
- Staňa 1994a Č. Staňa: Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren. In: *Staňa 1994b*, 265–286.
- Staňa 1994b Č. Staňa (Hrsg.): Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice I. Brno 1994.
- Stanojević 1987 N. Stanojević: Naselja VIII–IX veka u Vojvodini. Rad Vojvođanskih Muz. 30, 1987, 119–146.
- Szatmári 1982–1983 S. B. Szatmári: Avar temető- és telepásatás Tatabánya-Alsógalla mellett. Szolnok Megyei Múz. Évk. 1982–1983, 67–78.
- Szente 2006 G. Szenthe: Középvár kori összetett hátveretek. Egy középvár övtípusról. Commun. Arch. Hungariae 2006, 179–212.
- Szőke 1980 B. M. Szőke: Zur awarenzeitlichen Siedlungsgeschichte des Körös-Gebietes in Südost-Ungarn. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 32, 1980, 181–203.
- Szőke 1992 B. M. Szőke: 7. és 9. századi településmaradványok Nagykanizsán. Zalai Múz. 4, 1992, 129–167.
- Szőke 2002 B. M. Szőke: The Late Avar Period. In: Zs. Visy (Ed.): Hungarian Archaeology at the Turn of the Millenium. Budapest 2002, 308–312.
- Šalkovský 1994 P. Šalkovský: Frühmittelalterlicher Burgwall bei Detva. Slov. Arch. 42, 1994, 155–186.
- Šalkovský 1998 P. Šalkovský: Dedinský dom a sídlo vo včasnóm stredoveku. In: J. Botík/M. Ruttkay/P. Šalkovský (Red.): Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie. Bratislava 1998, 9–36.
- Šalkovský 2001 P. Šalkovský: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Arch. Slovaca Monogr. Stud. 6. Nitra 2001.
- Šalkovský 2002 P. Šalkovský: Stavebná kultúra a urbanizmus osád. In: A. Ruttkay/M. Ruttkay/P. Šalkovský (Ed.): Slovensko vo včasnóm stredoveku. Arch. Slovaca Monogr. Stud. 7. Nitra 2002, 57–68.
- Šalkovský 2006 P. Šalkovský: Dom a dedina stredného Podunajska vo včasnóm stredoveku. In: *Zábojník 2006a*, 107–128.
- Štatistický lexikón 2003 Štatistický lexikón obcí Slovenskej republiky 2002. Bratislava 2003.
- Takács 1996 M. Takács: Die awarenzeitlichen Siedlungen von Lébény. In: *Daim et al. 1996*, 379–382.
- Takács/Vaday 2004 M. Takács/A. Vaday: Avar edényégető kemencék Kompolton. Agria 40, 2004, 5–104.
- Točík 1962 A. Točík: Keramika so značkami na dne zo slovansko-avarských pohrebísk na juhozápadnom Slovensku. Pam. Arch. 53, 1962, 347–380.
- Točík 1963 A. Točík: Pohrebisko a sídlisko z doby avarskej ríše v Prši. Slov. Arch. 11, 1963, 121–198.
- Točík 1965 A. Točík: Slovania na strednom Dunaji. In: P. Ratkoš (Red.): O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava 1965, 20–35.
- Točík 1970 A. Točík: Pohrebný rítus na včasnostredovekých pohrebiskách v Holiaroch a Štúrove. Slov. Arch. 18, 1970, 29–56.
- Točík 1982 A. Točík: Najstaršie dejiny Šale vo svetle archeologických prameňov. In: Šafa. Šafa 1982, 3–19.
- Točík 1992 A. Točík: Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.–14. storočí. Štud. Zvesti AÚ SAV 28, 1992, 5–250.
- Točík 1993 A. Točík: Pohrebisko z doby avarskej ríše v Šali I-Veči. Štud. Zvesti AÚ SAV 29, 1993, 87–178.
- Točík/Sedlák 1993 A. Točík/K. Sedlák: Výskum na Šindolke v Nitre v roku 1968. Osídlenie v dobe lateénskej a vo včasnóm stredoveku. Štud. Zvesti AÚ SAV 29, 1993, 47–82.
- Tomka 1988 P. Tomka: Avar kori település Győr, Bokányi Dezső utcában. Arrabona 24–25, 1988, 35–61.
- Tomka 2003 P. Tomka: Die awarische Brunnen in der kleinen Tiefebene. Antaeus 26, 2003, 159–177.
- Trifunović 1999 2000–S. Trifunović: Naselja Limiganata i Slovena u Banatu i Bačkoj. Glasnik Srpskog Arh. Društva 15–16, 1999–2000, 43–106.
- Trugly 1996 A. Trugly: A Komáromi avar telep. Commun. Arch. Hungariae 1996, 125–150.
- Turčan 2001 V. Turčan: Slovanský predkresťanský kultový objekt v Moste pri Bratislave. In: Z. Měřinský (Ed.): Konference Pohansko 1999. Arch. Mediaev. Moravia et Silesiana 1/2000. Brno 2001, 151–158.

- Unger 2004 J. Unger: Nejstarší slovanské osídlení povodí Harasky na jižní Moravě. In: G. Fusek (Red.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Arch. Slovaca Monogr. Commun. 7. Nitra 2004, 433–434.
- Vaday 1999 A. Vaday: Az avar kori telep értékelese. In: T. Petercsák (red.): Kompolt-Kistér. Újkőkori, bronzkori, sarmata és avar lelőhely. Leletmentő ásatás az M3-as autópályán nyomvonalán. Eger 1999, 233–253.
- Vavák 2006 J. Vavák: Nové náleziská z Pezinka. AVANS 2004, 2006, 211–213.
- Vendtová 1964 V. Vendtová: Výskum v Slovenských Ďarmotách roku 1962. Arch. Rozhledy 16, 1964, 347–369.
- Vendtová 1965 V. Vendtová: Slovanské sídlisko v Pobedime „Na laze“. Arch. Rozhledy 17, 1965, 538–544.
- Vendtová 1969 V. Vendtová: Slovanské osídlenie Pobedima a okolia. Slov. Arch. 17, 1969, 119–232.
- Vendtová/Rejholec 1963 V. Vendtová/E. Rejholec: Slovanské pohrebisko v Ipeľskom Sokolci. Slov. Arch. 11, 1963, 237–246.
- Vlastivedný slovník 1977 M. Kropilák (Red.): Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. II. Bratislava 1977.
- Vlastivedný slovník 1978 M. Kropilák (Red.): Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. III. Bratislava 1978.
- Významné náleziská 1978 B. Chropovský (Ed.): Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava 1978.
- Wawruschka 2009 C. Wawruschka: Frühmittelalterliche Siedlungsstrukturen in Niederösterreich. Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. 68. Wien 2009.
- Zábojník 1983 J. Zábojník: Výskum pohrebiska a sídliska z doby avarskej ríše v Štúrove-Obide. AVANS 1982, 1983, 261–264.
- Zábojník 1985 J. Zábojník: Výskum včasnostredovekého pohrebiska v Cíferi-Páci. Štud. Zvesti AÚ SAV 21, 1985, 205–220.
- Zábojník 1988 J. Zábojník: On the problems of settlements of the Avar Khaganate Period in Slovakia. Arch. Rozhledy 40, 1988, 401–437.
- Zábojník 1989 J. Zábojník: Okres Galanta. In: D. Bialeková (Zost.): Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia. I. zv. 2. časť. Bratislava, hlavné mesto SSR a Západoslovenský kraj. Nitra 1989, 79–109.
- Zábojník 1999a J. Zábojník: Das Awarische Kaganat und die Slawen an seiner nördlichen Peripherie (Probleme der archäologischen Abgrenzung). Slov. Arch. 47, 1999, 153–173.
- Zábojník 1999b J. Zábojník: Sídliskový objekt z obdobia avarskeho kaganátu v Radvani nad Dunajom-Žitave. AVANS 1997, 1999, 166–167.
- Zábojník 2003 J. Zábojník: Neznáme nálezy zo známych archeologických lokalít. AVANS 2002, 2003, 159–162.
- Zábojník 2004 J. Zábojník: Slovensko a avarský kaganát. Stud. Arch. et Mediev. 6. Bratislava 2004.
- Zábojník 2006a J. Zábojník (Red.): Aevum Medium: Zborník na počesť Jozefa Hošša. Stud. Arch. et Mediev. 8. Bratislava 2006.
- Zábojník 2006b J. Zábojník: Nálezy tzv. zvonov na pečenie na lokalitách z obdobia avarskeho kaganátu na území Slovenska. In: Zábojník 2006a, 133–147.
- Zábojník 2006c J. Zábojník: Pohrebisko z obdobia avarskeho kaganátu a včasnostredoveké sídliskové objekty v Čiernom Brode. Slov. Arch. 54, 2006, 95–142.
- Zábojník 2008a J. Zábojník: K problematike priestorového vzťahu medzi pohrebiskom a sídliskovým areálom v období Avarskeho kaganátu na južnom Slovensku. Slov. Arch. 56, 2008, 269–292.
- Zábojník 2008b J. Zábojník: Zur Problematik der Siedlungen aus der Zeit des Awarischen Kaganats in der Slowakei. In: J. Bemmman/M. Schmauder (Hrsg.): Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden-Awaren-Slawen. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 11. Bonn 2008, 591–599.
- Zábojník 2009 J. Zábojník: Slovensko a avarský kaganát. 2. vydanie. Stud. Arch. et Mediev. 9. Bratislava 2009.

NEPUBLIKOVANÉ PRAMENE

- Čilinská 1963 Z. Čilinská: Pavlová. Nálezová správa 1336/63. Archeologický ústav SAV Nitra.
- Hajnalová 1979 E. Hajnalová: Úľany nad Žitavou. Nálezová správa 8740/79. Archeologický ústav SAV Nitra.
- Hajnalová 1980 E. Hajnalová: Cífer-Pác. Nálezová správa 9097/80. Archeologický ústav SAV Nitra.
- Liptáková 1963 Z. Liptáková: Šaľa-Dusikáreň. Nálezová správa 1352/63. Archeologický ústav SAV Nitra.
- Rejholcová 1961 M. Rejholcová: Úľany nad Žitavou. Nálezová správa 517/61. Archeologický ústav SAV Nitra.

- Rejholec 1964* E. Rejholec: Šaľa. Nálezová správa 2117/64. Archeologický ústav SAV Nitra.
Rejholec 1971 E. Rejholec: Šaľa-Dusikáreň. Nálezová správa 5527/71. Archeologický ústav SAV Nitra.
Točík 1975 A. Točík: Úľany nad Žitavou. Nálezová správa 7370/75. Archeologický ústav SAV Nitra.
Vendtová 1962 V. Vendtová: Pavlová. Nálezová správa 1565/63, č. príř. kat. 87/62. Archeologický ústav SAV Nitra.

Settlements from 8th Century in South-Western Slovakia Šaľa III, Úľany nad Žitavou, Pavlová

Martin Odler – Jozef Zábojník

Summary

The aim of this paper is to widen the available corpus of settlement sites of the Avar Khaganate period and their material culture in south-western Slovakia. Features and finds of three sites dated to this period are published in the paper: Šaľa III (district of Šaľa–Fig. 1), Úľany nad Žitavou (Fig. 21; 22) and Pavlová (the both in the district of Nové Zámky). The paper is also a general introduction for another two texts in this volume of Študijné zvesti AÚ SAV: the published settlements of the Avar Khaganate period at Cífer, part Pác II (district of Trnava; *Odler/Kolník 2011*) and Kubáňovo II (district of Levice; *Béřš/Odler 2011*). All the three texts are based on a diploma thesis of one of the authors (*Odler 2010*).

General structure of the publication of corpuses can be found in the introduction. Then a description and interpretation of the sites of Šaľa III, Úľany nad Žitavou and Pavlová follows. The paper further contains a thorough comparison of the three published ceramic corpuses and also the pottery and other archaeological facts from the sites of Cífer-Pác II and Kubáňovo II. The approach is inevitable tool for the search for similar and different traits of the ceramic corpuses from the period of Avar Khaganate on the area of its assumed territory.

The Early Mediaeval pottery in this region is characterised by homogeneity of the shape; the so-called Slavic pot-shape prevails. The basic schematic template is unchanged, although the proportions and details differ. Regrettably, far less number of complete shapes comes from the settlements, comparing them with burial grounds. Technological aspects of the hand wheel modelled pottery and their shaping traces are very similar in this horizon. The attempts of macroscopic divisioning of the ware classes and grog were not confirmed by physics and chemical analyses (*Fusek/Horváth 1998*). These facts show the main possible fields of observation of the morphological differences in sections of lips and rims, and also bases. Decoration is another important trait, regarding the motifs and their combinations and even the combinations of classes of rims and bases and decorative motifs. The structure of the databases is founded on the published database of pottery from Bielovce (*Fusek 2000*). The present corpuses from settlements disable the attempts of statistical and ratio calculations on the whole vessels from the settlements.

The pottery from the features is described in the databases. Differences even between primary documentation and artefacts themselves appeared there. The main causes of these differences are long time elapsing between excavations and their processing, sometimes also unfinished attempts of pottery processing and publishing of the assemblages. The pottery from the surface layers was not included in the database because of the lack of precise location. The settlements with different diachronic phases should have had a layer with mixed ceramic fragments of various horizons, thus causing information interference.

The basic element of the database is the ceramic individual: a fragment or joined fragments which were one vessel in the past. The individual has a composed number, first letter is abbreviation of the site (C–Cífer-Pác II; S–Šaľa III; K–Kubáňovo II; U–Úľany nad Žitavou; P–Pavlová), then the feature number and the successive number of the ceramic individual in the feature after underscore are following. Every fragment is described by three basic values: (maximal direct) length, (maximal direct) thickness and weight.

The processing of pottery from Šaľa III has shown the occurrence of two settlement horizons: the earlier one, datable to the 8th century and the later horizon, from the 12th–13th centuries. Only the earlier horizon is published in this article. The Šaľa III site appears to be a dispersed type of settlement. The general plan of the site with excavated features creates only a rough picture of the original settlement, due to the conditions of the excavations (Fig. 28). The features are situated in several clusters. Some remains of sunken-floor (table 1): features 4 (Fig. 2), 8 (Fig. 3), 12 (Fig. 4), 14 (Fig. 5), 27 (Fig. 6; 7) and II (Fig. 10) were found there. The area was not excavated by trenches, but according to the finds of features by

building machines. Considerable part of the area was yet under the factory buildings and asphalt roads. The burial ground at Šaľa II (the Duslo I position) was not yet properly published, but this most probably was the burial ground of the settlement Šaľa III.

The rescue excavation in Úľany nad Žitavou found except of Early Mediaeval sunken-floor house pits with the pottery of neolithic Lengyel culture and sherds of Late Latène Period (Fig. 23).

The rescue excavations in the cadastre of Pavlová at the Emberfölddomb position in the year 1961 uncovered the burial ground of the 10th century. The necropolis was situated in a sand-pit on a gentle elevation to the west of the village. The Prehistoric and Early Mediaeval pottery fragments older than the pottery from the burial ground were found during the excavations. The survey character of the corpus gives no possibility to differentiate either of one settlement phase with distinct ceramic traits or two phases of different technological traditions. The latter assumption is probably correct, because the richly decorated vessels of the 8th century horizon appear in the assemblage (e. g. P_30, P_34).

Dwellings have many analogies not only on the territory of the Khaganate, but also at Western Slavic settlements northwards and westwards. Double-saddled sunken-floor houses appear frequently on the territory of the Avar Khaganate. Other architectural traits of the sunken-floor houses, such as grooved construction, advanced entrances (they are located in the south wall of house opposing the corner with the oven during the period of the Khaganate) were found on the vast areas of East Central Europe. This is valid also for the stone ovens or fireplaces, sometimes situated on a socle. The settlements offered no convincing traits of the status differences between features or their hierarchy, although the social stratification is observed at the Avar burial grounds.

Other categories of features (tables 2–4) also appeared there, from which a free-standing vaulted clay oven is important (objekt XIV on Fig. 8; 9). The pits with roughly circular ground plan and semi-circular section were found in Šaľa III: the features 3 (Fig. 13), 7 (Fig. 14) and VII (Fig. 17). The only example of the feature with oval ground plan and trough-shaped bottom (Fig. 15) was found in the feature V in Šaľa III. The sites have also a category of features of irregular shapes (feature 1 on Fig. 11, 12 and feature XI on Fig. 16) with the finds of daub bearing the imprints of construction traits, evidence of the walls made of wattle and daub. The granary cannot be unfortunately dated (Fig. 18; 19). Fourteen features were destroyed even before the archaeological documentation (Šaľa III). Other features show also connections and analogies with the south, west and north. The clay vaulted ovens occur mainly in the south of the Avar khaganate territory.

Pottery was the most important and frequent item of material culture. The „Slavic“ pot-shape prevails, the bowls (and bowl-shaped strainer), baking bells, one baking-pan or parcher and specific shapes of vessels (a vessel with concave sides, rectangular bowl) and yellow pottery occur seldom.

The pottery from the sites represents the so-called pottery of the Middle Danubian tradition.

The different accessibility of the assemblages caused that only three corpuses are fully described by the database and statistically elaborated: Cífer-Pác II, Šaľa III (the selection of pottery on Pl. I–XXII; the concordance according to the identification numbers of individuals is in the table 30) and Kubáňovo II. These three corpuses contain 3218 ceramic individuals. The excavation reports of Cífer-Pác II and Šaľa III are the evidence for lack of some individuals (the features included in Šaľa III on Fig. 20). The assemblage of Úľany nad Žitavou, accessible in the form of photographs (Fig. 24–26; diagram 11), and fragments from Pavlová, found in the settlement layer without features (the selection of pottery on Pl. XXV–XXVII) are of less comparative value. The databases are published only in the form of files on the internet (<http://www.archeol.sav.sk/studijnevesti>).

The Cífer-Pác II, Šaľa III and Kubáňovo II are multicultural sites. Intrusive pottery, mainly older but seldom also younger one, appeared in almost every feature. The occurrence of intrusions in the destructed stone ovens shows that even the assemblages from the heating device can contain diachronic finds.

The comparison of measured values of the ceramic individuals: (maximal direct) length, (maximal) thickness and interval weight, showed that the structure of data was highly influenced by conditions of the excavations (tables 12–14, 17–22; diagrams 1–3, 12, 13). Fragments with highest values come from the Šaľa III (tables 5, 7), where the rescue excavations were executed in autumn and winter months and the finds had to be taken out from the features as fast as possible and sometimes from the frozen soil. The larger fragments occur thus more frequently. The pottery thickness was similar in the three corpuses. According to its weight, the assemblage of the Kubáňovo II was highly homogenized in the post-depositional history.

The assemblage from the survey in Pavlová could be divided into two assumed horizons: the older hand-made pottery and the younger slow-wheel made vessels. The measured values of the individuals show similarity in the descriptive statistics, and they were more probably influenced by the similar post-depositional history than by technological differences (tables 24–26).

The technology of pottery was homogenous; the vessels were made by coiling and finished on the slow wheel or turntable. The thickening of the vessel near the base is frequently visible, sometimes it appears also in the sections of the necks or rims. The small stones or mica were used as a grog. The bases sometimes had imprints of axes of the wheels or fragmentary remains of the pot-marks. The clay slip or seldom reparation holes appeared as traces of secondary treatment of the vessels from Cífer-Pác II and Šaľa III.

The diameters of the rims and bases could be described as measures of middle-range vessels (tables 15 and 16; diagrams 4 and 5). The diameters of rims could be divided into 2-centimetre intervals between maximal and minimal values of 320 and 100 mm, the bases occur in the interval between 78 and 220 mm. Metric analysis of the proportions of upper parts of 16 vessels showed that main indexes appear in the intervals described already for the hand wheel made vessels of the chronologically earlier Early Slavic Period. It should be interpreted as a sign of little changed tradition of the vessel production according to the mental templates (table 11; diagrams 6–8).

The most frequent types and variants of the rims are plain rounded; conically cut-off and plain grooved rims (tables 9, 27, 28). The least variable corpus from this point of view is Cífer-Pác II. Decoration of the inner surface of the rims is unevenly represented too. Only one individual was in this way decorated in Cífer-Pác II, one tenth of the preserved rims are decorated in Šaľa III and Kubáňovo II. This decoration occurs also in Úľany nad Žitavou and Pavlová. The differences are probably regional. Eleven individuals in Šaľa III and six individuals in Kubáňovo II have another significant trait of the horizon, the decoration of the outer cut-off surface of the rim.

The flat bases prevail in the corpus of Cífer-Pác II, but the bases with wide ring or those with concavity appear as well. The flat bases are also common in the assemblage from Šaľa III (tables 9, 29). Kubáňovo II has mainly bases with concavity, more frequent short ring and only seldom wide one. The corpuses differ from the point of view of the base morphology and this could be trait of the regional or workshop differences.

The decoration made by a combed tool prevails in all corpuses and motifs with wavy lines and horizontal comb-lines are the most frequent. The number of them is equal in Úľany nad Žitavou; the wavy lines occur more often in Cífer-Pác II; the horizontal lines prevail slightly in Šaľa III and significantly in Kubáňovo II (tables 6, 8; diagrams 9, 10). The results show regional differences, which could be traced mainly in assemblages with huge amount of pottery. Other motifs appear seldom: comb punctures, V-shaped comb punctures (so-called "twig-motif"), comb horizontal and vertical incisions. They are most frequent in the corpus of Kubáňovo II. The decoration made by a tool with one point occurs rarely: simple wavy lines, horizontal lines and incisions.

The corpus of the ceramic baking bells contained 12 undecorated examples (tables 10, 23). Their dating is set into the 8th century. They all belonged to the technological class of baking bells with imprints of hay and grass leaves. One of the first published examples of decorated baking bells from the area of Slovakia appear in the assemblages: individual C79_27 from Cífer-Pác II and S62_33 from Šaľa III. Previous finds of this type were mostly described as bowls. The baking bells are indication of specific food-production technology with or without significant ethnic connotation. Other specific shapes have analogies and parallels on other sites of the Avar Khaganate period, except of a rectangular bowl from the feature XIV in Šaľa III (Pl. XXIV: 1).

The pottery of the assemblages have analogies in sites at Hurbanovo, the Bohatá I and II positions; Bratislava, the Jarovce III position; Košúty; Bratislava, the Devínska Nová Ves VII position; horizons II a III in Bajč, the Medzi kanálmi position; Čeladice and Nitra, part Šindolka and for the first time also in the earlier horizon of pottery from Slovenské Ďarmoty. The similar traits also appear in Vranov nad Topľou, part Lomnica and Dvorianky in Eastern Slovakia. The main traits of this horizon are undistinctive sections of the edges and rims, absence of the pastry-wheel decoration. The pots are decorated mainly by a combed tool, but a tool with one point also occurs infrequently. The combed tool decoration consists mainly of combinations of wavy lines and horizontal comb-lines. The decoration of inner surface of rims and edges appears. Some minor differences should be interpreted as occurrence of material probably from the 9th century in Cífer-Pác and Šaľa III, because the main division between these diachronic complexes was not yet precisely defined.

The differences between settlement pottery with hand wheel made vessels and burial pottery with hand-made vessels should be interpreted by different context of the production. The settlement pottery was made in greater amounts within the framework of specialized temporary workshops as a seasonal occupation of men. The burial pottery should have been made during the year *ad hoc* in the time of burial, it was probably made in hand to be available as fast as possible.

Analyses of small finds showed that they are mostly simple types with diachronic occurrence in Early Mediaeval Period (table 5; Pl. XXIII; XXIV and Fig. 19). The earring from the feature II in Šaľa III is a simple type of jewellery occurring in both the 8th and 9th centuries (Pl. XXIII: 3, 4). The most reliable finds for dating are thus ceramic baking bells, found in all assemblages. They should be dated to the 8th century, at least to the beginning of the 9th century.

The so far excavated settlements show that settlement forms in the period of the Avar Khaganate do not differ significantly from Slavic rural settlements. This is not the evidence for the „Slavic ethnicity“ of the forms of settlements (probably only the evidence of origin of some phenomena in the Slavic milieu), but only as a confirmation of similar or identical economic relations in the rural settlement structure. The predictors from the settlement sites are evidence of the identical economic fundament for the existence of Avar or Great Moravian elite.

The most important natural condition for a settlement location was a water source within short distance. Another common trait for settlements of Kubáňovo II, Úľany nad Žitavou and Pavlová was situating on sand dunes of the south-western Slovakia. Early Mediaeval settlements of different diachronic phases have thus similar location. The cultural identification was not a decisive feature for the location of settlements.

Considering the fact that the analyses of sites Cífer-Pác II and Šaľa III have been published already (Zábojník 2008a, 272–273, 278–280), the authors added little here to the research on the settlement structure in the 8th century. The overview of other sites from the south-western Slovakia shows that there was no single rule for the foundation or abandonment of the settlements at the turn of the 8th and 9th centuries. The diachronic differences between the horizons of the 8th and 9th centuries pottery are not yet well defined in literature and regional differences may occur.

- Fig. 1. Šaľa. Early Mediaeval sites in the cadastre of the town. 1–Šaľa I (Veča/Vízallás), cemetery dated to the 8th century; 2–Hidas, cemetery dated to the end of the 10th–11th century and settlement dated to the 10th century; 3–Šaľa III (Duslo), settlement dated to the 8th century; 4–Šaľa II (Duslo), cemetery dated to the 8th century; 5–Veča (Andelok II), cemetery dated to the end of the 10th–11th century; 6–Veča (Andelok I), cemetery dated to the 11th century; 7–Veča (pieskovisko), cemetery dated to the 9th century; 8–Veča (intra-vilán), cemetery dated to the 11th century; 9–Šaľa IV (Vinohrady), cemetery dated to the 8th century. Key: a–settlement; b–cemetery. Note: Sites with the index in the Roman numbers are named according to the catalogue in Zábojník 2009, 115–116.
- Fig. 2. Šaľa III. Feature 4. Key: a–burnt clay/soil; b–stones; c–channels.
- Fig. 3. Šaľa III. The situation of the features 8, 9, 10 and 11. Feature 8 is dated to the Early Mediaeval period.
- Fig. 4. Šaľa III. Feature 12.
- Fig. 5. Šaľa III. Torso of the feature 14. The damaged side of the feature is marked with dashed line.
- Fig. 6. Šaľa III. Groundplan of the feature 27 before the excavation. Key: a–burnt clay/soil; b–slag.
- Fig. 7. Šaľa III. The excavated feature 27. Key: a–burnt clay/soil; b–stones.
- Fig. 8. Šaľa III. Feature XIV (after Liptáková 1963b, Fig. 117).
- Fig. 9. Šaľa III. Feature XIV. A–groundplan; B–lengthwise section; C–cross-section. Key: a–burnt clay/soil.
- Fig. 10. Šaľa III. Feature II. I–earring; II–bead. Key: a–burnt clay/soil; b–stones.
- Fig. 11. Šaľa III. Plan of the feature 1 (after Liptáková 1963b, Fig. 116).
- Fig. 12. Šaľa III. Feature 1. The triangles mark the levelling points, the numbers are in centimetres. Key: a–stones; b–burnt clay/soil.
- Fig. 13. Šaľa III. Feature 3. Layers: 1–arable soil; 2–settlement layer; 3–loess. Key: a–charcoal; b–red burnt clay/soil.
- Fig. 14. Šaľa III. The situation of the features 6 and 7. The feature 7 is dated to the Early Mediaeval Period. Key: a–brown-grey ashy layer; b–white-grey ashy layer; c–loess.
- Fig. 15. Šaľa III. Feature V.
- Fig. 16. Šaľa III. The situation of the features VII (Early Mediaeval period) and VIII (Roman period–feature disrupted by the undatable ditch). Key: a–animal bones; b–pottery.
- Fig. 17. Šaľa III. Feature XI. Key: a–daub.
- Fig. 18. Šaľa III. Feature with the acquisition number 235/63.
- Fig. 19. Šaľa III. Quern-stone from the feature with the acquisition number 235/63. Frictional sides (a–frictional side of the upper part; b–frictional side of the lower part) and the section.
- Fig. 20. Šaľa III. The central part of the general plan of site. The pottery from the grey-coloured features was processed. Another features I, II a XI with processed pottery lay outside of the displayed part. The location of the features 23, 25, XV, N, SL and feature with the acquisition number 62-1-62 was not ascertained, although the pottery from the features was also processed. Key: a - edge of the disturbed or destroyed terrain.
- Fig. 21. Úľany nad Žitavou. Key: a–location of the site in the cadastre.
- Fig. 22. Úľany nad Žitavou. The exact location of the excavation according to the original plan of M. Rejholcová (22nd March 1960). I–sandpit, location of the rescue excavation; II–garden of Jozef Ostrožlík (no. of house 166); III–public road.
- Fig. 23. Úľany nad Žitavou. The general plan of the excavation. The protohistoric features are not numbered. The numbers marking depth are in the centimetres. Key: a–stones.
- Fig. 24. Úľany nad Žitavou. Original photographs of the pottery (ceramic individuals U_1–U_9).
- Fig. 25. Úľany nad Žitavou. Original photographs of the pottery (ceramic individuals U_11–U_19).
- Fig. 26. Úľany nad Žitavou. Original photographs of the pottery (ceramic individuals U_20–U_26).
- Fig. 27. Šaľa III. The published photography of the finds (Liptáková 1963b, Fig. 109; supplemented).
- Fig. 28. The general plan of the Early Mediaeval features of the site Šaľa III. Feature VIII is dated to the Roman period. Key: a–borders of the trenches, b–partly or wholly damaged terrain, c–asphalt road from the first and second phase of the building of the chemical factory Duslo; d–undatable ditch.
- Diagram 1. Length of the ceramic individuals up to the 100 mm in the processed corpuses. Key: a–Cífer-Pác II (303 of the individuals); b–Šaľa III (728 of the individuals); c–Kubáňovo II (2045 of the individuals). The horizontal axis displays the classes of the length, the vertical axis shows number of the individuals.
- Diagram 2. Thickness of the ceramic individuals in the processed corpuses. Key: a–Cífer-Pác II; b–Šaľa III; c–Kubáňovo II. The horizontal axis displays the classes of thickness of the individuals, the vertical axis shows number of the individuals.
- Diagram 3. Weight of the ceramic individuals up to the 100 g. Key: a–Cífer-Pác II (308 individuals); b–Šaľa III (737 individuals); c–Kubáňovo II (2060 individuals). The horizontal axis displays the classes of the weight, the vertical axis shows number of the individuals.
- Diagram 4. Šaľa III. The diameter of rims. The horizontal axis displays the diameter of rims [mm], the vertical axis shows number of the individuals.

- Diagram 5. Šaľa III. The diameter of bases. The horizontal axis displays the diameter of the bases [mm], the vertical axis shows number of the individuals.
- Diagram 6. Variance of the indexes of the upper parts of vessels according to the equation E (Fúsek 1994, 47 – 48). Key: a – Cífer-Pác II; b – Šaľa III; c – Kubáňovo II.
- Diagram 7. Variance of the indexes of the upper parts of vessels according to the equation F (Fúsek 1994, 48 – 49). Key: a – Cífer-Pác II; b – Šaľa III; c – Kubáňovo II.
- Diagram 8. Variance of the indexes of the upper parts of vessels according to the equation G (Fúsek 1994, 49 – 50). Key: a – Cífer-Pác II; b – Šaľa III; c – Kubáňovo II.
- Diagram 9. Šaľa III. Ratio of undecorated and decorated individuals in the ceramic corpus. Key: a – undecorated individuals; b – individuals decorated with the combed tool; c – individuals decorated by the tool with one point.
- Diagram 10. Šaľa III. The proportion of the decorative motifs made by the combed tool. Key: a – wavy line(s); b – band(s) of horizontal incised line(s); c – punctures; d – incisions.
- Diagram 11. Úľany nad Žitavou. The proportion of the decorative techniques. Key: a – undecorated individuals; b – individuals decorated by the combed tool.
- Diagram 12. Length of the all ceramic of the individuals, with weight equal to the statistical mode of corpus. Key: a – Cífer-Pác II (16 g); b – Šaľa III (32 g); c – Kubáňovo II (6 g). The horizontal axis displays the classes of length, the vertical axis shows number of the individuals.
- Diagram 13. Thickness of the ceramic individuals, with weight equal to the statistical mode of corpus. Key: a – Cífer-Pác II (16 g); b – Šaľa III (32 g); c – Kubáňovo II (6 g). The horizontal axis displays the classes of the thickness, the vertical axis shows number of the individuals.
-
- Table 1. Characteristics of the habitable features found on the sites Šaľa III a Úľany nad Žitavou: a – site; b – feature; c – shape of the groundplan; d – maximal length [m]; e – maximal width [m]; f – area [m²]; g – depth of recovery from the level of contemporary terrain; h – maximal depth from the level of recovery; i – orientation of the longer axis; j – heating installation; k – sub-position; l – figure.
- Table 2. Characteristics of the features of the site Šaľa III: a – feature; b – shape of the groundplan; c – maximal length [m]; d – maximal width [m]; e – depth of recovery from the level of contemporary terrain [m]; f – maximal depth from the level of recovery [m]; g – orientation of the longer axis; h – super-position; i – sub-position; j – note; k – figure.
- Table 3. Characteristics of the free-standing ovens and ovens in the features of the sites Šaľa III a Úľany nad Žitavou: a – site; b – feature; c – shape of the groundplan; d – maximal length [m]; e – width [m]; f – depth of recovery from the level of contemporary terrain [m]; g – orientation of the longer axis; h – in the feature; i – location in the feature; j – figure.
- Table 4. Šaľa III. The finds from the Early Mediaeval features. The table is compiled after excavation reports and documentation: a – ceramic vessels; b – construction pottery; c – other pottery; d – bones and bone objects; e – stone objects; f – metal objects and objects connected with the production of iron; g – glass; h – ecofacts; i – Early Mediaeval pottery; j – undiagnostic praehistory; k – Early Iron Age; l – settlement pottery dated to the Roman period; m – Roman provincial pottery; n – Late Mediaeval period; o – daub; p – spindle whorl; r – awls; s – bone tube; t – antler tool; u – animal bones; v – whetstone; w – quern-stone; x – earrings; y – strip of iron; z – nails; aa – iron fitting of the bucket; bb – slag; cc – glass bead; dd – charcoal.
- Table 5. Šaľa III. Basic characteristics of the Early Mediaeval ceramic corpus. The features with the uncomplete number of fragments are marked by grey colour: a – feature; b – weight of the ceramic of the individuals [g]; c – number of the individuals; d – number of the fragments; e – average weight of the ceramic individual in the feature [g]; f – average weight of the fragment in the feature [g]; g – proportion of fragments per individuals; h – baking bells; i – number of the intrusions; j – sum of the pottery fragments in the feature; k – proportion of the intrusions in the feature.
- Table 6. Šaľa III. The decoration of the pottery: a – feature; b – decoration with combed tool; c – wavy line(s); d – band(s) of horizontal incised line(s); e – punctures; f – incisions; g – decoration by the tool with one point; h – wavy line(s); i – simple lines; j – incisions; k – plastic decoration.
- Table 7. Šaľa III. Characteristics of the rims, necks and bases: a – feature; b – rims; c – necks; d – bases; e – proportion in the corpus of pottery; f – average length [mm]; g – average thickness [mm]; h – average weight [g].
- Table 8. Šaľa III. Undecorated and decorated individuals: a – feature; b – undecorated individuals; c – decorated individuals; d – proportion in the corpus of pottery; e – average length [mm]; f – average thickness [mm]; g – average weight [g].
- Table 9. Šaľa III. Types of the rims, types and variants of the bases: a – feature; b – number of the rims; c – type A; d – type B; e – type C; f – type D; g – number of the bases; h – type X; i – type Y; j – variant Y1; k – variant Y2; l – type Z.
- Table 10. Šaľa III. Characteristics of the fragments of baking bells: a – individual; b – length [mm]; c – thickness [mm]; d – weight [g]; e – number of the individuals; f – number of the fragments of the individual; g – rim; h – diameter of the rim [mm]; i – undecorated individual; j – decorated individual; k – decoration by combed tool; l – wavy line(s); m – band(s) of horizontal line(s); n – plate.

Table 11.	Cífer-Pác II, Kubáňovo II, Šaľa III. The measures of the upper parts of vessels according to the definitions of G. Fusek (1994, 29 – 51, Fig. 12; 13).
Table 12.	Length of the fragments of the three processed corpuses of pottery [mm]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – number.
Table 13.	Thickness of the fragments of the three processed corpuses of pottery [mm]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – number.
Table 14.	Weight of the fragments of the three processed corpuses of pottery [g]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – sum; i – number.
Table 15.	The diameter of the rims of the three processed corpuses of pottery [mm]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – number.
Table 16.	The diameter of the bases of the three processed corpuses of pottery [mm]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – number.
Table 17.	Length of the undecorated fragments of the three processed corpuses of pottery [mm]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – number.
Table 18.	Thickness of the undecorated fragments of the three processed corpuses of pottery [mm]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – number.
Table 19.	Weight of the undecorated fragments of the three processed corpuses of pottery [g]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – sum; i – number.
Table 20.	Length of the decorated fragments of the three processed corpuses of pottery [mm]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – number.
Table 21.	Thickness of the decorated fragments of the three processed corpuses of pottery [mm]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – number.
Table 22.	Weight of the decorated fragments of the three processed corpuses of pottery [g]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – sum; i – number.
Table 23.	Characteristics of the baking bells from the published sites: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – sum; i – number; j – length of the individuals [mm]; k – thickness of the individuals [mm]; l – weight of the individuals [g].
Table 24.	Pavlová. Length of the fragments of the two assumed settlement layers [mm]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – number; i – assumed earlier layer of the settlement; j – assumed later layer of the settlement.
Table 25.	Pavlová. Thickness of the fragments of the two assumed settlement layers [mm]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – number; i – assumed earlier layer of the settlement; j – assumed later layer of the settlement.
Table 26.	Pavlová. Weight of the fragments of the two assumed settlement layers [g]: a – arithmetic mean; b – median; c – mode; d – kurtosis; e – skewness; f – minimum; g – maximum; h – sum; i – number; j – assumed earlier layer of the settlement; k – assumed later layer of the settlement.
Table 27.	Šaľa III. Types and variants of the rims: a – individual; b – typological classification.
Table 28.	The variants of the rims in the three processed corpuses of pottery: a – individual; b – typological classification.
Table 29.	Šaľa III. Types and variants of the bases: a – individual; b – typological classification.
Table 30.	Šaľa III. Concordance of the ID's of the ceramic individuals and plates with their illustration: a – individual; b – plate.
Pl. I.	Šaľa III. Feature 1. The selection of the ceramic individuals.
Pl. II.	Šaľa III. Features 1, 2, 3. The selection of the ceramic individuals.
Pl. III.	Šaľa III. Features 3, 4. The selection of the ceramic individuals.
Pl. IV.	Šaľa III. Features 4, 7. The selection of the ceramic individuals.
Pl. V.	Šaľa III. Feature 12. The selection of the ceramic individuals.
Pl. VI.	Šaľa III. Feature 12. The selection of the ceramic individuals.
Pl. VII.	Šaľa III. Features 12, 14. The selection of the ceramic individuals.
Pl. VIII.	Šaľa III. Features 14, 23, 24. The selection of the ceramic individuals.
Pl. IX.	Šaľa III. Feature 24. The selection of the ceramic individuals.
Pl. X.	Šaľa III. Feature 24. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XI.	Šaľa III. Features 24, 25, 27. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XII.	Šaľa III. Features XIV, XV. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XIII.	Šaľa III. Feature SL. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XIV.	Šaľa III. Feature SL. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XV.	Šaľa III. Feature SL. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XVI.	Šaľa III. Feature N. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XVII.	Šaľa III. Features SL, 62. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XVIII.	Šaľa III. Feature 62. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XIX.	Šaľa III. Features SL, 62. The selection of the ceramic individuals.

- Pl. XX. Šaľa III. Features I, XI. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XXI. Šaľa III. Features II, XI. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XXII. Šaľa III. Feature II. The selection of the ceramic individuals.
Pl. XXIII. Šaľa III. The finds documented in the excavation reports, now lost. 1 – whetstone (feature 1); 2, 3, 4 – spindle whorl and earrings (feature II); 5, 6, 7 – bone awls and an iron strip (feature VII); 8, 9, 10 – iron bucket-band and iron nails (feature XV); 11 – ceramic sieve (feature 27); 12 – section of the baking bell (feature 8); 13, 14 – part of the vessel with concave sides and spindle whorl (feature 24).
Pl. XXIV. Šaľa III. 1 – quadratic bowl of the Roman period (feature XIV); 2 – the sections through the fragments of the daub (feature XI); 3 – whetstone (feature 12).
Pl. XXV. Pavlová. The selection of pottery.
Pl. XXVI. Pavlová. The selection of pottery.
Pl. XXVII. Pavlová. The selection of pottery.

Translated by Martin Odler

Mgr. Martin Odler
Český egyptologický ústav
Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze
Celetná 20
CZ-110 00 PRAHA 1
martin.odler@gmail.com

Doc. PhDr. Jozef Zábojník, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
nrauzabo@savba.sk

SKRATKY

Skratky časopisov, periodík a edícií sú uvádzané podľa pravidiel skracovania v slovenskom jazyku a v zmysle Pokynov na úpravu rukopisov (Archeologický ústav SAV, Nitra 1999), resp. podľa Abkürzungsverzeichnis für Zeitschriften. Ausgabe 1993 (Ber. RGK 73, 1992, 477-540).

- Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest
 Agria = Agria. Annales Musei Agriensis. Eger
 Antaeus = Antaeus. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Budapest
 Arch. Austriaca = Archaeologia Austriaca. Beiträge zur Paläoanthropologie, Ur- und Frühgeschichte Österreichs. Wien
 Arch. Austriaca Monogr. Stud. Arch. Awaren = Archaeologia Austriaca Monographien. Studien zur Archäologie Awaren. Wien
 Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Tudományos Folyóirata. Budapest
 Arch. Hist. = Archaeologia Historica. Brno
 Arch. Mediaev. Moravica et Silesiana = Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana. Brno
 Arch. Mediaev. Moravica et Silesiana. Suppl. = Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana. Supplementum. Brno
 Arch. Rozhledy = Archeologické rozhledy. Praha
 Arch. Slovaca Monogr. Commun. = Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes. Nitra
 Arch. Slovaca Monogr. Fontes = Archaeologica Slovaca Monographiae. Fontes. Bratislava - Nitra
 Arch. Slovaca Monogr. Stud. = Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia. Nitra
 Arrabona = Arrabona. A Győri Xantus János Múzeum Évkönyve. Győr
 Ars Slovaca Ant. = Ars slovaca antiqua. Bratislava
 AVANS = AVANS. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku. Nitra
 Békés Megyei Múz. Közl. = A Békés Megyei Múzeumok Közleményei. Békéscsaba
 Castrum Novum = Castrum Novum. Zborník Okresného múzea. Nové Zámky
 Commun. Arch. Hungariae = Communicationes Archaeologicae Hungariae. Budapest
 Folia Arch. = Folia Archaeologica. Annales Musei Nationalis Hungarici. Budapest
 Fontes Arch. Hungariae = Fontes Archaeologici Hungariae. Budapest
 Glasnik Srpskog Arh. Društva = Glasnik Srpskog arheološkog društva. Beograd
 Mat. Arch. Slovaca = Materialia Archaeologica Slovaca. Nitra
 Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. = Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien. Wien
 Monogr. RGZM = Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums. Mainz
 Móra Ferenc Múz. Évk. Stud. Arch. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged
 Pam. Arch. = Památky archeologické. Praha
 Přehled Výzkumů = Přehled Výzkumů AÚ ČSAV. Brno
 Rad Vojvođanskih Muz. = Rad Vojvođanskih Muzeja. Novi Sad
 Rég. Kutatások Magyarországon = Régészeti kutatások Magyarországon. Budapest
 Sbor. Čsl. Spol. Arch. = Sborník Československé společnosti archeologické při ČSAV. Praha
 Sbor. Prací Fil. Fak. Brno = Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Brno
 Sbor. Západočes. Muz. Plzeň. Hist. = Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie. Plzeň
 Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra
 Spisy Arch. Ústavu AV ČR Brno = Monografická ediční řada Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně. Brno
 Stred. Slovensko = Stredné Slovensko. Zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Banská Bystrica
 Stud. Arch. et Mediev. = Studia Archaeologica et Medievalia. Bratislava
 Szolnok Megyei Múz. Évk. = Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyve. Szolnok
 Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied. Nitra
 Varia Arch. Hungarica = Varia Archaeologica Hungarica. Budapest
 Vsl. Pravek = Východoslovenský pravek. Nitra - Košice
 Zalai Múz. = Zalai Múzeum. Zalaegerszeg
 Zbor. SNM. Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava

ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ ZARADENÝCH VO VÝMENNOM FONDE ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV

Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 1. zv.	€ 20.-	Castrum Bene 7.	€ 22.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 2. zv.	€ 20.-	Colloque International l'Aurignacien et le	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 3. zv.	€ 18.-	Gravettien (perigordien) dans leur	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 4. zv.	€ 15.-	Cadre Ecologique.	€ 13.-
Archaeologia Historica 13/1988.	€ 8.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archaeologia Historica 22/1997.	€ 25.-	Moravany. Vol. II.	€ 13.-
Archaeologia Historica 24/1999.	€ 28.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archaeologia Historica 31/2006.	€ 30.-	Moravany. Vol. III.	€ 15.-
Archaeologia Historica 33/2008.	€ 30.-	Der sonderbare Baron. Dvořák, P.	€ 13.-
Archaeologia Historica 34/2009.	€ 26.-	Die Ergebnisse der arch. Ausgrab. beim Aufbau	
Archeológia - História - Geografia (Archeológia).	€ 3.-	des Kraftwerksystems Gabčíkovo-Nagymaros.	€ 7.-
Archeológia - História - Geografia (Geografia).	€ 3.-	Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Novotný, B.	€ 1.-
Archeológia - História - Geografia (História).	€ 3.-	Európa okolo roku 1000.	€ 25.-
Archeologická topografia Bratislavy.	€ 13.-	Europas mitte 1000.	€ 67.-
Archeologická topografia Košíc.	€ 13.-	Gerulata I.	€ 20.-
Archeologické nálezy v zbierkach Mestského múzea		Graphische Auswertung osteometrischer Werte in der	
v Zlatých Moravciach. Ruttkayová, J. - Ruttkay, M.	€ 6.-	historischen Osteologie. Sep. ŠZ 12/1964. Rajtová, V.	€ 3.-
Archeologické pamiatky a súčasnosť.	€ 3.-	Hallstatt a Býčí skála. Průvodce výstavou.	€ 2.-
Archeologičeskije vesti.	€ 6.-	Importants Sites Slaves en Slovaquie.	€ 3.-
AVANS v roku 1975.	€ 4.-	IX. meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev 7. 9.-13. 9. 1983.	€ 1.-
AVANS v roku 1976.	€ 5.-	Ján Dekan. Život a dielo.	€ 5.-
AVANS v roku 1977.	€ 5.-	Kelemantia Brigetio. (ang.).	€ 10.-
AVANS v roku 1978.	€ 3.-	Kelemantia Brigetio. (nem.).	€ 10.-
AVANS v roku 1979.	€ 3.-	Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum	
AVANS v roku 1989.	€ 10.-	der Nordslowakei. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1990.	€ 10.-	Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného	
AVANS v roku 1991.	€ 13.-	Slovenska. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1995.	€ 15.-	Najstaršie roľnícke osady na Slovensku. Novotný, B.	€ 1.-
AVANS v roku 1996.	€ 15.-	Numizmatika v Československu.	€ 3.-
AVANS v roku 1997.	€ 18.-	Vyhodnotenie. Hanuliak, M. - Rejholcová, M.	€ 23.-
AVANS v roku 1998.	€ 18.-	Pleistocene Environments and Archaeology of the	
AVANS v roku 1999.	€ 19.-	Dzeravá skala Cave, Lesser Carpathians, Slovakia.	€ 20.-
AVANS v roku 2000.	€ 20.-	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 2001.	€ 32.-	5. až 13. stor. II. časť. Stredoslovenský kraj.	€ 10.-
AVANS v roku 2002.	€ 22.-	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 2003.	€ 23.-	5. až z 13. stor. III. časť. Východné Slovensko.	€ 31,50.-
AVANS - register za roky 1984-1993.	€ 25.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2004.	€ 27.-	d'Archeologie Slave 1. sept. 1975.	€ 8.-
AVANS v roku 2005.	€ 27.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2006.	€ 29.-	d'Archeologie Slave 2. sept. 1975.	€ 3.-
AVANS v roku 2007.	€ 29.-	Referáty o pracovných výsledkoch čs. archeologie	
Bajč-Vlkanovo. Sep. ŠZ 12/1964. Točík, A.	€ 1.-	za rok 1958, časť II.	€ 1.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1980.		Rímske kamenné pamiatky. Gerulata. Shmidtová, J.	€ 10.-
Melicher, J.	€ 2.-	Sádok - Cibajky - Šiance. Gogová, S.	€ 3.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1981.		Slovacchia. Crocevia delle civiltà' Europee 2005.	
Melicher, J.	€ 2.-	Furmánek V. - Kujovský R.	€ 25.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1986.		Slovenská archeológia 1962/2.	€ 7.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1968/2.	€ 7.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1987.		Slovenská archeológia 1972/1.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1984/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1988.		Slovenská archeológia 1984/2.	€ 9.-
Melicher, J. - Mačalová, H.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1985/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1989 a 1990.		Slovenská archeológia 1987/1.	€ 9.-
Mačalová, H.	€ 3.-	Slovenská archeológia 1987/2.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1991 a 1992.		Slovenská archeológia 1988/1.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1988/2.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1993 a 1994.		Slovenská archeológia 1989/1.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1989/2.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1995 a 1996.		Slovenská archeológia 1990/1.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1990/2.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1997 a 1998.		Slovenská archeológia 1992/1.	€ 15.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1992/2.	€ 15.-
Bojná. Nové nálezy z počiatkov slovenských dejín.		Slovenská archeológia 1993/1.	€ 15.-
Pieta, K.	€ 5.-	Slovenská archeológia 1993/2.	€ 15.-

Slovenská archeológia 1994/1.	€ 15.-	Študijné zvesti 17/1969.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1994/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 18/1970.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1995/1.	€ 16.-	Študijné zvesti 19/1981.	€ 7.-
Slovenská archeológia 1995/2.	€ 16.-	Študijné zvesti 21/1985.	€ 8.-
Slovenská archeológia 1996/1.	€ 17.-	Študijné zvesti 23/1987.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1996/2.	€ 17.-	Študijné zvesti 24/1988.	€ 6.-
Slovenská archeológia 1996/2 (nezviazaná).	€ 12.-	Študijné zvesti 25/1988.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1997/1.	€ 18.-	Študijné zvesti 26/1990.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1997/2.	€ 18.-	Študijné zvesti 27/1991.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1998/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 28/1992.	€ 20.-
Slovenská archeológia 1998/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 29/1993.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1999/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 30/1994.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1999/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 31/1995.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2000/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 32/1996.	€ 21.-
Slovenská archeológia 2000/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 33/1999.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2001/1-2.	€ 44.-	Študijné zvesti 34/2002.	€ 23.-
Slovenská archeológia 2002/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 35/2002.	€ 25.-
Slovenská archeológia 2002/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 36/2004.	€ 30.-
Slovenská archeológia 2003/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 37/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2003/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 38/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2004/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 39/2006.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2004/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 40/2006.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2005/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 41/2007.	€ 40.-
Slovenská archeológia 2005/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 42/2007.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2006/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 43/2008.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2006/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 44/2008.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2007/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 45/2009.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2007/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 46/2009.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2008/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 47/2010.	€ 32.-
Slovenská archeológia 2008/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 48/2010.	€ 35,80.-
Slovenská archeológia 2009/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 49/2011.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2009/2.	€ 22.-	Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie	
Slovenská archeológia 2010/1.	€ 22.-	o minulosti Mostnej ulice v Nitre.	
Slovenská archeológia 2010/2.	€ 22.-	Březinová, G. - Samuel, M.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2011/1.	€ 22.-	Terra sigillata in Mähren. Droberjar, E.	€ 13.-
Slovenská numizmatika VIII.	€ 3.-	Točík Anton 1918-1994. Biografia, bibliografia.	€ 5.-
Slovenská numizmatika X.	€ 3.-	Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ost-	
Slovenská numizmatika XV.	€ 8.-	slowakei in Bezug zu den Nachbargebieten.	€ 10.-
Slovenská numizmatika XVII.	€ 8.-	Ve službách archeologie IV.	€ 25.-
Slovenská numizmatika XVIII.	€ 8.-	Ve službách archeologie V.	€ 25.-
Slovenská numizmatika XIX.	€ 7.-	Ve službách archeologie 2007/1.	€ 20.-
Stredné Slovensko 2.	€ 2.-	Ve službách archeologie 2007/2.	€ 20.-
Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia III-IV.	€ 18.-	Ve službách archeologie 2008/1.	€ 40.-
Studia Historica Slovaca XVI.	€ 3.-	Ve službách archeologie 2008/2.	€ 40.-
Studia Historica Slovaca XVII.	€ 4.-	Velikaja Moravia. Sokrovišča prošlo	
Studie muzea Kroměřížska 88.	€ 5.-	Čechov i Slovakov. Katalog - Kiev.	€ 1.-
Šebastovce I. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen		Východoslovenský pravek - Special Issue.	€ 28.-
Reiches. Katalog. Budinský-Krička, V. - Točík, A.	€ 13.-	Východoslovenský pravek I.	€ 7.-
Študijné zvesti 7/1961.	€ 3.-	Východoslovenský pravek II.	€ 7.-
Študijné zvesti 8/1962.	€ 3.-	Východoslovenský pravek V.	€ 13.-
Študijné zvesti 10/1962.	€ 3.-	Východoslovenský pravek VI.	€ 20.-
Študijné zvesti 12/1964.	€ 3.-	Východoslovenský pravek VII.	€ 20.-
Študijné zvesti 13/1964.	€ 2.-	Východoslovenský pravek VIII.	€ 20.-
Študijné zvesti 14/1964.	€ 2.-	Zlatý vek v Karpatoch. Keramika a kov doby bronzovej	
Študijné zvesti 15/1965.	€ 3.-	na Slovensku (2300-800). Furmánek, V.	€ 19.-
Študijné zvesti 16/1968.	€ 5.-		

OBSAH – INHALT

Július Béreš – Martin Odler
Včasnostredoveké sídlisko Kubáňovo II 5
Early Mediaeval Settlement Kubáňovo II 44

Martin Odler – Titus Kolník
Včasnostredoveké sídlisko Cífer-Pác 47
Early Mediaeval Settlement Cífer-Pác 97

Martin Odler – Jozef Zábojník
Sídliská z 8. storočia na juhozápadnom Slovensku
Šaľa III, Úľany nad Žitavou, Pavlová 101
Settlements from 8th Century in South-Western Slovakia
Šaľa III, Úľany nad Žitavou, Pavlová 214

Skratky 221

ISSN 0560-2793
ISBN 978-80-89315-40-6

